

WOORDENBOEK VAN DE LIMBURGSE DIALECTEN

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT NIJMEGEN
Vakgroep Algemene Taalwetenschap en Dialectologie
Postbus 9103
NL - 6500 HD Nijmegen

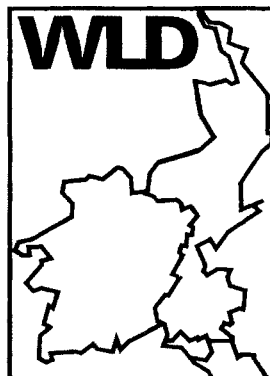
WOORDENBOEK VAN DE LIMBURGSE DIALECTEN

Opgezet door prof. dr. A. Weijnen, voortgezet door prof. dr. J. Goossens
en prof. dr. A. Hagen

II. NIET-AGRARISCHE VAKTERMINOLOGIEËN

Aflevering 11: smid, loodgieter, koperslager

DRS. H.H.A. VAN DE WIJNGAARD

1998
VAN GORCUM – ASSEN

© 1998 Van Gorcum & Comp. B.V., Postbus 43, 9400 AA Assen

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912^j, het Besluit van 20 juni 1974, St.b. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, St.b. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 90 232 3370 0

Dit werk is tot stand gekomen met steun van de provincie Limburg, de Katholieke Universiteit Nijmegen en de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) te 's-Gravenhage.

Grafische verzorging: Van Gorcum, Assen

INHOUDSOPGAVE

1. TEN GELEIDE	VII
2. Inhoudsopgave bij metaalbewerkende beroepen	XVII
3. Algemene vakterminologie van metaalbewerkende beroepen	1
4. Specialiteiten	127
5. Register	172

TEN GELEIDE

ALGEMEEN

WLD II.11 bevat een inventarisering van de terminologieën in verband met het bewerken van metaal. Daartoe worden met name de vaktalen van de smid, de loodgieter en de koperslager gerekend.

De smid was in de agrarische samenleving die de beide provincies Limburg vroeger kenmerkte, een van de belangrijkste personen van de dorpsgemeenschap. Zijn vak bestreek immers een groot gebied. Men kon bij hem niet alleen terecht voor het beslaan van paarden, maar ook voor het smeden en het herstellen van landbouwwerktuigen. Daarnaast leverde hij bouwbeslag, zoals muurankers, nagels en hengsels en maakte hij sloten en de daarbij behorende sleutels. Sommige smeden waren ook gespecialiseerd in het vervaardigen van kachels en fornuizen. In de loop van de twintigste eeuw kwam hierin grote verandering. Door de fabricage van vele werktuigen in grote ijzer- en staalbedrijven kregen de smeden steeds minder opdrachten. Het aantal smeden is dan ook in de loop van de jaren drastisch teruggelopen. Toch konden voor deze beroepsgroep nog voor een veertigtal plaatsen in de beide Limburgen zegslieden gevonden worden.

De beroepen van koperslager en loodgieter werden vroeger vaak gecombineerd uitgeoefend (Kolle, pag. 2). Dit werd vooral veroorzaakt door het feit dat, toen de koperslager met zijn eigen vak niet langer zijn brood kon verdienen, hij zijn werkterrein naar dat van de loodgieter verplaatste. De weinige personen die het vak van koperslager nu nog uitoefenen, doen dit vooral als vrijetijdsbesteding naast hun eigenlijke beroep. De redactie van het WLD is er dan ook maar ten dele in geslaagd, in de beide Limburgen nog zegslieden voor het beroep van de koperslager te vinden; in totaal kon nog voor acht plaatsen een ingevulde lijst verzameld worden.

De loodgieter in de traditionele zin des woords komt eveneens nauwelijks nog voor. L. Zwiers omschreef hem in zijn bouwkundig woordenboek uit 1920 nog als volgt: „Ambachtsman, die het lood aan of in gebouwen, op daken, in goten enz. verwerkt. In den regel is hij tevens zinkbewerker”. De loodgieter heeft zich tegenwoordig met name toegelegd op installatiewerk en onderhoud van sanitaire voorzieningen en verwarmingsinstallaties. Vragenlijst N 64 over de terminologie van de loodgieter uit 1973 had echter vooral het oude vakwerk tot onderwerp, vandaar dat er nog maar zes ingevulde vragenlijsten over deze vaktaal voor de beide Limburgen verzameld konden worden.

METHODE VAN BEWERKING

De methode van bewerking en notering van het verzamelde dialectmateriaal komt overeen met die van aflevering 1 en de daarna verschenen afleveringen van WLD II en daardoor, op enige kleine afwijkingen na, ook met die van de afleveringen van

II.11

WLD I. WLD II.11 beoogt in eerste instantie een inventarisering van de vakterminologie van de metaalbewerkende beroepen te zijn. De toelichtingen bij de lemmata zijn zo beknopt mogelijk gehouden. Wel zijn er een ruim aantal afbeeldingen opgenomen om de vaak technische details beter inzichtelijk te maken.

De eerste paragrafen van deze aflevering omvatten de algemeen gangbare metaalbewerkerterminologie van de smid, loodgieter en koperslager, terwijl in de laatste hoofdpagina de meer specialistische vakterminologieën van de kachelsmid, de karsmid, de nagelsmid, de hoefsmid, de pompensmid en de meer specifieke vaktermen van de loodgieter en de koperslager ter sprake komen. De indeling van de paragrafen en de keuze van de lemmatitels van WLD II.11 is zoveel mogelijk gekozen in overeenstemming met aflevering II.6 (metaalbewerking) van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* (WBD). Op deze wijze is een optimaal vergelijk van het in beide afleveringen opgenomen dialectmateriaal mogelijk. Uitzondering hierop vormen de paragrafen over de karsmid en de hoefsmid. De daar opgenomen lemmata bevatten ook gegevens uit vragenlijsten van deel I, met name lijst N 17 (karren en wagens) en uit het materiaal van prof.dr. J. Goossens. Zo wordt voorkomen dat vergelijkbare, metalen onderdelen van karren en wagens en de terminologie rond het beslaan van paarden in verschillende afleveringen worden behandeld. Verder zijn in de paragraaf over de vaktaal van de loodgieter enige vragen uit lijst N 64 over benamingen voor gas- en waterleidingen en onderdelen daarvan niet opgenomen, aangezien zij geen dialectmateriaal hadden opgeleverd.

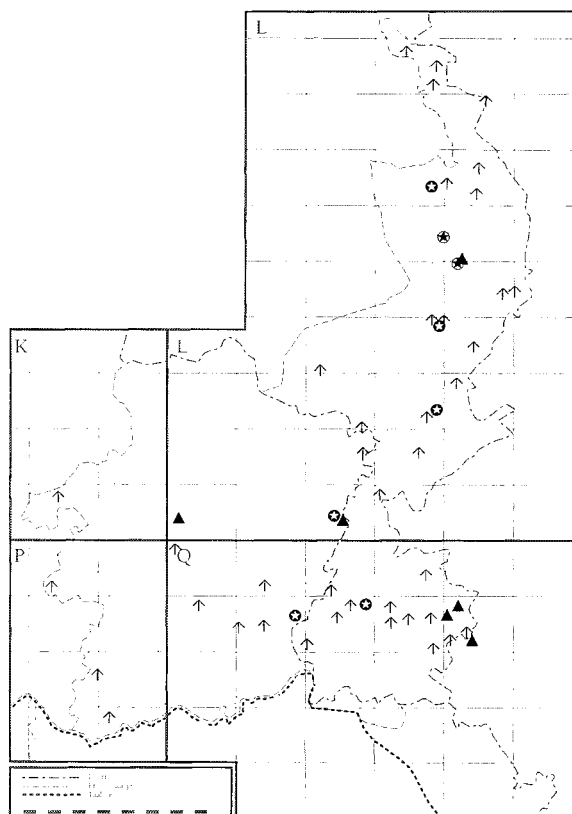
Zoals ook al in ten geleides van eerder verschenen afleveringen van deel II van het WLD is opgemerkt, heeft de redactie ook nu weer gemeend de in WLD II.11 opgenomen vaktaalwoordenschat zo uitgebreid mogelijk te moeten behandelen. Daarom zijn er in deze aflevering wederom enige begrippen opgenomen die in ruime zin tot de algemene woordenschat zouden kunnen worden gerekend. Het betreft hier met name een aantal benamingen voor de verschillende beroepen zoals smid, loodgieter en blikslager en voor materialen als lood, koper, etc. Anderzijds heeft de redactie echter ook besloten om een klein deel van de in de Nijmeegse lijst N 33 over de vaktaal van de smid opgenomen vragen naar benamingen voor incidenteel gebruikte houtbewerker gereedschappen zoals het trekmes, de kapzaag, de schrobzaag en de avegaar over te plaatsen naar de aflevering die de houtbewerkende beroepen behandelt (WLD II.12). De motivatie hiervoor was vooral dat diverse respondenten bij deze vragen hadden opgemerkt dat het hier werktuigen betrof die niet of slechts zeer zelden door de smid gebruikt werden.

BRONNEN BETREFFENDE DE TERMINOLOGIE VAN METAALBEWERKENDE BEROEPEN

Voor het vastleggen van de terminologie van de smid was de belangrijkste bron de vragenlijst N 33 (smid) uit 1970 van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Daarnaast beschikte de redactie over een doctorale scriptie van J.A.C.M. Kuijpers over deze vaktaal waarin voor het gebied van het WLD de volgende plaatsen zijn opgenomen: Middelaar (L 159a), Ottersum (L 163), Heijen (L 165), Siebengewald (L 192a), Well (L 213), Oostrum (L 216a), Meerlo (L 217), Weert (L 289), Neeritter (L 321), Swalmen (L 331), Susteren (L 432), Maastricht (Q 95), Rothen (Q 99*), Heerlen (Q 113), Simpelveld (Q 116) en

OVERZICHT BRONNEN
II.11

- ⊗ koperslager N 66
- ⊕ koperslager scriptie
- ▲ loodgieter/dakdekker N 64
- ↑ smid N 33

Spekholzerheide (Q 121b). Het in deze scriptie gepresenteerde dialectmateriaal werd bijeengebracht met behulp van vragenlijst N 33, vandaar dat deze scriptie dan ook niet apart wordt vernoemd in de bronvermelding bij de lemmata.

De vakwoordenschat van de loodgieter werd vooral verzameld met behulp van vragenlijst N 64 van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde die in 1973 werd samengesteld door drs. P.H. Vos. Een deel van de gegevens uit deze lijst, en wel vraag 137 tot en met 160b, werden al eerder opgenomen in WLD II.9 in de paragrafen over de terminologie van de dakdekker en de leidekker (WLD II.9, pag. 160 ev.).

De terminologie van de koperslager werd voornamelijk bijeengebracht met behulp van vragenlijst N 66 van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde. Ook deze lijst werd geredigeerd door drs. P.H. Vos. Verder werd voor deze vaktaal materiaal overgenomen uit de kandidaatsscriptie van A.O. Kolle over de terminologie van de koperslager in Midden-Limburg. Deze scriptie bevat dialecttermen voor de plaatsen Sevenum (L 266) en Horst (L 246).

Bij deze verzamelde gegevens werd woordmateriaal gevoegd uit dialectwoordenboeken en -lijsten, uit de vragenlijsten van de Zuidnederlandse Dialectcentrale (L), uit de enquête van prof. dr. J. Schrijnen, dr. J. van Ginneken en J. Verbeeten (S) en uit enige andere, in de INLEIDING op het WLD (blz. 23 ev.) vermelde vragenlijsten en enquêtes.

Zie voor een overzicht van de belangrijkste bronnen voor WLD II.11 ook de bijgevoegde overzichtskaart.

Naast de in de INLEIDING op het WLD en de in het TEN GELEIDE van de daarna verschenen afleveringen genoemde bronnen werd gebruik gemaakt van de volgende literatuur:

- Dekkers, J.A., *Koperslaan 'n oud ambacht*. Hapert 1985.
- Hermans, Fr., *Handboek over het hoefbeslag*. Dendermonde [1920].
- Houcke, A. van, *Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker*, Gent 1901 (deel 1) en 1902 (deel 2). (Vak- en kunstwoorden 6).
- Jackson, A. en D. Day, *Handboek gereedschap*, Deventer/Antwerpen 1979.
- Kloes, J.A. van der en G. van Helden, *Het handwerk van den wagenmaker en den wagensmid*, Amsterdam [1934].
- Kloes, J.A. van der en J.Z. Risch jr., *Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Metaalbewerker, meer in 't bijzonder den Smid*, Tweede druk, Leiden 1908.
- Kolle, A.O., *Terminologie van de koperslager in Midden-Limburg*, onuitgegeven kandidaatsscriptie Nederlandse taalkunde, Nijmegen 1965.
- De scriptie bevat voor de provincie Nederlands Limburg gegevens voor de plaatsen Horst (L 246) en Sevenum (L 266). De scriptie wordt niet apart vermeld in de bronvermelding bij de lemmata.
- Kuijpers, J.A.C.M., *Vakterminologie van de smid, betrekking hebbende op diens gereedschap en de inrichting van de smederij*, onuitgegeven doctoraalscriptie Nederlandse taalkunde, Nijmegen 1970.
- Deze scriptie bevat voor de provincie Nederlands Limburg gegevens voor de plaatsen Middelaar (L 159a), Ottersum (L 163), Heijen (L 165), Siebengewald (L 192a), Well (L 213), Oostrum (L 216a), Meerlo L 217), Weert (L 289), Neeritter (L 321), Swalmen (L 331), Susteren (L 432), Maastricht (Q 95), Rothen (Q 99*), Heerlen (Q 113), Simpelveld (Q 116) en Spekholzerheide (Q 121b). Het materiaal ervan werd verzameld met behulp van een vragenlijst die wat betreft opbouw en formulering van de vragen nauwelijks afwijkt van de Nijmeegse lijst N 33. De scriptie wordt dan ook niet apart vernoemd in de bronvermelding bij de lemmata.
- Kuyper, G., *Handboek der mechanische technologie (...) van dr. Karl Karmarsch, eerste deel, de metalen en het hout*, derde druk, Leiden 1860.
- Oosterhof, A.P., *Handboek voor den loodgieter*, Tweede druk, Amsterdam 1933.
- Riddersma, A., *Koperslaan en pijpbewerken*, Haarlem [z.j.].
- Slob, W., *Grote paard & pony encyclopedie*, Kampen 1989.
- Tabak, A., *De practische loodgieter*, Amsterdam 1935.
- Vereeniging voor waterleidingsbelangen in Nederland, *Handboek voor het waterleidingvak*, Tweede oplage, Den Haag 1940.
- Vos, P.H., *Woordenboek van de Brabantse Dialecten, deel II, afl. 6, metaalbewerking*, Assen 1992.
- Vuylsteke, J., *Ambacht van den smid*, Gent 1895. (Vak- en kunstwoorden 2).
- Wal, R. van der, *Handboek voor smeden, tevens ten dienste van inrichtingen voor ambachtsonderwijs en zelf-studie*, Deventer 1907.
- Wijngaard, H.H.A. van de, Van ambós, sjrüeder en nietetsang. In: *Uvver plat jekald*, Kerkrade 1995, pag. 68-76.
- Zwiers, L. (red.), *Bouwkundig woordenboek bevattende de beknopte verklaring van technische woorden en termen, betrekking hebbende op de bouwkunde, in ruimen zin genomen*, Amsterdam [z.j.]. (2 delen).

Gebruikte afkortingen en verwijzingen:

Dekkers	Dekkers, J.A., <i>Koperslaan 'n oud ambacht</i> . Hapert 1985.
Handboek gereedschap	Jackson A. en D. Day, <i>Handboek gereedschap</i> , Deventer/Antwerpen 1979.
Handboek waterleidingvak	<i>Handboek voor het waterleidingvak</i> , Tweede oplage, Den Haag 1940.
Van Houcke	Houcke, A. van, <i>Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker</i> , Gent 1901 (deel 1) en 1902 (deel 2). (Vak- en kunstwoorden 6).
v.d. Kloes en v. Helden	Kloes, J.A. van der en G. van Helden, <i>Het handwerk van den wagenmaker en den wagensmid</i> , Amsterdam [1934].
v.d. Kloes en Risch	Kloes, J.A. van der en J.Z. Risch jr., <i>Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Metaalbewerker, meer in 't bijzonder den Smid</i> , Tweede druk, Leiden 1908.
Kolle	Kolle, A.O., <i>Terminologie van de koperslager in Midden-Limburg</i> , onuitgegeven kandidaatsscriptie Nederlandse taalkunde, Nijmegen 1965.
Oosterhof	Oosterhof, A.P., <i>Handboek voor den loodgieter</i> , Tweede druk, Amsterdam 1933.
Tabak	Tabak, A., <i>De practische loodgieter</i> , Amsterdam 1935.
Vuylsteke	Vuylsteke, J., <i>Ambacht van den smid</i> , Gent 1895. (Vak- en kunstwoorden 2).
Zwiers I/II	Zwiers, L. (red.), <i>Bouwkundig woordenboek bevattende de beknopte verklaring van technische woorden en termen, betrekking hebbende op de bouwkunde, in ruimen zin genomen</i> , Amsterdam [z.j.]. (2 delen).

Zie voor de verklaring van verder in deze aflevering gebruikte afkortingen de INLEIDING op het WLD, pag. 76 en 77.

ZEGSLIEDEN EN MEDEWERKERS BETREFFENDE DE TERMINOLOGIE VAN METAALBEWERKENDE BEROEPEN

De dank van de redactie gaat uit naar de personen die als zegsman of zegsvrouw hebben gefunctioneerd of als medewerker of medewerkster één of meer lijsten hebben ingevuld. In het onderstaande overzicht zijn zowel de respondenten van de vragenlijsten als de zegslieden van de verschillende scripties opgevoerd:

II.11

- vragenlijst N 33 (smid):

Bevingen	P 176b	J. Vanbrabant, mw. B. Hayen
Bilzen	Q 83	J. Cielen, J. Lunskens, P. Slechten, L. Mercken
Blerick	L 269	J.M. Verhoeckx
Brunssum	Q 35	J. Chorus
Diepenbeek	Q 71	K. Beauckens, A. Mesotten
Eigenbilzen	Q 86	R. Meesters, L. Broux
Geulle	Q 18	F.H. Kengen
Heerlen	Q 113	J. Jongen, J.Th. Janssen
Heijen	L 165	Dhr. Kerkhoff, J.A.C.M. Kuijpers
Helden	L 291	H. Hermans, B.A. Verbugt, G.G. Engels
Herten	L 330	H. Snijders, M. Linssen
Jeuk	P 219	J. Journée, mw. G. Schalenborgh
Kerkrade	Q 121	J.H. Bischoff
Klimmen	Q 111	J.H.G.H. Loozen, J.M.H. Delahaye
Loksbergen	P 47	F. Vandingenen, L. Vandingenen
Maastricht	Q 95	Dhr. Bollen, dhr. Lenaerts, G. Kamps
Meerlo	L 217	G.J. Kusters, J.A.C.M. Kuijpers
Middelaar	L 159a	H. Lemmens, J.A.C.M. Kuijpers
Montfort	L 382	G. Maessen
Neeritter	L 321	J. Kessels, mw. C. van der Veer-Kwaspen
Oostrum	L 216a	Dhr. Versleyen, J.A.C.M. Kuijpers
Ophoven	L 371	Dhr. en mw. Timmermans-Leenders, D. Timmermans
Ottersum	L 163	A.M.C. Akkers
Panningen	L 290	H. Hermans, B.A. Verbugt, G.G. Engels
Reuver	L 299	J. Niesen
Rothem	Q 99*	J. Philippens, M. Keulers, H. Dolmans
Siebengewald	L 192a	Dhr. Arts, J.A.C.M. Kuijpers
Simpelveld	Q 116	J.H. Notebom, J.H. Huntjens
Spekholzerheide	Q 121b	M. Houben, J. Hupperetz, C.J. Crombach
Susteren	L 432	Dhr. Sanders, H. Schwillens
Swalmen	L 331	Dhr. Stienen, H. Simons
Ten Esschen	Q 0112	J. Maessen
Tessenderlo	K 353	J. Van Thienen, A. Vanden Poel
Ulestraten	Q 97	C. Eggen
Venlo	L 271	K.P.G. Haanen, J. Janssen, J. Scheepers
Weert	L 289	J. van de Schoor, M. Stribos, P. Adriaens
Well	L 213	Dhr. Krebbers, J.A.C.M. Kuijpers
Wijnandsrade	Q 108	J.A. Royen, G. Kerckhoffs
Zonhoven	Q 1	M. Switten
Zutendaal	Q 5	M. Nijst

- vragenlijst N 64 (loodgieter):

Bleyerheide	Q 121c	C. Crombach, E. Scholtes
Houthalen	L 414	A. Lijnen, R. Gerits, J. Timmers, L. Timmers
Nieuwenhagen	Q 117	J. Wijnen, W. Handels
Schaesberg	Q 118	J. Wijnen, W. Handels
Sevenum	L 266	M. Driessen, G. Tielen
Stokkem	L 423	Th. Guffens, L. Kraewinckel

- vragenlijst N 66 (koperslager):

Helden	L 291	H. Kömhoff
Horst	L 245	F. van der Beele
Lanaken	Q 88	M. Vincken, dhr. Zanders
Roermond	L 329	M. Linssen, J. Claessens
Schimmert	Q 98	Mw. Kerckhoffs, J. Timmers
Sevenum	L 266	R.J. van der Beele
Stokkem	L 423	Th. Guffens, L. Kraewinckel
Venray	L 210	P. Clephas

ILLUSTRATIES EN WOORDKAARTEN

De lijntekeningen van aflevering WLD II.11 werden vervaardigd door J. Schoenmakers. Als model hiervoor dienden afbeeldingen bij de Nijmeegse vragenlijsten N 33, N 64 en N 66 en illustraties in de volgende publicaties:

a) *Catalogus Leeuwenberg, Afbeeldingenboek nr. 9*, Amsterdam 1933/1935. b) A. van Houcke, *Ambacht van den loodgieter en zinkbewerker*, Gent 1901 (deel 1) en 1902 (deel 2). (Vak- en kunstwoorden 6). c) D. Grothe, *Mechanische Technologie, ten dienste van het middelbaar onderwijs, een leerboek voor fabrikanten en industriëlen, een leesboek voor beschaafden*, Tweede druk, Gorinchem 1871. d) A. Jackson en D. Day, *Handboek gereedschap*, Deventer/Antwerpen 1979. e) J.A. van der Kloes en J.Z. Risch jr., *Handleiding (voornamelijk tot zelf-onderricht) voor den Metaalbewerker, meer in 't bijzonder den Smid*, Tweede druk, Leiden 1908. f) A.P. Oosterhof, *Handboek voor den loodgieter*, Tweede druk, Amsterdam 1933. g) B. van Rees, *Gereedschappen en gereedschapswerktuigen voor de metaalbewerking, deel I, handbewerking*, Dertiende druk, Haarlem/Antwerpen/Djakarta [z.j.]. h) A. Riddersma, *Koperslaan en pijpwerken*, Haarlem [z.j.]. i) A. Tabak, *De practische loodgieter*, Amsterdam 1935. j) C. van Terheyden, *Gereedschapswerktuigen, deel 1-3*, Groningen 1965-1966. k) F.C. v.d. Togt, *Handleiding voor den metaalbewerker en den leerling in het machinevak*, Amsterdam 1906. l) J. Vuylsteke, *Ambacht van den smid*, Gent 1895. (Vak- en kunstwoorden 2). m) R. van der Wal, *Handboek voor smeden, tevens ten dienste van inrichtingen voor ambachtsonderwijs en zelf-studie*, Deventer 1907. Afbeelding 3, 58, 62, 78, 208 en 230 zijn overgenomen uit *Catalogus Leeuwenberg, Afbeeldingenboek nr. 9*, Amsterdam 1933/1935.

De foto's (afb. nr. 1, 5, 16, 19, 29, 36, 40, 220, 221) zijn afkomstig uit het fotoarchief van het Openluchtmuseum Domein Bokrijk.

II.11

De woordkaarten werden in samenwerking met mw. lic. M. Ooms met behulp van computerapparatuur en software van het Instituut voor Naamkunde en Dialectologie van de Katholieke Universiteit Leuven door de auteur samengesteld.

AANVULLINGEN EN CORRECTIES OP EERDER VERSCHENEN AFLEVERINGEN VAN DEEL II VAN HET WLD

WLD II.9: door een montagefout zijn in deze aflevering de afbeeldingen 55 (paneeldeur) en 90 (verfmolen) met hun onderzijde naar boven afgedrukt.

Verdere correcties voor deze aflevering betreffen de volgende woordtypen: **smijt** (pag. 12) m.z. **Schmieg** (**d.**); **steens** (pag. 65) m.z. **steense**; **oreboomdak** (pag. 101) m.z. **horenboomdak** (vgl. ook A. Weijnen, *Etymologisch dialectwoordenboek*, Assen 1996, pag. 76); **schuit** (pag. 36, 45) m.z. **schoot**; **schuitje** (pag. 36, 51, 166) m.z. **schootje** (vgl. ook A. Weijnen, *Etym. dialectwoordenboek*, pag. 179).

FINANCIËLE STEUN EN BEGELEIDING

Aflevering WLD II.11 kon tot stand komen doordat de provincie Nederlands Limburg de arbeidsplaats van drs. H. van de Wijngaard bekostigde. Een subsidie voor de drukkosten verstrekte de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) te 's Gravenhage.

De werkzaamheden stonden onder toezicht van de Begeleidingscommissie WLD. Deze commissie wordt gevormd door: mr. J. Smeets, voorzitter, dr. J. Cajot, prof.dr. J. Goossens, prof.dr. A. Hagen, prof.dr. J. Jansen, F. Walraven en prof.dr. A. Weijnen. De wetenschappelijke projectleiding was in handen van prof.dr. J. Goossens en prof.dr. A. Hagen. Het redactionele werk voor deze aflevering werd uitgevoerd aan de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

drs. H. van de Wijngaard

VAKTERMINOLOGIE VAN METAALBEWERKENDE BEROEPEN

Terminologie van de smid, loodgieter en koperslager

SMID, LOODGIETER, KOPERSLAGER

Bij lemmata voorzien van een * is een kaart opgenomen

Algemeen		<i>Incidenteel gebruikt gereedschap voor de bewerking of verwerking van steen en ander materiaal</i>	
<i>Personeel</i>			
smid	1	troffel	9
smidsknecht	1	hamer voor kapwerk	9
smidsvrouw	2	breekijzer	9
kachelsmid	2	klopboor, muurboor	9
karsmid	2	rawlplugbeitel - afb. 4 -	9
hoefsmid	2		
koudsmid	2	<i>Onderdelen van diverse gereedschappen en machines</i>	
koperslager	2		
koperslager (bijnaam)	3		
koperslagersknecht	3	tangbek	9
pompenmaker	3	tangscharnier	10
blikslager	3	tangbeen	10
knecht van de blikslager	3	handvatring	10
loodgieter	3	zwengel	10
knecht van de loodgieter	4	trede, trapplank	10
meesterknecht	4	poelie	10
gasfitter	4	drijfriem	10
zinkbewerker	4	tandrad, tandwiel	10
ketellapper	4	tandwielpal	11
tinnegieter	4	vliegwiel	11
		lagerkussen	11
<i>Werkkleding</i>		klembus	11
		stelring	11
werkkleding	4		
voorschoot	4	<i>Smeermiddelen</i>	
<i>Werkruimte</i>		smeerolie	11
		machineolie, motorolie	11
smidse *	5	draadsnijolie, boorolie	11
koperslagerij	6	kruipolie	12
blikslagerij	6	zeepwater	12
loodgieterij	6		
		<i>Folklore</i>	
<i>Algemeen gereedschap</i>		Sint-Eligius	12
smidsgereedschap	6		
gereedschapsbak - afb. 1 -	6	<i>Varia</i>	
stel	6		
driepoot - afb. 2 -	6	loodvergiftiging	12
schraag	7	muurnaald	12
tangenrek	7		
weegtoestel voor ijzer	7		
ladder	8	Materiaal	
trapleer	8		
koevoet, hefboom	8	lood	12
dommekracht - afb. 3 -	8	zink	13

II.11

koper	13	doorn	29
tin	13	suikerbrood, ringhoorn - afb. 27 -	29
blik	13	leest	30
smeedijzer	13	staak - afb. 28-29 -	30
gietijzer	13	brug - afb. 30 -	31
		zadelblok - afb. 31 -	32
		zadel - afb. 32 -	32
Aanbrengen van de ruwe vorm			
<i>Vuurhaard, smidsoven, veldsmidse, brandstof</i>		<i>Smeedhamers en smeedmachines</i>	
smidsvuurhaard - afb. 5-7 -	13	smeedhamer, handhamer - afb. 33 -	33
smidsbed	15	zijhamer - afb. 34 -	33
stookgat	15	voorhamer - afb. 35-36 -	33
smidsblaasbalg - afb. 8 -	15	voorslaan	34
blaasbalgtrekker	16	moker, vuisthamer	34
blaasbalgklep	16	vlakhamer	34
smidsventilator	16	zethamer - afb. 37 -	34
blaasbalgpijp, luchtaanvoerleiding	16	volder - afb. 38 -	35
luchtregelaar	17	machinale hamer	35
smidsvorm, blaasgat	17	wrijvingshamer	36
vuurtong - afb. 9 -	17	<i>Smeedtang en ander gereedschap voor het aanpakken van gloeiend materiaal</i>	
smidskap	17	smeedtang - afb. 39-40 -	36
smidsschoorsteen	18	tangring, tanghaak	38
brandmuur	18	verlengstuk	38
smidskoelbak	19	<i>Smeden, wellen, lassen</i>	
smidsvuursproeier - afb. 10 -	19	smeden	38
kolengat	19	uitgloeien	39
sintelgat, slakkengat	19	stuiken	39
smidskolenschop	20	stuikblok	39
smidskolen	20	hijswerktuig bij het stuikblok	39
smidsas	20	stuikmachine	39
sintels	20	een splits uitsmeden - afb. 41 -	39
rakelijzer - afb. 11 -	20	wellen, lassen	40
smidsoven	21	lasapparaat - afb. 42 -	40
veldsmidse - afb. 12 -	21	lasbrander - afb. 43 -	40
houtskool	22	snijbrander - afb. 44 -	41
doofpot	22	lastafel	41
smidshaak - afb. 13 -	22	lasstaaf - afb. 45 -	42
<i>Het aambeeld en aambeeldachtige gereedschap-pen</i>		laskap, lashelm - afb. 46 -	42
aambeeld * - afb. 14 -	22	lasbikhamer	43
baan van een aambeeld	24	welpoeder	43
ambeeldgat	24	welblad	43
aambeeldhoorn	24	wringhaak - afb. 47 -	43
stuikblok van het aambeeld - afb. 15 -	25	<i>Harden en temperen</i>	
blok voor aambeeld of klein gereedschap - afb. 16-17 -	25	harden	43
tasgat	26	hardingsbak	44
speerhaak - afb. 18-19 -	26	hardingsmiddel	44
schroodbeitel - afb. 20 -	26	hardingsdeeg	44
kromme schroodbeitel - afb. 21 -	27	<i>Draadtrekken</i>	
gleufstaak - afb. 22 -	27	trekbank	44
voorijzer - afb. 23 -	28		
voren	28		
tas - afb. 24 -	28		
kegelvormige tas - afb. 25 -	29		
buigijzer - afb. 26 -	29		

Enkele gereedschappen voor warme en/of koude bewerkingen*Beitels*

beitel	44
beitelkop	44
vouw van een beitel	44
stokbeitel - afb. 48 -	45
koudbeitel - afb. 49 -	45
gutsbeitel - afb. 50 -	45
hoekguts	46
puntbeitel	46
ritsbeitel, kantbeitel - afb. 51 -	46
oliegroefbeitel, spiebeitel	46

Hulpmiddelen bij het maken van gaten

centerpons - afb. 52 -	47
doorslag - afb. 53 -	47
onderlegplaat - afb. 54 -	47
stempel, leest - afb. 55 -	48

Afwerken, voltooiën en verfraaien van het werkstuk (bankwerk)*Algemene hulpmiddelen**Werkbank met toebehoren*

werkbank	48
klemhaak - afb. 56 -	48

*Hulpmiddelen bij het aanpakken, vasthouden, monteren, etc.**a. Bankschroeven en handschroeven met toebehoren*

bankschroef - afb. 57 -	49
bankschroefbus	50
bankschroefspil	50
bankschroefsleutel	50
bankschroefbekken	50
handschroef - afb. 58 -	50
vijlblokje, spanplaat - afb. 59 -	50

b. Klemmen

plaatklem - afb. 60 -	51
kantklauw - afb. 61 -	51
sergeant - afb. 62 -	51
klemhaak, ketelklem - afb. 63 -	52
pijpklem - afb. 64 -	52

c. Tangen voor aanpakken, vasthouden, klemmen, vast- en losdraaien en monteren

klemtang - afb. 65 -	52
----------------------	----

singeltang	53
moertang - afb. 66 -	53
toiletmoertang - afb. 67 -	53
pijptang - afb. 68 -	53
waterpomptang - afb. 69 -	54
gasfitterstang - afb. 70 -	54

Hulpmiddelen bij het afmeten en afschrijven

uitslaan	55
aftekenen	55
kraspen - afb. 71 -	55
krasblok - afb. 72 -	55
krijt	56
afschrijfplat, rij - afb. 73 -	56
meetlat, duimstok - afb. 74 -	56
kruisstaal - afb. 75 -	56
winkelhaak - afb. 76 -	56
verstekhaak - afb. 77 -	57
zwaaihaak - afb. 78 -	57
aftekenmal	58
steekpasser - afb. 79 -	58
steekpasser met stelboog - afb. 80 -	58
steekpasser met getande stelboog	59
veerpas - afb. 81 -	59
krompasser - afb. 82 -	59
dubbele en gecombineerde krompasser - afb. 83 -	59
voetjespasser - afb. 84 -	60
stokpasser - afb. 85 -	61
schuifmaat - afb. 86 -	61
micrometer - afb. 87 -	62
kaliber - afb. 88 -	62
waterpas - afb. 89 -	63
schietlood	63

*Aanbrengen en verbeteren van de vorm**Draaibank en forceerbank*

draaibank	63
center	63
drijfplaat, klauwplaat - afb. 90 -	63
meenemer - afb. 91 -	64
slee, support	64
beitelhouder	64
draaibeitel	65

Draad snijden en draad tappen

draad snijden	65
snijijzer - afb. 92 -	65
snijblok, snijkussen - afb. 93 -	67
snijmoer	67
snijbok - afb. 94 -	67
draad tappen	68
tap - afb. 95 -	68
wringijzer - afb. 96 -	68
schroefdraad	69

II.11

Schaven en steken

schaafbank, schaafmachine

69

Frezen

freesbank, freesmachine

69

Vijlen en raspen

vijlen

69

vijl - afb. 97 -

69

arend van een vijl

70

vijlhandvat

70

vijlblad

70

vijlkap

70

strovijl - afb. 98 -

70

grove vijl

71

bastaardvijl

71

halfzoetvijl

71

zoetvijl, fijne vijl

71

fijne zoetvijl

71

platte vijl - afb. 99 -

71

handvijl, blokvijl - afb. 100 -

72

halfronde vijl - afb. 101 -

72

ronde vijl, rattenstaart - afb. 102 -

73

vierkante vijl - afb. 103 -

73

driekantige vijl - afb. 104 -

73

zaagvijl

73

mesvijl - afb. 105 -

73

naaldvijl

74

sleutelvijl - afb. 106 -

74

rijfelijzer - afb. 107 -

74

raspvijl

74

rasp - afb. 108 -

74

raspen

75

metaalrasp, tinvijl - afb. 109 -

75

vijlborstel - afb. 110 -

75

Slijpen

slijpsteenbak, slijpstelling

75

slijpsteen

76

slijpmachine

76

slijpschijf

76

Maken van gaten

Boren, verzinken en verruimen

boorijzer

76

boorkolf

76

boorkop

76

snijkant

77

linkse boor

77

rechtse boor

77

puntboor - afb. 111 -

77

centerboor, schijfboor - afb. 112 -

77

penboor - afb. 113 -

78

kotterboor - afb. 114 -

78

soevereinboor, verzinkboor - afb. 115 -

78

freesboor - afb. 116 -

79

spiraalboor - afb. 117 -

79

zelfsmerende boor - afb. 118 -

79

rivettenboor - afb. 119 -

80

boorhouder, boorbeugel - afb. 120 -

80

boormachine

80

handboormachine - afb. 121 -

81

kolomboormachine - afb. 122 -

81

boortafel

81

klembeugel van een kolomboormachine

82

persdrilboor

82

schuifdrilboor - afb. 123 -

82

boogdrilboor - afb. 124 -

82

drilklos - afb. 125 -

83

borstplaat - afb. 126 -

83

drilboog - afb. 127 -

84

drilkoord

84

booromslag - afb. 128 -

84

omslagboor

84

ratelbooromslag

84

tandwielkast van een hoekbooromslag

85

ratelboor, krekkelboor - afb. 129 -

85

boorstelling - afb. 130 -

85

stokdutter

85

opruimer, ruimijzer, handspitsboor - afb. 131 -

86

Gaten maken met ponswerktuigen

ponstang - afb. 132 -

86

ponsmachine - afb. 133 -

87

ponsnippel - afb. 134 -

87

ponsbed

87

holpijp - afb. 135 -

87

Verdelen in stukken

Zagen

metaalbeugelzaag - afb. 136 -

88

zaagmachine

88

lintzaagmachine

88

cirkelzaag

88

Knippen

linkse schaar

88

rechtse schaar

88

handschaar - afb. 137 -

88

handschaar voor boogvormige sneden

88

- afb. 138 -

91

doorloopschaar - afb. 139 -

91

stokschaar, bankschaar - afb. 140 -

91

slagschaar - afb. 141 -

91

hefboomplaatschaar - afb. 142 -

92

knipmachine

92

boutenschaar, betonschaar - afb. 143 -

92

profielijzerschaar

92

Tangen voor trekken, verdelen in stukken, ombuigen, etc.

nijptang * - afb. 144 -	92
voorsnijtang - afb. 145 -	93
zijsnijtang - afb. 146 -	94
bektang, buigtang - afb. 147 -	94
bordeertang - afb. 148 -	94
combinatietang - afb. 149 -	94

Hamers voor koude bewerkingen

bankhamer - afb. 150 -	95
polijsthamer - afb. 151 -	95
rechthamer - afb. 152 -	95
pinhamer - afb. 153 -	96
kreushamer - afb. 154 -	96
bagethamer - afb. 155 -	96
rekhamer - afb. 156 -	96
hamer om te voren - afb. 157 -	97
klophamer - afb. 158 -	97
garneerhamer - afb. 159 -	97
drijfhamer - afb. 160 -	97
bolhamer - afb. 161 -	97
strekhamer - afb. 162 -	98
houten hamer - afb. 163 -	98

Aambeeldachtig gereedschap voor koude bewerkingen

ezel - afb. 164 -	99
pijpenhout - afb. 165 -	99

Buigen van platen

drijven	100
forceerbank	100
forceerijzer	100
forceren	100
afdraaien	100
afslechten, strekken	100
vlakwals	100
pletten	100
met de pinhamer bewerken	101
matrijs, stampvorm - afb. 166 -	101
stamper, stempel - afb. 167 -	101
lijstenstamp - afb. 168 -	101
walsmachine, pijpenwals - afb. 169 -	101
plaat rondzetten	102
voormachine - afb. 170 -	102
zetbank, plooiibank - afb. 171 -	102
plooiijzer	104
plaat omzetten	104
plooitang - afb. 172 -	104
profiel - afb. 173 -	104
gecombineerde wals-, kraal-, fels-, kant- en buigmachine - afb. 174 -	105
kraalmachine	105
kraal	105
omkralen	105

matrijs, holblok - afb. 175 -	105
bolgaten	106

Delen van werkstukken met elkaar verbinden

Algemeen

dubbelen	106
----------	-----

Felsen

felsen	106
felsnaad - afb. 176 -	106
felshamer	106
felsbeitel	106
felsmachine	106

Klinken

klinken	107
klinknagel * - afb. 177 -	107
klinkhamer - afb. 178 -	108
domper - afb. 179 -	108
ophaler	109
ophalen - afb. 180 -	109
dopper - afb. 181 -	109
klinknageltang - afb. 182 -	110
kookbeitel - afb. 183 -	110

Solderen

solderen *	110
hardsolderen	111
soldeernaad	112
soldeerbout	112
vuursoldeerbout - afb. 184 -	112
benzinesoldeerbout - afb. 185 -	112
gassoldeerbout - afb. 186 -	113
elektrische soldeerbout - afb. 187 -	113
soldeerlamp - afb. 188 -	113
oven voor (hard)soldeerwerk	113
soldeersel	114
soldeerstaafvorm - afb. 189 -	115
loodpan, gietlepel - afb. 190 -	115
soldeervloeimiddel	115
zoutzuurpotje	116
salmiaksteen	116
krabber - afb. 191 -	116
schoonkrabben	116
hechten	116
soldeerklem - afb. 192 -	117
schrikken	117
soldeerhout - afb. 193 -	117
rondstok - afb. 194 -	117
maatringen	117
lasspiegel	117
soldeerknoop - afb. 195 -	117
smeerlap	118
zwaluwstaart - afb. 196 -	118
zwaluwtrand	118

II.11

uittanden	119	Specialiteiten	
omzetten	119		
slichten	119	<i>Kachelsmid</i>	
<i>Aaneenschroeven</i>		kachels zwarten	127
moersleutel	119	kachelzwartsel	127
steeksleutel - afb. 197 -	119	olie of vet gebruikt bij het zwarten	128
ringsleutel - afb. 198 -	120	kachelpoetsborstel	128
gecombineerde ring- en steeksleutel	120	ijzerkit	128
verstelbare moersleutel - afb. 199 -	120	vuurvast vulmiddel	128
pijpsleutel, soksleutel - afb. 200 -	121	stoofijzer	128
dopsleutel	122	<i>Karsmid</i>	
kruissleutel	122	<i>Wielband</i>	
ratelsleutel - afb. 201 -	122	karwip - afb. 208 -	128
passersleutel - afb. 202 -	122	wielband * - afb. 209 -	129
haaksleutel, pensleutel - afb. 203 -	122	flensbeslag	130
wielsleutel, chapeausleutel - afb. 204 -	123	wielbandenroller - afb. 210 -	130
<i>Schoonmaken en verfraaien</i>		karhoepelwals - afb. 211 -	131
<i>Schoonmaken op mechanische wijze</i>		vuurkuil	131
afbramen	123	wielbandenoven	131
braam	123	een rad optrekken	132
schraapstaal - afb. 205 -	123	bandenhaak - afb. 212 -	132
vlakplaat - afb. 206 -	123	trekhaak - afb. 213 -	132
staalborstel - afb. 207 -	124	<i>Wielnaaf en as</i>	
roterende staalborstel	124	naafbus - afb. 214-215 -	133
schuurpapier	124	luns * - afb. 216 -	133
schuurlinnen	124	lunsschijf	135
schuursteen	124	schutkap	135
polijsten	125	achterschijf	135
polijststaal, polijstvijl	125	middennaafbanden	136
polijstpoeder	125	muilband *	136
polijstpasta	125	achternaafband	138
<i>Schoonmaken, verfraaien en conserveren met chemische middelen</i>		slijkvanger *	139
schoonbijten	125	<i>Nagelsmid/maker van bouten</i>	
schoonbijtmiddel	125	nagelijzer - afb. 217 -	139
bruineren	125	koppenklauw - afb. 218 -	139
<i>Inscripties aanbrengen</i>		koppenkaliber - afb. 219 -	140
ciseleren	126	<i>Hoefsmid</i>	
ciseleerbeitel	126	<i>Hoefstal</i>	
graveren	126	hoefstal, noodstal * - afb. 220 -	140
een inscriptie uitbijten	126	hoefbalk	141
bijenwas	126	hoeftouw	141
slagstempel	126	<i>Hoefijzers smeden</i>	
kopermerk	126	hoefijzersmeedhamer	142
stempelen	126	hoefijzersmeedtang	142
<i>Van een metaallaag voorzien</i>		hoefstaafijzer	142
vertinnen	127	hoefijzer - afb. 221 -	142
verloden	127	lip van een hoefijzer - afb. 222 -	144

opzet	144	pompslot - afb. 242 -	159
ritsijzer - afb. 223 -	144	pomp(slot)klep	159
stampijzer	144	stijgbuis	159
voorijzer	144	luchtketel	159
achterijzer	145	pompsteen	160
hoefijzer met speciale vorm of uitrusting		pomphaak - afb. 243 -	160
- afb. 224 -	145	pompkrabber	160
ritsbeitel van de hoefsmid - afb. 225 -	146	lens zijn	160
hoefijzerstamper - afb. 226 -	146	opgieten	160
hoefijzerdoorslag - afb. 227 -	146	zuigleidingfilter - afb. 244 -	160
<i>Beslaan</i>		filterpunt	161
		heikap	161
		heien	161
een paard beslaan *	147	heiblok - afb. 245 -	161
hoefstompen	148	grondboor	161
hoefmes - afb. 228 -	148		
hoefrasp - afb. 229 -	149	<i>Loodgieter</i>	
hoefbeslag	149		
zomerbeslag	149	<i>Gereedschap</i>	
hoeftang - afb. 230 -	149		
beslaghamer, hoeftamer - afb. 231 -	150	loodgietersmes - afb. 246 -	161
hoefnagels - afb. 232 -	150	zinksnijder - afb. 247 -	162
zwik	151	cirkelsnijmachine - afb. 248 -	162
spitseling, punteling	151	loodklopper - afb. 249 -	162
niet	151	strikbeitel - afb. 250 -	162
onderkapper, nietenkapper - afb. 233 -	151	zetbeitel	162
borstel voor paardenhoeven	152	pijpsnijder - afb. 251 -	163
verbrande olie	152	pijpbuiger - afb. 252 -	164
<i>Scherpzetten</i>		klemblok, felsapparaat - afb. 253 -	164
		doorn	164
		flens	164
winterbeslag	152	opproptang - afb. 254 -	164
scherp zetten	152	prop - afb. 255 -	165
ijsnagels - afb. 234 -	152	opproppen	165
kalkoenen, krammen - afb. 235 -	153	opruimer - afb. 256 -	165
sleutel voor schroefkalkoenen	155	pijpfrees - afb. 257 -	165
stoot	155	boortoestel voor buizen - afb. 258 -	166
<i>Pompensmid</i>		<i>Waterleiding en gasleiding</i>	
<i>Zuig- en perspompen en hun onderdelen</i>			
		pijp, buis	166
zuigpomp - afb. 236 -	155	pakking - afb. 259 -	166
perspomp - afb. 237 -	155	pakkingring	167
zuigperspomp - afb. 238 -	156	fitting	167
brandpomp	157	bocht - afb. 260 -	167
zuigbuis	157	knie - afb. 261 -	167
slurpgat	157	T-stuk - afb. 262 -	167
pompketel - afb. 239 -	157	kruisstuk - afb. 263 -	168
pomphuis	157	koppeling - afb. 264 -	168
kopstuk - afb. 240 -	157	sok, mof - afb. 265 -	168
zuigerstuk	157	verloop sok - afb. 266 -	168
slotstuk	158	nippel - afb. 267 -	168
pompgat	158	verloopring - afb. 268 -	169
pompuitloop	158	kap - afb. 269 -	169
pompzwengel	158	plug - afb. 270 -	169
zuigerstang	158	spruit	169
pompzuiger	158	spruitstuk - afb. 271 -	169
zuigerklep - afb. 241 -	159	elleboog, bocht	170
zuigerleer	159	pijpbeugel, -haak - afb. 272 -	170
		neus - afb. 273 -	170

II.11

Koperslager

Koperslaan

koperslaan 171

Verfraaien van het werkstuk

afkloppen 171

hamerslag aanbrengen 171

hamerslag 171

SMID, LOODGIETER, KOPERSLAGER

Algemeen

Personeel

SMID

(Wi 6; S 33; L 6, 78; L 8, 99; Weijnen BN 4, 6; N 33, 1a-b; monogr.)

[In het algemeen een handwerksman die metaal, meestal ijzer, met behulp van hamers en andere gereedschappen bewerkt om er werktuigen of andere voorwerpen van te vervaardigen. Doorgaans wordt het metaal voor de verwerking in de smidsvuurhaard verhit en vervolgens op het aambeeld met behulp van smeedhamers in een bepaalde vorm gesmeed.

Het woordtype **vlammer** (Q 113) is een afleiding van het werkwoord **vlammen** (*vlema*) dat onder meer „slaan” kan betekenen. Vgl. ook RhWb (II), kol. 548 s.v. *Flammer*, „Schmied”.]

smid: *smet* K 278 (mv. *smēj*), 315, L 159a (mv. *smetā*), 163 (mv. *smējā*), 164 (mv. *smējār*, *smējā*), 165 (mv. *smēj*, *smējā*), 191 (mv. *smēj*), 192a (mv. *smējā*), 209 (mv. *smēj*), 210 (mv. *smēj*), 211 (mv. *smēj*), 213 (mv. *smēj*), 214 (mv. *smēj*), 214a (mv. *smēj*), 215 (mv. *smēj*), 215a, 216 (mv. *smēj*), 216a (mv. *smējā*), 217 (mv. *smēj*, *smējā*), 245 (mv. *smēj*), 245b (mv. *smēj*), 246 (mv. *smēj*), 246a (mv. *smēj*, *smēj*), 248 (mv. *smēj*), 249 (mv. *smēj*), 250 (mv. *smēj*, *smēj*); *šmet* Q 35 (mv. *šmēj*), 111 (mv. *šmēj*), 0112 (mv. *šmēj*), 113 (mv. *šmēj*, *šmējā*, *šmēj*), 116 (mv. *šmēj*, *šmēj*), 117b (mv. *šmēj*), 118 (mv. *šmēj*), 121 (mv. *šmēj*), 121b (mv. *šmēj*), 196 (mv. *šmetār*), 202 (mv. *šmēj*), 203 (mv. *šmetā*, *šmēj*), 204a (mv. *šmetā*), 207 (mv. *šmetā*), 208 (mv. *šmēj*), 222 (mv. *šmedā*), 253; *smēt* L 266 (mv. *smēj*), 267 (mv. *smēj*), 268 (mv. *smēj*), 269 (mv. *smēj*, *smējā*), 271 (mv. *smējā*), *smēj*, 286 (mv. *smēj*), 295 (mv. *smēj*), 300 (mv. *smēj*), 318b (mv. *smējā*), 320 (mv. *smēj*), 321 (mv. *smēj*), 328 (mv. *smēj*), 366, 374 (mv. *smēj*), 377 (mv. *smēj*), 378 (mv. *smēj*), 379 (mv. *smēj*), 380 (mv. *smēj*), 381 (mv. *smēj*), 382 (mv. *smēj*, *smēj*), 385 (mv. *smēj*), 418, 425 (mv. *smēj*), P 174, 176 (mv. *smēj.dā*), 183, Q 12, 14, 18 (mv. *smēj*), 78, 80, 83, 88, 95 (mv. *smēj*), 96a (mv. *smēj*), 158, 160, 167, 187 (mv. *smēj*); *smē.t* K 360, L 286, 288 (mv. *smēj*), 288a (id.), 289* (id.), 312 (mv. *smēj*), 313, 314, (mv. *smēj*), 316, 319, 326 (mv. *smēj*), 353, 354, 355 (mv. *smējān*), 369, 370, 372 (mv. *smēj*), P 50 (mv. *smēj.ā*), 55, Q 2 (mv. *smējān*, *smējārs*), 7, 10, 71 (mv. *smēj.ā*, *smēj*), 80, 88, 95 (mv. *smēj*), 162 (mv. *smēj*); *šmē.t* L 331 (mv. *šmēj*), Q 19 (mv. *šmēj*), 20 (mv. *šmēj*); *šmēt* L 290 (mv. *šmēj*), 291 (mv. *šmēj*), 296 (mv. *šmēj*), 297 (mv. *šmēj*), 298 (mv. *šmēj*), 299 (mv. *šmēj*, *šmēj*), 323 (mv. *šmēj*), 325 (mv. *šmēj*), 327 (mv. *šmēj*), 328 (mv. *šmēj*),

329 (mv. *šmēj*), 330 (mv. *šmēj*), 331 (mv. *šmēj*), 333 (mv. *šmēj*), 387 (mv. *šmēj*), 426 (mv. *šmēj*), 429 (mv. *šmēj*), 430 (mv. *šmēj*), 431 (mv. *šmēj*), 432 (mv. *šmējā*, *šmējā*), 434a (mv. *šmēj*), Q 16 (mv. *šmēj*), 20 (mv. *šmēj*), 21 (mv. *šmēj*), 22 (mv. *šmēj*), 29 (mv. *šmēj*), 32 (mv. *šmēj*), 32a (mv. *šmēj*), 33 (mv. *šmēj*, *šmēj*), 97 (mv. *šmēj*, *šmējā*), 98 (mv. *šmēj*), 99 (mv. *šmēj*), 99* (mv. *šmējā*), 101 (mv. *šmēj*), 102 (mv. *šmēj*), 103 (mv. *šmēj*), 104a (mv. *šmēj*), 105 (mv. *šmēj*), 108 (mv. *šmēj*, *šmēj*), 110 (mv. *šmēj*), 196 (mv. *šmēj*), 249 (mv. *šmējā*), 284; *smēt* Q 5 (mv. *smēj*), 188; *smēt* L 422, P 57, 176; *smē.t* L 371 (mv. *smēj*), 414, 423, P 186, Q 1; *smit* Q 89; *šmit* Q 35; *smūt* L 360, 368, 420; *šmūt* Q 198 (mv. *šmēj*); *smījat* Q 83 (mv. *smījā*); *šmīat* Q 193 (mv. *šmēj*), 253; *smīat* L 287 (mv. *smījā*), 288b (id.), 288c (id.), 289 (id.), 289a (id.), 289b (id.), 318a (id.), 318d (id.), 318e (id.), 360 (mv. *smējā*), 360a, 364, 418, 419, 420, 421, 422; *smī.t* L 317, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 372, 415, 416, 417 (mv. *smēj*), 418, Q 3 (mv. *smēj*); *šmīat* Q 27 (mv. *šmēj*), 30 (mv. *šmēj*); *smjēt* Q 86 (mv. *smjēj*), 178 (mv. *smjēs*), 179; *smēt* K 315 (mv. *smējārs*), 353 (mv. *smējān*, *smējārs*), 357, 358 (mv. *smēj.n*), P 44, 45, 46, 47 (mv. *smētā*), 164, 171, 211; *smē.t* Q 156 (mv. *smēj*), 162 (mv. *smēj*); *smējāt* Q 199 (mv. *smējā*); *smējāt* Q 12 (mv. *smēj.āj*); *smēt* L 427 (mv. *smēj*), Q 12; *smē.t* P 51; *šmēt* Q 198 (mv. *šmēj*), 279 (mv. *šmējā*); *šmēt* Q 253, 278, 284 (mv. *šmējā*); *smēj.t* Q 156; *smējt* P 176, 176b (mv. *smēj*); *šmējat* Q 111; *smējt* P 219 (mv. *smēj*); *smējt* P 188; **plemper**: *plempār* Q 113; **vlammer**: *vlema* Q 113.

SMIDSKNECHT

(N 33, 3; monogr.)

[Het woordtype **voorslager** (Q 2, Q 111) is specifiek van toepassing op een smidsknecht die met een voorhamer werkt. Zie ook de lemmata VOORHAMER en VOORSLAAN.]

smidsknecht: *smētsknēx* Q 5; *smetsknēxt* L 165; *smīats*– L 289; *smetsknēx* L 159a, Q 95; *šmetsknēāt* Q 116, 121b; **smidknecht**: *smetknēx* Q 95; *smjēt*– Q 86; **smedensknēcht**: *smējsknēxt* L 213; **smidseknecht**: *šmētsknēxt* L 290, 291; *smetsknēxt* L 321; *smetsknēx* L 271, 382, Q 95; *šmets*– L 330, 331, 432, Q 108, 111, 0112, 113; **smis(se)knecht**: *smesknēxt* L 217; *smesknēxt* L 192a; **knecht van de smid**: *knēxt* *van dā smē.t* L 371, Q 1; *knēx* *van dā smē.t* Q 95; **knecht**: *knēxt* P 176b; *knēx* L 299, Q 71, Q 99*; *knēxt* L 163, 216a; *knēx* Q 83; **smedersgast**: *smējārs.gast* K 353; **leergast**: *lejārgas* Q 83; **meestergast**: *mēstārgas* Q 83; **gast**: *gást* P 47; **gas** Q 83; **halve gast**: (*h*)*qōvā gas* Q 83; **gezel**: *jāzel* Q 121; **helpsmid**: *hēlāpsmējt* P 219; **hulp-smid**: *hēlāpsmēt* Q 86; **helper**: *hōlapār* P 47; **voorslager**: *vjārslēgar* Q 111; *vē.rslāgar* Q 2.

SMIDSVROUW

(Wi 18a; monogr.)

[De vrouw van de smid.]

vrouw van de smid: *vrow van dā [smid]* Q 156; *vrow van dā* ~ K 278, L 423, Q 19; **smidsvrouw:** L 271; *smets.vrow* L 250; *smēts-* L 266, 286, 372; *smē.ts-* L 378; *smīāts-* L 360; *šmēts-* L 291; *smē.ts.vrō* P 50; **smid-tevrouw:** *šmetavro* Q 284; **smedersvrouw:** *smējars.vrow* L 164; *smērs-* Q 162; *smē.ars-* Q 12; *smērs.vrow* Q 2; **smidswijf:** *smī.tsweiff* Q 3; *smētsweāf, -wēf* K 353; **smidster:** *smē.tstār* L 355; **smidse:** *šmetsā* Q 207; *šmētsā* Q 20; **smidin:** *šmeden* Q 222.

KACHELSMID

(monogr.)

[Smid die kachels vervaardigt. Zie ook de paragraaf over de kachelsmid.]

kachelsmid: *kaxālsme.t* Q 95; **stovenmaker:** *stwo+vāmēkār* Q 162.

KARSMID

(RND 77)

[Smid die metalen onderdelen voor karren en wagens zoals wiel- en naafbanden vervaardigt en monteert. Zie ook de paragraaf over de karsmid.]

karsmid: *kəršmēt* L 270; **karrensmid:** *karāsmēt* Q 15; *karāšmīt* Q 30; **smid:** *šmet* Q 204; *smēt* Q 14; *smēṯ* L 269; *šmīṯ* Q 35.

HOEFSMID

(N 33, 2; monogr.; JG 1a; JG 1b)

[Smid die hoefijzers smeedt en paarden beslaat. Zie voor de fonetische documentatie van de tussens [...] geplaatste woorddelen het lemma SMID.]

hoefsmid: *huff[smid]* K 353, L 159a, 163, 165, 192a, 213, 214, 214a, 215, 216a, 217, 245b, 246a, 286, 432, P 47, 176b, Q 86, 284; *hūf-* Q 71; *(h)ūf-* Q 83; *hof-* Q 116, 121, 121b; *hōf-* L 269, 271, 290, 291, 299, 318b, 321, 330, 331, 364, 371, 382, Q 5, 18, 35, 95, 97, 99*, 108, 0112, 113; *hōwf-* Q 20; *hūfsmī.āt* Q 82; **paards-smid:** *pēātsšmet* Q 121; *pēāts-* Q 116; *pējtšmējī* P 219; **paardensmid:** *pēdāsmēt* P 47; *pējārā-* K 353; *pē.rdasmi.āt* Q 3; **smid:** *smēt* K 278, 314, 315, 317a, 353, 357, 358, P 44, 45, 46, 47, 48, 167; *sme.t* K 318; *smet* K 316; *smēā.t* L 371, 414, 421, 423, P 53, 186, Q 1, 6, 96c, 165; *smē.t* K 359, 360, 361, L 282, 312, 313, 314, 315, 316, 319, 352, 353, 354, 355, 369, 370, 413, P 51, 55, 56, 57, 58, 192, 197, Q 2, 2a, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 71, 72, 75, 76, 77, 79, 79a, 80, 88, 152, 153, 154, 155, 156, 157; *smēt* P 174, 224, Q 157a, 158a, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 167, 168, 169, 177, 181, 182, 240, 241, 242; *smējā.t* Q 73, 159; *smī.t* Q 2a; *smīā.t* L 317, 319, 356, 358, 359, 360, 361,

362, 363, 365, 366, 367, 368, 372, 415, 416, 417, 418, 424, P 52, Q 3, 5, 12, 81a, 82, 168a; *smīg.t* L 419, 420, 422, Q 87, 170; *smīe.t* Q 83, 84, 90, 188; *smie.t* Q 91, 94, 171, 172, 174, 175, 179; *smije.t* Q 89; *smjet* Q 178; *smējī* P 113, 115, 117, 172, 173, 175, 176, 176a, 178, 179, 180, 182, 214, 218, 219, 227; *smēj.t* P 118a, 177, 177a; *smēj.āt* P 118, 120, 121, 184, 187, 188, 195, 220; *smēj.t* P 119; *smēj.āt* P 223, Q 74, 78; *smējī* P 49, 50.

KOUDSMID

(monogr.; L 34, 17a add.; N 33, 380)

[Smid of werkman in smederijen die metaal in koude toestand met vijl, beitel, hamer, boor, schraper, draadsnijwerktuigen, draaibank, etc., bewerkt. Zie ook het lemma BANKWERKER in WLD II. 5, pag. 46 en de toelichtingen bij de lemmata KOPERSLAGER en BLIKSLAGER.]

koudsmid: *kōtsmēt* L 288, 288a, 289*; *ka-* P 120; *kōtsmiāt* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *kātsm'ēt* L 270; de volgende twee woordtypen zijn benamingen voor een bankwerker: **schlosser:** *šlqsār* Q 121 (de term wordt ook gebruikt voor een slotenmaker); **ajusteur (fr.):** *ažāstōjr, ēžāstōjr* P 213.

KOPERSLAGER

(N 66, 54a; L 34, 17a-b; Wi 2 add.; monogr.)

[Ambachtsman die koperen voorwerpen vervaardigt voor huishoudelijk gebruik. Zie ook de paragraaf over de koperslager.]

Het woord *pompenmaker* werd in Venray (L 210) en omstreken ook gebruikt voor een loodgieter. Vgl. het lemma LOODGIETER.]

koperslager: L 282, 286, 314, 353; *kōparslāgar* Q 88; *kōparslōgar* L 316; *kō.parslēgar* L 288, 288a, 289*; *kōpār-* L 291, P 50, Q 95; *kōparslēgar* P 50; *kōparslēgar* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; *kōparslēgar* L 266; *kūwpār-* L 246; *kōparslēgar* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, Q 7, 9, 156, 156a; *kōpār-* L 423; *kōpār-* L 291; *kuapār-* L 209 (vero.), 210 (idem), 211 (idem), 212a (idem), 216 (idem), 216a (idem), 244a (idem), 245a (idem); *kō.parslēgar* L 372; *kōparslēgar* L 329, Q 98; *kuaparslēgar* Q 113; *kuaparslēgar* Q 203; *kuaparslēgar* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *kōpār-* P 121; *kōw.parslēgar* Q 156, 156a; *kō.parslēgar* Q 2; van het volgende woordtype is het eerste lid het Hgd. *Kupfer*: **kupferslager:** *ko.fārslēgar* Q 116; **koperbeslager:** L 316; **kopersmid:** *kōparsmēt* L 318b; **pompenmaker:** *pōmpāmēkār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a.

KOPERSLAGER (BIJNAAM)

(N 66, 54c)

de koperen: *də kōpərə* L 291; **pompenpietje:** *pompəpitja* L 210.

KOPERSLAGERSKNECHT

(N 66, 54f)

koperslagersgast: *kōpərslēgərs.gas* L 423; **gast:** *gas* Q 88.

POMPENMAKER

(N 66, 56; L 34, 17a; monogr.)

[Koperslager die zich vooral toelegt op het vervaardigen en plaatsen van waterpompen.

Toen in L 329 de waterleiding haar intrede deed, bleef daar aanvankelijk *pompenmaker* het woord om een loodgieter aan te duiden; thans wordt het woord in deze betekenis vrijwel niet meer gebruikt.]**pompenmaker:** P 176; *pompāmēkar* L 329, 381, 423, Q 98; *pōmpā-* Q 96c; *pōmpā-* Q 88; *pompāmēkar* P 192; *pumpā-* P 193, Q 2; *pompāmexar* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **pompenslager:** *pōmpāslēgar* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; **pompenteut:** *pompāntōt* L 381.

BLIKSLAGER

(N 66, 55a; Wi 2; L 34, 17a; monogr.)

[Ambachtsman die blik verwerkt en blikken voorwerpen herstelt.]

blikslager: L 355; *blekslāgar* K 316, L 312, 314, Q 88; *blēk-* K 317, L 210; *blik-* L 317; *blīāk-* L 352; *blekslā.gar* K 358; *blekslōgar* K 318, L 312; *blēk-* K 315, 353; *blekslōjnār* L 355; *blekslēgar* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 326; *blēk-* L 286, 321, 423; *blēk-* K 278, L 164, 210, 246, 250, 291, Q 88, 162; *blē.k-* Q 12; *blēk-* L 266; *blejk-* L 271; *blīāk-* L 360, Q 3; *bli.k-* L 317; *blē.kslē.gar* L 378; *blēk-* P 176; *blek-* Q 98; *bleāk-* Q 198; *bl'ēk-* L 329; *blēk-* Q 19, 101; *blēk-* Q 20; *blejx-* Q 222; *blekslēgar* K 278; *blēk-* P 171, 214; *blēk-* Q 95; *blēkslēgar* Q 71; *blekslē.gar* L 368; *blēkslēgar* Q 33; *blēx-* Q 284 (mv. *-šlēgarā*); *blēkslē.əgar* L 413; *blek-* Q 71; *blēxslēgar* Q 279; *blēxslēgar* Q 207; *blēkslīgar* Q 2; *blīāk-* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *bljekslēgar* Q 178; **blikkenslager:** *blē.kaslēgar* Q 83; *blēkasliagar* Q 156; **blikwerker:** *blekwērakar* K 357; **blikkenier:** *blekānir* P 176.

KNECHT VAN DE BLIKSLAGER

(N 66, 55e)

gast: *gas* L 423.

LOODGIETER

(N 64, 161a; L 34, 17a-b; monogr.)

[Ambachtsman die vroeger vooral zink en blik bewerkte, loden buizen maakte en herstelde, dakgoten en regenpijpen plaatste en repareerde en, zo blijkt uit de antwoorden van de zegslieden, soms ook waterpompen aanlegde. Tegenwoordig installeert en repareert hij vooral sanitaire installaties en verwarmingstoestellen. Zie ook het lemma ZINKBEWERKER.

Het woord *pompenmaker* werd in Venray (L 210) en omstreken ook gebruikt als benaming voor een koperslager. Zie ook het lemma KOPERSLAGER.]**loodgieter:** L 372, P 121, Q 86, 121c, 168; *lō(w)ət.gitar* K 278; *lqwt-* P 119, 197; *loāt-* P 177; *lōt-* Q 72; *luāt-* L 355, P 169, 183; *luwāt-* K 353; *lūt-* K 357, 359, L 286, 312, 413, P 52, 54, 56, 57, 58, 114, 115, 171, 174, 175, 181, 211, 214, Q 3, 12; *lūāt-* K 315, 318, L 313, 314, 352, P 117; *lūāt-* K 278; *lūt.gijatar* Q 1; *lōt.giatar* P 188; *lut.gijtar* L 414 (maakt en herstelt loden buizen); *lūāt.gi'ar* K 314; *lōt.giutar* K 316, 317, Q 78, 162, 179; *lūt-* P 50, 176; *lut-* Q 71; *luāt-* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *lqwt.gi.tar* Q 156, 156a; *lūāt.giatar* P 171; *l'ōt.g'etar* L 329 (recent; vroeger *pompenmaker*); *lōt.gētar* L 422; *lōt-* L 423; *lut-* Q 88, 95; *lūt-* L 356, 359, 368, P 218; *luāt-* K 358, L 317, 362, Q 9; *lu.āt-* L 415; *lūāt-* L 368; *lūāt-* L 371; *lyt-* L 360; *lut.gētar* Q 71; *luwt.getar* P 45; *lūt-* L 364; *luāt.getar* K 357; *lūāt.gej.tar* Q 2; **plombeerder:** *plombērdar* L 368 (maakt en herstelt loden buizen), 371 (idem); **plombier (fr.):** *plōbjē* Q 162; **soldeur:** *stōldōr* Q 158, 168 (maakt en herstelt loden buizen); **soldeerder:** *stōldērdar* Q 179 (idem); **soldeerman:** *sōldērman* L 414; **loodwerker:** *lōt'wērkar* L 415; *lūwāt-* L 352; *lut-* Q 2; *lūt'wērkar* L 415; **loodslager:** *lōtslēgar* L 372; **zinkbewerker:** *zējnj.k.bawērkar* P 176 (ook gebruikt als benaming voor de zinkbewerker), Q 78 (idem); **pompenmaker:** L 362; *pompāmēkar* Q 2; *pompā-* Q 95; *pōmpā-* P 193; *pompāmē(j)akar* P 195; *pompāmēkar* L 366, Q 117, 118; *pōmpā-* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, Q 91; *pompāmē.kart* Q 20 (mv. *-mē.kas*); *pompāmōkar* K 318; **pompmaak:** *pumpmōk* P 121; **pompenman:** *pumpāmān* P 197; **pompenslager:** *pumpāslēgar* L 420; **zingueur (fr.):** *zēkōr*, *zēkōr* Q 162 (ook gebruikt als benaming voor de zinkbewerker); *zēājōr* P 197; **dakwerker:** *dākwērkar* L 312; *dākwērkar* L 364, 366, P 54; *dōk-* Q 89, 178; **dakman:** *dō'kman* P 181; **gotenman:** *guatāman* P 197; **gotenmaker:** K 360; *gōtāmēkar* P 188; *gōtāmēkar* L 366; *gū'tāmi(j)akar* P 195; *gō'tāmi(j)akar* P 188; *gūatāmiakar* P 186; **gootwerker:** *gōt'wērkar* L 314 (voor herstellingen aan goten); *guāt'wērkar* L

II.11

368; **sanitair-installeateur**: *sanitē̃r-enštalatō̃r* Q 117, 118.

KNECHT VAN DE LOODGIETER

(N 64, 161d)

loodgietersknecht: *lōt.gētarsknex* L 423; **gezel**: *gəzel* Q 117, 118; *jəzel* Q 121c.

MEESTERKNECHT

(N 64, 161e)

[Hoofd van de loodgietersknechten en gezellen in een loodgieterswerkplaats.]

meesterknecht: *mejtərkknex* L 423; **meestergezel**: *mēstərgəzel* Q 117, 118.

GASFITTER

(N 64, 161g)

[Vakman die gasleidingen aanlegt en herstelt.]
gasfitter: *gāsfetər* L 423, Q 117, 118; *jās-* Q 121c.

ZINKBEWERKER

(N 64, 161b; L 34, 17a-b; monogr.; div.)

[Ambachtsman die zink en blik verwerkt, dakgoten herstelt, etc. Een aantal opgaven kunnen mogelijk meer algemeen van toepassing zijn op een loodgieter.]

zinkbewerker: L 358, 372, P 45, 56; *zējk.bawēkər* K 360; *zējk.bawērəʔər* K 278; *zējk.bawērəkər* P 120; *zējyk.bawērəkər* P 176 (ook gebruikt als benaming voor de loodgieter), Q 78 (idem); *zējk-* P 121; *zējk-* K 357, 358, L 368, Q 86; *zēājk-* P 117; *zējk.bawērʔər* K 314; *zējk-* K 278; *zē.jk.bawērəkər* L 314 (bewerkt zink en blik); **zinkverwerker**: P 171; **zinkwerker**: L 415, Q 121c; *zējkwērəkər* L 423; *zējkwērəkər* K 357; *zējk-* Q 9; *zējkwērəkər* K 359, L 355, 356, Q 117, 118; *zējk-* L 362, 368, Q 2; *zējk-* Q 91; *zējkwē.rkər* L 352; *zējkwērəkər* K 361; *zējyk-* Q 7; *zējk-* Q 88; *zējk-* L 415; *zējkwērəkər* L 314; *zējkwōrkər* Q 1; *zējkwōrkər* L 360; **zinkslager**: *zējkslīgər* Q 2; **zinkman**: Q 72; *zē.jkman* Q 83; **zingueur (fr.)**: *zēkō̃r*, *zēkō̃r* Q 162 (ook gebruikt als benaming voor de loodgieter).

KETELLAPPER

(N 66, 54b; L 34, 17a-b; monogr.)

[Rondreizende handwerksman die ketels en pannen repareert. De invuller uit Q 168 maakt onderscheid tussen de *pannenlapper*, die leurt met potten en pannen, en de *zinkwerker*, een gegoede ambachtsman. Zie ook het lemma ZINKWERKER. Zie voor het woordtype **pottefeer** ook WLD II.8, pag. 1.]

ketellapper: *kētallapər* L 423; *kētallēpər* L 329; *kētallēpər* Q 162; **ketelenlapper**: *kētalalapər* Q 98; **pannenlapper**: *panəlapər* P 164, Q 88; *panəlapər* P 183, 192, 218, 219, Q 168, 180; *penə-* P 212; **pottefeer**: *pōtəfēr* P 50, 115, 121, Q 78; *pōtəfər* P 164; *pōtəfējər* P 116; **coufeur**: *kujtō̃r* Q 178.

TINNEGIETER

(monogr.; Wi 2; L 34, 17a)

[Ambachtsman die tinnen vaatwerk en andere gebruiks- en siervoorwerpen vervaardigt.

De term *tinnegieter* werd in Kerkrade (Q 121) en omgeving vooral als scheldwoord gebruikt.]

tinnegieter: *tēnagētər* L 329, Q 95; *tsenajesər* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *tinagītər* Q 86; *tē.nə-* L 387; *tēnagītər* Q 249; **tingieter**: *tēngētər* Q 95.

Werkkleding

WERKKLEDING

(N 33, 380; N 64, 163b)

[In dit lemma zijn een aantal benamingen voor delen van de werkkleding van de smid en loodgieter bijeengeplaatst.

Manchester in het woordtype **manchesterboks** verwijst naar het materiaal waarvan werkkleding vaak wordt gemaakt. Zie ook het lemma RIBFLUWHEEL, (KOORD)-MANCHESTER in WLD II.7, pag. 14.]

blauw kostuumpje: *blōw kōstūmkə* L 423; met de volgende woordtypen wordt een kiel aangeduid: **zweetkiel**: *šwēskēl* Q 121; **kiel**: *kēl* Q 117, 118; met het volgende woordtype wordt een broek aangeduid: **manchesterboks**: *manšes-tərboks* Q 121c.

VOORSCHOOT

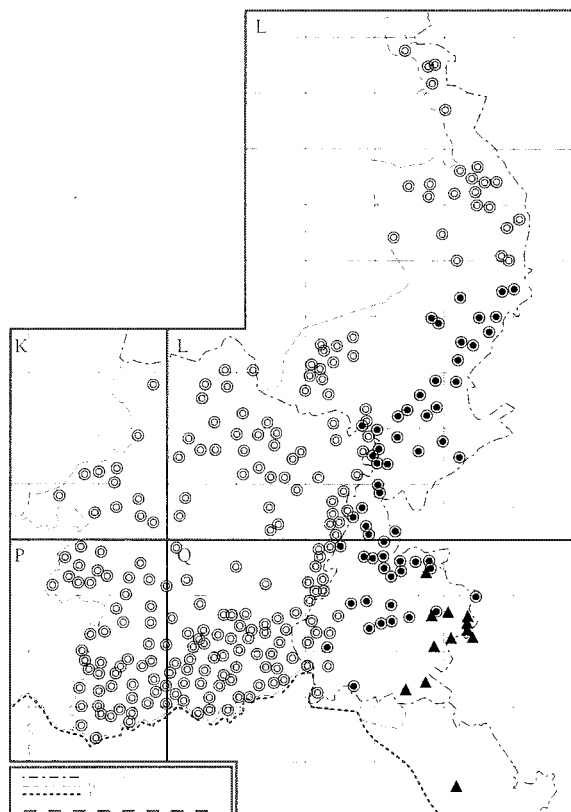
(N 33, 4; N 64, 163a; L B1, 65c; monogr.)

[De doorgaans van leer vervaardigde voorschoot van de smid en loodgieter.]

leren voorschoot: *lējərə vōsxuwət* K 353; **voorschoot**: *vōjsxōt* P 47; *vūršuat* Q 117, 118; **leren scholk**: *lērə šqlək* L 382; *lērə* ~ L 331; **scholk**: *šqlək* L 316a, 423, Q 97, 108, 121b; **voorvel**: *vō.rvē.l* Q 162 (korte leren schort van o.a. smeden); *vōrvēl* Q 83; *vōr-* P 176b; *vōjir-* P 213; *vōr-* P 219; *vūrvel* L 316a; *vir-* L 360; *vōrvēl* L 314; **schootsvel**: *sxōts.vēl* L 192a, 271; *šūāts-* Q 111, 0112; *šūās-* Q 116; *šūs-* Q 121b; *sxōts-* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 216a; *šuts.vēl* Q 193 (lederen voorschoot); *šōʔts.vēl* L 371; *sxōts-* L 312; *sxōts-* L 165, 213, 217; *šōts-* Q 18; *šqwtš-* L 432; *sxū.ts-* L 289; *sxūʔts-* K 358;

SMIDSE

- ▲ smeed
 ● smidse
 ⊙ smis(se)

šūats— Q 113; *šūts*— L 422; *šūats*— L 321; *šuts*— Q 12; *šwats*— Q 9; *šwqts*— Q 99*; *šūats.vēlā* L 290, 291; *šqts*— L 290, 291; *šūats.vēl(ā)* L 330; *sxqts.vēl* L 159a; *šyts.vēl* Q 5; *šotsāl* Q 121b, 121c; **smedenschootsvel**: *šmejšotsāl* Q 121 (van leer); **schootvel**: *šut.vēl* Q 95; *šūat*— L 299; *šqtsāl* Q 86; **leren schutsel**: *lērā šqtsāl* Q 222; **zoomvel**: *zyjāmvel* K 357; **leren voordoek**: *lērā vērk* Q 83; **voordoek**: *vōrk* P 196; *vōrāk* Q 74; *vōrk* L 369; *vjōrōjx* Q 71; *vōrej* L 414; **wabel (?)**: *wābāl* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e.

Werkruimte

SMIDSE (zie kaart)

(N 33, 5; S 33; JG 1a; JG 1b; monogr.)

[In het algemeen de werkplaats van een smid en meer in het bijzonder de plaats waar de smidsvuurhaard is ondergebracht. Zie ook afb. 1.]

smis(se): *smes* K 278, 317a, 353, 358, 359, 360, 361, L 209, 210, 211, 213, 214, 214a, 215, 215a,

216, 217, 244b, 245, 245b, 246, 246a, 249, 266, 268, 286, 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 313, 315, 316, 317, 318a, 318b, 318d, 318e, 319, 320, 321, 352, 354, 355, 356, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 413, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, P 46, 47, 50, 53, 55, 57, 58, 113, 117, 118, 118a, 119, 172, 176, 176b, 214, 219, Q 1, 2, 2a, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 72, 73, 81a, 83, 86, 87, 88, 90, 91, 95, 96a, 96c, 158a, 172; *smes* L 282, 312, Q 1; *smes* K 314, 315, 316, 357, P 44, 47, 48, 49, 51, 56, 173, 175, 218, Q 13, 83, 84, 89, 94, 178, 188; *smēs* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 191, 248, 250; *šmes* Q 99, 99*, 102, 104a, 193; *smēs* L 314, 353; *smis* P 115, 176, 179, 180, 182, 219, 224, 227, Q 2a, 71, 76, 77, 154, 155, 157a, 162, 163, 167, 168, 168a, 170, 171, 174, 175, 177, 179, 181, 182, 241, 242; *smis* K 318, P 45, 52, 120, 174, 178; *smīs* P 121, 177, 184, 186, 187, 188, 192, 195, 197, 220, Q 75, 78, 79, 79a, 80, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 240; *šmīs* Q 198; *smīs* Q 82; *smijs* P 177a; *smijs* P 223; *smijs* Q 74; *smējs* L 159a, 163, 163a, 163b, 164, 165; **smidse**: *šmetsā* Q 20; *smets* L 267,

II.11

269, 271, 295, 298, 300, 321, 328, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 427, 431, Q 14; *šmēts* Q 101; *šmets* L 290, 291, 296, 297, 299, 323, 325, 327, 328, 329, 330, 331, 387, 426, 429, 430, 432, 434a, Q 16, 20, 21, 22, 27, 29, 30, 32, 32a, 33, 35, 97, 98, 105, 108, 110, 111, 0112, 113, 117b, 196; *šmets* L 290, 291; **smeed**: *šmēt* Q 284; *šmet* Q 35, 113, 116, 118, 121 (mv. *šmej*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem), 207, 208; *šmēt* Q 253; de volgende term duidt de werkplaats van een hoefsmid aan: **hoefsmeed**: *hofšmet* Q 121 (mv. *–šmej*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem); van het volgende woordtype is het tweede lid het Duitse *Werkstatt*, „werkplaats”: **smeedwerkstatt**: *šmetwerakštat* Q 121; **smederij**: *šmēdarej* Q 284; *smējarej* L 192a, 216a, 217; *smēdāri* L 271; *smējāri* L 271, Q 18; *šmējāri* L 299, 330, 333, Q 97; *šmejāri*. Q 20; *smējārēj* L 210; *šmējārēj* Q 113.

KOPERSLAGERIJ

N 66, 54d; monogr.)

[Werkplaats van een koperslager.]

koperslagerij: *kōpārslēgarej* L 210; *kōpārslēgarej* L 423; *kōpārslēgāri* L 329; *kōpārslēgārij* L 266; *kōpārsliagārē* Q 2; *kūwpārslēgarej* L 246; **werkhuis**: *wērkas* Q 88; **smis(se)**: *smes* L 291; **smidse**: *šmets* Q 98.

BLIKSLAGERIJ

(N 66, 55c)

[Werkruimte van een blikslager.]

blikslagerij: *blēkslēgarej* L 423; *blēkslēgāri* L 329.

LOODGIETERIJ

(N 64, 162c; monogr.)

[Werkplaats van een loodgieter.]

loodgieterij: *lūp̃t.gej.tārē* Q 2; **werkhuis**: *wērkas* L 423; **werkplaats**: *werakplōts* Q 117, 118; **werkstatt** (d.): *wērakštat* Q 121c.

Algemeen gereedschap

SMIDSGEREEDSCHAP

(L 19A, 13; monogr.)

[De algemene benaming voor al het gereedschap van de smid.]

gereedschap: *garūtšxap* L 355, P 210a; *garūtšxep* Q 2; *garejtšap* Q 88, 96; *garejtšop* Q 12; **smidsgetuig**: *smes.gātū.x* L 362; **werkgetuig**: *werak.gātū.x* Q 253; **ambachtsgetuig**: *āmas.gātū.x*, *āmaš.gātū.x* Q 284; **getuig**: *gātūjx* K

278, 316, 318, L 354, 372, 413, P 48, 57, 121, 171, 173, 176, 177, 178, 179, 180, 183, Q 77, 154, 158, 164, 167; *gātūjx* K 357, Q 75; *gātūjx* P 119; *gātūx* K 315, 358, 359, P 51, 58, 118, Q 2, 74, 78; *gātū²x* P 50, Q 161; *gātūx* P 188, 193, Q 1, 71, 155a, 156, 175, 179; *gātū^ex* P 177; *gātūx* P 197; *gātējx* L 355, 355a, P 52, Q 3, 72, 83; *gātēax* P 57; *gātēx* Q 2, 86, 89; *gātūx* L 313, Q 253, 278; *gātūjx* L 282, 286, 312, 314, 315, 316, 317, 319, 356, 371a, 418, 420, Q 7, 10, 11, 12, 88, 96, 172, 196, 284; *gātū.x* L 360; *gātūx* L 367, 368, 415, 416, 418, Q 91; *gātū²x* L 415; *gātūjx* Q 168, 173, 180; **werktuig**: *wērktūj.x* Q 284; **tuig**: *tējx* Q 83; **gerief**: *garif* P 47, 48, 174, 175, 176, 180, Q 71; *garif²* Q 2; *garift* P 176; *garif* K 318, 361, L 286, 352, 355, P 50, 118, 119, 169, Q 72, 74, 83, 90; *grif* P 171, 176; *garēf* L 317, 356, 360, 368, 415, 416, Q 8, 11, 96; *garēf* Q 88; *garēj²* Q 2; *garēj²* Q 20; **gerei**: *garej* L 289, 372, Q 77, 95; *garej* L 319; *garē* L 286; *garī* L 414; **geschier**: *gāšir* Q 253; *gāšiar* Q 259; **gerät** (d.): *garēt* Q 262; **alaam**: *alūm* Q 2; **materiaal**: *matēreāl* L 372.

GEREEDSCHAPSBAK

(N 64, 86a-b)

[De bak of kist waarin het gereedschap bewaard wordt. Zie ook afb. 1.]

getuigbak: *gātūx.bak* L 414; **getuigkist**: *gātūxkes* L 423; *jātsyxkes* Q 121c; de volgende termen duiden een gereedschapszak of -tas aan: **getuigzak**: *gātūx.zak* L 414; *jātsyx.zak* Q 121c; **gereedschaptas**: *garētšaptēš* Q 117, 118; **gereedschapbuil**: *garētšap.byl* Q 117, 118.

STEL

(N 64, 87)

[Een verzameling van verschillende typen van een en hetzelfde gereedschap.]

stel: *stēl* L 414; *stel* L 423; **satz** (d.): *zats* Q 121c.

DRIEPOOT

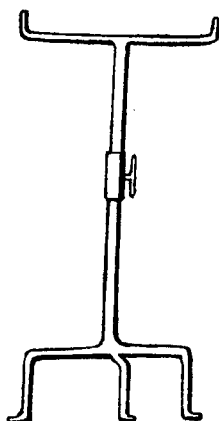
(N 33, 236)

[IJzeren standaard met drie poten waarop men lange stukken ijzer kan laten rusten, bijvoorbeeld wanneer één uiteinde ervan in het smidsvuur wordt verhit. Zie ook afb. 2.]

drie-/driepoot: *dripōt* L 159a; *dripō²t* L 165, 213; *dripōat* L 330; *dripū²t* L 216a, 217; *drej–* L 290, 291; *drēj–* Q 113; *drej–* Q 121; *dripwot* Q 99*; **voet**: *vūt* Q 83; **drie-/drijpikkel**: *drejpekāl* P 219, Q 5; *drāj–* Q 83; **pikkel**: *pikāl* P 47; **standaard**: *stōndart* L 382; **steunbok**: *stōn.bok* Q 95; *stōn.buk* L 299; **bok**: *bok* Q 111, 121c; **ezel**: *ēzāl* K 353; *ejzāl* P 176b; **knecht**: *knex* Q 111.

Afb. 1. gereedschapsbak (links) en slijpsteen (midden) in de smidse van Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk

Afb. 2. driepoot

SCHRAAG

(N 33, 237)

[Een uit metaal vervaardigd gestel bestaande uit twee driehoekige steunen die met elkaar verbonden zijn, waarop de smid een werkstuk kan laten rusten.]

schraag: *sxrāx* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *šrāx* L 330 (mv. *šrēx*), Q 116, 121b, 121c; *šrāx* Q 86; **staander:** *štendar* L 290, 291, Q 121;

poot: *pūwət* P 47; **voet:** *vūt* Q 83; **gast:** *gast* K 353; **steunbok:** *štōn.buk* L 299; **bok:** *bøk* Q 5 (mv. *bək*), 83, 99* (mv. *bøk*); *bok* L 321 (mv. *bøk*), 382; *bu.k* L 331; **pikkel:** *pekəl* P 219.

TANGENREK

(N 33, 182)

[IJzeren rek om tangen in op te bergen. Zie ook afb. 40.]

tangenrek: *taṇarek* K 353, L 290, 291, 321, 382, P 47, Q 111; *tsaṇa-* Q 121b; *taṇarek* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 299, 330, Q 113; *tsaṇa-* Q 116; **rek:** *rek* P 176b; **tangenbeugel:** *taṇabōgəl* Q 99*; **reebank:** *riḃanḃ* P 219.

WEEGTOESTEL VOOR IJZER

(N 33, 208)

[In dit lemma zijn de antwoorden bijeengeplaatst op vraag N 33, 208: „De weegschaal die gebruikt wordt om zwaar ijzerwerk te wegen.” De benamingen in het lemma duiden verschillende weegtoestellen aan. De woordtypen **bascule**, **pondel** en **unsel** zijn specifiek van toepassing op een weegwerktuig met ongelijke armen, waarmee men, door met een klein gewicht aan de lange arm heen en weer te schuiven, een grote last, die aan de korte arm hangt, kan wegen.]

bascule: *baskyl* L 159a, 163, 289, 299, Q 99*, 113, 116; *baskyl* L 165, 192a, 216a, 330, 331, P 219, Q 5, 111, 121, 121b; *baskyl²* L 321; *baskyl*

II.11

L 213, Q 95; *baskyl* L 217, Q 18; *basakøl* P 176b; *baskøl* Q 83, 86; *baskøl* P 47; **pondel**: *peṇəl* P 219; *peṇəl* P 176, Q 83 (handweegschaal); **unsel**: *øsal*, *øzal* K 353; **kloter**: *klūtər* Q 83 (letterl. „bedrieger”; met het woord werd dezelfde weegschaal aangeduid als de *pondel*); **balans**: *balans* L 290, 291; **waag**: *wəax* Q 121.

LADDER

(N 64, 89)

[De eenvoudigste uitvoering van de ladder bestaat uit twee ladderbomen die door middel van de sporten met elkaar zijn verbonden. De ladder kan van hout of aluminium zijn vervaardigd.

De schuifladder bestaat uit twee of drie delen, die op de gewenste hoogte kunnen worden uitgeschoven. De secties steunen met metalen haken op elkaars sporten. Het uitschuiven van de delen gebeurt bij aluminium ladders met de hand, de delen van zwaardere houten ladders worden met behulp van een touw omhooggehesen. Zie ook het lemma SCHUIFLADDER in WLD II.9, pag. 206.]

schuifleer: *sxøjflīr* L 414; **uitschuifleider**: *ūtšøflejər* L 423; **schuifledder**: *šūfledər* Q 117, 118, 121c; **dakleer**: *dāklīr* L 414; **dakledder**: *dākleddər* Q 117, 118; het eerste lid van het volgende woordtype is het Duitse *Stock*, „verdieping”: **stockledder**: *štōkleddər* Q 121c.

TRAPLEER

(N 64, 89; div.)

[Uitklapbare ladder met platte treden en steunende tweepoot. Aan de bovenzijde van de trapleer kan een platform zijn aangebracht. Zie ook het lemma TRAPLEER in WLD II.9, pag. 206.]

trapledder: *trapledər* Q 3, 117, 118; **trappenledder**: *trapəledər* Q 121c; **trapleertje**: *traplīrkə* L 414; **ledderbok**: *ledərbok* Q 117, 118.

KOEVOET, HEFBOOM

(N 33, 240; N 33, 114; N 17, 81)

[IJzeren hefboom van 90 tot 120 cm lang die van onderen eindigt in een schuin uitstaande, gespleten klauw. De koevoet wordt gebruikt bij het verplaatsen van zware lasten, maar ook voor sloopwerk en om spijkers uit te trekken.

Zie voor de woordtypen **domphout** (L 331) en **domper** (L 330) ook het Tegels woordenboek, pag. 81, s.v. *dōmpe*: „het optillen of verplaatsen van een zwaar voorwerp door middel van een hefboom, die men op een ondergeschoven blok of steen laat rusten.”]

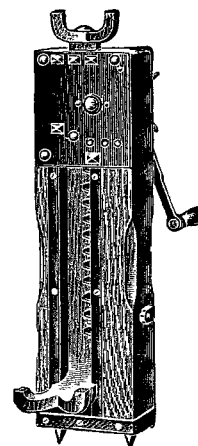
koevoet: *kuvūt* L 216a, Q 86; *kū-* Q 83; *køj-* K 353; *kāvut* P 219; *kuvōt* L 299, 321, Q 18; *ko-* Q

5; *kow-* L 290, 291; **koepoot**: *kupōt* L 384; *kupōt* L 382; *kəwpuat* Q 121; **hamède (wa.)**: *hamējt* P 219; **hefboom**: *hef.bōm* Q 83; *hef.bqm* L 165; *hef.bqwm* Q 99*, 111, 204a; *høf-* L 321, 330; *øf.bqwm* L 420; *hef.būm* P 107a; *hef.buəm* L 217; *høf.būwəm* P 47; **handboom**: *(h)ant.bōm* Q 83; *hānt-* Q 77; *hant.bqwm* Q 78, 156; *hānt.būm* P 176b; **wipboom**: *wip.bōm* Q 211; *wep.bqm* L 382; **wiphout**: *wephqwt* Q 33; **domphout**: *domphqwt* L 331; **domper**: *dompər* L 330; **breekboom**: *brēk.bqwm* L 331; **breekijzer**: *brēk.īzər* L 330; *brēx.īzər* Q 121b; **pince (fr.)**: *pēs* Q 5; *pēns* K 353.

DOMMEKRACHT

(N 33, 219)

[Werktuig om zware voorwerpen op te tillen. Het bestaat uit een zware kast, waarin een getande stang met haak door middel van een zwengel omhoog en omlaag kan worden bewogen. De dommekracht wordt onder het op te heffen voorwerp geplaatst. Zie ook afb. 3.]

Afb. 3. dommekracht

dommekracht: *dōmakraxt* L 217, 290, 291; **domme kracht**: *dumə kraxt* K 353; *dōm* ~ L 371; **winde**: *wīn* L 159a; *wīn* L 163, 165, 192a, 213, 216a, 217; *wen* K 353, Q 95; *wen* Q 83; *wentj* L 289; *wenj* L 290, 291, 299, 321, 330, 331, 382; *wen* Q 99*, 111, 0112, 113, 116, 121, 121b; *wen* P 176b; **krik**: *krek* P 176b, 219, Q 5, 83; *krøk* K 353; **hefboom**: *høf.bum* P 47; **bok**: *bok* Q 111 (de *bok* is veel zwaarder dan de *winde* en wordt gebruikt bij het lichten van spoorwegwagons etc.); de volgende termen duiden een hijstoestel aan dat bestaat uit een samenstel van één of meer aan een vast punt bevestigde, en één of meer aan het te verplaatsen voorwerp verbonden, beweeglijke katrollen: **takel**: *tākal* Q 121b; **palan (fr.)**: *plqn* Q 86.

Incidenteel gebruikt gereedschap voor de bewerking of verwerking van steen en ander materiaal

TROFFEL

(N 33, 315)

[Werktuig om specie op metselstenen aan te brengen en uit te strijken. De troffel wordt door de smid gebruikt om schouwplaten in de schouw vast te metselen. Zie ook Vuylsteke s.v. *truweel* en het lemma **TROFFEL** in WLD II.9, pag. 7-8.]
troffel: *trufəl* L 159a, 165, 217, 299, 330, Q 116, 121b; *trūvəl* L 192a, 213.

HAMER VOOR KAPWERK

(N 33, 63)

[Hamer die door de smid gebruikt wordt om ovenstenen uit te kappen en in te passen. Zie ook het lemma **KAPHAMER** in WLD II.9 en de daarbij behorende afbeelding 8.]

kaphamer: *kaphāmər* L 159a, 192a, 213, 216a, 299, 382, Q 99*; *kaphamər* Q 116, 121b; **muurhamer:** *mūrhāmər* Q 113; **beitelhamer:** *bejtəlhāmər* L 371; **ovenhamer:** *q̄vəhāmər* Q 108; **vuisthamer:** *vū.sthāmər* L 289; **bombeerhamel:** *bqmbejərḥq̄māl* P 176b.

BREEKIJZER

(N 33, 114; N 53, 43a)

[Vierkante, naar onderen plat uitgesmede beitel van staal of van gehard of verstaald ijzer die dient voor het slopen van hout- of metselwerk. Voor zwaar sloopwerk zijn er ook ronde uitvoeringen van dit werktuig, 70 tot 80 cm lang, met plat uitgesmede einde. Zie voor een afbeelding van het breekijzer ook WLD II.9, pag. 17, lemma **STEENBEITEL**.]

breekijzer: *brēk.ēzər* K 353; *brēk.ēzər* Q 83; *brēk.ējəzər* P 47; *brēk.izər* L 371, Q 99*; *brēk.izər* L 159a, 163, 290, 291, 299, 321, 330, 382, 432, Q 108, 111, 113; *brēk.izər* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *brēx.izər* Q 116, 121b; *brēx.izər* Q 121; *brēk.izər* L 331; **breekbeitel:** *brēk.bejtəl* L 213; *brēk.izər* L 271, 328; *brēk.biətəl* Q 83; **koudbeitel:** *kalt.bejtəl* L 271; *kā.izər* L 270; *kāt.izər* L 299, 330; *kawt.izər* Q 18; *kqwt.izər* L 387, 421, Q 15; *kq̄t.bētəl* Q 204a; *kq̄t.bēsəl* Q 121c; *kāt.biətəl* Q 83; **kapbeitel:** *kap.bejtəl* L 328; **steenbeitel:** *stijənbātəl* K 353; **handboom:** *hānt.bum* P 176b; *hant.bqwm* L 289, Q 95; *hantj.izər* L 321.

KLOPBOOR, MUURBOOR

(N 33, 137; N 33, 164)

[Stalen boorijzer dat dient voor het boren van gaten in steen. De klopboor wordt tijdens het slaan met de hamer steeds een weinig gedraaid.

Voor zachtere steen is deze boor hol; op deze wijze kan het boormeel worden opgenomen. De woordtypen **houwpijp** (Q 108), **slagpijp** (L 299) en **pijp** (Q 111) verwijzen waarschijnlijk naar dit type boor. Voor harde steensoorten wordt een massieve stang gebruikt die voorzien is van een speciaal bewerkt uiteinde.

Volgens Zwiers II (pag. 404) wordt de gewone *klopboor* ook gebruikt voor het boren van gaten in baksteenmuren; hij wordt dan gewoonlijk *muurboor* genoemd.]

klopboor: *klp.bq̄r* L 163, 165, 192a, 213, 330, 382, Q 111; *klp.bq̄ar* Q 121c; *klp.buər* L 328; *klp.bōr* L 321, Q 99*; **slagboor:** *slāx.bq̄r* Q 121b; **muurboor:** *mūrbq̄r* L 165, 192a; *mūr.izər* L 421; *mūrbōr* L 159a, 216a; *at mūrbuər* Q 83; *mūrbqwr* P 176b; **steenboor:** *stianbōr* L 216a; *stianbq̄r* L 213; *stian.izər* L 217; *stīn.bqwr* P 176b; *stian.izər* P 176b; **plugboor:** *pləx.bōr* L 290, 291; **drillboor:** *drelbq̄r* P 219; **dril:** *drel* L 289; **rolboor:** *rqlbq̄r* Q 116; **kroonboor:** *kruənbōr* Q 121; **houwpijp:** *howpīp* Q 108; **slagpijp:** *slāxpīp* L 299; **pijp:** *pīp* Q 111; **drijver:** *drivər* Q 108.

RAWLPLUGBEITEL

(N 64, 71; N 53, 43b)

[Ronde beitel waarmee het gaatje voor een rawlplug wordt gemaakt. Zie ook afb. 4. De beitel wordt tijdens het slaan steeds een weinig gedraaid. Rawlplugs bestaan uit een stijf pennetje van hennep en jute en worden gebruikt bij het bevestigen van voorwerpen aan muren die uit een harde steensoort zijn opgetrokken.]

Afb. 4. rawlplugbeitel

rawlplugbeitel: *rawəlpłəx.bēsəl* Q 121c; **plugbeitel:** *pləx.bejtəl* L 271; **rawlplug:** *rawpłəx* L 330, Q 18; *rowpłəx* Q 204a; *rowpłəx* Q 117, 118; *rowpłəx* L 414; *rowpłəx* L 299; *rawpłəx* L 423; *rqlpłəx* L 299; **muurbeitel:** *mōrbajtəl* L 271; **boorbeitel:** *bq̄rbajtəl* L 271.

Onderdelen van diverse gereedschappen en machines

TANGBEK

(N 33, 184)

[Het grijpende en/of snijdende gedeelte van een tang. Zie ook afb. 146.]

tangbek: *taṅbek* L 382; **tangenbek:** *taṅəbek* L 159a, 192a, 217, 321, 330; **bek van de tang:** *bek*

II.11

van dā tan Q 113; **bek:** *bek* L 165, 213, 216a, 289, 290, 291, 371, P 47, 176b, Q 5, 83, 99*, 111, 116, 121, 121b; **lip:** *lep* Q 86.

TANGSCHARNIER

(N 33, 185)

[Het gedeelte van de tang waar de tangbenen draaibaar met elkaar verbonden zijn. Zie ook afb. 146.]

tangscharnier: *taŋšarnēr* L 382; **scharnier-tang:** *šarnērtan* Q 113; **scharnier:** *sxarnīr* L 159a, 165, 192a, 216a, P 47, 176b; *sxarnīr* L 213, 217; *sxarnēr* L 289; *šarnīr* Q 83; *šarnēr* Q 95, 99*, 111, 116; *šarnēr* L 290, 291, 330, 371; **gewiek:** *gəwēk* L 321.

TANGBEEN

(N 33, 186)

[Elk van de beide delen van een tang waarbij men deze vastpakt en waarmee men druk uitoefent. Zie ook afb. 146.]

tangenbeen: *taŋabēn* Q 83; *taŋabejn* L 330; **tangbeen:** *taŋbejn* L 382; **been:** *bēn* L 159a, 165; *bē²n* L 213; *bē* Q 116 (mv. *beŋ*), 121b (mv. *bē*); *bijān* K 353 (mv. *bijānā*); *bīn* P 176b; *bīān* L 216a; *bejn* L 289, 290, 291, 299, 371 (mv. *bejn*), Q 99*, 111 (mv. *bejn*); *bējn* Q 5 (mv. *bējn*); **tangpoot:** *taŋpū²t* L 217; **bats:** *bats* Q 83; **schemel:** *šēmāl* L 321.

HANDVATRING

(N 33, 251)

[Kleine metalen band aan het einde van het handvat van een werktuig om het splijten van het hout te verhinderen.]

hechtring: *hēxtreŋ* L 217; **versterkingsring:** *vərsterkensreŋk* P 47; **splijtring:** *šplisreŋk* Q 121; **ring:** *reŋ* L 165; **heftenband:** *heftəbaŋk* Q 116; **steelband:** *stēlbantj* L 321; **randband:** *raŋk.baŋk* Q 121b; **trekband:** *trek.bānt* K 353; **klembandje:** *klembeŋtšā* Q 99*; **bandje:** *bāntja* L 192a; *bēntja* L 216a; *bentja* L 330; **hechtbuis:** *həxt.bōs* P 176b; **buis:** *bā²s* P 219; **hoedje:** *hōtja* L 290, 291.

ZWENGEL

(N 33, 281)

[Soort van gebogen arm met een haaks daarop aangebrachte handgreep waarmee met de hand of door middel van een trede boor- en andere machines in beweging worden gebracht. Zie ook het volgende lemma.]

zwengel: *zweŋəl* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 299, 321, 382, P 47, Q 5, 86; *žweŋəl* L 290, 291, 330, 331; *zwōŋəl* Q 18, 95; *žwōŋəl* Q 111; *šwōŋəl* Q 0112, 113, 116, 121,

121b; *šwōŋəl* Q 99*; **zwong:** *zwuŋ* P 176; *zwōŋ* P 176b, 219; *zwōŋk* P 47; **draaiier:** *drōwār* K 353; *drejār* L 290, 291; *drējār* Q 5; **winde:** *wēn* Q 83.

TREDE, TRAPPLANK

(N 33, 247)

[De trapplank waarmee men de zwengel van een draaibank of slijpsteen met de voet in beweging zet.]

treedplank: *trēplaŋk* L 290, 291, Q 111; *trēj-* L 382; *trēt-* L 321; *trējplāŋk* Q 95; **trede:** *trējt* P 219; *trēt* L 290, 291; **trapplank:** *trapplaŋk* L 299; **basculeur (fr.):** *baskōlōjr* P 176b; **pedaal:** *pəndāl* L 330; **voetbred:** *vos.bret* Q 116.

POELIE

(N 33, 258; monogr.)

[Wiel dat voorzien is van flensranden of van een groef en dat gebruikt wordt om er een drijfriem of een ketting over te laten lopen. Zie ook afb. 76 in WLD II.3 (pag. 104) en het lemma DRIJFRIEM.]

v-poelie: *vēpōli* Q 5; *vejppōli* P 47; **kijlpoelie:** *kī.lpuli* Q 99*; **poelie:** *puli* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 299, 331, Q 116 (van ijzer of van hout); *poli* P 219, Q 86; *pōli* L 424; *pōli*, *pālī* Q 83; **v-riemrad:** *vērēmrrāt* L 321; **riemschijf:** *rimsxīf* L 217; *rēmšīf* L 290, 291; *rēmšīf* L 330, Q 121; **v-snaarrad:** *vēsŋōrrāt* L 321; **snarenrad:** *snōrārāt* Q 95.

DRIJFRIEM

(N 33, 259; monogr.)

[Riem of snaar, vaak met trapeziumvormige doorsnede, die over schijven loopt en dient om de beweging van het ene machinedeel over te brengen op het andere.

Vgl. voor het woordtype **kijlriem** (Q 99*, 121b) ook het Duitse *Keilriemen*.]

drijfriem: *drīfrīm* L 213; *drīfrīm* L 159a; *drīf-* L 165, 192a, 217; *drīfrēm* L 299, Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **kijlriem:** *kejlrēm* Q 121b; *kī.l-* Q 99*; **v-riem:** *vērēm* Q 5; *vērīm* Q 83; *vejrim* P 47; **riem:** *rim* P 219, Q 86; *rīm* K 353; *rēm* Q 116, 121; **v-snaar:** *vēsŋār* L 159a; *vēsŋōr* L 165, 192a, 213, 216a, 217, 321; **riem-snaar:** *rēmšŋōr* L 330; **poeliesnaar:** *plisŋōr* L 382; *pōlirsŋār* P 176b; **snaar:** *šŋār* Q 121b; *snōr* L 289; *šnōr* L 290, 291.

TANDRAD, TANDWIEL

(N 33, 280a; monogr.; div.)

[Wiel dat op de omtrek van tanden voorzien is; deze tanden grijpen weer in die van een ander tandrad of een tandstang. Tandraden dienen om de draaiende beweging van een as op een

andere as over te brengen.]

tandrad: *tanrāt* L 330, Q 95, 99*, 111; *tantj-* L 321, 382; *tankrat* Q 113; *tsank-* Q 116, 121, 121b; *tanrōt* Q 83; **tandwiel:** *tantwil* L 289, P 47; *tānt-* L 163; *tāntwil* K 353, L 159a, 165, 217; **kamrad:** *kamrat* L 192a; *kamp-* Q 121; *kamrāt* Q 0112; *kamp-* L 290, 291, 299, 321, 432; *ka.mp-* L 318b; *ka.mprā.t* L 331; *kamprōt* Q 3, 5; *kamprōr* (mv.) P 176b; **kamwiel:** *kamwil* L 299; *kamwil* L 213, 216a.

TANDWIELPAL

(N 33, 243)

[Een aan de voorzijde afgeschuind palletje dat door middel van een veer tussen de tanden van het tandwiel wordt gedrukt wanneer dit achteruit draait.]

veiligheidspal: L 330; *vejlexhejtspal* L 321, Q 99*; **pal:** *pal* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 331, 382, Q 5, 95, 111, 116; **spie:** *špi* Q 0112; **klep:** *klep* Q 5, 83; **klepje:** *klepkā* L 289, P 47, 176b; **wervel:** *wervāl* L 299; *welavār* Q 121b; **haak:** *hōk* P 219.

VLEGWIEL

(N 33, 280b)

[Zwaar, metalen wiel dat door zijn draaiing een machine telkens door het dode punt moet brengen.]

vliegrad: *vlēxrāt* L 321; **vliegwiel:** *vlīxwīl* K 353, L 159a, 192a, 216a, Q 83; *vlīx-* L 165, 213, 217; *vlīxwīl* P 47; *vlēx-* L 289, Q 5, 95; *vlēxwēl* L 371; **zwongrad:** *žwōṇkrāt* L 382; *žwōṇk-* L 290, 291; *šwōṇkrāt* Q 116; *šwunrat* Q 121b; **rad:** *rat* Q 121; **volant (fr.):** *vālōn* P 176b; *valaṇ* Q 99*.

LAGERKUSSEN

(N 33, 246)

[In het algemeen een metalen blok waarin de as van een tandrad, vliegwiel, etc. rust en rond-draait.]

lagerkussen: *lāgarkōsā* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *lāgarkōsā* L 321, 330; **transmissie-kussen:** *transmesākōsā* P 219; **kussen:** *kōsā* K 353, P 47; *kōsā* Q 99*; *kēsā* Q 5, 86; **kussen-blok:** *kōsān.blōk* L 290, 291; **lager:** *lāgār* L 289, 290, 291, 382, Q 5, 95, 111, 116; *lājār* Q 121 (mv. *lājārā*), 121b; **lagerblok:** *lāgārblōk* K 353; **lagerschaal:** *lāgāršāl* L 299; **roulement (fr.):** *rutāment* Q 83; **coussinet (fr.):** *kušānet* P 176b.

KLEMBUS

(N 33, 231)

[Bus waarmee de binnenring van een kogellager op de as wordt geklemd.]

klembus: *klembōs* L 159a, 165, 217; *klembōs* L 321, 330, 331, Q 99*; **spanbus:** *spanbōs* Q 5; **lagerhouder:** *lāgārḥājār* L 382; **kleine ring:** *klejnā reṇk* L 299; **klaauw:** *klōw* Q 111.

STELRING

(N 33, 232)

[Ring die verschuifbaar op een as is aangebracht en met behulp van een schroef op de gewenste plaats vastgezet kan worden.]

stelring: *stēlreṇ* L 213; *stēl-* L 159a, 165, 217; *stēlreṇk* L 290, 291, 299; *stēl-* L 321; *stēl-* L 331, Q 116, 121b; **klemring:** *klemreṇk* L 330, Q 111; **klembus:** *klembōs* Q 99*.

Smeermiddelen

SMEEROLIE

(N 33, 307)

[Olie die wordt gebruikt bij het smeren van de draaiende delen van een machine.]

smeerolie: *smērōli* L 321; *šmērōli* L 299; *šmēr-* L 330, 331; *smēruālā* Q 83; **smeerolig:** *šmīrōalex* Q 113; *šmīrōlex* Q 111; **smeeröl:** *šmīrōal* Q 121 (voor bouten, moeren, etc.); *šmīrōl* Q 116.

MACHINEOLIE, MOTOROLIE

(N 33, 307)

[Smeerolie voor motoren.]

machineolie: *mašīnāōli* Q 99*; *mašīnā-* L 165, 213, 216a, 217; *mašīn-* L 290, 291; **machineso-lig:** *mašēns.ōlex* Q 121b; **motorolie:** *mōtōrōli* L 165; *mōtār-* L 217.

DRAADSNIJOLIE, BOOROLIE

(N 33, 307)

[De olie die bij het draadsnijden, draad tappen en boren gebruikt wordt om te koelen en te smeren. Volgens de invuller uit Q 5 werd deze olie normaal met water aangelengd en hij werd daarom dan ook wel oplosolie genoemd. *Smout* was volgens de invuller uit P 219 **vuile olie** (*vā^{pl} qwlā*) die moest verhinderen dat de moeren heet liepen, waarschijnlijk bij het snijden en tappen van draad.]

draadsnijolie: *drōtsnejōli* L 216a; *drōtsnēj-* L 217; **snijsolie:** *snejōli* L 165; *šnijōli* L 299; **snijöl:** *šni^lōal* Q 121 (bij draadsnijden menging van 1/10 deel olie en 9/10 deel water); *šni^lōl* Q 116; **tapöl:** *tsap.ōl* Q 116; **boorolie:** *bōrōli* L 216a, 321 (voor gaten), Q 99*; *bōr-* L 165, 213, 217; *bōrōli* L 331; *buārualā* Q 83; **boorolig:** *bōrōalex*

II.11

Q 113; *bōrēlex* Q 121b (1 deel boorolie op 10 delen water); *bōr-* Q 111; **booröl**: *bōrēal* Q 121 (smeermiddel bij boren; menging van 1/10 deel olie en 9/10 deel water); *bōrēal* Q 116; **boorma-chineolie**: *bōwrmašenawlā* P 47; **lijnolie**: *l'īnēli* L 330; **raapolie**: *rāp.ōli* L 192a, Q 99* (bij het snijden van draad); *rōp.ōwlā* P 176b; **reubsolie**: *rōps.ōli* L 321 (gebruikt bij het snijden van draad op ijzer); **reubolig**: *rōp.ēlex* Q 121b; **zoete olie**: *zōtān ōli* L 290 (raapolie), 291 (idem); *zētān* ~ L 213; **smout**: *smāt* P 219.

KRUIPOLIE

(N 33, 307)

[Dunne olie die wordt gebruikt voor het losmaken van vastgeroeste machineonderdelen, moeren en bouten etc.]

kruipolie: *krūp.ōli* L 217, 290, 291, 321; *kryp-* L 165.

ZEEPWATER

(N 33, 307)

[Mengsel van water en zeep dat wordt gebruikt bij het draadsnijden, draad tappen en boren. Zie voor het woordtype **leuter** ook RhWb (V), kol. 655, s.v. *Lütter*, „schäumendes Seifenwasser oder Lauge davon, wie sie sich auf der in Bearbeitung durch die Waschfrau befindliche Wäsche bildet.“]

zeepnat: *zēpnat* L 192a; **leuter**: *lētār* L 330.

Folklore

SINT-ELIGIUS

(N 64, 164a; N 64, 164c; N 66, 57a; N 33, add.) [Beschermhellige van de smeden en de metaalbewerkers. Volgens de invuller uit L 321 werd hij afgebeeld met twee hoefijzers met rechte nagels en een hamer. Het patroonsfeest van Sint-Eligius werd gevierd op 1 december.]

sint-eligius: Q 98; **sint-elooi**: Q 121c; *sent ēlōj* L 321, 329, 414, Q 88; *sent ēluj* L 423; *sentā luj* L 423; **elooi**: *ēlōj* Q 117, 118.

Varia

LOODVERGIFTIGING

(N 64, 166)

[Beroepsziekte die vooral voorkomt bij mensen die veel met lood of loodhoudende stoffen werken. Zie ook het lemma LOODVERGIFTIGING in WLD II.9, pag. 186.

„Een karakteristiek symptoom der loodvergiftiging is blauw worden van het tandvleesch; er vormt zich een blauwige zoom langs de bruin of zwart geworden tanden. Allerlei storingen van het zenuwstelsel zijn bij heviger aanvallen het gevolg; dikwijls treedt de z.g. loodkoliek op, die vooral 's nachts zeer pijnlijk is. In allerlei zenuwcentra kunnen verlammingen optreden, vooral in de strekspieren der armen” (Zwiers II, pag. 37).]

loodvergiftiging: *lyt.vargēftegen* L 414; *lū².vargēftegen* Q 117, 118; **blijvergiftiging**: *blajvarjeftejōj* Q 121c; **loodziekte**: *lōt.zēktā* L 423.

MUURNAALD

(N 33, 316)

[Een lange, dunne ijzeren pin met oog waarmee bij het plaatsen van huisbellen het ijzerdraadje door de muur kon worden gestoken. Zie ook Vuylsteke (pag. 100) s.v. *muurnaald*.]

naald: *nālt* L 299; **schellenhaak**: *šēlāhōk* Q 116; **doorsteekpin**: *dōwrstēkpen* P 176b; **pin**: *pen(ā)* L 330; de volgende termen duiden eerder op een boor waarmee het gaatje in de muur werd gemaakt waar later met behulp van de muurnaald het ijzerdraadje van de huisbel door kon worden gestoken; het werktuig wordt door Vuylsteke (pag. 100) *muurboor* genoemd: **dunne drill**: *dōnā drel* P 219; **buisboor**: *bōs.bōwr* P 47.

Materiaal

LOOD

(N 64, 102a-e; monogr.)

[De algemene benaming voor het zachte, blauwachtig witte metaal dat door de loodgieter wordt gebruikt. In plaatvorm vormt het de basis voor onder meer loketten, vorstlood en voetlood en als buis werd het vroeger veel toegepast bij de aanleg van waterleidingen.

Zie ook de lemmata **LOKETTEN**, **LOKETLOOD** en **VOETLOOD** in WLD II.9, pag. 178.]

lood: *l'ōt* L 329; *lōt* L 163, 163a, 163b, 164, 165, Q 162; *lēt* L 423; *hwēt* L 381; *luāt* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *lū²t* L 209, 210, 211, 212a, 214, 214a, 215, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 245b, 246a, P 213, Q 2, 113, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *lū.t* Q 117, 118; *lut* L 414, Q 95; *lūt* L 358, 360, 363, 364, 366, 367, 368, 415, 416; **blij**: *blej* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

ZINK

(N 64, 103 a-b; monogr.)

[Blauwachtig-wit metaal dat in plaatvorm onder meer als dakbedekking wordt gebruikt. Vgl. het lemma ROEVENDAK in WLD II.9, pag. 177. Wanneer het wordt verwarmd tot een temperatuur van 120 tot 150° kan het worden gebogen, bijvoorbeeld tot pijpen, buizen en dakgoten.]

zink: *ze.ŋk* Q 95; *zeŋk* L 286, 414, Q 117, 118; *zēŋk* L 163, 163a, 163b, 164, 165, Q 113; *zēŋk* L 423; *zi.ŋk* Q 2; *tseŋk* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **zinc (fr.):** *zēk* Q 162; *zēk* Q 162.

KOPER

(N 66, 58a-b; monogr.)

[In zuivere toestand een roodachtig-bruin metaal, zeer rekbaar en weker dan smeedijzer. *Geelkoper* of *messing* is een legering van koper met ca. 30 tot 40% zink en meestal een weinig tin.]

koper: *kōpār* L 291, 329; *kō.pār* L 288, 288a, 289*; *kō²pār* L 423; *kuapār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, Q 113; *kōpār* L 266; *kō.pār* Q 2; **kupfer (d.):** *kofār* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; de volgende termen duiden roodkoper aan: **roodkoper:** *rōt kōpār* L 210; *rut* ~ Q 88, 95; *r'ūt* ~ L 329; *rwat* ~ Q 98; *rut kō²pār* L 423; *rūwt kūwpār* L 246 (halfmetaal van roodbruine kleur); de volgende termen duiden geelkoper aan: **geelkoper:** *gēl kōpār* Q 95; *gēl* ~ L 210, 329, Q 98; *gēl kō²pār* L 423; **messing:** *meseŋ* L 329, 423; **laiton (fr.):** *lētō* Q 88.

TIN

(monogr.)

[Blauw-wit metaal dat zeer week en rekbaar is. Het wordt gebruikt voor het gieten van siervoorwerpen, bij soldeerwerkzaamheden en bij het *vertinnen*. Bij dit laatste worden metalen zoals ijzer en koper met een dunne laag tin bedekt ten einde ze tegen oxidatie te beschermen. Zie ook het lemma VERTINNEN.]

tin: *teān* Q 113; *tēj.ān* Q 2; *tēn* L 329, Q 95; *tseŋ* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

BLIK

(monogr.)

[Vertind dun plaatstaal, bladmetaal.]

blik: *blēk* L 288, 288a, 289*; *bliak* L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *blēk* K 278; *blēk* Q 20; *blēx* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

SMEEDIJZER

(monogr.)

[Ijzer dat in de eerste plaats geschikt is om gesmeed en geweld te worden; het bevat 0,2 tot 0,6 % koolstof, is lichtgraauw van kleur en tamelijk week en taai.]

smeedijzer: *smējīzār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *smēt.ejzār* L 360.

GIETIJZER

(monogr.)

[Ruw ijzer, ijzer zoals het uit de hoogovens komt. De term wordt ook gebruikt voor ijzer dat door omsmelting van gietijzer verkregen is.]

gietijzer: *gēt.īzār* L 329, Q 95; **gootijzer:** *jōs.īzār* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **goot:** *gos* Q 116; **(het) gegoten:** *gagōwtā* P 213; **fonte (fr.):** *fōnt* L 424; *fōt* Q 162; *fōt* Q 162; *fōt* Q 2.

Aanbrengen van de ruwe vorm

Vuurhaard, smidsoven, veldsmidse, brandstof

SMIDSVUURHAARD

(N 33, 9; N 66, 10b; monogr.)

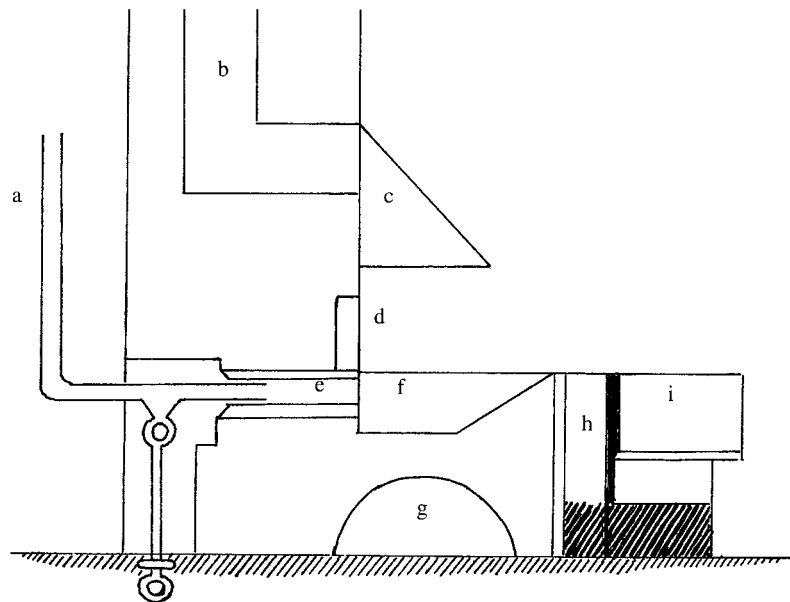
[De van metselwerk of van metaal vervaardigde stookplaats met kolenvuur waarin de smid ijzer en ander metaal verhit. De oude smidsvuren bestonden uit een soort gemetseld werkvlak waarin een uitholling, het stookgat, was aangebracht. Aan de zijkant van dit stookgat werd door middel van een pijp lucht toegevoerd. Boven het stookgat bevond zich een gemetselde of metalen kap waarmee de rookgassen via de schoorsteen buiten de smidse konden worden geleid. In de buurt van het stookgat was een koelbak met water aangebracht waarin de gloeiende werkstukken konden worden afgekoeld. Zie ook afb. 6. Bij de modernere smidsvuren wordt de luchtstroom aan de onderzijde van het smidsvuur toegevoerd. De luchtleiding mondt daartoe uit in een onder het stookgat aangebrachte smidsvorm. Zie ook afb. 7 en het lemma SMIDSVORM, BLAASGAT.

De *smis(se) met trekblaasbalg* werd in het koperslagbedrijf in Venray (L 210) tot ongeveer 1915 gebruikt. Nadien werkte men met een veldsmidse.]

smis(se)vuur: *smes.vūr* K 353, L 192a, 213, 217, P 47, 176b, Q 95; *smis-* Q 71; *smes.vō.r* L 318b; *smes.vōr* L 289; *smes.vir* Q 5, 83, 86; **smidsvuur:** *šmets.v'ūr* L 330; *smets.vūr* L 165, 216a, 381, Q 18; *šmets-* L 299, 331, 432;

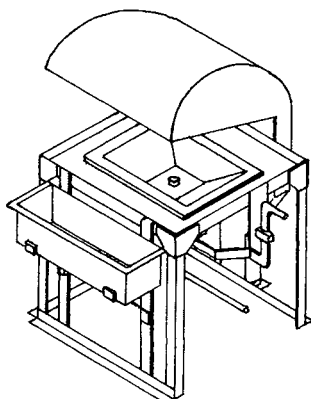

Afb. 5. smidsvuurhaard en aambeeld op aambeeldblok (links) in de smidse uit Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk

Afb. 6. schematische dwarsdoorsnede van een smidsvuurhaard met luchttoevoer van opzij

a : blaasbalgpijp	e : verdikt uiteinde van de blaasbalgpijp	h : sintelgat
b : smidsschoorsteen	f : stookgat	i : smidskoelbak
c : smidskap	g : kolengat	
d : ijzeren plaat		

Afb. 7. smidshaard met
luchttoevoer van onder

šmets.võr L 290, 291; **smeedsvuur:** *smēts.võr* L 321; *šmets.võr* Q 111, 0112, 113, 116, 121; **smeedvuur:** *smējvõr* L 382; **vuurhaard:** *võ.rhārt* L 318b; **haard:** *hērt* Q 99*; *hērt* Q 121b; **het vuur:** *æt.võr* L 159a, 163; *hæt.võr* L 371; de volgende termen werden opgegeven door koper-slaggers en betreffen dus het smidsvuur in een koper-slaggersbedrijf: **smis(se) met trekblaas-balk:** *smes.mēt.trēk.blōs.balāk* L 210; **smis(se) met blaasbalk:** *smes.mēt.blōs.balāk* L 423; **open smis(se) met blaasbalk:** *ōpə.smes.mēt.blōs.balāk* Q 88.

SMIDSBED

(N 33, 10; monogr.)

[Het horizontale, van baksteen of ijzer vervaardigde werkvlak van een smidsvuurhaard waarin

één of meer stookgaten zijn aangebracht.]

smis(se)bed: *smes.bēt* K 353, L 213, 217, 289, 318b, 371, 424, P 47, Q 5, 83; *smis-* Q 71, 162; *smes.bēt* P 176b, Q 86, 95; *šmes-* Q 193; **smidsbed:** *smets.bēt* L 165, 382, Q 18; *šmets-* L 299, 432; *šmets-* L 290, 291; *šmets.bēt* Q 97; **smidsbed met twee vuren:** *šmets.bēt met twiā.vjra* L 330; **smeedsbed:** *smēts.bēt* L 321; *šmets-* Q 35, 101, 108, 0112; **smidshaard:** *smetshērt* L 216a; **smeedshaard:** *šmetshērt* Q 113; **vuurhaard:** *vjrhērt* L 192a; **haard:** *hērt* L 159a, 163, 213, Q 111; *hērt* Q 99*; **vuurpot:** *vjrpōt* Q 121.

STOOKGAT

(N 33, 21)

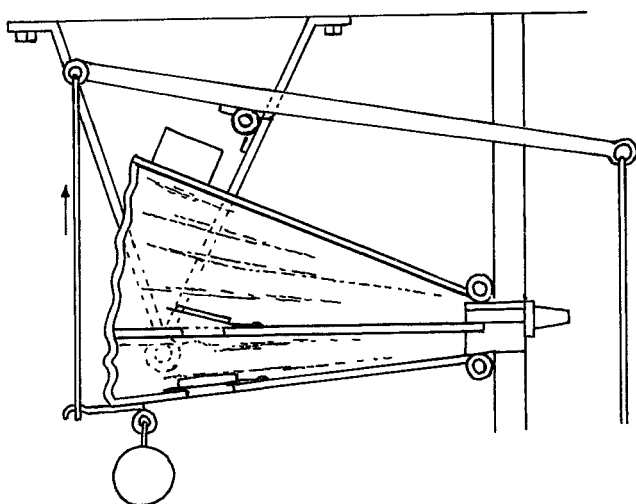
[Het gat (of de gaten) in het smidsbed waarin het kolenvuur ligt. Zie ook afb. 6.]

stookgat: *štōk.gāt* L 299; **stookpot:** *stūkpōt* P 176b; **vuurpot:** *vjrpōt* Q 99*, 108, 111, 116; *vōr-* L 321 (van vuurvaste stenen); **smidsgat:** *šmets.gāt* L 290, 291; **kolenbak:** *kōlābak* L 330; **assengat:** *asəgōwāt* P 219; **assenbak:** *asəbāk* P 47; **assenbed:** *ēs.bēt* Q 113; **het vuur:** *hæt.võr* L 371; **de hel:** *də.hēl* L 371.

SMIDSBLAASBALG

(N 33, 11; N 33, 12a-12c; monogr.)

[Een werktuig om lucht aan te zuigen, samen te persen en vervolgens uit te blazen. In de smidse wordt het gebruikt om het vuur aan te wakkeren. Het bestaat uit een puntvormig uitlopende zak met twee of drie compartimenten of uit een tonvormige variant daarvan. Ook zijn er blaasbalgen met twee cilinders. De smidsblaasbalg wordt door middel van een trekmechanisme met de

Afb. 8. smidsblaasbalg met 2 kamers

hand of de voet bediend. Zie ook aff. 8.]

blaasbalg: *bl̥s.s.bal̥x* L 318b; *bl̥s-* L 289, 290, 291, Q 5; *bl̥s-* P 176b; **blaasbalk:** *bl̥s.s.bal̥k* L 318b; *bl̥s-* K 353, L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 271, 299, 321, 330, 331, 371, 382, 424, 432, Q 18, 71, 86, 95, 97, 99*, 108, 111, 0112, 116; *bl̥s-* Q 35; *bl̥s̥s-* Q 121b; *bl̥qas-* Q 113, 121; *bl̥qws-* P 219; *bl̥s-* P 47; *bl̥as-* Q 83; de volgende opgaven duiden een trekblaasbalg aan: **trekblaasbalg:** *tr̥k.bl̥s.bal̥x* Q 71; *tr̥k.bl̥s-* P 176b; **trekblaasbalk:** *tr̥k.bl̥s.bal̥k* L 371, Q 99*, 111 (door middel van hefboom); *tr̥k.bl̥s-* Q 95; *tr̥k.bl̥qas-* Q 121; **trekbalk:** *tr̥k.bal̥k* Q 35, 113; *tr̥k-* L 382; **harmonicabalk:** *mōnikābal̥k* L 330; **leren blaasbalk:** *l̥r̥a bl̥s.bal̥k* L 165; *l̥r̥a bl̥as-* Q 83; **leren balk:** *l̥r̥a bal̥k* L 192a; *l̥r̥a ~* Q 116; **balk:** *bal̥k* Q 121b; de volgende termen duiden een cilinderblaasbalg aan: **cilinderblaasbalk:** *sil̥nd̥r̥bl̥s.bal̥k* L 165, 216a, 299, 371, Q 95, 111; *sil̥nd̥r̥-* L 213; *sil̥nd̥r̥bl̥qas.bal̥k* Q 113; **cilinderbalk:** *sil̥nd̥r̥bal̥k* Q 116; **ijzeren blaasbalk:** *īz̥r̥a bl̥s.bal̥k* L 321; **tonbalk:** *t̥n̥bal̥k* L 330; **cilindergeblaas:** *īsil̥nd̥r̥j̥abl̥s̥* Q 121b; de volgende termen duiden een tonblaasbalg aan: **tonblaasbalg:** *t̥n̥bl̥s.bal̥x* L 290, 291; **dubbeltonblaasbalk:** *d̥ɔ̥b̥l̥t̥n̥bl̥as.bal̥k* Q 83 (twee achter elkaar geplaatste tonnen met kleppen en tegengewicht; werkte zowel door het opals het neergaan van de hefboom).

BLAASBALGTREKKER

(N 33, 13)

[De ketting waarmee de smidsblaasbalg via een hefboom en trekstangen in beweging wordt gebracht.]

trekker: *tr̥k̥ar* L 371; de volgende termen duiden een ketting aan: **blaasbalkketting:** *bl̥qas.bal̥kk̥et̥j̥* Q 113; **trekketting met handvat:** *tr̥k̥k̥et̥j̥ m̥t̥ hant̥.vat* L 321; *tr̥k̥k̥et̥j̥ m̥t̥ hant̥j̥.vat* L 382; *tr̥k̥k̥et̥j̥ m̥t̥ ~* L 299; **trekketting:** *tr̥k̥k̥et̥j̥* L 330; *tr̥k̥k̥et̥j̥* Q 111; **ketting:** *k̥et̥j̥* L 289, P 47; **trekkettel:** *tr̥k̥k̥et̥t̥al* Q 99*; **kettel:** *k̥et̥t̥al* P 176b, 219, Q 71, 95; *k̥et̥t̥al* Q 86; **trekketten:** *tr̥k̥k̥et̥t̥a* Q 116; de volgende termen duiden een stang of beugel aan: **trekstang:** *tr̥k̥st̥an̥* Q 108; **stang:** *st̥an̥* Q 83; **trekijzer:** *tr̥k̥īz̥ar* P 219; **trekbeugel:** *tr̥k̥.bi̥g̥al* Q 83; *tr̥k̥.bij̥al* Q 121b.

BLAASBALGKLEP

(N 33, 14; N 33, 15)

[In een blaasbalg met twee compartimenten, zowel de benaming voor de aanvoerklep voor de lucht als voor de klep in het vaste tussenschot waardoor de lucht van de ene kamer in de ander geperst kan worden en via de luchtleiding naar

het smidsvuur kan stromen. Op deze wijze ontstaat een onafgebroken luchtstroom.

Zie voor het woordtype **fok** ook het lemma TREK-OPENINGEN in WLD II.8, pag. 62.]

de volgende opgaven zijn algemene benamingen: **klep:** *k̥l̥ep* L 432, Q 95; **klepje:** *k̥l̥ep̥k̥a* Q 83; de volgende termen duiden een inlaatklep aan: **inlaatklep:** *enl̥q̥k̥l̥ep* L 217, 299, 331; *enl̥ōt-* P 176b; *enl̥q̥t-* Q 83; **inlaat:** *enl̥q̥t* L 382; **lochklep:** *l̥q̥xt̥k̥l̥ep* L 289; *luxt-* K 353; *luxtklep* L 216a; *lox-* Q 111; *l̥q̥x-* Q 86; **loftklep:** *lof̥k̥l̥ep* Q 116, 121; **zuigklep:** *z̥ūx̥k̥l̥ep* Q 121b; *z̥ūx-* L 290, 291, 330; **blaasbalgklep:** *bl̥qas.bal̥kk̥l̥ep* Q 113; **onderklep:** *on̥ar̥k̥l̥ep* L 321; **onderste klep:** *ōnd̥ar̥št̥a k̥l̥ep* Q 99*; **bovenklep:** *bōv̥ak̥l̥ep* L 321; **blaaslok:** *bl̥q̥sl̥q̥k̥* Q 108; **zuiklok:** *z̥ūkl̥q̥k̥* Q 108; **buis:** *b̥ūjs* P 219; **fok:** *fuk* L 371; de volgende termen duiden een uitlaatklep aan: **uitlaatklep:** *yt̥l̥q̥tk̥l̥ep* L 216a, 217; *ūt̥l̥q̥t-* L 299, 331; *āt̥l̥ōt-* P 176b; *ōtl̥q̥t-* Q 86; *ūt̥l̥q̥at-* Q 113; *q̥wt̥l̥q̥t-* Q 83; **middenklep:** *med̥ak̥l̥ep* L 321, Q 99*; **uitlaat:** *yt̥l̥q̥t* L 165; *ūt-* L 371, 382; *ūt̥l̥q̥t* Q 108; **afsluitklep:** *āf̥sl̥ūt̥k̥l̥ep* L 290, 291; **blaaspijp:** *bl̥q̥sp̥ip* Q 111.

SMIDSVENTILATOR

(N 33, 12d)

[Blaastoestel, bestaande uit een aantal roterende schoepen, waarmee het smidsvuur kan worden aangewakkerd. De ventilator wordt doorgaans aangedreven door een elektromotor, bij een veldsmidse soms ook met behulp van de voet door middel van een pedaal en een wiel met snaar.

Volgens de invullers uit L 290 en L 291 werd bij een veldsmidse voor de aanvoer van lucht altijd gebruik gemaakt van een ventilator.]

ventilator: *vent̥il̥at̥or* L 159a, 165, 213, 216a, 217, 299, 321, Q 99*, 111 (aangedreven door een elektrische motor), 113, 116; *vent̥il̥at̥ar* Q 95, 121b; *vent̥al̥at̥ar* L 432; **ventilateur:** *vent̥il̥at̥ōr* L 192a; *vent̥il̥at̥ōr* P 176b, 219; *vent̥al̥at̥ōr* Q 5; *vent̥il̥at̥ōr* Q 86; *v̥ent̥el̥at̥ōr* Q 83 (aangedreven door een elektrische motor); **wanblaasbalg:** *wanbl̥q̥s.bal̥x* L 290, 291.

BLAASBALGPIJP, LUCHTAANVOERLEIDING

(N 33, 20)

[De leiding die de lucht van de blaasbalg naar het vuur voert. Bij ouderwetse smidsvuurhaarden werd de luchtstroom aan de zijkant van het smidsvuur toegevoerd. De blaasbalgpijp liep daarbij in een verbreed uiteinde uit dat één geheel uitmaakte met een dikke ijzeren plaat, het *oogijzer*. Deze plaat was met ijzeren bouten aan de brandmuur verankerd. Bij moderne smidsvuurhaarden mondt het uiteinde van de luchtaanvoerleiding uit in de onder de vuurhaard aange-

brachte smidsvorm of windkast. Zie ook afb. 6 en het lemma SMIDSVORM, BLAASGAT.]

blaaspijp: *blōspīp* L 159a, 299, Q 99*; **locht-pijp:** *loxpīp* Q 111; *loxp īp* L 330; *loxpēp* Q 86; **lochtbuis:** *loxp.bōws* Q 83; **loftbuis:** *lof.bījs* Q 116; **toevoerbuis:** *tuvūrbījs* L 217; **buis:** *bōjs* P 176b, Q 95; *bōjs* P 219; *bījs* L 371, 432; **loft-reur:** *lofrōr* Q 113; **blaasleiding:** *blōslejeŋ* L 321; **lochtleiding:** *loxlejeŋ* Q 108; *luxejeŋ* L 216a; *loxp-* L 382; **loftleiding:** *loflejeŋ* Q 113; **elleboog:** *elabuax* Q 83.

LUCHTREGELAAR

(N 33, 18; N 33, 17)

[De klep, schuif of kraan waarmee men de luchttoevoer uit de luchtleiding naar het vuur toe regelt.

In L 290 en L 291 was een luchtregelaar bij een blaasbalg niet gebruikelijk, bij een ventilator daarentegen wel.

Zie voor het woordtype **foch** ook RhWb (II), kol. 696, s.v. *Foche*: „Schieber im Ofenrohr, der den Luftzug hemmt oder fordert, Regulierklappe.”]

luchtregelklep: *loxrēgalklep* L 382; **regelklep:** *rēgalklep* L 331; *rejsāl-* Q 111; **lochtklep:** *luxelep* L 216a; *loxxlep* L 382; **loftklep:** *lofklep* Q 113; **schuifklep:** *šūfklep* Q 108, 116; **klep:** *klep* L 371; **regelschuif:** *rēgālšūf* L 321; **locht-schuif:** *loxšūf* Q 108; *loxsējf* Q 86; **windschuif:** *wentšūf* L 382; **vuurschuif:** *vūršūf* Q 99*; **vormschuif:** *vōrāmšūf* L 321; **schuif:** *sxōjf* P 176b; *sxōjf* P 219; *šūf* L 321, Q 99*, 111, 121b; *šū.f* L 330; **foch:** *fōx* Q 121; **tongovaal:** *toŋovāl* L 299; **kraan:** *krān* Q 18; *krōn* Q 83 (alleen bij ventilator), 95; *krōwn* P 219; *krōn* P 47; **vanne (fr.):** *van* K 353; **lochtvanne:** *loxp.van* Q 83 (alleen bij ventilator); **slot:** *slōt* L 330.

SMIDSVORM, BLAASGAT

(N 33, 16; N 33, 19; N 33, 22)

[Ijzeren pot onder het smidsvuur waardoor de via de blaasbalgpip aangevoerde lucht naar het vuur wordt geleid.

Bij ouderwetse smidsvuurhaarden werd de luchtstroom aan de zijkant van het smidsvuur toegevoerd. De blaasbalgpip liep daarbij in een verbreed uiteinde uit dat één geheel uitmaakte met een dikke ijzeren plaat, het *oogijzer*. Deze plaat was met ijzeren bouten aan de brandmuur verankerd. Dit deel van de pijp had dan dezelfde functie als de ijzeren pot onder het smidsvuur. Woordtypen als **luhtpijp**, **blaaspijp** en **buis** verwijzen naar dit onderdeel van de blaasbalgpip.

Met de woordtypen **kast**, **windkast**, **lochtkast** en **zwekast** wordt vooral een smidsvorm aangeduid, waarin de door de blaasbalgpip aangevoerde lucht onder het smidsvuur wordt samen-

geperst. De luchtstroom naar het smidsvuur kan daarbij met behulp van een luchtregelaar geregeld worden. Zie ook het lemma LUCHTREGELAAR. Om de opening voor de luchtstroom onder in het vuur vrij van sintels te houden, kan een zogenaamde *vuurtong* zijn aangebracht. Daarmee wordt enerzijds de luchttoevoer geregeld en anderzijds het gat vrijgehouden van sintels en gruis. Zie ook afb. 9 en het lemma VUURTONG.]

vorm: *vōram* L 432 (zonder vuurtong), Q 111, 121b; *vōram* L 213, Q 95; **smis(se)vorm:** *smes.vōram* L 371; *smes.vōram* L 192a; **smids-vorm:** *smēts.vōram* L 321; *šmēts-* L 290, 291; *smets.vōram* L 216a; **vuurvorm:** *vūr.vōram* L 382; **vuurpot:** *vūrpot* L 299, Q 108; **kast:** *kas* Q 83; **windkast:** *wentkast* P 219; *wentj-* L 321; *wentjkas* L 299, 331; *wenjk-* Q 113, 116, 121b; **lochtkast:** *loxkas* L 330; *loxp-* Q 99*; **zwekast:** *žwelkōst* L 290, 291; **lochtperser:** *loxpēšar* Q 108; **luhtindouwer:** *lōxt.endōwār* P 176b; **onderblazer:** *ōndarblōzār* L 165; **lochtblaas:** *loxp.bluas* Q 83; **aanjager:** *ānjēgar* L 331; **injec-torstuk:** *enjektōrstōk* Q 99*; **hoorn:** *hōwrān* P 176b; **vuurmond:** *vūrmond* L 217; *vōrmo.nt* L 289; **lochtgat:** *luxe.gat* P 47; **mondgat:** *montj.gāt* L 321; **windkot:** *wentkut* Q 86; *wentkūt* Q 83; **lochtbuis-kot:** *loxp.bōwskūt* Q 83; **loftlok:** *loflōak* Q 113; *loflōk* Q 116; *loflōx* Q 121; **uitblaaslok:** *ūt.blōslōk* Q 108; **uitgang:** *ūsjanḡ* Q 121b; **blaaspijp:** *blōspī.p* L 289; *blōspīp* Q 99*; **lochtpijp:** *loxpīp* L 371; *loxp-* Q 111; **buis:** *bōs* P 47; *bōjs* P 219.

VUURTONG

(N 33, 17)

[Het tongvormige metalen voorwerp dat met behulp van een hefboom op en neer kan schuiven in het blaasgat van de onder het smidsvuur aangebrachte smidsvorm. De vuurtong dient enerzijds om het blaasgat vrij te houden van sintels en as en anderzijds om de luchtstroom van de blaasbalg of ventilator naar het vuur toe te regelen. Zie ook afb. 9.]

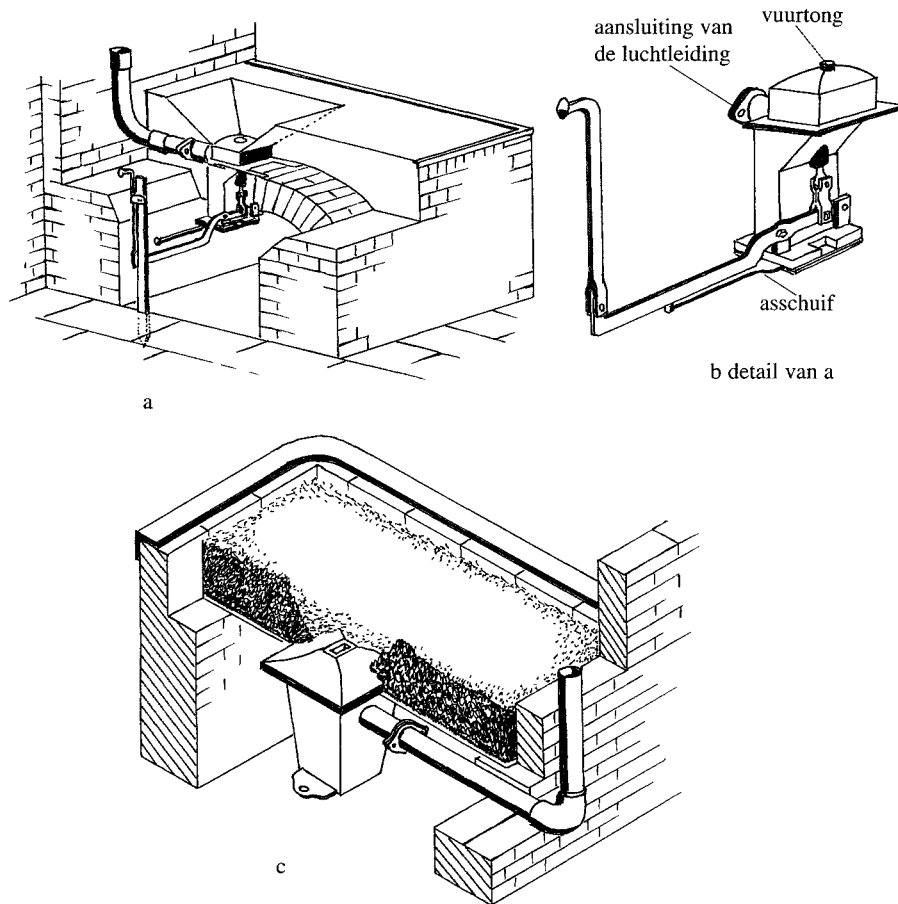
tong: *toŋ* L 299, 330, Q 95; *tōŋ* L 159a, 290, 291; **roosterbol:** *rejsārōbol* Q 83; **roosterrol:** *rejsārōrol* Q 83; **pin:** *pen*^a L 432.

SMIDSKAP

(N 33, 23)

[Gemetselde of metalen kap boven de smidsvuurhaard waarmee de rook naar de smids-schoorsteen wordt geleid. Zie ook afb. 6.]

smis(se)kap: *smeskap* Q 95; **smidskap:** *smetskap* L 299, 330, 432; **smidsvuurkap:** *smets.vūrkap* Q 108; **vuurkap:** *vūrkap* L 330; **rookkap:** *rōkkap* L 165; *rūk-* P 176b; *rōwk-* L 299; *r'ōwk-* L 382; **haardkap:** *hērtkap* L 213;

Afb. 9. smidsvuurhaard met een blaasgedeelte met vuurtong (a, b) en zonder vuurtong (c)

hē²t– Q 116; **schouwkap**: *sxōwkap* L 216a; *šōw*– Q 99*; *šaw*– Q 5; *šō*– Q 83; *šōw*– Q 86; *sxejaf*– K 353; **schoorsteenkap**: *sxōrstēnkap* L 159a; *sxōrstian*– L 217; *šōrstejn*– L 321; *šōrstejn*– L 330; **grote kap**: *grōwtā kap* Q 83; **kap**: *kap* L 289, P 47, Q 99*, 121; **rookscherm**: *rōwkšerām* Q 111; **kaar**: *kār* L 371; **boezem**: *buzām* L 290, 291; **schouw**: *šōw* Q 71; **kop**: *kōp* Q 18; **dak**: *dōk* P 219.

SMIDSSCHOORSTEEN

(N 33, 24; monogr.)

[Zie de toelichting bij het lemma SMIDSKAP.]

schoorsteen: *sxōrstēn* L 192a; *sxōr*– L 159a; *sxōrstian* L 217; *šōrstejn* L 382; *šōrstejn* L 330; *šōrste* Q 116; *šōar*– Q 113; *šōr*– Q 121; **schoorsteen**: *šōrāste* Q 121b; **smidsschouw**: *smets-sxōw* L 165; **smis(se)schouw**: *smessxōw* L 289, P 176b; **schouw**: *sxōw* L 213, 216a, P 219; *sxōw* P 213; *šōw* L 290, 291, 321, 331, 371, Q 18, 71,

95, 108, 111; *šōw* Q 86; *šaw* Q 5; *šō* Q 83; *sxōwā* P 47; **schouwpijp**: *sxejāfpēp* K 353; **kamin** (d.): *kamīn* Q 113, 121; **trekgat**: *trēk-gāt* L 299.

BRANDMUUR

(N 33, 25)

[De muur in de smidshaard waartegen het smidsbed is aangebracht. Bij ouderwetse smidsvuurhaarden, waarbij de luchtstroom aan de zijkant van het smidsvuur werd toegevoerd, liep de blaasbalkpijp uit in een verbreed uiteinde dat één geheel uitmaakte met een dikke ijzeren plaat, het *oogijzer*. Deze plaat was met ijzeren bouten aan de brandmuur verankerd.

Zie ook het lemma BRANDMUUR in WLD I.6, pag. 29-30.]

brandmuur: *branjkmōr* L 290, 291; **vuurmuur**: *vīrmūr* P 176b; **haardsmuur**: *hē²tsmūr* Q 116; **smeedbedmuur**: *smejbētmūr* L 382; **schutsmuur**: *šōtsmūr* L 299; **voorsteenmuur**:

vörstejnmör L 321; **muur:** *mūr* Q 108; **rug:** *rēx* Q 86.

SMIDSKOELBAK

(N 33, 35; monogr.)

[De met water gevulde bak aan de voorzijde van de smidsvuurhaard, waarin gloeiend metaal kan worden afgekoeld.

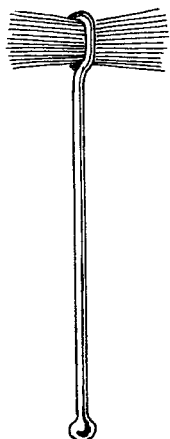
Zie voor het woordtype **kisserd** ook WNT (VII-2), kol. 3142, s.v. *kissen* (4): „gezegd van gloeiend metaal of van vuur dat met water of met een andere vloeistof in aanraking komt.”]

lesbak: *les·bak* L 318b, 371; *leş·*— Q 18, 97, 116; *leş·*— L 163, 192a, 213, 289, 290, 291, 321, Q 83, 95; *leş·*— Q 99*, 108, 111, 0112; *leş·*— L 330; *leş·*— L 290, 291; *leş·*— L 165; **afkoelbak:** *āfkilbak* Q 86; **koelbak:** *kulbak* L 159a, 216a, 217; *kōl·*— L 299, 382, 432, Q 111, 113, 121, 121b; **waterbak:** *wōtārbak* K 353, Q 5; *wetārb·*— P 176b; **trog:** *trōx* P 219; **koelkuip:** *kīlkōwp* Q 83; **waterkuip:** *wajtārkōp* P 47; **smis(se)tob:** *smestōp* Q 71; **tijn:** *tsij* Q 121; **kisserd:** *kišārt* L 331.

SMIDSVUURSPROEIER

(N 33, 36; N 33, 216)

[Het gereedschap in de vorm van een bezempje, kwast, borstel of gietertje waarmee men water over het vuur sproeit om dit aan de buitenkant te temperen. Door het spreken gaan de kolen samenkoeken waardoor de hitte binnen het vuur blijft. De sproeier wordt soms ook gebruikt voor het afkoelen van smeedstukken. Zie ook afb. 10.]

Afb. 10. smidsvuursproeier van dunne takjes

sproeier: *sprujār* L 192a, 213, 216a; *šprujār* L 290, 291, 299 (om kolen nat te sproeien), 432 (voor het temperen van het vuur), Q 108; *sprōjār* L 289 (voor het afdekken van het vuur); **spruit:**

sprōjt Q 95 (dient voor afkoeling van de wielbanden); **spritsēr:** *špritsār* Q 121b (om kolen nat te houden); **afkoeler:** *āfkylār* P 176b (om het gruis nat te maken); de volgende opgaven duiden een soort bezempje aan: **wisser:** *wēsār* L 165; **kwast:** *kwas* L 330; **heischrobber:** *hejšrybār* L 290, 291; de volgende opgaven duiden een gietertje of sproeibakje aan: **gieter:** *gītār* L 159a; **tuiteltob:** *tōjtaltōp* P 219.

KOLENGAT

(N 33, 27)

[De plaats onder het smidsvuur waar de smeedkolen opgeslagen werden. Zie ook afb. 6.]

kolengat: *kōlāgat* L 192a, 216a; *kōlā·*— L 159a, 163, 165, 213, 217; *kōlāgāt* L 382; *kōlā·*— L 432; *kōlāgāt* L 330; **kolenlok:** *kōlālōk* Q 97; *koalā·*— Q 18; *kōlālqak* Q 108; *kōlālqk* Q 111; *kōlālq̄x* Q 116; **kolenkot:** *kōlānkut* Q 71; *kuālākūt* Q 83; *kōwlākqt* P 219; het eerste lid van het volgende woordtype is het Franse *houille*, „steenkool”: **houillekot:** *hōjlākqt* P 47; *hulikot* K 353; **stookgat:** *stōk·gāt* Q 99*; **kolenkelder:** *kwōlākālār* Q 86; **kelder onder het smidsbed:** *keldār onār hāt smes·bēt* L 371; **kelder:** *keldār* Q 121b; **kolenkeldertje:** *kōlākeldārka* Q 95; **smeedkolenbak:** *šmejkalābak* Q 121; **kolenbak:** *kōlābak* L 299; *kuālā·*— Q 83; **kolenhok:** *kōlālq̄k* Q 113; *kōwlān·*— P 176b; *kū.lā·*— L 289.

SINTELGAT, SLAKKENGAT

(N 33, 33)

[Het gat onder het smidsvuur waarnaar de slakken en sintels worden afgevoerd. Zie ook afb. 6. In Q 5 werden de sintels langs de bovenzijde van het smidsvuur verwijderd met behulp van de *haardstok*. In Q 83 werden de slakken opzij van het smidsbed gegooid en van daaruit vervolgens in een korf.

Zie voor het woorddeel **kraaien-** ook RhWb (IV), kol. 1451 s.v. *Kreie*, „Kohlenschlacke, die Kruste, die das *Gedecks* (Gris) im Ofen bildet, ausgebrannte Kohlen” en Haust, *Dictionnaire Liégeois* pag. 176 s.v. *crahê*, „morceau de houille incomplètement brûlé.”]

sintelgat: *sentālgat* L 159a, 165, 192a, 213, 216a; *sentālgāt* L 371; **sintelengat:** *zentjālāgāt* L 330; **kraaielok:** *krejālqak* Q 108; *krejālq̄x* Q 116; **slekkengat:** *slēkagat* L 216a, 217; **sintelbak:** *sentjālbak* L 290, 291; **kraaiembak:** *krejābak* Q 111, 113; **gruiskot:** *grōwāskot* K 353; **assenkot:** *asākot* K 353; **assenbak:** *asābak* L 299, P 176b; **asbak:** *as·bak* L 289; **pot:** *pqt* L 371; **buis:** *bōjs*, *bōs* P 219.

SMIDSKOLENSCHOP

(N 33, 28; monogr.)

[Het schopje waarmee men kolen op het vuur doet.]

kolenschup: *kōlāsxōp*; L 192a, 216a; *kōlā-* L 159a, 163, 165, 213, 271; *kū.lā-* L 289; *kōlāšōp* Q 108; *kō.lā-* Q 35; *kōlā-* L 382; *kōalā-* Q 113; *koalā-* Q 18; *kōlāšōp* L 290, 291, Q 95, 97; *kōlā-* L 299, 330; *kyālāšōp* Q 5; *kwōlā-* Q 86; *kuālā-* Q 83; het eerste lid van het volgende woordtype is het Franse *houille*, „steenkool”: **houilleschup:** *hulīsxōp* K 353; **koolschup:** *kōlsxōp* Q 71; **haardschup:** *hērtšōp* Q 111; *hērtšōp* Q 116, 121b; **smis(se)schup:** *šmesšōp* Q 99*; **vuurschup:** *vīrsxōp* P 47; *vīršōp* L 432; *vōr-* L 321 (ook gebruikt om bij te stoken); *vō.r-* L 318b (om gloeiende kolen over te scheppen); **kolenschupje:** *kōlānšōpkā* L 371; **schupje:** *sxōpkā* P 176b; *šōpjā* Q 121; *šypjā* Q 121b; **smis(se)schep:** *smessxep* P 219; **schep:** *sxep* P 219; **schoep:** *sxōp* L 269; **palette (wa.):** *polet* P 176b.

SMIDSKOLEN

(N 33, 29a-b; N 64, 25a add.; monogr.)

[De kolen die door de smid voor het stoken van de smidsvuurhaard worden gebruikt. Het lemma bevat benamingen voor verschillende soorten steenkool.]

Onder *vetkool* verstaat men steenkool met twintig tot dertig procent vluchtige bestanddelen. *Cokes* ontstaan wanneer steenkolen in een cokesoven van hun vluchtige bestanddelen worden ontdaan. Zij worden onder meer bij het smelten van ijzererts gebruikt. De term *nootjes* is van toepassing op steenkool waarvan de afmeting varieert van 6 tot 120 mm doorsnede. Zie ook de lemmata NOOTJESKOOL, ANTRACIET, INDUSTRIE-KOOL en COKES in WLD II.5, pag. 215 - 217.]

smeedkolen: *smējkōlā* L 321, 371; *šmē-* L 290, 291, Q 97; *smēj-* Q 95 (vetkolen); *smēj-* L 216a; *smējkōlā* L 159a, 163, 382; *šmēj-* Q 111; *šmēj-* Q 116; *šmēj-* Q 0112; *šmējkōalā* Q 113; *šmē-* L 432; *šmēj-* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *smiakuālā* Q 83; *smē.kwōlā* Q 162; **smeedsvetkolen:** *smēts.vetkōlā* L 321; **smis(se)kolen:** *smeskōlā* L 192a; *smeskōlā* L 423; *smeskōlā* L 213, 217; *smējs-* L 165, 213; **vette smis(se)kolen:** *vetā smeskōwlā* P 219 (afkomstig van Ougrée-Marchaie); **smidskolen:** *šmetskōlā* Q 108; **dikke kolen:** *dekā kōwlān* P 176b; **smidshouille:** *smeshōjlā* P 47; **houille (fr.):** *hōjlā* P 47; **kool:** *kōl* Q 71; **vetkolen:** *vetkōlā* Q 108; *vet-* L 290, 291; *vetkōlā* L 271, 299, Q 111; *vet-* L 159a; *vetkoalā* Q 18; *vetkōalā* Q 113, 121; *vetkū.lā* L 289; **vette kolen:** *vetā kuālā* Q 83; **duitse vetkool:** *dqitsā vetkōl* L 299; **vetkool:** *vetkōl* L 330; *vet-* Q 99*; **vette antraciet:** *vetā antraset* Q 86; *vetā antraseta* Q 83 (Kempische

kolen); **halfvette:** *halāf.vetā* K 353; **nootjes:** *nōtjās* L 163, 192a; *nōtšās* Q 108; *nīātjās* Q 116; **nootjes 2:** *nōtšās twēj* Q 99*; **nootjes 3:** *nōtjās drīj* L 299; **klotjes:** *klōtšās* Q 95; met de volgende term worden mogelijk huisbrandkolen, kolen met een laag percentage vluchtige bestanddelen, bedoeld: **gewassen brand:** *gāwasān brant* P 176b; **cokes:** *kōks* L 269.

SMIDSAS

(N 33, 30)

[De as van het smidsvuur.]

Kluitendrek is volgens het Kerkraads Woordenboek (pag. 156) de as van klompen kolengruis, vermengd met leem of van bruinkoolbriketten.]

smis(se)assen: *smes.asā* L 217, P 176b, 219; *smējs-* L 213; **smidsassen:** *šmēts.asā* L 290, 291; **kolenassen:** *kōlāsā* L 321; *kōlāšās* Q 108; **koolassen:** *kōlēš* Q 116; **assen:** *a.sā* Q 5; *asā* L 165, 289, 299, P 47, Q 71, 83, 95; *āsā* L 192a; *ēsā* Q 99*, 111; *ēs* Q 97; *ēs* Q 0112, 113; *ēs* Q 121b; **as:** *as* L 159a; **kluitendrek:** *klytādre* Q 121b; **plof:** *pluf* L 331.

SINTELS

(N 33, 30; N 33, 39)

[Geheel of half uitgebrande stukken steenkool. Zie voor het woordtype **kraaien** ook de toelichting bij het lemma SINTELGAT, SLAKKENGAT en voor het tweede deel van het woordtype **kraai-oudding** (Q 121) RhWb (I), kol. 149, s.v. *alt-ding*, „die angebrannten, aber nicht vollständig ausgebrannten Kohlenstückchen, die in der Asche liegen.”]

sintels: *sentāls* L 159a, 165 (aaneengeklonterde as), 192a (idem), 213 (idem), 216a, 371, Q 86, 97; *sēntāls* L 163; *sentjāls* L 382; *sejntāls* L 432; **sintelen:** *sentālā* L 217; *zentjālā* L 330; *sejālā* Q 83; **slekken:** *slekā* L 217; **kraaien:** *krejā* Q 35; *krejā* L 432, Q 18; **kraai-oudding:** *kraj-qadenjk* Q 121.

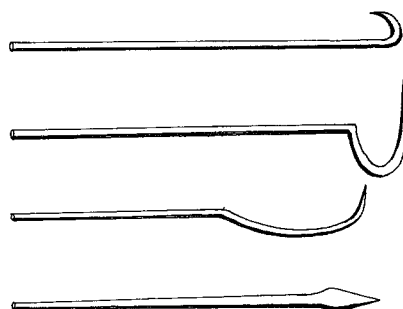
RAKELIJZER

(N 33, 31; N 33, 32)

[IJzeren staaf met een recht of gebogen uiteinde, waarmee de smid de omvang van het vuur regelt en sintels uit het vuur verwijdt. Zie ook afb. 11 en het lemma RAKELIJZER in WLD II.8, pag. 21. Het betreft daar een vergelijkbaar voorwerp dat door de pottenbakker wordt gebruikt.]

Zie voor het woordtype **stochelijzer** (Q 121, 121b) ook RhWb (VIII), kol. 720, s.v. *stocheln*, *stöcheln*, „das Feuer, den Ofen (...) schüren mit dem Schürhaken”.]

rakelijzer: *rōkālīzar* L 216a, 269, 299, 331; *rōkāl-* Q 86; *rōgāl-* L 382, Q 97; *rōxāl-* L 330;

Afb. 11. rakelijzers

ruaxalejzər Q 83; **rakelaar:** *roxalər* Q 71; **stook-ijzer:** *stōwk. ejzər* P 219; **steekijzer:** *stēk. izər* L 371; **kraaienijzer:** *krejāizər* Q 108; **stochelijzer:** *štōxalīzər* Q 121, 121b; **keuterijzer:** *kōtərīzər* Q 1; **keuter:** *kōjtar* P 176b (platte); **keuterhaak:** *kōtərthōk* K 353; **vuurhaak:** *vīrhōk* L 159a, 382, 432, Q 111, 0112; *vīr-* Q 86; *vōr-* L 269, 289, 290, 291; *vīrhōq* Q 113; *vīrhōk* P 47; **haardhaak:** *hērhōk* Q 111; **slek-kenhaak:** *slekənhōk* L 217 (ijzer dat aan één uiteinde J-vormig omgebogen is; wordt gebruikt om sintels uit het vuur te halen); **haak:** *hōk* L 213 (ijzer dat aan één uiteinde J-vormig omgebogen is; wordt gebruikt om te krabben); **vuur-schup:** *viršep* Q 83 (om sintels uit het vuur te verwijderen); **haardstok:** *hērtstok* Q 5; **haardstek:** *hērtstek* Q 95; *hērt-* L 165, 192a (recht ijzer met aan één uiteinde een knop), 321, Q 5; *hērtstek* Q 99*; *hēr-* L 432; *hērt-* L 299, Q 111; *hērt-* Q 116, 121b; **haardenstek:** *hērastek* L 289; **stek:** *stek* L 159a; **vuurspik:** *virspek* Q 83 (om de sintels te verwijderen); **spik:** *spek* Q 83;

haardpen: *hērtpen* L 213; **krabber:** *krebər* L 216a; **pook:** *puək* L 290, 291; **kraaienstaaf:** *krejāštāf* Q 113; **sintelstoter:** *sentəlštōtar* L 217 (om de sintels los te stoten); **ijzeren bol:** *ejzəra bəl* Q 83 (stang met driehoekige knots om sintels los te trekken); **priem:** *prēm* L 271; *brēm* L 290, 291; **pen:** *pen* L 371; het volgende woordtype duidt een tang aan om de sintels uit het vuur te halen: **sintelentang:** *zentjələtanj* L 330.

SMIDSOVEN

(N 33, 38; N 33, 190)

[Oven voor het smeden van zwaar grofsmidswerk, krukassen, schroefassen e.d. De *gloeioven* wordt ook gebruikt voor het solderen van grote voorwerpen met hardsoldeer. Zie ook het lemma OVEN VOOR (HARD)SOLDEERWERK.

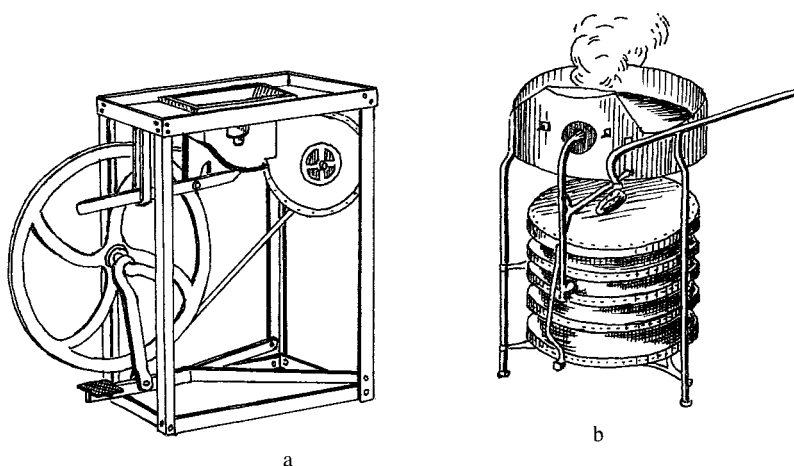
Volgens de invullers uit L 290, L 291, L 299 en Q 5 trof men een dergelijke smidsoven in de werkplaats van de smid slechts zelden aan maar was het eerder een werktuig dat bij grote bedrijven werd gebruikt.]

vlamoven: *vlamōvə* L 321; *vlamōvə* Q 111; **wel-oven:** *welōvə* Q 99*; *welōvə* L 331; *welqvwən* P 176b; **gloeioven:** *glōjōvə* L 321, Q 99*; *glōjōvə* L 330, 382; *glīj-* Q 108; **zwaar smeedsvuur:** *šwq̃r šmets.vīr* Q 121b.

VELDSMIDSE

(N 33, 308; N 64, 24; N 66, 10a)

[Een verplaatsbare kleine smidsvuurhaard zonder schoorsteen. De veldsmidse bestaat uit een ijzeren vuurhaard in een metalen gestel waaronder een blaasbalg of ventilator is aangebracht die met de hand of met de voet in beweging kan worden gezet. Zie ook afb. 12.]

Afb. 12. veldsmidse met ventilator (a) en met tonblaasbalg (b)

veldsmis(se): *veltsmes* L 192a, 210, 216a, 246, 266, Q 95; *vēlt-* Q 5; *velt-* L 213, 217; *veltj-* L 289, 331, 423; *veltsmējs* L 159a; *velt-* L 165; **voetsmis(se):** *vūtsmes* P 176b; **smisje:** *šmeska* Q 99*; **veldsmidse:** L 271, Q 117, 118; *veltsmets* L 291; *veltj-* L 321, Q 18; *veltsmets* L 299, Q 98, 111, 116; *veltj-* L 329, 330, 382; *veltjśmets* L 290, 291; **veldsmeed:** *veltśmet* Q 113, 121, 121b, 121c; **smis(se)vuur:** *smes.vūr* L 414, 423; **smis(se)bed:** *smes.bet* Q 88.

HOUTSKOOL

(N 64, 25a)

[Houtskool, door de loodgieter gebruikt om solderbouten te verwarmen.

Zie voor het woordtype **krikkelkool** ook WNT (VIII¹), kol. 264, s.v. *krik* (II): „In Limb., de Kempen en Brab. eene benaming voor houtskool, inzonderheid brandende houtskool.”]

houtskool: *hōtskqal* Q 117, 118, 121c; **krikkelkool:** *krexalkqal* Q 121c.

DOOFPOT

(N 64, 25b)

[Metalen pot met deksel waarin brandend houtskool wordt gedoofd.]

doofpot: *dqwfpoṭ* L 423.

SMIDSHAAK

(N 33, 37)

[Werktuig in de vorm van een vaste of draaibare haak aan de muur of een al dan niet verplaatsba-

re schraag, waarmee de smid lange stukken ijzer ondersteunt die in het vuur liggen. Zie ook afb. 13.

In L 290 en L 291 werd gebruik gemaakt van een losse standaard met rol. Ook de opgave *steunrol* uit Q 108 lijkt te wijzen op een statief waarop een rol is aangebracht. De *driepoot* uit Q 113 was een los toestel, rustend op drie poten, waarvan het steunend gedeelte met behulp van schroefdraad op de gewenste hoogte kon worden gedraaid.]

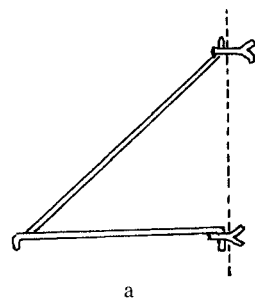
smis(se)haak: *smeshqk* P 219; **steunijzer:** *stōnīzār* L 217; **hulprek:** *hōlaprēk* L 289; **console:** *kōnzql* L 299; **steunrol:** *stōnrql* Q 108; **drie-/drijpoot:** *dripoa.t* L 432; *drējpuat* Q 113 (verplaatsbaar); **losse staander:** *lōsā stōndār* L 321; **staander:** *stōndār* L 382; **paardje:** *pjejka* Q 71; **bok:** *bqk* L 432, Q 83, 95, 111 (vast en verplaatsbaar); **bokje:** *bqkska* Q 95 (verplaatsbaar); **ezel:** *ejzāl* P 176b; **schraag:** *šrāx* Q 116; *šrōx* Q 86; *sxrāf* P 47.

Het aambeeld en aambeeldachtige gereedschappen

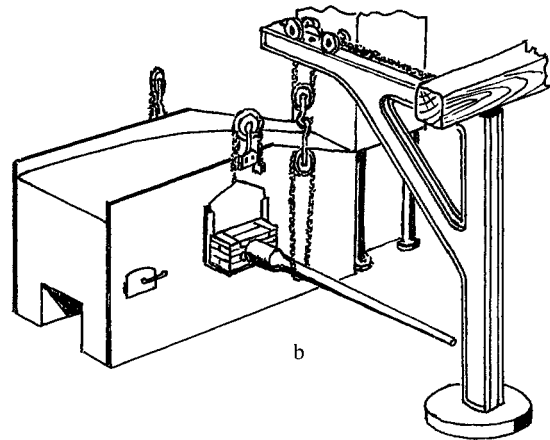
AAMBEELD (zie kaart)

(N 33, 40; N 33, 49; N 33, 50; S 1; R 14, 8b; L 1a-m; L 1u, 2; L 17, 9; L B1, 201; N 64, 32a-b; N 66, 13a-b; monogr.)

[Een gietijzeren of stalen blok waarop de smid het smeedwerk uitvoert. Aan één of twee zijden van het aambeeld kan een *hoorn* zijn bevestigd,

a

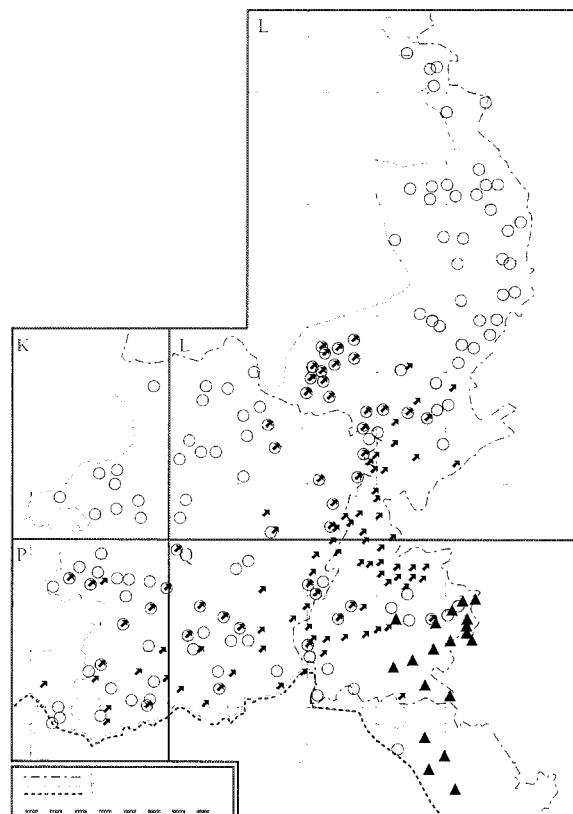

b

Afb. 13. hulpgereedschap voor ondersteuning
a: steunijzer
b: hijswerktuig

AAMBEELD

- aanbeeld
- ✱ aanvilt
- ▲ amboss (d.)

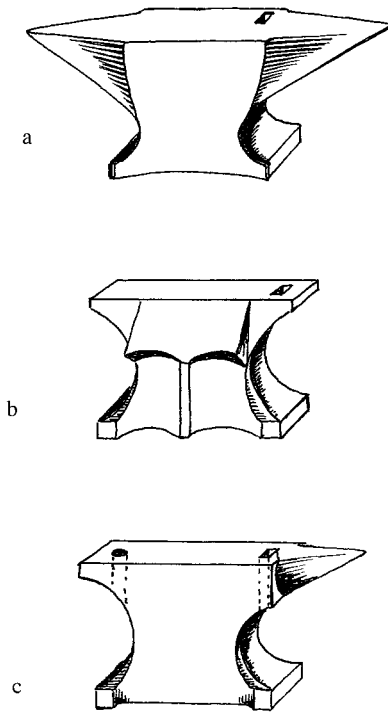

een puntig uitsteeksel waarop ijzer kan worden gebogen. De vlakke bovenzijde van het aambeeld, de *baan*, wordt gebruikt voor het smeedwerk. In de baan zijn soms één of meer gaten aangebracht waarin gereedschap zoals de schroodbeitel en de tas kunnen worden geplaatst. Vgl. ook afb. 15.

De invuller uit Q 121 kende drie soorten aambeelden: 1. het aambeeld met twee ronde hoorns; 2. het aambeeld met één ronde en één vierkante hoorn; 3. het aambeeld met één hoorn en een stuikblok. Ook andere respondenten vermeldde deze drie aambeelden. Vgl. ook afb. 14. In L 382 kende men ook nog een aambeeld dat speciaal gebruikt werd bij het aanbrengen van de kap op vijlbladen. Het bovenvlak van dit aambeeld was van zacht roodkoper vervaardigd. Zie ook het lemma *VIJLKAP*.]

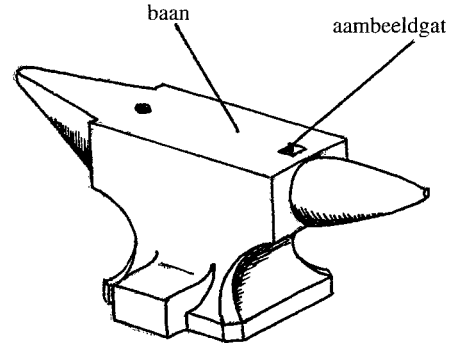
aanvilt: *ānvēlt* P 176b; *aenvel* Q 167; *anvel* Q 88; *ānvel* Q 160; *ā.nvēlt* Q 2; *ānvēlt* P 118, Q 88, 96a, 102; *ānvēltj* L 288, 325, 326, 327, 328, 330, 331, 371, 372, 378, 420, 427, 434a, Q 9, 22; *ānvēltš* L 422; *ānvēltjš* L 423; *ānvēltš* Q 10; *anvēltš* L 360; *ānvēlt* Q 98; *ānve.ltj* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a,

318b, 318d, 318e; *ānvēltj* L 293, 320, 321, 331; *ānveljt* L 371; *ānvilt* Q 78; *ānvēltj* P 119; *āvelt* Q 207; *āvēltj* L 381; *āvēltj* L 382, 433; *āvēltj* Q 20; *avēlt* Q 32a; *avēltj* L 377, 379, 380, 382, 425, 426, 429, 430, 431, Q 14, 16, 21, 27, 30, 32, 33, 34, 35; *avēltj* L 387; *avēltj* L 432; *āvēlt* Q 1; *(h)qēvelt* Q 93; *hānvēltj* L 368; *hāvēltj* Q 29; *dāvēltj* L 432; *qēvelt* P 164, 183, Q 72; *qēwnvēlt* P 219; *qēnvel* Q 168; *qēnvēlt* Q 80, 156; *qēnvēltj* P 53; *qēnvōlt* P 50; *qēnvilt* Q 71; *qēnvilt(t)* Q 162; *qēnvi.lt* P 176, Q 78; *qēwānviltj* P 188; *hōnvilt* Q 78; *qēnvilt* P 197; *envēlt* P 48; *ānvēlt* L 416, 418, Q 88, 96c, 98, 101, 103, 104a; *ānvēltj* L 317, 326, Q 7; *ānvēltj* L 422; *ānvēlt* Q 97; *ānvēlt* Q 12, 38, 97, 99*; *ānvēltj* L 288, 289, Q 9; *ānve.ltj* L 424; *ānvēltjš* L 423; *qēnvēlt* Q 83; *qēmvēlt* Q 102; *qēwmvēlt* Q 179; *qēnvēlt* Q 74, 95; *qēmvēlt* Q 188; *qēnvēlt* Q 86, 95; *qēnvēlt* Q 5; *hāmvēlt* Q 113; *hāmvēlt* Q 101, 105, 111; *hāmvēlt* Q 110; *hōmvēlt* Q 86; **aanbeeld:** *ānbēlt* K 358, L 217, 249, 250, 268, 271, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 355, 417, P 54, 173, Q 1, 99; *ānbēlt* P 50; *ānbēltj* L 265c, 321, 323, 327, 330, 332, 374; *ānbēltj* L 357; *ānbēltš* L 360; *ānbēlt* L 165, 246a, Q 158; *ābēlt* K 353; *ēnbēlt* L 164; *qēnbēlt* P 119,

Afb. 14. a. Frans aambeeld
b. Duits aambeeld
c. Engels aambeeld

121; *q̃nbēlt* P 118, Q 187, 193, 198; *q̃anbēlt* Q 72; *q̃nbēlt* P 58; *anbelt* L 210, 215, 215a; *anbeltj* L 291; *ānbelt* L 290; *q̃nbelt* P 57; *q̃nbelt* Q 83; *ānbelt* L 364; *ānbeltj* L 292; *ānbelt* L 422; *anbelt* Q 77; *q̃nbelt* Q 113; *q̃anbelt* P 47; *q̃nbelt* P 52; *anbealt* Q 71; *q̃anbejt* Q 74; *q̃nbejt* Q 162; *ānbilt* P 46; *anbilt* P 171; *ānbilt* L 245, 246; *ānbiltj* L 318b; *ānbiltj* L 289; *q̃nbilt* K 359; *q̃nbilt* P 218; *q̃nbilt* P 197; *q̃nbilt* P 186; *āmbēlt* L 329; *āmbēlt* K 318, L 163, 269, 271, 299, 313, 316, 360, 371, 372, 385, 413, 414, Q 2, 11, 97, 108, 117, 118, 196; *āmbēlt* P 211; *āmbēltj* L 317, 320, 321, 326, 329, 368, 370; *āmbēltj* L 360; *āmbēltš* L 316a; *āmbeltj* L 329; *āmbelt* Q 0112; *āmbelt* L 286, 313, 420, P 51, Q 12; *āmbeltj* L 290, 291; *āmbēltš* Q 10; *āmbēltj* L 317; *āmbelt* L 286; *āmbelt* K 358, L 159a, 165, 191, 192a, 211, 213, 216, P 171, Q 12; *āmbēlt* K 360; *āmbelt* L 209, 210, 213, 216a, 217, 266, 267, Q 2, 249a; *āmbeltj* Q 39; *āmbēlt* L 313; *āmbelt* K 278, 315, 316, 353, 357, 359, L 314, P 47, 48, 210a, Q 75; *ēmbelt* P 48; *q̃mbēlt* Q 95; *q̃mbēlt* L 352, P 176, Q 3, 4, 89, 175; *q̃mbēlt* P 192; *q̃mbelt* L 244b, Q 83, 95; *q̃melt* P 176; *q̃mbelt* L 312; *q̃mbeltj* Q 1; *q̃mbelt* Q 79, 158;

Afb. 15. aambeeld met stuikblok

q̃mbēlt P 179; *q̃mbēltš* Q 10; *q̃mbēlt* P 196; *ōmbēlt* P 47; *āmbialtj* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *āmbilt* L 248; *āmbilt* L 353, 414; *āmbilt* P 55; *āmbilt* L 354, P 171; *q̃(ā)mbilt* Q 83; *q̃mbilt* K 359; *q̃mbialt* P 213; *q̃mbilt* P 176; *q̃mbilt* L 353; *hoāmbēlt* P 197; **amboss** (d.); *ambos* Q 111, 113, 116, 117b, 118, 202, 203, 208, 259, 278; *a.mbos* Q 284; *āmbos* Q 113, 116; *ambo.s* Q 253; *ambos* Q 117, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 253; *āmbos* Q 222; **smidsamboss**; *šmets.ambos* Q 111; **smis(se)blok**; *smes.bløk* P 176; **blok**; *bløk* L 356.

BAAN VAN EEN AAMBEELD

(N 64, 32c; N 66, 13c)

[Het bovenvlak van het aambeeld waarop het smeedwerk wordt uitgevoerd. In de baan kunnen één of meer gaten zijn aangebracht waarin verschillende soorten gereedschap geplaatst kunnen worden. Zie ook afb. 15 en het lemma AAMBEELDGAT.]

vlakke baan: *vlakə bān* Q 117, 118; **baan**: *bān* L 329, Q 98; **werkvlak**: *werək.vlak* L 423.

AAMBEELDGAT

(N 64, 32e; N 66, 13e)

[Het gat of elk van de gaten in de baan van een aambeeld. In het aambeeldgat kunnen verschillende werktuigen worden vastgezet zoals de schroodbeitel en de tas. Zie ook afb. 15.]

schroodgat: *šrōt.gāt* L 329 (voor de schroodbeitel); **schrooigat**: *šrōjgāt* L 329; *šruj*– L 423; **lok**: *lōk* Q 98; *lōk* Q 117, 118; **kot**: *kōt* L 414.

AAMBEELDHOORN

(N 33, 42; N 64, 32f; N 66, 13f)

[Het puntige uitsteeksel of elk van de twee puntige uitsteeksel van een aambeeld, waarover

ijzer rond kan worden gebogen. De hoorn kan in doorsnede zowel kegelvormig als vierkant uitgevoerd zijn. Er bestaan ook aambeelden die van beide uitvoeringen zijn voorzien.]

aambeeldshoorn: *ambeltshorn* L 217; **hoorn:** *hörn* L 216a, Q 95; *hörn* L 192a; *hōra* L 290, 291, 321, 414; *hō²ra* L 271; *hōra* L 299, 330, 331; *hōwarən* K 353; *hwāra* Q 98; *hōra* L 329; *at hōr* Q 121c; *hō²r* Q 116; *hōar* Q 121b; *hōra* Q 113; *hōr* Q 117, 118, 121 (rond); *hōn* L 159a, 165; *hyən* Q 5; **ronde hoorn:** *rondā hūra* L 289; **spitschoorn:** *špetshō²ra* Q 108; **vierkantige hoorn:** *vērcentjegā hūra* L 289; **speerhaak:** *špērhōk* L 432, Q 99*; *špēr-* Q 111; *špērhōk* P 219; **speer:** *špēr* Q 121 (vierkant); **pin:** *pen* P 47, 176b, Q 86; **tip:** *tep* Q 71; **spits:** *spets* L 371; **punt:** *pōnt* Q 117, 118; **toren:** *tōra* L 382.

STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD

(N 33, 55; N 66, 13d)

[Een zwaar, gietijzeren blok aan de voet van het aambeeld waar men werkstukken op kan stuiken. Zie ook afb. 15 en het lemma STUIKEN.]

stuikblok: *št'uk.blōk* L 329, 330; *štuk-* L 299, Q 98, 111 (uitsteeksel aan de voorzijde van het aambeeld), 116; **stuitblok:** *št@jt.blōk* L 290 (zit opzij aan het aambeeld vast), 291 (idem); *štū.t-* L 330; **stuijkplaat:** *stukplāt* L 216a; *štūxplāt* Q 121b.

BLOK VOOR AAMBEELD OF KLEIN GEREEDSCHAP

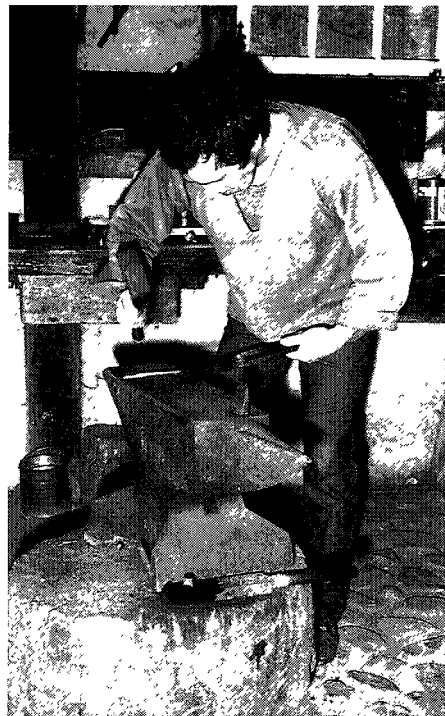
(N 33, 41; N 64, 32g; N 66, 13g; N 64, 32d; N 66, 13d; N 66, 5b; monogr.)

[Het houten blok waarop aambeeld, speerhaken, staken etc. geplaatst worden. Het bestaat doorgaans uit het onderste, dikke gedeelte van de stam van een taaie boomsoort. Zie ook afb. 16. Bij de koperslager uit L 210 vormde het *blok* de basis voor de *ezel*, een aambeeldachtig hulpgereedschap dat bestond uit een soort stang waaraan aan één uiteinde een bolle of platte verhoging was aangebracht. In de bovenzijde van het blok waren gaten met verschillende diameters aangebracht die werden gebruikt wanneer in een metalen plaat een bol vlak moest worden geklopt. Vgl. ook de toelichtingen bij de lemma's EZEL en MATRIJS, HOLBLOK.

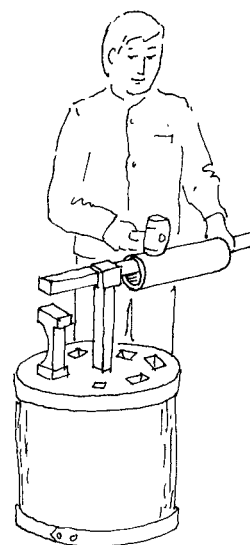
Zie voor het woordtype **knoer** ook RhWb (IV) kol. 1069, s.v. *Knurz*: „knorriges Stück Holz, Baum-, Aststumpf, Wurzel, schwer spaltbar”.

De tussen [...] geplaatste vormen zijn fonetisch gedocumenteerd in het lemma AAMBEELD.]

aanviltblok: *[aanvilt]blōk* L 321 (werd gemaakt van een eiken stronk), 382, 432, P 176b, 219, Q 99*; **blok van het aanvilt:** *blōk van at. [aanvilt]* L 423 (meestal het onderste deel van eikeboom), Q 5; **aanviltblok:** *ānve.ltjs.blōk* L 318b;

Afb. 16. aambeeld en aambeeldblok in de smidse uit Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk; rechts voor op de baan van het aambeeld een schroodbeitel; aan de voet van het aambeeld een nagelijzer.

Afb. 17. blok voor klein gereedschap

āveljts-blōk Q 20; **aanbeeldblok**: [*aanbeeld*]-*blōk* L 217, 329, Q 18; **ambossblok**: [*amboss*]-*blōk* Q 111, 113; **aanblok**: *āmblok* L 371; **ezelenblok**: *ēzalablōk* L 329; **boomblok**: *bōwmblok* Q 108; **houten blok**: *hōtā blōk* K 353; **blok**: *blōk* L 210 (voor speerhaak en staken), 289, Q 83, 86, 95, 0112, 116, 117, 118, 121b; **aanbeeldklos**: *ambelklōs* L 213; **aanbeeldsklos**: *ambeltsklōs* L 192a; **aanbeeldvoet**: *ōmbeltvut* P 47; **voet**: *vōt* L 290, 291, Q 117, 118; *vos* Q 121, 121c; **stoel**: *štōl* Q 98; **klots**: *klōts* L 216a, 290, 291; **klos**: *klōs* L 159a, 163, 165; **knoer**: *knūr* L 299; *knōr* L 331; **boomvot**: *bōwmvōt* Q 108; **vot**: *vōt* L 423 (onderste deel van eikeboom); **kont van de boom**: *kōnt van nā bōm* Q 83; **kont**: *kōnt* Q 88.

TASGAT

(N 64, 32h; N 66, 13h)

[Gat in het blok waarin de staart van een tas of speerhaak geplaatst kan worden. Zie ook de toelichting bij de lemmata SPEERHAAK en TAS.]

tasseaugat: *ta'sogat* Q 88; **taslok**: *taslō³k* Q 117, 118; **spaarlok**: *špārlōx* Q 121c (mv. –*lōxār*).

SPEERHAAK

(N 33, 43; N 64, 34a-c; N 66, 14a-c)

[Een klein soort aambeeld met twee spitse hoorns dat door metaalbewerkers wordt gebruikt bij het smeden van kleine voorwerpen, het buigen van kleine ringen en het haaks omzetten van stroken plaatijzer. Doorgaans is één hoorn rond en de andere vierkant. De speerhaak wordt met zijn staart, het aangepunte uiteinde aan de onderzijde van het werktuig, in een houten blok of in

de bankschroef vastgezet. Zie ook afb. 18 en 19. De woordtypen **varkensrug** (Q 117, Q 118), **korte ezel** (L 329) en **klopijzer** (L 423) zijn benamingen voor een kleine speerhaak waarvan het werkvlak een lichte bolling vertoont. Het werktuig wordt door Van Houcke (pag. 98) *ketelmakersbegorie* genoemd. Het woordtype **kromme staak** (L 329) is de benaming voor een L-vormige speerhaak. Dit gereedschap wordt door Van Houcke (pag. 97) *plaatwerkersbegorie* genoemd.]

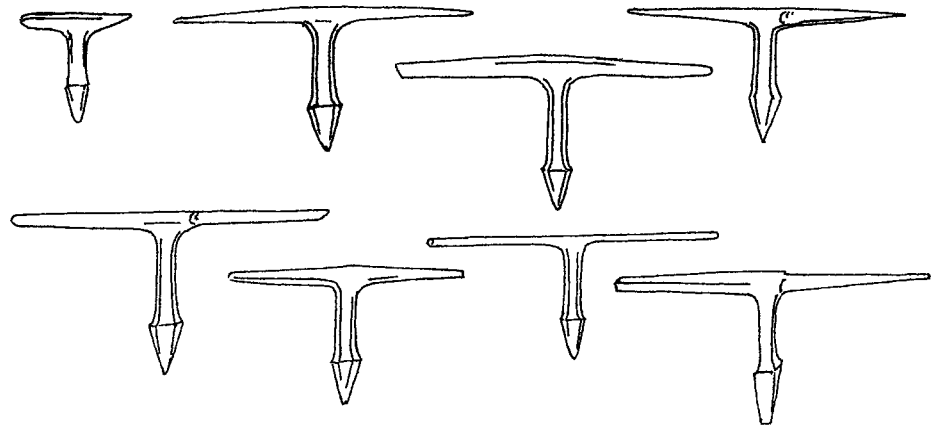
speerhaak: *spēr^hōk* L 210; *špēr*– L 329, Q 98, 99*, 121c (mv. –*hō³ak*); *spēr*– L 382; *špēr*– L 330, Q 111; *spēr*– L 217, 246, 266; *spēr*– L 165, 192a, 213; *spēr^hōk* L 423; **speerhoek**: *spēr^hōk* L 289 (mv. –*hōk*), 321 (om plat en rond te smeden); **zweefstok**: *zwēfstōk* L 210; het volgende woordtype duidt een L-vormige speerhaak aan: **kromme staak**: *kromā štāk* L 329; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een kleine speerhaak waarvan het werkvlak een lichte bolling vertoont: **varkensrug**: *verkānsrōk* Q 117, 118; **korte ezel**: *kōrtā ēzal* L 329; **klopijzer**: *klōp.īzār* L 423.

SCHROODBEITEL

(N 33, 44)

[Brede, zeer korte beitel die met zijn staart in het gat van het aambeeld geplaatst wordt. Op de schroodbeitel kunnen gloeiende staven ijzer doorgehakt worden. Zie ook afb. 20.]

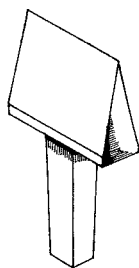
schroodbeitel: *sxrōt.bejtāl* L 216a; *šr'ōt*– L 330; *šrōt*– Q 95; *sxrū.t*– L 289; *šrōt*– L 290, 291, 321, Q 108, 111; *šrōt.bētāl* Q 113; *šrōt.bēsāl* Q 121b; *šrōjbejtāl* L 299; **schroder**: *šrōdar* Q 116; *šryādar* Q 121; *sxrū³r* L 271; *šrīj* L 290, 291; *šrōjār* L 382; *sxrōr* L 192a, 213, 217;

Afb. 18. speerhaken

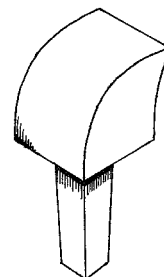

Afb. 19. speerhaak op blok voor klein gereedschap (koperslagerij Openluchtmuseum Bokrijk)

Afb. 20. schroodbeitel

šrōr L 321; **schrood**: *sxrōj* L 165; *sxrōj* L 159a; **afslagbeitel**: *āfslāx.bejtāl* L 331; **splijtbeitel**: *šplīt.bejtāl* Q 97; **vuurbeitel**: *vījrbejtāl* L 432; **warmbeitel**: *werambejtāl* Q 99*; **koudbeitel**: *kōwt.bejtāl* Q 0112; **amboss-schroodbeitel**: *ambōsšrōtbejtāl* Q 111; **aanviltbeitel**: *ānvelt.bejtāl* P 176b; **aanbeeldbeitel**: *ōmbēlt.bētāl* P 47; **beitel van het aanvilt**: *bēātāl van at. q̄mwēl* Q 5; **beitel van de aanvilt**: *bejtāl van dān q̄wnvelt* P 219; **beitel**: *bētāl* Q 86; *bētāl* Q 71; **het mes**: *at mets* Q 121b.

Afb. 21. kromme schroodbeitel

KROMME SCHROODBEITEL

(N 33, 117)

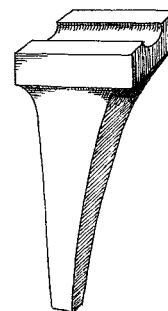
[Schroodbeitel waarvan het werkvlak gebogen is. De kromme schroodbeitel wordt volgens Van der Wal (pag. 76) gebruikt als draagvlak bij het smeden van scherp overgewerkte profielen. Zie ook afb. 21.]

kromme schroodbeitel: *kromā šrōt.bētāl* Q 113; **kromme ritsbeitel**: *kromā rets.bejtāl* Q 111 (wordt gebruikt daar waar men met de rechte beitel niet bij kan); **ronde schroodbeitel**: *ronā šrōt.bēsāl* Q 116; **hoofdbeitel**: *hōf.bejtāl* L 330; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Duitse *Röhre*, „pijp, buis”: **reurenbeitel**: *rōṛrābēsāl* Q 121b; **stansbeitel**: *stans.bejtāl* L 382; **schroodbeitel**: *šrōt.bejtāl* Q 99*; *šrōt*— Q 108; *sxrūt*— P 176b.

GLEUFSTAAK

(N 33, 212; N 64, 35b; N 66, 16b)

[IJzeren staak waarbij in de vlakke bovenzijde een groef of geul ingevijld is. De pinvormig uitlopende onderzijde van het werktuig wordt in het gat van het aambeeld geplaatst. De gleufstaak wordt als ondergrond gebruikt wanneer men in een metalen plaat een geul wil slaan. Zie ook afb. 22.]

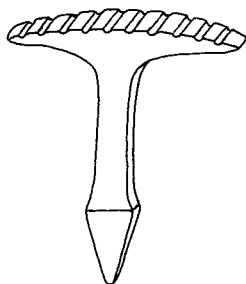
Afb. 22. gleufstaak

gleufstaak: *glōfštāk* L 329; **gleuftas:** Q 121c; **holle tas:** *hōl, hol teš* Q 98; **felsijzer:** *fels·īzər* L 299; **groefijzer:** *gruf·īzər* L 382; **staak:** *stāk* L 213; **pijpenstaaf:** *pīpastāf* L 321; **ezel:** *ēzəl* L 321; **matrijs:** *mātrējas* P 47; **vorm:** *vōrəm* Q 111.

VOORIJZER

(N 64, 34d; N 66, 14d)

[Klein aambeeldje met gleuven dat wordt gebruikt voor het maken van groeven in metalen platen. De bovenzijde van het werktuig kan vlak of bol zijn uitgevoerd. Volgens Van der Kloes en Risch (pag. 156) dient het ook om metaaldraad en dunne staven half rond te smeden. Zie ook afb. 23.

Afb. 23. voorijzer

Volgens de invuller uit L 210 werd het *voorijzer* gebruikt samen met de *voorhamer*.]

voorijzer: *vōrīzər* L 210; *vōr-* L 266; *vōrīzər* L 246; **groefijzer:** *gruf·īzər* Q 88; **rilijzer:** *relīzər* L 329; **groevenzetijzer:** *gruvəzets·īzər* Q 121c; **ijzer voor de voren derin te slaan:** *īzər vōr dā vōrā dāren tē slōn* L 291; **geribde staak:** *gərebdā štāk* Q 117, 118; **staak:** *štāk* Q 121c.

VOREN

(N 64, 34e; N 66, 14e)

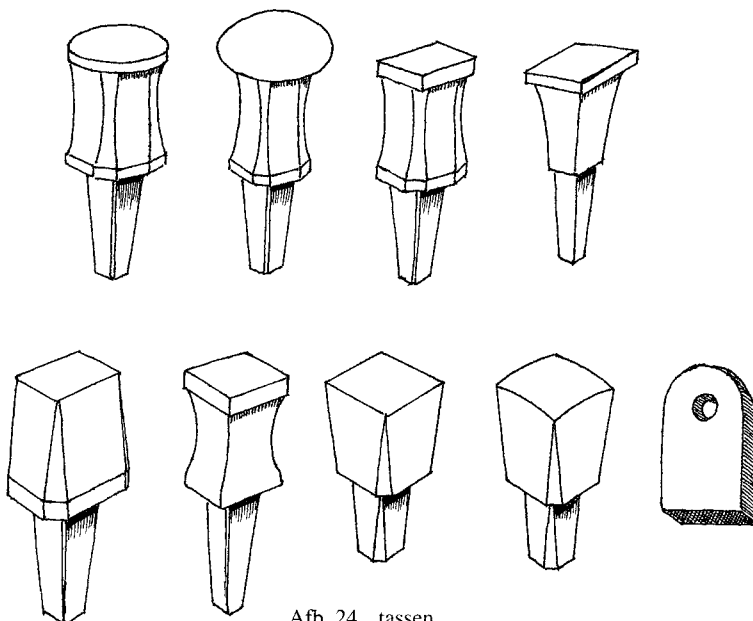
[Met behulp van de gleufstaak of het voorijzer groeven in een metalen plaat maken.]

voren: *vūrā* Q 117, 118; **uitribben:** *ūtrībā* L 423; **ribben:** *rībā* L 329; **groeven:** *gruvā* Q 88; *grōvā* L 329; **groeven in plaat maken:** *gruvā e plāt māxā* Q 121c; **gleuven:** *glōvā* L 329; **ritsen:** *retsā* Q 98.

TAS

(N 33, 46; N 33, 48; N 64, 35a-b; N 66, 16a-b; monogr.)

[Een klein aambeeldje dat met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in het aambeeldgat of tasgat wordt geplaatst of tussen de bekken van een bankschroef wordt geklemd. Zie ook de lemma's AAMBEELDGAT, TASGAT en BANKSCHROEF. De tas wordt door de smid onder meer gebruikt ter ondersteuning bij klinkwerkzaamheden en bij het vlakmaken van platen. De koperslager gebruikt het werktuig ook bij het *drijven*. Daarbij

Afb. 24. tassén

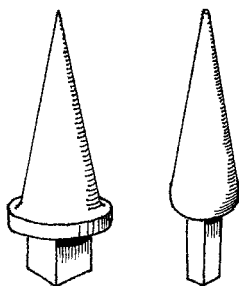
wordt plaatmateriaal met behulp van diverse hamers zodanig bewerkt, dat er holle en bolle plaatsen in ontstaan die uiteindelijk de vorm van het werkstuk bepalen. De tas kan daarom dus diverse vormen hebben, afhankelijk van de werkzaamheden die ermee moeten worden verricht. Zie ook afb. 24.]

tas: *tas* L 159a, 165, 192a, 210, 213, 217, 246, 266, 271, 291, 299, 321, 329, 330, 423, 432, Q 2, 5, 88, 95, 99*, 121c; **taats:** *tāts* L 289, 290, 291, Q 121; *tātš* L 331; **klein aanvilt:** *klejn ānvelt* P 176b; **aanviltje:** *ānviltjā* Q 71; **amboss-je:** *āmbōskā* Q 113; **moule (fr.):** *mulā* L 414; **taque (fr.):** *tak* P 219; **ronde tas:** *ronā tas* Q 121c; **ronde chasse (fr.):** *ronā šas* P 176b; **ronde vlaktas:** *ron vlaktes* Q 98; **platronde tas:** *platronā tas* L 210; **platte ronde tas:** *platā ronjā tas* L 329; **tas met ronde kanten:** *tas met ronjā kantā* L 299; **ronde platte tas:** *ronjā platā tas* L 246, 266; **bolle tas:** *bol tas* Q 121c; *bql* ~ L 330; **boltas:** *boltas* L 210, 246, 266; **bolkoetas:** *bolkoetas* L 329; **vlakke tas:** *vlakā tas* L 299; **platte tas:** *platā tas* L 246, 266, 330; **platte chasse (fr.):** *platā šas* P 176b; **tapse platte tas:** *tapsā platā tas* L 329; **vierkante platte tas:** *vērkanjtjā platā tas* L 329; **platvierkante tas:** *plat-vīrkantā tas* L 210; **vierkantige chasse (fr.):** *vīrkantegā šas* P 176b; **driekantzet:** *drikant-zet* Q 111; **drie-/drijecke:** *drejek* Q 116 (tas waarvan de baan een v-vormige inkeping heeft); **hoektas:** *hōktas* L 321; **lepeltas:** *lēpaltas* L 321; **rondzet:** *ront-zet* Q 111; **vormpin:** *vērampen* Q 83.

KEGELVORMIGE TAS

(N 33, 48)

[Een kegelvormig aambeeldje dat met zijn pin-vormig uitlopende onderzijde in het aambeeldgat of tasgat wordt geplaatst of tussen de bekken van een bankschroef wordt geklemd. Het werktuig wordt gebruikt om er kleine metalen voorwerpen, zoals ringen en schakels van kettingen, op te vormen. Zie ook afb. 25.]

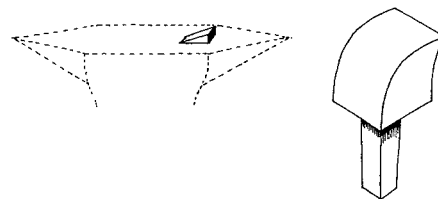
Afb. 25. kegelvormige tas

spitshoorn: *špetshq̄rā* Q 108; **hoorn:** *hq̄rā* L 217; *at hq̄r* Q 121b; *at hq̄rā* Q 111 (voor het opronden van gaten); **opronder:** *q̄prōṇār* L 290 (voor het maken van koppen aan rond en vierkant ijzer), 291 (idem); **kettelpen:** *ketālpēn* P 219.

BUIGIJZER

(N 33, 45-46; N 33, 55)

[Een driehoekig blok ijzer met aan de onderzijde een pin, dat in het aambeeldgat wordt geplaatst en wordt gebruikt om er met behulp van een hamer stukken ijzer op te buigen. Zie ook afb. 26.]

Afb. 26. buigijzers

buigijzer: *bq̄wx-ējzār* P 176b; *bq̄jx-īzār* L 371; *bijāx-* L 216a, 217; *bq̄x-* Q 121b; **plooijijzer:** *plū-ējāzār* P 47; **tranche (fr.):** *trānš* P 219; **aanvilttoren:** *āveltjtōrā* L 382; **toren:** *tōrān* L 371; *tōrā* L 321; *tq̄rā* L 213; **torentje:** *tq̄rkā* L 432; **blokje:** *blōkskā* P 47; **mal:** *mal* Q 108; **center:** *sentār* L 331; **hoorn:** *hq̄rn* L 192a; *hōrn* L 159a, 165; *hq̄rā* L 331; *hōrā* Q 99*; *hōārā* L 271; *(h)uān* Q 83; *hq̄rā* Q 111; *hq̄rā* Q 0112; **hoorn-tje:** *hōrākā* Q 113; *hq̄rāntšā* Q 95.

DOORN

(N 33, 338)

[Kegelvormig stuk metaal dat men in de hand kan houden terwijl men er ringen en kettingschakels op smeedt. Zie ook het lemma KEGELVORMIGE TAS. Het betreft daar een vergelijkbaar werktuig dat echter in het aambeeldgat wordt geplaatst.]

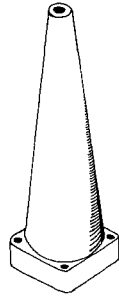
doorn: *dōrn* L 216a; **handkegel:** *hanṭkēgāl* L 290, 291; **ringmaatijzer:** *renḱmqt-īzār* L 382; **toren:** *tūr* Q 121b; **oortje:** *īrkā* Q 116; **stomper:** *stumpār* P 219; **pin:** *pen* P 47.

SUIKERBROOD, RINGHOORN

(N 33, 54)

[Een afgeknotte kegel van gegoten ijzer die wordt gebruikt bij het rond en taps smeden van (wiel)banden. Zie ook afb. 27.]

ringhoorn: *renḱhōrā* L 299; **kegel:** *kējgāl* Q 5; *kejgāl* L 371; **plooibol:** *plū²jbql* P 219; **rekmal:**

Afb. 27. suikerbrood

rekmal Q 108; **zetmal:** *zetmal* Q 108; **vorm:** *vqram* L 290, 291.

LEEST

(N 33, 248)

[Lange, ijzeren pin die wordt gebruikt bij het smeden van ring- of buisvormige werkstukken. Het te bewerken voorwerp wordt vóór het smeden over de leest heen geschoven, waardoor verhinderd wordt dat het tijdens het smeden beschadigd raakt. Volgens Kuyper (pag. 191) werd de leest met leemwater bestreken om te voorkomen

dat werkstuk en leest aan elkaar gesmeed zouden worden.]

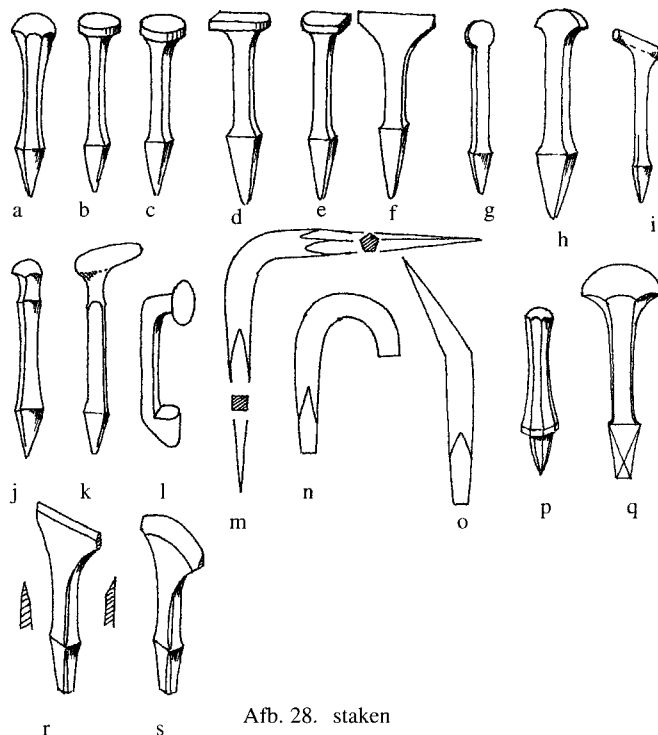
leest: *lēst* L 321; *lējst* L 217; **vormpin:** *vqrampen* L 290, 291; **toren:** *tūr* Q 121b.

STAAK

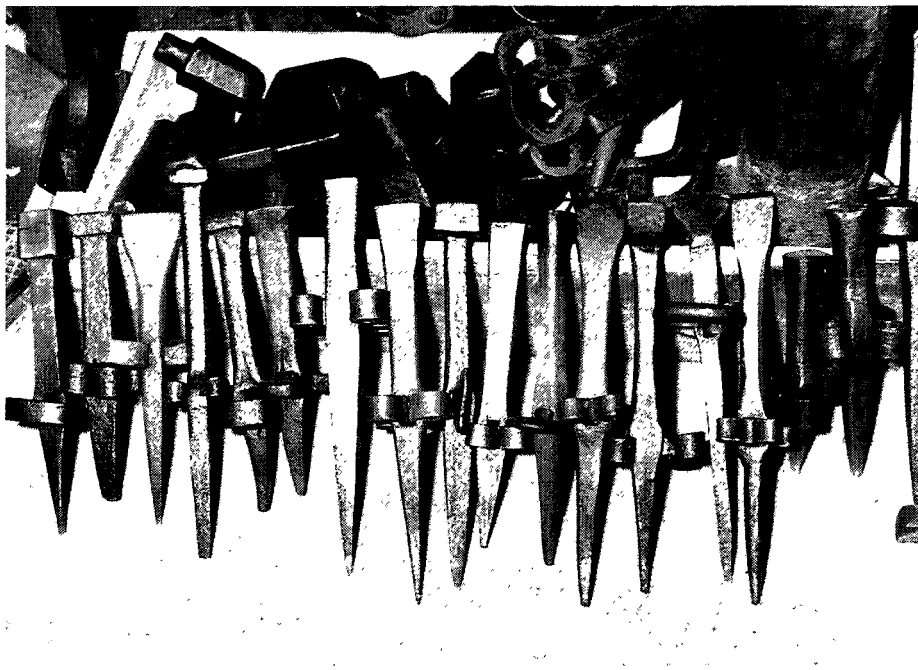
(N 33, 210; N 33, 213; N 33, 214; N 64, 35a; N 64, 36a-b; N 64, 36d-f; N 66, 16b; N 66, 17a-f; monogr.)

[Klein soort aambeeldje, wat langer dan een tas, dat als ondergrond dient bij het bewerken van plaatmateriaal. De staak wordt daarbij met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in de werkbank, het blok voor aambeeld of klein gereedschap of in de bankschroef vastgezet. Al naar gelang de aard van het werk dat moet worden verricht, kan de kop van het werktuig verschillend zijn uitgevoerd. Zo zijn er staken die aan de bovenzijde rond en vlak zijn (*vlakstaken*), staken met een ronde en min of meer bolle bovenkant (*bolstaken*) en staken die aan de bovenzijde een scherpe, rechte snede vertonen (*kantstaken*). Zie ook afb. 28 en 29. Achter de plaatscode is, voor zover opgegeven door de invuller, met behulp van letters vermeld welke type staak uit afb. 28 met de betreffende term wordt bedoeld.

Boordjesijzer (L 266) was de benaming voor een vlakstaak met een geronde en een rechte kant.

Afb. 28. staken

Afb. 29. diverse staken

Met deze staak werden kantjes aan het koper gevormd. Staken werden volgens de respondent uit Q 111 in de regel door de smid zelf naar behoefte gemaakt.]

de volgende opgaven zijn algemene benamingen voor een staak: **staak**: *stāk* L 210, 213, 246, 266; *štāk* L 290, 291, 329, Q 117, 118; *stqk* L 423; **boorstaak**: *bōrstāk* L 321; **klinkstaak**: *kleykstāk* L 321; **haalstek**: *hqlštēk* Q 98; de volgende opgaven zijn benamingen voor een staak met een vlakke bovenkant: **platte staak**: *platā stāk* L 246; **vlakstaak**: *vlakštāk* Q 117, 118; **vlakstek**: *vlakštēk* Q 98; **ronde vlakstek**: *ron vlakštēk* Q 98; **platronde staak**: *platronđ stāk* L 210 (type B); **halfronde staak**: *halfronđ stāk* L 210 (type D/E); **boordjesijzer**: *bōrtjās-īzār* L 246 (type D/E), 266 (type D/E); **ijzer**: *īzār* L 291 (type E); de volgende opgaven zijn benamingen voor een staak met een bolle bovenkant: **bolstaak**: *bolstāk* L 165, 210 (type A), 246 (type A/B), 266 (type A/B); *bolštāk* Q 117, 118; **bolkop**: *bolkop* Q 111; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Franse *bomber*: **bombeerbol**: *bqmbējrbql* P 176b; **ophaler**: *ophqlār* L 382; **voet**: *vut* P 47; de volgende opgaven zijn benamingen voor een staak met aan de bovenzijde een scherpe, rechte snede: **kantstaak**: *kantstāk* L 210 (type F/M/O), 217, 246 (type D/E/N/O), 266 (type D/E/N/O), P 219 (om richels in metaalplaat te slaan); *kānt-* L 165; *kanqštāk* Q 117, 118;

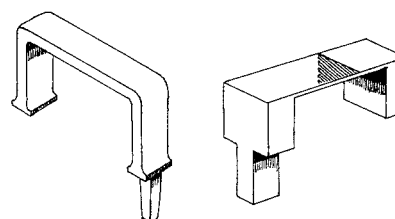
kantstek: *kantštēk* Q 98; **kantjestaak**: *kantjašt āk* L 330; de volgende opgaven zijn benamingen voor staken met aan de bovenzijde een scherpe, gebogen snede: **halve-maanstaak**: *hqvāmqnštāk* Q 117 (type H), 118 (type H); **halve mond (d.)**: *hqvā mōnt* Q 121c (type H); **boord-ijzer**: *bōrt-īzār* L 210 (type H).

BRUG

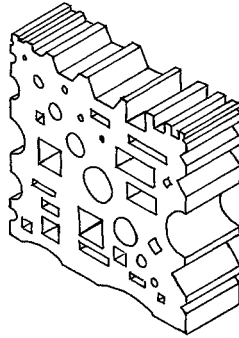
(N 33, 53)

[Werktuig in de vorm van een brug dat dienst doet als draagvlak, bijvoorbeeld bij smeedwerk. Eén uiteinde van de brug is voorzien van een staart, die in het aambeeldgat vastgezet kan worden. Zie ook afb. 30.]

brug: *brōx* L 192a; *brqk* L 271; **buighaak**: *bij²xhōk* L 217; **buig**: *bqjx* L 213; **klemmer**: *klemār* Q 108; **zadeltje**: *zēlka* L 289.

Afb. 30. bruggen

Afb. 31. zadelblok

ZADELBLOK

(N 33, 339)

[Gietijzeren of gietstalen blok dat in de dikte doorboord is met gaten van verschillende vorm en grootte en op de kanten voorzien is van groeven en voren die een verschillend profiel hebben. Het zadelblok wordt gebruikt om ijzer driehoekig, half rond enz. te smeden. Zie ook afb. 31.]

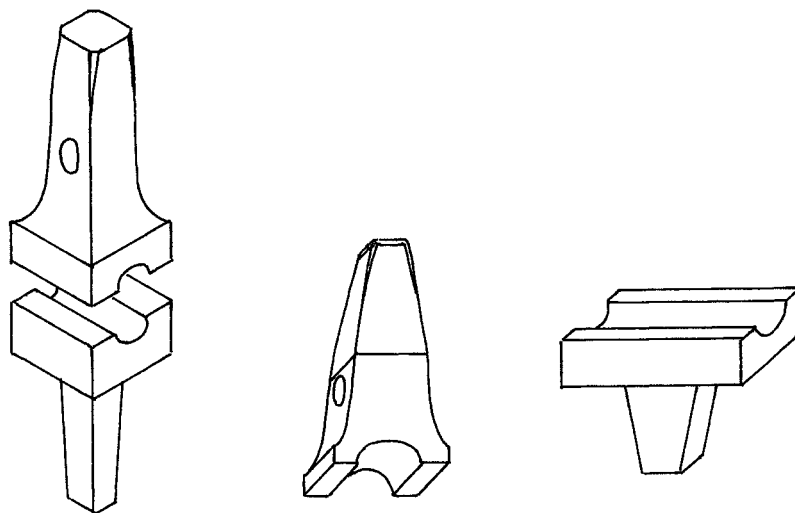
zadelblok: *zādālblok* L 217; *zāl-* L 192a, 216a, 330, Q 116; *zāl-* L 165, 213; **zadelijzer:** *zālīzər* L 299, 321; **matrijsblok:** *matrijsblok* L 290, 291; **kaliberblok:** *kalībərblok* Q 111; **vormblok:** *vōrāmblok* Q 111; **gesenk (d.):** *jəzəŋk* Q 121b; **moule (fr.) van verschillende maten:** *mōl van vərxxeləndə mōtə* P 176b.

ZADEL

(N 33, 47; N 33, 51-52)

[Het zadel wordt door de smid gebruikt om ijzer zuiver rond of veelhoekig af te smeden. Het bestaat doorgaans uit twee delen: het onderzadel en het bovenzadel. Het *onderzadel* is een klein aambeeldje waarvan de baan een half-cilindrische uitholling heeft. Het werktuig wordt met zijn pinvormig uitlopende onderzijde in het aambeeldgat geplaatst. Ook de baan van het *bovenzadel* is half-cilindrisch uitgehold. Aan dit werktuig is doorgaans een steel bevestigd. Bij het werken met boven- en onderzadel houdt de smid met zijn rechterhand de steel van het bovenzadel vast en met zijn linkerhand de smeeditang met het in het onderzadel rustende werkstuk. De smidsknecht slaat vervolgens met de voorhamer op de bovenzijde van het bovenzadel. Zie ook afb. 32.]

zadel: *zādāl* L 216a, 217, 271, 290, 291, 299, 432; *zādāl* Q 111 (om werkstukken rond of half rond te smeden; daarvoor werd ook de volder gebruikt); *zādāl* L 165; *zāl* L 192a, 290, 291, 321, 330, Q 108 (rond en plat); *zāl* L 213; *zāl* Q 113 (mv. *zōlā*; er waren boven- en onderzadels in verschillende grootte en model); **onderzadel:** *ōndərzādāl* L 217; *ōndər-* L 216a; *ōndərzādāl* L 165; **lade:** *lāj* L 289, 321; *lāj* Q 95; **chasse (fr.):** *šas* P 176b; *šars* Q 95; **gesenk (d.):** *gəsenk* Q 113; *jəzəŋk* Q 121b; **matrijs:** *matrijs* Q 113; **vormijzer:** *vōrāmejjər* P 219; **zetijzer:** *zet-īzər* L 382; **mal:** *mal* Q 108; de volgende termen betreffen een bovenzadel: **bovenzadel:** *bōvəzādāl* L 216a, 217; *bōvəzādāl* L 165 (soort zethamer); **kapper:** *kapər* Q 86 (voor vormgeving).

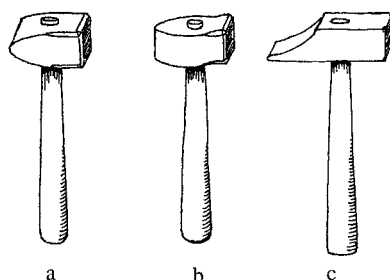
Afb. 32. boven- en onderzadels

Smeedhamers en smeedmachines

SMEEDHAMER, HANDHAMER

(N 33, 67-68; monogr.)

[In het algemeen een hamer die de smid gebruikt bij het werk aan het aambeeld. De steel van de smeedhamer kan lang of kort zijn. Eén kant van de kop van de hamer, de *baan*, is doorgaans vlak of enigszins bol uitgevoerd, de andere, de *pen*, wigvormig. De pen kan in de richting van de steel staan, maar ook dwars ten opzichte van de steel. Zie ook afb. 33.

Afb. 33. smeedhamers met korte steel
a-c: met dwarse pen
b: met overlangse pen

Volgens de invuller uit Q 5 kon iedere hamer als smidshamer worden gebruikt. De zwaarte van de hamer was afhankelijk van het soort werk. Zie voor het woordtype **stuikhamer** (L 289) ook de toelichting bij het lemma STUIKEN.]

smeedhamer: *smī.jhāmār* L 289; *smēj-* L 216a; *smēj-* L 159a, 192a, 371; *šmēj-* L 299 (1,5 - 2 kg; voor het smeden van ijzer), Q 113; *šmēj-* Q 111 (voor gewoon smidswerk); *šmē-* Q 99* (met pen; voor alle voorkomende werkzaamheden); *šmējhamār* Q 121 (1,5 - 2 kg; voor het zwaardere smidswerk); **lichte smeedhamer:** *lxtā šmēhāmār* Q 99*; **zware smeedhamer:** *šwqārā šmēhāmār* Q 99*; **smeedhamel:** *šmējhāmāl* L 330, 331; *smēj-* Q 95; *smēj-* P 47; *smīa(h)qāmāl* Q 83; **smidshandhamer:** *šmetshantjhamār* L 432 (om heet ijzer mee te bewerken); **smidshamer:** *smetshāmār* L 321, 381; *šmets-* L 290, 291; **smis(se)hamer:** *smeshāmār* L 213, 217; *smējs-* L 165; **smis(se)hamel:** *smeshāmāl* P 47 (bezat plat vlak en pin); *smeshqāmāl* P 176b (voor het smeden van ijzer), Q 86; **smedershamer:** *smējārshqāmār* K 353; **vuisthamer:** *vūshāmār* L 382 (gewone hamer; werd voor allerlei doeleinden gebruikt); *vūst-* L 165 (zware smeedhamer); **zware bankhamer:** *šwqārā baṅkhamār* Q 121b (dubbel zo zwaar als een gewone hamer); **aambeeldshamer:** *ambeltshāmār* L 217 (zwaardere smeedshamer); **aanvilthamel:** *ānvelthqāmāl* P

219; **handhamer:** *hanthāmār* Q 111; **stuikhamer:** *st'ukhāmār* L 289.

ZIJHAMER

(N 33, 73)

[Hamer met platte baan en pen. De steel van deze hamer kan lang of kort zijn. Zie ook afb. 34. In P 219 werd de zijhamer gebruikt om ploegmessen scherp te maken, in K 353 als derde voorhamer.]

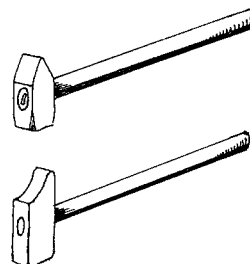
Afb. 34. zijhamer met lange steel

zijhamer: *zējhāmār* L 290 (voor het uittrekken van ijzer), 291 (idem); *ze.j-* L 289; *zēj-* L 165, 192a, 213; *zij-* L 216a, 299, Q 111 (wordt gebruikt om te vlakken, daar waar men met de handhamer niet bij kan); **zijhamel:** *zējhāmāl* Q 95; *zē-* P 47 (gebruikt bij het smeden van hakken en spaden); *zīj-* L 331 (gebruikt bij het aanbrengen van wielbanden); **kanthamer:** *kantjhamār* L 382 (om bepaalde zijkanten te zetten); **dwarshamer:** *dwarshāmār* L 432 (om het ijzer dwars te rekken); **penhamer:** *penhāmār* Q 99* (wordt gebruikt voor het uittrekken of uitpennen van ijzer); **pinhamer:** *penhamār* Q 121b; **pinhamel:** *penhāmāl* L 330; *penhqmāl* P 176b; **kruishamer:** *krīshāmār* L 321 (om banden taps te maken en te geren); *kryts-* Q 113; **haalhamer:** *hālhamār* L 371; **strekhamer:** *štrekhamār* Q 116; **zethamer:** *zēthāmār* Q 108; **chasse (fr.):** *šaš* Q 86.

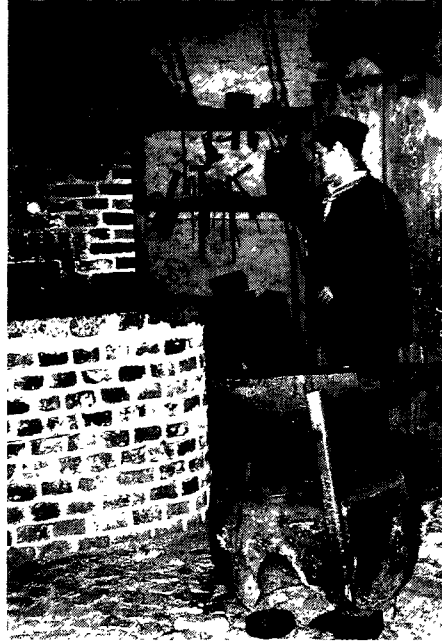
VOORHAMER

(N 33, 69; N 64, 40h; N 66, 26; L B2, 233; monogr.)

[Zware, ijzeren hamer met lange steel die met beide handen vastgehouden wordt. De pen van deze hamer staat meestal dwars ten opzichte van de steel. Zie ook afb. 35 en 36.

Afb. 35. voorhamers

Afb. 36. voorhamer en Frans aambeeld in de smidse uit Neeroeteren in Openluchtmuseum Bokrijk

Volgens het Tungalroys woordenboek (pag. 245) en het Tongers woordenboek (pag. 661) werd de voorhamer gebruikt bij het grove en zware werk.]

voorhamer: *vōrhāmār* L 270, 271, 289, 290, 291, 299, 318b, 321, 371, 382, 432, Q 9, 18, 99*; *vōr-* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, Q 2; *vōr(h)āmār* L 369; *vjrhāmār* Q 108, 113, 117, 118; *vj²r-* Q 111 (gebruikt op zethamer en vlakhamer bij zwaar smeedwerk), 0112; *vjrhāmār* L 422; *vōr-* L 423 (ongeveer 5 kg); *vōrhamār* L 314, Q 222; *vōr-* L 312; *vōramār* Q 12; *vjrhāmār* Q 121, 121b, 121c; *vj²r-* Q 116; *vj²r-* L 316a; *vir-* L 360; *vōrhōmār* K 318; *vōr-* K 353; *vōrhō^amār* L 353; **voorhamel:** *vōrhāmāl* L 270, 330, Q 95; *vōr-* K 357; *vōr-* L 414; *vōjr-* P 47; *vj²r-* L 331; *vōrhamāl* K 358; *vōrhōmāl* P 219 (hamer van 13 kg), Q 71 (8 kg); *vō²r-* P 176; *vōr-* P 197, Q 74; *vōjr-* P 176b; *vīr-* Q 5; *viār(h)ōmāl* Q 83; *v(j)jrhōmāl* Q 86; *vō.rhō.māl* Q 162 (hamer van 10 kg); *vōjrhōmāl* P 196; **zuschläger** (d.): *tsušlējār* Q 121c; **bonker:** *bōnkār* Q 108; **blokhamel:** *blōkhōmāl* P 219; **koperslager:** L 423 (om pomptuit te buigen); **zware hamer:** *zwōrā hāmār* L 382; *zwōrā* ~ Q 99*; *šwōrā hāmār* Q 121, 121b; **hamer:** *hāmār* L 316a; **smis(se)hamel:** *smishōmāl* Q 71 (hamer met twee vlakke banen, dus zonder pen); **achtponder:** *āxtpōndār* L 192a; **tienponder:**

tīnpōndār L 192a; **twalfponder:** *twelfpōndār* L 192a; **twintigponder:** *tswantexpōnār* Q 116.

VOORSLAAN

(monogr.; N 69, add.)

[Met de voorhamer het gloeiende metaal smeden. Dit werk wordt door de smidsknecht gedaan. Hij houdt daarbij de steel van de voorhamer met beide handen vast en slaat op plaatsen van het werkstuk die hem door de smid worden aangewezen.]

voorslaan: *vōrslān* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **voorhouwen:** *viār(h)ō²* Q 83.

MOKER, VUISTHAMER

(N 33, 83; N 64, 40g; N 66, 7g; monogr.)

[Zware, vierkante ijzeren hamer met korte steel. Zie ook het lemma MOKER in WLD II.9, pag. 15. Volgens het Hertens woordenboek (pag. 266) was de *vuisthamel* een zware handhamer van ijzer of staal met twee vlakke banen en met een houten steel van ongeveer 25 cm lengte. Zie voor de woordtypes **klauwe** (Q 111) en **klauwhamer** (L 290, 291) ook RhWb (IV), kol. 666, s.v. *Klaue*.]

moker: *mōkār* L 165, 321, 432; **mokerhamer:** *mōkārhamār* Q 117, 118; **vuisthamer:** *vjsthāmār* L 165; *vū.st-* L 289, 318b (moker); *vūs-* Q 18; *vū.shā.mār* Q 20; **vuisthamel:** *vū.shāmāl* L 330 (mv. *-hēmāl*); *vūs-* L 270 (moker, handhamer met afgeplatte kopeinden, 2 à 2,5 kg. zwaar); **klauwhamer:** *klōwhāmār* L 290 (voor het uitsmeden van wielbanden), 291 (idem); **klauwe:** *æt klawā* Q 111 (moker).

VLAKHAMER

(N 33, 78-79; N 33, 82; N 33, 55)

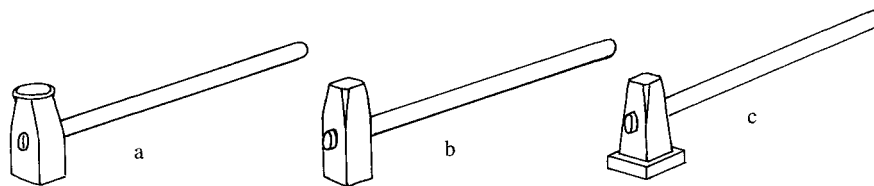
[Hamer met een losse of vaste steel en een vlakke kop, waarop met een andere hamer geslagen wordt om een werkstuk vlak te maken. Zie ook afb. 37c.]

vlakhamer: *vlakhāmār* L 159a, 192a, 213, 216a, 217, 271, 299, 321, 371, Q 99*, 108, 111, 113; *vlakhamār* Q 116, 121; **vlakhamel:** *vlakhāmāl* L 330, 331, P 47; **vlakker:** *vlakār* Q 95; **vlakzethamel:** *vlak.zēt(h)ōmāl* Q 83; **zethamer:** *zēthāmār* L 289, 290, 291, 321; *zēt-* Q 0112; **platte zet:** *platā zēts* Q 121b (om ijzer vlak te maken); **vierkante zet:** *vērkanjktā zēts* Q 121b; **zet:** *zēt* Q 5; **platte chasse** (fr.): *platā šas* Q 86; **platchasse:** *platšars* Q 95; **chasse** (fr.): *šas* P 176b.

ZETHAMER

(N 33, 78-79; N 33, 82)

[Hamer met vierkante kop die de smid gebruikt

Afb. 37. a-b: zethamers
c: vlakhamer

bij het haaks ombuigen of 'scherp innemen' van kanten of uitstekende delen van een smeedstuk. Zie ook afb. 37a-b en het volgende lemma.

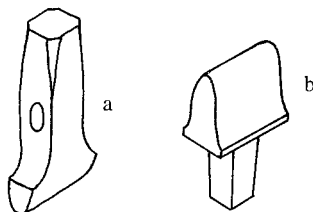
Volgens de respondent uit L 299 werd de zethamer gebruikt bij het smeden van de **ploegkam** (*plōxkamp*) aan de oude Brabantse ploeg.]

zethamer: *zethāmār* L 159a, 165; *zēt-* L 192a, 213, 216a, 217, 271, 299, 321, 432, Q 111 (in verschillende uitvoeringen), 113; *zet-* L 382; *zethāmār* K 353; *zetshāmār* Q 116, 121b; **zethamel:** *zethāmāl* P 219; *zēt(h)āmāl* Q 83; **zethblok:** *zēt.blōk* L 290, 291; **zet:** *zēt* Q 5; **sas:** *sas* L 330; **chasse (fr.):** *šas* P 176b; *šas* Q 86; *šars* K 353; **vormhamer:** *vōrāmhāmār* Q 108; **drijfhamer:** *dri.fhāmār* L 289; **lijsthamer:** *lej.shāmār* Q 99*; **drijfijzer:** *dri.f.īzdar* L 289; **volder:** *vōldār* Q 111; *vōldār* L 271.

VOLDER

(N 33, 80; monogr.)

[Hamer met afgeronde baan die de smid gebruikt bij het rond omsmeden of 'rond innemen' van kanten of uitstekende delen van een smeedstuk. Bij smeedwerk met behulp van de volder houdt de smid met zijn rechterhand de steel van dit werktuig vast en met zijn linkerhand de smeedtang met het werkstuk. De smidsknecht slaat vervolgens met de voorhamer op de bovenzijde van de volder. De volder wordt ook vaak gebruikt in combinatie met een ondervolder. De baan van dit werktuig heeft dezelfde vorm als de volder, maar is aan de onderzijde voorzien van een pin die in het aambeeldgat past. Zie ook afb. 38.]

Afb. 38. volders
a. bovenvolder
b. ondervolder

volder: *vōldār* L 290, 291, 299, 432, P 219, Q 95, 108, 111 (plat en rond), 113, 121 (boven- en ondervolder; voor vormgeving), 121b; **rondzet:** *ronzets* Q 116; **ronder:** *rōnjār* L 331; **rondingsmal:** *rōndensmal* Q 95; **rondzethamel:** *rōnt.zēt(h)āmāl* Q 83; **dobbele zethamer:** *dōbālā zōthāmār* Q 108; **zethamer:** *zethāmār* L 289, Q 99*; **vormhamel:** *vērām(h)āmāl* Q 83; **malhamer:** *malhāmār* L 382; **ronde chasse (fr.):** *rōnā šas* P 213; **halfronde chasse (fr.):** *halāfrōn šas* P 176b; de volgende term betreft een ondervolder: **oortje:** *ūrka* Q 116.

MACHINALE HAMER

(N 33, 70-72; N 33, 76)

[Hamer, door stoom, perslucht of elektriciteit aangedreven, waarmee zware voorwerpen kunnen worden gesmeed. De machinale hamer wordt doorgaans alleen in fabrieken en grote smederijen gebruikt. Hij bestaat uit een hamergewicht dat tussen loodrechte rails aan een touw of stang is bevestigd en vanaf een bepaalde hoogte naar beneden kan vallen. Wanneer de hamer door stoom wordt aangedreven, spreekt men van een stoomhamer; een hamer op perslucht wordt luchtdrukhamer genoemd. Bij de veerhamer is het hamergewicht aan een bladveer bevestigd om de hamerwerking te verhogen. De veerhamer wordt onder meer gebruikt bij het smeden van spaden en schoppen.]

valhamer: *valhāmār* L 371; *valhāmār* K 353; **valhamel:** *valhāmāl* P 47; **stamphamer:** *stamphāmār* L 289, 371; *štam-* L 290, 291, 299, Q 108; **stamper:** *štamper* Q 111; *štempār* L 331; **stomphamel:** *stumphāmāl* P 219; **elektrische pylon (fr.):** *ēlektrikā pilōn* P 219; **pylon (fr.):** *pilōn* P 219; *pelōn* P 176b; *plōn* Q 86; **mechanieke handhamel:** *mēkanekā hanthāmāl* P 176b; **chasse (fr.):** *šas* Q 86; **stoomhamer:** *stōmhāmār* L 159a, 165, 213; *štōm-* Q 113; *štōwm-* L 321, 382; *štōwm-* L 290, 291, Q 108, 111; *stūam-* L 216a; *štūam-* L 299; *štōm-* Q 99*; *štōmhāmār* Q 116; **stoomhamel:** *stōmhāmāl* Q 95; *štōwm-* L 330, 331; *stōmhāmāl* Q 5; **damphamer:** *damp-hāmār* Q 121b; **stoompilon:** *stūmpilōn* P 219; **veerhamer:** *vērhamār* L 217, 192a, 382, Q 113;

vēr– L 159a, 165, 213, 216a, 289, 290, 291, 299, 321, 371, Q 108, 111; *vēarhamər* Q 121b; *vēr*– Q 116; **veerhamel**: *vērhaməl* Q 95; *vijər*– P 47; *vēr(h)q̄māl* Q 83; **ressort** (fr.): *rəsqr* Q 83; **ressort-hamel**: *rəsōrhāməl* P 47; *rəsqr(h)q̄māl* Q 83; **luchtdrukhamer**: *lōx-drōkhāmər* L 165; **lochtdrukhamer**: *lōxt-drōkhāmər* L 321; *lōx-drōk*– L 382; *lox-dryk*– L 299; **lochthamer**: *lōxhāmər* Q 97, 99*, 108; *lox*– L 371, 432, Q 111; **lochthamel**: *lōxhāməl* Q 95; **lofthamer**: *lofhāmər* Q 113; *lofhamər* Q 116; **preslofthamer**: *preslofhamər* Q 121b; **locht pylon**: *lōxpilōn* P 219; **pneumatique** (fr.): *pnōmatek* Q 83; **trilhamel**: *trehāməl* L 331.

WRIJVINGSHAMER

(N 33, 77)

[Mechanische hamer waarvan het hamerblok aan een riem is bevestigd die over een door middel van een elektromotor aangedreven wiel loopt. Aan het andere uiteinde van de riem is een handvat aangebracht. Door aan het handvat te trekken wordt de riem op het wiel gespannen, waardoor het hamerblok omhoog wordt gehesen. Bij het lossen van de riem valt het hamerblok op het te smeden werkstuk terug.

In Q 83 werd deze hamer gebruikt om ronde koppen op de klinknagels te slaan. Dit type hamer was ook in Q 5 bekend.]

wrijvinghamel: *vrejvejhq̄māl* P 176b (om metaal effen te maken); **kretshamer**: *kretshāmər* L 290 (hamer met wafelvormig vlak), 291 (idem); **winde**: *wen* L 331.

Smeedtang en ander gereedschap voor het aanpakken van gloeiend materiaal

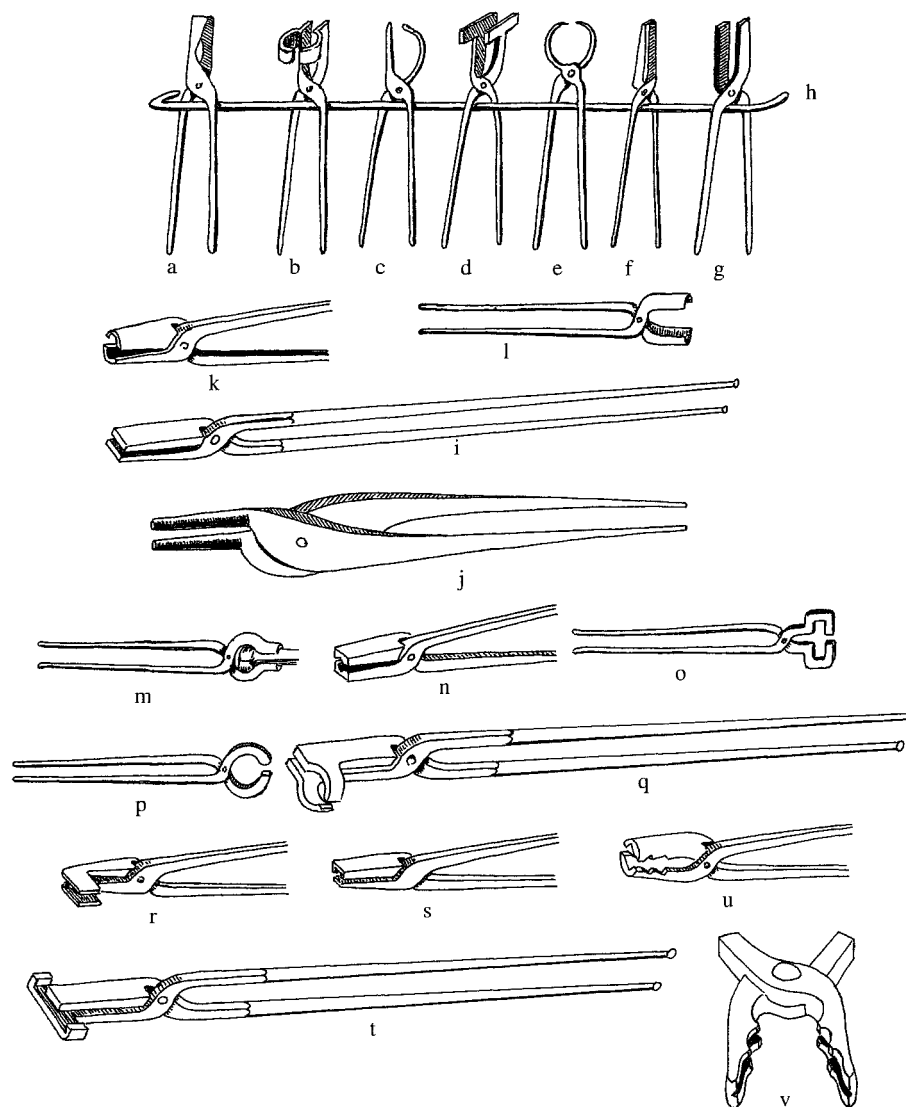
SMEEDTANG

(N 33, 34a-b; N 33, 380; N 66, 24; monogr.)

[In het algemeen de tang waarmee tijdens het smeden stukken metaal worden vastgehouden en verplaatst. Om een werkstuk in de bekken van de tang vast te klemmen worden de benen van de smeedtang met behulp van een ring of haak gesloten gehouden. Zie ook het lemma TANGRING, TANGHAAK. Smeedtangen zijn doorgaans van gesmeed ijzer vervaardigd en worden vaak door de smid zelf gemaakt. Zij kunnen dan ook veel verschillende vormen en afmetingen hebben die meestal bepaald worden door de werkstukken die er mee moeten worden vastgehouden. Zie ook afb. 39 en 40.]

smeedtang: *smētān* L 318b (lange tang met korte bek om ijzer in het vuur te houden); *šmē*– L 290, 291, Q 97; *smēj*– L 371; *šmēj*– L 299, Q 113; *šmej*– Q 111; *smej*– Q 71; *smejt*– P 176b;

smēj– L 216a; *smej*– Q 95; *smiā*– Q 83 (de afstand tussen de twee platte bekken van deze tang werd bepaald door de dikte van het ijzer); *šmējtsān* Q 116; *šmej*– Q 121; **smeedstang**: *šmetstān* Q 108, 0112; *šmets-tsān* Q 121b; **smis(se)tang**: *smestān* L 423, P 219, Q 5, 88; *šmes*– Q 193 (lange ijzere tang om het te smeden ijzer in en uit het vuur te nemen); *smis*– Q 71; *smējs*– L 165; **vuurtang**: *vyrtān* L 213; *vūr*– L 159a, 192a, 217, 330, 331, 382, 432, P 47, Q 18, 99*; *vir*– Q 83; *vō.r*– L 318b; *vōr*– L 321; *vūrtsān* Q 121; **tang**: *tan* L 289; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een smeedtang met rechte, platte bek: **platte smeedtang**: *platā šmējtān* L 299; *platā šmējtsān* Q 121 (wordt gebruikt om plat ijzer vast te houden); **platte vuurtang**: *platā vūrtān* L 159a; **platte tang**: *platā tan* L 289, P 219, Q 86; *platā tsān* Q 116, 121b; **plattang**: *plattān* Q 111 (tang met één platte en één u-vormige bek die wordt gebruikt bij de bewerking van vierkant ijzer; het materiaal kan bij deze tang niet zijwaarts uitwijken; vgl. afb. 39s); **tang met vierkant ijzer**: *tan met virkant ejzər* Q 83; **leidertang**: *lejərtān* L 432 (platte tang voor het beetpakken van dun materiaal zoals leden van kettingen); **enge tang**: *en tan* L 321; **wijde tang**: *wij tan* L 321; het volgende woordtype is de benaming voor een platte tang met u-vormige bekken in de lengterichting van de tang; de tang wordt gebruikt voor het vasthouden van vierkant ijzer: **snaptang**: *šnaptān* L 290, 291; het volgende woordtype is de benaming voor een platte tang met v-vormige bekken in de lengterichting van de tang; de tang wordt eveneens gebruikt voor het vasthouden van vierkant ijzer (vgl. afb. 39n): **vierkanttang**: *vērkanttan* Q 111; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een smeedtang waarbij de bek in de lengterichting van de tang rond is uitgehoud; de tang wordt gebruikt voor het vasthouden van ronde werkstukken: **ronde smeedtang**: *ron šmējtsān* Q 121 (voor het vasthouden van rond ijzer); **ronde vuurtang**: *rōndā vūrtān* L 159a; **ronde tang**: *rōn tan* P 219, Q 86 (om ronde stukken mee vast te pakken); **rondtang**: *rontān* Q 111 (wordt gebruikt om rond ijzer vast te houden bij de bewerking); **tang met rond ijzer**: *tan met rōnt ejzər* Q 83; **halfronde tang**: *hōāfroṇā tsān* Q 121b; **boltang**: *boltan* L 290, 291; het volgende woordtype is de benaming voor een tang waarvan de bek in twee richtingen hol is uitgesmeed teneinde werkstukken met verdikte koppen zoals schroef- en klinkbouten, over de kop heen bij de steel vast te kunnen grijpen (vgl. afb. 39m); **wolftang**: *wōftān* Q 121 (voor het vasthouden van bouten, etc.); de volgende woordtypen zijn benamingen voor een smeedtang met rondgezette bekken die onder meer voor het vastpakken van ronde voorwerpen gebruikt kan worden; de tang heeft ongeveer de

Afb. 39. diverse smeedtangen

vorm van een nijptang of hoeftang (vgl. afb. 39p): **rondbektang**: *ronjk.bektsan* Q 116; **krombektang**: *krombektan* L 213; **tang met kromme bek**: *tan met krumā bek* Q 83; **beiteltang**: *bejtaltan* Q 108; *bēsātsan* Q 121 (om beitels vast te houden); **nageltang**: *nāgəltan* Q 111 (de vorm van deze tang is identiek met die van de hoefijzertang, ze is alleen zwaarder en langer; kan voor verschillende werkzaamheden worden gebruikt); **nijptang**: *niptan* L 371; de volgende woordtypen zijn benamingen voor tangen met haaks op de tangbenen staande platte, ronde of

holle bekken (vgl. afb. 39q-r): **haakse tang**: *hōksa tan* L 213, Q 99*; **trekker**: *trəkər* P 213 (haakse tang); **hoekijzertang**: Q 108; **hoektang**: *hōktan* L 321; **eendenbek**: *endābek* Q 116; de volgende opgave is de benaming voor een tang waarvan de bekken aan de buitenkant rond zijn afgewerkt en aan de binnenkant van een soort driehoekige inkepingen en uitstulpingen zijn voorzien (vgl. afb. 39u): **leeuwenbektang**: *līwābektsan* Q 116; de volgende opgaven duiden een tang aan waarmee pijpen kunnen worden vastgepakt; de **kettingtang** heeft een enkele of

Afb. 40. diverse smeedtangen (achter) en tassen (voor)

dubbele getande bek waarover een ketting loopt waarmee het werkstuk kan worden vastgezet: **buistang:** *bøjstang* P 219; **kettingtang:** *kætjntang* Q 108; **ketteltang:** *kætaltang* Q 99*.

TANGRING, TANGHAAK

(N 33, 187)

[Platte ring of haak waarmee de tangbenen van een smidstang gesloten gehouden worden. In Q 83 gebruikte men hiervoor ook wel het lid van een ketting.]

tangenring: *tanjareyk* L 382; **presring:** *presrejk* P 176b; **spanring:** *spanrejk* L 217; **klemring:** *klemrejk* L 321; **sluitring:** *slütrejk* L 299, 330, Q 116; *sløwtrejk* Q 83; **slietring:** *šlesrejk* Q 121; **slotring:** *slōtrejk* P 219; **ring:** *rejk* L 289, P 47; **platte ring:** *platə rejk* Q 113; **plat lid:** *plat lēt* Q 99*; **lid:** *lēt* P 47; **tangenklem:** *tanjəklem* K 353; *tanjəklem* Q 111; **klem:** *klem* Q 121b; **klemhaak:** *klemhōk* L 290, 291; **klammer:** *klamər* L 290, 291; **spanhaak:** *spanhōk* L 159a, 165, 192a, 216a.

VERLENGSTUK

(N 33, 309)

[Een stuk ijzer dat aan een werkstuk wordt vastgezet om dit laatste bij het smeden gemakkelijk-

ker te kunnen hanteren. Doorgaans gebruikt men echter een smeedtang.]

verlengstuk: *varleystøk* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 382, P 219; *varlejk* L 217; *varleystøk* L 290, 291, 331; *varlejk* L 299; **aanlaseinde:** *ānlas-enj* L 321 (was eraan vastgesmeed); **hulpstuk:** *hølapstøk* Q 116; *hølapstøk* Q 111; **hulptang:** *hølaptang* P 176b; **handvat:** *hántvat* P 47.

Smeden, wellen, lassen

SMEDEN

(N 33, 1c; Wi 39; S 33; monogr.)

[In het algemeen de vorm van, doorgaans gloeiende, stukken metaal veranderen door ze met een hamer te bewerken. Bij het *uitsmeden* en *uithalen* wordt de lengte of de vorm van het stuk metaal groter, terwijl de dikte afneemt. Zie ook het lemma *UITSMEDEN VAN EEN SPLITS* en het lemma *UITTREKKEN, UITHALEN* in WLD II.3, pag. 140. Bij het *(op)stuiken* wordt de dikte van het metaal vergroot, terwijl de lengte afneemt. Tot het smeedwerk wordt ook het *lassen* gerekend. Zie ook de toelichting bij deze lemmata.]

smeden: *smē³n* K 315, L 355, P 219, Q 2, 71;

smē^a P 176b, Q 162; *smē*^a L 413; *šmē*^a L 290, 291, 387, Q 21, 98, 101, 284; *smiə*^a L 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *smiə* Q 83; *smējən* K 278, L 371, Q 1; *šmē(jə)* Q 103; *smē* Q 162; *smē.jə* L 288, 288a, 298*, 321; *smē(j)ə* L 314; *smēja* L 159a, 163, 164, 165, 191, 209, 210, 211, 213, 215a, 216, 216a, 217, 244b, 249, 250, 266, 267, 268, 269, 271, 295, 300, 312, 318b, 320, 328, 374, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 385, 425, 434a, Q 14, 18, 162; *šmēja* L 296, 297, 298, 299, 323, 325, 327, 328, 330, 331, 333, 387, 426, 431, 432, Q 16, 22, 32a, 33, 35, 97, 99, 101, 104a, 108, 113, 116, 196, 202, 208; *sme.jən* L 286; *sme.jə* L 378; *sme.jə* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246, 246a, 248; *sm'ejə* L 382; *šmeja* Q 30, 110, 111, 0112, 116; *smje* Q 178; *smēja* K 353, L 245, 246, 423, Q 187, 199; *smē.jə* L 326, 424; *šmē.jə* L 329, Q 20, 113, 116; *šmeja* L 429, 430, Q 19, 27, 33, 117b, 118, 121, 121b, 196, 198; *smēja* L 164, 165, 192a, 266, 269, 372, 417, P 47, Q 5, 12; *smē^ajə* L 271; *smēja(n)* L 427; *šmēja* Q 102, 105, 113, 204a; *smēja* L 250, Q 95, 96a; *šmeja* Q 29, 32, 111, 198; *šmēja* Q 99*, 193; *šmēda* Q 222, 284; *smē.an* Q 3, 71; *smēan* K 353; *smē.a* Q 156; *smē.a* P 50; *šmē.a* L 291, Q 86; *šmē.a* Q 207; *smēn* P 176; *smēn* Q 2; *šmēnə* Q 207; *šmē^a* Q 279; *smē.n* K 358; *šmē* Q 203; *smāja* L 360; de volgende opgave is een zelfstandig naamwoord: **smeedwerk**: *smējwērək* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a.

UITGLOEIEN

(N 66, 29)

[Een bewerking die door de koperslager wordt uitgevoerd tussen de koude bewerkingen van het metaal met behulp van de diverse hamers en ander gereedschap. Bij het uitgloeien wordt het koper verhit om het weer zijn oorspronkelijke zachtheid en smeedbaarheid terug te geven.]
uitgloeien: *ūt.gluja* L 291; *yt-* L 210; *ūt.glōja* L 246, 266; *ūt.glōja* L 423, Q 98; *ūt-* L 329; **ontlaten**: Q 88.

STUIKEN

(N 33, 55; N 33, 284-285; N 66, 13d; monogr.)

[Het op de juiste plaats gloeiend gemaakte werkstuk in de lengte samendrukken ten einde de gloeiende plaats korter en dikker te maken. Het stuiken kan op het aambeeld met behulp van hamerslagen worden gedaan. Ook door het werkstuk tegen of op het aambeeld of het stuikeblok te stoten of te laten vallen, kan men de doorsnede ervan vergroten. Zie ook het lemma STUIKBLOK en STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD.]

stuiken: *stuka* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 271, 321, 382, Q 95; *stuka* L 270, 290, 291, 299, Q 98, 99*, 111, 116, 121; *stākə* P 176b; **opstuiken**: *opštuka* Q 108; **stuiten**: *štōjta* L 290,

291; *štōjta* L 299; **stoten**: *štū.tə* L 330.

STUIKBLOK

(N 33, 285)

[Een zwaar stuk gietijzer of een oud aambeeld dat in de grond verzonken is en waar men zware werkstukken op laat vallen om ze te stuiken. Zie ook het lemma STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD.]

stuikeblok: *stuk.blqk* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 271, 382, Q 95; *štuk-* L 290, 291, 299, Q 111, 116; *stqwak-* K 353; **stuitblok**: *štōjt.blqk* L 299; **stootblok**: *štū.t.blok* L 330; **pilonblok**: *pelōn.blqk* P 176b; **stui kijzer**: *stāk.ejzər* P 176b; **blok ijzer**: *blqk.ejzər* Q 83; **stuikeplaat**: *stukplāt* L 321; *štuk-* Q 99*.

HIJSWERKTUIG BIJ HET STUIKBLOK

(N 33, 286)

[Kraan of takel waarmee men zware, te stuiken werkstukken op kan hijsen om ze vervolgens op het stuikeblok te laten vallen. In verschillende smederijen (o. m. in Q 99* en Q 111) was een dergelijk werktuig niet gebruikelijk.]

takel: *tākəl* L 216a, 217; **katrol**: *kasərql* Q 95; **kraan**: *krān* L 321; *krōn* Q 83 (om karbanden uit het vuur te lichten); **palan** (fr.): *palā* P 219; **molenwinde**: *mōlāwenj* L 382.

STUIKMACHINE

(N 33, 284; N 33, 253)

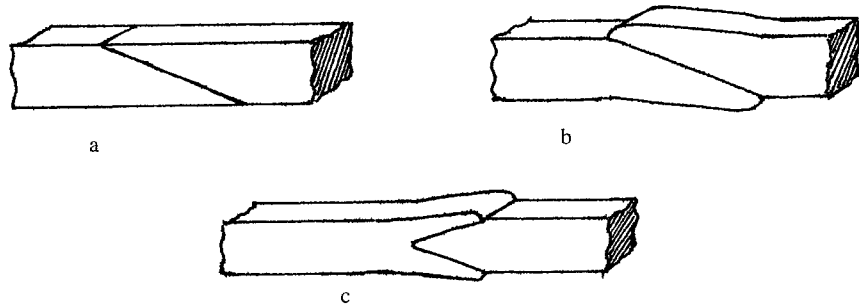
[Machine, die in grote smederijen wordt gebruikt voor het opstuiken van ijzeren staven. Ze is van twee verstelbare klembekken voorzien, waarin de gloeiende stukken worden vastgezet; door het draaien van een vlieg wiel worden de stukken tegen elkaar geperst (Zwiers II, pag. 435).]

stuikmachine: *stukmašin* L 163, 271, 382, Q 18; *štuk-* Q 111; *stjkmšašin* Q 5; *štukmašinj* Q 113, 116, 121b; *stukmašin* L 321, Q 95; *štuk-* L 290, 291, 299, Q 99*; *stukmašin* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *stqwk-* Q 83; *stā^akmašin* P 219; *stqwak-* K 353; *stōkmašin* P 47; *stāk-* P 176b; **stuike**: *št'uk* L 330.

EEN SPLITS UITSMEDEN

(N 64, 93b; N 66, 34b; N 33, 380)

[De uiteinden van twee aaneen te voegen stukken metaal dun en spits uitsmeden om op deze wijze het aanhechtingsvlak van beide delen te vergroten. Om de in een splits uitgesmede uiteinden met elkaar te verbinden worden ze kort verhit, opgestuikt en vervolgens met hamerslagen aan elkaar gesmeed. Zie ook afb. 41. De uiteinden van wielbanden worden onder meer op deze wijze met elkaar verbonden. Zie ook het

Afb. 41. splitsen
a-b: lange splits
c: vogelbeksplits

lemma WIELBAND.]

uithalen: *ūshqalā* Q 121; **uitpinnen:** *ytpenā* L 210; *ūt-* L 246 (het zo dun en scherp mogelijk maken van het uiteinde van een koperen plaat door bewerking met de pinhamer), 266 (idem), 423, Q 98; **afpinnen:** *āfpēnā* L 423; **verdünnen:** *vārdōnā* L 423; **afpletten:** *āfpletā* Q 121c; **spitsen:** *spetsā* Q 88; **haren:** *hārā* Q 117, 118.

WELLEN, LASSEN

(monogr.; N 33, 189, add.)

[Twee of meer stukken ijzer of staal tot een geheel verbinden.

Bij het *wellen* worden de randen van de delen eerst wigvormig afgewerkt en in het vuur gloeiend gemaakt. Vervolgens verwijdt men het laagje verbrand ijzer dat zich op het metaal heeft gevormd, door er welpoeder overheen te strooien. Dan haalt men de stukken uit het vuur en legt ze op elkaar waarna men ze door hamerslagen met elkaar verenigt.

Bij het *elektrisch lassen* worden twee of meer metalen delen aan elkaar verbonden door deze op de lasplaats tot smelten te brengen. De daarvoor benodigde hitte wordt opgewekt door een elektrische ontlasting, de vlamboog. Deze vlamboog ontstaat doordat de stroom, die door een lastransformator wordt geleverd, de lichtspleet tussen de elektrode van het lasapparaat en het te lassen materiaal moet overbruggen. De laselektrode smelt daarbij tevens en voegt metaal toe waarmee de lasnaad wordt opgevuld (Handboek Gereedschap, pag. 276). De verhevenheid die op deze wijze op het werkstuk ontstaat, wordt in L 424 een **slek** (*slek*) genoemd. Bij het *autogeen lassen* werkt men met een lasbrander waarin een brandstof als waterstof, lichtgas of acetyleneegas wordt samengevoerd met een verbrandingsmiddel (meestal zuurstof) met als resultaat een bij-

zonder hete steekvlam.

Vgl. voor de woordtypen **souderen** (P 213) en **solderen** (Q 188) het Franse *souder*, dat onder meer ook „wellen” en „lassen” kan betekenen.]

wellen: *welā* L 423, P 213, Q 2, 121 (twee staven in het vuur tot het smeltpunt verhitten en dan aan elkaar smeden); **lassen:** *lasā* L 213 (autogeen en elektrisch), 321 (idem), 414; *lašā* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **schweissen** (d.): *šwēsā* Q 121; **solderen:** *s(t)orldērā* Q 188; **souderen:** *sudējrā* P 213.

LASAPPARAAT

(N 33, 188-189; monogr.)

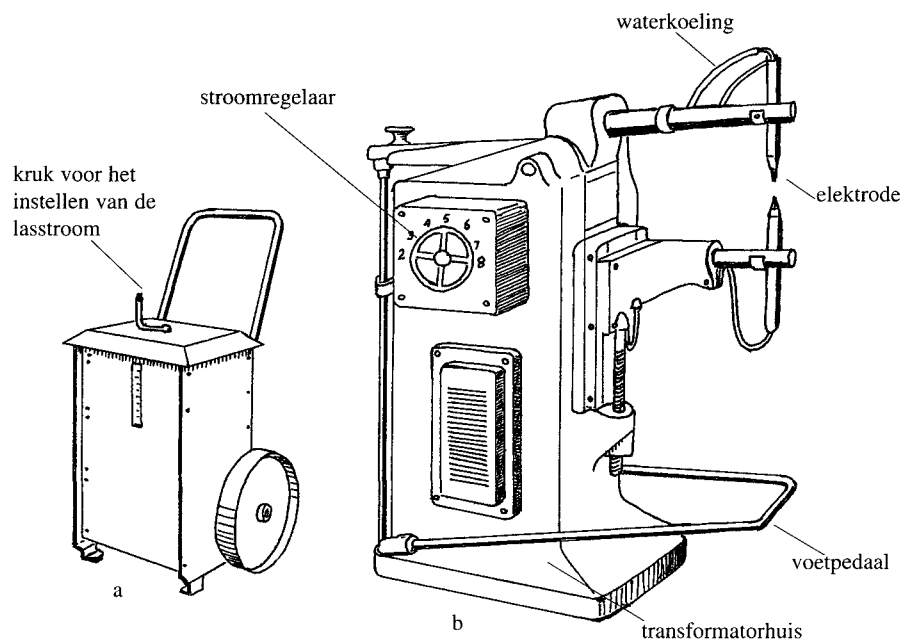
[In het algemeen een toestel om te lassen. Zie ook de toelichting bij het lemma WELLEN, LASSEN. Met de meer algemene woordtypen **lasapparaat**, **schweissapparat** (d.) en **laspost** zal wel vaak een autogeen lasapparaat bedoeld worden. Zie ook afb. 42.]

lasapparaat: *las.apārāt* L 163, 290, 291, 299, 330, Q 95; *las.apārāt* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 382; *laš.apārāt* L 331, Q 99*, 116; *laš.apārāt* Q 111, 113; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *schweissen*: „lassen”: **schweissapparat** (d.): *dār šwēs.apārāt* Q 121, 121b; **laspost:** *lāspōst* P 47; *lāspōst* K 353, Q 71 (elektrisch); *lāspōs* L 371, Q 5 (elektrisch), 83, 86; **soudeerpost:** *sōwdērpōs* P 219; **bout:** *bōt* P 176b; **karbidgasontwikkelaar:** *karbit.gās.qntwekālir* L 321.

LASBRANDER

(N 33, 190; monogr.)

[Lasapparaat dat bestaat uit een metalen buis met tuitvormig mondstuk en twee toevoerleidingen, één voor de brandstof en één voor het verbrandingsmiddel (meestal zuurstof). Als brandstof

Afb. 42. a. lastransformator; b. puntlasmachine

kan waterstof, lichtgas of acetylene gas worden gebruikt. Zie ook afb. 43.]

lasbrander: *las.brandər* L 192a, 213, 216a, 290, 291, Q 95; *laš-* Q 0112; *las.brändər* L 159a, 165, 217; *las.branər* P 47, Q 83; **brander:** *bran(d)ər* Q 83; **lasbrender:** *las.brenjər* L 299, 321, 330; *las.brenjər* L 382; **brender:** *brenjər* L 331; **lasbrenner:** *laš.brenər* Q 111 (om te snijden), 113; **schweissbrenner (d.):** *šwēs.brenər* Q 121b; **brenner:** *brenər* Q 116, 121; **chalumeau (fr.):** *šalymo* Q 5; *šalimo* Q 86; *šaləmō* L 424; **brander-chalumeau:** *brandər-šaləmo* L 371 (met gas); **brandbek:** *brant.bek* Q 83; **gasbek:** *gās.bek* Q 83; **laspit:** *lašpet* Q 111 (om te lassen); **autogenisch apparaat:** *ōtōgēnes. aparāt* Q 99*; **bout:** *bōt* P 176b.

SNIJBRANDER

(N 33, 317; monogr.)

[Lasbrander waarbij een tweede mondstuk is aangebracht waaruit zuurstof stroomt. Op deze wijze wordt een snelle verbranding verkregen van het materiaal dat door de vlam wordt bestreken. De snijbrander kan alleen worden toegepast bij het snijden van ijzer en staal en - met speciale voorzieningen - ook wel bij gietijzer. Zie ook afb. 44.]

snijbrander: *snejbrandər* L 213; *snej-* P 176b,

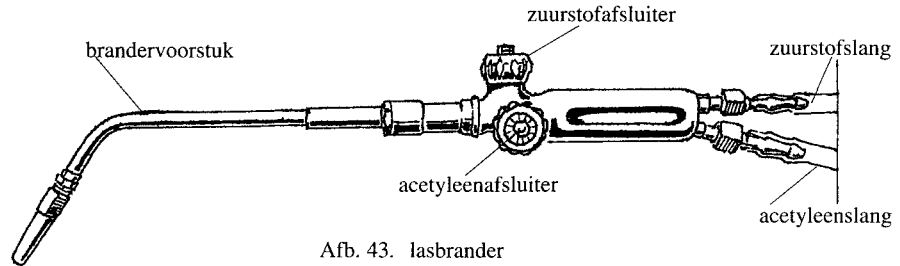
Q 95; *snej-* L 289; *snāj-* Q 83; *snē-* P 47; *sni-* L 271; *šnī-* L 290, 291, Q 99*; *snejbrändər* L 216a; *snēj-* L 163; *snējbrändər* L 217; *snej-* L 159a; *snej-* L 165, 192a; *snējbrānər* Q 1; **brander:** *branər* Q 5, 86; **berner:** *bejnər* P 219; **snijbrenner:** *snijbrenər* Q 111, 113, 121b; *šnibrenər* Q 116, 121; **snijbrender:** *snībrendər* Q 18; *sni-brenjər* L 321, 382; *snij-* L 299; *šni-* L 330, 331; *snij-* L 329; **chalumeau (fr.):** *šalimo* Q 86; *šalimō* P 219; **coupeur (fr.):** *kupør* P 219; *kupøjər* K 353.

LASTAFEL

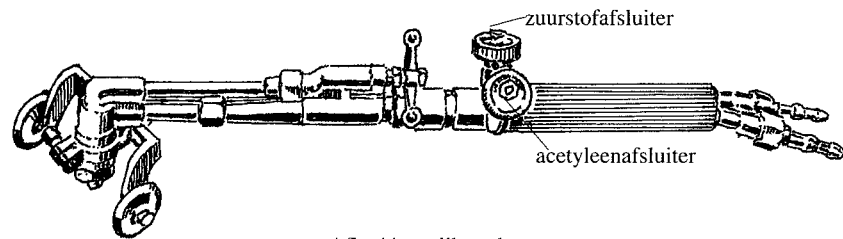
(N 33, 380)

[Tafel waarvan het werkblad is bekleed met een staalplaat van ongeveer 6 mm dik, waarop laswerkzaamheden worden uitgevoerd. Bij elektrisch lassen kan aan de lastafel ook de massaklem van de lastransformator worden aangesloten.]

lastafel: *lastofəl* L 165, 192a; **lasdis:** *laš.døš* Q 121; **schweiss-dis:** *šwēs.døš* Q 121.

Afb. 43. lasbrander

Afb. 44. snijbrander

LASSTAAF

(N 33, 191; monogr.)

[De metalen staaf die bij het elektrisch lassen van metalen als laselektrode dient. De laselektrode smelt daarbij ook en voegt zo metaal toe waarmee de lasnaad wordt opgevuld. De elektrode is ommanteld met een stof die als een soort vloeimiddel fungeert. Tijdens het lassen verdampst een deel daarvan en vormt een gas dat het gesmolten metaal tegen oxidatie beschermt. Op de lasnaad wordt een slak gevormd die met behulp van de lasbikhamer kan worden weggekap. Zie ook afb. 45.]

lasstaaf: *lasstāf* L 213 mv. -stēf; bij autogeen

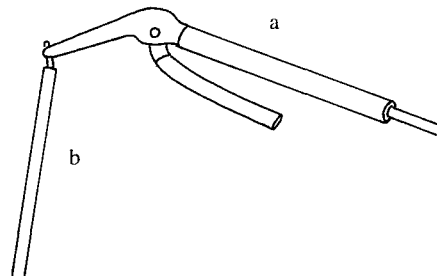
aard van het werk); *bāget* Q 86; *baget* L 424, Q 83; *bāgēt* L 371 (bij elektrisch lassen); **pegel:** *pejl* P 219; **laselektrode:** *las-ēlektrodā* L 321; *laš-ēlektrodā* Q 99*; **elektrode:** *ēlektrodā* L 159a (bij elektrisch lassen), 165 (bij elektrisch lassen), 213 (bij elektrisch lassen), 216a, 290, 291, 330, 331, 382, Q 95; *elektrodā* Q 111, 121, 121b; *elektrot* Q 113, 116; *ēlektrawdā* P 47.

LASKAP, LASHELM

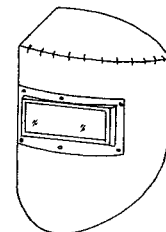
(N 33, 192)

[Metalen kap met donkergroen ruitje waarmee tijdens het elektrisch lassen hoofd en ogen tegen straling en metaalspetters beschermd worden. De *laskap* wordt met één hand vastgehouden, de *lashelm* wordt op het hoofd gezet. Zie ook afb. 46.]

laskap: *laskap* L 159a, 165, 192a, 213, 216a,

Afb. 45 lastang (a) met lasstaaf (b)

Afb. 46. laskap

lassen); *lasštrāf* L 299 (mv. -štēf); *laš-* Q 0112; **lasstaafje:** *lasstefkə* L 217; **lasdraad:** *las-drājt* L 165 (bij autogeen lassen), 290, 291; **lasbaguette:** *las-baget* Q 83; *las-baget* P 176b; **brandbaguette:** *bjanbaget* Q 71; **baguette** (fr.): *baget* Q 5, 71 (verschillende soorten al naar gelang de

217, 290, 291, 299, 321, 330, 331, Q 5, 83, 95; *laš-* Q 99*, 111, 0112, 113, 116, 121, 121b; **kap:** *kap* P 47; **laskas:** *laskas* K 353; **masker:** *maskər* P 219; **scherm:** *šerəm* L 371; *šerəm* Q 86; **schermkap:** *šerəmkap* L 382; **schweiss-kap:**

šwēskap Q 121, 121b; de volgende opgaven duiden waarschijnlijk een kap met hoofdbevestiging aan: **lashelm**: *las(h)elām* Q 83; **lashoed**: *lashut* P 176b.

LASBIKHAMER

(monogr.; N 33, 59)

[Hamer waarvan de kop aan één kant in een scherpe punt uitloopt. De lasbikhamer wordt gebruikt voor het weggappen van de slakken die ontstaan bij het elektrisch lassen.]

lasbikhamer: *laš.bekhamār* Q 121; **bikhamer**: *bekhāmār* Q 108, 111; **pikhamer**: *pekhamār* Q 116; **pinhamer**: L 414; **pikhamel**: *pekhāmāl* Q 95.

WELPOEDER

(N 33, 193; N 33, 340)

[Poeder dat men op de aaneen te wellen stukken metaal strooit om te voorkomen dat het metaal verbrandt. Zoals blijkt uit de antwoorden van de informanten, wordt als welpoeder onder meer borax (natriumdiboraat), soda, wit zand en fijn-gestampt glas gebruikt. Het welpoeder vormt een slak op het metaal en verhindert zo het verbranden van het metaal.]

welpoeder: *welpujār* L 217; **welbladpoeder**: *welblatpudār* Q 121; **poeder**: *pujār* Q 83 (werd gebruikt bij het maken van machinestukken); **borax**: *boraks* Q 99*, 111; **welzand**: *welzantj* L 330; **witte zand**: *wetā zant* Q 99*; *wetā zānt* K 353; *wetā zantj* L 330, 382; *wisā zanġ* Q 121 (vroeger), 121b; **wit zand**: Q 95; **zilverzand**: *zelāwāzantj* L 299; **scherp zand**: L 290, 291; *sxērp zānt* L 165; **zuiver zand**: *zījvar zānt* L 159a; **zand**: *zānt* P 176b (wit); **witte zavel**: *wetā zq̄vāl* Q 86; **zavel**: *zq̄vāl* Q 83 (werd in het vuur gestrooid tegen verbranden); **glaszand**: *glaszant* L 289; **fijn-gestampt glas**: *fiṅgāštamp glās* L 299; **hoorn**: *hē.rā* L 331 (van paardenhoef); **heksespij**: *(h)eksəspāj* Q 83 (lasmiddel dat in het vuur wordt gesmeten).

WELBLAD

(N 33, 193; N 33, 340)

[Lasmiddel, bestaande uit ijzergaas dat overtrokken is met een hardgeworden massa waarin veel borax zit. Het welblad wordt tussen de twee aan elkaar te wellen stukken gelegd. Het geheel wordt vervolgens met hamerslagen met elkaar verenigd.

Volgens de invuller uit Q 5 wordt **welplaat** alleen bij het wellen van licht hardbaar koolstofstaal gebruikt.]

welblad: *welblat* L 192a, 213, 216a, P 219; *wel-* L 159a, 165, 217, Q 111, 113, 116, 121b; *welblāt* Q 99*; *wel-* L 299, 330, Q 95; *wel-* L 290, 291, 321, 331; **borax-welblad**: *boraks-welblāt* L 290,

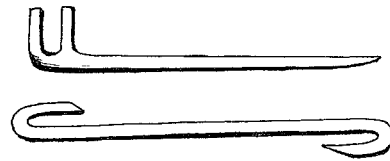
291; **welplaat**: *welplāt* L 271, 371; *wel-* Q 116; *welplōt* K 353, Q 5, 83; **welplast**: *welplast* L 289; **lasblad**: *laš.blāt* Q 113; **lasgaas**: *las.gās* L 382; de volgende opgave is waarschijnlijk een merknaam: **lafitte**: *lafet* P 47; **slaglood**: *šlāxluāt* Q 121b (voor hardsolderen).

WRINGHAAK

(N 33, 282)

[IJzeren haak om ijzer om te buigen. Het werktuig wordt gebruikt om een bij het smeden bij vergissing scheef omgebogen deel weer recht te buigen (Kuyper, pag. 167). Zie ook afb. 47.]

wringhaak: *vrenġhōk* L 213, 216a; *vrenġhōk* P 47;

Afb. 47. wringhaken

buighaak: *bējxhōk* L 321; **torshaak**: *tq̄rshōk* L 290, 291; **ijzeren haak**: *ejzārā hōk* P 176b; **haak**: *(h)uāk* Q 83; **wringijzer**: *vrenġejzār* Q 83; *vrenġezār* K 353; *vrenġezār* Q 86; *vrenġizār* L 159a, 165, 217, 299, 330, Q 5, 99*, 111, 116, 121b; **plooi-ijzer**: *plōjizār* Q 121; **torsijzer**: *tq̄rs-ejzār* L 414; **kramp**: *kramp* Q 95.

Harden en temperen

HARDEN

(N 33, 380; monogr.)

[Gloeïend verhit staal plotseling afkoelen, om er een grotere hardheid aan te geven.

Volgens Van der Kloes en Risch (pag. 3) wordt bij het harden het roodgloeïende staal door het plotselinge afkoelen glashard en broos; door het daarna minder sterk te verhitten wordt deze verkregen hardheid en broosheid weer gereduceerd. Deze laatste bewerking wordt *temperen* of *ontlaten* genoemd.

Dekkers (pag. 19) omschrijft het harden als volgt: „bij de smidse stonden twee bakken, één met water en één met raapolie. De smid stookte het werkstuk donkerrood gloeiend, dompelde het in de raapolie tot de rode gloed er goed af was, schuurde het werkstuk vlug over een steen tot het iets blank was van kleur, wachtte tot er een bruine kleur op kwam en dompelde het werkstuk dan weer in de raapolie en daarna in het water tot het koud was.”

II.11

Zie ook *Limburgs Idioticon*, pag. 97 s.v. *harden*, „hard en tot staal maken, sprekende van ijzer. Te Waldwilder” en pag. 182 s.v. *ontlaten*, „gehard ijzer of staal zacht maken. Het ijzer ontlaat, is ontlaten. Geh. Beverloo.”]

harden: *hēḡdā* Q 121 (harden van beitels); *hērā* Q 101; *ērā* L 424.

HARDINGSBAK

(N 33, 341)

[De bak met de hardingsvloeistof of water waarin het gloeiende voorwerp wordt gedompeld tijdens het *harden*.]

hardingsbak: *hēreḡs.bak* L 382; **hardbak:** *hēḡt.bak* Q 121b; **welbak:** *wēlbak* L 163; **lesbak:** *lēš.bak* L 321, 330, Q 83; *lēš.*– Q 116; **koelbak:** *kōlbak* L 299; **waterbak:** *wajtarbák* P 47; *wōtarbak* K 353; *wetār*– P 176b; **trog bet water:** *trox. bē wetār* P 219; **ongelbak:** *oḡalbak* L 290, 291; **oliebad:** *ōlibat* L 290, 291; **tob:** *tōb* Q 83.

HARDINGSMIDDEL

(N 33, 342)

[In dit lemma zijn de verschillende vloeibare producten die bij het *harden* kunnen worden gebruikt, bijeengeplaatst.]

hard-öl: *hēḡt.ōl* Q 121 (voor het *harden* van beitels); **öl:** *ōl* Q 116; **machine-olie:** *māšināōli* L 290, 291; **olie:** *ōli* L 299; *ōlā* P 47; *wōlā* Q 86; **schaapsongel:** *šāps.oḡal* L 290, 291; **leuter:** *lejtār* Q 83 (zeepsop van bruine of groene zeep); **leswater:** *lēšwātār* Q 111; **zoutwater:** *zātawātār* L 290, 291; **water:** Q 5; *wātār* L 290, 291, 299; *wōtar* Q 83 (met zout); *wōtar* Q 86; *wetār* P 176b, 219; *wasār* Q 116, 121, 121b (met zout en kali).

HARDINGSDEEG

(N 33, 343)

[In dit lemma zijn de benamingen voor de verschillende poedervormige producten opgenomen die worden gebruikt bij het *harden*.]

hardingspoeder: *hardenspujār* L 213; **hars:** *hars* L 299; **pruisische potas:** *prīsesā pōt.as* Q 95 (gele, harde steenstukjes); **potas:** *pōt.as* Q 99*; **leem:** *lejm* Q 111 (klei vermengd met zout).

Draadtrekken

TREKBANK

(N 33, 256)

[Houten of metalen bank waarop een harde ijzeren of stalen plaat is bevestigd waarin gaten met verschillende doorsnedes zijn aangebracht. Bij het draadtrekken wordt de gloeiende metaal-draad telkens door een nauwere opening getrokken totdat de vereiste doorsnede bereikt is.]

trekbank: *trēk.bāḡk* L 290, 291, 321, Q 99*, 121; *trēk.bāḡk* Q 95; **treksteen:** *trēkštein* L 299; **draadtrekker:** *drōtttrēkār* P 176b.

Enkele gereedschappen voor warme en/of koude bewerkingen

Beitels

BEITEL

(N 33, 109)

[De beitels die door de smid worden gebruikt zijn in het algemeen uit één stuk metaal vervaardigd, en hebben niet, zoals de beitels van de timmerman, klompenmaker, kuiper, etc., een hecht van hout of kunststof. Al naar gelang van de werkzaamheden, verschilt ook de vorm van de beitel. Beitels worden onder meer gebruikt voor het weghakken van bramen en lasslakken, voor het doorhakken van bouten, voor het splijten en doorhakken van metaalplaat en voor het aanbrengen van groeven in metaal. De smid kent ook beitels aan een steel; zij worden vooral gebruikt wanneer gloeiende voorwerpen moeten worden bewerkt. Zie ook de volgende lemmata.]

beitel: *bātāl* K 353; *bēātāl* Q 5; *bētāl* P 47; *biātāl* Q 83; *bētāl* P 219, Q 1, 86; *bēsāl* Q 116, 121, 121b, 121c; *bejtāl* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 318b, 321, 329, 330, 382, P 53, 176b, Q 20, 95, 108, 109.

BEITELKOP

N 33, 120 add.)

[Het vlakke, bovenste deel van een beitel die niet in een houten hecht bevestigd wordt. Op de beitelkop wordt met de hamer geslagen.]

beitelkop: *bejtālkop* L 165.

VOUW VAN EEN BEITEL

(N 33, 119)

[De lange, afgeschuinde kant waarin het onder-einde van een beitel uitloopt.]

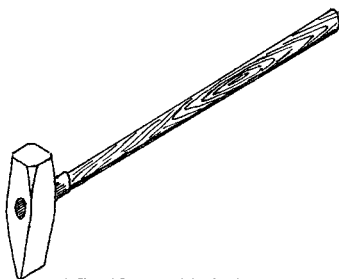
beitelvouw: *bejtālvōw* L 217; *bejtālvāj* L 382;

vouw: *vøj* L 289; *vōx* L 290, 291; de volgende termen duiden het snijdend gedeelte van een beitel aan: **snee:** *šnē* L 290, 291; *sněj* L 165; *šněj* L 330; *snej* Q 95; **waat:** *wā.t* L 331; *wōt* Q 5.

STOKBEITEL

(N 33, 110; N 33, 113; N 33, 221; monogr.)

[In het algemeen een beitel met een steel. De stokbeitel wordt gebruikt voor het doorhakken, afhakken en splijten van warm of koud metaal. De smid houdt het werkstuk met een tang met de linkerhand op het aambeeld en zet met de rechter de beitel op de juiste plaats. De voorslager slaat vervolgens met een voor- of zijhamer op de kop van de beitel. Een beitel voor het bewerken van warm ijzer is altijd van een steel voorzien. Zie ook afb. 48.]

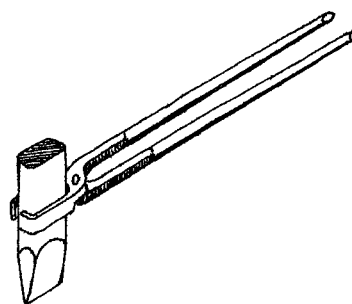
Afb. 48. stokbeitel

stokbeitel: *stok.bejtāl* L 159a, 216a, 217; *štōk-* L 299; *stōk.bejtāl* P 213; **steelbeitel:** *stīl.bejtāl* Q 111; *stejl-* P 47; *stēlbēsāl* Q 116; **steelschroodbeitel:** *stīlšrōt.bejtāl* Q 111; **veiligheidsbeitel:** Q 108; **warme beitel:** *wermā bejtāl* Q 99*; **warmbeitel:** *wārambejtāl* L 159a; *wāram-* L 216a; *werām-* L 330, 432; *werāmbētāl* Q 113; *werāmbēsāl* Q 116; **beitel voor warm te kappen:** *biātāl vør werām tō kapā* Q 83; **warme tranche (fr.):** *werām trēns* K 353; **warmtranche:** *werāmtrānš* Q 83; **warme doorslag:** *wermān dōrslāx* L 382; **warmhouwer:** *wērāmhøjār* Q 121b (wordt niet gehard in tegenstelling tot de koudhouwer; vgl. het volgende lemma); **schroodbeitel:** *sxrūt.bejtāl* L 289; *šrōt-* Q 95; *šrōj-* L 330; *šrot-* L 321; *šrōt-* Q 111 (voor het afkappen van lichte stukken); *šrōt.bētāl* Q 113 (voor warm en koud ijzer); *šrōt.bēsāl* Q 121b; **kapbeitel:** *kap.bejtāl* Q 95, 108; **kloofbeitel:** *klōf.bejtāl* L 165, 192a, 213; *klōjf-* L 290, 291; **sleuvenbeitel:** *slōvānbejtāl* L 382; **groefbeitel:** *gruf.bejtāl* P 176b; **platte snijbeitel:** *platā snjbejtāl* Q 95; **scheerbeitel:** *šērbejtāl* L 290, 291; **zetbeitel:** *zēt.bejtāl* Q 99*; *zēt.bētāl* Q 117, 118; **metaalbeitel:** *matālbejtāl* L 382; **staalbeitel:** *stōlbejtāl* L 289; **tranche (fr.):** *trānš* P 219, Q 83; *trēns* K 353.

KOUDBEITEL

(N 33, 109; N 33, 112-113; N 64, 69b; monogr.)

[In het algemeen een beitel waarmee op koud ijzer wordt gewerkt. De koudbeitel is meestal zeskantig in doorsnee, soms ook rond of ovaal. Het werktuig wordt voor diverse werkzaamheden gebruikt zoals het weghakken van bramen en lasslakken, het doorhakken van bouten en het splijten van metaal. De koudbeitel is soms van een steel voorzien. Zie ook afb. 49.]

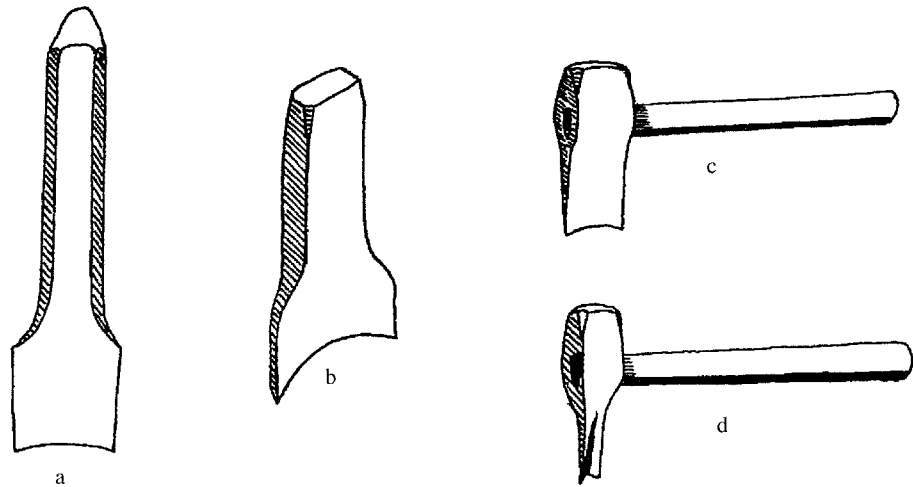
Afb. 49. koudbeitel

koudbeitel: *kōwt.bejtāl* L 159a, Q 0112; *kawt-* L 432, Q 99*, 101, 111 (voor het uitkappen van sleufgaten); *kalt-* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *kōt-* L 289, 290 (werd vastgehouden met de **snaptang** (*šnaptan*)) en geslagen met de **voorhamer** (*vørhāmār*)), 291, 321 (om ijzer of plaat door te kappen), 371, Q 18; *kāt-* L 299, 330, 331, 382; *kājt-* Q 95; *kā-* P 176b; *kāt.bejtāl* Q 193; *k'abēātāl* Q 5; *kābiētāl* Q 162; *kāt.biātāl* Q 83; *kōat.bētāl* Q 113; *kawt.bēātāl* L 424; *kōt.bēsāl* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **koude beitel:** *kawā bejtāl* Q 99* (beitel met steel); *kejaf. bātāl* K 353; **koude tranche (fr.):** *kā trānš* Q 83; *kejāv trēns* K 353; **tranche (fr.):** *trāš* P 213; **koudhouwer:** *kōthøjār* Q 121b (wordt gehard in tegenstelling tot de warmhouwer); **koelbeitel:** *kōlbejtāl* Q 108; **kapbeitel:** *kap.bejtāl* L 423; *kap.bētāl* Q 71, 117, 118; *kāp-* P 219; *kā.p.bē.tāl* Q 2.

GUTSBEITEL

(N 33, 115-116; N 64, 62b)

[Beitel met een hol blad die onder meer dient voor het rond afhakken en het *besnoeien*, het weghakken van de scherpe kanten bij ronde staven (Van der Kloes en Risch, pag. 163). Ook voor het schoonmaken van de binnenzijde van loden buizen wordt de gutsbeitel gebruikt (Van Houcke, pag. 529, s.v. *opruimer*). Zie ook afb. 50.]

Afb. 50. a-b: gutsbeitels zonder steel
c-d: gutsbeitels met steel

In L 382 kapte men met de gutsbeitel ook spiebanen uit. Vgl. het lemma OLIEGROEFBEITEL, SPIEBEITEL.]

gutsbeitel: *gøts.bejtāl* L 217, 290, 291, 330; **guts:** *gøts* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 289, 299, 321, Q 117, 118; *gøts* Q 113; **gotsbeitel:** *gotš.bejtāl* Q 99*; *guts*– L 371; **gots:** *gotš* Q 18, 95; *guts* Q 83; *guts* Q 111 (voor holle gleuven), 116; *gøts* P 47; **gootbeitel:** *gøt.bejtāl* Q 108; **groevenbeitel:** *grū.vəbejtāl* L 331; **holle beitel:** *hōl.bētāl* L 414; *hōl.bēsāl* Q 121c; **halfronde beitel:** *halafroṇə.bejtāl* P 176b; **halve ronde beitel:** *hawvə.rōnjə.bejtāl* L 432; **rondbeitel:** *ronk.bēsāl* Q 121b; **opruimer:** *qprōjmar* L 423.

HOEKGUTS

(N 33, 116)

[Guts waarvan het blad een V-vormige doorsnede heeft. De hoekguts dient om hoeken scherp in te hakken.]

hoekguts: *hōk.gøts* L 299; **hoekbeitel:** *huk.bejtāl* P 176b; *hōk*– L 382, Q 108.

PUNTBEITEL

(N 33, 111)

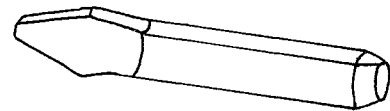
[Puntige, smalle beitel, die wordt gebruikt bij het bewerken van harde metalen.]

puntbeitel: *pōnt.bejtāl* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 371, P 176b, Q 95; *pōntj*– L 321, 330, 331, 382; *pōntj*– L 432; *pōnt.biātāl* Q 83; *pōnt.bētāl* P 47; *pōnbātāl* K 353; **spitsbeitel:** *špets.bejtāl* Q 111; *špets.bētāl* Q 113; *špets.bēsāl* Q 116.

RITSBEITEL, KANTBEITEL

(N 33, 120; N 33, 111; N 33, 116; N 33, 117)

[Stalen beitel die dient voor het hakken van smalle groeven in metaal. De beitel heeft een enigszins speervormig toelopende punt, die smaller is dan het hechtgedeelte. Zie ook afb. 51.]

Afb. 51. ritsbeitel

Volgens de invuller uit Q 121 diende de *kruisbeitel* om ijzer, klinknagels en lassen weg te kappen bij smalle gleuven. De beitel had een lengte die varieerde van 100 mm tot 250 mm.]

ritsbeitel: *rets.bejtāl* L 159a, 213, 217, 290, 291, 330, Q 108, 111; *rets.bēsāl* Q 116 (om uitsteeksels weg te kappen); **kruisbeitel:** *krj.ts.bejtāl* L 331; *krjts*– Q 108; *krjts*– Q 0112; *krjts.bētāl* Q 113; *krjts.bēsāl* Q 116, 121, 121b; **kantbeitel:** *kant.bejtāl* L 159a, 165, 192a, 213, 217, Q 108; *ka.nt*– Q 99*.

OLIEGROEFBEITEL, SPIEBEITEL

(N 33, 120; N 33, 111)

[Beitel waarmee een ronde groef, bijvoorbeeld een oliegroef of spiebaan in metaal kan worden aangebracht. De oliegroefbeitel lijkt op de ritsbeitel maar heeft een halfronde snede en is meestal licht gebogen. De *kromme ritsbeitel* (Q

111) werd gebruikt op plaatsen waar men met de rechte ritsbeitel niet bij kon.]

spiebeitel: *špibēsāl* Q 121; **sleufbeitel:** *šløjf.bejtāl* Q 108; **groefbeitel:** *gruf.bejtāl* L 299; *gruf.bēsāl* Q 116; **kromme ritsbeitel:** *kromā rets.bejtāl* Q 111.

Hulpmiddelen bij het maken van gaten

CENTERPONS

(N 33, 262; monogr.)

[Stalen stift met kegelvormige punt die dient om een uitholling in plaatmateriaal aan te brengen. De centerpons wordt vooral gebruikt om het middelpunt van een te boren gat aan te tekenen. Zie ook afb. 52.]

Afb. 52. centerpons

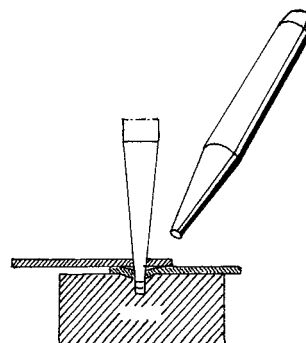
centerpons: *sentārpons* Q 108; *sentārpons* Q 111; **centerpunt:** *sentārpoñt* L 299, P 219; **center:** *señtār* L 330; *sentār* L 159a, 165, 329, Q 113; **keurnagel:** *kørnāgāl* L 321; **keurennagel:** *kørēnnāgāl* L 299; **dopper:** *dōpār* K 353, L 289, P 47, Q 5, 71, 83, 86; *dōpār* Q 95; *dēpār* Q 83; **tepper:** *tēpār* Q 83; **dut:** *dōt* L 290, 291; **körner (d.):** *kørnār* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 299, 329, 331, Q 18, 113, 116, 121, 121b; *kørnax* L 216a; *kōndār* L 321; *kōndār* Q 95, 99*; *kōndār* L 432, Q 193; *kījldār* L 382; **piqueur (fr.):** *pikōr* P 176b; *pikūr* P 219.

DOORSLAG

(N 33, 220a-b; N 33, 326; N 64, 72; monogr.)

[Werktuig waarmee gaten in een metaalplaat gemaakt kunnen worden. De doorslag is een stalen stift met een vlakke punt die rond, half rond, drie- of vierkantig kan zijn. Door met een hamer op de bovenzijde van de doorslag te slaan ontstaat in het plaatmateriaal een gat. De doorslag kan ook van een steel zijn voorzien; hij wordt dan vooral gebruikt om gaten in gloeiend ijzer te maken. Zie ook afb. 53. Bij het werken met de doorslag wordt het materiaal ondersteund door een onderlegplaat of een stuk kops hout. Vgl. ook het lemma ONDERLEGPLAAT.

Zie ook het lemma HOLPIJP. Dit werktuig lijkt, wat vorm betreft, veel op een doorslag, maar verschilt in zijn werking: een doorslag maakt gaatjes door het wegdringen van het omgevende materiaal terwijl de holpijp een gaatje uitsnijdt.]

Afb. 53. doorslag

doorslag: *dōrslax* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *dōwr-* P 176b, 219; *dōjrslāx* P 47; *dōrslāx* L 414, 423; *dōrslāx* L 299, 329 (mv. *-šlēx*), 330; *dōrāx-* Q 111 (vierkant en rond), 121, 121c; *dōrslōx* Q 71; *dōr-* Q 83; *dwer-* Q 86; *dūr-* Q 5; **stokdoorslag:** *stōk.dōrslax* L 216a; *stōk-* L 213; **stekdoorslag:** *štek.dōrāxslāx* Q 111; **doorslagje:** *dūrslīxskā* L 289; **doorslager:** *dō^arslēgār* L 424; *dōrāxslēgār* Q 116; **steldoorn:** *šteldōrn* Q 121b; **drijver:** *drīvār* L 329; *dr'ivār* L 330; **stomper:** *stumpār* P 219.

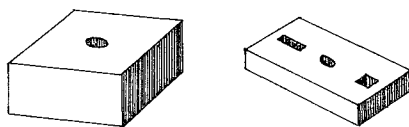
ONDERLEGPLAAT

(N 33, 349)

[Blokje met gaten van verschillende grootte, dat onder de plaat gelegd wordt waarin met een doorslag gaten moeten worden geslagen. Zie ook afb. 54.

De *schijf* (Q 83) was een ijzeren blok waarin verschillende gaten waren aangebracht.]

II.11

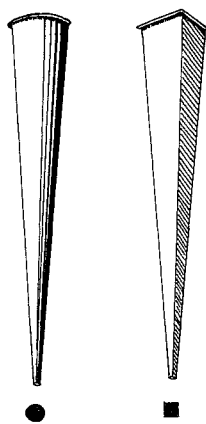
Afb. 54. onderlegplaten

onderlegger: *ōndarlēgār* L 217; **onderlegblok:** *onārlek.blōk* L 299 (van lood); **ponsblok:** *pons.blōk* Q 111; **snapblok:** *šnap.blōk* L 330; **nagelblok:** *nāalblōk* Q 108; vgl. in verband met het volgende woordtype ook het Hgd. *Matrize*: **matrij:** *matrīts* Q 121b; **slaglood:** *šlāxluat* Q 121b; **doorslagijzer:** *dōwrslox.ējzār* P 176b; **nagelijzer:** *nāgālēzār* K 353; **stempelkussen:** *stēmpalkōsā* L 165; **schijf:** *šājf* Q 83; **oud ijzer:** *q̄t. ējzār* P 47.

STEMPEL, LEEST

(N 33, 278)

[Gehard stuk staal met vierkante, rechthoekige of ronde dwarsdoorsnede dat naar onder toe in een punt uitloopt. De leest wordt met behulp van een hamer door gaten in metaal gedreven om ze groter te maken of om ze een andere vorm te geven. Zie ook afb. 55.]

Afb. 55. stempels

leest: *lēš* Q 83; *lējs* L 299; *lēj.s* Q 99* (drie- of vierkantig); *lējst* L 213, Q 95; **drift:** *dref* Q 111; **uitdrijver:** *yt.drīvār* L 192a; **drijver:** *drīvār* L 159a, 165, Q 111; *dr'ivār* L 330, 331; **ruimer:** *rījmar* L 217; **opwijder:** *opwīār* Q 121; **stamp:** *stamp* L 382; **wig:** *wex* L 290, 291; **doorslag:** *dōrslax* K 353; *dōr-* L 216a; *dōjr-* P 47; *dōrslāx* L 321; *dōrslāx* L 330, Q 99*; *dōrāx-* Q 113, 116; *dūrslāx* Q 5.

Afwerken, voltooien en verfraaien van het werkstuk (bankwerk)

Algemene hulpmiddelen

Werkbank met toebehoren

WERKBANK

(N 33, 279; N 64, 30a; N 66, 11a)

[De houten of metalen bank waarop de smid, loodgieter en koperslager het metaal kunnen bewerken. Vaak zijn er in het werkblad gaten aangebracht waarin tassen, staken etc. kunnen worden gestoken.

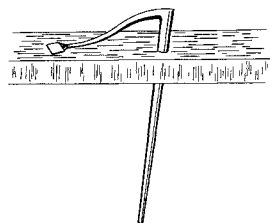
De woordtypen **schroefbank** (L 290, 291, P 176b, Q 88) en **vijsbank** (P 47) duiden op een werkbank waarop een bankschroef is aangebracht.]

werkbank: *werāk.bank* L 321, 330, 331, 382, 414, 423, 432, Q 111, 0112, 121; *werāk-* L 210, 290, 291, 329, Q 83, 113, 121b; *werāk-* L 289, Q 5; *wērāk-* Q 99*; *werāk.bānj* Q 95; *werāk.bānj* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *werāk-* K 353; **schroefbank:** *sxruf.bank* P 176b; *šruf-* L 290, 291; *šrowf.bānj* Q 88; **vijsbank:** *vēs.bank* P 47; **vijlbank:** *vilbānj* Q 116; **bank:** *bānj* L 163; **werktafel:** *weraktōfāl* Q 86; **tafel:** P 219; *tōfāl* L 329; **werkdīs:** *werāk.dōš* Q 121.

KLEMHAAK

(N 33, 289)

[Werktuig dat dient om een werkstuk op het werkbankblad vast te zetten. In de eenvoudigste uitvoering bestaat het uit een schacht waarop bijna haaks een arm is aangebracht. Om een werkstuk te klemmen wordt de schacht door een gat in het blad van de werkbank gestoken waarna het geheel met een hamer wordt vastgetikt. Zie ook afb. 56. Er bestaan ook uitvoeringen waarbij de arm scharnierend aan de schacht is bevestigd. Aan één uiteinde van de arm is dan een klemplaat aangebracht, aan het andere een draadspil. Door de draadspil aan te draaien wordt de klemplaat met grote kracht aangedrukt.]

Afb. 56. klemhaak

klemhaak: *klemhōk* L 216a, 217, 289, 321, P 176b, Q 99*; *klemhōak* Q 113; **bankhaak:** *banjhōk* L 290, 291, Q 5, 116; *banj(h)uak* Q 83; **klembeugel:** *klembijjal* Q 121b; **krombek:** *kromp·bek* Q 111 (ook recht).

Hulpmiddelen bij het aanpakken, vasthouden, monteren, etc.

Bankschroeven en handschroeven met toebehoren

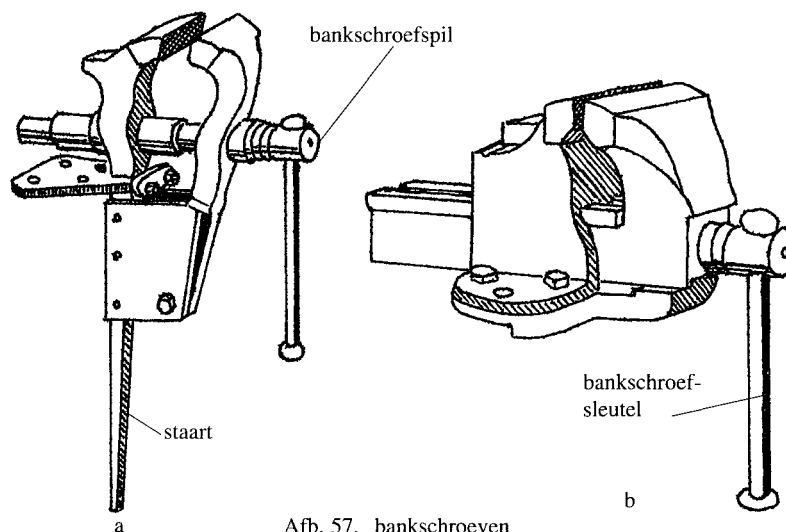
BANKSCHROEF

(N 33, 204a; N 64, 31a-b; N 66, 12a-b; monogr.)
[In het algemeen het werktuig dat door metaalbewerkers wordt gebruikt om werkstukken vast te zetten. Het bestaat uit twee bekken waarvan de ene aan de werkbank is bevestigd en de andere door middel van een draadspil open en dicht kan worden gedraaid. Tussen de bekken wordt het te bewerken voorwerp vastgeklemd.
Het lemma bevat ook benamingen voor de staartbankschroef en de parallelbankschroef. De staartbankschroef is aan de onderzijde voorzien van een pin waarmee dit werktuig in of aan de werkbank kan worden vastgemaakt. De parallelbankschroef ontleent haar naam aan het feit dat de klemvlakken van de bekken ervan zich bij het open- en dichtdraaien evenwijdig van respectievelijk naar elkaar toe bewegen. Dit type bank-

schroef wordt met behulp van schroefbouten op het werkvlak van de werkbank vastgezet. De staartbankschroef is doorgaans gesmeed uit staal terwijl de parallelbankschroef meestal uit gietstaal is vervaardigd. Zie ook afb. 57.

Een aantal Vlaamse zegslieden (K 353, P 176b) kennen verder nog lichte en zware bankschroeven. Het is echter niet duidelijk welk type bankschroef zij hiermee bedoelen.]

bankschroef: *banjksrūf* P 219; *banjksxrūf* L 163, 271, 414; *bānj*– K 353; *banjksxruf* L 216a, 289; *bānj*– L 159a, 165, 192a, 213, 217; *banjksruf* L 290, 291, 299, 321, 371, 382, 432, Q 98, 99*, 117, 118; *bānj*– Q 116; *banjksr'uf* L 329, 330; *banjksrūf* Q 83; *banjksrūf* Q 113; *banjksrōwf* Q 86; *bānj*– Q 95; **schroefbank:** *sxruf·bank* P 176b; *sruf*– L 382; *sruf*– Q 71; *srōwf*– Q 86; *sruf·ba·nj* Q 162 (mv. *–banja*, *–be·nj*); *srōwf·bānj* Q 88; **schroef:** *sruf* Q 83; *srōwf* L 423; *srōwf* Q 5; **bankvijs:** *banj·vējas* P 47; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Schraubstock:* **schroefstok:** *srūfstok* Q 0112; *sruf*– L 331, Q 111, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; de volgende woordtypen duiden een staartbankschroef aan: **staartbankschroef:** *start·bājksxruf* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *stert*– L 213; *stert·banjksxruf* L 216a; *stert·banjksruf* L 290, 291, 299; *stārt*– Q 98; *stert·banjksr'uf* L 330; *start·bājksrōwf* Q 95; *stat·banjksrōwf* Q 86; **bankschroef met staartschroef:** *banjksruf met stat·sruf* Q 83; **staartschroef:** *stārt·sruf* Q 99*; **staartschroefstok:** *stāts·srufstok* Q 121c; **gesmede bankschroef:** *gāsmējdā banjksrūf* Q 113; de volgende woordtypen duiden een parallelbankschroef aan:

Afb. 57. bankschroeven
a : staartbankschroef
b : parallelbankschroef

parallelbankschroef: *paralelbanksxruf* L 216a; *paralelbānksxruf* L 165, 213; *paralelbānksruf* L 290, 291, 299, 321; *paralelbānksr'uf* L 330; **parallelschroef:** *paralelsxruf* L 159a, 192a, 217; *paralelsruf* Q 121b (met brede bekken); *pāralelsruf* Q 99*; **parallelschroefstok:** *paralelsrufstok* Q 111, 121, 121c; **machineschroefstok:** *mašinsrufstok* Q 121 (= parallelbankschroef); **gegoten bankschroef:** *gəgəta bānksrūf* Q 113; **gewone bankschroef:** *gəwəna bānksruf* Q 116.

BANKSCHROEFBUS

(N 33, 205)

[De metalen bus in het vaste deel van de bankschroef waarin de bankschroefspil ronddraait.]

draadbus: *drōt.bøs* L 213; *drōt.bōjs* P 176b; **schroefbus:** *šruf.bøs* L 299; **tapbus:** *tap.bøs* L 289; **bus:** *bøs* L 159a, 216a; **tap:** *tap* L 289; **schroefpot:** *sxrūfpot* K 353; **schroefhuls:** *šrufhøls* L 290, 291; **draadhuls:** *drōthøls* L 217; **huls:** *høls* L 192a; **huis:** *hūs* Q 121; **hart:** *hert* L 382; **mof:** *muf* P 219; **spindelmoer:** *špendəlmōr* Q 111; **moer:** *mōjər* Q 99*; **lip:** *löp* Q 95.

BANKSCHROEFSPIL

(N 33, 206; monogr.)

[De draadspil waarmee de bekken van de bankschroef open en dicht gedraaid kunnen worden. Zie ook afb. 57.]

draadspil: *drōtspil* L 217; **spindel:** *spindəl* L 165, 213; *špendəl* Q 113, 116, 121b; **schroef:** *sxruf* L 192a; **schroefstok:** *šrufstok* L 424; **schroefstek:** *šrufstek* L 321; **as:** *ās* Q 121b.

BANKSCHROEFSLEUTEL

(N 33, 206)

[Een door de kop van de bankschroefspil gestoken metalen staafje dat dient om deze rond te draaien. Op deze wijze kan de bankschroef geopend en gesloten worden. Zie ook afb. 57.]

bankschroefsleutel: *bānksrūfslōtəl* L 382; **sleutel:** *slōtəl* P 176b; *slōtəl* L 159a, 217, 321, Q 95; *šlōtəl* L 290, 291; *šlōsəl* Q 121b; **klepel:** *klēpəl* L 289; **slinger:** *sleŋər* L 330; **zwengel:** *zweŋəl* L 165; **zwong:** *zwōŋk* P 47; *zwōŋk* P 219; **schroefstok:** *sxrufstok* L 213; **handhaaf:** *(h)antəf* Q 83; **spindel:** *špendəl* Q 111, 121; **spil:** *špel* Q 113; **staart:** *štats* Q 116; **staaf ijzer:** *stōf. ejzər* Q 83.

BANKSCHROEFBEKKEN

(N 33, 207)

[Het vaste en het beweegbare deel van de bankschroef waartussen het werkstuk wordt vastgeklemd. De beide delen worden door een aantal

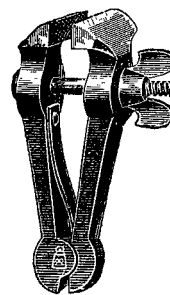
zeglieden (Q 95, 121c) ook met het enkelvoudige *bek* aangeduid. Zie ook het WNT II.1, kol. 1558 sv. *bek* 4c.]

bankschroefbekken: *bānksruf.bekə* L 382; **bekken:** *bekə* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 299, 321, 330, 331, Q 5, 86, 111, 113, 116, 121; *bekə* K 353, Q 99*; de volgende twee opgaven zijn enkelvoud: *ət. bekə* Q 95, 121c; **lippen:** *lepə* P 47, 219, Q 83; **klauwen:** *klōwə* L 290, 291, Q 121b; **bankknijper:** *bānkknejpər* P 176b.

HANDSCHROEF

(N 33, 204b; N 33, 241)

[Kleine, ijzeren staartbankschroef waarin men een werkstuk kan vastklemmen. Zie ook afb. 58. De handschroef wordt onder meer gebruikt bij het klinken, solderen en met de hand vijlen van kleine voorwerpen.]

Afb. 58. handschroef

handschroef: *hantsxruf* L 213, 216a; *hānt-* L 159a; *hānt-* L 165, 192a, 217; *hantšruf* Q 99*, 111; *hantj-* L 299, 321; *hanj-* L 290, 291, Q 121; *hantjšr'uf* L 330; **pressschroef:** *pressxruf* P 176b; **staartbankschroef:** *štats.bānksruf* Q 116; **staartschroefstok:** *štatsšrufstok* Q 121; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Feilkloben*, „handschroef”; **vijlenkloof:** *viləkluf* Q 121b; **klem:** *klem* Q 121b; **spantang:** *spantaŋ* Q 5.

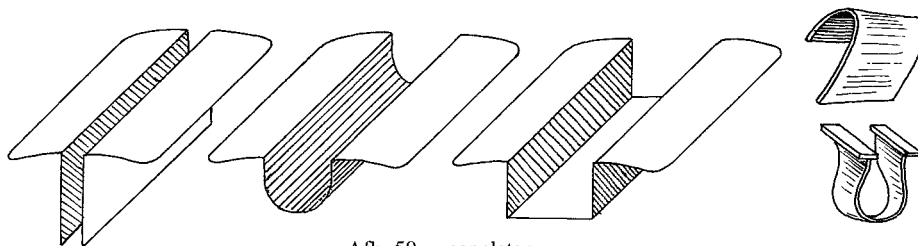
VIJLBLOKJE, SPANPLAAT

(N 33, 108; N 33, 306a-b; N 33, 380)

[In dit lemma zijn de benamingen voor verschillende voorwerpen bijeengeplaatst die tussen de bekken van de bankschroef worden geklemd om te voorkomen dat een te bewerken voorwerp daardoor beschadigd raakt.

Vijlblokjes worden door de smid zelf gemaakt van een blokje hout of een stuk zacht metaal zoals lood of koper. Ook plastic en aluminium worden door de zegslieden vermeld.

Spanplaten zijn van lood of koper gemaakte

Afb. 59. spanplaten

plaatjes die in de vorm van het te bewerken voorwerp zijn gebogen. Zie ook afb. 59.]

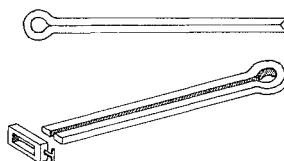
vijlblokje: *vīlbløkskə* L 192a; *vīlbløkskə* L 165; **schutblokje:** *šøt.bløkskə* Q 111; **beschermblok:** *bəšerəmblok* Q 108; **klemblok:** *klembløk* Q 95; **steunblok:** *stønblok* Q 95; **klemhout:** *klemhøwt* Q 95; **loden band:** *lūdā bānt* P 176b; **band:** *bant* Q 83; **steunstrip:** *stønstrep* Q 95; **beschermplaat:** *bəšerəmplāt* L 299, 321; **beschermer:** *bəšerəmə* Q 95; **schutplaatje:** *šøt.plējtə* Q 111 (wordt gebruikt bij fijn werk om beschadigingen te voorkomen); het eerste lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Schutz*, „bescherming”; **schutplaat:** *šutsplāt* Q 121; **spanplaat:** *spanplāt* L 321; *špan-* Q 99* (om het beschadigen van diverse materialen te voorkomen), 116, 121b; *spanplōt* Q 86; **spansel:** *spansəl* L 216a; **lip:** *lep* P 219; **beschermklaauw:** *bəšerəmkłəw* L 330; **bekkenklaauw:** *bekəkləw* L 330; **klaauw:** *kləw* L 330; het eerste lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Schutz*, „bescherming”; **schutzbek:** *šuts.bek* Q 121 (mv. *-bəkə*); **bekkenkapje:** *bekəkepə* L 330.

Klemmen

PLAATKLEM

(N 33, 324)

[Werktuig waarmee men plaatijzer vastzet zodat dit gebogen kan worden. De plaatklem bestaat uit twee losse, of aan één eind met elkaar verbonden staven, die door één of meer schroeven of met behulp van een beugel tegen elkaar geperst kunnen worden. De plaatklem wordt in de bekken van de bankschroef vastgeklemd. Zie ook afb. 60.]

Afb. 60. plaatklemmen

plaatklem: *plātklem* L 217, 299, 382, Q 111, 113; *plōt-* L 159a, 165, 216a; **platenklem:** *plātəklem* L 213, 290, 291, 321, 330, 331, Q 116; **knijpklem:** *knīpklem* L 299; **plooiklem:** *plūjklem* P 176b; **klem:** *klem* L 192a, Q 121b; **plaatveer:** *plāt.vēr* Q 99*; **plooijzer:** *plōjejzər* Q 83; *pluwājēzər* K 353; *plū-* P 47; **buigarm:** *bøjx.ərəm* Q 95.

KANTKLAUW

(N 33, 172; N 64, 50a)

[Soort tang met schuin geplaatste bekken waarin men het werkstuk in een scheve stand in de bankschroef kan vastklemmen om er op deze wijze schuine kantvlakken aan te kunnen vijlen. Zie ook afb. 61.]

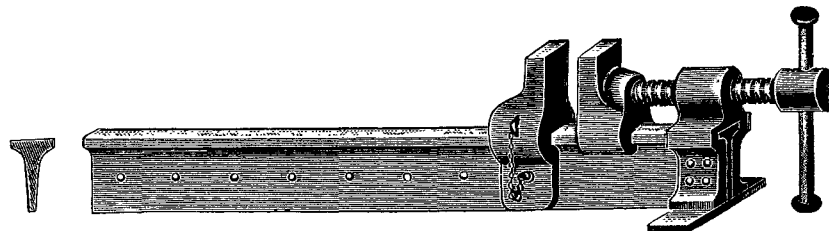
Afb. 61. kantklaauw

kantklaauw: *kantjkləw* L 321; **kantenklaauw:** *kantəkləw* L 159a, 192a, 213, 217; *kāntə-* L 165; *kaŋktə-* L 290, 291; **klaauw:** *kləw* Q 121c; **span-tang:** *špantəŋ* Q 116; **klemtang:** *klemtaŋ* Q 95; *klemtsəŋ* Q 121b; **pince-tang:** *pėjstaŋ* P 219; **tang:** *taŋ* P 176b; **krombek:** *kromp.bek* Q 111.

SERGEANT

(N 33, 274)

[Soort klem om werkstukken vast te klemmen. Het werktuig bestaat uit een geleider waaraan één deel van de bekken vast is bevestigd terwijl het andere deel glijdend heen en weer kan worden bewogen. In het beweegbare deel van de bekken is een draadspil aangebracht waarmee het werkstuk tegen de vaste bek wordt vastgeklemd. Zie ook afb. 62.]

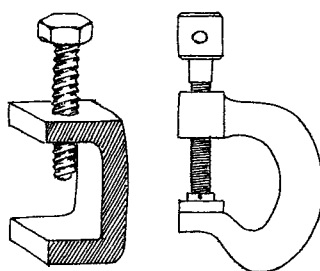
Afb. 62. sergeant

sergeant: Q 95; *seržant* L 216a, 330, 331, Q 113, 121b; *seržant* K 353; *səržant* L 213, 299, P 47, 219, Q 5, 83, 86, 111; *səršant* L 289, 382; *šeršant* Q 0112; *šəršant* Q 116; *šərzant* L 290, 291; *sərjant* L 321; **lijmtang:** *limtaŋ* L 159a, 165, 213; *limtaŋ* L 299, Q 99*; *limsaŋ* Q 121; **spanvijs:** *spanvēs* K 353.

KLEMHAAK, KETELKLEM

(N 33, 273; N 64, 51a)

[Hoekige of hoefijzervormige beugel met een draadspindel in het ene been waarmee metaalverbindingen kunnen worden vastgehouden of vastgeklemd. De klemhaak wordt onder meer gebruikt bij klink-, boor- en buigwerk. Zie ook afb. 63.]

Afb. 63. klemhaken

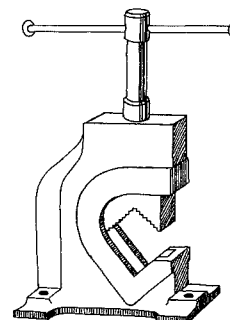
klemhaak: *klemhāk* L 159a, 165, 192a, 216a, 217, 213, 289, 382, P 176b, Q 111; *klemhāk* Q 117, 118; *klemhāk* Q 113, 121; **klembeugel:** *klembōgəl* K 353, L 217, Q 99*; **klem:** *klem* L 290, 291, 330, Q 116; **klam:** *klam* Q 5; **klembak:** *klembak* Q 121b; **sergeant:** *səržant* L 414, 423; **tafelpen:** *tāfəlpən* L 299; **schroef:** *šruf* L 371.

PIJPKLEM

(N 33, 322; N 64, 51b)

[Klem waarmee pijpen en buizen tijdens het bewerken vastgezet kunnen worden. De pijpklem heeft doorgaans een beweegbare en een vaste bek. De beweegbare bek kan door middel

van een draadspil op en neer worden gedraaid. Beide bekken zijn V-vormig uitgevoerd om platdrukken van de pijp te voorkomen en hebben een geribbeld oppervlak. Zie ook afb. 64.]

Afb. 64. pijpklem

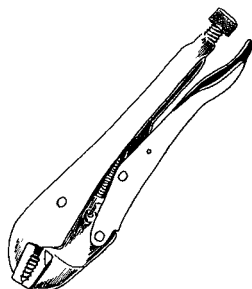
pijpenklem: *pīpāklem* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 321, 330, Q 111, 113, 117, 118; **buizenklem:** *bōjzānklem* L 414; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Duitse *Röhre*, „pijp, buis”; **reurenklem:** *rōrāklem* Q 121c; **spanklem:** *španklem* Q 121b; **buizenkop:** *bōjzəkop* L 423.

Tangen voor aanpakken, vasthouden, klemmen, vast- en losdraaien en monteren

KLEMTANG

(N 33, 179; N 33, 181)

[Stalen tang voor het vastgrijpen van vlakke materialen, pijp, staafmetaal, etc. Zie ook afb. 65. De klemtang wordt in uiteenlopende modellen gefabriceerd. Zo zijn er uitvoeringen met gebogen bek, ongetande bek en G-vormige bek. De klemtang is instelbaar op de diameter van het materiaal; aan het uiteinde van één van de tangbenen is daartoe een stelschroef aangebracht. Wanneer materiaal door het aandrukken van de

Afb. 65. klemtang

tangbenen is vastgeklemd, hoeft de tang niet verder te worden vastgehouden. De tang wordt ontgrendeld door middel van een hefboom tussen de tangbenen.

De klemtang werd volgens de zegsman uit Q 121 gebruikt om platen en ander materiaal vast te klemmen.]

klemtang: *klemtan* L 321; *klemtsan* Q 116, 121; **prestang:** *prestān* P 176b, 219.

SINGELTANG

(N 33, 181)

[Stalen tang die bij het stofferen wordt gebruikt voor het spannen van singelband. De tang heeft een platte, geribde bek waarmee het singelband vastgeklemd kan worden tijdens het spannen op het frame. Volgens de invuller uit Q 121 betreft het hier een zeer oude tang die momenteel niet meer in roulatie is.]

strektang: *štrektsan* Q 121.

MOERTANG

(N 33, 181)

[Tang met hoekige bekken, speciaal voor moeren. Zie ook afb. 66. Volgens de invuller uit Q 121 voorkwam deze tang dat moeren beschadigd raakten bij het los- en vastdraaien.]

moedertang: *mōdartsan* Q 121.

Afb. 66. moertang

Afb. 67. toiletmoertang

TOILETMOERTANG

(N 33, 181; N 64, 46)

[Speciale tang die dient voor het aandraaien van de sluitmoeren waarmee een kraan in een wastafel wordt vastgezet. Zie ook afb. 67.]

toiletkraantang: *twaletkrāntsān* Q 121c; **wastafeltang:** *wēštōfāltān* Q 117, 118.

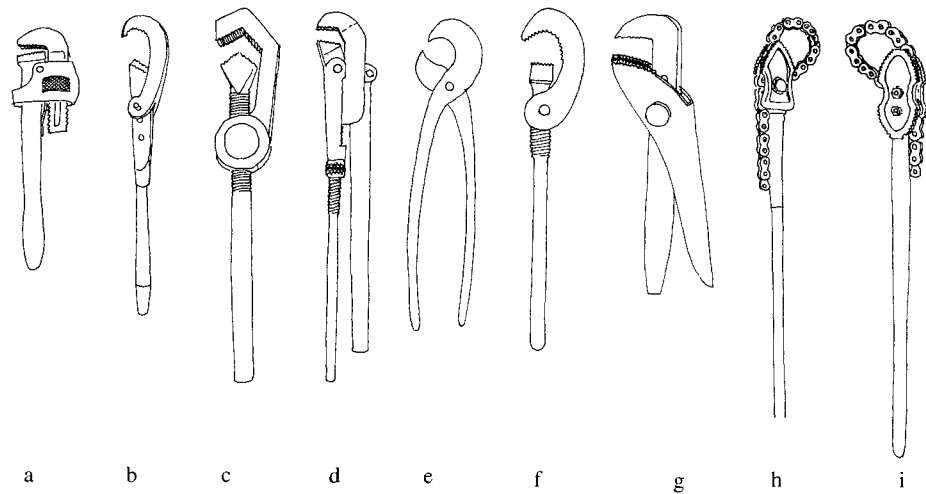
PIJPTANG

(N 33, 176; N 33, 179; N 33, 181; N 64, 43a-b; N 64, 44; monogr.)

[In het algemeen een tang waarmee een pijp of ander rond materiaal vastgeklemd kan worden. De veelal getande bek van de tang is zo gevormd dat pijpen stevig kunnen worden vastgegrepen. Er bestaan diverse uitvoeringen van deze tang. Bij de Zwitserse of Zweedse *pijptang* (afb. 68d) kan de afstand tussen de bekken worden gewijzigd met behulp van een stelschroef op één van de tangbenen. De *blitztang* (afb. 68g) heeft twee benen die in diverse standen kunnen worden gesteld om de gewenste opening tussen de bekken te bereiken. Door de uiteinden van de benen stevig naar elkaar toe te knijpen, wordt de vereiste klemkracht op het materiaal uitgeoefend. De *kettingpijptang* (afb. 68h, i) is een stalen tang met een enkele of dubbele getande bek waarover een ketting loopt. Deze ketting wordt rond het werkstuk gelegd en vastgehaakt aan de bek van de tang. Wanneer de tang omlaag gedrukt wordt, spant de ketting zich strak om het werkstuk.

Voor zover door de zegslieden aangeven, is achter de plaatscode met behulp van een letter aangeven welke tang uit afbeelding 68 wordt bedoeld.]

pijptang: *pīftsān* Q 121; **pijpentang:** *pīpātān* L 165, 192a, Q 111, 117, 118; **buistang:** *bōwstān* Q 83; *bōjs-* P 219; **buizentang:** *bōwzātān* Q 83; *bōjzā-* L 414; *bījzā-* L 213, 217, 290, 291, Q 111 (wordt gebruikt bij de aanleg van water- en gas-

Afb. 68. pijptangen

leidingen); vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Duitse *Röhre*, „pijp, buis”: **reurentang**: *rōratsaŋ* Q 121c; **klaauwtang**: *klqwtasaŋ* Q 121c (c); **zwitserse tang**: *zwetsərsətsaŋ* Q 121c; **zweedse tang**: *zwētsə taŋ* Q 117 (d), 118 (d); **schroeftang**: *šruftaŋ* L 382; **blitztang**: *bletsaŋ* L 382, Q 117 (g), 118 (g); *bletsaŋ* Q 121 (voor pijpen en moeren), 121c (g); **gastang**: *gā.staŋ* Q 2 (blitztang); *gās*– L 414, Q 20, 86, 95; **gassleuter**: *gāsslətar* P 219; de volgende opgaven zijn benamingen voor een kettingtang: **kettingtang**: *keteŋtaŋ* L 159a, 165, 213, 217, 414, 423, Q 117 (h, i), 118 (h, i); **kettentang**: *ketətsaŋ* Q 121, 121c; **kettenpijptang**: *ketəpīftsaŋ* Q 121.

WATERPOMPTANG

(N 33, 177; N 64, 52; monogr.)

[Stalen, verstelbare tang voor het vastgrijpen en monteren van pijpmateriaal, het vast- en losdraaien van moeren, etc. De tang heeft een getande, ronde bek waarmee het materiaal kan worden vastgeklemd. De afstand tussen de beken van de tang is verstelbaar. Zie ook afb. 69.]

Afb. 69. waterpomptang

waterpomptang: *wātarpomptaŋ* L 192a, 213, 216a, 289, 290, 291, 299, 321, 331, Q 95, 113, 117, 118; *wōtarpom*– Q 5; *wātarpōmp*– Q 99*; *wōtarpump*– Q 83; *wētarpump*– P 219;

wātarpom– L 217; *wōtarpom*– L 159a, 165; *wasərpomptsan* Q 121, 121c; **pompentang**: *pompətsaŋ* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **pomptang**: *pomptaŋ* L 414, Q 86; **buizentang**: *bīzətaŋ* L 382; **buistang**: *bōjstaŋ* P 176b; **pijpentang**: *pīfətsaŋ* Q 121; **griptang**: *greptaŋ* P 47.

GASFITTERSTANG

(N 64, 45; N 33, 181)

[Stalen tang met een bek met twee getande, ovale openingen die dient voor het monteren van pijpwerk en het vasthouden en aandraaien van sokken, moeren, moffen en nippels. Zie ook afb. 70. Volgens Handboek Gereedschap (pag. 194) wordt de gasfitterstang vooral voor het zwaardere installatiewerk gebruikt.]

Afb. 70. gasfitterstang

fittertang: *fetətaŋ* Q 99*; *fetərtsaŋ* Q 121c; **fittingtang**: *feteŋtaŋ* Q 117, 118; **gastang**: *jāstsas* Q 121; **platte tang**: *plata taŋ* L 423.

Hulpmiddelen bij het afmeten en afschrijven

UITSLAAN

(N 64, 91; N 66, 27)

[Een onderdeel van een werkstuk in volle grootte op papier uittekenen. Zie ook het lemma UITSLAAN in WLD II.9, pag. 103.]

uitslaan: *ūtšlōa* Q 117, 118; *ūsšlōa* Q 121c; *ytslān* L 210; *qwtšloan* L 414; **uitslag maken:** *ūtšlāx māka* Q 98; *ūtšl'āx* ~ L 329; **uitzetten:** *ūt-zetā* L 423; *ūt-zetā* Q 88; **uittekenen:** *ūttejkāna* L 423.

AFTEKENEN

(N 64, 81b; N 66, 2b; N 33, 380)

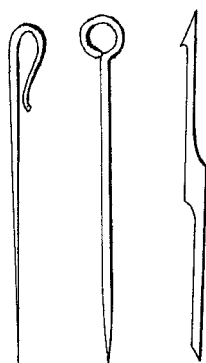
[De afmetingen van een werkstuk met behulp van een kraspen of krasblok op het plaatmateriaal aftekenen. Zie ook de toelichting bij deze lemmata.]

aftekenen: *āftekāna* Q 98 (door middel van het kruisijzer); *āftsēxāna* Q 121c; *āftejkāna* L 329, 423 (door middel van een rooier); **aftraceren:** *āftrasēra* L 414; **schramen:** *šrōama* Q 121.

KRASPEN

(N 33, 245; N 64, 82a; N 64, 82c; monogr.)

[In het algemeen een werktuig waarmee de metaalbewerker de afmetingen van een werkstuk op het plaatmateriaal aftekent. Het bestaat doorgaans uit een spitse stalen of koperen stift die soms in een houten heft gevat kan zijn. Zie ook afb. 71.]

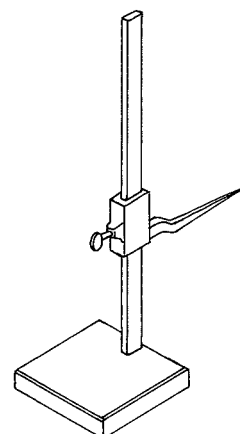
Afb. 71. kraspen

kraspen: *kraspen* L 321 (in staal), Q 5, 99*; **kraspin:** *kraspen* L 159a, 216a; *kraspen* L 165, 213; *krās-* Q 71; **kratspen:** *kratspen* L 271, 299, Q 111; **kratspin:** *kratspen* Q 113, 116, 121b; *kratspe.n* L 331; *kratspen* L 330; **krets:** *krets* Q 83; **tekenpen:** *tikānpen* L 414; **schrijfpen:***šrēfpen* Q 86; **traceerpen:** *trasērpen* L 414; **trekpen:** *trekpen* Q 117, 118; **koperen pen:** *kōpārən pen* L 290, 291; *kōpāra* ~ K 353; **koperen pin:** *kōpārən pen* L 217; **traceerpunt:** *trasejrpōnt* P 219; **koperen punt:** *kōwpāra pōnt* P 176b; **kratsstift:** *kratsštef* Q 121, 121b, 121c; **tekenstift:** *tejkānštef* L 321, 382; **koperen stift:** *kūpāra štef* Q 113; **krasnaald:** *krasnoalt* L 414; **puntijzer:** *pōnt-īzər* L 423; **griffel:** *grefəl* P 47; *jrefəl* Q 121c; **grif:** *gref* L 423.

KRASBLOK

(N 33, 347)

[Kraspen op een voetstuk. Het krasblok wordt gebruikt wanneer een nauwkeurige aftekening op het materiaal noodzakelijk is. Het krasblok wordt met zijn voet rustend op het werkblad langs het werkstuk geschoven, waarbij de scherpe punt van het werktuig een lijn trekt. Zie ook afb. 72.]

Afb. 72. krasblok

Het woordtype **traskē** (Q 5) is merkwaardig. Mogelijk betreft het hier een afleiding van het Franse werkwoord *tracer* met het Waalse deminutiefsuffix *-kē* (Frans *-quin*). Vgl. ook de inleiding van WLD II.5, pag. XV, waar twee vergelijkbare vormen *sūkē*, „storing, dislokatie”, eig. „drempeltje” en *beurkē*, „tussenschacht”, eig. „kleine schacht” worden besproken.]**krasblok:** *kras.blōk* L 217, 321; **kratsblok:** *krats.blōk* L 331, Q 116; **schrijfblok:** *šrīf.blōk* L 299; **blokkraspen:** *blōkkraspen* Q 99*; **krasbek:** *kras.bek* P 176b; **kretspen:** *kretspen* Q 95; **kretser:** *kretsər* L 330; **aanrijter:** *ārīsər* Q 121b; **traskē:** *traskē* Q 5.

KRIJT

(N 64, 82b)

[Het krijt dat wordt gebruikt bij het aftekenen en soms ook bij het ontvetten van materiaal.]

puntkrijt: *pøntkrīt* L 423; **knijt:** *knīt* Q 117, 118, 121c.

AFSCHRIJFLAT, RIJ

(N 33, 263; N 64, 84; N 66, 3)

[IJzeren of stalen lat waarlangs men rechte lijnen aftekent op het plaatmateriaal. De stalen rij wordt ook gebruikt voor het controleren van de vlakheid van materialen. Zie ook afb. 73.]

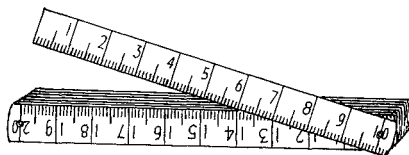

Afb. 73. afschrijflat, rij

tekenlat: *tejkənlat* L 321; **richtlat:** *rexlat* Q 116; *rexlat*s Q 121b; **aanstrijplat:** *āstriplat* Q 111; **lat:** *lat* P 47, 219, Q 5; **rij:** *rej* L 159a, 216a, 217, 329 (zonder schaalverdeling), P 176b, Q 86; *rēj* L 165, 213, 290, 291; *rī* L 271; *rij* L 299; *ri* L 330; **stalen rij:** *štəalə rej* Q 121; **assenrij:** *asərēj* L 290, 291; **liniaal:** *linijāl* Q 95.

MEETLAT, DUIMSTOK

(N 33, 263; N 64, 84; N 66, 3; monogr.)

[Een in centimeters en/of duimen (inches) verdeelde maatstok van hout of metaal. Het woordtype **zollstock** (Q 116, Q 121c) duidt een vouwbare meetlat ter lengte van een meter of meer aan die men in de broekzak kan opbergen. Zie ook afb. 74.]

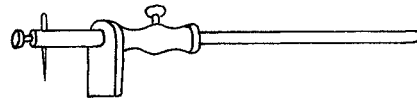
Afb. 74. stalen duimstok

maatlat: *mōtlat* K 353, L 382, Q 71; **meetlat:** *mēʔtlat* Q 113; *mēsłats* Q 121c; **meter:** *mētər* L 329 (1 of 2 meter lang), 423; **liniaal:** *linijāl* L 329 (met schaalverdeling); **ril:** *ril*, *rel* Q 98 (stalen lat van ± 2 meter lang); **duimstek:** *dū.mštek* L 330 (mv. *-štekər*); **zollstock** (d.): *tsqlštək* Q 116, 121c.

KRUISSTAAL

(N 33, 264; N 64, 81a; N 66, 2a)

[Stalen werktuig om evenwijdig lijnen op het materiaal te trekken. Het bestaat doorgaans uit een ronde stang waarbij aan één uiteinde een haakse stalen pin is bevestigd. Op de stang is verder een verplaatsbare aanslag aangebracht die met een schroef of vleugelmoer kan worden vastgezet. Wanneer de aanslag langs de kant van het werkstuk wordt voortbewogen, krast de stalen pin een evenwijdig aan de rand lopende lijn in het materiaal. Er bestaat ook een uitvoering waarbij aan één uiteinde van de ronde stang een vastzittend klein wieltje is bevestigd, terwijl op de stang een draaibaar, groter wieltje is aangebracht. Het kleine wieltje wordt langs de zijkant van het werkstuk geschoven, het grote dient om de evenwijdig aan de rand lopende lijn af te tekenen. Zie ook afb. 75.]

Afb. 75. kruisstaal

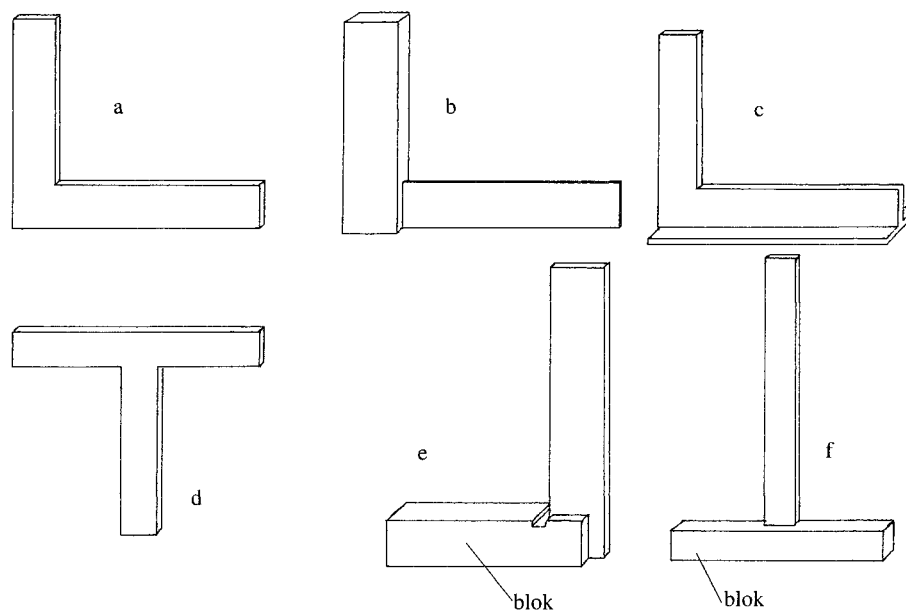
kruishout: *krytshōts* Q 121c; **kruisijzer:** Q 88; *krōs.ējzər* L 414; *krīs.īzər* Q 98; *krīts-* Q 98; **kruisstaaf:** *krīsstāf* L 321; **rooier:** *rujər* L 423, Q 98, 111; **spitspunt:** *spetspønt* L 423; **schraamtrekker:** *šrōmtrekər* Q 88; **ritser:** *retsər* Q 98; **aftekenradje:** *ātejkənreṭšə* Q 99*; **afschrijfblok:** *āšrif:blək* L 299; **schoestermaat:** *šustərmōt* L 382.

WINKELHAAK

(N 33, 318a; N 33, 318c-d; N 64, 79b; monogr.)

[Haak waarvan de armen een hoek van 90° vormen. Met de winkelhaak wordt haaks afgetekend of kunnen werkstukken op hun haaksheid worden gecontroleerd. De winkelhaak kan L- of T-vormig zijn uitgevoerd en al dan niet van een aanslag (blok) of maatverdeling zijn voorzien. De T-vormige winkelhaak wordt ook *T-haak* of *kruishaak* genoemd. Zie ook het lemma WINKELHAAK in WLD II.9, pag. 10 en afb. 76.]

winkelhaak: *weŋkəlhōk* K 353, L 159a, 165, 217, 269, 289, 290, 291, 299, 321, 330, 331, 382, 432, P 219, Q 5, 86, 95, 99*, 111, 0112, 116; *weŋkəl-* L 163, 192a, 213, 216a; *weŋkəlōk* L 423; *weŋkəlhōʔk* Q 117, 118, 121b, 121c; *weŋkəlhōk* Q 113, 121 (mv. *-hōk*), 121a (id.), 121b (id.), 121c (id.), 121d (id.), 121e (id.); *weŋkəlhōk* P 47; *weŋkəlōk* P 176b; *weŋkəlhoak* L 414; *weŋkəl(h)uək* Q 83; **haak:** *ōk* L 423; **t-lat:** *tēlat* L 423; het volgende woordtype is de bena-

Afb. 76. a-d: winkelhaken
e: blokwinkelhaak
f: blokkruishaak

ming voor een winkelhaak waarbij op de buitenkant van één van de armen haaks een smalle strook metaal is gesoldeerd; vgl. afb. 76c: **kapwinkelhaak**: *kapwenkālḥōk* K 353; de volgende termen duiden een T-vormige winkelhaak aan; vgl. afb. 76d: **kruishaak**: *krīṭshōk* L 382; *krḡs(h)ḡk* P 213; **kruishout**: *krḡshōt* P 219; **kruiscirkel**: *krīstserkāl* Q 121b; de volgende woordtypen duiden een winkelhaak aan waarvan één van de twee armen dikker is uitgevoerd; vgl. afb. 76b/e: **blokwinkelhaak**: *blōkwenkālḥōk* L 299, 321, Q 99*, 116; *blōkwenkālḥōk* Q 121; **blokwinkel**: *blōkwenkāl* L 382; **aanslagwinkelhaak**: *ānslāxwenkālḥōk* Q 111; het volgende woordtype duidt een T-vormige winkelhaak aan waarvan één van de armen dikker is uitgevoerd;

vgl. afb. 76f: **blokkruishaak**: *blōkkrīshōk* L 321; *blōkkrīts*– L 299.

VERSTEKHAAK

(N 33, 318e)

[Haak waarvan de armen een hoek van 45° vormen. De verstekhaak wordt gebruikt om hoeken van 45° af te tekenen.

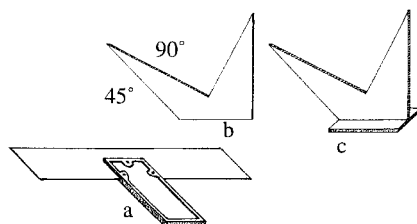
Zie ook het lemma VERSTEKHAAK in WLD II.9, pag. 10-11 en afb. 77.]

verstekhaak: *varstekḥōk* P 219; *varstek*– L 331; *varstek*– L 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289; *varstek*– L 159a, Q 86; *varstek*– L 290, 291, 299, Q 99* (voor hoeken van 30° of 45°), 0112, 116; *varstēk*– L 321; *varstēk*– L 330, Q 111; *varstēk(h)uāk* Q 83; **drie-/drijhaak**: *drējhōk* Q 117 (afb. b-c), 118 (idem); vgl. voor het eerste woorddeel van het volgende woordtype ook het Hgd. *Gehrung*, „verstek”: **gerongshaak**: *jēronshōk* Q 121.

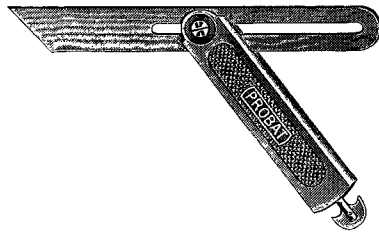
ZWAAIHAAK

(N 33, 318b; N 64, 79a)

[Winkelhaak waarvan de benen beweegbaar zijn. De zwaihaak bestaat doorgaans uit een huis en een veer die scharnierend met elkaar verbonden zijn. Met een schroef kan men de veer in de

Afb. 77. verstekhaken

Afb. 78. zwaaihaak

gewenste hoek vastzetten. Men onderscheidt de enkele en de dubbele zwaaihaak. De eerste is L-vormig, de tweede heeft de vorm van een T. De zwaaihaak wordt gebruikt om hoeken op te meten en af te tekenen. Zie ook het lemma ZWAAIHAAK in WLD II.9, pag. 11-12 en afb. 78.]

zwaaihaak: *zwājḥq̃k* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, Q 116; *zwq̃waj-* K 353; *zwej-* L 321, P 219, Q 5; *zwej-* L 290, 291; *zwej-* L 289, Q 95; *žwej-* L 299, 330, 331, Q 99*, 111; *šwej-* L 382; *zwēhoak* L 414; *zwajhōk* P 47; *šwājḥq̃ak* Q 113;

zwenkhaak: *šweṇkhq̃k* Q 0112; *žweṇkhq̃ak* Q 117 (mv. *-hōk*; enkel en dubbel), 118 (idem);

werphaak: *weraḥḥq̃ak* Q 121c; **twijghaak:** *tswejḥhōq̃ak* Q 121c; **schmiede (d.):** *šmīx* Q 121b;

verstelbare winkelhaak: *vərštelbārā weṇkālḥq̃ak* Q 121b; **dobbele winkelhaak:** *dubāla weṇkālḥq̃ak* Q 117, 118.

AFTEKENMAL

(N 33, 249)

[Het model waarmee de delen op het plaatijzer worden afgetekend die er later moeten worden uitgekapt. Een aftekenmal wordt gemaakt wanneer er veel stukken van gelijke vorm moeten worden vervaardigd.]

mal: *mal* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 330, 382, Q 5, 121b; **sja-bloon:** *šablōn* L 290, 291, 299, 321, Q 95, 99*, 116, 121; **model:** *model* Q 111; *mōdel* P 47;

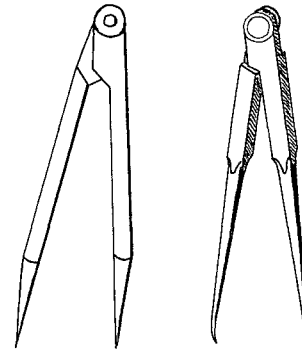
leest: *lēst* L 165; **matrijs:** *matrīs* Q 113; **matri-ce (fr.):** *matres* P 219; met het volgende woordtype wordt waarschijnlijk een mal bedoeld die is vervaardigd uit papier waarop een rasterindeling is aangebracht: **modelpapier:** *mōdelpapīr* P 176b.

STEEKPASSER

(N 33, 252a-b; N 33, 252k; N 66, 1b)

[Werktuig voor het uitzetten van maten en voor het trekken van cirkelbogen. Het bestaat uit twee rechte benen met scherpe punten die aan de bovenzijde met een scharnier verbonden zijn. Zie ook afb. 79.]

steekpasser: *štēkpasār* L 299, 329; *štēx-* Q 121, 121c; *štēkpesār* Q 98, 99*; *štēk-* L 330, Q 111;

Afb. 79. steekpassers

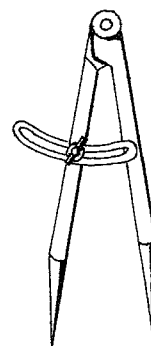
spitspasser: *špetspesār* L 331; **spitscirkel:** *špetstserkəl* Q 121b; **puntpasser:** *pōntjpesār* L 330; **beenpasser:** *bēnpesār* P 219; **losse passer:** *lōsā pesār* L 423; **gewone passer:** *gəwuwəna pasār* K 353; *gəwōnā pasār* Q 116; *gəwūnā pesār* L 423; *gəwunā pestār* P 176b; **passer:** *pasār* L 210, 216a, 246, Q 5; *pāsār* P 47; *pesār* L 192a, 290, 291, 321, Q 83; *pešār* Q 88; *pestār* Q 83.

STEEKPASSER MET STELBOOG

(N 33, 252e; N 64, 80b; N 66, 1b)

[Steekpasser waarvan de beide benen door een stelboog met elkaar verbonden zijn. Door een op de stelboog aangebrachte schroef vast te draaien kunnen de benen van de passer in een bepaalde positie gefixeerd worden. Zie ook afb. 80.]

gradenpasser: *grādapēsār* L 321; **graadpasser:**

Afb. 80. steekpasser met stelboog

grātpesār Q 99*; **boogpasser:** *bōxpesār* P 219; **trekpasser:** *trekpasār* L 382; *trek-* L 371; *trekpesār* Q 111; **instelbare passer:** *enštelbārā pesār* L 330; **vastzetpasser:** *vas.zetpesār* L 423; **passer met stelbeugel:** *pasār mēt štelbōgəl* L 299; **passer met schroeven:** *pestār mēt šrūvā* Q

83; **steekpasser met vastzetknop**: *štēxpasār met vas-zetknop* Q 121c; **steekpasser met klem**: *štēkpesār met klem* Q 98; **verstelbare steekpasser**: *vārštēlbārā štēkpasār* L 329; **steekpasser**: *štēxpasār* Q 116; **spitscirkel**: *špets-tserkāl* Q 121b; **maatpasser**: *mōtpesār* L 290, 291; *mōtpesār* Q 88; **vandiktepasser**: *va(n)dektapasār* K 353.

STEEKPASSER MET GETANDE STELBOOG

(N 33, 252h)

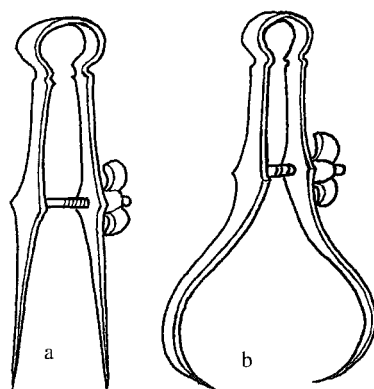
[Steekpasser met stelboog waarop een vertanding is aangebracht. Het openen en sluiten van de benen van deze passer kan met behulp van een tandwielletje geregeld worden.]

tandpasser: *tāntpasār* P 176b; *tanj-* Q 113; *tantpesār* Q 111; *tantjesār* L 321; **tandenpasser**: *tenjapesār* L 330; **maatpasser**: *mōtpasār* L 382; **vaste passer**: *vastā pesār* Q 99*; **vastzetpasser**: *vast-zetpesār* L 213; **cirkeltrekker**: *serkaltrekār* L 290, 291.

VEERPASSER

(N 33, 252g; N 66, 1b)

[In het algemeen een passer waarvan de benen door een stalen veer met elkaar verbonden zijn. Tussen beide benen, die recht of krom kunnen zijn uitgevoerd, is een stelschroef aangebracht. Er bestaan ook veerpassers waarbij beide benen met een veer en een scharnier met elkaar verbonden zijn. Zie ook de lemmata STEEKPASSER en KROMPASSER en afb. 81.]

Afb. 81. veerpasser met rechte benen (a) en met kromme benen (b)

veerpasser: *vērpasār* L 217, 299; *vērpesār* P 219; *vēr-* L 165, 290, 291, 321, Q 111; *vēr-* Q 99*; **veersteekpasser**: *vērštēkpesār* L 330; **steekpasser met veer**: *stēkpasār met vēr* Q 98;

klempasser: *klempasār* L 382; **vastzetpasser**: *vas-zetpestār* Q 83; **passer met schroef**: *pestār met šrūf* Q 83; **steekpasser met schroef**: *štēxpasār met šrūf* Q 121; **verstelbare steekpasser**: *vārštēlbārā štēkpasār* L 329; **steekpasser**: *štēxpasār* Q 116; **kromme passer met veer**: *kromā pesār met vēr* Q 98; **verstelbare krompasser**: *vārštēlbārā krompasār* L 329.

KROMPASSER

(N 33, 252c; N 64, 80b; N 66, 1b)

[Passer met kromme benen waarmee de dikte van voorwerpen kan worden gemeten. Er bestaan twee uitvoeringen van de krompasser: één met veer en stelschroef en één met een scharnierpunt dat voldoende stroef is om de twee benen, na het uitzetten van de vereiste afmeting, in die stand vast te houden. De benen van de krompasser met stelschroef kunnen met een kartelmoer worden gefixeerd. Zie ook afb. 82.]

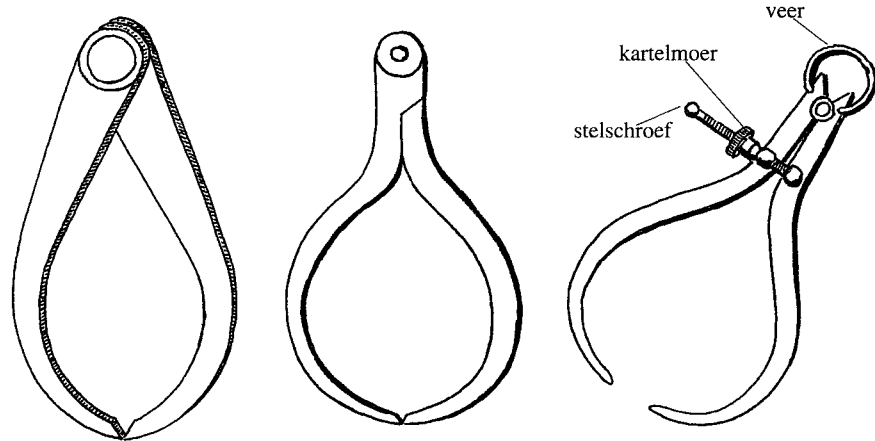
krompasser: *krōmpasār* L 217; *krom-* L 329, Q 121; *krōmp-* Q 113; *kromp-* L 299; *krōmpesār* L 165; *krom-* L 330, 331; **kromme passer**: *kromā pasār* L 210, Q 116; *kromā pesār* Q 98; *krom pesār* L 213; **enkele kromcirkel**: *enjkālā krom-tserkāl* Q 121b; **rondpasser**: *ronkpasār* Q 121c; *rontpesār* Q 111; **ronde passer**: *ronđā pesār* L 159a; **calice-passer**: *kalespasār* K 353; **diktepasser**: *dektapesār* Q 86, 99*; **diktecirkel**: *dektātserkāl* Q 121b; **verdikpasser**: *vārdēkpasār* P 47, Q 5; **vandiktepasser**: *vandēktjapesār* L 321; **verdiktmaat**: *vārdiktāmōt* L 382; **buitenpasser**: *bōwtānpasār* L 414; *būtā-* L 423; *būtapesār* L 423; **buitenpassel**: *būtapesāl* L 290, 291; **beenpasser**: *bēnpesār* P 219; **gatpasser**: *gōtpestār* P 176b.

DUBBELE EN GECOMBINEERDE KROMPASSER

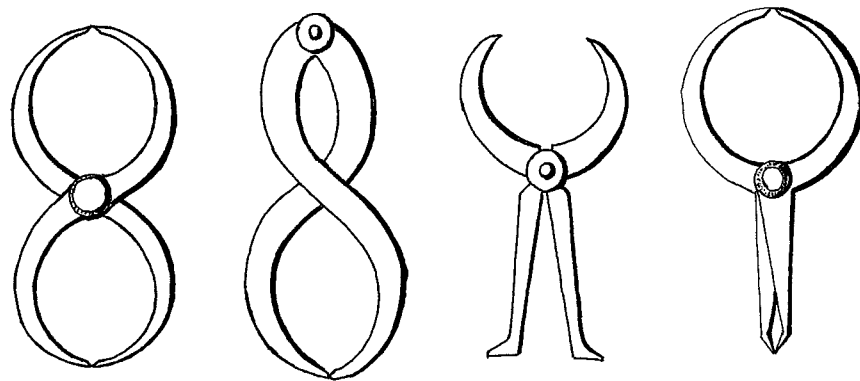
(N 33, 252d; N 33, 252f; N 64, 80b)

[Dubbele krompasser met S-vormige benen. Wanneer het scharnier in het midden van de S-vormige benen is geplaatst, wordt deze passer vooral gebruikt voor het opmeten van uitwendige maten. Er bestaan ook uitvoeringen van de passer waarbij het scharnier aan het uiteinde van de S is aangebracht. Met dit type worden inwendige maten opgemeten. De gecombineerde krompasser bestaat uit een combinatie van de krompasser en de voetjespasser. Zie ook het lemma VOETJESPASSER en afb. 83.]

dubbele krompasser: *dōbālā kromppasār* L 299; *dōbālā krompesār* L 330; *dōbālā krompesār* L 213; **dobbele krompasser**: *dubālā krompasār* Q 121; **dobbele kromcirkel**: *dubālā kromtserkāl* Q 121b; **dobbele passer**: *dubālā pasār* Q 113; *dōbālā pesār* Q 99* (hier niet in gebruik); **dobbele vandiktepasser**: *dōbālā vandēktjapesār* L

Afb. 82. krompassers

Afb. 83. dubbele en gecombineerde krompassers

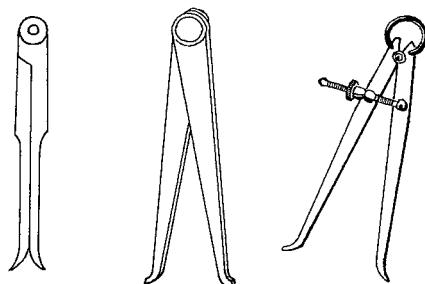
321; **verdiktèpasser:** *værdiktæpesær* L 330; **diktèpasser:** *diktæpesær* Q 111; **verdikpasser:** *vardekpesær* Q 95; *vardekpestær* P 176b; **achtkanterpasser:** *axtkantærpesær* P 219; **de acht:** *dæ ax* Q 121; **buitenpasser:** *bū.tæpesær* Q 99*; **dobbele buitenpassel:** *dqbælæn būtæpesæl* L 290, 291; **kromme passer:** *kromæ pesær* Q 95; **grote passer:** *grōtæ pasær* L 382; **passer:** *pasær* L 217; **dansmeester:** *dansmejestær* L 382; de volgende woordtypen zijn benamingen voor een passer waarmee de inwendige maat van voorwerpen kan worden opgemeten: **doorsnedepasser:** *dōrsnējpæsær* L 321; **beentjespasser:** *bentjæsæsær* Q 111.

VOETJESPASSER

(N 33, 252j; N 64, 80b; N 66, 1b)

[Passer met rechte benen waarvan de uiteinden naar buiten zijn omgebogen. De voetjespasser wordt gebruikt om de binnenmaten van een hol voorwerp op te meten. Zie ook afb. 84.]

voetjespasser: *vōtjæsæsær* L 299, 329; *vōtjæsæsær* Q 98; **beentjespasser:** *bejnjæspæsær* L 331; *bentjæs-* Q 111; **binnenpasser:** *benæpasær* L 217, 329, 382, 414, Q 5, 113, 116; *benæpesær* L 213, Q 88; *benæpesær* L 330, Q 99*; *bēnæ-* L 290, 291, 423, P 219, Q 86; **binnenmaatpasser:** *benæmōtpæsær* L 321; *benæmoat-pasær* Q 18; **binnenmeetpasser:** *benæmētpæsær* L 192a; **vandiktèpasser:** *vandiktæpasær* L 329; **verdikpasser:** *vardekpesær* Q 88; **lokpasser:** *lōxpæsær* Q 121; **boogcirkel:** *bōaxtsærkæl* Q 121b.

Afb. 84. voetjepassers

STOKPASSER

(N 33, 252k; N 33, 264; N 64, 81c; N 66, 2c)

[Passer, bestaande uit een lange metalen of houten staaf waarop twee stalen punten zijn gemonteerd waarvan er minstens één verstelbaar is. In één van de punten kan soms ook een potloodstift worden gezet. Zie ook afb. 85.]

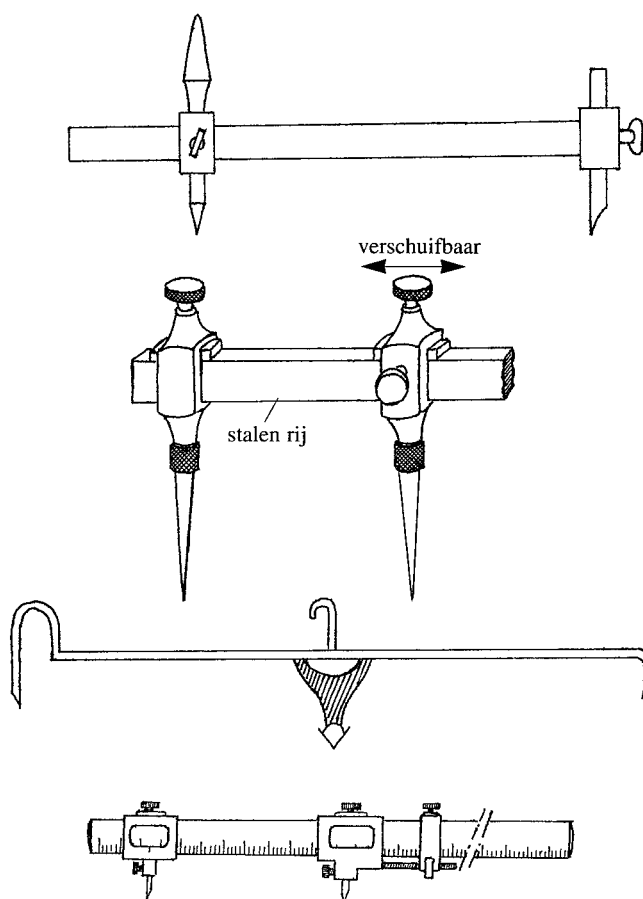
De stokpasser wordt vooral gebruikt om cirkels en segmenten met zeer grote straal af te schrijven.]

stekpasser: *štekpəsər* L 330; **latpasser:** *latpəsər* L 330; **schuifpasser:** *sxøjfpəsər* L 414; *sxyfpəsər* L 210; *šjyf-* L 329; *šjɔjfpəsər* L 423; *šjɔjfpəsər* Q 88; **diktepasseer:** *dektəpəsər* P 219; **aanslagcirkel:** *āšlāxtserkəl* Q 121c; **cirkeltrekker:** *serkəltrekar* L 213, 217; **schrijfhaak:** *sxrīfhqk* L 210, 246; **ritser:** *retsər* L 423.

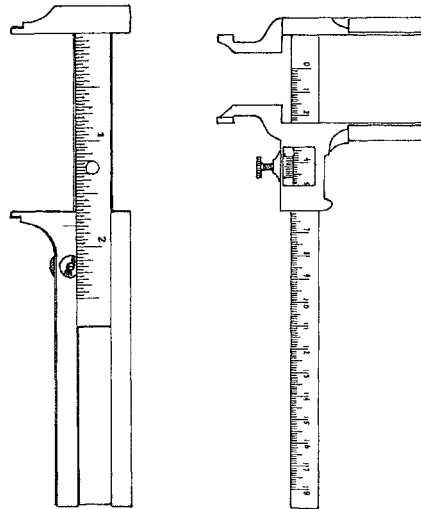
SCHUIFMAAT

(N 33, 267)

[Metalen maatstok met een vast en een verschuifbaar deel om in- en uitwendige maten van werkstukken op te nemen. Het vaste en het schuifbare deel van het werktuig zijn beide van een bek voorzien waarmee een werkstuk omklemd kan worden. Op het beweegbare deel is een schaalindeling aangebracht en soms ook op het vaste deel. In het laatste geval kan tot op tienden of twintigsten van een millimeter nauw-

Afb. 85. stokpassers

Afb. 86. schuifmaten

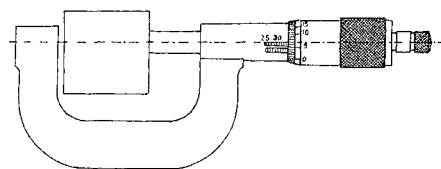
keurig worden opgemeten. Zie ook afb. 86.]

schuifmaat: P 219; *sxǫfmōt* P 47; *šǫjfmōt* Q 5, 95; *sxyf*—L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *šyǫf*—L 321, 330, 382, Q 99*, 111, 116; *šyǫf*—L 290, 291; *šyǫfmōt* Q 113; *šyǫfmōs* Q 121, 121b; **maatje:** *miatšā* Q 83; **schuifpasser:** *šejǫpēsār* Q 86; **schieblehre** (d.): *šiplēr* Q 121; **verdiktepasser:** *vārdekpasār* P 176b; **vernier** (fr.): *vērñir* Q 83.

MICROMETER

(N 64, 83a)

[Werktuig om zeer kleine maten op te meten. De micrometer bestaat uit een beugel met een zgn. *aambeeld* (het aanslagpunt), een schroefspil die het te meten werkstuk tegen het aambeeld inklemt en een draaibare meettrommel. Er bestaan ook elektronische uitvoeringen van 'dit toestel. Zie ook afb. 87.]

Afb. 87. micrometer

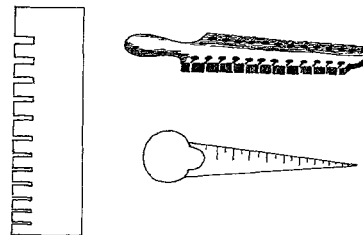
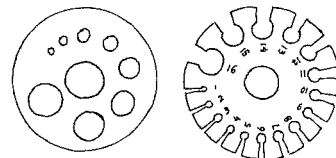
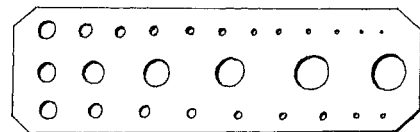
micrometer: L 414; *mikromētār* Q 117, 118; *mikromēsār* Q 121c; **diktemeter:** *dektēmētār* L 423.

KALIBER

(N 33, 296; N 64, 83b-d)

[In het algemeen de benaming voor verschillende werktuigen waarmee de juiste maat van een werkstuk of een stuk gereedschap kan worden bepaald.

De *draadklink* is een ronde schijf met sleuven van verschillende breedte waarnaast de afmetingen staan vermeld. Door draad, metaalplaat enz. in de meest passende sleuf te leggen kan de dikte van het materiaal worden afgelezen. De *gatenmal* heeft de vorm van een puntig stalen blad of een stalen kegel en wordt in het op te meten gat gehouden. Op de schaalverdeling van het werktuig kan vervolgens de diameter van het gat worden afgelezen. Zie ook afb. 88.]

Afb. 88. diverse kalibers

draadkaliber: *drǫtkalibār* L 321; **kaliber:** *kalibār* L 331, Q 5, 121b; *kalībār* K 353, L 299, Q 83; *kalibār* L 423; **kaliberplaat:** *kālibārplāt* Q 99*; **kalibervorm:** *kalibār vǫrām* Q 111; **vorm:** *vǫrām* L 213; **maatblok:** *mǫt.blǫk* Q 116; *mǫt.blǫk* L 330; **maatstaf:** *mǫwātstaf* P 219; **lok-meter:** *lǫxmēsār* Q 121c; **lokermal:** *lǫkǫrmal* Q 117, 118; **gatenmal:** *gātǫmal* L 382; **gatermal:** *gātǫrmal* L 423; **mal:** *mal* L 423; **verdiktatijzer:** *vārdek.gǫt.ējzār* P 176b; **wringijzer:** *vregtār* Q 95; **draadmaat:** *drǫtmǫt* L 321; **draadmal:** *drǫtmal* Q 117, 118; **draadklink:** *drǫatkļejk* Q 121; **platenmeter:** *plātēmētār* Q 117, 118.

Afb. 89. waterpas

WATERPAS

(N 64, 85a)

[Toestel waarmee gecontroleerd kan worden of iets horizontaal is. Zie ook afb. 89.]

Zie voor een beschrijving van een luchtbelwaterpas ook het lemma WATERPAS in WLD II.9, pag. 59-60.]

waterpas: *wāterpas* L 423, Q 117, 118; *woatēpas* L 414; **waterwaag:** *wasērwqax* Q 121c.

SCHIETLOOD

(N 64, 85b; monogr.)

[Een met een loden gewichtje verzwaarde draad, waarmee men de loodrechte stand van een voorwerp bepaalt. Zie ook het lemma SCHIETLOOD in WLD II.9, pag. 57.]

schietlood: *sxitlut* L 414; *šit-* Q 3; *šētlūt* Q 117, 118; *šētlū²r* L 423; *šes-* Q 121c.

Aanbrengen en verbeteren van de vorm

Draaibank en forceerbank

DRAAIBANK

(N 33, 222; monogr.)

[Werktuig waarmee metaal kan worden bewerkt. Een horizontale draaibank bestaat meestal uit een bed waarop alle overige machine-onderdelen zijn bevestigd, een vaste kop waarop zich het aandrijfmechanisme met drijfplaat of klauwplaat

bevindt, een losse kop met center en een verplaatsbare overlangsslede of support waarop de draaibeitel in een beitelhouder kan worden gemonteerd. Zie ook de toelichtingen bij de volgende lemmata.

Met de draaibank kunnen onder meer cilindervormige voorwerpen in- en uitwendig worden gedraaid, voorkanten worden afgevlakt, profielen worden gedraaid en men kan er schroefdraad mee snijden.

Volgens de invuller uit Q 116 was de draaibank bij een smid niet gebruikelijk.]

draaibank: *drejbānk* P 176b; *drej-* L 216a, 290, 291, 299, 321, 330, 331, Q 99*; *drē-* Q 83; *drē-* Q 20 (mv. *-beṇk*); *drī²-* Q 111; *driān-* Q 121, 121b; *drōwā-* P 47; *drejā-* P 219; *drejba.ṇk* L 287 (mv. *-be.ṇk*), 288 (idem), 288a (idem), 288b (idem), 288c (idem), 289 (idem), 289* (idem), 289a (idem), 289b (idem), 318a (idem), 318d (idem), 318e (idem); *drēj-* Q 5; *drejbāṇk* Q 95; *drejbāṅk* L 159a, 165, 192a, 213, 217.

CENTER

(N 33, 227; monogr.)

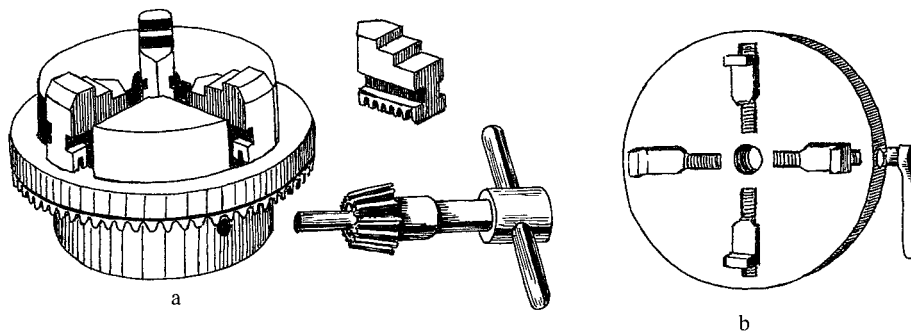
[Elk van de twee spitse, kegelvormige middenpunten in de vaste en de losse kop van de draaibank waartussen het werkstuk tijdens het draaien op zijn plaats gehouden en gecentreerd wordt. Voordat het werkstuk tussen de centers wordt geklemd, wordt eerst met behulp van een doorslag in het middenpunt van de beide voorvlakken ervan een trechtervormig groefje aangebracht.]

center: *sentār* L 159a, 165, Q 5; *seṇtār* L 213, 330; *tsentār* Q 121 (mv. *tsentārā*); **centerpunt:** *sentārṇont* L 217, Q 83, 95, 99*, 111, 121b; *sentārṇontj* L 331; **körner (d.):** *kørnār* Q 20, 121b; **körnerpunt:** *kørnārṇont* L 290, 291; **middeleste punt:** *melantstā ṇont* P 219.

DRIJFPLAAT, KLAUWPLAAT

(N 33, 228; N 33, 230)

[Ronde plaat op de as van de vaste kop van een

Afb. 90. a. spanplaat; b. stelplaat

II.11

draaibank die de aandrijfkraft overbrengt op het te draaien werkstuk.

Wanneer men tussen twee centers draait, is de drijfplaat van de draaibank voorzien van een center en een pen die door middel van een meenemer het werkstuk in beweging zet. Zie ook het lemma MEENEMER. De drijfplaat kan echter ook voorzien zijn van klauwen waarmee een werkstuk met regelmatige vorm kan worden vastgeklemd; in dit geval is geen tweede centerpunt op de losse kop van de draaibank noodzakelijk. Zie afb. 90a. Onregelmatig gevormde werkstukken worden met behulp van klemschroeven tegen een schijf met gaten (vgl. het woordtype **stelplaat**) vastgezet. De vier schroeven van deze plaat kunnen onafhankelijk van elkaar bewogen worden. Zie ook afb. 90b.]

drijfplaat: *drifplāt* Q 111; **draaikop:** *drejkop* L 217; **draaischuif:** *drejšýf* L 321; **meeneemplaaf:** *mejnemplāt* L 299; **metneemplaaf:** *metnømplāt* L 330; **klauwplaat:** *kløwplāt* L 213, 290, 291, 299, 331, Q 121b; **klaw-** Q 99*; *kløwplāt* Q 5; **klø-** P 47; **klauw:** *klø* P 47; het tweede lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Futter*, „klauwplaat”: **boorfutter:** *bōʔrvōr* Q 121b; **spankop:** *špankop* Q 116; **spanplaat:** *španplāt* L 290, 291, 331; *spanplāt* Q 5; **klemplaat:** *klemplāt* L 165; **stelplaat:** *štelplāt* L 330; **klemtafel:** *klemtāfal* Q 95; **plateau:** *platō* Q 86, 99*; **retort** (?): *ratōrt* Q 111.

MEENEMER

(N 33, 229)

[Metalen, oogvormig werktuig, onderdeel van de

draaibank, dat op het te draaien voorwerp wordt gespannen en door de pen van de drijfplaat in beweging wordt gezet. Zie ook het lemma DRIJFPLAAT, KLAUWPLAAT en afb. 91.]

meenemer: Q 86; *mejnejmār* P 47; *mejnømar* L 299; **metnemer:** *metnēmār* L 159a, 165, 213, 217; *metniāmār* Q 5; *metnømar* L 330, 331, Q 111, 121b; *metnømar* Q 99*; **bril:** *brel* L 321.

SLEE, SUPPORT

(N 33, 269)

[Het verschuifbare onderdeel van de draaibank waarop de beitelhouder is gemonteerd. De slee kan evenwijdig aan de hartlijn van de draaibank verplaatst worden.]

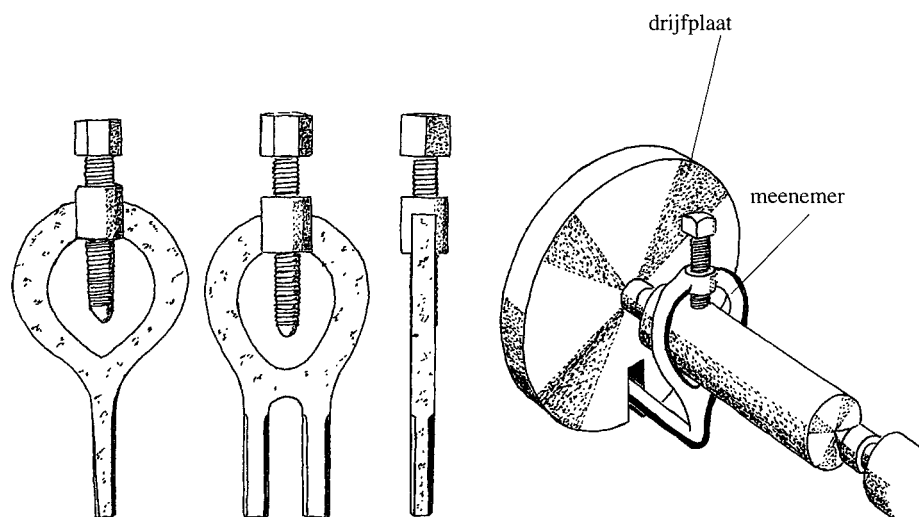
slee: *šlē* L 290, 291; *slēj* L 159a, 165, 192a, 216a; *slēj* L 213, 217; *slēj* Q 5; **support:** *søpōrt* L 289, 321; **galiot:** *galijōt* P 176b; **sergeant:** *səržant* Q 83.

BEITELHOUDER

(N 33, 226)

[Houder op het slee van de draaibank, waarop de draaibeitel met behulp van stelschroeven kan worden vastgezet. Zie ook het lemma SLEE, SUPPORT.]

beitelhouder: *bejtālhwār* L 159a, 165, 213, 217; *bejtālhawār* Q 95, 99*; *bejtālhōjār* L 290, 291; *bejtālhājār* L 330; *biātāl(h)ātār* Q 83; **beitelklem:** *bejtālklēm* L 299; **beitelsteun:** *bejtālštōn* Q 95; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Schraubstock*: **schroefstok:** *šrufštōk* Q 121b; **moufle** (fr.): *mufāl* P 219.

Afb. 91. diverse meenemers

DRAAIBEITEL

(N 33, 120; N 33, 223-225; N 33, 301)

[In het algemeen een stalen beitel die wordt gebruikt bij het draaiwerk van metaal. De beitel wordt daarbij meestal in de beitelhouder van de draaibank vastgezet. Al naar gelang van het werk kan de doorsnede van de beitel verschillende vormen hebben. Grothe (pag. 83/84) noemt onder meer vierkante, halfronde en kwartronde beitels. Ook de wijze waarop de punt van de beitel is geslepen is bepalend bij de naamgeving ervan. Zo wordt de punt van profielbeitels overeenkomstig het gewenste profiel geslepen. Beitels voor het aanbrengen van schroefdraad zijn getand uitgevoerd. Zie ook het lemma DRAAIBANK.]

De *profielbeitel* werd volgens de invuller uit Q 83 onder meer gebruikt om kamraden te repareren.]

draaibeitel: *drējbējtāl* Q 5 (ook voor profielbeitel); *dre.jbejtāl* L 289; *drej-* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 330, 331, Q 99*; *drī^o*– Q 111; *driān.bēsāl* Q 121, 121b; **centerbeitel:** *sentərbejtāl* Q 95; **ciseau-beitel:** *sysibejtāl* P 176b; **beitel:** *bējtāl* P 219; *biātāl* Q 83; de volgende opgaven betreffen een profielbeitel: **profielbeitel:** *profilbejtāl* L 159a, 213, 289, 290, 291, 299, 321, 330, Q 99*, 111; *profil-* L 165, 217; *profilbēsāl* Q 121b; **snijbeitel:** *snejbējtāl* Q 95; **vormbeitel:** *vørāmbejtāl* P 47; de volgende opgaven zijn benamingen voor een beitel waarmee schroefdraad kan worden gedraaid: **schroefdraadbeitel:** *šrōwf.drōt.bējtāl* Q 86; **gewinde-beitel:** *jāwenbēsāl* Q 121b; **bankbeitel:** *bank.bejtāl* P 176b.

Draad snijden en draad tappen

DRAAD SNIJDEN

(N 64, 65e)

[Uitwendige schroefdraad aanbrengen met behulp van het snijijzer of andere werktuigen. Zie ook de toelichting bij het lemma SNIJIJZER.]

draad snijden: *drōt snejā* L 423; *drōt^o snijā* Q 117, 118; *drōt^o t* ~ Q 121c; **draad maken:** *druāt mōkā* Q 83.

SNIJIJZER

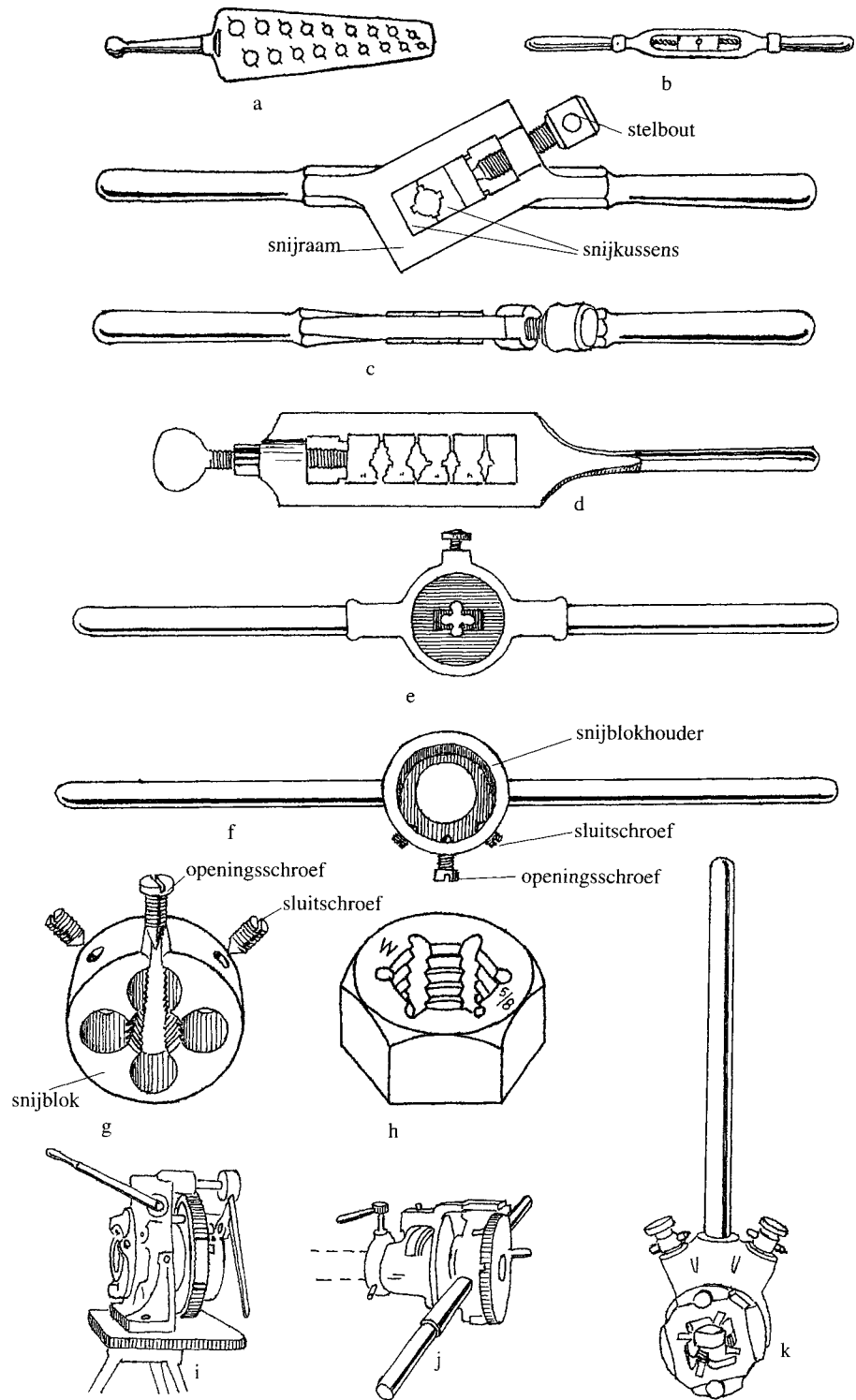
(N 33, 293-294; N 33, 297; N 64, 65a-b; monogr.)

[Stalen werktuig om uitwendig schroefdraad aan buizen, staven, bouten, etc. te snijden. Een veelgebruikt type bestaat uit een ronde snijplaathouder met twee handvatten, waarin een verwissel-

baar, rond snijblok kan worden aangebracht. In het midden van dit snijblok zit een rond gat met schroefdraad. Enkele gaten rond dit centrale gat vormen de snijkussens. De snijblokken zijn soms aan één kant open, zodat het snijgat door middel van stelschroeven iets kan worden versteld. Zie ook afb. 92e, f, g. Voor het op volle diepte snijden van een schroefdraad moet het snijijzer twee of drie maal worden opgeschoefd. De snijkussens van het snijblok worden daarbij steeds met de stelschroeven op een nauwere afstand ingesteld. Zie ook het lemma SNIJBLOK, SNIJKUSSEN. Het snijijzer voor gasdraad is vaak voorzien van een ratel, waardoor het draadsnijden op lastig bereikbare plaatsen mogelijk is.

Met de woordtypen **snelsnijijzer**, **snelijzer** en **snelsnijder** wordt een speciaal type snijijzer aangeduid. Met dit werktuig kan, in tegenstelling tot het gewone snijijzer, in één keer schroefdraad aan buizen, staven, etc. gesneden worden.]

snijijzer: *snājezār* Q 83 (snelsnijijzer); *snējīzār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 217, 244a, 245a; *snej-* L 159a, 216a; *snej-* L 165, 192a, 213; *sni-* L 321, 328 (snelsnijijzer); *šnij-* L 299, 330, Q 113; *šni-* Q 99*, 116 (snelsnijijzer), 121, 121c; *šnijī.zār* L 331; **snelsnijijzer:** *snelsnejtār* L 165, 192a, 213; *snēlsnej-* L 216a; *snelsnej-* L 159a; *snelsnēj-* L 217; *snelsni-* L 321; *šnelšnij-* Q 111; *šnelšni-* L 290, 291; **snelijzer:** *sneljīzār* Q 95; *šnel-* Q 113; **verstelbaar ringijzer:** *varštelbār rejtār* Q 117, 118; **wringijzer:** *wrejtār* Q 116; **draadsnijijzer:** *drōtsnejtār* Q 5 (ook snelsnijijzer); *drōtšni-* L 290, 291; **gassnijijzer:** *gāsšnūzār* Q 99* (snelsnijijzer); **snelsnijder:** *snelsne.jār* L 289; **buisnijijzer:** *būsšnūzār* Q 111; **moerijzer:** *mōjārēzār* K 353; *mōjārējzār* P 47; *mōjārēzār* P 176b, 219; *mōjārē^ozār* P 213; **snelmoerijzer:** *snelmōjārēzār* P 176b; **tappen-snijder:** *tapšniār* L 382; **draadsnijder:** *drōtsnejār* L 423; *drōtsnējār* P 47 (snelsnijijzer); *drōtsnejār* Q 95; *drōtšnijār* Q 121b (ook gebruikt als benaming voor het snelsnijijzer om in één keer te snijden); **gewinde-snijder:** *jāwenšnijār* Q 121b; **filière (fr.):** *feljēr* Q 5 (ook gebruikt als benaming voor het snelsnijijzer); *fel`jer* Q 86; *feljē* Q 83; *filjēr* L 414; *fuljēr* K 353; *vøljēr* Q 99*; *fjērā* Q 95; **kluppe (d.):** *klup* Q 121 (snelsnijijzer), 121c; **tourne-à-gauche-tje:** *turnagōškā* Q 83 (snelsnijijzer); **snijapparaat:** *snejaparāt* Q 95; **opsnijplaat:** *opšniplāt* L 330; **snijplaat:** *snējplāt* L 217; *sni-* L 382; *šni-* L 290, 291, Q 121; *šnij-* Q 111; *snejplāt* L 159a; *snej-* L 165; **moerplaat:** *mūrplāt* L 299; *mōr-* L 331; **schroefplaat:** *skrūfplōwāt* P 219.

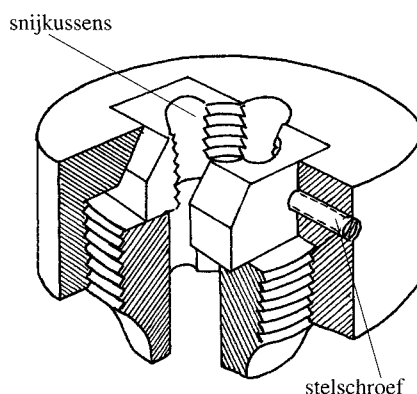
Afb. 92. snijzers en snijapparaten voor uitwendige schroefdraad

SNIJBLOK, SNIJKUSSEN

(N 33, 295; N 33, 297; N 64, 66b)

[De verwisselbare, ronde, stalen schijf met (soms verstelbare) snijdende delen die in de snijplaathouder wordt bevestigd. Een deel van de woordtypen in dit lemma zoals (*snij*)kussens, draadkussens en kammen kan ook betrekking hebben op de eigenlijke snijdende delen van de diverse soorten snijijzers. Zie ook afb. 93.]

snijkussens: *snejkøsās* L 165; *snej-* K 353, L

Afb. 93. doorsnede van het snijblok van een snijijzer

159a, 216a; *snej-* L 217; *šnikøsās* L 331; *šnij-* L 330, Q 111; *snejkøsās* Q 5; **draadkussens:** *drōtkēsās* Q 5; *druāt-* Q 83; **draadsnijkussens:** *drōtsnēkøsās* P 47; **snijkussens:** *šnikøsās* L 290, 291; **moerkussens:** *mojarkøsās* P 219; **kussens:** *køsās* P 176b; *køsās* Q 99*; *kēsās* Q 83; **snijblokken:** *snejbløkā* L 192a, 213; **snijblokjes:**

šnijbløkškās L 299; **backen (d.):** *bakā* Q 121b;

backens: *bakēns* Q 121; **kammen:** *kēm* P 219.

SNIJMOER

(N 33, 325)

[Stalen werktuig dat wordt gebruikt voor het opzuiveren van bestaande, beschadigde schroefdraad of voor het zuiver nasnijden van voorgesneden schroefdraad. De snijmoer wordt met een moersleutel bediend.]

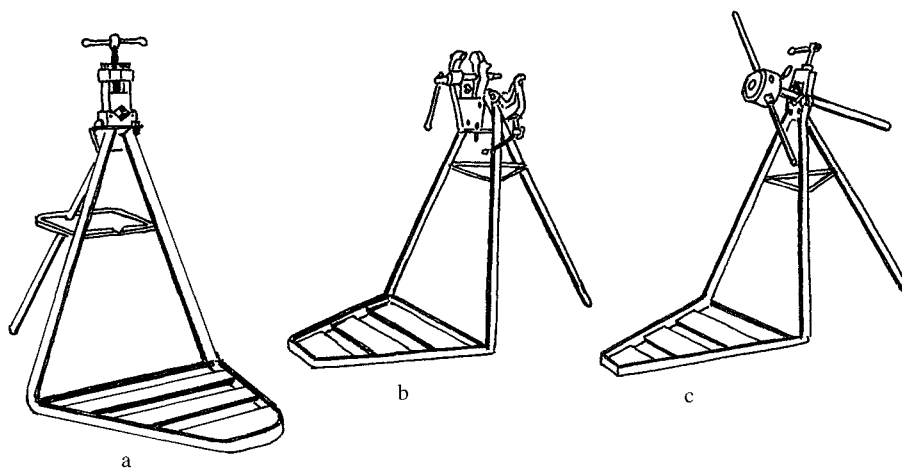
snijmoer: *snejmūr* L 159a; *snej-* L 165, 213; *šnij-* L 299; *šnijmōr* Q 111; *šni-* L 330, Q 99*, 116; *šnimōdār* Q 121; **snijbacken:** *šnijbakā* Q 121b; het tweede lid van de volgende twee samenstellingen is het Hgd. *Kluppe*, „snijijzer”: **draadkluppe:** *drōtklup* L 321; **snijkluppe:** *šnijklup* Q 113.

SNIJBOK

(N 64, 66a; N 33, 298)

[Opklapbaar statief waarop een pijpklem of bankschroef bevestigd kan worden waarin men het werkstuk kan vastklemmen om dat bijvoorbeeld van schroefdraad te kunnen voorzien. Het statief bestaat doorgaans uit drie poten, een schapje voor gereedschap en een vloergedeelte waarop men staat. Zie ook afb. 94.]

bok: *bōk* L 414, 423; het volgende woordtype is een merknaam: **pionier:** Q 121c; *pijonīr* L 299, Q 121; het tweede lid van het volgende woordtype is het Hgd. *Kluppe*, „snijijzer”: **smeedijzerkluppe:** *šmēīzarklup* Q 117, 118; **drie-/drijpikkel:** *drēpekāl* P 47; **pikkel:** *pekāl* K 353.

Afb. 94. snijbokken
b: snijbok met bankschroef
c: snijbok met snijijzer

II.11

DRAAD TAPPEN

(N 64, 65e)

[Met de hand met behulp van een tap inwendig schroefdraad aanbrengen. Zie ook de toelichting bij het lemma TAP.]

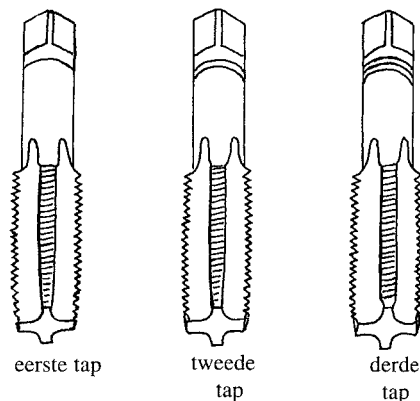
draad tappen: *drō²t tap* Q 117, 118; *drōat* ~ L 414; *druet* ~ Q 83; *drō²t tsap* Q 121c.

TAP

(N 33, 303 en 305; N 33, 152; N 64, 65c; monogr.)

[Van gehard staal vervaardigde, kegelvormige pen met schroefdraad die overlangs van ingefreesde sleuven is voorzien. De tap wordt gebruikt om met de hand inwendige schroefdraad aan te brengen in een vooraf geboord gat. Hij wordt met behulp van een wringijzer rondgedraaid. De tap heeft daartoe een kleine vierkante kop die in het wringijzer past. Tappen worden meestal in sets van drie gebruikt. Met de eerste, conische tap wordt ongeveer de helft van de draaddiepte gesneden. Vervolgens wordt met de tweede, rechte tap ongeveer 75% van de diepte vervaardigd. Met de derde tap wordt het gat afgemaakt. Zie ook afb. 95. Een stel tappen voor schroefdraad op gas- en waterleidingen of voor schroefdraad van Withworth bestaat uit twee stuks.

Zie voor het woordtype **ijsschroeventap** ook het lemma KALKOENEN, KRAMMEN in de paragraaf over de hoefsmid, pag. 153.]

Afb. 95. tappen

draadtap: *drōttap* L 299, P 47, Q 5; *drō²t*– Q 117, 118; *druet*– Q 83; **snijtap:** *snējtāp* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **moertap:** *mojārtap* P 176b; *mujār*– P 213; **tap:** *tap* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 330, Q 83, 99*, 111, 113, 117, 118;

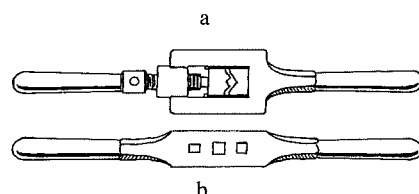
tsap Q 116, 121b, 121c; *tep* (mv.) P 219 (om draad te maken); **tapijzer:** *tap: ejzār* P 176b (vierkant en plat); **snijtak:** *šnitak* L 331; **börner** (?): *bōrnār* Q 121, 121b; met de volgende woordtypen worden tappen voor de eerste bewerking bedoeld: **voorsnijtap:** *vōršnijtap* L 330; *vōrsnēj*– L 217; **voorloper:** *vōrlōpār* L 165 (schuin), 213 (schuine tap), 216a; **schuine tap:** *sxjñā tap* L 192a, 213; *sxynā* ~ L 159a; **conische tap:** *konišā tsap* Q 116; met de volgende woordtypen worden tappen voor de tweede bewerking bedoeld: **middelste tap:** *medālstā tap* L 165, 330; **middentap:** *medāntap* L 213; **middensnijder:** *medāsnējār* L 217; **opdrijver:** *op: drivār* L 192a; met de volgende woordtypen worden tappen voor de tweede (bij schroefdraad op gas- en waterleidingen of voor schroefdraad van Withworth) of derde bewerking bedoeld: **nasnijtap:** *nōšnijtap* L 330; **nasnijder:** *nāsnējār* L 217; **letste tap:** *letstā tap* L 165 (recht); **rechte tap:** *rextā tap* L 192a, 213; *rēxtā* ~ L 159a; *rētā tsap* Q 116; met de volgende woordtypen worden tappen voor het maken van speciale draadsoorten aangeduid: **millimetertap:** *milimētārtap* L 290, 291, Q 111; **(tap voor) millimeterdraad:** *melimētārdrōt* Q 99*; **metrische tap:** L 299; **börner voor grof gewinde:** *bōrnār vjār jrof jāwēj* Q 121b; **börner voor schroefgewinde:** *bōrnār vjār šrujāwēj* Q 121b; **gasdraadtap:** *gās: drōttap* L 290, 291; **(tap voor) gasdraad:** *gās: drōt* Q 99*; **börner voor gasgewinde:** *bōrnār vjār jās: jāwēj* Q 121b; **winddraadtap:** *wējk: drōttap* L 321; **pijptap:** *piptap* Q 111; **(tap voor) engelse draad:** *ējālsān druēt* Q 83; **whitworth-tap:** *[withworth]-tap* L 290, 291; *wetwōrt-tap* L 299; **withworth-draadtap:** *wetwōrt: drōttap* L 321; **whitworth:** Q 111; *witwōrt* Q 99*; **rechte börner:** *rextā bōrnār* Q 121 (mv. ~ *bōrnārā*); **linkse uitdraaitap:** *lejk: sē ut: drejtap* L 330; **linkse börner:** *lejk: sē bōrnār* Q 121 (mv. ~ *bōrnārā*); **mignontap:** *meniōntap* Q 99* (voor elektriciens); de volgende twee woordtypen zijn benamingen voor een tap om schroefgaten in hoefijzers te maken: **hoeftap:** *huftap* L 217; **ijsschroeventap:** *ej: sšrūvātāp* Q 83.

WRINGIJZER

(N 33, 304; N 64, 65d)

[Een in het midden wat breder uitlopende staaf met één tot drie gaten waarin de vierkante kop van de tap past. Er bestaan ook wringijzers met een verstelbaar gat waarin diverse types tappen passen. Het wringijzer dient om de tap bij het tappen van schroefdraad rond te draaien. Zie ook afb. 96 en de toelichting bij het lemma TAP.]

wringijzer: *vrenejzār* L 414; *vreñ*– Q 83; *vreñēzār* K 353; *vreñjzār* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 321, 330, 423, Q 5, 99*;

Afb. 96. wringijzers; het wringijzer van type a is verstelbaar

111, 117, 118, 121, 121b, 121c; *vrenjzər* L 331; **wringer**: *vrenər* Q 116; **windijzer**: *wenjzər* Q 121b; **tapijzer**: *tap-ejzər* P 176b, Q 83; **taphuis**: *taphūs* Q 95; **tapschroef**: *tapšruf* L 382.

SCHROEFDRAAD

(N 33, 304 add.; monogr.)

[De spiraalvormige verhevenheid of uitsnijding aan een moer of in een bout, het resultaat van het draadsnijden en draadtappen.]

schroefdraad: *sxruf-drōt* L 209, 210, 211, 212a, 214, 214a, 215, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 245b, 246a; *šr-uf-* L 329; *šrōwf-* Q 95; *šrōwf-drot* Q 3; *šruf-drūt* Q 83; *šruf-drwot* Q 162; **draad**: *dr-ōt* L 424; **gewinde**: *gəwenj* Q 116; *jəwenj* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

Schaven en steken

SCHAAFBANK, SCHAAFMACHINE

(N 33, 287; N 33, 348)

[De werkbank of machine voor het schaven van metaal. Schaafbanken werden door de smid gebruikt bij het bewerken van platte vlakken van middelmatige breedte en lengte (Kuyper, pag. 297). Grotere voorwerpen werden vooral met behulp van een schaafmachine bewerkt. Dit werktuig was volgens verschillende respondenten niet typisch voor een smederij; het werd vooral aangetroffen in fabrieken om machinedelen zuiver vlak te schaven.]

schaafbank: *skōf-bānk* P 219; *sxāf-* L 165, P 47; *sxōf-* P 176b; *šāf-* L 299, 321, 330, 331, Q 99*, 111, 113, 121b; *sxāf-bānk* L 216a; *šāf-* Q 116; *šōf-* Q 95; *sxāf-bānk* L 159a, 192a, 213, 217; **hobelbank** (d.): *hubalbank* Q 121b; **schaafmachine**: *sxāfmašin* L 159a; *šāf-* L 290, 291, 299; *šōf-* Q 86, 95; *sxāfmašin* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *šōf-* Q 83; *šāfmašin* Q 111; *šōfmašin* Q 5; *sxōfmašen* K 353; *šāfmašin* Q 113, 116; *sxōfmašen* P 176b; **schaaf**: *skōf* P 219; *šāf* L 330.

Frezen

FREESBANK, FREESMACHINE

(N 33, 350a; monogr.)

[Een werkbank waarop freeswerkzaamheden worden uitgevoerd. De freesbank bestaat uit een verstelbare tafel en een as waarop een frees, een cirkelvormige stalen schijf met fijne inkervingen of tanden, kan worden vastgezet. Wanneer de frees draait, snijden de tanden of inkervingen zeer kleine spanen van het te bewerken metalen voorwerp af totdat dit de vereiste vorm heeft gekregen. Het werkstuk rust daarbij op de tafel.]

freesmachine: *frēsmašin* L 299; **frees**: *frēs* L 216a; *frēs* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 321, 330, Q 20, 83; *frēs* Q 99*, 116.

Vijlen en raspen

VIJLEN

(N 33, 84 add.; monogr.)

[Harde materialen, inz. metalen, met behulp van een vijl bewerken, slijpen of gladmaken.]

vijlen: *vēlā* K 353, Q 2; *vēlā* P 213; *vilā* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *vilā* L 381; *filā* Q 284.

VIJL

(N 33, 84; N 64, 53a; N 66, 21a; monogr.)

[In het algemeen een staafvormig stalen werktuig met inkepingen voor het bewerken, slijpen of gladmaken van harde materialen, inz. metalen. Naar de grofte van de vijlkap, het aantal groeven over een bepaalde lengte van het blad, worden vijlen onder meer met de volgende benamingen aangeduid: grove vijlen, bastaardvijlen, halfzoetvijlen, zoetvijlen en fijne zoetvijlen. Naar de vorm worden de volgende vijlen onderscheiden: platte vijlen, driekante vijlen, halfronde vijlen, ronde vijlen of rattenstaarten en mesvijlen. Zie ook deze lemmata.

Volgens de respondent uit L 329 was het assortiment vijlen van de koperslager te vergelijken met dat van smeden en bankwerkers. Zo noemde hij zoetvijlen, half-bastaardvijlen, bastaardvijlen, raspen en ronde, halfronde, vierkante, driekantige en platte vijlen. Zie ook deze lemmata.]

vijl: *vīl* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 269, 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 290, 291, 299, 318a, 318d, 318e, 321, 331, 371, 381, 382, 432, Q 98, 99*, 108, 111, 0112, 113, 117, 118; *vīl* L 329, 330; *vīl* L 424; *vīl* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *fil* Q 284; *vēl* K 353, Q 2; *vejl* L 414, 423, P 176b, 219, Q 71, 86, 95; *vējl* Q 5; *vejl* Q 88; *vēl* P 213; *vājl* Q 83; *vējal* P 47.

II.11

AREND VAN EEN VIJL

(N 33, 104; N 33, 203)

[Het spits uitlopende deel van de vijl dat in het handvat wordt gestoken. Zie ook het lemma VIJL-HANDVAT. Zie ook afb. 97.]

Afb. 97. vijl met beugelhandvat

arend: *ārant* L 159a, 299, Q 121; **angel:** *aŋəl* L 290, 291; **ang:** *aŋ* L 165; **vijlang:** *vilhaŋ* L 382; **vijenstaart:** *vejləstat* Q 86; **hechtstaart:** *hextstert* L 330; **staart:** *start* Q 5; *stert* Q 111; *stat* P 176b, 219, Q 83; *stats* Q 121b; *stert* L 289, 321; **stutz (d.)/stots:** *štuts* Q 111; **steel:** *stēl* P 219; **heftsteel:** *hefstēl* Q 108; **pin:** *pen* K 353, L 331; **stift:** *stift* L 321; *stef* Q 116; **spits:** *spets* L 192a; **vijlenspits:** *viləšpets* L 299; *vilə-* Q 116; **kolf:** *kōlāf* L 290, 291, Q 111.

VIJLHANDVAT

(N 33, 105)

[Van hout of kunststof vervaardigde handgreep die op de arend van de vijl wordt geplaatst. Zie ook het lemma AREND.]

handvat: *hant.vat* L 289; *hantj-* L 382; *hanj-* L 290, 291; **handhaaf:** *hantaf* Q 111; *(h)antaf* Q 83; *hanthōwə* P 47; **hecht:** *hex* L 159a, 213, 216a, 330; *hex* L 299, 331; *hēxt* L 217; *hext* L 213, P 176b, 219; **heft:** *heft* L 159a, 192a; *hef* Q 121b; *hef* Q 113; **vijenheft:** *viləhef* Q 113; **vijensteel:** *viləstēl* Q 99*; *vejləstēl* Q 5; met de volgende woordtypen wordt een speciale beugel bedoeld die op de arend van de vijl wordt geplaatst bij het bewerken van grote oppervlakten (vgl. ook afb. 97): **vijldrukhand:** *vildrøkhantj* L 382; **drukhandvat:** *drøkhantj.vat* L 321; **heftdruksteel:** *hef.drøkšēl* Q 108; **beugel:** *bjēgəl* Q 86; **klem:** *klem* Q 121b.

VIJLBLAD

(N 33, 106)

[Het van een kap voorziene gedeelte van een vijl. Zie ook het lemma VIJLKAP. Naar de vorm worden onder meer de volgende vijlbladen onderscheiden: platte vijlen, mesvijlen, driekante vijlen, halfronde vijlen en geheel ronde vijlen of rattenstaarten. Sommige vijlbladen hebben in de lengte dezelfde dwarsdoorsnede, andere lopen van het midden naar de top toe in een punt uit. De zijanten van het blad kunnen al dan niet van een kap zijn voorzien. Een niet gekapte kant, een zgn. spaarkant, kan langs het materiaal worden

bewogen zonder af te nemen.]

vijlblad: *vīlblāt* L 330; **vijenblad:** *viləblat* Q 116; **tandbed:** *tantj.bēt* L 330; **vijlkant:** *vejlkant* P 219; **veld:** *veltj* L 321; **wrijfvlak:** *wrijf.vlak* L 290, 291; **raspkant:** *raspkant* P 219.

VIJLKAP

(N 33, 106)

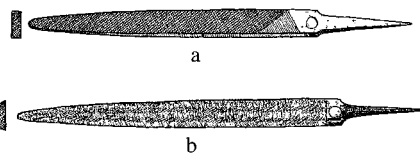
[Het samenstel van de groeven in het blad van een vijl. Vijlen kunnen van een enkele, dubbele of gebogen kap voorzien zijn. De enkele kap bestaat uit rechte inkepingen onder een hoek van 60 of 80° ten opzichte van de zijkant van de vijl. De dubbele kap wordt gevormd door twee kappen die meestal onder een hoek van 45° ten opzichte van elkaar staan. Vijlen met enkele kap zijn voor fijn werk, vijlen met dubbele kap voor voorbereidend of grof werk. Vijlen met een gebogen kap worden gebruikt voor het bewerken van zachte metalen.]

vijlkap: *vīlkap* L 299; **kerf:** *kerāf* Q 111 (in diverse vormen); **vijlstructuur:** *vejlstrøktjūr* Q 95; **patroon:** *patrōn* L 331; **ribben:** *røbā* Q 108.

STROVIJL

(N 33, 101; N 33, 86)

[In het algemeen een vijl met een vrij grof bekap blad dat plat of halfronde kan zijn. Strovijlen ontleen hun naam aan het feit dat ze in bundels van 2 tot 16 stuks of meer in stro verpakt verkocht werden. Zie ook afb. 98. De strovijl is ook wel bekend onder de naam *Duitse vijl* (vgl. Vuylsteke, pag. 166).]

Afb. 98. strovijlen
a: plat
b: halfronde

strovijl: *strōvīl* L 213; **strooivijl:** *strōqvīl* L 165, 216a; *strōj-* L 321; *strō-* Q 99* (grove vijl); *struwəjvēl* K 353; *strū.vīl* L 289; *struə-* L 290 (grove vijl), 291 (idem); *strūə-* L 299, Q 111, 113; *strōvīl* L 330; *strū.vīl* Q 121b; *strū.vēl* Q 95; **strooivijltje:** *strōvīlkə* L 432; **duitse vijl:** *dōjtsə vejil* P 219; **pruisenvijl:** *prūsəvīl* L 331, 382.

GROVE VIJL

(N 33, 86; N 64, 53d)

[Vijl met een grof bekapt blad. Doorgaans heeft het blad van een deze vijl minder dan 26 tanden per inch (vgl. Handboek Gereedschap, pag. 238). De grove vijl wordt gebruikt bij het bewerken van zachte metalen waarvan men in korte tijd een grote hoeveelheid materiaal wil verwijderen (V.d. Kloes en Risch, pag. 251).

Verskillende informanten gaven als antwoord op de vraag naar de „grove vijl” een variant van het woordtype **bastaardvjl**. De fonetisch gedocumenteerde gegevens hiervan zijn opgenomen in het lemma BASTAARDVIJL.

Volgens de invuller uit K 353 werd de grove vijl voor **bruut werk** (*brøt werək*) gebruikt.]

grove vijl: *grōvā vīl* L 163, 269; *grōvā* ~ L 159a, 165, 192a; *grōf* ~ L 299, 382, 432, Q 111, 0112; *grōaf* ~ Q 113; *grōf* .v *īl* L 330; *grōf* .v *īl* Q 116; *grōvā vēl* K 353; *grōvā vejl* P 176b; *grawvā vējal* P 47; *grōf* .vejl L 423; *grōf* ~ Q 95; *grōf* .v *ējl* Q 5; *gruaf* .v *ājl* Q 83; **grofvijl**: *grōf.vīl* L 216a, 217; *jroaf.vīl* Q 121b; *jroaf* ~ Q 121 (voor grof werk); **schrofvijl**: *šrup.vīl* Q 121b; **bastaardvjl**: [*bastaardvīl*] L 192a, 213, 289, 299, 321, 331, 371, Q 18, 86, 95, 99*, 108, 113, 117, 118, 121c.

BASTAARDVIJL

(N 33, 88; N 33, 86; N 64, 53d; N 64, 53g)

[Vijl met een niet al te grove of al te fijne kap. In grofte bevindt de bastaardvjl zich tussen de grove vijl en de zoetvjl. Meestal heeft het blad van een bastaardvjl ongeveer 26 tanden per inch (Handboek Gereedschap, pag. 238). De bastaardvjl kan diverse vormen hebben.

Volgens verschillende informanten (L 192a, 213, 289, 299, 321, 331, 371, Q 18, 86, 95, 99*, 108, 113, 117, 118, 121c) heeft de bastaardvjl een grof blad. Vgl. ook het vorige lemma.]

bastaardvjl: *bastārt.vīl* L 371; *bastārt* ~ L 299; *bastārt* ~ L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 289, 321, Q 18, 99*, 108, 117, 118; *bāstārt* ~ L 217; *bqstārt* ~ L 290, 291; *bastārt.vīl* L 331; *bastārt.vīl* Q 121c; *bastārt* ~ Q 116; *bastārt.vejl* L 423, Q 86, 95; **bastaard**: *bastārt* L 330, 382, Q 113; **halfgrove vijl**: *hāf.grōf* .v *ējl* Q 5; (*h*)*āf.gruaf* .v *ājl* Q 83; *hōaf* .groaf.vīl Q 121b; **voorwerkvijl**: *vōrwerək.vīl* Q 108; **normale vijl**: *normāl vīl* L 289; **gewone vijl**: *gəwū.n vīl* L 289.

HALFZOETVIJL

(N 33, 88-89)

[Vijl met een vrij fijne kap. In grofte bevindt de halfzoetvjl zich tussen de bastaardvjl en de zoetvjl. Het blad van een halfzoetvjl heeft

meestal ongeveer 36 tanden per inch (Handboek Gereedschap, pag. 238). De vijl kan diverse vormen hebben.]

halve zoetvjl: *haləvā zūt.vīl* L 216a; *haləvā zūt.vīl* L 159a, 165, 192a, 213; *haləvā zōt.vīl* L 299; *hōwf* ~ Q 99*; *halaf* .z *ōt.vīl* L 330; **halfzoete vijl**: *hāf.zūtā vejl* Q 86; *halaf.zūtā vēl* K 353; (*h*)*āf.zītā vājl* Q 83; **halfzoetvjl**: *halaf.zōt.vīl* L 290, 291, 321, 382; *hōaf.zōt* ~ Q 113; *hōwf.zōt* ~ Q 111; *halaf.zūt* ~ L 217; *hōaf.zōs.vīl* Q 121b; *halaf.zūt.vejl* P 176b; *hāf.zōt* ~ Q 95; **halve bastaard**: *haləvā bastārt* L 331; **halfbastaard**: *halaf.bastārt* L 382; **mid-denvijl**: *medəvīl* L 382; *medənvējl* P 176b; **vlak-vijl**: *vlak.vīl* Q 108.

ZOETVIJL, FIJNE VIJL

(N 33, 90; N 64, 53b-c)

[Vijl met een fijn bekapt blad. Doorgaans heeft het blad van een zoetvjl ongeveer 60 tanden per inch (Handboek Gereedschap, pag. 238). De zoetvjl wordt gebruikt voor harde metalen en voor het afwerken en, aldus de invuller uit P 219, het polijsten of polieren van metalen. Het blad van de vijl kan verschillende vormen hebben.]

zoetvjl: *zōtvīl* L 289 (vierkant blad), 290, 291, 321, 382, 432, Q 18, 99*, 113, 117, 118; *zūt* ~ L 159a, 165, 192a, 213, 217; *zūt* ~ L 216a; *zōtvīl* L 331; *zōtvīl* L 330; *zōs.vīl* Q 121b, 121c; *zōt.vejl* Q 95; **zoete vijl**: *zūtā vēl* K 353; *zūtā vējal* P 47; **fijne vijl**: *fīn vīl* L 289, 290, 291, 299, 321, Q 111; *fīn vīl* Q 116, 121; *fējn vejl* L 423, P 176b; *fējn vējl* Q 5; *fājn vājl* Q 83; **fijn vijltje**: *fējən vēlkā* P 47; **zachte vijl**: *zāxtā vejl* Q 86; **afwerk-vijl**: *āfwerək.vīl* Q 108.

FIJNE ZOETVIJL

(N 33, 92)

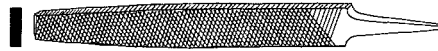
[Extra fijne vijl. Volgens de invuller uit P 219 werd de fijne zoetvjl gebruikt voor polierwerk.]

fijne zoetvjl: *fīn zōt.vīl* Q 113; **fijn zoetvijltje**: *fīn zōt.vejlkā* Q 95; **fijne vijl**: *fīn vīl* Q 111; *fējnā vejl* P 176b; **halfzachte vijl**: *halaf.zāxtā vejl* Q 86; **zachte vijl**: *zāxtā vājl* Q 83; **slichtvjl**: *šlīx.vīl* Q 121b; *šlik.vīl* Q 111; **precisievijl**: *per-sisivīl* L 382; **kunstvijl**: *køns.vīl* Q 108.

PLATTE VIJL

(N 33, 103; N 64, 53b)

[Vijl met een blad dat aan beide zijden plat is en dat van arend tot punt smaller uitloopt. Er bestaan ook uitvoeringen van de platte vijl waarbij het blad over de hele lengte bijna dezelfde breedte houdt. Zie ook het lemma BLOKVIJL. Het blad van de platte vijl kan enkel of dubbel gekapt zijn. De platte vijl wordt vooral gebruikt voor het vijlen van vlak materiaal. Zie ook afb. 99.]

Afb. 99. platte vijl met gekruiste vijlkap

platte vijl: *platā vil* Q 117, 118; *platā vil* Q 116; *platā vejl* L 423; **platvijl:** *plat.vīl* L 331; *plat.vil* Q 121c; **platte handvijl:** *platā hantj.vil* L 299.

HANDVIJL, BLOKVIJL

(N 33, 95 add; monogr.)

[Platte, stalen vijl, rechthoekig van doorsnede en zonder punt. Soms is één kant van het blad enkel en één kant dubbel gekapt. De vijl kan voor diverse werkzaamheden gebruikt worden. Zie ook afb. 100.]

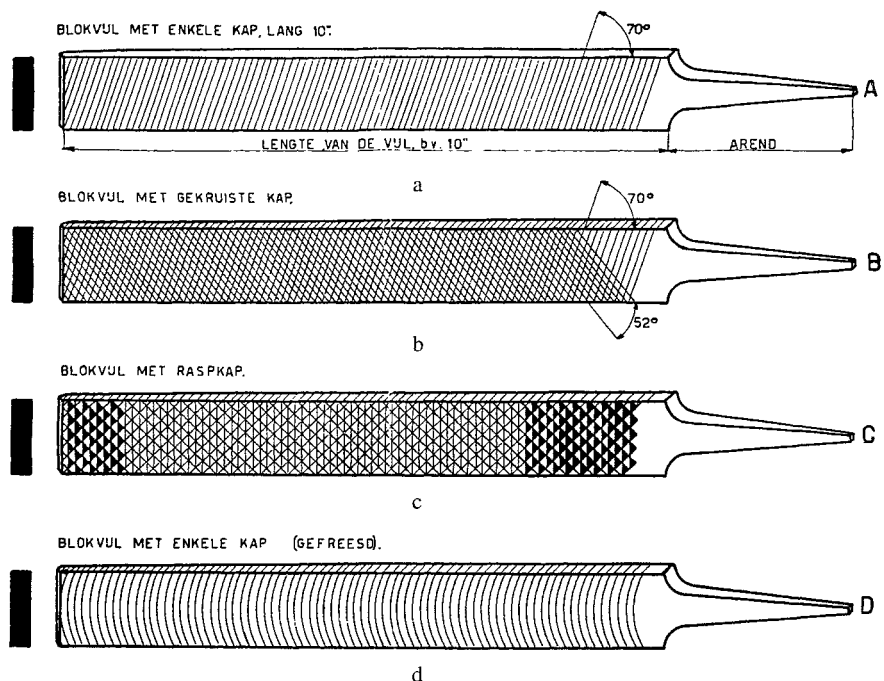
blokvijl: *blōk.vil* L 299, 432; *blōk.vil* Q 121, 121b.

HALFRONDE VIJL

(N 33, 87; N 64, 53b)

[Vijl waarvan het stalen blad een halfronde en een vlakke kant heeft. Meestal loopt het blad vanaf het midden smaller en dunner uit. De vijl wordt gebruikt voor het bewerken van vlakke, holle en bolle werkstukken. Zie ook afb. 101.]

halfronde vijl: *halāfronjā vil* L 299; *halāfronj* ~ L 382; *hōwfron* ~ Q 99*; *hōwfron* ~ Q 113; *hōwfronj* ~ Q 117, 118; *halāfronj vīl* L 330; *hōwfronj.vil* Q 116; *qōwfron vejl* L 423; *hāf ron v'ejl* Q 5; *(h)āfron vājil* Q 83; **halfroundvijl:** *hōwfronj.vil* Q 121c; **een halfronde:** *an hōwfronj* Q 116; **rondvijl:** *rontj.vīl* L 331; **halfronde grove vijl:** *halāfrōndā grōvā vil* L 165, 192a, 213; *halāfrōndā grōvā* ~ L 159a; *hōwfron grōf* ~ Q 111, 0112; *halāfron grōvā vejl* P 176b; **halfronde grofvijl:** *halāfrōndā grōf.vil* L 216a, 217; *hōwfron jroāf.vil* Q 121b; **halfgrofvijl:** *hōwfrōf.vil* Q 121; **halfronde strooivijl:** *halāfronj štruāvil* L 290, 291; **halfronde bastaardvijl:** *halāfronj bastārt.vil* L 289; *hāfron* ~ Q 108; *hāfron bastārt.vil* Q 95; *hāfron* ~ Q 86.

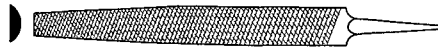
Afb. 100. blokvijlen

a: met enkele kap

b: met gekruiste kap

c: met raspkap

d: met enkele kap (gefreesd)

Afb. 101. halfronde vijl

Afb. 102. ronde vijl, rattenstaart

RONDE VIJL, RATTENSTAART

(N 33, 94; N 64, 53e; monogr.)

[Kleine, ronde, spits toelopende vijl. De ronde vijl wordt gebruikt voor het vijlen van gaten en gebogen oppervlakten. Zie ook afb. 102.]

ronde vijl: *rondā vil* L 217; *ron vil* Q 111; *rōn vejl* L 414; **rond vijltje:** *rōnt vejlka* P 176b; **rattenstaart:** *ratāštārt* L 432; *ratāstart* L 159a, 165, 192a, 213, 217, Q 5, 18, 95; *ratāstart* Q 20 (ronde zoetvijn; mv. *ratāstert*), 99*, 108, 111 (dun en rond); *ratāstat* P 219, Q 83, 86; *ratāstats* Q 113, 116, 121, 121b; *ratāstert* L 216a, 289, 321; *ratāstert* L 290, 291, 330, 331; **gatenvijl:** *gātavejl* Q 95.

VIKANTE VIJL

(N 33, 91; N 33, 93)

[Stalen vijl waarvan het blad vierkant van doorsnede is en vanaf het midden naar het uiteinde iets spits toeloopt. De vierkante vijl dient voor het vijlen van vierkante gaten, hoeken, etc. Zie ook afb. 103.]

Afb. 103. vierkante vijl

vierkante vijl: *vir kantā vil* L 159a, 213; *vir kantā* ~ L 165, 192a, 216a, 217; *vir kantā vejl* Q 86; *vēr kantā* ~ Q 95; *vir kantā vājil* Q 83; **vierkant-vijl:** *vēr kantv vil* Q 121b; *vēr kantv vil* L 382; **vierkantige vijl:** *vēr kantegā vil* Q 99*, 111; *vēr ke jntegā vejl* P 176b; *vēr kantegā* ~ Q 86; *vir kantegā vājil* Q 83; **viereckige vijl:** *vēr ekegā vil* Q 116, 121; **pasvijl:** *pas vil* Q 108.

DRIEKANTIGE VIJL

(N 33, 97; N 33, 103; N 64, 53b)

[Stalen vijl waarvan het blad driehoekig van doorsnede is en vanaf het midden naar het uiteinde iets spits toeloopt. De vijl wordt onder meer gebruikt bij het bewerken van hoeken, het ruimen van gaten en het scherpen van zaagtanden. Verschillende informanten gaven dan ook als antwoord op de vraag naar de „driekantige

Afb. 104. driekantige vijl

vijl” een variant van het woordtype **zaagvijl/zaagenvijl**. De fonetisch gedocumenteerde gegevens hiervan zijn opgenomen in het lemma ZAAGVIJL. Zie ook afb. 104.]

drie-/driekantige vijl: *drikentegā vil* Q 99*, 111, 0112; *drikentegā v il* L 330; *drēkāntegā v ēl* K 353; *drāj kantegā vājil* Q 83; *drējkāntegā vejl* P 176b; *drējke jntegā* ~ P 176b; *drējkenšegā* ~ L 423; *drējkantegā v ējl* Q 5; *drējkantegā [vijl]* P 219; **drie-/driekante vijl:** *drikantā vil* L 159a; *drikantā* ~ L 217; *drējkantā vejl* Q 86; **drie-/driekantvijl:** *drikantv vil* L 382; *drējkanvk vil* Q 121b; **drie-/driehoekige vijl:** *drāj(h)ukegā vājil* Q 83; **drie-/driehoekvijl:** *drējhō³k vil* Q 117, 118; *drējhoak vejl* L 414; **drie-/driekke vijl:** *drējekegā vil* Q 113; *drējekegā vil* Q 116, 121; **drie-/driekvijl:** *drējek vil* Q 121c; **zaagvijl:** *[zaagvijl]* L 165, 213, 217, 289, 299, 321, Q 18, 108; **zaagenvijl:** *[zaagenvijl]* L 192a, 216a, 290, 291, 331, P 47, Q 95.

ZAAGVIJL

(N 33, 97; N 33, 103)

[In het algemeen een, meestal driehoekige, stalen vijl waarmee de tanden van een zaag gescherpt kunnen worden.

De *molenzaagvijl* is een platte, stalen vijl van 20 tot 25 cm lengte voor het scherpen van gereedschap. Dit type vijl heeft één of twee ronde randen waarvan er meestal één glad is. De vijl is altijd met enkele kap uitgevoerd en wordt onder meer gebruikt voor het slijpen van bijlen, maaiermessen, grove houtzaagbladen, etc. (Handboek Gereedschap, pag. 241).]

zaagvijl: *zāx vil* L 165, 213, 217, 299; *zēx*— L 289, 321, Q 18, 108; **zaagenvijl:** *zāgāvil* L 192a, 216a, 290, 291; *zēgāvil* L 330; *zēgāvil* L 331; *zējāvēl* P 47; *zēgāvejl* Q 95; **molenzaagvijl:** *mīl zēx vil* Q 113; **schervvijl:** *šērap vil* L 382; **tandvijl:** *tantj vil* L 382; de volgende opgave is een benaming voor een vijl voor het scherpen van lintzagen: **lintzaagvijl:** *lentj zēx vil* L 321; de volgende opgave is een benaming voor een vijl voor het scherpen van het kettingblad van motorzagen: **motorzaagvijl:** *mōtar zēx vil* L 321.

MESVIJL

(N 33, 95)

[Vijl die wordt gebruikt voor het vijlen van zeer scherpe hoeken. Het blad van deze vijl lijkt op het blad van een mes en loopt naar de punt toe spits uit. Zie ook afb. 105.]

mesvijl: *mes vil* L 159a, 165, 192a, 213, 216a,

Afb. 105. mesvijlen

217; *mets-* L 299, 321, Q 99*; *mets.v* L 330; *mets.vil* Q 116; *mes.vājl* Q 83; **mesvijltje**: *mets.vilkā* L 321; **platte vijl**: *platā vejl* P 176b; *platā vil* Q 111 (met snijkant); **vlakvijl**: *vlak.vil* Q 121b; **hoekenvijl**: *høk.vejl* Q 86.

NAALDVIJL

(N 33, 92)

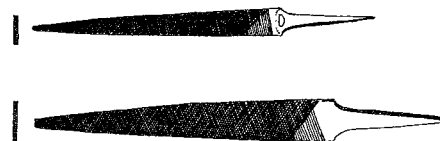
[Kleine, dunne, stalen vijl van 75 tot 300 mm lengte waarvan het blad uitloopt in een ronde stift die als handvat dient. De naaldvijl wordt vooral gebruikt door instrumentmakers en klokkenmakers voor zeer nauwkeurig werk. De doorsnede van het blad van de vijl kan diverse vormen hebben.]

naaldvijl: *nølt.vil* Q 121.

SLEUTELVIJL

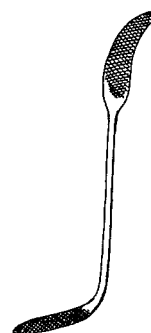
(N 33, 96; N 33, 93)

[Stalen vijl van 10 tot 20 cm lengte voor het bewerken van sloten en sleutels. Het blad van de vijl kan plat, spits-plat of spits toelopend van vorm zijn. De doorsnede ervan is vierkant, driehoekig, rond of half rond. Zie ook afb. 106.]

Afb. 106. spits-platte sleutelvijlen

sleutelvijl: *sløtəlvejl* Q 95; *sljetəl-* Q 86; *sljətəlvejl* Q 5; *sljətəlvājl*, *snjətəlvājl* Q 83; *sløtəlvil* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 321, 382; *sløtəl-* L 290, 291, 299, 330, 432, Q 108; *sljətəl-* L 289; *sljətəl-* Q 111 (voor het pasvijlen van sleutels), 113; *sløtəlvil* L 330; *sløtəlvil* L 331; *sløtsəlvil* Q 116, 121, 121b; **sleutervijl**: *sløtərvejl* P 219; *sløjtərvejl* P 47; **sleutervijltje**: *sløtərvejlkā* P 219; **sleutellokvijl**: *sløtəlløk.vil* Q 108; **klein plat vijltje**: *klej(n) plat vilkā* Q 99*.

Afb. 107. rijfelijzer

RIJFELIJZER

(N 33, 102)

[Licht, omgebogen, stalen vijltje of raspje in diverse groftes voor het bewerken van oneffen uitgediepte voorwerpen. Het rijfelijzer wordt vooral gebruikt door edelsmeden en instrumentmakers voor fijn werk. Zie ook afb. 107.]

fijnwerkvijl: *finwərək.vil* L 382; **vreutelvijl**: *vrøtəlvil* Q 108; **buigvijltje**: *bøix.vejlkā* P 176b; **schaafvijl**: *šāf.vil* Q 111; **schraapvijl**: *šrāp.vil* Q 99*.

RASPVIJL

(N 33, 100)

[Gereedschap waarvan de ene helft als vijl en de andere helft als rasp dient. Sommige raspvijlen hebben een blad dat aan één zijde als vijl en aan de andere zijde als rasp is uitgevoerd. Er bestaan ook uitvoeringen waarbij één helft van het blad als vijl is bekapt en het andere deel als rasp.]

smis(se)vijl: *smes.vēl* K 353; **raspel**: *rāspəl* L 290, 291; **rasp**: *rasp* L 165; **houtrasp**: *hōtrasp* Q 113; **schoesterrasp**: *šustərrasp* L 382.

RASP

(N 33, 85; monogr.)

[In het algemeen een staafvormig stalen werktuig met tandjes en putjes voor het bewerken van harde materialen, inz. metalen. Zie ook afb. 108. De *grote rasp* (Q 83) was van twee handvatten voorzien. Het blad van meer dan een meter lang was aan één kant grof en aan de andere kant fijn. Dit werktuig werd op heet ijzer gebruikt, bijvoorbeeld om koetsassen af te werken op de plaats waar zij geweld waren.]

Afb. 108. rasp

rasp: *rasp* L 165, 192a, 217, 269, 289, 299, 321, 330, 331, 371, 382, 432, P 176b, Q 20, 83, 86, 99*, 108, 111, 0112, 113, 116; *rāsp* L 159a, Q 71; **grote rasp:** *grōwtā rasp* Q 83 (wordt op heet ijzer gebruikt); **raspel:** *raspəl* L 213, Q 95, 121, 121b; *rāspəl* L 216a; *rōspəl* L 290, 291.

RASPEN

(N 33, 85 add.; monogr.)

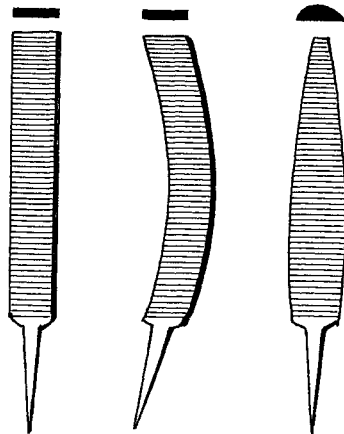
[Met de rasp werken.]

raspen: *raspə* K 353, Q 20; **raspelen:** *rāspələ* Q 284.

METAALRASP, TINVIJL

(N 33, 98; N 64, 53e-f; N 66, 21d)

[Vijl met enkele vijlkap voor het bewerken van (zachte) metalen. Het blad van de metaalrasp kan verschillende vormen hebben zoals plat en recht óf plat en boogvormig. Zie ook afb. 109. De metaalrasp wordt ook wel met de termen *tinvijsl*, *loodvijl* en *zinkvijl* aangeduid (vgl. Van Houcke, pag. 817, s.v. *vijl*).]

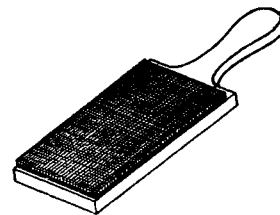
Afb. 109. metaalraspen

ijzerras: *ejzərrasp* Q 83; **rasp:** *rasp* L 321 (plat en rond), 329, 414, 423, P 219, Q 86, 88, 98; **fijne rasp:** *fin rasp* L 299; **raspel:** *raspəl* Q 121b; *rāspəl* Q 284 (Reibeisen, grobe Feile); **raspvijl:** *rasp.vil* Q 117, 118; **tinstrijkvijsl:** *tēnstriks.vil* L 382; **tinvijsl:** *tenvil* L 216a, Q 108, 111; *tinvejl* L 423; **zinkvijsl:** *tseņk.vil* Q 121c.

VIJLBORSTEL

(N 33, 107; N 33, 216; N 64, 59b)

[Handborstel van kort, geknikt staaldraad waarmee vijlsel uit de kap van een vijl kan worden verwijderd. Zie ook afb. 110.

Afb. 110. vijlborstel

Diverse zegslieden vermelden ook het gebruik van een staalborstel voor het reinigen van de vijlen. Vgl. het lemma STAALBORSTEL. De invuller uit L 299 merkt daarentegen op dat alleen een zachte ijzerborstel en zeker geen koperen of stalen borstel voor het schoonmaken van vijlen mocht worden gebruikt. In P 176b werden vijlen met behulp van een **stalen beitel** (*stōlān. bejtəl*) gereinigd.]

vijlborstel: *vīlbōrsəl* L 192a, 213, 217; *vājlbōrsəl* Q 83; *vīlbōrstəl* Q 108; *vīlbōstəl* Q 113; *vil-* Q 121b (mv. *-bōstələ*); *vīlbyāstəl* Q 111; **vijlenborstel:** *vīlābōrstəl* L 331; *v'ejlā-* Q 5; *vīlābōrsəl* L 216a; *vīlābōrstəl* L 330; *vīlābōrstəl* Q 99*; *vīlābōstəl* L 321; *vīlābōstəl* Q 116, 121 (voor loodvijlen), 121b, 121c; **vijlbeugel:** *vēlbōgəl* K 353; de volgende opgaven lijken eerder te wijzen op een aangepunt voorwerp: **kretser:** *krētsər* Q 95; **ijzeren pinnetje:** *ejzərā penākə* P 176b.

Slijpen

SLIJPSTEENBAK, SLIJPSTELLING

(N 33, 270)

[Op een houten of ijzeren onderstel bevestigde en met water gevulde metalen bak waarin een slijpsteen draait. De as van de slijpsteen rust daarbij op twee aan de waterbak bevestigde lagers.]

slijpsteenbak: *slīpstēnbak* L 159a, 165; *slīpstēn-* L 192a, 213; *slīpstīn-* L 216a, 217; *slīpstēj.n-* L 382; *slīpstējn-* Q 111; **slijpbak:** *slīf.bak* Q 121b; **waterbak:** *wātərbak* L 321; *wasər-* Q 116; *wōtər-* Q 5; *wajtər-* P 47; *wetər-* P 176b, Q 71; **koelbak:** *kōlbak* L 330; **trog:** *truəx* Q 83; **slijpsteenraam:** *slīpstējn.rām* L 290, 291; **onderstel:** *onjərstəl* Q 113; **frame (e.):** *frēm* Q 99*; **stelling:** *stēlən* Q 83; **geraamte van de slijpsteen:** *gəramtə van ə slepstījən* K 353; **slijpsteenbok:** *slīpstējn.buk* L 299; **schraag:** *šrāx* L 330; **voet:** *vuwt* P 219.

SLIJPSTEEN

(N 33, 271; L 6, 68b; monogr.; div.)

[Steen waarop gereedschappen als beitels, schroevendraaiers, etc. geslepen worden; meer in het bijzonder ook de ronde steen die om een spil of as draait en in een slijpstelling of aan een elektrische slijpmachine is bevestigd. Als slijpsteen worden korrelige, zeer harde steensoorten als amari en carborundum gebruikt. Zij worden geleverd in grove, middel en fijne korrel. Zie ook afb. 1.]

slijpsteen: *slēpstian* K 315, 360, P 164, 171, 174, 183; *slēp-* K 353; *slip-* L 216a, 217, 286; *slip-* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 313; *slēpstīn* P 176; *slīpstīn* L 286; *slīpstīn* L 319; *slēpstīn* L 354, 355, 414, P 57, 176b; *slēp-* Q 2; *slip-* L 353; *slēpstīn* L 355, P 47, 211; *slēpstīan* K 353, P 55; *slēp-* P 47; *slēpstīn* P 219; *slēpstejn* Q 167; *slīpstejn* L 321, 368, 371, 417, 418, 420, 422, Q 7, 10, 95; *slīp-* L 318b; *slip-* Q 12, 83, 95, 188; *slīpstejn* L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, 381; *slip-* L 382; *slip-* L 424; *slīpstejn* L 290, 291, 299, Q 102, 111; *slīpstejn* L 330, 331; *slēpstejn* P 186; *slip-* Q 5; *slēpstejn* Q 160; *slēpstejn* P 188; *slēpstēn* Q 179; *slēap-* Q 1; *slip-* L 159a, 165; *slēp-* Q 80; *slēp-* Q 89; *slēp-* Q 158; *slēp-* Q 71, 83; *slīpstēn* Q 278; *slīpstejn* Q 253; *slīpstēn* L 163, 192a, 213; *slīpstēn* L 163, 163a, 163b, 164, 165; *slīpste* Q 113, 116; *slīf-* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *slēpstejn* Q 78; *slēpstejn* Q 86; *slēp-* Q 178; **wetsteen:** *wetstejn* L 287, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e; *wet-* L 288, 288a; **amarilsteen:** *marēlstejn* Q 3; **zandsteen:** *zantstejn* Q 5; *zantstejn* Q 99*; **engelse steen:** *ēnālsā stēn* Q 83 (wordt in combinatie met water gebruikt); **watersteen:** *wetārstēn* Q 71.

SLIJPMACHINE

(N 33, 380)

[Met behulp van handkracht of elektrisch aangedreven werktuig dat wordt gebruikt om gereedschap te slijpen, metaal te ontroesten, etc. De elektrische slijpmachine is doorgaans voorzien van twee slijpschijven: een grove en een fijne.]

slijpmachine: *slīfmašīn* Q 121 (om beitels te slijpen).

SLIJPSCHIJF

(N 33, 250)

[Draagbaar, elektrisch aangedreven werktuig waarmee metaal en steenachtige materialen kunnen worden vlak- en doorgeslepen. De metalen schuurschijf van deze machine staat haaks ten opzichte van de as van het toestel en op het schuurvlak ervan zijn kleine hardmetaalkorrels

gesoldeerd. Het werktuig werd in Q 83 vooral bij het afkorten van staafijzer gebruikt.]

snijschijf: *snājšāif* Q 83; **perforeerschijf:** *perforēršāif* L 290, 291; **schijf:** *šāif* Q 83.

Maken van gaten

Boren, verzinken en verruimen

BOORIJZER

(N 33, 156)

[De metalen staaf die in de boorhouder van de boormachine wordt gestoken en waarmee al draaiend gaten in het te bewerken materiaal gemaakt kunnen worden. Afhankelijk van de bewerkingen die moeten worden uitgevoerd en de soort materiaal waarin geboord moet worden, kan het boorijzer diverse uitvoeringen hebben. Zie ook de lemmata PUNTBOOR, CENTERBOOR, PENBOOR, KOTTERBOOR, etc. Boorijzers werden vroeger door de smid zelf gemaakt.]

boorijzer: *bōwrežzar* P 219; *bōrīzar* Q 95; *bō.ri.zar* L 331; **boorvlīm:** *bōrvlēm* L 290, 291; **boor:** *bōr* L 299; *būr* L 289; *bawr* P 47.

BOORKOLF

(N 33, 157)

[Het bovenste uiteinde van het boorijzer dat in de boorhouder van de boormachine vastgeklemd wordt. De boorkolf kan verschillende vormen hebben, afhankelijk van het type boormachine. Boorijzers met een vierkante, tapse boorkolf worden gebruikt bij met de hand bediende boormachines. Cilindrische boorkolven die even dik of iets dunner zijn als het boorijzer en conische boorkolven worden in elektrisch aangedreven machines toegepast.]

boorkolf: *bōrkōlaf* L 217; **kolf:** *kōlaf* L 165, 290, 291, Q 99*, 111; **koon:** *kōn* Q 83 (conische boorkolf).

BOORKOP

(N 33, 157)

[Het onderste uiteinde van het boorijzer dat op het te bewerken materiaal wordt geplaatst. Afhankelijk van de bewerkingen die moeten worden uitgevoerd en de soort materiaal waarin geboord moet worden, kan de kop van het boorijzer diverse uitvoeringen hebben. Zo hebben boorkoppen van houtboren doorgaans een centre- of schroefpunt, terwijl spiraalboren van een boorpunt zijn voorzien.

Zie ook het lemma BOORKOP in WLD II.5, pag. 76-77.]

boorkop: *bōrkop* L 290, 291, 321, Q 113; *bq̄.r*– L 331; *bq̄r*– L 217, 299, 382, Q 0112, 116; **boor-ijzerkop:** *bq̄rīzærkop* Q 95; **kop:** *kop* L 289; **sne:** *snēj* P 47; **bek:** *bek* P 176b; **tap:** *tap* Q 111.

SNIJKANT

(N 33, 156)

[De snijdende kant van een boorijzer. Afhankelijk van de bewerkingen die moeten worden uitgevoerd en de soort materiaal waarin geboord moet worden, kan een boorijzer één of meer snijkanten hebben. Zie ook afb. 111. Het betreft daar de snijkant van een puntboor.]

snijkant: *snijkant* Q 111; *snijkanj* Q 113; *šni*– Q 121b; *šnikānj* Q 116; **sne:** *snēj* L 165, 321; *snē* Q 86; *snē*. Q 5.

LINKSE BOOR

(N 33, 158a)

[Boorijzer waarbij de borende werking optreedt wanneer het linksom gedraaid wordt.]

linksdraaiende boor: *leṅs.drōwāndā bq̄wār* K 353; *leṅks.drī.nāndā bōr* Q 113; **linkse boor:** *leṅksā bōr* Q 121; *lēṅksā* ~ L 159a; *leṅkšā* ~ L 321 (links geslepen); *leṅksā bōʔr* Q 121b; *leṅksā bq̄r* L 165, 192a, 217, 382; *lēṅksā* ~ L 213; *leṅksā bū.r* L 289; *leṅksā buār* Q 83; *leṅks. bōr* Q 99*; *leṅks bȳr* Q 5; **linksboor:** *leṅks.bq̄r* L 299, Q 111; **slinkboor:** *slējnk.bq̄wr* P 176b; **linker boor:** *leṅkār bq̄wr* P 219; bij het volgende woordtype werd geen substantief opgegeven: **linksdraaiend:** *leṅks.drīʔnānt* Q 116.

RECHTSE BOOR

(N 33, 158b)

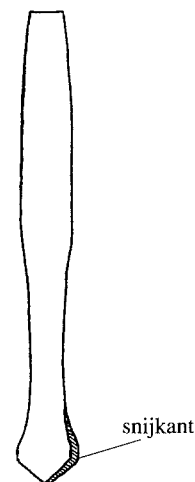
[Boorijzer waarbij de borende werking optreedt wanneer het rechtsom gedraaid wordt.]

rechtsdraaiende boor: *reṅs.drōwāndā bq̄wār* K 353; *reṅs.drī.nāndā bōr* Q 113; **rechtse boor:** *reṅsā bōr* L 159a; *reṅsā* ~ L 321 (rechts geslepen); *reṅtsā* ~ Q 121; *reṅtsā bōʔr* Q 121b; *reṅsā bq̄r* L 192a, 213; *reṅsā* ~ L 165, 217; *reṅsā bū.r* L 289; *reṅsā buār* Q 83; *reṅs. bōr* Q 99*; *rē.xs. bȳr* Q 5; **rechtsboor:** *reṅs.bq̄r* L 299, Q 111; *reṅts.bq̄wr* P 219; **rechtboor:** *rext.bq̄wr* P 176b; **normaalboor:** *noṛmālbq̄r* L 382; bij het volgende woordtype werd geen substantief opgegeven: **rechtsdraaiend:** *reṅs.drīʔnānt* Q 116.

PUNTBOOR

(N 33, 145; N 33, 164)

[Boorijzer waarvan de schacht in een punt uitloopt. De puntboor werd vroeger meestal door de smid zelf vervaardigd van dun gereedschapsstaal. Aan het uiteinde werden drie snijkanten

Afb. 111. puntboor

geslepen. De puntboor werd onder meer in een boogdrillboor gebruikt. Zie ook dat lemma en afb. 111.

Volgens de invuller uit Q 5 hadden boren die door de smid zelf werden gesmeed een vierkante schacht en een vierkante, tapse kop. De snele werd aangesmeed. De boren waren doorgaans linksdraaiend.

De puntboor werd soms ook wel als verzinkboor gebruikt. Antwoorden van dit type zijn opgenomen in het lemma SOUVEREINBOOR, VERZINKBOOR.]

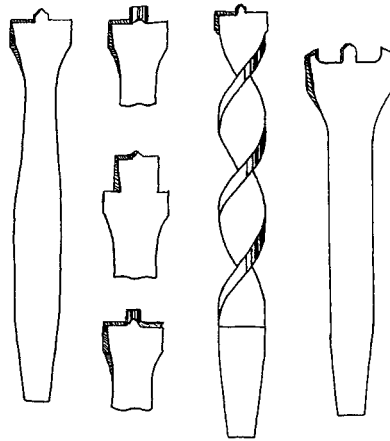
puntboor: *pōnt.bōr* L 216a; *pōnt.bq̄r* L 165, 217; *pōnt.bq̄wr* P 219; **spitsboor:** *špets.bōʔr* Q 121b; **prikboor:** *prek.bq̄r* Q 95; **kruisboor:** *krīts.bq̄r* L 382; **drillboor:** *drelbq̄wr* P 219; **gesmede boor:** *gāsmējt. bōr* Q 113; *gāsmēt. bȳr* Q 5; **smidsboor:** *smēts.bōr* L 321 (alleen voor ijzer).

CENTERBOOR, SCHIJFBOOR

(N 33, 126; N 33, 148; N 33, 145; monogr.)

[Boorijzer waarvan de schacht uitloopt in een centreerpunt met daaromheen één of meer voorsnijders of beiteltjes. De centerboor wordt gebruikt om snel en zuiver grote, cirkelvormige gaten te vervaardigen en om schijven uit plaatmateriaal te boren. Zie ook afb. 112.]

centerboor: *sentārbōr* Q 99*; *sentār*– L 159a, 216a, 290 (onz.), 291 (idem), Q 113; *sentārbq̄r* L 165, 299, 331, 382, Q 86, 95, 111; *sentār*– L 213, 330; *sentārbq̄.r* Q 20; *sentārbū.r* L 289; *sentārbawr* P 47; *sentārbq̄wr* P 219; *sentārbwōr* Q 86; **cirkelboor:** *serkālbq̄r* Q 108, 116 (bij gewone smid niet gebruikt); *serkālbūār* Q 83;

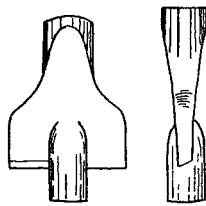
Afb. 112. diverse centerboren

schijfboor: *sxiḫ.bḫr* L 217; **schijvenboor:** *sxiṽabḫr* L 165; **zware boor:** *zwōr bḫwr* P 176b.

PENBOOR

(N 33, 146)

[Boorijzer waarvan de schacht uitloopt in een cilindervormige pen. Aan beide zijden van de pen bevinden zich twee loodrecht op de booras staande snijvlakken. De boor wordt gebruikt om een bestaand boorgat groter te maken. De pen van de boor wordt daartoe in het voorgeboorde gat geplaatst. Zie ook afb. 113.]

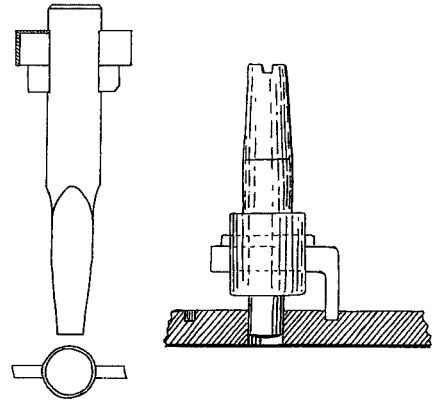
Afb. 113. penboor

penboor: *penbḫr* L 217 (om gat groter te boren); *pen-* L 165; **vergrootboor:** *vərgrūt.bḫwr* P 176b; **cilinderboor:** *silendarbḫr* Q 113; de volgende termen zijn benamingen voor de pen van de penboor: **voorloper:** *vōrləpər* Q 95; **boorgeleider:** *bḫrgələjdər* L 382; **geleidpen:** *gələjpen* L 299.

KOTTERBOOR

(N 33, 147)

[Boor waarmee men rondom een voorgeboord gat grotere gaten van verschillende middellijn kan boren. De kottterboor bestaat uit een boor-

Afb. 114. kottterboren

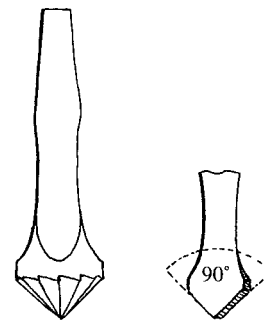
ijzer waarin een beweegbare beitel is aangebracht die met behulp van een spie kan worden vastgezet. Wanneer het penvormige uiteinde van de kottterboor in een voorgeboord gat wordt geplaatst, snijdt de beitel evenwijdig hieraan een ringvormig gat uit. In tegenstelling tot de penboor heeft de kottterboor slechts één snijkant. De kottterboor is alleen te gebruiken voor doorlopende gaten, de penboor kan ook gaten met een bodem erin maken. Zie ook afb. 114.]

kottterboor: *kṭarḫbōr* L 159a, 216a, 290, 291, 321, 371, Q 99*, 113; *kṭarḫbōʿr* Q 121b; *kṭarḫbḫr* L 165, 213, 299, 330, 382, Q 95, 108, 111; *kṭarḫbū.r* L 289; **kottel:** *kṭal* Q 18; **cilinderboor:** *silendarbḫwr* P 176b.

SOEVEREINBOOR, VERZINKBOOR

(N 33, 135; N 33, 144; N 33, 145; N 33, 164)

[Algemene benaming voor de verschillende soorten boorijzers waarmee voorgeboorde gaten conisch kunnen worden vergroot. De soevereinboor wordt onder meer gebruikt om koppen van schroeven en klinknagels te kunnen verzinken, maar ook om bramen uit boorgaten te verwijderen. Zie ook afb. 115.]

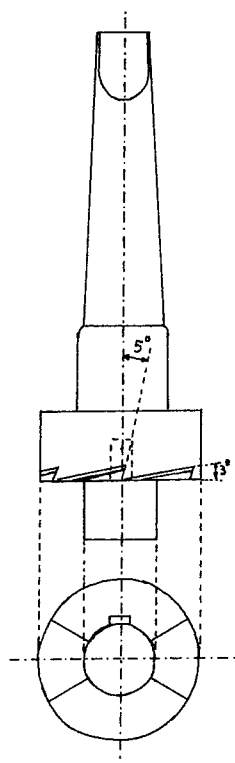
Afb. 115. verzinkboren

soevereinboor: *safrejn.bū.r* L 289; *səvɹejn.bəwr* P 219; **verzinkboor:** *vəɹzɛŋk.bōr* L 216a, 290, 291, Q 99*; *vəɹzɛŋk-* Q 121; *vəɹzɛŋk-* L 321, 371, Q 113; *vəɹzɛŋk.bō²r* Q 121b; *vəɹzɛŋk.bōr* L 192a, 217; *vəɹzɛŋk-* L 159a, 165, 213, 299, 382, Q 95, 108, 111, 116; *vəɹzɛŋk-* L 330; *vəɹzɛŋk-* L 432; *vəɹzɛŋk.bō.r* L 331; *vəɹzɛŋk.bu²r* Q 83; *vəɹzɛŋk.būr* Q 5; **zinkboor:** *zɛŋk.bōr* Q 18; *zɛŋk.bu²r* Q 83; **braamboor:** *brāmbōr* L 216a; *brāmbōr* L 165, Q 108; *brām-* Q 111.

FRESBOOR

(N 33, 164; N 33, 149, add.)

[Boorijzer waarmee men het boven einde van geboorde gaten verwijdt om op deze wijze koppen van schroeven, klinknagels of bouten te kunnen verzinken. De freesboor bestaat uit een stalen spil die met één uiteinde past in de boormachine. Het andere uiteinde is voorzien van een stalen schijf waarin zes of meer tandvormige inkepingen zijn gevijld. De freesboor heeft ongeveer dezelfde functie als de soevereinboor. Het belangrijkste verschil is dat de soevereinboor een conisch boorgat oplevert. Zie ook afb. 116.]

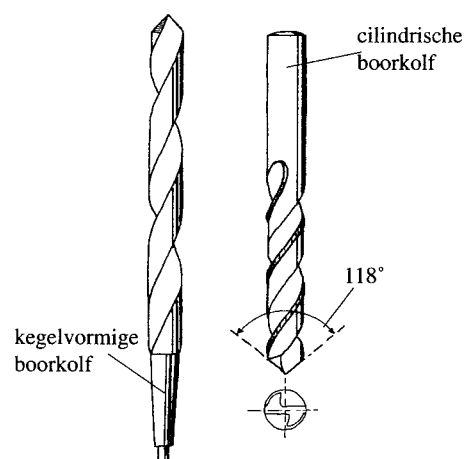
Afb. 116. freesboor

freesboor: *frēs.bōr* L 290, 291; **fresenboor:** *frēsabōr* L 321; **frees:** *frɛjs* Q 86; *frēs* Q 83 (ook om bramen te verwijderen), 111.

SPIRAALBOOR

(N 33, 150)

[Stalen boorijzer waarbij tot op ongeveer tweederde van de schacht lengte twee spiraalgangen langs de schacht lopen. Het achterste deel van de schacht van een spiraalboor fungeert als kolf voor het inspannen in de kop van de boormachine. Een spiraalboor voert boorspanen automatisch af uit het boorgat. Zie ook afb. 117.]

Afb. 117. spiraalboren

spiraalboor: *spirālbōr* L 159a, 216a, 321; *špirāl-* Q 99*; *spīrālbōr* L 192a, 213, 217, Q 86; *špirāl-* L 299, Q 111, 116; *spīrāl-* L 165; *spirālbūr* Q 5; **snijboor:** *snejbōr* Q 95; **vlakboor:** *vlak.bōr* Q 111; **platboor:** *plat.bō²r* Q 121b.

ZELFSMERENDE BOOR

(N 33, 151)

[Boorijzer waarin een leidinkje is aangebracht waarlangs olie of een ander smeermiddel tot bij de boorpunt kan worden gevoerd. Op deze wijze kunnen tijdens het boren het boorgat en de boor gekoeld en gesmeerd worden. Zie ook afb. 118. In L 321 werd behalve olie ook zeepwater als smeermiddel gebruikt. Men noemde dit **zeepsleuter** (*zēpslētər*). Zie voor het tweede lid van dit woord ook RhWb (V), kol. 655, s.v. *Lütter*. In Q 83 was de zelfsmerende boor onbekend; daar

Afb. 118. oliepijpspiraalboor
a, b, c : oliepijppje

werd het smeermiddel met behulp van een veer (*plawm*) of penseel (*bosāl*) op de boor aangebracht. Volgens de invuller uit Q 5 kon een zelfsmurende boor alleen op een draaibank worden gebruikt.]

zelfsmeerderboor: *zēlāsmērdārbōr* L 321; **gekoelde boor:** *an gākōlt bōr* Q 95; **olieboor:** *qwlībqwr* P 176b; **waterboor:** *wātārbōr* L 382; de volgende twee woordtypen zijn speciale boren waarbij smering wordt toegepast: **spiraalboor:** *špirālbōr* L 299, Q 111; **cilinderboor:** *silēndārbōr* Q 99*.

RIVETTENBOOR

(N 33, 149)

[Hol boorijzer waarmee de doorsnede van (een deel van) een dikke spijl of staaf verkleind kan worden. De boor wordt onder meer gebruikt bij het vervaardigen van de staven voor roosterwerk. Zie ook afb. 119.]

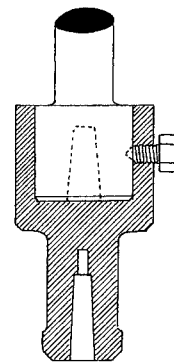
Afb. 119. rivettenboor

rivettenboor: *rāvetābōr* L 165; **holboor:** *hōlbōr* L 213, 217; **gatboor:** *gat.bōr* L 216a; **verlengboor:** *vārlēgbōr* L 290, 291 (dient om een eind aan een dikke staaf te verlengen); **steekboor:** *štēk.bōr* Q 111; **boor:** *bqwr* P 176b.

BOORHOUDER, BOORBEUGEL

(N 33, 160)

[Houder of beugel aan een boormachine waarin de boorkolf van het boorijzer wordt vastgezet. Zie ook afb. 120.]

Afb. 120. boorhouder, boorbeugel

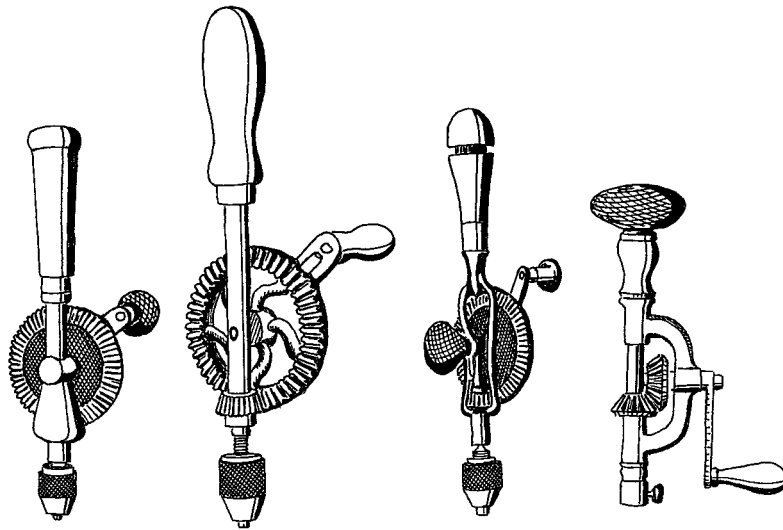
boorhouder: *bōrhqwar* L 165; **boorkop:** *bō²rkop* L 216a; *bōr-* Q 121b; *bōr-* L 165, 192a, 213, 217, Q 86, 111; *bqwar-* K 353; **boorbeugel:** *bōrbūgāl* Q 116; *bō²rbūjāl* Q 121b; **beugel:** *bōgāl* Q 99*; *būgāl* L 289; *bōjgāl* P 176b; **mandrin (fr.):** *mōndrē* Q 83; **boorklem:** *bōrklem* L 321; *bōr-* L 382, Q 111; **mof:** *muf* P 219.

BOORMACHINE

(N 33, 122)

[In het algemeen een werktuig dat met behulp van handkracht of een andere aandrijfkraft in beweging wordt gezet en dient om gaten te boren. In de boorhouder van de boormachine wordt daartoe een boorijzer bevestigd. Zie ook de lemmata *HANDBOORMACHINE*, *BORSTBOORMACHINE*, *KOLOMBOORMACHINE*, etc.]

boormachine: *bōrmašinā* L 163; *bōrmašin* L 271, 382, Q 108; *bōrmaš'in* Q 5; *bōrmašin* L 216a; *bōrmašin* L 159a, 290, 291, 321, Q 71, 99*; *bōr-* L 299, 331, 432, Q 86, 95; *bōrmašin* L 371; *bōr-* L 165, 192a, 213, 217, 330; *buār-* Q 83; *bōrmašī²n* Q 0112; *bōrmašin* Q 113, 121; *bō²r-* Q 121b; *bōrmašin* Q 116; *bawrmašen* P 47; *bqwr-* P 176b.

Afb. 121. diverse handboormachines

HANDBOORMACHINE

(N 33, 122)

[Boormachine die met de hand wordt aangedreven. De handboormachine wordt gebruikt voor het boren in hout en metaal. Zie ook afb. 121.]

handboormachine: *hant·bōrmāšin* Q 95, 111; *hānt·bōrmāšin* L 217; *hañk·bōrmāšin* Q 121; **zwong:** *zwuñk* Q 83.

BOORTAFEL

(N 33, 124)

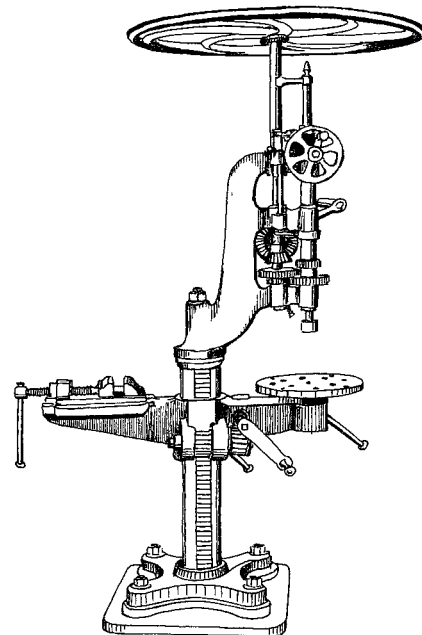
[Het vaak in hoogte verstelbare deel van de tafel- of kolomboormachine waarop het werkstuk wordt vastgezet. In het werkblad van de boortafel zijn daartoe verschuifbare beugels aangebracht waarmee het te bewerken voorwerp kan

KOLOMBOORMACHINE

(N 33, 123)

[Stationaire boormachine waarbij de boorhouder beweegbaar op een kolom gemonteerd is. Het werkstuk kan bij deze boormachine in een, vaak in hoogte verstelbare, boortafel worden vastgeklemd. De kolomboormachine wordt vooral voor zwaar en zuiver boorwerk gebruikt. Zie ook afb. 122. Het betreft daar een kolomboormachine die met de hand wordt aangedreven.]

kolomboormachine: *kolqmbōrmāšin* L 216a; *kqlqmbōrmaš'in* Q 5; *kolqmbōrmāšin* Q 113, 121; *kolqmbōrmāšin* Q 116; *kolqmbōrmāšin* L 321 (met beweegbare tafel); *kōlqm-* L 159a; *kqlqm-* Q 71; *kālqm-* Q 99*; *kolqmbōrmāšin* L 299, 331, Q 111; *kālqm-* Q 95; *kolqmbōrmaš'in* L 330; *kqlqmbōrmāšin* L 371; *klqmbōrmāšin* L 165, 192a, 213, 217; *kqlqmbuərmāšin* Q 83; *kolqmbōrmaš'īn* Q 0112; *kqlqmbqwrmašen* P 176b; *kqlqnbōrmāšin* Q 86; *kqlqnbawrmašen* P 47; **kolomboor:** *kolqmbōr* L 290, 291; *kolqmbōr* L 382; *kqlqnbuər* Q 83; vgl. voor het volgende woordtype ook het Hgd. *Bohrsäule*: **boorzuil:** *bō²rzqjl* Q 121b; **klotsboormachine:** *klqts·bōrmāšin* Q 108.

Afb. 122. kolomboormachine

II.11

worden vastgeklemd.]

boortafel: *bōrtōfāl* L 290, 291; *bōr-* L 299, 330, Q 5, 86, 95, 0112, 116; *bū.rtōfāl* L 289; *buərtōfāl* Q 83; *bōr-* L 159a; *bōr-* L 165, 192a, 217; **tafel:** *tōfāl* L 321; *tōfāl* L 159a, 216a, Q 83; *tōfāl* Q 113; *tōfāl* P 47; **tafeltje:** *tōfālka* P 219; **boordis:** *bōrdōš* Q 121; **dis:** *dōš* Q 121b; **boorplaat:** *bōrplāt* Q 111; **plateau:** *plātō* K 353; *plātō* Q 99*; **bed:** *bēt* Q 108; **voet:** *vut* P 176b; **slede:** *slej* L 213; **kussen:** *kōsa* L 331.

KLEMBEUGEL VAN EEN KOLOMBOOR-MACHINE

(N 33, 161)

[Elk van de verstelbare beugels waarmee het werkstuk op de boortafel van een kolomboormachine wordt vastgezet.]

klembeugel: *klembōgāl* L 382, Q 99*; *klembūjāl* Q 121b; **sluitbeugel:** *slāt.bōjgāl* P 176b; **beugel:** *būjgāl* L 289; **klemkop:** *klemkōp* L 299; **vastzet-klem:** *vas.zetklem* L 217; **klem:** *klem* L 192a, 213; **mandrin (fr.):** *mōndrē* Q 83; **boorschroef:** *bōršruf* L 382; *bōwərsxruf* K 353; **boorvork:** *bū.rvōrāk* L 289; **mof:** *muf* P 219.

PERSDRILBOOR

(N 33, 140)

[Stalen boor die met een ijzeren hefboom rondgedraaid wordt en tegelijkertijd van boven neergedrukt wordt door een schroef, die men verder aandraait naarmate het boorijzer zich dieper in het metaal heeft gewerkt. Het gereedschap wordt bij Vuylsteke (pag. 110) *persdril* genoemd. Het betreft hier een zeer oud werktuig dat bij diverse zegslieden niet meer bekend was.]

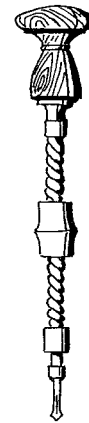
persdril: *pers.drel* L 331, P 219; *pēš-* Q 111; *pōrs-* L 289; **boogdril met een pres:** *bōx.drel mēt. an pres* P 219; **persboor:** *pēs.bōr* L 321; **presboor:** *pres.bōwr* P 176b; **knarboor met torsstaaf:** *knarbōr met tōrsštāf* L 290, 291.

SCHUIFDRILBOOR

(N 33, 141)

[Handboor voor het boren van kleine gaatjes in metaal. De schuifdrilboor wordt in beweging gezet door het op en neer bewegen van een klos met inwendige spiraalrug over een daarin passende boorspil met spiraalgroef. Het boorijzer wordt op deze wijze afwisselend links en rechts rondgedraaid en het is daarom dan ook meestal van vier snijvlakken voorzien. De schuifdrilboor wordt op het werkstuk gedrukt door met de hand of de borst te duwen op de houten knop die zich aan de bovenzijde van het werktuig bevindt. Zie ook afb. 123.]

spiraaldrilboor: *spirāldrelbōr* L 321; **drilboor:** *drelbōr* L 159a, 216a, 290, 291, Q 113, 121;

Afb. 123. schuifdrilboor

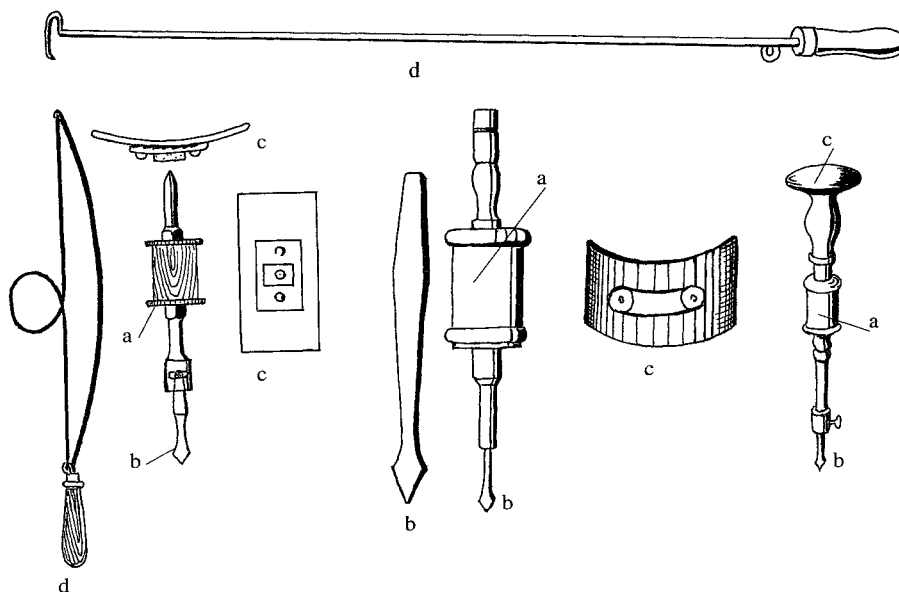
drelbōr L 165, 213, 217, 432, Q 95; *trel-* L 192a; **schuifboor:** *šūf.bōr* Q 108; **kleine handboor:** *klejn hant.bōwr* P 219.

BOOGDRILBOOR

(N 33, 121; N 33, 130-131)

[Handboor die door middel van een koord en een boog wordt rondgedraaid. De boogdrilboor bestaat uit een houten of ijzeren rol, de drilklos, waarin aan de onderzijde een boorijzer bevestigd kan worden. Aan de bovenzijde van de klos bevindt zich een spil waarop een borstplaat wordt aangebracht waar men tijdens het boren met de borst tegen leunt om op deze wijze druk te kunnen uitoefenen. De boor wordt aan het draaien gebracht door een in een boog gespannen koord om de drilklos te slaan en vervolgens de boog heen en weer te bewegen. Deze beweging lijkt op vioolspelen; vandaar woordtypen als **violboor**, **fiedelboor**, **fiedelaar** en **fiedel**. Zie ook afb. 124.]

boogdril: *bōx.drel* L 371, P 219; *bōx-* Q 108, 111; **violdril:** *fijuāldrel* L 290, 291; **borstdril:** *bōrs.drel* L 299; *bōrs-* Q 111; **snaardril:** *šnōrdrel* L 299, Q 111; **boordril:** *bōrdrel* Q 113; **dril:** *drel* Q 83, 99*; **drilboormachine:** *drelbōrmāšin* Q 99*; **drilboor:** Q 1; *drelbōr* L 290, 291, 321, Q 99*; *drelbōr* Q 121b; *drelbōr* Q 111, 0112; *trel-* L 192a; *drelbū.r* L 289; *drelbōwr* K 353; **violboor:** *fijuālbōr* L 290, 291; **fiedelboor:** *fidālbōr* L 165; **zwijbelboor:** *šwibālbōr* Q 108; **snoerboor:** *snōrbōr* L 321; **borstboor:** *bōrst.bōr* L 216a; *bōrs-* L 321; **brostboor:** *bros.bōr* Q 121; **handboor:** *hant.bōr* L 371; *hant.bōwr* P 176b; *(h)ant.buər* Q 83; **sukkelboor:** *sōkēlbōwr* P 219; **boor:** *bōr* Q 99*; *buər* Q 83; *bawr* P 47; **fiedelaar:** *fidālēr* L 331; **fiedel:** *fidāl* Q 111; **drilgeschied:** *drelgāšēr* L 382; **drilijzer:** *drelējzēr* P 219;

Afb. 124. 3 boogdrilboren met toebehoren
a: drillklos
b: puntboor
c: borstplaat
d: drillboog

borstboormachine: *bərš·bōrməšin* Q 99*;
boorzwenkel: *bəršwəŋəl* L 432; *bəršwəŋəl* Q 116;
racagnac (fr.): *hārajak* Q 95; **zwong:** *zwəŋk* Q 86; **knar:** *knar* L 331, Q 121b.

DRILKLOS

(N 33, 128)

[Onderdeel van een boogdrilboor, bestaande uit een houten of ijzeren rol met aan de onderkant een puntboor en aan de bovenkant een spil. Zie ook afb. 125.]

boordrillklos: *bōrdrelklōs* L 382; **klos:** *klōs* L

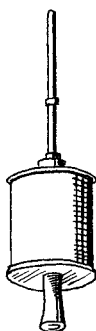
289; **drillklots:** *drelklōts* Q 108; **klots:** *klōts* L 331; **bobijn:** *bumbēn* K 353; **mof:** *muf* P 219.

BORSTPLAAT

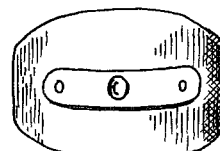
(N 33, 125)

[Een licht gebogen metalen plaat waar men tijdens het werken met de boogdrilboor met de borst tegen leunt om op deze wijze druk te kunnen uitoefenen. Dit onderdeel van de boogdrilboor kan ook als knop of handvat zijn uitgevoerd. Zie ook afb. 126.]

borstplaat: L 217, 321; *bōrsplāt* L 290, 291;

Afb. 125. drillklos

Afb. 126. borstplaat

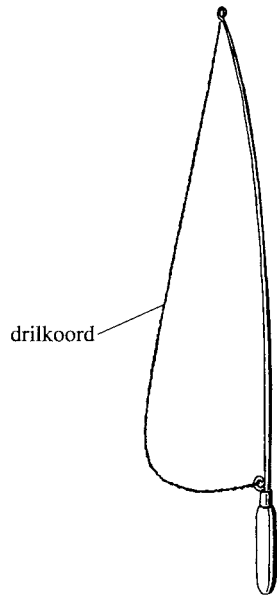
bərš- Q 99*, 111; *bōstplēt* K 353; *bōsplēwt* P 219; **drukplaat:** *drōkplāt* Q 108; *drōkplēt* P 176b; **borststeun:** *bōrsstēn* L 299; **knop:** *knup* Q 116.

II.11

DRILBOOG

(N 33, 127)

[Soort boog met handvat waaraan het drillkoord bevestigd kan worden. Zie ook afb. 127.]

Afb. 127. drilboog

drilboog: *drelbōx* L 382, Q 111; **boog:** *bōwx* P 176b; **manivelle (fr.):** *manivel* P 176b; **arm:** *erām* P 219; **omslag:** *ōmslāx* Q 0112; **zwengel:** *šwōŋəl* Q 116.

DRILKOORD

(N 33, 129)

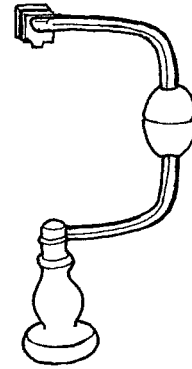
[Het koord van de drilboog waarmee men een boogdrilboor heen en weer kan laten draaien. Het koord wordt daartoe om de drillklos heen geslagen. Zie ook afb. 127.]

drilkoord: *drelkōt* P 219; **koord:** *kuōt* Q 83; **drilzeil:** *drelzēil* Q 108; **drilsnoer:** *drelsnōr* L 321; *drelšnōr* L 331; **snoer:** *šnōr* L 290, 291; **drilpees:** *drelpēs* Q 111; **pees:** *pēs* K 353; *pēs* L 299; **driltouw:** *dreltōw* L 382, Q 111; **peestouw:** *pēstōw* L 289; **touw:** *tōw* Q 99*.

BOOROMSLAG

(N 33, 153-154; N 33, 143; N 33, 121; monogr.)

[Een soort beugel in de vorm van een letter C met aan de bovenzijde een knop en aan de onderzijde een boorhouder. De booromslag wordt gebruikt om een boorijzer met de hand rond te draaien. De knop wordt daarbij tegen de borst

Afb. 128. booromslag

geplaatst, terwijl tegelijkertijd met de beugel een draaiende beweging wordt gemaakt. Zie ook afb. 128.

Zie voor het woordtype **drouw** (Q 121b, Q 284) ook RhWb (I), kol. 1437, s.v. *Drau*: „das Gestell am Handbohrer, das den eingesetzten Bohrer dreht, Bohrwinde, Drehbügel“ en WBD II.6, pag. 1980, lemma BOOROMSLAG, woordtype **boordroef** (L 205, L 206).]

booromslag: *bōromslāx* L 299; *bōrōmslāx* Q 121; **booruitslag:** *bū.rijtslāx* L 289; **omslag:** *ōmslāx* L 382; *ōmslāx* L 321; *ōmslāx* Q 95; *ōmslāx* L 330; **boorzwong:** *bōwōrzwuŋ* K 353; *bōwōrzwam* P 176b; *bōršwōŋk* Q 99*; **zwong:** *zwuŋk* Q 83; *zwōŋk* P 219; *zwōŋk* Q 5; *zwōŋk* Q 86; *šwōŋk* Q 99*; **boorzwengel:** *bōrzwēŋəl* L 159a, 216a; *bōr-* L 165, 192a, 213, 217; *bōršwēŋəl* L 290, 291; *bōršwōŋəl* Q 116; **drouw:** *drōw* Q 121b; *dry* Q 284.

OMSLAGBOOR

(N 33, 153)

[Handboor met een C-vormige beugel. De omslagboor wordt onder meer gebruikt om bramen van geboorde gaten te verwijderen, om gaten af te schuiven en om schroeven in en uit te draaien (Van Houcke, pag. 513).]

boor met zwong: *bōr mēt šwōŋk* Q 99*; **zwengelboor:** *zwēŋəlbōr* L 165, 213; *šwōŋəl-* Q 111; *šwōŋəlbōr* Q 113; *šwōŋəlbōr* Q 121b; **zwengenboor:** *šwēŋəbōr* L 331; **slingerboor:** *sleŋərbōr* L 321; **handboor:** *hant-bawr* P 47; **borstboor:** *bōrst.bōr* L 371; **drouw:** *drōw* Q 121b.

RATELBOOROMSLAG

(N 33, 143; N 33, 164)

[Booromslag, die in de spil voorzien is van een soort palrad waardoor het boorijzer met een heen en weer gaande beweging van de beugel in een bepaalde richting gedraaid kan worden. Er hoe-

ven met deze booromslag dus geen slagen van 360° gemaakt te worden.

Het woordtype **eckbooromslag** (Q 121) is van toepassing op een speciale uitvoering van dit werktuig waarbij de beugel onder een hoek van 45° ten opzichte van de boorhouder en het boorijzer geplaatst is. Daardoor kan gewerkt worden op plaatsen waar voor een horizontale beugel geen ruimte is. *Eck-* in het woordtype betekent „hoek”. Vgl. ook het Hgd. *Ecke*.]

boor met racagnac (fr.): *buər mēt rakənjak* Q 83; **eckbooromslag:** *ek.bōrəmšlāx* Q 121.

TANDWIELKAST VAN EEN HOEKBOOROMSLAG

(N 33, 159)

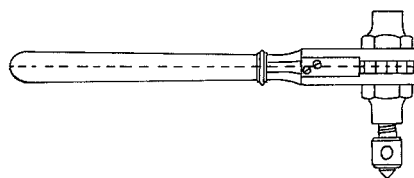
[De tandwielkast die bij een hoekbooromslag de verbinding vormt tussen de beugel en de boorhouder met boorijzer.]

kniegewricht: *knigəvrēx* L 321; **knebel:** *knejbəl* P 47; **klaauwkoppeling:** *kləwkəpələŋ* L 290, 291; de volgende opgave is waarschijnlijk eerder van toepassing op de schakelaar waarmee de draairichting van het boorijzer bij een ratelbooromslag gewijzigd kan worden: **schakelaar:** *šakələr* Q 111.

RATELBOOR, KREKELBOOR

(N 33, 140; N 33, 142-143; N 33, 159; monogr.)

[Boorapparaat, bestaande uit een rechte spil en een dwars daarop staande hefboom. De spil is voorzien van een soort palrad. Aan de onderzijde ervan bevindt zich een boorhouder waarin een boorijzer kan worden geplaatst. Door de hefboom met de hand heen en weer te bewegen kan het boorijzer in een bepaalde richting worden gedraaid. De meeste ratelboren kunnen zowel links als rechts draaien. Het hele apparaat kan eventueel in een boorstelling worden geplaatst. Zie ook afb. 129.]

Afb. 129. ratelboor, krekelboor

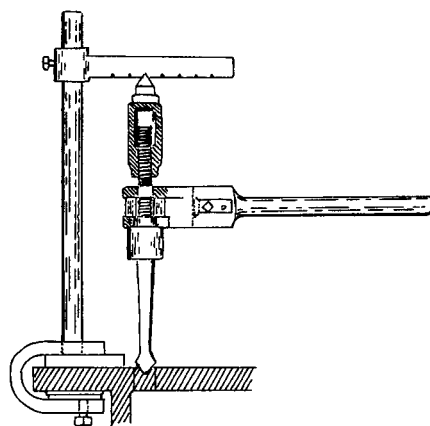
ratelboor: *rātəlbōr* L 159a, 290, 291, 321, Q 113; *rātəlbōʳr* Q 121b; *rātəlbōr* L 165; *rātəl-* L 192a, 213, 217, 330, 432, Q 95, 108, 0112, 116; *rātəlbōr* L 331; *rātəlbūr* L 289; *rātəlbōwr* P 176b; **ratel:** *rātəl* Q 111, 116; *rātəl* Q 83; vgl. voor de volgende drie woordtypen ook het Hgd.

Knarre: **knarboor:** *knarbōr* L 213, 299, Q 116; *knarbōʳr* Q 121b; **boorknar:** *bōʳrknar* Q 121b; **knar:** *knar* Q 108, 0112, 116, 121b; *kner* L 216a; **racagnac (fr.):** *rakanjak* P 219; *rakənjak* K 353, P 176b; *rakojak* P 47; *radijak* Q 99*; *rekəžek* Q 83; *hārajak* Q 95; **krekelboor:** *krēkəlbōr* L 382; *krekalbōr* Q 108; **krekel:** *krēkəl* L 290, 291, 331; **krik:** *krēk* Q 111; **handboormachine:** *hant.bōrməšin* Q 86; **handboor:** (*h*)*ant.buər* Q 83.

BOORSTELLING

(N 33, 155; N 33, 164)

[Een soort galgvormige constructie waartussen men een omslagboor of een ratelboor kan plaatsen om zodoende tijdens het boren druk te kunnen uitoefenen. Zie ook afb. 130.]

Afb. 130. boorstelling met ratelboor

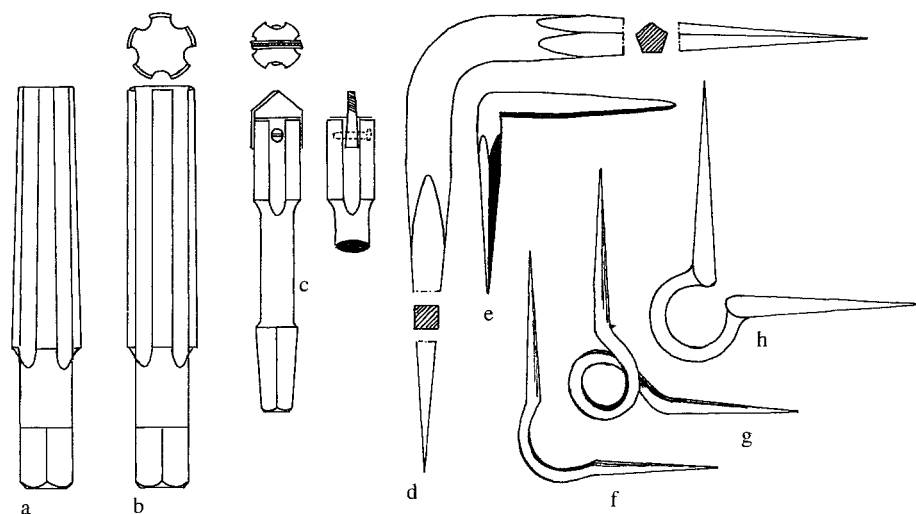
boorstelling: *bōrstelēŋ* L 165; **boorstellage:** *bōrstelāžə* L 321; **boorstaander:** *bōrstāndər* Q 99*; **boorhaam:** *bōrhām* L 321; **boorklem:** *bōrklem* L 217 (boorraam, soort boorstelling); **boorraam:** *bōrrām* L 213 (om iets zwaars te boren waar men met de machine niet kan komen); **beugel:** *būʳgəl* Q 111 (beugel waarin een knar of ratelboor wordt geplaatst).

STOKDUTTER

(N 33, 351)

[Werktuig om geboorde of geslagen gaten in ijzer te verzinken. Deze werkzaamheden werden in L 290, L 291, L 321 en Q 99* met een verzinkboor gedaan. Zie ook dat lemma.]

stokdutter: *stōk.dōtər* L 213, 217; *stōp.dekər* P 219; **dutter:** *dōtər* L 330; **zinkdoorslag:** *zēŋk.dōwərsłax* P 176b; **verzinker:** *vəzēŋkər* Q 111; **verzinkijzer:** *vəzēŋk.īzər* Q 121b; **stamper:** *štempər* Q 116; **stopsel:** *stōpsəl* P 219.

Afb. 131. diverse soorten opruimers (a-c) en handspitsboren (d-h)

OPRUIMER, RUIMIJZER, HANDSPITS-BOOR

(N 33, 136; N 33, 144; N 33, 163; N 33, 337; N 64, 64; N 66, 17f; monogr.)

[In het algemeen een werktuig om geboorde gaten ruimer te maken of te zuiveren. Er bestaan verschillende uitvoeringen van het ruimijzer. Vaak is het uitgevoerd als een lange, priemvormige, piramidale staaf van gehard staal. De doorsnede van het werktuig is dan meestal vijfhoekig, maar er bestaan ook kortere, kegelvormige ruimijzers waarin verschillende, naar de top toe lopende groeven gevild zijn, die een snijdend effect veroorzaken. De opruimer kan in de boormachine worden gespannen of met de hand worden gedraaid. In het laatste geval wordt het werktuig dan soms geplaatst in een wringijzer, een staaf met in het midden een vierkant, verstelbaar gat. Zie ook afb. 131.]

opruimer: *oprøjmār* Q 99*; *oprūjmār* L 290, 291, 329, Q 111; *oprūjmār* Q 113, 116; *oprymār* Q 121, 121c; **handopruimer:** *haŋk.oprymār* Q 121; **ruimer:** *røjmār* L 371, 414, Q 5, 83, 86, 88, 121b; *rejmār* Q 86; *røwəmə* K 353; *rūjmār* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 321, 330, Q 108, 111, 117, 118; *rūj.mār* L 331; **handruimer:** *hantrūj.mār* L 330; **opruimboor:** *oprūj.mbōr* L 330; **vergrootboor:** *vəgrūt.bōwr* P 176b; *vəgrūt.t.bōr* Q 108; **spitsboor:** *spets.bōr* L 159a, 216a, 423, Q 88; *špets.-* Q 98; *spets.bōr* L 192a, 213; *špets.-* L 299, Q 98; **puntboor:** *pønt.bōr* Q 99*; *pønt.bōr* L 299; **tapsboor:** *taps.būr* L 289; **wringboor:** *vrenbōr* L 321; *vrenbawr* P 47; **winkelboor:** *weŋkəlbōr* Q 121; **wringijzer:** *vrenjīzār* L 321, Q 121b;

vrenj- L 432; vrenjēzār K 353; vrenjēzār Q 83; vrenj- P 219; vrenjīs.dār L 289; winkelijzer: weŋkalīzār Q 121; wring: vrenj Q 83; vregelboor: vrejəlbōr L 330; oprijver: oprīvār Q 121b; opdrijver: op.drīvār L 165; oprauwer: oprøjār Q 116; zuil: zyl L 290, 291; boormes: bōrmets Q 121b; drie-/driekantige poot: drejkantegə pūt P 176b; slang: slay P 176b.

Gaten maken met ponswerktuigen

PONSTANG

(N 64, 49)

[Tangvormig werktuig waarmee gaatjes in dun metaal kunnen worden gemaakt. Een van de bekken van het werktuig is uitgerust met een verwisselbare ponsnippel en de andere met een vlakke baan. Zie ook afb. 132 en de lemmata PONSNIPEL en PONSBED.]

ponsscheer: *ponsšīr* L 321.

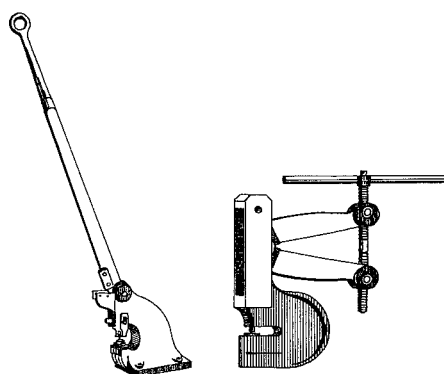

Afb. 132. ponstang

PONS MACHINE

(N 33, 345)

[Door handkracht of door een elektromotor aangedreven machine om gaatjes te maken in plaatmateriaal. Bij het ponsen wordt een hardstalen ponsnippel met grote kracht door het te bewerken materiaal gedrukt waarbij een, meestal rond, plaatje wordt uitgesneden. Het plaatmateriaal rust daarbij op een metalen onderlaag, het ponsbed, waarin één of meer uithollingen zijn aangebracht die in doorsnee overeenkomen met die van de ponsnippel. Zie ook afb. 133.

Afb. 133. ponsmachines

Het woordtype **knipmachine** (L 159a) is in dit lemma opgenomen omdat er ook gecombineerde pons- en knipmachines bestaan waarmee beide werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd.]

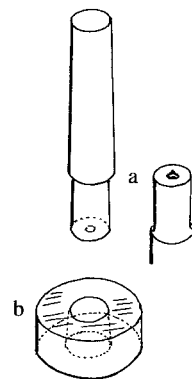
ponsmachine: *põnsmāšīn* L 216a; *põns-* L 165, 192a, 213, 217; *spõns-* Q 83; *põnsmāšīn* L 159a; *pons-* L 299, 321, Q 5, 95; *põns-* L 290, 291; *ponsmāš'in* L 330; *ponsmāšīn* Q 113; *põns-* Q 116; *põnsmašen* K 353; **pons:** *pons* Q 111; *põns* Q 99*; **lokstans:** *lõxštans* Q 121; **stans:** *štans* Q 121b; **presmachine:** *presmašen* P 219; **presje:** *preskə* Q 83; **pitsmachine:** *petsmāšīn* Q 83; **knipmachine:** *knepmāšīn* L 159a.

PONSNIPEL

(N 33, 346a; N 64, 72)

[Het onderdeel van de ponsmachine waarmee het gat in het plaatmateriaal wordt geponst. Het bestaat uit een hardstalen pen met een massieve schacht, die eindigt in een hol uiteinde waarvan de omtrek geslepen is. Zie ook afb. 134.]

ponsnippel: *põnsnepəl* L 192a, 213, 217; **ponsstift:** *ponsštēf* Q 111; **ponsbeitel:** *põns.bētal* Q 117, 118; **pons:** *pons* L 299, 321, 330; *põns* L 159a; *põns* L 216a; *põns* L 213; **stamp:** *štamp* Q 121b (stalen stift); **stempel:** *stēmpəl* L 165; *stēmpəl* Q 5; *štēmpəl* L 290, 291, 330, 331, Q

Afb. 134. a. ponsnippel; b. ponsbed

116, 121; **stamper:** *štempər* L 330; **stalen stift:** *štqalə štēf* Q 121b; **mof:** *muf* P 219.

PONSBED

(N 33, 346b)

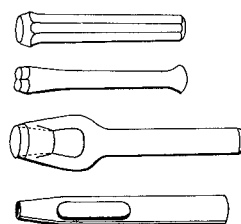
[IJzeren of stalen onderlaag die dient als ondersteuning van het te ponsen plaatmateriaal. In het ponsbed zijn uithollingen aangebracht waarin de ponsnippel precies passend terecht komt. Zie ook afb. 134.]

ponsbed: *pons.bet* L 321, Q 111; **ponstafel:** *ponstqfal* L 299; **voet:** *vūwt* P 219; **ponskussen:** *ponskqsa* L 330; **stempelkussen:** *stēmpəlkqsa* L 165; **kussen:** *kqsa* L 159a, 192a, 217; **ponsplaat:** *ponsplāt* Q 111; **ponsmatrijs:** *ponsmatris* L 290, 291; **matrijs:** *matris* Q 116; de volgende opgave betreft de uitholling in het ponsbed: **ponsgat:** *põns.gat* L 213.

HOLPIJP

(N 33, 326; N 64, 73)

[Stalen staafje dat van onderen in een scherp gerand kokertje uitloopt. De holpijp wordt gebruikt om gaten te maken in dun plaatmateriaal. Men slaat er een plaatje van een bepaalde (vaak ronde) vorm mee uit. Zie ook afb. 135 en het lemma HOLPIJPE in WLD II.10, pag. 30. Het betreft daar een vergelijkbaar werktuig voor het maken van gaatjes in leer.]

Afb. 135. diverse holpijpen

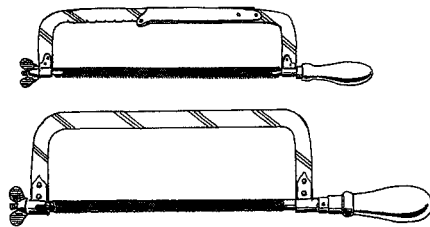
holpijp: *hōlpīp* L 290, 291; *hōl-* L 159a, 165, 213, 216a, 217, Q 116; *hōl-* Q 111; *hōlp īp* L 330; *hōlpīf* Q 121b; *hōl-* Q 121c; **hollepijp:** *hōlpīp* L 321; **houwpijp:** *hōwpīp* L 299, Q 95; *how-* Q 99*, 117, 118; *hōwpīf* Q 121; **slagpijp:** *šlāxpīp* L 299; **slagpijpje:** *šlā.xpī.pkā* L 331; **drijver:** *drīvār* L 299; **dopper:** *dēpār* Q 83; **piqueur (fr.):** *pikōr* P 219.

Verdelen in stukken

Zagen

METAALBEUGELZAAG

(N 33, 250; N 33, 330; N 53, 10; N 64, 2a-b; monogr.)
[Handzaag voor metaal waarbij het blad in een ijzeren beugel is gespannen. Zie ook afb. 136.]

Afb. 136. metaalbeugelzagen

metaalzeeg: *mātālzēx* L 421; *mātāl-* P 47; **ijzerzaag:** *īzārzāx* L 159a, 163, 165, 192a, 213, 216a, 217, 270, 271, 290, 291, 299; *ēzārzāx* K 353; **ijzerzeeg:** *ejzārzēx* Q 71; *ējzārzēx* P 47; *ejzār-* Q 83; *īzār-* L 289, 321, 328, 330, 382, 387, 423, Q 5, 18, 111, 113, 117, 118, 204a; *īzārzē²x* Q 0112, 119, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *īzārzēx* Q 99*, 116; *ejzārzēx* P 219; *īzār-* Q 95; *ejzārziyx* L 414; **loodzeeg:** *lūt.zējx* L 423; *lūt.zēx* Q 117, 118; **beugelzaag:** *bōgālzāx* L 290, 291; **beugelzeeg:** *bōgālzēx* L 421; **ijzeren zeeg:** *ejzārā zēx* P 176b; **ijzerzeegbeugel:** *īzār-zē²x.bī²jāl* Q 121 (om ijzer met handkracht door te zagen); **zeeg:** *zēx* Q 86.

ZAAGMACHINE

(N 33, 330)
[In het algemeen een machine voor het zagen van metaal. Zie ook de lemmata LINTZAAGMACHINE en CIRKELZAAG.]
zaagmachine: *zāxmāšīn* L 217; **machinezaag:** *māšīnāzāx* L 165, 213.

LINTZAAGMACHINE

(N 33, 330; monogr.)
[Stationaire machine voor het zagen van diverse materialen. Het zaagblad van de lintzaagmachine bestaat uit een stalen band zonder einde dat aan één kant van zaagtanden is voorzien en wordt aangedreven door een elektromotor. Het te zagen materiaal rust op een zaagtafel en wordt tegen het draaiende blad aangedrukt. Met de lintzaag kunnen ook gebogen zaagsnedes worden gemaakt.
Het werktuig werd volgens de invullers uit L 290 en L 291 gebruikt om profielijzer te zagen.]
lintzaag: *lentj.zāx* L 290, 291; **bandzeeg:** *banj.kzē²x* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e.

CIRKELZAAG

(N 33, 250; N 33, 330)
[Stationaire machine die, afhankelijk van het soort zaagblad dat is gemonteerd, voor het zagen van diverse materialen kan worden gebruikt. Het cirkelvormige zaagblad van deze machine is doorgaans verticaal onder de zaagbank geplaatst en steekt gedeeltelijk boven het werkblad uit.]
cirkelzaag: *serkālzāx* L 165, 216a, 217; *sērkal-* L 213; *sērkal-* L 290 (om buizen en profielijzer te zagen), 291 (idem).

Knippen

LINKSE SCHAAR

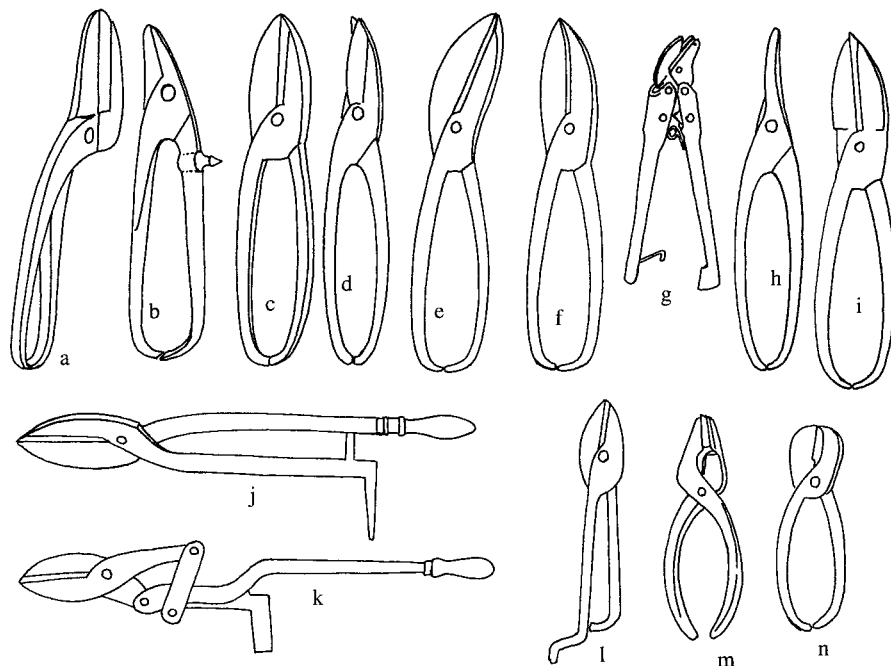
(N 64, 3b; N 66, 4b)
[In het algemeen een schaar die door de stand van bekken en benen geschikt is voor het gebruik in de linkerhand.]
linkse scheer: *lenksā šēr* Q 88; *lenksā šī²r* Q 117, 118; *lenksā šī²r* L 291; *lenksā* ~ L 423; **links-scheer:** *lenksāšī²r* Q 121c (voor linkshandigen).

RECHTSE SCHAAR

(N 64, 3b; N 66, 4b)
[In het algemeen een schaar die door de stand van bekken en benen geschikt is voor het gebruik in de rechterhand.]
rechtse scheer: *rexsā šēr* L 329; *rexsā šī²r* L 423; *rexsā šī²r* Q 117, 118; *rexsā* ~ Q 121c (voor rechtshandigen).

HANDSCHAAR

(N 33, 244; N 33, 265; N 64, 3a; N 66, 4a; monogr.)
[In het algemeen een handschaar voor het knippen van plaatmateriaal, banden, draad, etc. waar-

Afb. 137. diverse scharen

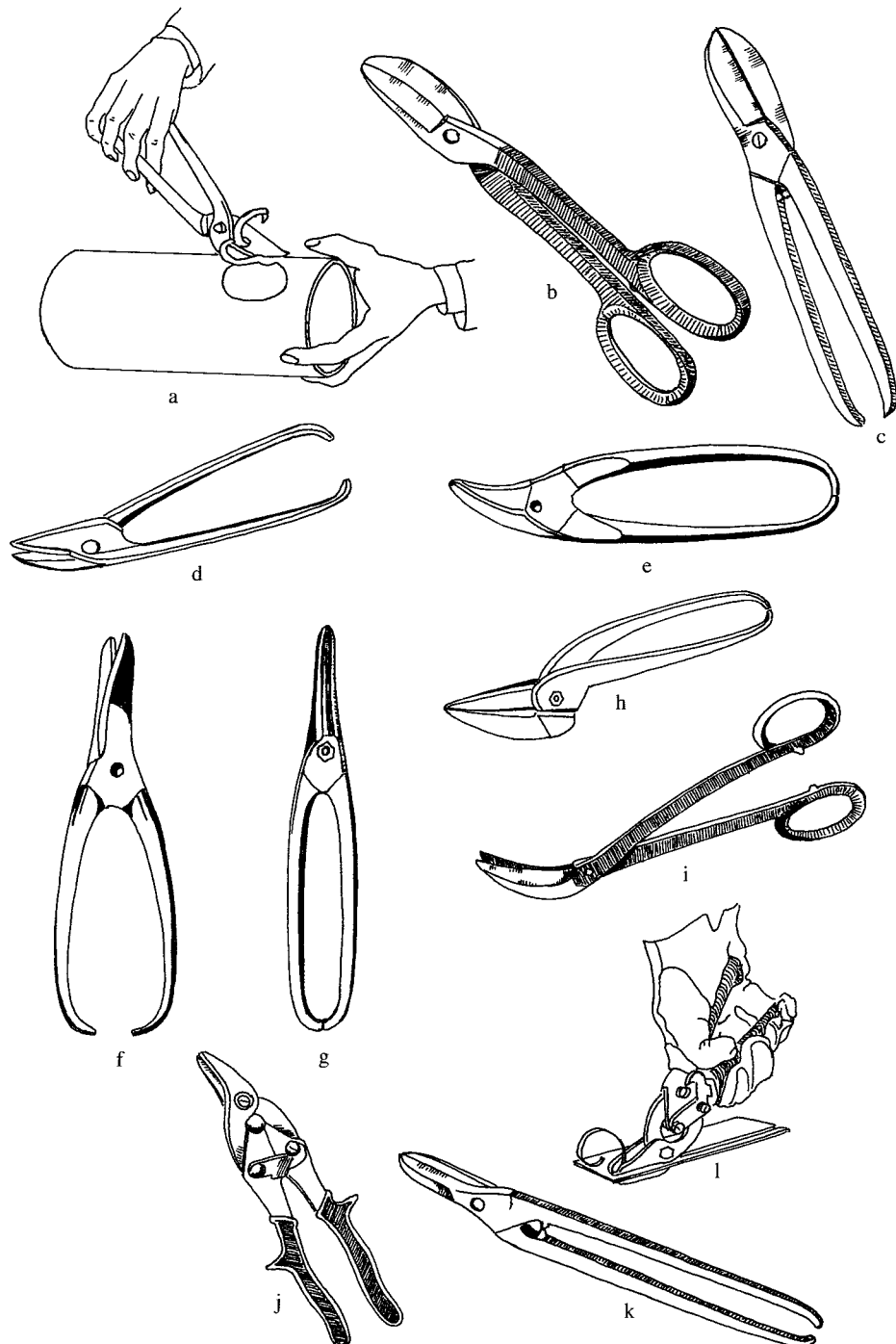
- a : doorloopschaar
 b, d, f, g, h : handschaar voor boogvormige sneden
 c : handschaar voor rechte sneden
 j, k, l : stokschaar, bankschaar

mee vooral een rechte snede wordt gemaakt. Zie ook het lemma HANDSCHAAR VOOR BOOGVORMIGE SNEDEN.

Voor zover door de informant opgegeven, wordt achter de betreffende plaatscode met behulp van een letter verwezen naar de verschillende scharen uit afb. 137.]

handscheer: *hantsxēr* L 159a, 165; *hānt-* P 176b; *hantsxēr* L 213; *hantjš'ir* L 330; **knipscheer:** *knepš'ir* L 290 (voor plaatmateriaal), 291 (idem), 331, Q 95; **snijnscheer:** *snejš'ēr* Q 71; **stalen scheer:** *stōlā sxēr* P 176b; **plaathandscheer:** *plōthantsxēr* P 47; **plaatscheer:** *plōwatskēr* P 219; *plōtsxēr* L 159a, 165, 192a; *plōtš'ēr* Q 86; *plōtš'ēr* Q 83; *plātsxiār* L 217; *plōtsxiār* P 47; *plāts'ir* L 290, 291, 299, Q 95; *plōt-* Q 5; *plātš'ir* L 330; *plātš'ir* L 321, Q 99*, 113, 116; *plātš'ia.r* L 382; *plōtsxējār* K 353; *plōtš'ējār* Q 83; **platen-scheer:** *plātəsxēr* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *plātəš'ir* Q 121 (platenschaar; ook voor stafijzer), 121b; **bladscheer:** *blātš'ir* L 290 (voor plaatmateriaal), 291 (idem); **bandscheer:** *bantš'ir* Q 95; **draadscheer:** *drōtsxiār* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *drōtš'ir* L 321; **blikscheer:** *blēksxēr* L 159a,

165; *blēksxēr* L 213; *blēks'ēr* Q 20; *blē.k-* L 329 (C); *blēks'ēr* Q 98; *blēks'ir* L 210 (C); *blēksxiār* L 216a; *blēk-* L 217; *blēks'ir* Q 121 (om dunne ijzerplaat of zink te knippen), 121b; *blēksxējār* K 353; **ijzerscheer:** *ējəzərsxēr* P 47; *ēzərsxējār* K 353; *ējəzəš'ējār* Q 83; *izəzəš'ir* L 321; **zinkscheer:** *zēnkš'ir* Q 117, 118; *tsejnk-* Q 121c; **platte scheer:** *platə š'ir* Q 121b; **rechte scheer:** *rextə š'ir* L 266 (C); schaar met een ovaalvormige kop, waarbij de snijkanten evenwijdig aan elkaar liggen), 291 (C); **doorloopscheer:** *dōrlūwpsxēr* L 246 (C); schaar met een ovaalvormige kop, waarbij de snijkanten evenwijdig aan elkaar liggen); **doorgangsscheer:** *dōrganjssxēr* L 210 (hiermee kan men een plaat recht doorknippen); **scheer:** *skēr* P 219; *sxēr* L 213; *š'ir* L 423; **plaatsnijder:** *plātš'niār* Q 116 (voor het snijden van dunne plaat); **bliksnijder:** *blēks'niār* Q 99*; *snak* in het volgende woordtype betekent „recht”: **snakke snijder:** *šnakə š'niār* Q 121c (C).

Afb. 138. handscharen voor boogvormige sneden

HANDSCHAAR VOOR BOOGVORMIGE SNEDE

(N 33, 265; N 64, 3a; N 66, 4a)

[In het algemeen een handschaar waarmee men boogvormige sneden kan maken. De bekken en de benen van dit type schaar kunnen diverse vormen hebben. Zie ook afb. 138.

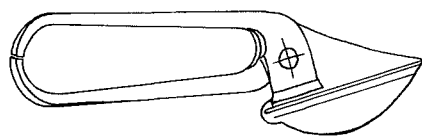
Voor zover door de informant opgegeven, wordt achter de betreffende plaatscode met behulp van een letter verwezen naar de verschillende scharen uit afb. 138.]

rondscheer/ronde scheer: *rontsxēr* L 159a, 165; *ront-* L 192a; *rontsxēr* L 213; *ronkšēr* Q 121c (B); **kromme scheer:** *krom šēr* L 423 (E); *kromp šēr* Q 113 (E); **gebogen plaatscheer:** *gabqga plātšēr* L 299; **boogscheer:** *bqxsēr* L 423 (H); **puntscheer:** *pontjšēr* L 329 (B); **pelikaanscheer:** *pēlikānšēr* Q 121c (E); **linkse zeegscheer:** *lēnksa zēxsēr* Q 88 (E); **snapscheer:** *napšēr* Q 88 (H); **halve hondenscheer:** *half hondəsxēr* L 210 (B); **rondknipscheer:** *rontjknepšēr* L 330; **rondsnijpscheer:** *rontsnējsxēr* L 210 (E); **gatenscheer:** *gātəšēr* Q 98 (B); **gatscheer:** *gatsxēr* L 213 (om een gat rond te knippen); *gātšēr* L 291 (E/F; rechtse schaar); **lokscheer:** *lqxsēr* Q 121 (E; om ronde gaten te knippen); **pijpscheer:** *pīpšēr* L 329 (D); **bandijzerscheer:** *bant-īzəršēr* Q 88 (B); *bant-īzəršēr* Q 121c (G); **plaatscheer:** *plātšēr* Q 111 (F); **loodscheer:** *lōtšēr* L 329 (H); **zinkscheer:** *zēnksēr* L 423 (F); **knabbelscheer:** *knabəlsxēr* L 165; *knabəlsšēr* Q 98 (G); **loktang:** *lqxtsan* Q 121 (E).

DOORLOOPSCHAAR

(N 64, 3a; N 66, 4a)

[Handschaar voor het knippen van metaalplaat. Bij het gebruik van de doorloopschaar hoeft men de plaat tijdens het knippen niet meer te buigen, maar kan deze via een geleidingssleuf van de schaar een uitweg vinden. Zie ook afb. 139.]

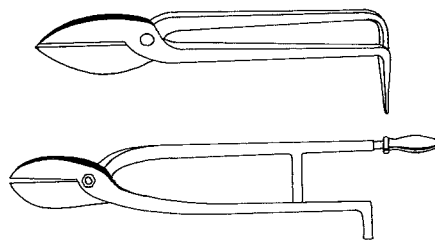
Afb. 139. doorloopschaar

doorloopscheer: *dōrlqwpšēr* L 329; **doorknipscheer:** *dōrəknepšēr* Q 121c; **zinkscheer:** *zēnksxēr* L 414.

STOKSCHAAR, BANKSCHAAR

(N 33, 265; N 33, 290; N 64, 3a; N 66, 4a;)

[Handschaar voor plaatmetaal waarvan het uiteinde van één tangbeen haaks is omgebogen zodat dit in de bankschroef kan worden geklemd of in een gat in de baan van het aambeeld kan worden geplaatst. Op deze wijze kan meer kracht worden gezet bij het knippen van zwaardere plaatsoorten. Zie ook afb. 140.

Afb. 140. stokschaar

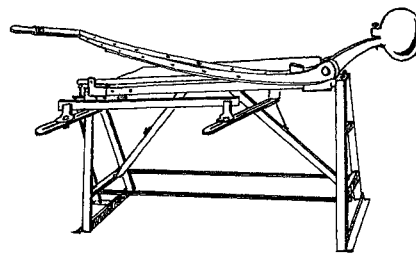
De informant uit L 329 kende twee uitvoeringen van deze schaar die alleen in grootte van elkaar verschilden. Vgl. de woordtypen **grote** en **kleine plaatscheer**.]

stokscheer: *štqkšēr* L 299; **stekscheer:** *štekšēr* Q 98; **staartscheer:** *stārtəsxēr* L 210; *štərtšēr* L 329; **bankscheer:** *banqšēr* L 423; **vijsbankscheer:** *vēs-banqksxēr* P 47; **aambeeldscheer:** *ambelt-sxiər* L 217; **slagscheer voor schroefstokbevestiging:** *šlāxsēr vjər šrufštqk-bəvestegēj* Q 121c; **doorknipscheer:** *dōrəknepšēr* Q 121c; **grote plaatscheer:** *grōtə plātšēr* L 329; *grytə plātšēr* Q 99*; **grote scheer:** *grōtə šēr* L 291; **kleine plaatscheer:** *klejn plātšēr* L 329.

SLAGSCHAAR

(N 64, 4)

[Soort schaar voor het knippen van lange, rechte stroken dun plaatmateriaal. De slagschaar bestaat uit een onderstel waarop met behulp van een stellat de juiste maat van het te snijden plaatmateriaal kan worden ingesteld. Door middel van een beweegbaar mes met tegengewicht kan

Afb. 141. slagschaar

II.11

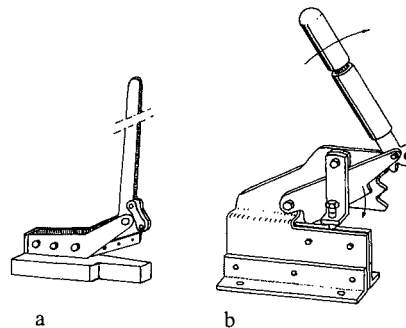
het materiaal in één slag afgeknippt worden. Zie ook afb. 141. De slagschaar wordt vooral gebruikt voor dunne plaatmaterialen, volgens de respondent uit Q 121c vooral zink, tot 3 mm dikte.]

slagscheer: *šlāxšīr* Q 121c; **zinkslagscheer:** *zenkšlāxšīr* Q 117, 118; **metaalscheer:** *matōlsxīr* L 414.

HEFBOOMPLAATSCHAAR

(N 64, 4)

[Lichte knipmachine voor plaatmateriaal dikker dan 2 mm. De hefboomplaatschaar bestaat uit een tussen twee platen gemonteerd mes dat door middel van een hefboom naar beneden kan worden gedrukt. Zie ook afb. 142a. Er is ook een uitvoering van dit werktuig waarbij het mes met behulp van een tandheugelconstructie op en neer kan worden bewogen. Vgl. afb. 142b.]

Afb. 142. hefboomplaatscharen

bandijzerknipscheer: *bant-īzarknepšīr* Q 117, 118; **slagscheer voor bandijzer:** *šlāxšīr vīr bant-īzār* Q 121c.

KNIPMACHINE

(N 33, 265)

[In het algemeen een zware, al dan niet met handkracht bediende schaar voor het knippen van metaalplaat of voor het op maat afknippen van staafijzer voor hoefijzers.]

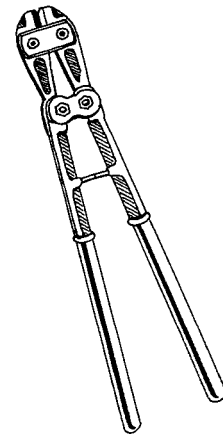
knipmachine: *knepmāšīn* L 165, 213; **knabbel-scheer:** *knabōlsxē* L 213 (elektrisch).

BOUTENSCHAAR, BETONSCHAAR

(N 33, 265; N 33, 290)

[Soort zware tang met een lengte van 35 tot 105 cm die dient om bouten, metalen staven en betonijzer te knippen. Zie ook afb. 143.

In Q 83 werden bouten met een zaag of met behulp van een slijpschijf verwijderd. Zie ook

Afb. 143. boutenschaar

het lemma SLIJPSCHIJF.]

boutenscheer: *bōwtāsxēr* L 192a; *bōwtāsxēr* L 213; *bōwtāsxīar* L 216a; *bōwtāšīr* L 321; **beton-scheer:** *bātōnsxēr* L 159a, 165; *bātōnsxīar* L 217; *bātōnšīr* L 290, 291; *bātōnšīr* Q 99*; **knip-scheer:** *kneptāšīr* Q 121b; **armscheer:** *ērāmsxēr* P 176b; **scheer:** *skēr* P 219; **boutentang:** *bōtātān* Q 116; **kniptang:** *kneptān* L 290, 291, 382; **prestang:** *prestān* P 47; **kloek:** *kluk* L 299.

PROFIELIJZERSCHAAR

(N 33, 265)

[Soort metaalschaar waarmee staven met een bijzondere doorsnede geknipt kunnen worden.]

profielscheer: *profilšīr* L 290 (voor staven), 291 (idem); *profilšīr* L 321.

Tangen voor trekken, verdelen in stukken, ombuigen, etc.

NIJPTANG (zie kaart)

(N 33, 180; N 64, 47b; L B2, 228-229; monogr.; div.)

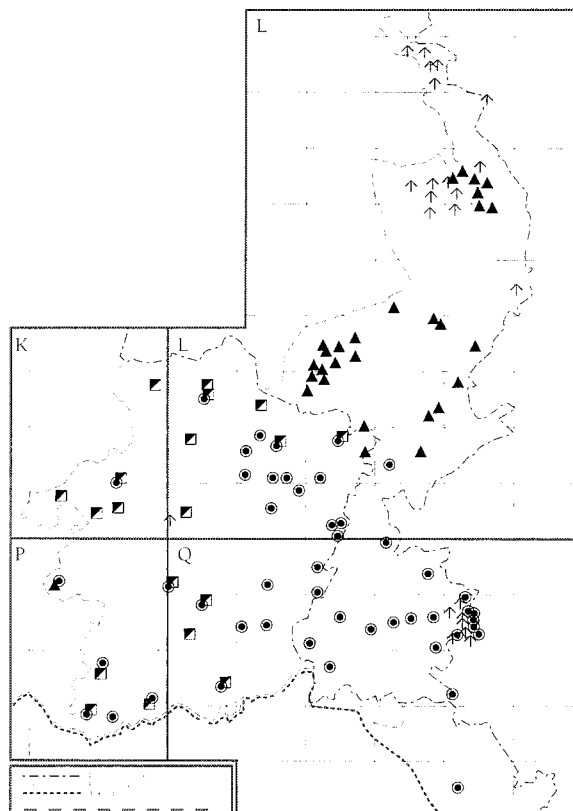
[In dit lemma zijn de benamingen opgenomen voor tangen van diverse vorm en grootte die vooral dienen om spijkers uit te trekken, maar vaak ook gebruikt worden om draadnagels of metaaldraad af te knippen. Zie ook afb. 144.

Uit het Leuven materiaal L B2, 228-229 blijkt, dat het woordtype **trektang** vooral de benaming is voor een vrij grote tang waarmee spijkers kunnen worden uitgetrokken.]

kniptang: *kneptān* L 414; *knip-* L 159a, 163, 163a, 163b, 164, 165; *knīp-* L 165, 192a, 213, Q 117, 118; *knī.p-* L 271; *kniptān* L 209, 210, 211,

NIJPTANG

- ↑ knijptang
- ▲ nijptang
- pitstang
- ▣ trektang

212a, 216, 216a, 244a, 245a; *knijptsan* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **nijptang**: *nijptan* L 214, 214a, 215, 216a, 217, 245b, 246a, 290, 291, 299, 321, 329, 331, 371, 382; *nī.p*– L 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, 330; *nēp*– P 47; *niptān* L 265; **pits-tang**: *petstan* K 318, L 358, 360, 363, 364, 366, 367, 368, 381, 415, 416, P 47, 176, 213, 219, Q 2, 5, 71, 77, 83, 86, 95; *petš*– L 423, 424, Q 9, 12, 20, 35, 99*, 101, 111, 0112, 113, 117a, 119, 193, 284; *pits*– P 196; *pitš*– L 422; *pets*– L 314, 369; *pitsta.η* Q 162; *petštsan* Q 116, 121, 121a, 121b,

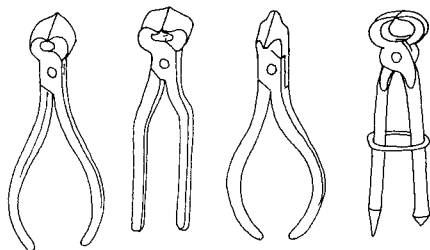
121c, 121d, 121e, 222; **pitsstangetje**: *petštenska* Q 9; **trektang**: *trektan* K 278, 318, 357, 358, L 314, 316a, 353, 360, 414, P 176b, 197, 213, Q 2, 71; *trēk*– L 312; *trek*– K 353, L 369, Q 74; *trē.kta.η* Q 162; **nageltang**: *nāgəłtsan* Q 222; **tang**: *tan* P 176, Q 12; *ta.η* Q 162; **tangetje**: *tenska* K 357, P 176, Q 74; **pince** (fr.): *pēns* P 197; *pēs* Q 162 (gewoonlijk kleiner dan *tang*).

VOORSNIJTANG

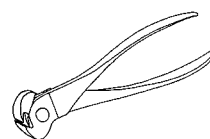
(N 33, 178)

[Knijptang voor metaal waarbij de sneden zich aan de kop van de bekkens bevinden. De tang dient om draadmateriaal vlak langs een ander oppervlak af te knippen (Handboek Gereedschap, pag. 197). Zie ook afb. 145.]

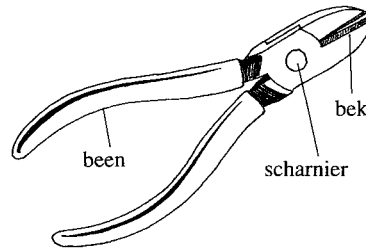
voorsnijptang: *vjrsnitsan* Q 121.

Afb. 144. diverse nijptangen

Afb. 145. voorsnijptang

Afb. 146. zijsnijtang

ZIJSNIJTANG

(N 33, 181)

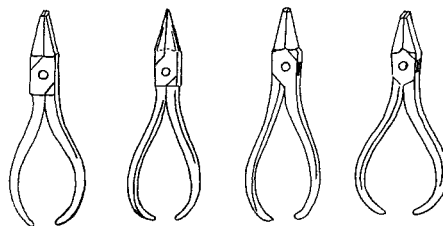
[Kniptang voor metaal waarbij de sneden van de bekken ongeveer in de lengterichting van de tangbenen staan. De tang wordt volgens de invuller uit Q 121 gebruikt om schroefdraad, boutjes, etc op moeilijk bereikbare plaatsen af te knippen. Zie ook afb. 146.]

zijsnijtang: *zišnitsaŋ* Q 121.

BEKTANG, BUIGTANG

(N 33, 165; N 33, 171a-b; N 33, 181; N 64, 47c; L B2, 228; monogr.)

[In het algemeen een tang met platte, halfronde en/of spitse bekken waarmee men metaaldraad of -plaat kan vastklemmen en buigen. De benen van deze tang zijn doorgaans gebogen. Zie ook afb. 147.]

Afb. 147. diverse bektangen

De zegsman uit Q 9 vermeldt dat men met de *kraaienbek* de ijzerdraadjes boog die werden gebruikt voor rozenkransen. Vergelijk de woordtypen **rozenkranstang** (Q 113, Q 121c) en **nostertangetje** (Q 99*.)

bektang: *bektaŋ* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 371, P 47, 176b, 219, Q 83, 86, 111, 0112, 113; *bek-* L 382; **tang met bek:** *taŋ met bek* Q 83; **kraaienbek:** *krājān.bek* L 159a, 165; *krājā-* L 423, Q 9; *krōḡa-* L 424; *krejā-* L 312, 316a, 321, 414; *krejā(n)-* L 192a, 213, 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; *krejān-* L 269, 290,

291; *krējān-* L 209 (tangetje met ronde bekken), 210 (idem), 211 (idem), 212a (idem), 216 (idem), 216a (idem), 244a (idem), 245a (idem); **kraaibek:** *krēbek* L 353; *krē-* K 358, L 414; **kromme-bek tang:** *kromābektaŋ* L 321; **punt-tang:** *pōnttaŋ* L 217 (tang met ronde punt); **nes-terenbek:** *nēstarābek* L 331; **rozenkranstang:** *rōzakranstaŋ* Q 121c (tang met platte bekken waarbij in één bek een tweetal uitsparingen is aangebracht); *rūzakranstaŋ* Q 113; het eerste deel van het volgende woordtype is een verkorting van *paternoster*, „rozenkrans”: **nostertangetje:** *nōstārtēnskā* Q 99*; **platte tang:** *plata taŋ* L 423; **buigtang:** *būḡxtaŋ* L 213, 216a, 217; *būx-* L 192a; *bōjx-* L 159a, 165, 382, P 176b, Q 95; **pittang:** *peištaŋ* Q 116; **tang:** *taŋ* L 289.

BORDEERTANG

(N 64, 47a)

[Tang met twee gebogen, spitse bekken die in een afgeronde punt uitlopen. De tang wordt gebruikt om een boord of rand aan plaatmateriaal te buigen. Zie ook afb. 148.]

Afb. 148. bordeertang

Vgl. voor het woordtype **bördeltang** (Q 121c) ook het Hgd. *bördeln*, „een rand ombuigen, omzetten.”]

bordeertang: *bōrdērtāŋ* L 423; **bördeltang:** *bōrdāltāŋ* Q 121c.

COMBINATIETANG

(N 33, 166; N 64, 47c; monogr.)

[Tang waarbij de gebruiksmogelijkheden van vasthouden, buigen en knippen van metaal gecombineerd zijn. De bekken van deze tang zijn voorzien van een getand plat deel en een rond gedeelte met tanden. Het onderste gedeelte van de bekken is als zijknijptang uitgevoerd. Aan weerszijden van het scharnier van de tang bevin-

Afb. 149. combinatietang

den zich draadknippers. Zie ook afb. 149.]

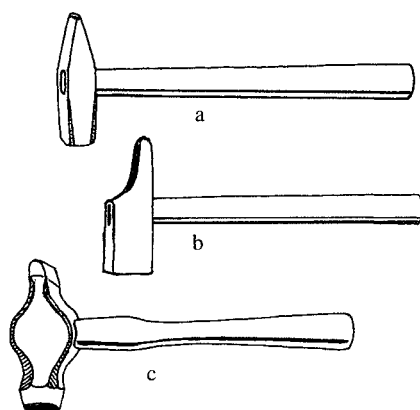
combinatietang: *kombināsitaŋ* L 159a, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 331, 371, 381, 382, Q 95, 99*, 111, 0112, 113, 117, 118; *kombīnāsi-* L 165; *kombānq̄sə-* Q 83; *kombenq̄sə-* P 176b; *kombināsitsaŋ* Q 116, 121b; **combitang:** *kombitsaŋ* Q 121; **montagetang:** *mōntāš-tsaŋ* Q 121c; **pince (fr.):** *pēs* Q 5; *pēs* P 213.

Hamers voor koude bewerkingen

BANKHAMER

(N 33, 56; N 33, 67; N 64, 39a; N 66, 6a; N 66, 7c; monogr.)

[Kleinere hamer met vierkante of ronde kop en pen die door metaalbewerkers wordt gebruikt bij het bankwerk. Zie ook afb. 150a-c.]

Afb. 150. diverse bankhamers
c: Engels model

bankhamer: *baŋkhāmər* L 159a, 192a, 210 (hamer met pen en ronde baan), 216a, 217, 321, 371, 432, Q 18, 108, 111, 113; *bāŋk-* L 165, 213; *baŋk-āmər* L 423; *baŋkhōmər* K 353; *baŋkhamər* Q 121, 121b; *bāŋk-* Q 116; **bankhamel:** *baŋkhāməl* L 329, 330; *bāŋk-* Q 95; *baŋkhōməl* P 176b, Q 86; *baŋk(h)ōməl* Q 83; **handhamer:** *hanthāmər* Q 111; *haŋkhamər* Q 121c; de volgende vier woordtypen duiden een bankhamer aan waarvan de kop aan één zijde in een pen uitloopt die dwars op de steel staat (vgl. afb. 150a): **duitse bankhamer:** *dōjtsə baŋkhāmər* Q 98; **engelse hamer:** *eŋəlsə hāmər* L 289; **warspenhamel:** *wērspenhāməl* L 329; **dwarspenhamel:** *dwarspenhāməl* L 329; **engelse bankhamel:** *eŋəlsə baŋkhāməl* L 329 (met pen en ronde baan; vgl. afb. 150c); het volgende woordtype duidt een bankhamer aan waarvan de kop aan één zijde in een pen uitloopt die in het verlengde van de steel staat: **langspenhamel:** *laŋspenhāməl* L 329; **vuisthamer:** *vūshāmər* Q 117, 118; *vūshamər* Q 121c; **slaghamer:** *slāx-āmər* L 423; **helzetter:** *elzētər* L 423 (van harder staal dan de slaghamer); **hamer:** *hāmər* Q 99*; **hamel:** *hāməl* L 329, 414, Q 1.

POLIJSTHAMER

(N 64, 39e; N 66, 6e; N 66, 30; monogr.)

[Hamer met bolvormige en platte kop die bij het koperslaan wordt gebruikt voor het gladmaken van het bewerkte koper. Volgens Kuyper (pag. 365) wordt ook vertind blik vóór het richten met de polijsthamer bewerkt, ten einde het vertinsel blank en glanzend te maken. Zie ook het lemma AFKLOPPEN en afb. 151.]

Afb. 151. polijsthamer

polierhamer: *polērhāmər* Q 95; *pālērāmər* L 423; **klophamer:** *klōphāmər* L 246, 266, 291; *klōp-āmər* L 423; **polierhamel:** *polērhāməl* L 329; *polērhōməl* Q 88.

RECHTHAMER

(N 64, 39b)

[Hamer met één of twee vlakke koppen die dient om bulten en andere ongelijkheden uit plaatmateriaal te verwijderen. „De eerste bewerking, welke het blik ondergaat, wanneer daaruit door buigen of drijven eenig voorwerp vervaardigd worden moet, is in het algemeen het *spannen*, *gelijktrekken*, *dresseeren* of *richten* (...), hetgeen op den richt-stok door middel van den richt-

Afb. 152. rechthamer

hamer geschiedt..." (Kuyper, pag. 365). Zie ook afb. 152.]

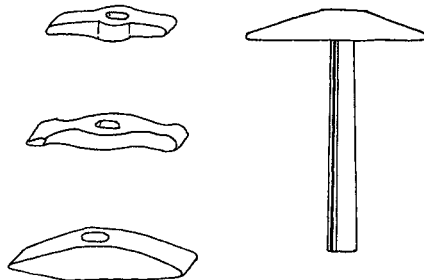
vlakhamer: *vlakhāmār* L 210; **vlakke hamer:** *vlakā hāmār* Q 117, 118; **intrekker:** *entrekār* Q 88 (van koper); **vuisthamer:** *vūs-āmār* L 423.

PINHAMER

(N 33, 58; N 33, 59; N 33, 66; N 33, 67; N 33, 68; N 64, 39i-j; N 66, 6i-j; N 66, 6l; monogr.)

[In het algemeen een hamer waarvan de kop aan één kant of aan twee kanten in een punt eindigt. Zie ook afb. 153. De hamer wordt gebruikt om metaal tot een rand of boord uit te slaan en, volgens de invuller uit L 321, bij het vervaardigen van dekseltjes en ellebogen voor de kachelpijpen van stoofkachels.

Zie voor het tweede lid van het woordtype **pinzet** (Q 116) ook RhWb (VIII), kol. 92 s.v. *setzen*, „durch Hämmern den Geräten die gewünschte Form geben, sie krumm biegen, in der Sprache der Schmiede“.]

Afb. 153. diverse pinhamers

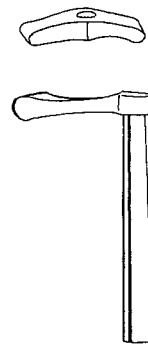
pinhamer: *pe.nhāmār* L 289; *penhāmār* L 165, 217, 246 (ook gebruikt bij het zo dun en scherp mogelijk maken van het uiteinde van een kope-ren plaat), 266 (idem), 291, 321, 371, 432, Q 99*, 113, 117, 118; *pēnhāmār* L 159a, 213, 216a; *penāmār* L 423; *penhamār* Q 116, 121b; **penhamer:** *penhāmār* L 290, 291, 318b, Q 99*, 111; *penhamār* Q 121c; **engelse bankhamer met botte pen:** *enālsā bankhāmār met bōtā pen* Q 98; **pinhamel:** *penhāmāl* L 329, 330, 331; *penhāmāl* P 176b; **penhamel:** *penhāmāl* P 219; **intrekhamer:** *entrekhāmār* L 210 (pinhamer die bij het koperslaan voor het intrekken wordt gebruikt; vgl. het lemma *DRIJVEN*); **tranche (fr.):**

trēns K 353; *trōš* Q 86; *tranšā* P 176b; **pinzet:** *penzets* Q 116.

KREUSHAMER

(N 66, 6m-n)

[Hamer met aan één of twee zijden een platte- lopende, licht stompe kop. De steel van de hamer kan in het midden of aan een eind van de kop zijn aangebracht. Zie ook afb. 154. Volgens Vuylsteke (pag. 63) dient de hamer om geulen in plaatmateriaal te slaan. In de koperslagerijen in L 246 en L 266 werd de hamer echter gebruikt om een boord aan een werkstuk te drijven.]

Afb. 154. kreushamers

ophaler: *ophālār* L 329 (met één kop); *opālār* L 423 (idem); **voorhamer:** *vōrhāmār* L 210; *vōrāmār* L 423; **boordhamer:** L 246; *bōrāmār* L 423; **geulhamer:** *gōlhāmār* Q 98.

BAGETHAMER

(N 64, 40a; N 66, 7a)

[Hamer met één vlakke en een licht bol-ronde kop die dient om ronde lijsten te slaan. Zie ook afb. 155.]

Afb. 155. bagethamer

bagethamer: *bāget-āmār* L 423.

REKHAMER

(N 33, 67; N 64, 40e; N 66, 7e)

[Hamer met één of twee afgeronde pennen die dient om bladmetaal op te rekken en in bepaalde vormen te hameren. Zie ook afb. 156 en het lemma *DRIJVEN*.]

rekhamer: *rekhāmār* Q 98, 108; *rek-* L 299, Q 117, 118; *rek-āmār* L 423; *rekhamār* Q 121c;

Afb. 156. rekhamers

rekker: *rekər* L 423; **rekhamel:** *rekhāmēl* L 329; **bankhamer:** *banḫhāmər* Q 117, 118; *banḫhamər* Q 121c.

HAMER OM TE VOREN

(N 33, 58)

[Hamer waarvan de kop uitloopt in twee dwars op de steel staande pennen. De hamer dient om groeven in bladmetaal aan te brengen. Zie ook afb. 157.]

Afb. 157. hamer om te voren

voorhamel: *vōrhāmēl* Q 71; **boordhamer:** *bōrāmər* L 423; **boordjeshamer:** *bōtjeshāmər* Q 117, 118.

KLOPHAMER

(N 66, 7c)

[Kleine ijzeren hamer voor het maken van drijfwerk. Zie ook afb. 158 en het lemma **DRIJVEN**. Volgens de respondent uit L 291 had de hamer een vlakke ronde kop en een in een afgeronde punt uitlopende pen.]

Afb. 158. klophamer

klophamer: *klōphāmər* L 291.

GARNEERHAMER

(N 64, 39d; N 66, 6d)

[Hamer met vlakke kop en dwars op de steel geplaatste pen die wordt gebruikt bij het aanbrengen van versieringen op metalen werkstukken. Zie ook afb. 159. Volgens Van Houcke (pag. 304) wordt de garneerhamer ook gebruikt bij „het in elkander zetten der verschillende stukken, die het voorwerp moeten uitmaken”.]

garneerhamer: *garnērhamər* Q 117, 118; *garnērāmər* L 423; *jarnērhamər* Q 121c.

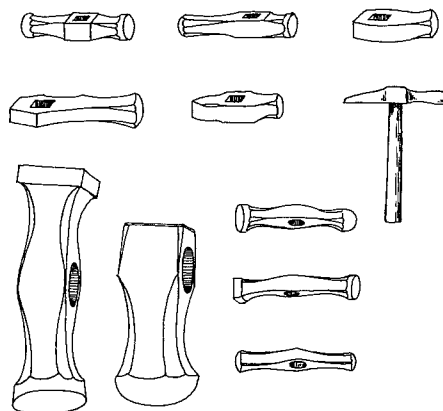
Afb. 159. garneerhamer

DRIJFHAMER

(N 33, 57; N 33, 66; N 64, 39g; N 64, 39c; N 66, 6g)

[In het algemeen een hamer die men bij metaal-drijfwerk gebruikt. Zie ook het lemma **DRIJVEN**. De banen van de stalen kop van de hamer kunnen al naar gelang de werkzaamheden die moeten worden uitgevoerd, vlak of halfbolvormig zijn. Zie ook afb. 160.

Verscheidende respondenten (o.m. uit L 423, Q 117, 118) gebruikten voor het drijfwerk een bolhamer. Deze antwoorden zijn verplaatst naar het lemma **BOLHAMER**.]

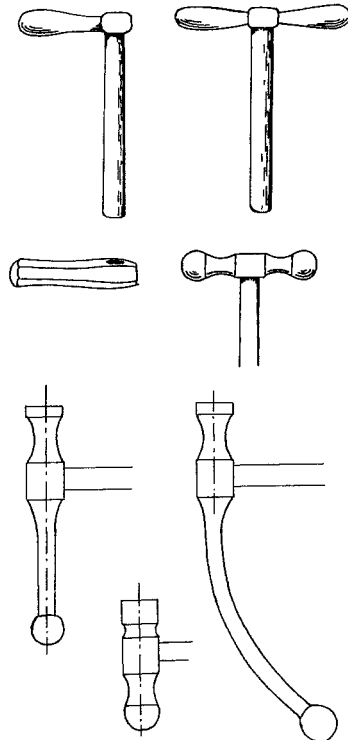
Afb. 160. diverse drijfhamers

drijfhamer: *drīfhāmər* L 289; *drīf-* L 216a, 217, 290, 291, 371, Q 99*, 111; *drīf-* L 165; *drīfhamər* Q 121, 121c; **drijfhamel:** *dr īfhāmēl* L 330; **drijfver:** *drīvər* L 371; *drēvər* Q 86; **uitdiephamer:** *ūt.dēp.āmər* L 423; **zethamer:** *zets-hāmər* Q 121b; **uitzetter:** *ūt.zētər* Q 88 (van koper); **intrekker:** *ēntrekər* Q 88; **zweefhamer:** *zwēfhāmər* L 266 (hamer met halfbolvormige kop en afgeronde pen; wordt gebruikt bij het intrekken); **vlakhamer:** *vlakhāmər* L 210 (hamer met halfbolvormige en vlakke kop); **plethamer:** *plēthāmər* L 210 (idem); **scheerhamel:** *šēr(h)āmēl* Q 83; **kijlhamel:** *kijlhāmēl* L 414.

BOLHAMER

(N 33, 57; N 33, 67; N 64, 39c; N 64, 39i; N 64, 40b-c; N 66, 6i; N 66, 7b-c)

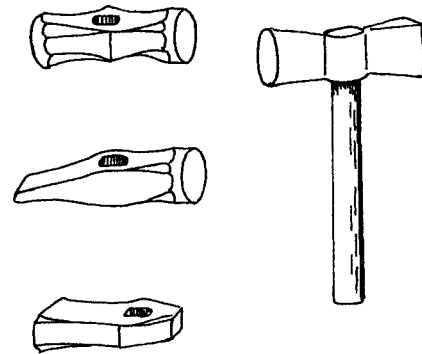
[In het algemeen een hamer met één of twee bolronde koppen. Zie ook afb. 161. De hamer wordt

Afb. 161. diverse bolhamers

gebruikt bij het *uitdrijven*, het bol of wijder maken van de buitenwijdte van een werkstuk door met een (bol)hamer van binnen naar buiten te slaan. Zie ook het lemma *DRIJVEN*. Het woordtype **bolhamer** kon in L 210, L 246, L 266 en L 291 ook worden gebruikt voor een hamer met een bolvormige en een halfbolvormige kop.]

bolhamer: *bōlhāmār* L 159a, 165, 192a, 210, 213, 216a, 217, 246, 266, 289, 290, 291, 299, 321, 371, 382, 432, Q 18, 98, 99*, 108, 111, 113, 117, 118; *bōlāmār* L 423, 424; *bōlhamār* Q 121, 121b, 121c (ook de benaming voor een hamer met bolronde kop en scherpe pen); *bōl-* Q 116; *bolhāmār* K 353; **bolhamel:** *bōlhāmāl* L 329, 330, 414, Q 95; *bōlhāmāl* P 176b, Q 5; *bōl(h)āmāl* Q 83; *bōlhōmāl* Q 88 (hamer met bolronde kop en scherpe pen); **ronde bolhamel:** *rōnā bōlhāmāl* P 219; **ronde hamel:** *rōnān hāmāl* P 176b; **bolkophamel:** *bōlkop(h)āmāl* Q 83; **bolrekhamer:** *bōlrekhāmār* Q 117 (hamer met bolronde kop en scherpe pen), 118 (idem); **uitboller:** *ūt-bōlār* L 330.

Afb. 162. diverse strekhamers

STREKHAMER

(N 33, 67; N 64, 39k; N 66, 6k; monogr.)

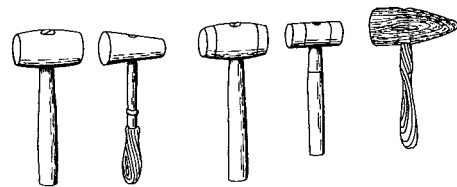
[In het algemeen een hamer voor het gladhameren van metalen voorwerpen. De strekhamer kan verschillende vormen hebben. Zie ook afb. 162.]

strekhamer: *strekhāmār* L 382; *strek-* L 210; *štek-* L 290, 291; *štekhāmār* Q 121; **strekhamel:** *štekhāmāl* L 331; **gladhamer:** *glēthāmār* Q 121c; **slechthamel:** *šlēxhāmāl* L 329; **vlakhamer:** *vlakhāmār* L 210; **slaghamer:** *slāx-āmār* L 423.

HOUTEN HAMER

(N 33, 62; N 33, 83; N 64, 41a; N 66, 8a)

[In het algemeen een houten hamer die wordt gebruikt bij het plooiën of platslaan van plaatmateriaal. De kop van de hamer kan vlak zijn, maar er bestaan ook houten hamers met een bolvormige kop. Zie ook afb. 163.]

Afb. 163. houten hamers

De *bombeerhamer* (Q 88) is volgens Van Houcke (pag. 306) een hamer met één of twee bolronde koppen. Vgl. ook het lemma *BOLHAMER*.]

houten hamer: *hōwtān hāmār* L 371; *hōwtā* ~ L 210 (om koper in het begin ruwweg glad te kloppen), 299, Q 99*, 111; *hōtā* ~ Q 113, 117, 118; *hālta* ~ L 266; *hōltā* ~ L 246; *hōtsā hāmār* Q 116; *hōltā* ~ Q 121b; *hōtān hāmār* K 353; **houteren hamer:** *hōwtārā hāmār* L 321, 432; *qwtārā āmār*

L 423; *hōtsərə hamər* Q 121; **hulteren hamer:** *hōltərən hāmər* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 290, 291 (voor aluminiumplaten); *hōltərə ~* L 210 (om koper in het begin ruwweg glad te kloppen), 216a; *hōltərə ~* L 163; **houthamer:** *hōtshamər* Q 121c; **plathamer:** *plāthāmər* Q 98; **uitklophamer:** *ūtklophāmər* Q 108; **walshamer:** *walshāmər* L 382; **houten hamel:** *hōtə hāməl* P 47; *hōtən hōməl* Q 5; *hōtə ~* Q 86; *(h)ōtə (h)ōməl* Q 83; **houteren hamel:** *hōwtərə hāməl* L 330; **bolhamel:** *bōl(h)ōməl* Q 83; **bombeerhamel:** *bombējrhōməl* Q 88 (van palmhout); **blokhamel:** *blōkhōməl* P 219.

Aambeeldachtig gereedschap voor koude bewerkingen

EZEL

(N 33, 211; N 33, 238a-c; N 33, 242a-b; N 64, 37a-b; N 66, 18a-b; monogr.)

[Aambeeldachtig, stalen hulpgereedschap dat door metaalbewerkers wordt gebruikt om metalen platen te bewerken, kachelpijpen hun vorm te geven en te klinken, etc. Het bestaat uit een soort stang die in een bankschoef kan worden geklemd, in het aambeeldgat van het aambeeld kan worden geplaatst of onder een kram op de werkbank of het werkblok kan worden vastgezet. Het werktuig kan verschillende vormen hebben. Zo bestaan er uitvoeringen met ronde of vierkante doorsnede; ook kan de bovenzijde van het werktuig plat of rond zijn. De ezel is aan één, vaak ook aan beide kanten te gebruiken. Soms is er een bolle, hoekige of platte verhoging op aangebracht. Zie ook afb. 164.

Afb. 164. ezels

De informant uit Q 121 kende twee soorten koperslagersezels. De ene was voorzien van twee rechte banen, de andere van één rechte baan en een ronde kop. Beide ezels werden gebruikt voor het bewerken van plaatmateriaal. In L 210 lag de ezel in een houten blok en had het werktuig verschillende vormen: groot, kort, dik en dun. Ook de informanten uit L 246, L 266 en L 329 kenden ezels met ronde en vierkante kop.} **ezel:** *ēzəl* L 159a, 165, 192a, 210, 213, 216a, 217, 246 (ijzeren balk aan de werkbank bevestigd), 321, 423 (met ronde en platte baan), Q 88,

99*; *īzəl* L 289; *ēzəl* L 266 (ijzeren balk aan de werkbank bevestigd), 329, 330, Q 98, 111; *ēzəl* Q 113; *ēzəl* Q 121; *ēzəl* Q 121b; *ējzəl* P 47, 176b; *ējzəl* P 219; **pijpenezel:** *p īpāēzəl* L 330 (met bolle baan); **buizenezel:** *bījzānēzəl* L 217, 290, 291; **schroefezel:** *š ruf.ēzəl* L 330; **fix-ezel:** *feks.ējzəl* P 176b; **bok:** *bōk* Q 83; **pijpenboom:** *pīpān.bōm* L 159a, 165; *pīpābqwm* L 299; **buizenboom:** *bījzābōm* L 216a; **pijpenarm:** *pīpānerəm* L 330; **steunstang:** *stōnstan* P 176b; **schraag:** *šrāx* Q 116, 121b; **klinkijzer:** *klenk.ējzər* P 47; *klenk.īzər* L 382, Q 95, 116; **pijpenklopijzer:** *pīpāklōp.īzər* L 382; **pijpenijzer:** *pīpā-īzər* Q 113; *pīfā-* Q 121; **stemijzer:** *štemīzər* Q 121; **buizenstaaf:** *bījzāštāf* L 290, 291; **pijpenstaaf:** *pīpāštāf* L 321; **buizenstaak:** *bījzāstāk* L 213; **pijpenstaak:** *pīpāstāk* L 192a; **platte staak:** *platā štāk* L 329; **bolkopstaak:** *bōlkopštāk* L 329; **bekstaak:** *bekstāk* L 165; **grote staak:** *grōtā stāk* L 291 (1.20 m lang; voor het uitkloppen en intrekken van plaatmateriaal); **kleine staak:** *klejnā stāk* L 291 (60 cm lang; werd in de bankschroef bevestigd en gebruikt voor het uitkloppen en intrekken van plaatmateriaal); **staak:** *stāk* L 213, 271.

PIJPENHOUT

(N 33, 239; N 64, 10b; N 66, 23)

[Draaibare, houten rol waarop het plaatmateriaal voor kachelpijpen en andere cilindervormige voorwerpen rond kan worden gebogen. Zie ook afb. 165.

Afb. 165. pijpenhout

Zie voor het eerste lid van het woordtype **kandelhout** (Q 88) ook het lemma **REGENPIJP** in WLD II.9, pag. 176.]

pijpenbuighout: *pīpābōxhōt* Q 117, 118; **kandelhout:** *kanjālhwōt* Q 88; **rondhout:** *ronthōwt* L 291; **buisrol:** *bōsrol* P 176b; **pijpenrol:** *pīpārōl* L 382; *pīfā-* Q 121b; **houteren rol:** *qwtərə rōl* L 423; **bat:** *bat* L 423.

Buigen van platen

DRIJVEN

(N 64, 95a; N 66, 28a)

[In het algemeen een metalen plaat met behulp van drijfhamers zodanig bewerken dat er holle en bolle plaatsen in ontstaan. Zie ook het lemma DRIJFHAMER.

Het lemma bevat verder onder B en C een aantal specifieke termen voor bewerkingen die tot het *drijven* gerekend worden.]

A. de volgende opgaven zijn algemene benamingen voor het bewerken van plaatmateriaal met behulp van drijfhamers: **drijven**: *drīvā* L 210, 246, Q 98, 117, 118, 121c; **uitdiepen**: *ūt.dēpā* L 423 (hol); **doordiepen**: *dōrdēpā* L 329, Q 88; **opdiepen**: *op.dēpā* L 423 (bol); **doorzetten**: *dōrzētā* L 414; **vortscheren**: *vurtšērā* Q 83;

B. de volgende opgaven betreffen het bol of wijder maken van de buitenwijdte van een werkstuk door met een hamer van binnen naar buiten te slaan: **uitslaan**: *ūtslōn* L 266; *qwtisloan* L 414; **uitkloppen**: *ūtklopā* L 291; **bollen**: *bolā* L 210; **uitbollen**: *yt.bolā* L 210; *ūt.*— L 329; **uitzetten**: *ūt.zētā* L 423, Q 88; **uithouden**: *ūt.qwā* L 423; **uithollen**: *ūthōlā* Q 98; **uitrekken**: *ūtrēkā* L 329; **uitwijden**: *ūtwijā* L 329; **bomberen**: *bōmbērā* L 329; **uitdrijven**: *ūs.drīvā* Q 121c;

C. de volgende opgaven betreffen het aan de binnenzijde bol of enger maken van een werkstuk door van buiten naar binnen te slaan: **intrekken**: *intrēkā* L 210 (men gaat uit van een cilinder; het *intrekken* is het verengen hiervan), 246, 266, 291 (een rond voorwerp aan één kant enger maken; dit gebeurde op een ezel); *ēntrēkā* Q 88; **inhalen**: *enhālā* L 210; *enōlā* L 423; *enhōlā* Q 117, 118; *ehōlā* Q 121c; **inkrimpen**: *enkrōmpā* L 414; **naar binnen slaan**: *nā benā šlōn* L 329.

FORCEERBANK

(N 66, 22a)

[Een soort draaibank met hardhouten mal, waarop men precies gelijke metalen werkstukken kan draaien.

Volgens de koperslager uit L 210 werd de forceerbank als volgt gebruikt. Op de draaibank werd een hardhouten mal gezet, bijvoorbeeld in de vorm van het deksel van een koffiepot. Het plaatmateriaal werd vervolgens met een forceerijzer tegen de draaiende mal gedrukt. Men gebruikte deze methode om op een gemakkelijke manier identieke producten te vervaardigen. Het afwerken van het werkstuk bestond daarna in het op de forceerbank gladdraaien van het koperwerk met behulp van een vijl of krabber. Zie ook het lemma FORCEERIJZER.]

forceerbank: *fōrsērbāṅk* L 210; **moulure** (fr.): *mōlūr* L 423.

FORCEERIJZER

(N 66, 22b)

[Een ijzer met handvat waarmee men het metaal tegen de draaiende mal van de forceerbank drukt.]

moulureijzer: *mōlūrīzār* L 423.

FORCEREN

(N 66, 22c)

[Met behulp van een forceerijzer het plaatmateriaal tegen de draaiende mal van de forceerbank drukken.]

forceren: *fōrsērā* L 210, 423; **draaien**: *drejā* L 423.

AFDRAAIEN

(N 66, 22d)

[Met een vijl of krabber een werkstuk gladdraaien dat met behulp van de forceerbank en het forceerijzer is vervaardigd. Volgens de invuller uit L 210 werd het werkstuk daarna nog geschuurd.]

afdraaien: *af.drājā* L 210; *āf.drejā* L 423.

AFSLECHTEN, STREKKEN

(N 64, 94; N 66, 42)

[Een metaalplaat vlak maken. Vaak wordt voor dit werk een strekhamer gebruikt. Zie ook dit lemma en het lemma VLAKWALS. Volgens Van Houcke (pag. 734) wordt ook het verwijderen van de onregelmatige sporen van de bij het *drijven* toegebrachte hamerslagen door met een gepolijste hamer op het werkstuk te kloppen tot het *strekken* gerekend.]

vlakken: *vlakā* L 414; **uitvlakken**: *ūt.vlakā* Q 117, 118; **glätten** (d.): *jletā* Q 121c; **nivelleren**: *nivelērā* L 423; **trekken**: *trēkā* L 423.

VLAKWALS

(N 33, 218 add.)

[Machine waarmee stroken metaalplaat vlak gemaakt kunnen worden.]

vlakwals: *vlakwals* L 321.

PLETTEN

(N 66, 31)

[Het metaal na het drijven met een hamer kloppen om het hard te maken.]

pletten: *pletā* L 210 (met behulp van de bankhamer, bolhamer en plethamer), 329 (met behulp van de plethamel), Q 98 (met de vlakhamer), 121c; **helzetten**: *elzētā* L 423 (met behulp van de pinhamer).

MET DE PINHAMER BEWERKEN

(N 64, 93a; N 66, 34a)

[Een koperen werkstuk met de pinhamer bewerken. Het uitpinnen heeft als doel het uiteinde van het koper zo dun en scherp mogelijk te maken. Volgens de invuller uit L 246 kan men door het uitpinnen ook een boord van bijvoorbeeld een deksel dat niet breed genoeg is, op deze wijze wijder maken.

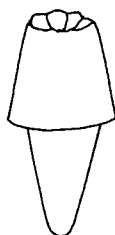
Het woordtype **haren**, dat door informanten uit Q 117 en Q 118 werd opgegeven, wordt meestal gebruikt voor het met behulp van een haarhamer harden en scherp maken van de snede van een zeis. De haarhamer heeft een kop die aan één of aan beide zijden in een pin uitloopt. Zie ook de lemmata **HAREN**, **HAARGETUIG** en **HAARHAMER** in WLD I.3, pag. 40 e.v.]

uitpinnen: *qwtpenə* L 414; *ūt-* L 246, 266, 423; **pinnen**: *penə* L 423; **uitslaan**: *qwtisloan* L 414; **haren**: *hārə* Q 117, 118.

MATRIJS, STAMPVORM

(N 33, 275)

[Een uitgeholde ijzeren vorm die dient om samen met de stamper een bepaalde vorm te geven aan een metalen plaat. De matrijs ligt daarbij onder het werkstuk. Zie ook afb. 166 en het volgende lemma.]

Afb. 166. matrijs, stampvorm

matrijs: *matrejs* L 299; **onderstempel**: *onərštəmpəl* L 299; **grondplaat**: *gronkplāt* Q 116; **vorm**: *vōrəm* L 382, Q 111; **vormer**: *vōrəmar* Q 95; **moule (fr.)**: *mōəl* P 176b.

STAMPER, STEMPEL

(N 33, 276)

[Metalen stift of blok waarvan het uiteinde past in de uitholling van de matrijs. Bij het stampen wordt de stamper op het werkstuk boven de uitholling van de matrijs gehouden. Vervolgens wordt er met een hamer op het bovenste uiteinde van de stamper geslagen waardoor het aan de onderzijde van de stamper aangebrachte motief

Afb. 167. stamper, stempel

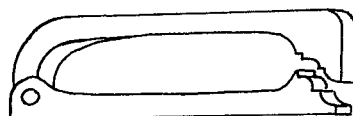
in de metaalplaat wordt uitgerst. Zie ook afb. 167.]

stamper: *stāmpər* L 192a; *stəmpər* L 165; *stēmpər* L 217; **stomper**: *stumpər* P 219; **stempel**: *stəmpəl* L 159a, 216a; *stəmpəl* Q 116; **snijstempel**: *šnijštəmpəl* L 299; **mesijzer**: *mets* L 330; **stans**: *stans* L 213.

LIJSTENSTAMP

(N 33, 334)

[Metalen toestel om lijsten in plaatmateriaal te stampen. Zie ook afb. 168.]

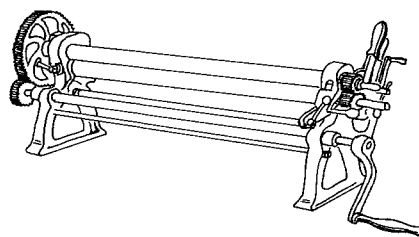
Afb. 168. lijstenstamp

stomper: *stumpər* P 219; **pers**: *pēřš* Q 99*; **stans**: *štans* L 299, Q 111.

WALSMACHINE, PIJPENWALS

(N 33, 218; N 33, 239; N 64, 10a)

[In het algemeen een machine waarmee plaatmateriaal tot cilinders gebogen kan worden. De walsmachine wordt vooral gebruikt bij het ver-

Afb. 169. walsmachine, pijpenwals

vaardigen van buizen, pijpen en kachelpijpen. De machine bestaat doorgaans uit twee of drie walsrollen waartussen de vlakke strook metaalplaat tot pijp of goot gebogen wordt. Zie ook afb. 169.]

buigwals: *bəjxwals* L 289; **platenwals:** *plātəwals* L 213, 290, 291, 321; *plōtə-* L 165; **plaatwals:** *plātəwals* L 382, Q 111; *plōt-* L 216a; **pijpenwals:** *pīpəwals* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 321, Q 99*, 111; *p'ipə-* L 330; **stovenpijpwals:** *št'ōvəpīpwals* L 330; **wals:** *wals* L 163, 414; **buizenmachine:** *bəjzəməšəŋ* L 423; **pijpenwalsmachine:** *pīpəwalsmašīŋ* Q 117, 118; **rolmachine:** *rolməšəŋ* L 423; **rolbank:** *rolbāŋk* P 47.

PLAAT RONDZETTEN

(N 64, 10c)

[Met behulp van een walsmachine, een pijpenwals of een rondhout metaalplaat tot een cilinder buigen.]

buizen draaien: *bəjzə drejə* L 423; bij het volgende woordtype moet een plaat o.i.d. als object worden gedacht: **ronddraaien:** *ronk.driənə* Q 117, 118.

VOORMACHINE

(N 64, 11)

[Machine voor het aanbrengen van voren in buizen, pijpen, luchtkappen, etc. Het plaatmateriaal wordt daarbij tussen twee rollen doorgevoerd waarvan de ene is voorzien van een uitholling en de andere van een daarbij passende verhevenheid. Zie ook afb. 170. De voormachine kan ook worden gebruikt voor het ter versteviging walsen van voren in emmers, bussen, etc. (Van Rees, pag. 52).]

voormachine: *vūrmašīŋ* Q 117, 118; **voormachientje:** *vōrmašīŋkə* Q 121c.

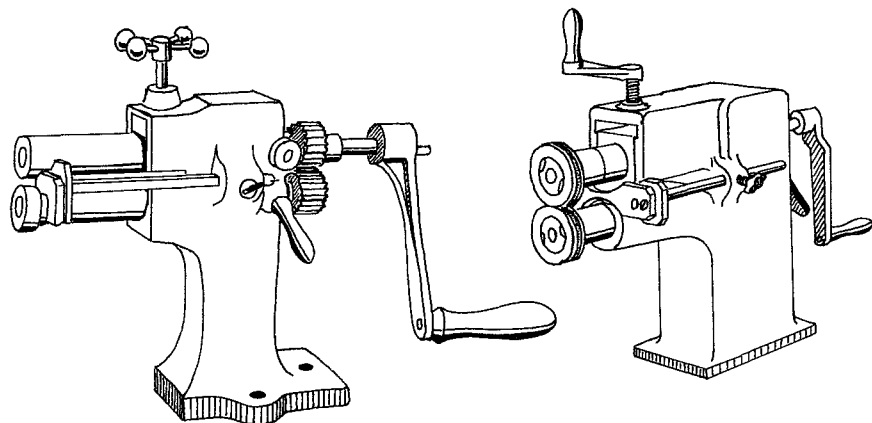
ZETBANK, PLOOIBANK

(N 33, 254; N 33, 170; N 64, 12a; N 64, 21c)

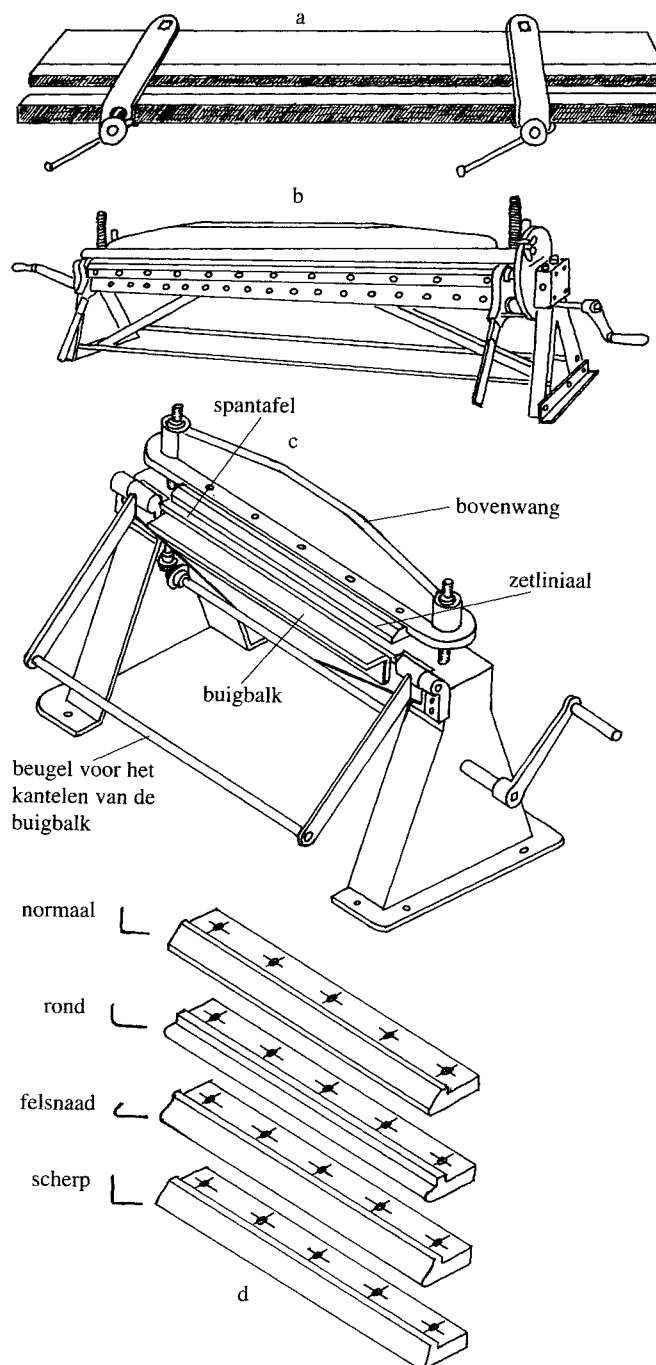
[Een met de hand aangedreven machine waarmee metaalplaat in een bepaalde vorm gebogen kan worden. De zetbank wordt ook gebruikt om profielen te vervaardigen. Zie ook afb. 171b-c. Toen er nog geen zetbank was, werd plaatmateriaal gebogen met behulp van een *plooijzer*, een in doorsnede vierkant, ijzeren balkje dat met schroeven aan het werkblad van de werkbank vastgezet kon worden. De metalen plaat werd tussen werkbank en plooijzer vastgeklemd en vervolgens over het plooijzer gebogen. Zie ook afb. 171a.

Bij het buigen van plaat met behulp van de zetmachine wordt het materiaal door de zetliniaal, die aan de bovenbalk van de machine bevestigd is, op de spantafel geklemd waarna de plaat door de buigbalk over de rand van de zetliniaal wordt gebogen. Bij een zetbank behoren verschillende zetlinialen die verwisselbaar zijn. Zie ook afb. 171d.]

zetbank: *zet.bāŋk* L 290, 291; *zet-* L 330; *zets-* Q 121, 121b, 121c; *zet.bāŋk* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *zet.bāŋk* Q 116; **plooibank:** *plōjbāŋk* L 414, Q 86; *plōj-* Q 83; *plū²j-* L 321; *plūj-* L 289; *plūj-* P 176b, Q 5; *plūjw-* P 219; *plūbāŋk* Q 88; *pluwəjbāŋk* K 353; *plūwəbāŋk* P 47; **buigbank:** *bāx.bāŋk* Q 113; *bəjx-* Q 18, 99*, 111; *bəjx.bāŋk* Q 95; **buigapparaat:** *bīj²x.aparāt* L 213 (gebruikt voor het haaks omzetten van metaal); *bəjx.aparāt* Q 99*; **plooi-machine:** *plūjməšəŋ* L 423; *plōjmašīŋ* Q 71; **trechtersvormmachine:** *trextərvorəmmašīŋ* Q 117, 118; de volgende termen zijn benamingen voor de metalen ijzers of klemmen waarmee vroeger plaatmateriaal in een rechte lijn omgebogen kon worden: **plooi-balk:** *plōjbalək* Q 83; **plaatklem:** *plātklem* L 321; **platenklem:** *plātəklem* L 290, 291; **klem:** *klem* L 371, Q 117,

Afb. 170. voormachines

Afb. 171. a: plooibank
b-c: zetbanken
d: zetlinialen

II.11

118; **klembeugel**: *klembijjal* Q 121b; **hoekijzers**: *hokizars* Q 117 (twee L-vormige ijzers waartussen het plaatmateriaal met behulp van schoeven en vleugelmoeren werd vastgezet), 118 (idem).

PLOOIJZER

(N 33, 257)

[Een in doorsnede vierkant, ijzeren balkje waarlangs plaatmateriaal in een rechte lijn gebogen wordt. Zie ook het lemma ZETBANK, PLOOIBANK.]

plooiijzer: *plōjizər* L 213; *plōj-* L 216a; *plōj-* L 165, 217; *plow-* Q 116; *pluj-* L 423; **zetijzer**: *zet-izər* L 159a, 192a; **plooistang**: *plujstang* P 176b; **buigbalk**: *bōjx-balək* L 299; **buigstaaf**: *bōjxstāf* L 321; **hevelstaaf**: *hēvəlštāf* Q 121b; **grif**: *gref* P 47; **stek**: *stek* P 219; **buigplaat**: *bōjxplāt* Q 121b.

PLAAT OMZETTEN

(N 64, 12b)

[Metaalplaat met behulp van de zetbank tot een bepaalde vorm buigen. Met een zetbank kunnen diverse soorten profielen aan metaalplaat gebogen worden. Zie ook het lemma PROFIEL.]

omzetten: *omzētə* Q 117, 118; **de zink plooiën**: *də zɛŋk plujə* L 423; **het profiel zetten**: *ət profil zetsə* Q 121c.

PLOOITANG

(N 33, 167; N 33, 170; N 64, 9)

[Tang met twee dwars op de tangbenen staande, brede, platte bekken waarmee metalen platen in een rechte lijn gebogen kunnen worden. Zie ook afb. 172a-b. De tang wordt vooral voor klein buigwerk gebruikt, bijvoorbeeld als men op karwei is.

Vuylsteke (pag. 113) kent het woord *plooitang* ook voor een dubbele ijzeren staaf waartussen men metalen plaat kan buigen. Vgl. hiervoor ook afb. 172c-e.]

plooitang: *plōjtang* L 216a, 371, Q 113 (kleine en grote); *plōj-* L 217, Q 83 (idem), 99*; *pluj-* P 176b (idem), Q 95 (idem); *plūj-* L 289; *plū²j-* L 321; *plū²-* Q 111 (idem); *pluwə-* P 47; **plooitangetje**: *plū²jtenškə* L 321; **zettang**: *zettang* L 321; *zet-* L 382; **omzettang**: *omzets-tang* Q 121c; **vouwtang**: *vōwtsang* Q 121b (idem); **buigtang**: *bōjxtang* L 321; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Hgd. *Falzen*, „felsen”: **falztang**: *falstang* Q 121; **hoekklemtang**: *hōkklemtang* Q 117, 118; **rechter klemtang**: *rextər klemtang* Q 117, 118; **prestang**: *prestang* P 176b; **plaattang**: *plāttang* L 299; **spie-/spijtang**: *špitang* Q 111.

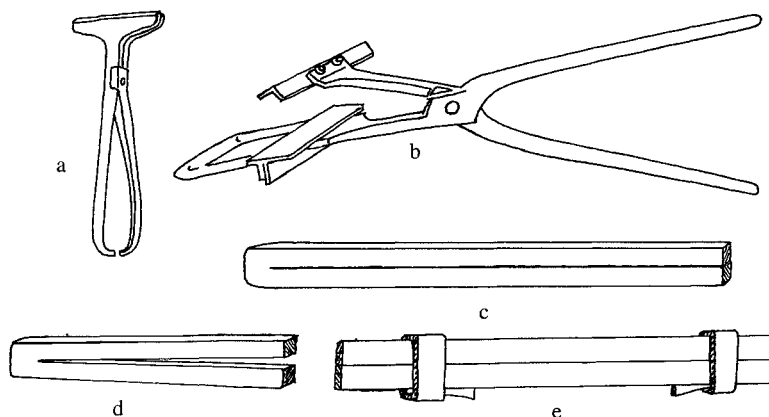
PROFIEL

(N 64, 12d)

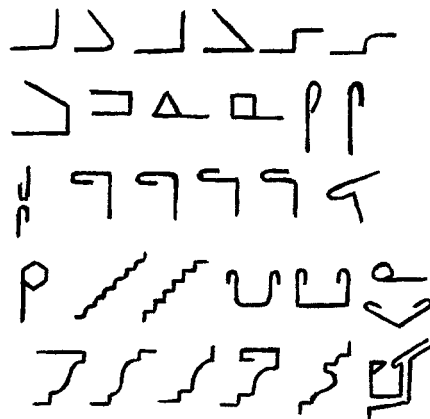
[Dwarsdoorsnede, loodrecht op de lengteas, van metalen lijstwerk dat met behulp van de zetbank vervaardigd is. Zie ook afb. 173.

Met een **vierkantige kandel** (L 423) wordt een dakgoot bedoeld met een rechthoekige doorsnee zoals afgebeeld in WLD II.9, pag 176 (afb. 84a: 'bakgoot'). Het woordtype **ronde kandel** is een benaming voor een in doorsnee halfronde dakgoot (vgl. WLD II.9, afb. 84b).]

profiel: Q 121c; **kantje**: *kenjə* Q 117, 118; de volgende opgaven zijn benamingen voor specifieke profielen: **rechte hoek**: *rextə hōk* Q 117 (nr. 1 en 3 in afb. 173), 118 (idem); **schuine hoek**: *šjñə hōk* Q 117 (nr. 2 in afb. 173), 118 (idem); **vierkantige kandel**: *verkenšegə kānjəl* L 423; **ronde kandel**: *røn kānjəl* L 423.

Afb. 172. plooitangen

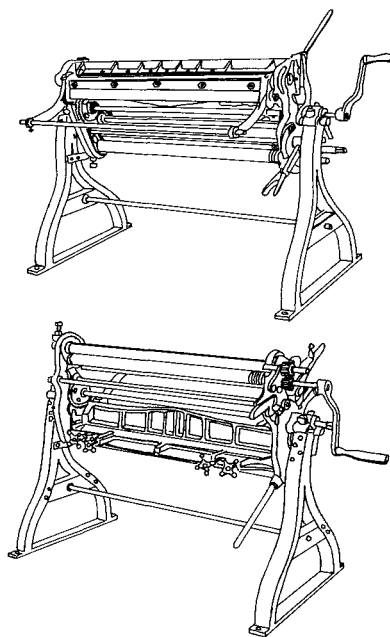

Afb. 173. diverse profielen

GECOMBINEERDE WALSL-, KRAAL-, FELSL-, KANT- EN BUIGMACHINE

(N 64, 13e)

[Machine die zo is geconstrueerd, dat er verschillende werkzaamheden zoals het walsen, omkralen, felsen en ombuigen van plaatmateriaal mee gedaan kunnen worden. Zie ook afb. 174.]

Afb. 174. gecombineerde wals-, kraal-, fels-, kant- en buigmachine in verschillende standen

gecombineerde wals-zetbank: Q 117, 118;
gecombineerde krol-zetbank: *jəqmbinērdə*
krəl-zets-baŋk Q 121c.

KRAALMACHINE

(N 33, 254; N 64, 13a)

[Machine voor het maken van omgebogen randen of verdikkingen aan een metalen plaat.]

krolmachine: *krəlməšij* Q 117, 118; *krəlməšej* L 423; **krolbank:** *krəlbəŋk* L 423.

KRAAL

(N 64, 13b)

[Omgebogen rand of verdikking aan een metalen plaat. Met name dakgoten worden doorgaans van een kraal voorzien. Zie ook WLD II.9, pag. 176, afb. 84a.]

krol: *krəl* L 423, Q 117, 118; **kantje:** *kəntjə* Q 117, 118; **omgebuigde rand:** *əmjabəx.də raŋk* Q 121c.

OMKRALEN

(N 64, 13d)

[Met behulp van de kraalmachine een kraal aan plaatmateriaal buigen.]

zink krollen: *zəŋk krələ* Q 121c; **de krollen maken:** *də krələ māka* L 423; **een kroldraad draaien:** *ej krəldrəʔt. drianə* Q 117, 118.

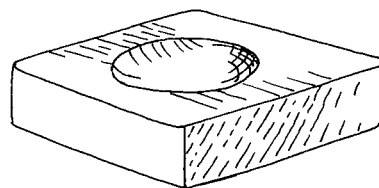
MATRIJS, HOLBLOK

(N 64, 33a; N 66, 5a)

[Uitgehold blok hout dat dient als ondergrond wanneer met behulp van een hamer een bol of hol vlak in een metalen plaat wordt geklopt. Zie ook afb. 175. Verschillende informanten vermelden ook het gebruik van een loden plaat met één of meer uithollingen voor deze bewerking.

De **ank** was volgens de informant uit L 329 een hardhouten blok in de vorm van een kubus. Elk vlak van deze kubus had een segmentvormige uitholling, steeds met een andere straal.]

holblok: *həlbloq* Q 117, 118; **bolblok:** *bəlbloq* L 423; **doordiepblok:** *dōrdēp.bləq* L 329; **door-**

Afb. 175. matrijs, holblok

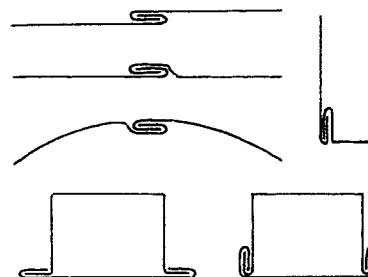
dieper: *dōrdēpār* Q 88; **moule (fr.):** *mul* L 414; **vorm:** *vōrām* L 423 (meestal in de blok van het aambeeld); **stamp:** *stamp* L 423; **blok hout:** L 210, 246, 266, 291, Q 98; **ank (?)**: *an̄k* L 329.

BOLGATEN

(N 64, 33c; N 66, 5c)

[De uithollingen in de matrijs. Zie ook de toelichting bij het lemma MATRIJS, HOLBLOK.]

bolgaten: *bolgātā* L 210; **bolgater:** *bolgātār* L 423.

Afb. 176. diverse felsnaden

Delen van werkstukken met elkaar verbinden

Algemeen

DUBBELEN

(N 66, 43; N 64, 97)

[Twee platen metaal op elkaar plaatsen ten einde ze aan elkaar vast te maken. Zie ook de lemmata FELSEN, KLINKEN, etc.]

dubbelen: *dqbālā* L 329; **dobbelen:** *dqbālā* L 423.

Felsen

FELSEN

(N 64, 97, add.; monogr.)

[De randen van dunne metalen platen en voorwerpen omvouw en aandrukken met het doel ze aan elkaar te bevestigen.

Bij het felsen met een felshamer gaat men als volgt te werk. Het te bewerken voorwerp wordt eerst zodanig tegen een rechthoekige ijzeren staaf geplaatst, dat de om te buigen rand daar buiten uit steekt. Dan wordt deze rand met behulp van een (houten) hamer haaks om de staaf neergeklopt. Hetzelfde geschiedt met de rand van de plaat of het voorwerp dat aan het eerste moet worden vastgemaakt. Vervolgens haakt men de beide stukken met hun omgebogen randen in elkaar en klopt met behulp van de hamer de beide randen samen plat. Op deze wijze ontstaat een felsnaad die eventueel vervolgens nog gesoldeerd kan worden. Er bestaan ook machines die deze bewerkingen kunnen uitvoeren. Vgl. het lemma FELSMACHINE.]

felsen: *velzā* Q 117, 118; **falzen (d.):** *faltzā* Q 121c; **krempen:** *kre.mpā* Q 2; *krempā* L 414, Q 88.

FELSNAAD

(monogr.)

[De naad die ontstaat bij het felsen. Zie ook afb. 176 en de toelichting bij het lemma FELSEN.]

felsnaad: *felsnāṭ* L 321; **kremp:** *kre.mp* Q 2.

FELSHAMER

(N 33, 75)

[Hamer met een wat gebogen dwarse, puntige pen die bij het felsen wordt gebruikt. Volgens Van der Kloes en Risch (pag. 314) wordt felswerk vooral met een houten hamer gedaan.]

felshamer: *felshāmār* L 165, 299, Q 111, 113; *felz-* L 213, 217, 290, 291, 382; *velz-* Q 108; *velshāmār* Q 121b; **falzhamer:** *falshāmār* Q 121; **felshamel:** *felshāmāl* L 330; **lichte bankhamer:** *lextā ban̄khāmār* Q 99*.

FELSBEITEL

(N 33, 118, add.)

[Beitel waarmee de felsnaad wordt vastgeklopt. De beitel is daartoe enigszins gebogen uitgevoerd.]

felsbeitel: *fēls.bejtāl* L 290, 291.

FELSMACHINE

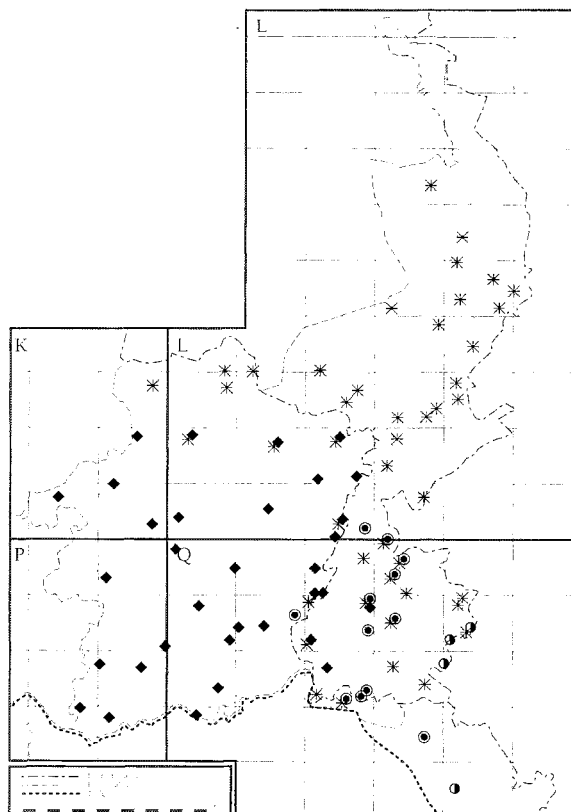
(N 33, 334)

[Machine voor felswerk. De felsmachine vouwt een rand aan beide stukken plaatmateriaal, haakt de randen in elkaar en drukt vervolgens de naad dicht.]

felsmachine: *felsmāšī.n* L 331.

KLINKNAGEL

- * klinknagel
- naai
- niet
- ◆ rivet (fr.)

Klinken

KLINKEN

(N 64, 98; N 66, 44; monogr.)

[Twee metalen delen van een werkstuk met elkaar verbinden door middel van klinknagels. De al dan niet verwarmde klinknagel wordt daartoe eerst met behulp van de *nageltang* in het voorgeboorde gat van de aan elkaar te bevestigen delen geplaatst. Met de *ophaler* wordt de klinknagel vervolgens zo ver mogelijk opgetrokken. Dan wordt het penvormige uiteinde van de klinknagel met de *klinkhamer* tot een kop geslagen. Tijdens deze handelingen wordt het andere uiteinde van de klinknagel met behulp van de *domper* tegengehouden. De nieuwgevormde kop van de klinknagel wordt tenslotte met de *dopper* afgerond. Zie ook de lemmata KLINKHAMER, DOMPER, DOPPER, NAGELTANG, etc.]

IJzeren klinknagels boven 9 mm dikte worden voor verwerking doorgaans heet gemaakt in een veldsmidse of kleine gloeioven. Kleine, van koper, messing of zacht ijzer vervaardigde klinknagels kunnen ook koud worden geklonken.]

klinken: *klenkə* L 329; *klenʔən* K 278; *klēnkə* L 209, 210, 211, 212a, 214, 214a, 215, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 245b, 246a; **nieten:** *nīta* Q 98, 117, 118; *nīta* Q 121c; **naaien:** *nīja* Q 88; **rivieren:** *rīvērə* Q 88; *rāvērə* L 414, 423, 424, Q 95, 101, 193; *rāvīra* Q 83; **aaneenrивieren:** *ānejn-rāvērə* L 423.

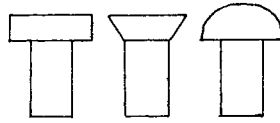
KLINKNAGEL (zie kaart)

(N 66, 48a-b; N 100, 18; monogr.)

[Rond metalen staafje waaraan een kop is geperst. Zie ook afb. 177. Klinknagels worden volgens de koperslager uit L 266 onder meer gebruikt om hengsels te bevestigen.]

Koperen klinknagels werden vroeger volgens de zegsman uit L 210 gedraaid uit koperen plaat en vervolgens door het **klinknagelijzer** (*klenk-nāgəlīzər*) geslagen waardoor er een kop op kwam. Zie ook het lemma NAGELIJZER.]

klinknagel: *klenknāgəl* K 278, L 210, 246, 265, 266, 267, 269b, 270, 271, 282, 299, 313, 320a, 329 (mv. *-nēgəl*), 330 (mv. *-nēgəl*), 331, 331b, 360, 377, (mv. *-nēgəl*), 381 (mv. *-nēgəl*), 423, 432a, Q 16, 20 (mv. *-nē.gəl*), 27, 32, 39, 95, 96c,

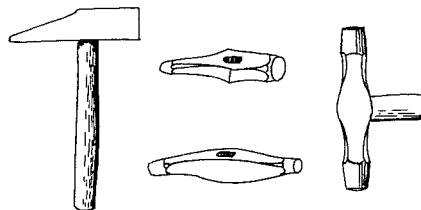

Afb. 177. diverse klinknagels

98, 111, 117a, 203, 208; *klēnk*– Q 200; *klejknāl* Q 117, 121, 121a, 121b; *klējknāgāl* L 286 (mv. – *nēgāl*); *klejknōgāl* Q 198; *klejknēgāl* L 291 (mv. – *nēgāl*; van koper), 320c, 369; *klēnk*– L 353; *klejknāgāl* L 289, 328; **nagel**: *nāgāl* L 288a (mv. *nēgāl*), 329; **niet**: *nūt* Q 121, 121b, 211, 284; **naai**: *nāj* Q 88; *nej* L 429, Q 20, 27, 32, 98, 111, 197, 197a, 200; *n'ej* Q 101; *nej* Q 253; **rivet** (fr.): *rævet* K 317a, 318, 353, 361, L 353, 368, 369, 372, 414, 416, P 53, 176, 188, 219, Q 1, 9, 12, 13, 71, 77, 78, 83, 86, 95, 98, 193; *rævet* Q 162; *rævet* L 423, 424; *revet* P 175, Q 3; *rivet* Q 77, 240; *rævōt* L 360; **rivetje**: *rævetšā* Q 86; **rivetnagel**: *rævetnāgāl* L 423; **riveernagel**: *rævērnāgāl* L 377 (zeer oud); *rævejārnōgāl* P 219; **pinnetje**: *penkā* L 329.

KLINKHAMER

(N 33, 64; N 64, 39h; N 66, 6h; monogr.)
[Hamer voor klinkwerkzaamheden. Volgens verschillende zegslieden wordt als klinkhamer vaak een bankhamer gebruikt. Dit type hamer heeft een kop van staal en een houten handvat. Het gewicht ligt rond de 1,3 kg. De pen aan de kop van de hamer wordt gebruikt om de klinknagelkop te vormen, de vlakke baan voor het slaan op de *ophaler* en *dopper*. Zie ook afb. 178 en de toelichting bij de lemmata BANKHAMER, OPHALER en DOPPER.]

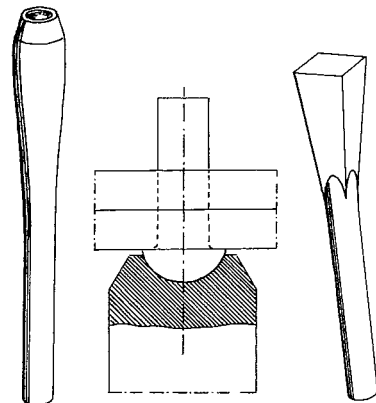
Afb. 178. diverse klinkhamers

klinkhamer: *klejkhāmār* L 159a, 165, 192a, 210 (hamer met bolvormige kop en pen), 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 382, Q 99*, 108, 111 (is zowel de bankhamer als de gewone smeedhamer), 0112, 113; *klejkhā.mār* Q 20; *klejkhāmār* Q 121; **riveerhamer**: *rævērhāmār* L 371; *rævērāmār* L 423; *rævejārhōmār* K 353; **nietenhamer**: *nitāhāmār* Q 113; *nitāhāmār* Q 116; **niethamer**: *nithāmār* Q 117, 118; *nūthāmār* Q 121c; **naaihamer**: *nejhāmār* Q 121b; **bankhamer**: *bañkhāmār* L 289; **klinkhamel**: *klejkhāmāl* L 329, 330, Q 95; **riveerhamel**: *rævērhōmāl* Q 86; *rævīr*– Q 83; **rivethamel**: *rævethāmāl* L 414; **bankhamel**: *bañk(h)ōmāl* Q 83; *bañkhōmāl* P 176b; **hamel**: *hāmāl* P 47; **klinker**: *klejkar* L 371; **drijver**: *drīvār* L 432.

DOMPER

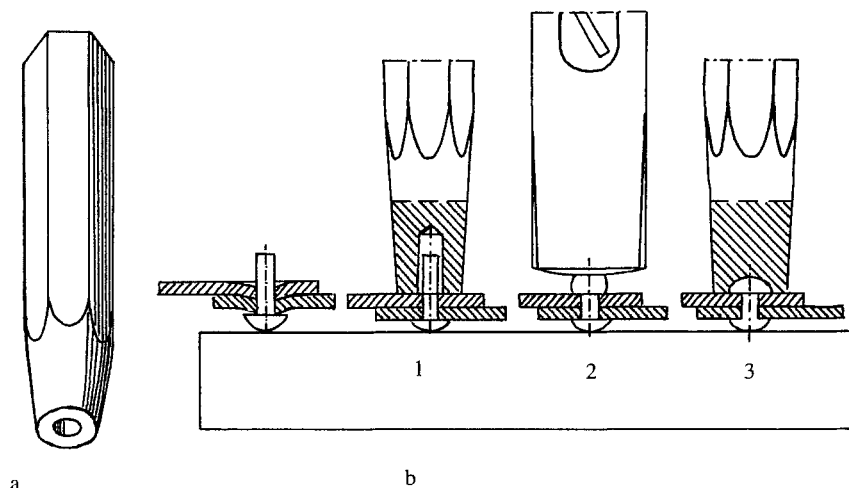
(N 33, 299)

[Zware stang om klinknagels tegen te houden bij het maken van de sluitkop. De voorzijde van de domper kan vlak zijn of er kan een uitholling in zijn aangebracht. Soms wordt voor dit werk ook een zware hamer gebruikt. Zie ook afb. 179.]

Afb. 179. dompers

domper: *do.mpār* L 331; *dōmpār* Q 113; *domptōr* L 382; *dōmpār* L 213, 217, Q 111; **dolder**: *dōldār* Q 99*; **dompstang**: *dōmpstañ* L 321; **klinkstaak**: *klejktāk* L 330; **weerijsen**: *wērīzār* Q 121; **tegenhouder**: *tīgānhōjār* L 289; **kopper**: *kōpār* Q 116; **stock** (d.): *štōk* Q 121b.

Afb. 180. a : ophaler
b1: ophalen
b2: klinken
b3: snappen

OPHALER

(N 33, 321; N 64, 74b; N 66, 20b)

[Metalen staaf met een vlakke baan met in het midden een uitholling die over de klinknagel past. De ophaler dient om de rand van het gat van de aaneen te klinken delen vlak te slaan waardoor deze tegen elkaar aan komen te liggen. Zie ook afb. 180a.]

ophaler: *ophālār* L 216a, 290, 291; *ophālār* L 299, 331, 382; *uphālār* K 353; *ophāwālār* P 219; **aantrekker:** *antrekār* L 159a, 165, 217; *antrekār* L 213, 291, 321, 329, 330, Q 88, 99*; *ātrekār* Q 113, 121, 121c; **nietentrekker:** *nītarekār* Q 121b; **naaiantrekker:** *nejātrekār* Q 111; **trekker:** *trekār* Q 98, 111, 116, 117, 118; **drijver:** *drīvār* L 289; **doorslag:** *dōjrsłax* P 47; *dōrslāx* L 423.

OPHALEN

(N 66, 20b add.)

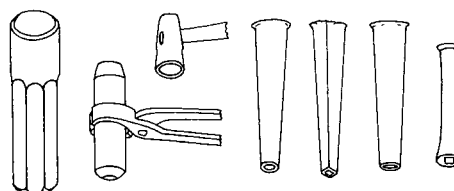
[Met behulp van de *ophaler* de rand van het gat van de twee aaneen te klinken delen vlak slaan waardoor deze precies tegen elkaar komen te liggen. Zie ook afb. 180b.]

ophalen: *ophālār* Q 98.

DOPPER

(N 33, 291a-b; N 33, 302; N 64, 39f; N 64, 74a; N 66, 6f; N 66, 20a; monogr.)

[Soort stempel met aan één uiteinde een ronde

Afb. 181. doppers

uitholling die wordt gebruikt om de kop van klinknagels af te ronden. Diverse zegslieden kennen *doppers* van verschillende afmetingen, afhankelijk van de grootte van de klinknagel. Soms zijn de functies van *ophaler* en *dopper* in één werktuig gecombineerd. Zie ook afb. 181 en de lemmata OPHALER en OPHALEN en, in de paragraaf over de nagelsmid, het lemma NAGELIJZER. Het woordtype **dophamer** (L 423, Q 117, Q118, Q 121c) is de benaming voor een bankhamer met een ronde baan en een pen waarin een ronde uitholling is aangebracht. Het werktuig wordt ook gebruikt voor het afronden van klinknagels.]

dopper: *dōpār* L 216a, 299, Q 88, 117, 118; *dōpār* L 271, 321, 329, Q 111, 113, 116, 121, 121b; *dōpār* L 159a, 165, 192a, 213, 217; **nietendopper:** *nītādōpār* Q 121c; **ronde dopper:** *rondā dōpār* L 321 (voor ronde klinknagel); *rōḡḡā* ~ Q 116; **platte dopper:** *plata dōpār* L 321 (voor platte klinknagel), Q 116; **dopijzer:** *dōp-īzār* L 299; **dop:** *dōp* L 423; **domper:** *dōmpār* Q 108; **nagelkopper:** *nāḡalkōpār* P 176b; **boutkopper:**

Afb. 182. klinknageltang

bqwtqppar L 330; **kopper:** *kppar* L 329; *kppar* L 290, 291, 330; **opkopper:** *opkppar* Q 95, 99*; **opklopper:** *opkloppar* L 423; **rivettenkapper:** *revetakapər* P 213; **snapper:** *šnapər* L 299; **holle doorslag:** *hqla dqrslax* P 47; **doorslag:** *dqrslāx* Q 83; *dqwrslax* P 219; *dōrslāx* L 382; **stamper:** *stampər* Q 83; *šampər* L 290, 291; **stomper:** *stumpər* P 219; **knoper:** *knppar* L 330; **boute-rolle (fr.):** *badrql* L 414; de volgende opgaven betreffen een bankhamer met één ronde baan en een pen waarin een ronde uitholling is aangebracht: **dophamer:** *dophāmar* Q 117, 118; *dqp-āmar* L 423; *dpphamar* Q 121c.

KLINKNAGELTANG

(N 33, 183; N 33, 380)

[Lange tang met aan de voorzijde van de bek een ronding waarin de klinknagel past. De nageltang wordt gebruikt om de verhitte klinknagels uit het vuur te nemen. Zie ook afb. 182.]

naaientang: *nējatay* Q 111; **nietentang:** *nītātay* L 289; *nītatsay* Q 121; **nageltang:** *nāgēltay* L 299, 330, Q 95; *nōgāl-* P 176b; **nagelentang:** *nēgēltay* L 382; *nēgāl-* L 165; *nēgāl-* L 371; **nagelijzer:** *nāgēlīzər* Q 99*.

KOOKBEITEL

(N 33, 118)

[Koudbeitel of volder waarmee de naden tussen twee ijzeren of stalen platen of de randen van een klinknagelkop worden dichtgeslagen. Op deze wijze ontstaat een afsluiting die water- en gasdicht is. Zie ook afb. 183.]

Volgens de invuller uit Q 121b werd dit werk met behulp van de pin van de hamer gedaan.]

kookbeitel: *kōk-bejtāl* L 159a; *kōk-* L 330; *kqk-* L 213; *kqwk-* L 321; vgl. voor het eerste woorddeel van het volgende woordtype ook het Fr. *caler*: **caleerbeitel:** *kalejrbejtāl* P 176b; **mat-beitel:** *mat-bejtāl* Q 99 (met ronde kop); **pletbeitel:** *plet-bejtāl* Q 95; **drijfbeitel:** *drīf-bejtāl* L 382; *drejff-biātāl* Q 83; **stembeitel:** *štembēsāl* Q 121, 121b; **beitel:** *bejtāl* P 219; **zetstamper:** *zētšampər* Q 108.

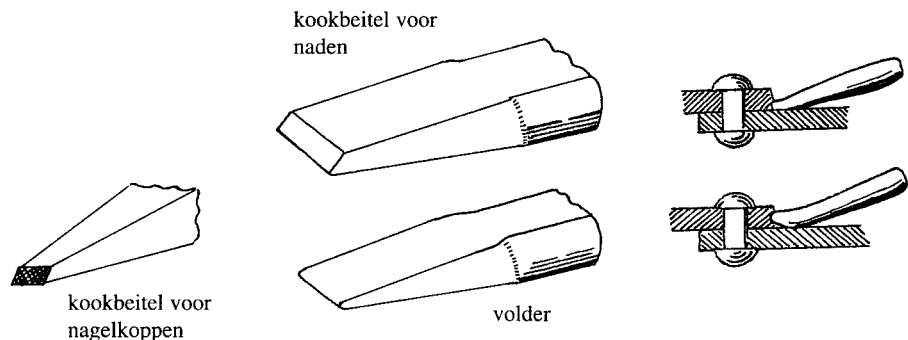
Solderen

SOLDEREN (zie kaart)

(N 64, 28a; N 100, 19; L 7, 12; monogr.; N 33, 194 add.)

[Twee of meer metalen delen door middel van soldeersel met elkaar verbinden. Het soldeersel is een metaal of een legering waarvan het smeltpunt lager ligt dan dat van de te verbinden metalen. Het wordt tijdens het solderen met behulp van een soldeerbout, een soldeerlamp, etc. verhit en vloeibaar gemaakt. De te verbinden vlakken worden vóór het solderen met een vloeimiddel gereinigd om het hechten van het soldeersel te vergemakkelijken en om oxidatie van het te solderen materiaal tegen te gaan. Zie ook het lemma HARDSOLDEREN.]

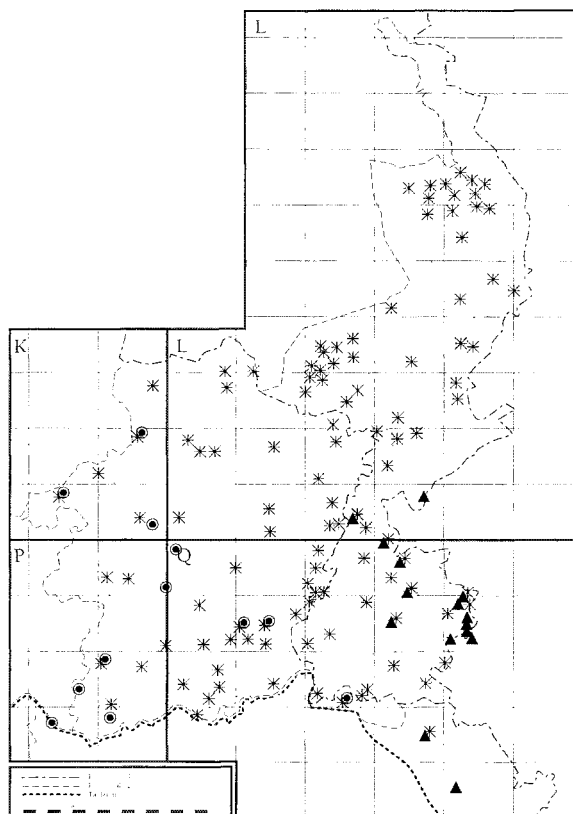
solderen: *soldē.rā* L 288, 288a, 289*, Q 12, 95; *soldērā* K 317a, 360, L 246, 265, 267, 269b, 270, 271, 293, 298, 299, 320c, 331, 331b, 353, 368, 369, 372, 374, 376, 377, 381, 414, 422, 423, 424, 427, 429, P 53, 188, Q 12, 16, 27, 32, 39 (tegenwoordig veel gebruikt), 86, 95, 96c, 102, 111 (tegenwoordig), 117, 117a, 118, 197, 197a, 198, 200, 208, 211, 240; *saldērā* L 320a, 328; *soldē.rā*

Afb. 183. kookbeitels

SOLDEREN

- ▲ lōten (d.)/(-)loden
 ✕ solderen
 ● souderen

Q 188; *sōldēra* L 360, 381, 416, Q 1, 3, 9, 13, 86, 98, 203; *sōldērən* L 282; *sōldēra* L 313; *sōldīra* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; *sōldīara* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 287, 288b, 288c, 289, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, Q 83; *sōld'ējara* Q 20; *sōldejārən* K 278; *soldejra* P 176; *sōldejara* Q 71; *sōldjēra* Q 77, 162; *stōldēra* L 320a; *stōldē+ra* Q 188; *stōldējra* P 188; *stōldjēra* Q 162; *stōldijara* Q 78; **aaneen-solderen**: *ānīnsōldērən* L 353; *anīn-* L 354; *qni²n-* K 315; *ānejnsōldēra* L 420, Q 88; *anēn-* L 417; *anē-* Q 253; *anīn-* P 176; *aniān-* P 183; *ānīn-* L 355, 414; *qni²n-* L 286; *anēsōldē²ra* Q 200; *anīnsōldērən* L 313; *anej.n²sōldēra* Q 10; *qnēsōldīara* Q 83; *ānejnsōldēra* Q 7; *ānejn-* L 416; *qnēsōldjēra* Q 89; *āniānstōldērən* K 353; *anēnstōldēra* Q 78; *ānejn-* L 319; *anēnstōldīra* P 55; *qnejn-* Q 167; *anēnstōldīara* Q 158; *qānēnstōldījra* Q 160; *nē²staldē²ra* Q 93; *ānēnstōldjēra* Q 80; *qnēsōldjēra* Q 178; **aansolderen**: *ansōldērən* L 354; vgl. voor de volgende twee woordtypen ook het Franse *souder*: **souderen**: *sudēra* K 317a, 353, 361, Q 86, 200; *sudearn* Q 1 (solderen met groot materiaal); *sudējra* P 176; *sudējra* P 175, 213; *sudēra* P 219,

Q 2; *sudiara* Q 83; **aaneensouderen**: *āniānsudēra* P 211; *aniān-* P 174; *qni²nsudēra* P 176; **lōten (d.)**: *lō.ta* Q 20 (ouder dan *solderen*); *lyata* Q 117, 121b; **loden**: *lō²ja* L 427; *lī²* L 432a, Q 27, 39 (vero.), 111 (vero.), 117a; *lyā* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 284; *lyana* Q 253; **aaneenloden**: *an'elya* Q 121c; *anēnlyana* Q 253; **aaneensmeden**: *anejns²mēja* Q 12.

HARDSOLDEREN

(N 64, 28d; monogr.)

[Twee of meer stukken metaal door middel van hardsoldeer met elkaar verbinden. Bij het hardsolderen worden metalen of legeringen met hoger smeltpunt gebruikt dan bij het gewone solderen, waardoor de verbinding sterker is. Als grondstoffen voor hardsoldeer worden onder meer koper, zink, zilver en soms ook goud toegepast.]

hel in de volgende twee woordtypen betekent „hard”: **helsolderen**: *helsōldēra* Q 117, 118; **hel-loden**: *hellya* Q 121c; **braseren**: *brasēra* L 414, 423; *brazēra* L 424, Q 88 (op open smidsvuur); *brazējra* P 176.

SOLDEERNAAD

(N 64, 28b)

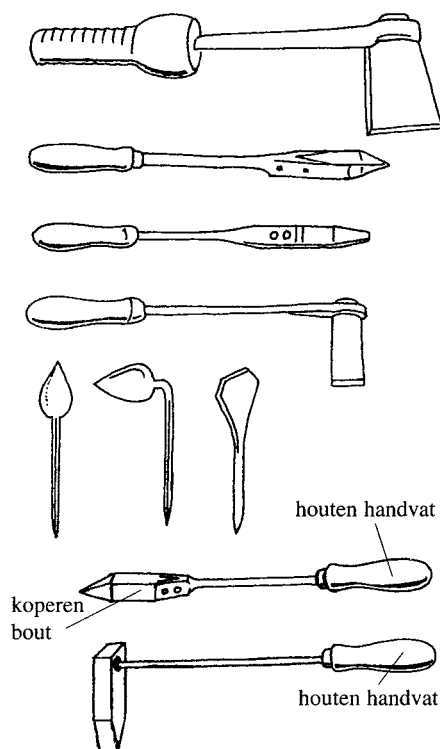
[Het soldeerspoor tussen twee of meer metalen delen dat door het solderen is ontstaan.]

naad: *nāṣṭ* Q 121c; **las:** *las* L 423; *laš* Q 117, 118.

SOLDEERBOUT

(N 33, 195a-b; N 64, 16a; monogr.)

[In het algemeen het werktuig waarmee men soldeert. Met een verhitte soldeerbout kan het soldeersel vloeibaar gemaakt worden. Er bestaan verschillende soorten soldeerbouten. Zie ook de lemmata VUURSOLDEERBOUT, BENZINESOLDEERBOUT, GASSOLDEERBOUT en ELEKTRISCHE SOLDEERBOUT.]

soldeerbout: *soldērbōlt* L 216a; *soldiār*– L 217; *stōldiār*– L 192a, 213; *soldiār*– L 165; *soldērbōlt* L 163; *soldiār*buat Q 83; *soldērbōt* Q 71 (klein en groot model), 113; *soldējr*– P 47; *soldērbōwt* L 289; *soldērbōwt* L 290, 291, 299 (mv. –*bōjt*), 330, 331, 382, 414, 423, 432, Q 95, 99*, 111; *solder*– L 371; *soldejarbōt* K 353; **lōtbout:** *lōt.bōts* Q 121b; **loodbout:** *lōbōts* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *lōbōt* Q 116;

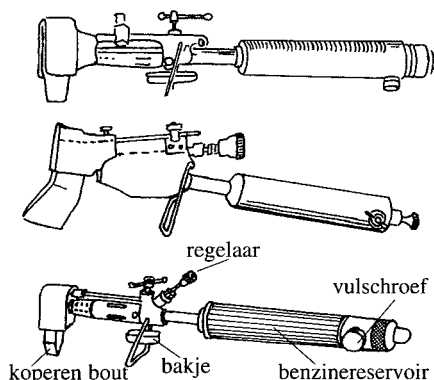
Afb. 184. diverse vuursoldeerbouten

bout: *bōt* P 176b; *b'qwt* Q 162; *bqwt* Q 20 (mv. *b'qjt*); *bqwt* Q 5; *bwqt* Q 86; *bājt* Q 5; **hamel:** *hōmāl* P 219.

VUURSOLDEERBOUT

(N 33, 195a-b; N 64, 16a; monogr.)

[Soldeerbout die in het (smids)vuur verhit wordt. De kop van de vuursoldeerbout is in koper of ijzer uitgevoerd en heeft doorgaans een hamer- of puntvormig model, afhankelijk van het soort soldeerwerk dat er mee moet worden verricht. Zie ook afb. 184.]

vuursoldeerbout: *vīrsoldērbōt* Q 117, 118;**loodbout voor in het vuur:** *lōbōts vīr en at vīr* Q 121 (koperen soldeerbout voor in het smidsvuur voor veel voorkomende soldeerwerkzaamheden; wordt bijna niet meer gebruikt);**handsoldeerbout:** *hantsoldērbōt* P 176b;**handbout:** *hant.bqwt* Q 99*, 111; *hant.bōts* Q 121c (mv. –*bōts*); **beitelbout:** *bejtāl bqwt* L 330(mv. –*bōjt*); **puntboutje:** *pōnt.bōjtjā* L 330;**bout voor roodkoper:** *buat vīr rōwtkuapār* Q 83; **soldeerbout:** *soldērbōwt* L 321; **roodkopen bout:** *ruatkōpārān bqwt* L 290, 291; **bout:** *buat* Q 83; **loodhamel:** *luwathōmāl* P 219.

Afb. 185. diverse benzinesoldeerbouten

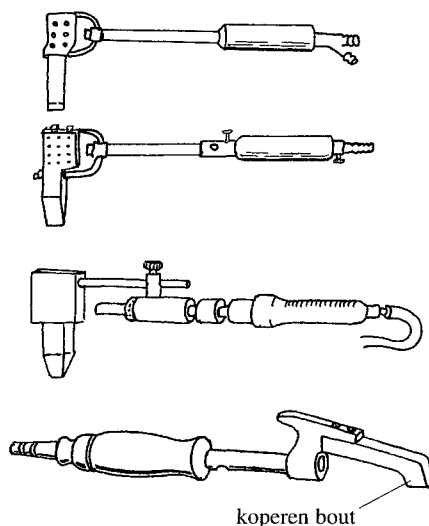
BENZINESOLDEERBOUT

(N 33, 195b; N 64, 16b)

[Soldeerbout die wordt verwarmd door middel van een in de bout ingebouwde benzinebrander. Zie ook afb. 185.]

Volgens de invuller uit Q 121 werd de *benzine-loodbout* speciaal gebruikt voor buiten- en dakwerk en voor goten. De bout kon niet uitwaaien omdat de brandstof door middel van een pomp onder druk werd gebracht.]**benzinebout:** *benzinābqwt* L 321, Q 99*;*benzin*– L 290, 291; **naphtebout:** *naft.bōt* P 176b;**benzinesoldeerbout:** *benzināsoldērbōlt* L 165;*benzināsoldiār*– L 217; *benzināsoldērbōt* Q 117,

118; *bənzənsqldərbqwt* L 423; **benzineloodbout:** *benzinlyabōts* Q 121 (werd speciaal gebruikt voor buiten- en dakwerk en voor goten); *Sievert en Barthel* in de volgende twee woordtypen zijn merknamen: **sievert-benzinebout:** *sivərt. benzinbōts* Q 121c; **barthel-benzinebout:** *bartal-benzinbōts* Q 121c.

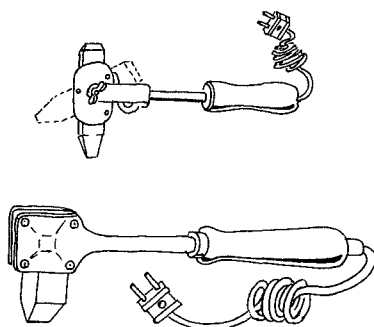
Afb. 186. diverse gassoldeerbouten

GASSOLDEERBOUT

(N 33, 195b; N 64, 16b)

[Soldeerbout die wordt verwarmd door middel van een in de bout ingebouwde gasbrander. Zie ook afb. 186.]

gassoldeerbout: *gāssqldərbōt* Q 117, 118; **gasloodbout:** *jāslyabōts* Q 121; **gasbout:** *gas.bqwt* L 321; *jās.bōts* Q 121c (mv. *-bōts*; voor propaangas).

Afb. 187. elektrische soldeerbouten

ELEKTRISCHE SOLDEERBOUT

(N 33, 195a-b; N 33, 202; N 64, 16c)

[Soldeerbout die verwarmd wordt door een elektrisch verwarmingselement. Zie ook afb. 187.]

elektrische bout: *ēlektrišā bqwt* L 321; *ēlektrišā bōt* Q 117, 118; *ēlektrišā bōts* Q 121c (vast en verstelbaar); **elektrische loodbout:** *ēlektrišā lyabōts* Q 121 (in diverse maten voor veel verschillende werkzaamheden; ook als pistool); **elektrische soldeerbout:** *elāktrekā sqldərbqwt* L 423; **elektrische bout:** *elāktrekā buāt* Q 83; **elektrischamel:** *elāntrekāhōmal* P 219.

SOLDEERLAMP

(N 33, 196a-b; N 64, 17a; monogr.)

[Brander waarmee een vlam kan worden ontwikkeld die heet genoeg is om soldeer te doen smelten en om soldeerbouten te verhitten. Zie ook afb. 188.]

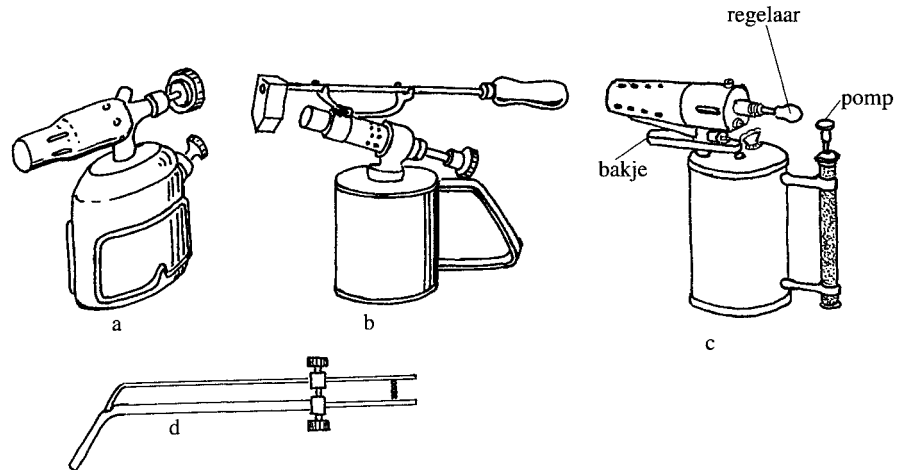
Als brandstof voor de soldeerlamp werd door de informanten genoemd: zuivere benzine (L 423), benzine (Q 117, Q 118), gasoline (Q 121c) en lichte naphthe (L 414).]

soldeerlamp: *sqldērlamp* L 216a, 321, 330, 382, 414, 423, Q 95, 99*, 111 (benzine), 113; *sqldēr-Q 5*; *sqldējr-* P 47, 176b; *sqldiār-* L 192a; *sqldīrlamp* L 289; *soldejarlamp* K 353; *sqldiār-L 217*; *sqldīr-* L 165; *sqldiār-* L 213; **soudeerlamp:** *sōwdērlamp* P 219; **lōtlamp:** *lyātlamp* Q 113, 121b; **loodlamp:** *lyālamp* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **braseerlamp:** *brasērlamp* L 371, 423; **afbrenlamp:** *āfbrenlamp* Q 121c; **blaaslamp:** *blōslamp* P 176b; **potlamp:** *pōtlamp* L 330, Q 83; **benzine-potlamp:** *benzīnpōtlamp* Q 117 (met en zonder pomp), 118 (idem); **benzinelamp:** *benzīnālamp* Q 99*, 113; *benzīn-* Q 95; *benzīn-* L 330; *benzīnālamp* L 217; *benzīnā-* L 165, 213; **benzinesoldeerlamp:** *benzīnāsqldērlamp* L 321; **benzineloodlamp:** *benzīnlyālamp* Q 121 (ook voor buitenwerk; met of zonder brandstofpomp); **naphtelamp:** *naftlamp* P 176; *naft-* P 176, 219, Q 83, 86; **spirituslamp:** *špiritōslamp* Q 113; **gassoldeerlamp:** *gāssqldērlamp* L 321; *gāssqldiārālamp* L 217; **gaslamp:** *gāslamp* P 219; **soldeerbrender:** *sqldērbrenjār* L 331; **soldeerbrenner:** *sqldērbrenār* Q 111 (gas); **butagasbrander:** *bytagās.brandār* L 290, 291; **benzinebrander:** *benzīn.brandār* L 290, 291; **elektrische brander:** *ēlektrišān. brandār* L 290, 291.

OVEN VOOR (HARD)SOLDEERWERK

(N 33, 199)

[Oven om grote voorwerpen met hardsoldeer te kunnen solderen. De losse delen van dergelijke voorwerpen worden daartoe gewoonlijk met ijzerdraad aan elkaar verbonden en, voorzien van

Afb. 188. diverse soldeerlampen (a-c) en een soldeerbrander (d)

soldeer en vloeimiddel, in hun geheel in de oven geplaatst.]

soldeerooven: *söldērōvā* Q 111; *söldejrwāvā* P 176b; **braseerooven:** *brasiāruvā* Q 83.

SOLDEERSEL

(N 33, 194; N 33, 198; N 33, 202; N 64, 26a; N 64, 26c; N 66, 36b; monogr.)

[Metaal of metaalmengsel dat dient om de oppervlakten van twee of meer verwarmde stukken metaal aan elkaar te verbinden. Men onderscheidt de soldeersels naar hun smeltpunt in zacht- en hardsoldeer. Zachtsoldeer smelt beneden 300° C en laat zich met de soldeerbout werken. Hardsoldeer smelt bij hogere temperaturen en wordt verwerkt met een soldeerlamp. Zachtsoldeer is gewoonlijk samengesteld uit een mengsel van lood en tin. Als grondstoffen voor hardsoldeer worden onder meer koper, zink, zilver en soms ook goud gebruikt. Soldeersel kan in de vorm van staven, platen, draden, korrels of poeder geleverd worden.

Smeertin is een soldeersel dat vaak door loodgieters wordt gebruikt. Bij verwarming gaat het eerst in een deegachtige toestand over waarin men het kan kneden en uitsmeren, waarna het pas vloeibaar wordt.

Volgens de invuller uit L 423 bevatte tinsoldeersel 30 à 33% tin bij loodwerkzaamheden, 40 à 45% bij zinkwerkzaamheden en 50% bij speciaal werk.]

A. de volgende woordtypen zijn algemeen: **soldeersel:** *söldērsāl* L 290, 291, 299, 321, 371, 414, 423, 432, Q 95, 111 (tin en/of brons); *söldērsāl* Q 5, 113; *söldērsāl* L 289; *söldiārsāl* Q 83; *söldējsāl* P 176b; *stöldiārsāl* L 213; **soldeer:**

söldēr L 330, 331, Q 117, 118; *söldēr* Q 88; *söldēr* L 165; *stöldiār* L 192a; vgl. voor de volgende woordtypen ook het Franse *soudure*: **souduur:** *sudūr* Q 83, 162; *sudūr* P 213; *sudūr* P 176; *sādūr* P 213; **solduur:** *soldūr* K 353; **souduursel:** *sudōrsāl* P 176; **löttuig:** *lyātsqjx* Q 121;

B. de volgende woordtypen geven de vorm aan waarin het soldeersel wordt aangeboden: **soldeerstaaf:** *söldērštāf* Q 99*; **schervelsoldeersel:** *šervelsöldērsāl* L 423 (werd gebruikt samen met borax);

C. bij het volgende woordtype gaat het om de samenstelling van het soldeersel: **fijn soldeer:** *fin söldēr* Q 99*;

D. De volgende woordtypen betreffen zachtsoldeersel en soorten daarvan: **zachtsoldeer:** *zaxtsöldēr* L 216a; *zaxtsöldiār* L 192a, 213; **tinsoldeersel:** *tinsöldērsāl* L 423; **tinsoldeer:** *tēnsöldēr* L 321; *tensöldēr* L 165; *tensöldiār* L 217; **tinsolduur:** *tensöldūr* P 176b; **soldeertin:** *söldērtēn* L 216a; *söldērtēn* Q 5; *söldiārtēn* L 217; **loodtin:** *lyā-tsen* Q 121b; **löttin:** *lyātsen* Q 121b, 121c; **smeertin:** *šmīrtsen* Q 121; **tin:** *ten* L 371, P 47, 219, Q 86; *tēn* L 290, 291, 382, 414; *t'en* L 330; *tīān* Q 111; *tīān* Q 113; *tīn* Q 83; **loodsoldeer:** *lwōtsöldēr* Q 99*; **lood:** *l'ūt* L 330; *luwāt* P 219; *lōwt* Q 83; **zinksoldeer:** *zējksöldēr* Q 117, 118; **löttzink:** *lyātsenq* Q 116; **loodzink:** *lyātsenq* Q 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e;

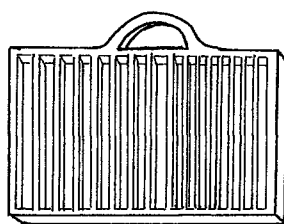
E. De volgende woordtypen betreffen hardsoldeersel en soorten daarvan: **hardsoldeer:** *hartsöldēr* L 216a; *hārt* L 290, 291; *hartsöldiār* L 192a, 213; **kopersoldeer:** *kōpārsöldēr* L 290, 291, 321; *kōfār* Q 116; *kōpārsöldēr* L 165; *kōpārsöldiār* L 217; **kopersolduur:** *kōwpār*

söldyr P 176b; **zilversoldeer**: *zelvørsöldēr* Q 116; **zilversolduur**: *zelvørsöldyr* P 176b; **zilverlegering**: *zelavarlagērey* L 290, 291; **brons**: *brons* L 290, 291, Q 111; **aluminium**: *alaminijom* L 290, 291.

SOLDEERSTAAFVORM

(N 64, 26b)

[Mal waarin men staafjes soldeersel kan gieten. Zie ook afb. 189.]

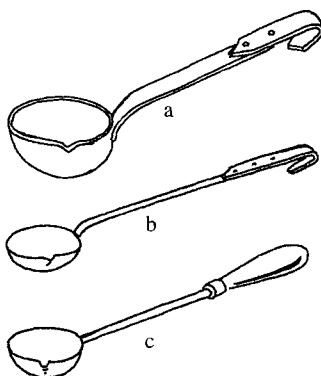
Afb. 189. soldeerstaafvorm

gietvorm: *gēt-vgrām* L 423; **mal**: *mal* L 414.

LOODPAN, GIETLEPEL

(N 33, 197; N 33, 310-311; N 64, 18a-b)

[Soort pan of grote scheplepel met schenklip waarin soldeersel of lood gesmolten kan worden. Zie ook afb. 190a. De gietlepel is doorgaans een kleinere uitvoering van de loodpan. Hij wordt gebruikt om lood of soldeersel af te scheppen en te gieten. Vgl. afb. 190b-c.]

Afb. 190. a: loodpan voor het smelten van soldeersel of lood
b-c: gietlepels

loodpan: *lōtpan* L 159a, 165, P 219; *lut-* Q 95; *luat-* L 216a, 217, Q 121; *lūt-* P 176b; *lū²t-* Q 111, 113, 116; *luwāt-* P 47; *l'uat-* L 382; *lqwt-*

Q 83; *lōt-* Q 5; **gietpan**: *gitpan* Q 83; *gēt-* L 299, 331, Q 99*; **gietloodpan**: *gitlūtpan* P 176; **smeltpan**: *sme-ltpan* Q 83; *smelt-* L 213, 289; *šmelt-* L 290, 291, Q 99*, 111; *šmel(t)s-* Q 121b; *smōlt-* P 176b; **soldeerpan**: *söldērpan* L 330; **scheppan**: *šēppan* Q 83; **pan**: *pan* P 219, Q 95; **smeltkroes**: *smeltkrus* L 165; *smeltj-* L 382; *smōlt-* Q 86; **kroes**: *krus* L 299; **smeltketeltje**: *smeltjketalkā* L 321; **pot**: *pōt* L 289; **smeltbeker**: *šmelt.bēkār* Q 111; **smeltlepel**: *smeltlēpāl* L 192a; *smelt-* L 217; *smeltjlēpāl* L 382; **loodlepel**: *lūtlēpāl* L 423; *lū.t-* Q 117, 118; *luwāt-* K 353; *lū²t-* L 321; *luat-* L 216a, 290, 291; *lōtlēpāl* L 159a, 165, 213; *luat-* L 217, 330; *luatlēfāl* Q 121; *luwatlēpāl* P 47; **blijlepel**: *blejlēfāl* Q 121b; **tinlepel**: *tinlēpāl* L 423; **gietlepel**: *gētlēpāl* L 299, 331, Q 111; *gē²tlē²pāl* Q 113; **blij-gietlepel**: *blej-jeslēfāl* Q 121c; **lood-gietlepel**: *luat-jeslēfāl* Q 121c (mv. *-lēfālā*); **lepel**: *lēpāl* L 192a.

SOLDEERVLOEIMIDDEL

N 33, 200-202; N 33, 335; N 64, 27a-27b; N 64, 27d; N 66, 36c; monogr.)

[In dit lemma zijn de benamingen opgenomen voor de diverse soorten van middelen die bij het solderen worden gebruikt om het hechten van het soldeersel te vergemakkelijken, om oxidatie van het te solderen materiaal tegen te gaan en ook wel om het metaal of de soldeerbout te reinigen.]

A. de volgende woordtypen zijn benamingen voor zoutzuur of zoutzuur waarin zink is opgelost: **soldeerwater**: *söldērwater* L 329, 330 (zink en zoutzuur), 331, 382; *söldiār-* L 217 (verdund zoutzuur); *söldērwater* L 210; **loodwater**: *lyawasār* Q 116 (zink in zoutzuur opgelost); **scherp water**: *šerap wōtār* Q 83 (om zink te solderen); **sterk water**: *sterak wātār* L 423; **esprit de sel (fr.)**: *spretsāl* P 176b, 213, Q 88; **geest van zout**: *gejs van z'āt* L 330 (zoutzuur); *gejs van zalt* L 329 (vroeger); *gest van* ~ L 192a; *gēst van zōt* L 290, 291; *gēs van* ~ Q 117 (voor ijzer), 118 (idem); **zoutgeest**: *zalt.gejs* L 330 (zoutzuur); **zoutspiritus**: *zātspiritōs* P 47; **spiritus van zout**: *speratōs va zōt* K 353; **geest**: *gēs* L 423; **zoutzuur**: L 299, Q 117 (voor zink), 118 (idem); *zalt-zjār* L 165, 213, 216a, 217; *zōt-* Q 18; *zalt-zōjār* L 192a; **salzsäure (d.)**: *salssqjār* Q 116; *sals-zōjār* Q 113; *zaltssqjār* Q 121c (om zink te solderen); **gebrande spiritus**: *gābrandā spiritōs* P 47 (voor koper); **onuitgebrande geest**: *onūt.gābrandā gēs* L 423 (voor koper); **uitgebrande geest**: *ūt.gābrandā gēs* L 423 (voor zink); **spiritus**: *spiritōs* L 414 (ongebrende), P 176b; **salmoniak**: *šalmōnjak* Q 83; **salmiak-zout**: *salmijak-z'āt* L 330; **salmiak**: *salmijak* L 290, 291, Q 5; *sālmijak* P 47; het volgende woordtype is een merknaam: **S 39**: Q 117, 118, 121c;

II.11

B. bij het volgende woordtype gaat het om een soldeervloeimiddel in pasta- of poedervorm voor hardsolderen en braseren: **borax**: *boraks* L 192a, 216a, 321, 330, 423 (gemengd met water), P 219, Q 5, 95, 111, 116, 121; *bōraks* L 165, Q 99*; *bq̄raks* L 213, 217; *bq̄wraks* P 176b;

C. de volgende woordtypen betreffen benamingen voor harsolie en vet: **spiegelhars**: *spigəlas* Q 88; **soldeervet**: *soldērvet* L 414, Q 117 (voor koper), 118 (idem); **kaars**: *kəats* Q 117 (voor lood), 118 (idem).

ZOUTZUURPOTJE

(N 64, 27c)

[Het potje met vloeimiddel. Volgens de invuller uit Q 121c was dit altijd van lood, aangezien andere metalen door zoutzuur zouden worden opgelost.]

zoutzuurpotje: *zaltssəjərpətšə* Q 121c; **geestpotje**: *gūspətšə* L 423.

SALMIAKSTEEN

(N 33, 201; N 64, 27d)

[Het blok salmiak waarlangs men vroeger de koperen bout streek, alvorens er soldeersel op aan te brengen. Salmiak of ammoniumchloride is een kleurloos zout, gevormd uit ammonia en zoutzuur. Het kan ook worden gebruikt om vuile soldeerbouten te reinigen.]

In Q 121 werd de soldeerbout schoongemaakt door hem even in afgelaten soldeerwater te houden. Dit was gemaakt uit zoutzuur waarin een stukje zink was opgelost. In L 321 werd met een kaars langs de soldeerbout gestreken, voordat het soldeersel erop werd aangebracht.]

salmiaksteen: *salmonijakštejn* L 423; *salmajakštejn* Q 99*; *salmijakštē* Q 117, 118, 121, 121b; **salmiakblok**: *salmijak:blək* Q 121c;

salmiak: *salmijak* Q 5 (steen); **ammoniaksteen**: *amq̄nijakstijn* P 219; **jodenknook**: *jydəknq̄k* Q 111 (aluinsteen).

KRABBER

(N 33, 202; N 64, 15a)

[Werktuig waarmee metaal vóór het solderen wordt schoongekrabbd. Met name bij reparatiewerkzaamheden aan zink dient de oppervlakte van het materiaal eerst met behulp van een krabber te worden gereinigd omdat het soldeer op vuil en ingevreten zink niet vertint. Voor deze werkzaamheden wordt vaak een verfkraabber gebruikt. Zie ook afb. 191 en het lemma VERFKRABBER in WLD II.9, pag. 203.]

krabber: *krabər* L 414, 423; **krabijzer**: *krabīzər* L 423; **kretser**: *kretsər* Q 121c; **schrapper**: *šrabər* L 423; **schrapijzer**: *šrabīzər* L 423; **schrappstaal**: *šrāpštāl* Q 117, 118.

SCHOONKRABBEN

(N 64, 15b)

[Het metaal vóór het solderen met behulp van een krabber schoonmaken.]

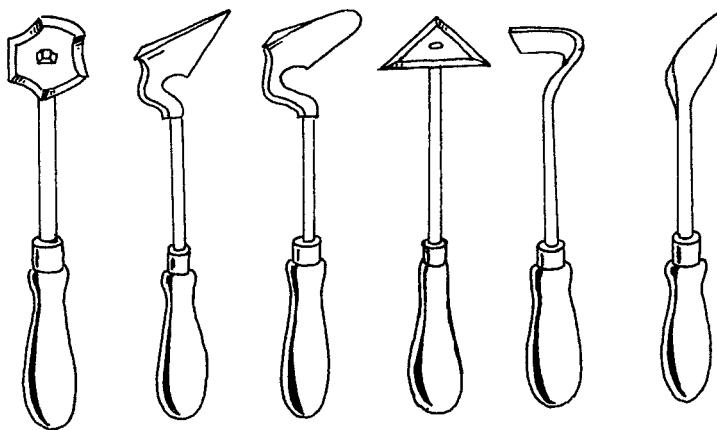
afschrapen: *āšrabə* L 423; **schraben**: *šrāpə* Q 117, 118; **met een kretser bijwerken**: *met: ɛnə kretsər bejwerəkə* Q 121c.

HECHTEN

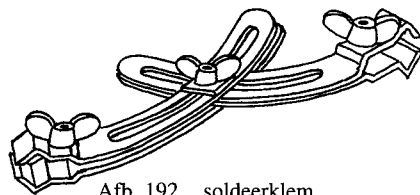
(N 64, 28c)

[Het werkstuk met behulp van soldeersel op enkele punten vastzetten, zodat het niet kan verschuiven.]

hechten: *həxtə* Q 117, 118; *əxtə* L 423; **heften**: *heftə* Q 121c; **punten**: *pəntə* L 414, 423.

Afb. 191. diverse krabbers

Afb. 192. soldeerklem

SOLDEERKLEM

(N 64, 20a; N 33, 202)

[Werktuig waarmee bij een te solderen verbinding de beide delen onbeweeglijk in of tegen elkaar vastgezet kunnen worden. Zie ook afb. 192.]

Een **loodklaus** of **loodblok** (Q 121) was vervaardigd van twee plaatjes ijzer van 40 x 40 mm die scharnierend aan elkaar waren bevestigd. Het werktuig werd gebruikt om de uiteinden van lintzagen aan elkaar te solderen. De klauw werd in het smidsvuur rood verhit, daarna in een bank-schroef geklemd en opengeklapt, waarna de over elkaar gelegde uiteinden van de lintzaag met borax en een stukje zilver in de klauw werden samengeperst. Nadat het zilver gesmolten was en de las dus was gemaakt, werd het geheel met water afgekoeld.]

pijpenloodklem: *pīpalū.tklem* Q 117, 118; **loodklaus:** *lyəkləw* Q 121; **loodblok:** *lyəblok* Q 121.

SCHRIKKEN

(N 64, 20b)

[Gezegd van de gesoldeerde verbinding wanneer deze losraakt voordat het soldeersel is afgekoeld. Het schrikken wordt veroorzaakt door het vroegtijdig bewegen van één of meer van de samen te voegen delen.]

schrikken: *šrekə* Q 121c; *šrekə* Q 117, 118; **lospringen:** *lōsspreŋə* L 423.

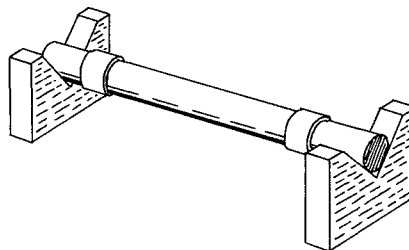
SOLDEERHOUT

(N 64, 22)

[Plat stuk hout dat wordt gebruikt om tijdens het solderen op de platen te drukken. Zie ook afb. 193.]

Afb. 193. soldeerhout

Afb. 194. rondstok

soldeerhout: *soldērqwt* L 423; **aanduw hout:** *ādējhōts* Q 121c (voor zinknaad); **afdruk hout:** *āf.drəkhōt* Q 117, 118.

RONDSTOK

(N 64, 21a)

[Een ronde stok die wordt gebruikt bij het solderen van buizen. De uiteinden van de rondstok rusten daarbij in twee blokken hout die aan één zijde V-vormig zijn ingezaagd. De te solderen buis wordt over de rondstok geschoven en met ringen vastgezet. Vervolgens kan de soldeernaad worden aangebracht. Zie ook afb. 194.]

buishout: *bōjs.qwt* L 423; **soldeerhout:** *soldērhōt* Q 117, 118.

MAATRINGEN

(N 64, 21b)

[De ringen die bij het werken met de *rondstok* over de te solderen buis worden geschoven. Zie ook de toelichting bij het vorige lemma.]

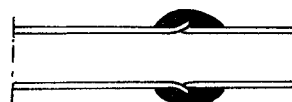
maatringen: *mōtreŋə* L 423; *mō²t-* Q 117, 118.

LASSPIEGEL

(N 64, 23)

[Kleine spiegel, soms ook aan een stokje bevestigd, waarmee soldeerverbindingen, bijvoorbeeld aan de achterkant van een buis, kunnen worden gecontroleerd.]

lasspiegel: *lasspīgəl* L 414; *laššpejəl* Q 121c; **soldeerspiegel:** *soldēršpēgəl* Q 117, 118.

Afb. 195. soldeerknoop

SOLDEERKNOOP

(N 64, 29a; monogr.)

[Knoopvormig afgewerkte soldeerverbinding bij

II.11

loden buizen. Zie ook afb. 195.

Om het uitvloeien van het soldeer te beperken en een mooie, recht afgewerkte soldeerknoop te verkrijgen, kon volgens Van Houcke (pag. 810) een met olie vermengde verf van zwartsel of lampenzwart gebruikt worden. Op plaatsen waar deze verf gestreken werd, vatte het soldeer niet.]

dobbele soldeerknoop: *dubəla sɔldərknōp* Q 117, 118; **knoop:** *knōwp* L 423, Q 162 (mv. *knōjp*); *knōf* Q 121c; **loodsolduur:** *lōtsɔldjūr* Q 162; **naad:** *nōt* L 414.

SMEERLAP

(N 64, 29c)

[Lap met talkvet waarmee men bij het maken van een soldeerknoop het nog zachte soldeersel bol en rond bijsmeert.

In Q 121c werkte men niet met een smeerlap, maar met kaarsvet en papier bij het maken van een soldeerknoop. Volgens de invuller uit deze plaats werd de smeerlap wel in België gebruikt.]

smeerlap: *šmīrlap* Q 117, 118; **soldeerlap:** *sɔldərɫap* Q 117 (varkensleer waarop kaarsenvet is aangebracht), 118 (idem); **lap:** *lap* L 414; **vetdoek:** *vet.dōk* L 423 (mv. *-dōk*).

ZWALUWSTAART

(N 66, 33a)

[Een wijze van verbinden die voornamelijk

wordt toegepast bij zinken en koperen plaat. Bij een zwaluwstaart voor een buis wordt eerst één uiteinde van de plaat voorzien van zwaluwstaartvormige tanden waarvan telkens de ene wat omgebogen wordt en de andere niet. Vervolgens wordt de plaat rondgebogen en wordt de andere, aangescherpte rand van de plaat tussen de tanden vastgeklopt. Zie ook afb. 196a. Het geheel wordt tenslotte meestal met hardsoldeer vastgesoldeerd. Ook twee platen kunnen met behulp van een zwaluwstaart aan elkaar worden bevestigd. Vgl. afb. 196b.]

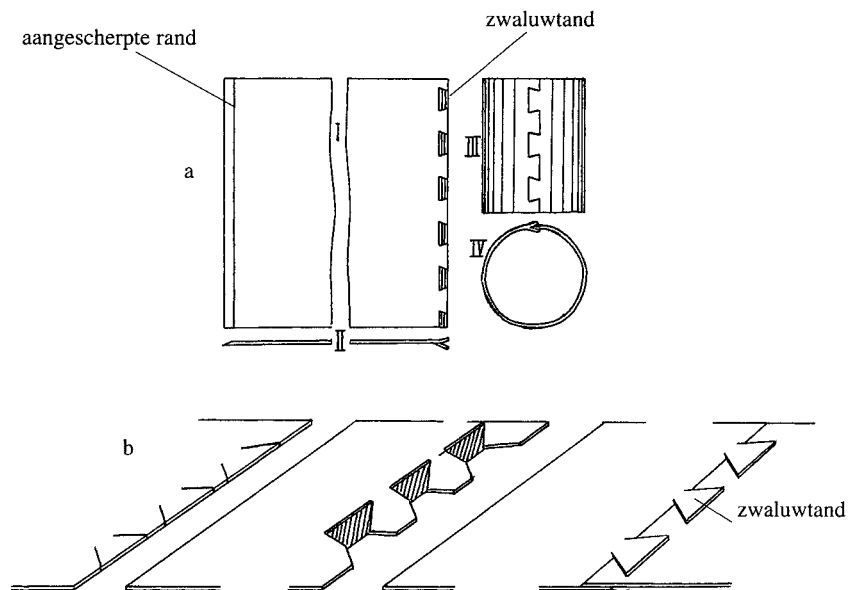
zwaluwenstaart: *zweləwəstərt* L 246, 266; *zwalegəstert* L 291; *zwelvə-* L 210; *žwalgəštərt* L 329; **zwarbelstaart:** *zwarbəlstart* L 423; **zwalberenstaart:** *zwalbərəštart* Q 98; **tanden:** *tān* Q 88 (enk. *tānt*).

ZWALUWTAND

(N 66, 33b)

[Elk van de zwaluwstaartvormig ingeknipte tanden van een zwaluwstaartverbinding. Zie ook afb. 196.]

zwaluwentand: *zweləwətantj* L 246, 266; *žwalgə-* L 329; **zwarbeltand:** *zwarbəltant* L 423.

Afb. 196. zwaluwstaart
a: voor een buis
b: voor twee platen

UITTANDEN

(N 64, 96; N 66, 33c)

[Een zinken of koperen plaat van een getande rand voorzien.]

uittanden: *üttanə* L 423; **tanden:** *tāndə* Q 88; **(een) tandverbinding maken:** *tantj.vərbenjē* *mākə* L 329; **tanden aanmaken:** *tēj āmākə* Q 117, 118; **uitbekken:** *ūt.bekə* L 423, Q 98.

OMZETTEN

(N 66, 35a)

[De zwaluwtanden met een tang omhoogbuigen. Zie ook de toelichting bij het lemma ZWALUWSTAART.]

omzetten: *omzētə* Q 98; **opbuigen:** *op.bōjgə* L 423; *op.bījgə* L 246; **openbuigen:** *ōpəbōjgə* L 291.

SLICHTEN

(N 66, 35b)

[De zwaluwtanden sluiten. In L 291 deed men vervolgens een draad om het werkstuk, zodat alles goed bleef zitten bij het solderen. Zie ook de toelichting bij het lemma ZWALUWSTAART.]

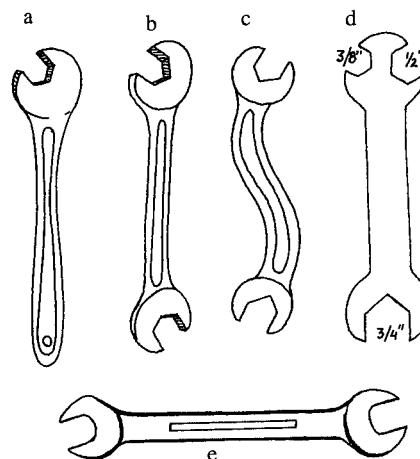
slichten: *slextə* L 266; **sluiten:** *slūtə* L 246; **dichtkloppen:** *dexklpə* L 291; **ineenzetten:** *enejnzētə* L 291.

Aaneenschroeven

MOERSLEUTEL

(N 33, 300a; monogr.)

[In het algemeen een werktuig voor het los- en vastdraaien van moeren. Zie ook de lemmata STEEKSLEUTEL, RINGSLEUTEL, VERSTELBARE MOERSLEUTEL, etc. Het betreft daar meer specifieke uitvoeringen van de moersleutel.]

moersleutel: *mōrslōtəl* L 382; *mōrslōtəl* L 330; *mōwər-* Q 20 (mv. *-slōtələ*); *mōrslōsəl* Q 116; **moerensleutel:** *mūrslōtəl* L 321; **schroeven-sleutel:** *sxruvəslōtəl* L 159a, 165, 192a, 216a, 213, 217; *šruvə-* L 321; *šru.vəslōtəl* L 331; *šruvə-* L 290, 291; *šruvəslōsəl* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *šruvəslīj³təl* Q 0112, 113; **gaffelsleutel:** *gafəlsliətəl* Q 83; **platte sleutel:** *platə sliətəl* Q 83; **sleutel:** *slō³təl* L 424; *slōtəl* Q 71; *sljētəl* Q 86; *slīj³təl* L 289; *slīj³təl* Q 111; *slōsəl* Q 121; **moersleuter:** *mōjərslojtər* P 176b; **gaffelsleuter:** *gafəlslojtər* P 213; **sleuter:** *slōjtər* P 47.

Afb.197. a: enkele steeksleutel
b, c, e: dubbele steeksleutel
d: steeksleutel voor gasleidingen

STEEKSLEUTEL

(N 33, 300a-c; N 64, 78a; monogr.)

[Niet verstelbare, stalen sleutel met open bek die wordt gebruikt voor het vast- en losdraaien van moeren. De steeksleutel kan enkel of dubbel zijn uitgevoerd. In het laatste geval hebben de twee bekken direct op elkaar volgende afmetingen. In tegenstelling tot de ringsleutel kan men met de steeksleutel de bout of moer aan de zijkant vastgrijpen. Zie ook afb. 197.]

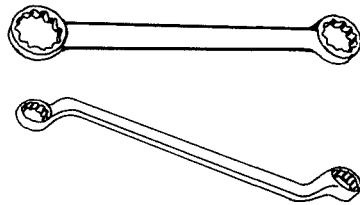
Het woordtype **gassleuter** (P 47) is specifiek van toepassing op een platte steeksleutel die wordt gebruikt voor werkzaamheden aan gasleidingen. Zie ook afb. 197d.]**steeksleutel:** *stēkslōtəl* Q 95 (enkele bek); *stē²-* K 353; *stēk-* L 159a (enkele bek), 165 (enkele bek), 192a, 216a (enkele en dubbele bek), 217; *stēk-* L 321 (enkele en dubbele bek), 382 (enkele bek); *stijk-* L 414; *štēkslōtəl* Q 99*; *stēk-* L 299, 330 (enkele en dubbele bek), 331 (enkele en dubbele bek); *štēkslōsəl* Q 116 (enkele en dubbele bek), 121 (enkele en dubbele bek), 121b (enkele bek); *stēkslij³təl* L 289 (enkele en dubbele bek); *štēkslij³təl* Q 111 (enkele en dubbele bek); *štēkslij³təl* Q 117, 118; *štē²k-* Q 113 (enkele en dubbele bek); *stēksliətəl* Q 5 (enkele bek); **moersleutel:** *mūrslōtəl* Q 95 (dubbele bek); *mōr-* L 382 (enkele en dubbele bek); **platte sleutel:** *platə sliətəl* Q 5 (enkele en dubbele bek), 83 (enkele en dubbele bek); **schroevensleutel:** *sxruvəslōtəl* L 213 (enkele en dubbele bek); *šruvəslīj³təl* Q 0112 (enkele en dubbele bek); vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Hgd. *Buchse*, „naaf, mof”: **buchsen-sleutel:** *bəxsəslōsəl* Q 121b (enkele bek); **enkele**

sleutel: *enkalā sniātāl* Q 83 (enkele bek); **sleutel:** *šlōtāl* L 290 (enkele en dubbele bek), 291 (enkele en dubbele bek); **steeksleuter:** *stēkslōjtār* P 176b (enkele en dubbele bek); **gaffelsleuter:** *gafālslōjtār* P 219 (enkele en dubbele bek); **dubbele gaffelsleuter:** *dqbālā gafālslōjtār* P 213 (dubbele bek); **dubbele gaffel:** *dqbālā gafāl* Q 83 (dubbele bek); **gassleuter:** *gāsslōjtār* P 47 (dubbele bek).

RINGSLEUTEL

(N 33, 300g; monogr.)

[Niet verstelbare, stalen sleutel waarvan de gesloten bek in zijn geheel om de aan te draaien moer heen past. De binnenkant van de ringvormige bek van deze sleutel is zes- of twaalfkantig uitgevoerd. Zie ook afb. 198.]

Afb. 198. ringsleutels

ringsleutel: *renslōtāl* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, Q 95; *renk-* L 321; *renšlōtāl* L 299; *renk-* L 290, 291, 330, 331, Q 99*; *renkšlōsāl* Q 116, 121; *renslūtāl* L 289; *renksliātāl* Q 5; *renk-* Q 83; *rensljētāl* Q 86; **zeskantige sleutel:** *zēskantegā sniātāl* Q 83; **dubbelgebogen sleutel:** *dqbālgābqgā šlōtāl* L 331; vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype het Hgd. *Buchse*, „naaf, mof”: **buchsen-sleutel:** *bōxsāšlōsāl* Q 121b; **kopsleutel:** *kōpslōtāl* L 382; **wagensleutel:** *wāgāšlōtāl* L 330; **vaste sleuter:** *vastā slōjtār* P 176b; **ring-sleuter:** *renkslōjtār* P 219; **pijpsleuter:** *pejpslōjtār* P 219; **potsleuter:** *pōtslōjtār* P 47.

GECOMBINEERDE RING- EN STEEKSLEUTEL

(N 33, 300k)

[Sleutel met aan één uiteinde een open en aan het andere een gesloten bek die beide dezelfde maat hebben.]

ring- en steeksleutel: *renk- en štēkslōsāl* Q 121.

VERSTELBARE MOERSLEUTEL

(N 33, 300a; N 33, 300d; N 64, 78b; monogr.)

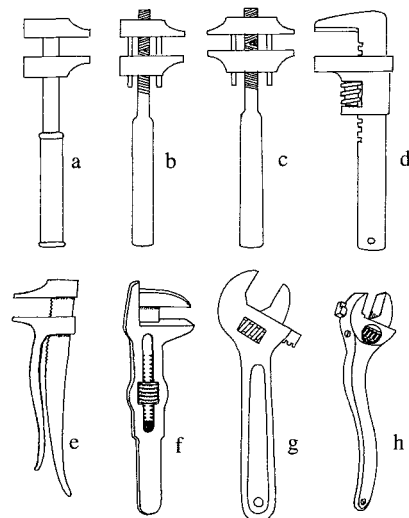
[In het algemeen een stalen werktuig waarvan de bek verstelbaar is zodat het gebruikt kan worden

om moeren van verschillende grootte en vorm los en vast te draaien.

Er bestaan verschillende uitvoeringen van de verstelbare moersleutel. Zie ook afb. 199. De daar met *b* aangegeven sleutel wordt volgens Van Houcke (pag. 487) en Vuylsteke (pag. 99) ook wel met de benaming *Engelse sleutel* aangeduid. Het betreft hier een oudere uitvoering van dit werktuig waarbij het verstelbare deel van de bek met behulp van het draaibare handvat kan worden verschoven.]

A. de volgende termen zijn algemene benamingen voor een verstelbare moersleutel: **verstel-sleutel:** *vərštelšlōsāl* Q 116; **verstelbare sleutel:** *vərštelbārā šlōsāl* Q 121b; **ijzeren sleuter:** *ejzārā slōjtār* P 176b;

B. de volgende opgaven betreffen het oudere type Engelse sleutel; vgl. afb. 199a-d: **engelse sleutel:** *enālsā slōtāl* L 165, 321, 414, 423, Q 95; *enālsā* ~ L 159a, 192a, 213, 216a, 217, 371, 382, Q 18; *ēnālsā* ~ K 353; *enālsā slōtāl* Q 71; *enālsā šlōtāl* L 290, 291, 299, 330; *enālsā* ~ Q 99*; *enālsā šlōtāl* Q 117, 118; *enālsā* ~ Q 0112; *enālsā šlōtāl* Q 111; *enālsā slūtāl* L 289; *enālsā sliātāl* Q 5, 83; *enālsā sniātāl* Q 83; *enālsā slē.tāl* Q 2; *enālsā sljētāl* Q 86; **engelse sleuter:** *enālsā slōjtār* P 219; **engelande:** *enālendār* Q 193; *enālendār* Q 121 (oud; vgl. afb. 199c), 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *enālendār* L 163, 163a, 163b, 164, 165, Q 113, 121b; *enālenjār* L 331; **schroefsleutel:** *šrūfšlōsāl* Q 121 (oud; vgl. afb. 199c); **sleutel met schroef:** *sniātāl mēt šrūf* Q 83;

Afb. 199. verstelbare moersleutels

C. met de volgende opgaven wordt een moersleutel bedoeld waarvan het beweegbare handvat met een pal tegen een tandheugel aan de vaste schacht van de sleutel kan worden vastgeklemd; vgl. afb. 199e: **tandsleutel**: *tantslōtəl* L 382; *tantj-* L 321; *tsaŋkšlōsəl* Q 116; *tantslūtəl* L 289; *tantslūtəl* Q 111; **tandsleuter**: *tāntslōjtər* P 176b; **klaawsleutel**: *kləwšlōtəl* L 330;

D. met het volgende woordtype wordt een verstelbare moersleutel volgens afbeelding 199f bedoeld; dit type sleutel wordt ook wel Van Duylsleutel genoemd: **hollandse sleutel**: *hōlənšə šlōtəl* L 330;

E. met het volgende woordtype wordt een moderne, verstelbare steeksleutel van het model Bahco bedoeld; vgl. afb. 199g: **bahco-sleutel**: *bākoslōtəl* L 321; *bākoslūtəl* Q 117, 118; *bākoslōsəl* Q 121b, 121c.

PIJPSLEUTEL, SOKSLEUTEL

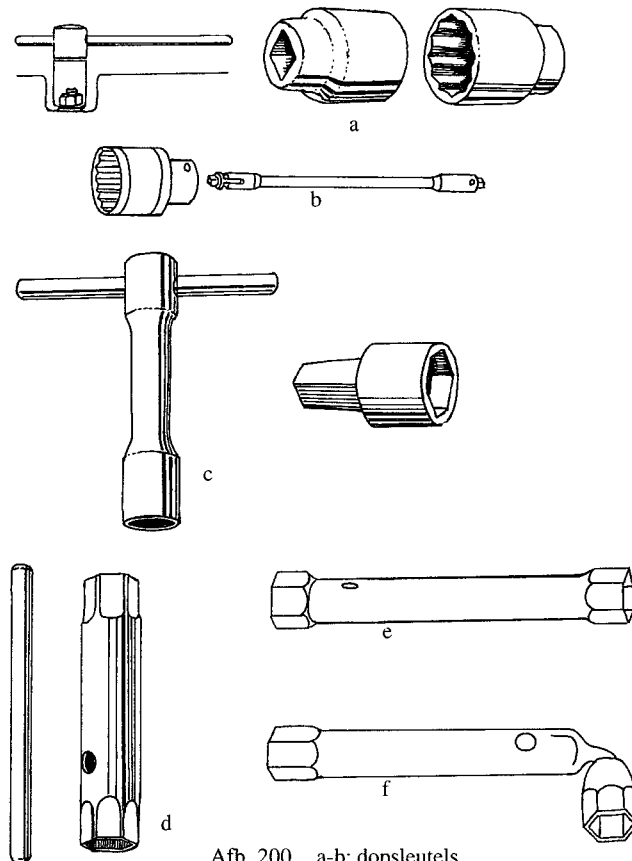
(N 33, 300h)

[Pijpvormige, stalen sleutel die boven op de moer of de kop van een bout wordt geplaatst.

Aan elk uiteinde is een bek aangebracht, gewoonlijk van verschillende afmeting. In de wand van de pijpsleutel bevinden zich twee tegenover elkaar liggende gaten waar een losse wringstaaf doorheen kan worden gestoken. De pijpsleutel wordt voornamelijk gebruikt voor het draaien van bouten op plaatsen die voor andere sleutelsoorten onbereikbaar zijn. De soksleutel heeft een vergelijkbare vorm als de pijpsleutel, maar is van een vaste wringstaaf voorzien. Zie ook afb. 200c-f.

Het woordtype **steeksleutel** (Q 121) is merkwaardig. De informant tekende in zijn vragenlijst bij deze opgave echter een werktuig dat overeenkwam met een soksleutel.]

pijpsleutel: *pīpslōtəl* L 330; *pīšlōsəl* Q 121; **buisleutel**: *bōjssliətəl* Q 5; *bōwssliətəl* Q 83; **tube-sleutel**: *tūpsliətəl* Q 5 (buismodel); **tube-sleuter**: *tūpslōjtər* P 213; **vaste sleuter**: *vastə slōjtər* P 176b; **soksleutel**: *sōkslōtəl* L 330; *sōkslūtəl* Q 113; **sokkel**: *sōkəl* L 382; **sok**: *sōk* K 353; **steeksleutel**: *štēxslōsəl* Q 121; **douille** (fr.): *duj* Q 83.

Afb. 200. a-b: dopsleutels
c: soksleutel
d-f: pijpsleutels

II.11

DOPSLEUTEL

(N 33, 300h)

[Niet verstelbare, stalen schroefsleutel die boven op de moer of de kop van een bout wordt geplaatst. De dopsleutel heeft aan één uiteinde een vierkant gat waarin allerlei handvatten passen. De andere kant van de dop wordt als sleutel gebruikt. Zie ook afb. 200a-b.]

dopsleutel: *dopsløtəl* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 321; *dopšlōtəl* L 290, 291, 299, 330, 331, Q 99*; *dopšlōsəl* Q 116; *dopslīətəl* Q 5, 83.

KRUISSLEUTEL

(N 33, 300j; N 33, 330k)

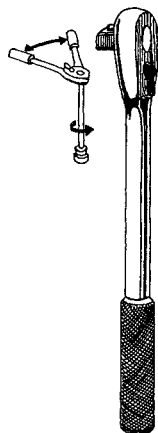
[Sleutel voor het vast- en losdraaien van wielmoeren van auto's en karren. De kruissleutel bestaat uit twee gekruiste stangen met doppen aan de uiteinden.]

kruissleutel: *krysslōtəl* L 165, 213; *krytsšlōtəl* L 290, 291, 299; **kruissleuter:** *krøsslōjtər* P 47; *krøjsslōtər* P 219.

RATELSLEUTEL

(monogr.; N 33, 300k)

[Dopsleutel met een ratelhandvat als wringstaaf. Het ratelhandvat werkt sneller dan een gewone sleutel, omdat niet telkens de greep op de sleutel hoeft te worden veranderd. De ratel kan met behulp van een knop linksom of rechtsom worden omgeschakeld. Zie ook afb. 201.]

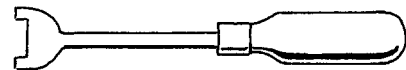
Afb. 201. ratelsleutel

racagnac (fr.): *rakənják* Q 2; **kriksleutel:** *krekslōtəl* Q 99* (om vlug te werken).

PASSERSLEUTEL

(N 33, 300f)

[Soort schroevendraaier met twee punten om de benen van een passer aan te draaien en vast te zetten. Zie ook afb. 202.]

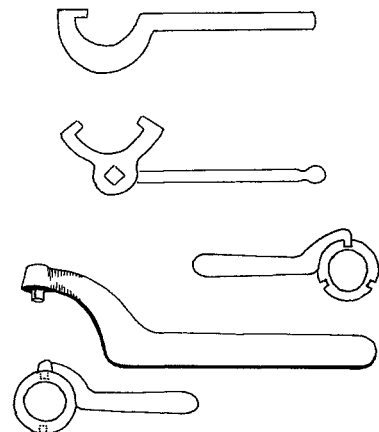
Afb. 202. passersleutel

passersleutel: *pasərslōtəl* L 382; *pesər-* L 321; **passersleuter:** *pesərslōtər* P 219; *pestərslōjtər* P 176b; **passleutel:** *pasšlōsəl* Q 116.

HAAKSLEUTEL, PENSLEUTEL

(N 33, 300k)

[Sleutel waarmee speciale moeren kunnen worden vast- en losgedraaid. De haaksleutel heeft een haak die past in inkepingen die in de omtrek van bepaalde, doorgaans ringvormige, moeren zijn aangebracht. De pensleutel is een platte sleutel waarop twee pennen zijn aangebracht die passen in twee overeenkomstige gaatjes aan de bovenzijde van de moer. De haaksleutel en de pensleutel zijn meestal voor één maat moer bestemd, maar er zijn ook verstelbare uitvoeringen. Zie ook afb. 203.]

Afb. 203. haaksleutels

krampsleutel: *krampšlōtəl* Q 99* (haaksleutel); **noksleutel:** *nokšlōtəl* Q 99* (pensleutel).

WIELSLEUTEL, CHAPEAUSLEUTEL

(N 33, 300j)

[In het algemeen een sleutel om de moer op de as van een wiel los te draaien.]

Het woordtype **patentsleuter** (P 176b) is waarschijnlijk de benaming voor een sleutel waarmee de moeren van patentassen van rijtuigen konden worden losgedraaid. Dergelijke assen hoefden niet meer met vet te worden gesmeerd, maar bezaten een in de as uitgespaarde ruimte voor olie die er voor zorgde dat de draaiende delen tijdens het rijden gesmeerd werden. Ook de **rad-sleutel** was volgens de informant uit Q 83 speciaal voor het los- en vastschroeven van de moeren op vetassen (van karren en wagens) en patentassen (van koetsen). Het woordtype **zinksleutel** (Q 111) verwijst naar het feit dat dergelijke moeren doorgaans verzonken op de as waren aangebracht. Zie ook afb. 204. De woordtypen **chapeausleutel** en **dopsleutel** werden vooral gebruikt voor een sleutel waarmee de schutkappen op de naafbussen bij metalen wagenassen los- en vastgedraaid konden worden. Zie ook het lemma SCHUTKAP in de paragraaf over de kar-smid, pag. 135.]

Afb. 204. patentas-sleutel

wielsleutel: *wīlslōtəl* L 159a, 165, 192a, 213; **radsleutel:** *rōtsliatəl* Q 83 (zes- of achtkantige ringsleutel om moeren op assen los te draaien); **patentsleuter:** *pātentslōjtər* P 176b; **zinksleutel:** *zēnkšlyatəl* Q 111; **chapeausleutel:** *šapōslōtəl* Q 95; *šapōslōsəl* Q 116; *šapōsliatəl* Q 83; **dopsleutel:** Q 18; *dōpslōtəl* L 217; **zeskantige ringsleutel:** *zēskāntegə rēnslōtəl* K 353.

Schoonmaken en verfraaien

Schoonmaken op mechanische wijze

AFBRAMEN

(N 64, 55b)

[Het overmatig materiaal van een werkstuk verwijderen, bijvoorbeeld na het gieten of zagen.]

afbramen: *āf:brāmə* Q 117, 118; *āf:brāmə* L 414; *āf:brōmə* L 423.

BRAAM

(N 64, 55c; N 33, 164 add.; monogr.)

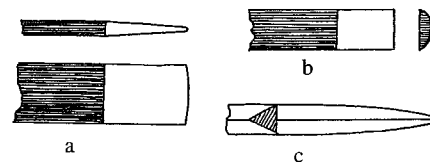
[Ruige, oneffen rand die ontstaat na het gieten of zagen van metaal.]

braam: *brām* Q 117, 118; *brōm* L 209, 210, 211, 212a, 216, 244a, 245a, 270 (mv. *brōm*), 287, 288, 288a, 288b, 288c, 289, 289*, 289a, 289b, 318a, 318d, 318e, 381, 423, 424, Q 83; *brō.m* Q 2, 20; *brōm* L 329; *brōam* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *brām* L 414; **braamsel:** *brōmsəl* P 47; **brozel:** *brō.zəl* L 288 (vero.); **baard:** *bārt* L 423.

SCHRAAPSTAAL

(N 33, 261a-b; N 33, 281; N 64, 58a; monogr.)

[Stalen werktuig om een metalen vlak af te schrapen. Het schraapstaal kan verschillende vormen hebben. Vaak wordt het door de smid zelf vervaardigd van een oude vijl waarvan de voorzijde van het blad puntvormig wordt afgeslepen. Zie ook afb. 205.]

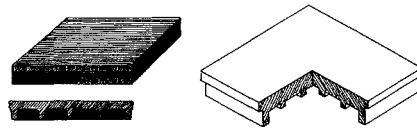
Afb. 205. schraapstalen gemaakt van een oude blokvijl (a), gemaakt van een platronde vijl (b) en driekant (c)

schraapstaal: *šrāpštāl* L 290, 291, 330, Q 99*, 111, 116; *šrāpštāl* Q 117 (stuk staal dat aan de onderkant scherp is bijgeslepen), 118 (idem); *šrāpštāl* Q 113; *šrāpštāl* L 321; *sxrāp*– L 289; **schrapstaal:** *sxrāpstāl* L 192a; *sxrāpstāl* L 159a, 165, 213, 217; *šrap*– L 371; *šrapštāl* L 299, 331; *šrapštāl* Q 121b; **schrapper:** *sxrāpər* L 216a; *šrāpər* Q 99*; *šrāpər* Q 83; **schrapijzer:** *šrabīzər* L 423; **krabstaal:** *krapštāl* Q 2, 5; **grattoire (fr.):** *gratwār* Q 83; **schaver:** *šāvər* Q 121b (plat of driekant).

VLAKPLAAT

(N 33, 344; N 64, 30b; N 66, 11b)

[Vlakke, gietijzeren plaat die wordt gebruikt om de vlakheid van een werkstuk te controleren. Het werkstuk wordt daartoe over de met olie en een kleurstof ingesmeerde vlakplaat bewogen. De hoge plekken van het werkstuk worden zo met kleurstof gemerkt en kunnen vervolgens met het schraapstaal worden verwijderd. Zie ook afb. 206.]

Afb. 206. vlakplaat

vlakplaat: P 219; *vlakplāt* L 210, 213, 217, 290, 291, 299, 321, 330, Q 95, 111, 116, 117, 118; *vlakplāt* L 159a, 165, 192a, P 176b; **richtplaat:** *rexplāt* L 423, Q 98, 121b; **gladplaat:** *jletplāt* Q 121c (vgl. het Hgd. *glätten*, „glad maken”); **tas-seauplaat:** *ta'soplāt* Q 88; **taque (fr.):** *tak* L 414.

STAALBORSTEL

(N 33, 107; N 33, 216; N 64, 59a-b)

[Soort handborstel met stalen draden waarmee vuil en roest van metaal kan worden verwijderd, koper gepolijst kan worden, etc. Zie ook afb. 207.

Volgens respondenten uit L 159a, 165, 192a,

Afb. 207. staalborstel

213, 217, 289, 290, 291, 382, 414, 423, 432, P 47, 219, Q 18, 71, 83, 86, 111 en 121b werd de staalborstel ook vaak gebruikt om vijlsel uit de kap van het blad van vijlen te verwijderen. Vgl. het lemma VULBORSTEL.

Zie ook het lemma STAALBORSTEL in de paragraaf over de vaktaal van de huisschilder in WLD II.9, pag. 203-204.]

staalborstel: *štq̄lbōrstal* L 290 (om roest te verwijderen), 291 (idem); *stālbōrsal* L 192a; *stq̄l-* L 165, 213, 216a, 217; *stq̄lbōrstal* L 289, Q 95; *štq̄lbōrstal* Q 99*; *stq̄lbōrstal* L 382; *štq̄lbōrstal* Q 121c; *štqal-* Q 113, 121 (om roest te verwijderen; heeft stalen 'haren' van ongeveer 3 cm lang); *štq̄lbōrstal* Q 117, 118; *stq̄lbōrstal* L 321, Q 18; *štq̄l-* L 432; *štq̄lbyāstal* Q 111; **stalen borstel:** *stq̄la bōrstal* L 414; *stq̄la bōrstal* P 176b; *stq̄la bōrsal* L 159a; *stq̄la bōrsal* Q 83; *stōwāla* ~ P 219; *stq̄lan-* ~ Q 71; *stq̄la bōrstal* L 423; *stq̄la bōrstal* P 47; *štq̄la bōrstal* Q 121b; *stq̄la bōrstal* Q 86; **ijzeren borstel:** *ejzərə bōrsal* Q 83; **draadborstel:** *drq̄t.bōrstal* L 382; *drq̄t.bōrstal* Q 116.

ROTERENDE STAALBORSTEL

(N 33, 216)

[Ronde staalborstel die in de boorhouder van een boormachine kan worden geplaatst.

De roterende staalborstel werd volgens de invuller uit Q 121 gebruikt voor het ontroesten en schoonmaken van metalen.]

ronde staalborstel: *ronə štq̄albōstəl* Q 121.

SCHUURPAPIER

(N 33, 233; N 33, 234; N 64, 56a; N 64, 56c; monogr.)

[Stevig papier waarop korrels schurend materiaal zijn aangebracht. Het schuurmateriaal van schuurpapier wordt normaal onderverdeeld in grove, middel en fijne korrel. Daartussen bestaan nog diverse gradaties, die worden uitgedrukt in nummers die ongeveer overeenkomen met het aantal korrels per vierkante centimeter.

Zie ook de lemmata SCHUURPAPIER en WATER-PROOF-SCHUURPAPIER in de paragraaf over de vaktaal van de huisschilder in WLD II.9, pag. 205.]

schuurpapier: *skurpāpīr* P 219; *sxūr-* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 414; *sxur-* P 47; *šūr-* L 299, 382, Q 86, 111, 0112, 116, 117, 118, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *š'ūr-* L 330; *šūar-* Q 113, 121; *šōr-* L 321; *šūrpāpīr* Q 71, 83; *šōr-* Q 99*; *šq̄r-* L 423; *šōrpāpēr* Q 5; *šōrpāpēr* L 290, 291; **ijzerschuurpapier:** *īzāršōrpāpīr* Q 95; **stalen schuurpapier:** *stq̄la sxurpāpīr* P 176b; **glaspapier:** *glaspāpīr* L 382; *glās-* Q 117, 118; *jlās-* Q 121, 121b, 121c; **zandpapier:** *zantpāpīr* L 382, 414; *zanj-* Q 117, 118; *zantpāpīr* L 423, Q 3, 95; *zānt-* Q 95; **amarilpapier:** *amarelpāpīr* Q 117, 118; *ēmārel-* P 176b; **smergel:** *šmerjəl* Q 121c.

SCHUURLINNEN

(N 33, 234-235; N 64, 56b)

[Strook linnen waarop korrels schurend materiaal geplakt zijn. Vaak is dit *amaril*, fijn gemalen aluminiumoxide, of *carborundum*, een zeer harde soort aluminiumoxide. Schuurlijnen wordt vooral gebruikt bij het schuren en polijsten van metalen.]

schuurlijnen: *sxūrlinə* L 159a; **schuurlijnen:** *sxūrlinə* L 165, 192a, 213, 217; *šūr-* L 299, 330, Q 117, 118; *šōr-* L 321, Q 99*; *šq̄r-* L 423; **polierschuurlijnen:** *polēršū²rlinə* Q 121; **amarilschuurlijnen:** *amarelšū²rlinə* Q 121; **polierdoek:** *pqlīrduk* P 176b; **polierlap:** *polīrlap* Q 121b; **politoerdoek:** *politūrduk* Q 111; **politoerlap:** *politūrlap* Q 111; **schuurvod:** *skurvot* P 219.

SCHUURSTEEN

(N 33, 260; N 33, 380; N 64, 57a; monogr.)

[Brok zandsteen of puimsteen voor schuurwerk. *Puimsteen* is een vulkanisch gesteente met een sponsachtig uiterlijk. Zie ook het lemma PUIM-

STEEN in de paragraaf over de vaktaal van de huisschilder in WLD II.9, pag. 205.]

schuursteen: *sxūrstēn* L 165; *sxūrstēⁿ* L 192a; *sxūrstān* L 217; *šūrštē* Q 116, 117, 118; *šōrštejn* L 290, 291; **puimsteen:** *pøjmsstējn* Q 5; *pøjmsstējn* L 321, Q 18; *pøjmsstējn* L 290, 291, Q 99*; *pøm–* L 299; *pōmstēn* Q 86; *p'ūmstējn* L 330; *pōwamstijān* K 353; *pøm–* P 47; *pøjmsstīn* P 176b; *pø.mstī.n* Q 2; *pýmstān* L 216a, 217; *pýmstēⁿ* L 192a, 213; *pýmstēn* L 159a; *pømpstējn* L 289; *pømpstējn* L 382, Q 95; *pømpstējn* L 330; *pømpštē* Q 113; **bimssteen:** bij de volgende varianten wordt de slot-s van het woord *bims* niet uitgesproken: *bemsštē* Q 0112; *bims–* Q 121, 121b; **watersteen:** *wētarstēn* Q 71.

POLIJSTEN

(N 64, 55a; monogr.)

[Het metaal met fijn schuurmateriaal glad en glanzend maken. Het polijsten kan gebeuren met behulp van schuurlijnen, een polijstvijl, met polijstpoeder of met polijstpasta. Zie ook deze lemmata.

De invuller uit Q 83 vermeldt ook het gebruik van **staalwol** (*stualwol*) bij het polijstwerk.]

polijsten: *polejstā* P 175; *pālejstā* L 414; *polistā* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a, Q 117, 118; *p'olistā* L 329; *pqlistā* Q 95; *pālistā* L 423; **polieren:** *polirā* Q 121c; *pāliarā* Q 83; *pql'ējārā* Q 20; *pqljērā* Q 162; *p'olērā* L 329; **afschuren:** *āfšōrā* L 423.

POLIJSTSTAAL, POLIJSTVIJL

(N 33, 261a-b)

[Een zeer fijn geslepen en zeer hard stuk staal waarmee men gevijld metaal polijst. Het heeft ongeveer de vorm van een vijl.

Het uiteinde van het blad van de vijl was bij sommige informanten soms haaksgewijs omgebogen. Ook de invuller uit L 321 merkte op dat hij een gekromd polijststaal meestal zelf maakte door het blad van een oude vijl heet te maken en vervolgens te buigen. Diverse invullers vermelden ook het gebruik van een zoetvijl bij het polijstwerk. Zie ook dit lemma.]

polijststaal: L 321; **polijster:** *pqlistār* L 382; **poliervijl:** *polīrvīl* L 192a, 217; **polierijzer:** *pālērīzār* L 329 (hardstalen, gladde, rechthoekige strip om koper glad te drukken).

POLIJSTPOEDER

(N 64, 57b; N 66, 37c; N 66, 39)

[Poedervormige stof waarmee metaal gepolijst wordt. Als polijstpoeder worden onder meer gebruikt: gebrande, ongebluste steenkalk of Wener kalk, dodekop, tinas, beenderas, krijt en lampenzwart (Kuyper, pag. 434 ev.). **Dodekop** is

een rode verfstof die bijna geheel uit ijzeroxyde bestaat en ook voor polijstwerk gebruikt kan worden. Zie ook het lemma DROGE VERFSTOFFEN in WLD II.9, pag. 186-188.]

wener kalk: *wīnār kalak* Q 121c; **poederkrijt:** *pujārkrūt* L 423; **krijt:** *krīt* L 423.

POLIJSTPASTA

(N 66, 39; N 33, 261a)

[Polijstmiddel in pastavorm voor metaal.]

polijstpasta: *polispasta* Q 117, 118; **smout:** *smāt* Q 83.

Schoonmaken, verfraaien en conserveren met chemische middelen

SCHOONBIJTEN

(N 66, 40a-b)

[Koperen werkstukken in een schoonbijtmiddel dompelen zodat ze gaan blinken. Zie ook het lemma SCHOONBIJTMIDDEL.

Bij het *beitsen* (L 210) werd het werkstuk met een koperen tang in salpeterzuur gedompeld, daarna tweemaal afgespoeld in schoon water en vervolgens drooggemaakt met zaagmeel, waardoor het een matte glans kreeg.]

beitsen: *bejtsā* L 210, 329, 423; **pekelen:** *pēkala* L 329; **in de pekkel zetten:** *en dā pīkal zētā* L 423.

SCHOONBIJTMIDDEL

(N 66, 39)

[In dit lemma zijn de diverse schoonbijtmiddelen bijeengeplaatst die worden gebruikt om koper te doen blinken.

Pekel is volgens de informant uit L 423 zeer onzuiver salpeterzuur. *Haringpekel* paste men in L 210 toe tijdens de bewerking van het koper. Dit zout zette zich vast aan het metaal tijdens het *uitgloeien*. Daarna werd het koper in water gedompeld waarbij het zout er samen met het vuil afsprong. Volgens de koperslager uit Q 88 werd haringpekel samen met fijn, wit zand ook gebruikt om de glans op gereinigd koper te behouden.]

zoutzuur: *zalt-zūr* L 291; **geest:** *gīs* L 423 (salpeterzuur); **vitriool:** Q 88; *vitrijōl* L 210 (zwaavelzuur); *vetrijūl* L 423; **haringpekel:** *hīrenpīkal* Q 88; *hērenpēkal* L 210; **pekkel:** *pīkal* L 423.

BRUINEREN

(N 66, 37a)

[Een bewerking om het koperen werkstuk kleurvast te maken en om het een zuiver glad oppervlak te geven.

II.11

Bij het bruinen wordt het werkstuk eerst behandeld met salpeterzuur en daarna afgespoeld. Dan wordt het achtereenvolgens enkele malen ingewreven met droog rood krijt, vervolgens gegloeid en afgekoeld waarna het met was en potlood wordt ingewreven. Deze laatste werkzaamheden worden met behulp van een zeemleer gedaan. Daarna hamert de koperslager het product met een gladde hamer om de kleur van het koper vastheid te geven. Als laatste wordt het werkstuk nogmaals op doek of perkament gehamerd om een zuiver glad oppervlak te krijgen. Bij deze laatste werkzaamheden wordt in L 329 een **bruneerhamel** (*brynērhamel*) gebruikt.]
brunereren: *brynērā* L 329.

Inscripties aanbrengen

CISELEREN

(N 66, 38c, add.)

[Met behulp van een ciseleerbeitel inscripties in koperen voorwerpen aanbrengen.]

ciseleren: *sizālērā* L 329.

CISELEERBEITEL

(N 66, 38c; N 33, 120)

[Kleine, spitse beitel, waarbij het uiteinde van het blad vaak licht gebogen is. De beitel wordt gebruikt om inscripties in metalen voorwerpen aan te brengen.]

ciseleerbeitel: *sizālērbejtāl* L 329; **graveerbeitel:** *gravērbejtāl* L 423, Q 111; **ritsbeitel:** *retsbejtāl* Q 98.

GRAVEREN

(N 66, 38a)

[Door middel van een graveernaald inscripties in metalen voorwerpen aanbrengen.]

graveren: *gravērā* L 329.

EEN INSCRIPTIE UITBIJTEN

(N 66, 38a-b)

[Met behulp van een bijtende vloeistof en bijenwas een inscriptie in koper aanbrengen.

Om een versiering in koper te etsen, werd eerst een laag bijenwas of kaarsenvet aangebracht waarin vervolgens met behulp van een scherp voorwerp een inscriptie werd gekrast. Daarna werd het voorwerp begoten met salpeterzuur. Op de plaatsen waar de bijenwas was weggekrast, beet het salpeterzuur in het koper terwijl de met bijenwas bedekte delen van het werkstuk onbehandeld bleven. (Kolle, pag. 11).]

etsen: *etsā* Q 98; **uitetsen:** *ūt.etsā* L 329 (van lichte ornamenten).

BIJENWAS

(N 66, 38b)

[Natuurlijke was die door de bijen wordt gevormd en afgescheiden. Zie ook de toelichting bij het lemma EEN INSCRIPTIE UITBIJTEN.]

bijenwas: *bejāwas* L 246; *bījā-* L 266, Q 98; **was:** *was* L 423; de volgende opgave duidt kaarsenvet aan: **kaarsvet:** *kērs.vet* Q 98.

SLAGSTEMPEL

(N 33, 268a-b)

[Stalen staafje van ongeveer 10 cm lengte met aan de onderzijde een cijfer of letter. De slagstempel wordt gebruikt om opschriften of cijfers in metalen voorwerpen te slaan.]

A. de volgende benamingen zijn algemeen:
ijzerstempel: *ejzārstempāl* P 176b; **stempel:** *stempāl* P 47, Q 86; *štēmpāl* Q 111; **stomper:** *stumpār* P 219; **slagstift:** *slāxstef* L 321; **merkstift:** *merākstef* L 321;

B. de volgende benamingen duiden een letterstempel aan: **slagletter:** *slaxlētār* L 159a, 165, 192a, 213, 217; *šlāx-* L 290, 291, 330, Q 99*, 116 (mv. *-lētārā*), 121 (idem), 121b (idem); *slōx-* Q 5; **slagenletter:** *slēxlētār* L 216a; **letterbeitel:** *lētārbejtāl* Q 95; **lettermal:** *lētārmāl* L 382; **lettertje:** *lētārka* Q 83;

C. de volgende benaming duiden cijferstempels aan: **slagnummer:** *slaxnōmār* K 353; **slagnummer:** *slāxnumār* L 382; *šlāx-* L 290, 291, Q 99*, 111 (mv. *-nomārā*), 113, 121b (idem); *slōx-* Q 5; *slaxnumār* L 213; **slagennommer:** *slēxnumār* L 216a; **slagcijfer:** *slaxsifār* L 159a, 165, 217; *šlāx-* L 290, 291, 330; *šlāxstifār* Q 116 (mv. *-tsifārā*), 121 (idem); **stomppnumero:** *stumpnōmārow* P 219.

KOPERMERK

(N 66, 38a)

[Slagstempel waarop het merk van de koperslager is aangebracht. Vaak zijn dit zijn initialen die op een bepaalde manier gerangschikt zijn.]

kopermerk: *kōpārmērāk* L 423.

STEMPELEN

(N 66, 38a)

[Met behulp van een slagstempel in koper een inscriptie aanbrengen.]

stempelen: *štēmpālā* L 329; **slaan:** *šlōn* L 329; **merken:** *merkā* L 329 (een merkteken aanbrengen).

Van een metaallaag voorzien

VERTINNEN

(N 64, 28e; N 66, 36d; N 33, 380)

[Metaal met een dunne laag tin bedekken om het tegen oxidatie te beschermen.]

vertinnen: *vartenā* L 414, Q 117, 118; *vartsenā* Q 121 (bij koperen ketels), 121c; *vartēnā* L 329; *vartejnā* L 423; **overtinnen:** *ōvartenā* Q 88.

VERLODEN

(N 64, 28f)

[Metaal met een dunne laag lood bedekken.]

verloden: *vərlū.dā* Q 117, 118; *vərlūtā* L 423.

Specialiteiten

Kachelsmid

KACHELS ZWARTEN

(N 33, 313; N 7, 41c; L 5, 60b add.; monogr.)

[Kachels met behulp van kachelzwartsel of door (in)branden of lakken zwart maken.

In Q 83 liet men vetkool roken waarna het daarbij gevormde zwartsel op de kachel werd uitgewreven. Ook in L 330 werd het *zwartbronze* samen met lijnolie boven een kolen- of turfvuur verhit en vervolgens op de kachel uitgeoetst.]**potloden:** *potlō.tā* L 332, Q 20; *potlōtā* L 329, 331, 331b, 386, 433; *potlō³tā* Q 32a; *potlōtā* L 387, Q 14; *potlōtā* Q 162; *potlōatā* L 325, 374, 425, 429a, 434; *potlōjā* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 329, 331, 332, 384, Q 20, 111; *potlōjā* L 164, 191; *potlōajā* L 381; *potlōa* Q 21; *potlōā* Q 32a; *potlōwā* Q 112; *potlūda* Q 39, 199, 211; *potlū³dā* Q 35, 39, 204a; *potludā* Q 94b, 95; *potluadā* L 270, Q 111, 113, 118, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 203; *potlū.tā* L 289; *potlūtā* L 268, 318b, 324, 375, Q 33, 36, 196; *potlū².tā* Q 30; *pō.tlū².tā* Q 252; *potlū³tā* Q 2, 15, 98, 198b, 249; *potlū³tā* P 176; *potlū⁽²⁾tā* Q 204a, 207; *potlūtā* Q 3, 95, 193; *potluā.tā* L 292, 376; *potluatā* L 265, 268, 270, 287, 288, 289, 289*, 290, 290a, 291, 292a, 293, 299, 318, 324, 327, 377, 381b, 0426, Q 10, 19a, 111, 112, 112a, 113; *potluatā* L 321, 328, 373, 427, Q 96, 100, 101; *potlwatā* Q 17, 96, 99; *potlwōtā* Q 17, 99*, 101; *potlujā* Q 94b, 95a, 187a; *potluajā* L 209, 210, 214, 214a, 215, 216, 245b, 246, 247, 249, 266, 269, 270, 271, 292, 295, 297, 322, 328, 330, 381, Q 15, 15a, 113, 117b; *potluā.jā* L 292; *potlūjā* L 210, 246, 269b, 270, 326; *potlū²jā* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a, Q 105, 187, 198, 248; *potluajā* L 373; *potluajā* L 382, Q 99; *potlwajā*Q 17, 96, 99; *potlwōjā* L 381, Q 15; *potlū²nā* Q 253, 255; *potlūwānā* Q 254; *potlūnā* Q 284; *pōtlūnā* Q 251; *potluā* Q 112a; *potlūā* Q 117a; *potlūwā* Q 113b; *potlītā* L 360; **wichsen:** *weksā* Q 35; **met potlood inwrijven:** *met potlōt.envrīvā* Q 20; **zwart maken:** *zwart mākā* L 267; **zwarten:** *zwartān* L 353.

KACHELZWARTSEL

(N 33, 313; N 7, 41b; L 5, 60b; monogr.)

[In dit lemma zijn de benamingen bijeengebracht voor de verschillende middelen die worden gebruikt om kachels zwart en glanzend te maken.

Met *potlood*, grafiet in poedervorm, kunnen kachels glimmend worden opgepoetst. *Kachelpoets* en *zebrakachelglans* zijn poetsmiddelen om kachels mee op te wrijven en te laten glanzen. De *steenpek* (P 219) was volgens de invuller een soort steenkool die op het verwarmde ijzer gesmeerd werd om dit zwart te maken.]**potlood:** *potlō.t* L 332, Q 20; *potlōt* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 213, 329, 331, 331b, 384, 386, 433, P 188, 197, Q 111, 158, 167, 173; *potlō²t* Q 32, 32a; *potlōt* L 159a, 191, Q 162; *potlōt* P 186; *potlōat* Q 14; *potlōat* L 325, 374, 381, 425, 429a, 434, Q 18, 21; *potlōt* Q 14; *potlōwt* Q 78, 80, 83, 89, 156, 160; *potlōat* L 352; *potluat* L 192; *potlūt* L 246; *potlūt* L 330 (met water); *potlūt* K 360, L 268, 269b, 313, 318b, 321, 324, 353, 354, 368, 371, 414, P 55, 57, 176, Q 3, 33, 36, 95, 117a, 196, 198, 199, 200, 211; *potlū.t* L 289, 326; *potlū²t* L 313, 321, 355, 417, 422, P 47, 174, 182, 211, Q 2, 35, 39, 98, 105, 111, 116, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e, 198b, 204a, 249, 253, 255; *potlū².t* Q 30; *potlū⁽²⁾t* Q 207; *potlūt* L 420, Q 1, 7, 88, 94b, 95, 95a, 102, 193; *potluat* K 315, 353, L 209, 210, 211, 212a, 214, 216, 216a, 217, 244a, 245a, 247, 249, 265, 266, 268, 269, 270, 271, 286, 287, 288, 289, 289*, 290 (werd gebruikt samen met terpentijn), 290a, 291 (idem), 292a, 293, 295, 299, 318, 324, 327, 330, 375, 377, 381, 381b, 423, 0426, P 183, Q 9, 10, 12, 15, 15a, 19a, 112, 112a, 113, 118, 121, 203; *potluā.t* L 292, 376; *p'otluat* Q 284; *pō.tl'uat* Q 252; *potlū²t* P 176, 179; *potluwt* P 165; *potluat* L 328, 373, 382, 427, Q 93, 96, 99, 101, 112; *potlwat* Q 17, 96, 99; *potlwōt* L 381, Q 15, 99*, 101; *potluaj* L 215, 246, 247, 266, 270, 297, 322, 328, 381 (ouder dan *potluat*), Q 113, 117b; *potlūj* L 270; *potlū²j* Q 248; *potlūn* Q 284; *potlū²n* Q 121b (grafiet); *potlūwan* Q 253, 254; *pōtlūn* Q 251; *p'otlū* Q 253; *potlīt* L 360; **kachelpotlood:** *kaxəlpotlūt* L 270; *kaxəlpotlūt* Q 94b, 95, 187a; *kaxəlpotluat* Q 113, 121b, 187; *kaxəlpotluat* Q 100; *kaxəlpotlwat* Q 99; **potloodsel:** *potlōjsəl* L 163; **poetspommade:** *putsplamāt* L 290, 291; **kachelpoets:** *kaxəlputs* L 213, 214a, 217, 245b, 268, 269, 270, 271, 299, 329, Q 117a; *kaxəlpots*

II.11

Q 17, 95; **fornispoets**: *forn'ijspu* L 270; *fornij*– L 267; **haardpoets**: *hērtput* Q 112a; **poets**: *put* Q 113b; **kachelsmeer**: *kaxəlmēr* L 214a; **fornuissmeer**: *fornijssmēr* L 267; **zebra-kachelglans**: L 290, 291; **zwartsel**: *zwartsəl* L 353; *žwertsəl* Q 39; **zwartbronzé**: *žwart·brɔnjē* L 330; **vuurlak**: *vjrlak* L 331; **steenpek**: *stipēk* P 219; **roet**: *rut* L 289; *rōt* L 299.

OLIE OF VET GEBRUIKT BIJ HET ZWARTEN

(N 33, 313)

[In dit lemma zijn de benamingen voor de diverse soorten van olie of vet bijeengeplaatst, die al dan niet gecombineerd met de verschillende soorten kachelzwartsel worden gebruikt om kachels zwart en glanzend te maken. Zie ook het lemma KACHELS ZWARTEN.]

lijnolie: *l'inqli* L 330; **terpentijn**: *terpəntin* L 290, 291.

KACHELPOETSBORSTEL

(N 33, 216)

[Borstel waarmee het zwartsel op de kachel kan worden uitgewreven.]

potloodborstel: *poṭluət·bōrstəl* L 290, 291.

IJZERKIT

(N 33, 312)

[Een mengsel van ijzervijlsel, salmiak, zwavel en water dat wordt gebruikt om ijzer in steen te bevestigen of om gebreken in gegoten ijzer, bijvoorbeeld in kachels, onzichtbaar weg te werken.]

ijzerkit: *ejzərket* P 219; *īzər*– L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 290, 291, 299, 321, 330, Q 111, 113; **opvulkit**: *qp·vqlket* Q 99*; **kit**: *kit* L 331; **staalmastiek**: *stōlmastek* P 176b.

VUURVAST VULMIDDEL

(N 33, 314)

[In dit lemma zijn de benamingen opgenomen voor de diverse materialen waarmee de smid de voorstukken van kachels kan opvullen om ze tegen verbranden te vrijwaren. *Chamotte* is een mengsel van fijngemalen scherven dat vaak aan de klei wordt toegevoegd om deze beter geschikt te maken voor hoge temperaturen. Zie voor het woordtype **chamottestenen** ook het lemma VUURVASTE STENEN in WLD II.8, pag. 70. *Asbest* is een vezelachtige, onbrandbare stof die in de vorm van platen ook als warmte-isolatie wordt gebruikt.]

leem: *lēm* Q 83; *lēm* Q 86; *lēm* Q 111; **vuurvaste klei**: *vjrvastə klej* L 299; **klei-aarde**: *klej·jat* Q 86; **chamotte** (fr.): *šəmt* L 159a, 165,

192a, 213, 216a, 330, 331, Q 116 (samen met vuurvaste stenen); *šəmt* L 163, 271, 290, 291, 382, Q 121, 121b; *šəmtə* Q 113; *šəmt* L 299; *jəmtə* L 321; **kachelkit**: *kaxəlket* L 217; **ijzer-mastiek**: *ejzərmastek* P 176b; het volgende woordtype is een benaming voor stenen die zijn vervaardigd van klei waarin chamotte is verwerkt: **chamottestenen**: *šəmtšəten* Q 121; **asbestplaat**: *as·bestplāt* L 330, Q 99*.

STOOFIJZER

(N 33, 319)

[Stalen lat waarvan één uiteinde haaks is omgebogen. Het stoofijzer wordt gebruikt om er de randen van kachels mee open te trekken.]

stoofijzer: *stowf·ejzər* P 219; **stovenijzer**: *stowvanīzər* L 382; **koterijzer**: *kōtərejzər* P 219; **haakkoter**: *hōkkōjtər* P 176b.

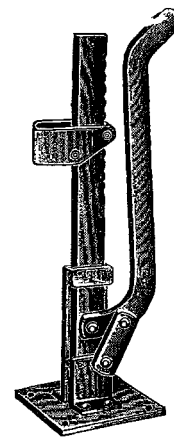
Karsmid

Wielband

KARWIP

(N 17, 81; N 33, 283; monogr.)

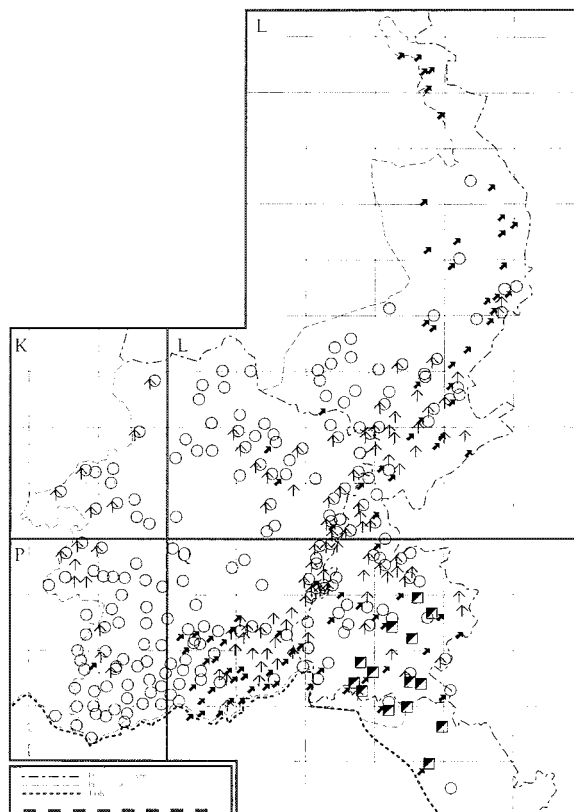
[Werktuig dat door smeden wordt gebruikt om karren op te lichten, bijvoorbeeld wanneer er onderdelen van een wiel zoals een naafbus of wielband vervangen moeten worden. Het bestaat uit een getande stang die door middel van een hefboom omhoog en omlaag kan worden bewogen. Mogelijk kunnen met de termen in dit lemma ook andere soorten heftoestellen worden bedoeld. Zie ook afb. 208.]

Afb. 208. karwip

WIELBAND

- * (-)band
- ↑ (-)beslag
- (-)reep
- (-)ring

karwip: [kar]wep K 318, 358, L 159a, 164, 165, 270, 282, 295, 316, 317, 360, 381, 422, 426, 432, P 48, Q 4, 77, 99*, 111, 209; –wep K 278; –wip K 357, Q 101, 119; –wøp L 318b, 414, Q 1; **wip:** wep K 278, 353, 361, L 271, 286, 317, 322a, 330 (koevoet met steun), 332, P 44, 47, 51, 54, Q 5, 9, 14, 32a, 72, 82, 96d, 111, 112a; wep Q 2, 284; wip K 314, Q 83, 113a, 121b; wøp L 321, 414, Q 20, 22; **wipper:** wepār L 269; **karlicht:** karlext L 165; **hefknecht:** hefknēxt L 372; **luie knecht:** løjā knēxt L 159a, 288, 289, 294, 318, 318b, 320c, 322, 325; løjā ~ L 165, 192a, 211, 213, 289b, 320a; lejā ~ L 361; løjā knēxt L 290, 291; løjā ~ L 216a, 217; løjā knēxt L 268, 289, 321, 382; løjā ~ L 372; løjā ~ L 381; lujā ~ Q 96c; løjā knēxt L 369; lējā ~ L 368b; **knecht:** knēxt L 317, 326; knēxt L 299, Q 18; **luierik:** løjārek L 386; **vuilik:** vūlek L 322; **hefblok:** hef.blqk Q 111; **hefschei:** hefsxēj L 317; hefšēj L 416; **domper:** dompār L 299; dōmpār Q 22; **karkrik:** [kar]krek P 55; **krik:** krek L 217, 417, 418, P 44, 176b, Q 1, 2a, 71, 83, 86; krek Q 3; **karwinde:** karweñ Q 98; **winde:** went L 271; wenj L 331; weñ Q 99*, 113, 116; **domme kracht:** dōmā kraxt Q 99*; dōmā krax L 299; **tweede hand:** twēdjā hantj L

326; **karmik:** [kar]mek Q 7; **mik:** mek L 192a.

WIELBAND (zie kaart)

(N G, 46a; N 17, 67; A 42, 17; JG 1a; JG 1b; L 20, 20c; A 4, 20c; N 33, 8 add.; monogr.; Vld.; div.)

[De ijzeren hoepel die door de smid om de houten velg van een kar of wagen wordt gelegd. Zie ook afb. 209a.]

Afb. 209. wielbanden

a: massief

b: flensbeslag

karband: karbant L 0247; kēr– L 269, 290; kārba.nt Q 168, 181, 182; kārba.nt Q 82, 177;

II.11

karbānt Q 198b (mv. *-ban*), 203a (mv. *-benj*); *kār-* L 246, Q 193; *kēr-* P 176; *kārbā.nt* Q 76 (mv. *-bēn*), 77, 154, 167, 169, 175, 179, 240, 241; *kā.r-* Q 155; *kārbā.nt* Q 172; *karbānt* L 159a; *karbañt* L 266; *ka²rbañk* L 268; *ker-* L 269a, 291; *kerbañkt* L 290; *kerbanjt* L 300; *kerba.ntj* L 331, 331b; *kerbantj* L 330; **karband-je**: *kerbantja* L 383; **karrenband**: *karəbant* Q 39, 111; *kerəbanjt* L 300; *kerəbantj* L 331; *kārbəbañk* Q 118; **karsband**: *kārs.bant* L 386; **wagenband**: *wāgəbant* L 269; **radband**: *rāt.bant* Q 98; *rāt.banjt* L 300; **ijzeren band**: *īzərə bant* L 367, 423; *īzərə ~* Q 209; *īzərən ~* L 271; *īzərən ~* L 269; *ējzərə ~* L 360; *īzərə ba.nt* Q 95; **band**: *ba.nt* Q 242; *bant* L 211, 215a, 248, 250, 268, 271, 291, 296, Q 11, 19, 74, 83, 91, 94b, 99* (bij kruiwagens), 109, 203, 278 (onz.); *bañk* L 266, 270 (mv. *benj*), Q 116, 121, 222; *bantj* L 318, 322, 330 (mv. *benj*), 373, 376, 381, 381b, 385, 433 (mv. *benj*), Q 20; *ba.ntj* L 331, 331b; *bā.nt* Q 161 (mv. *bēn*), 176a, 178; *bānt* L 163, 163a, 164, 165, 191, 244c, Q 75, 77, 79, 154, 162, 173, 196; *benj* (mv.) L 299; **karreep**: *kārrē.p* Q 76, 84, 91, 162, 178; *kēr-* Q 157a; *karrē²p* K 278; *kērrip* P 52, 54, 55, 56, 57; *kē²r-* P 58; *k ē²r-* K 360; *kāriap* K 314, 315; *kēr-* L 354, P 47, 48; *kēr-* P 117, 172; *karri²p* K 318; *kār-* L 265; *kēr-* K 357; *kerr iap* L 282, 286; *kār-* L 355; *kārrīp* K 359, Q 2; *kērrī²p* P 44, 45 (ouder dan *beslag*); *kēr-* P 177a, 178; *kārrī².p* Q 3; *kāriep* K 353; *karrejp* L 416, 424, 429a, Q 97, 198b; *kār-* Q 96d; *kē²r-* P 120, 177; *kēr-* P 118; *kē²r-* Q 73; *ker-* L 290, 294, 295, 322; *ke²r-* L 288a, 292, 321, 370; *karrej.p* L 317, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 421, 422, 424, Q 6, 7, 8, 9, 10, 13; *ker-* L 319, 370; *kērrejp* P 119; *karrej.p* L 371; **velgreep**: *veləxrejp* L 434; **reep**: L 373, Q 4; *rēp* Q 35a, 38, 113, 204a, 209; *rēf* Q 211, 222; *rē²p* K 278, P 220; *rē.p* Q 75, 79a, 80, 83, 90, 154, 161 (nieuw(er) dan *band*), 188; *rē²p* Q 284; *rē.²p* P 220; *rēj.²p* P 223; *rip* K 361, L 414, P 51, 53, 56, 118a, Q 1, 2, 2a, 71; *ri²p* L 265, P 210a, 219; *riap* K 316, 317a, L 313, 315, 316, 352, P 107a, 113, 115, 173, 176a, 224; *r iap* L 282, 286, 314, 353; *rīp* K 358, L 266, P 214; *rī²p* K 315, 318, 353, P 44, 174, 175, 179, 180, 182, 218, 219, 227; *rī.²p* Q 3; *riep* L 312; *rēap* Q 97; *rē.jp* L 416, 417, 418; *rēj.p* L 317, 331, 356, 359, 360, 364, 367, 368, 368b, 369, 370, 372, 381, 419, 420, 422, 423, Q 9, 11, 12, 20, 32a, 96c; *rejp* L 214, 269, 270, 271, 288, 288a, 288c, 289, 289b, 292a, 294, 295, 318a, 318b, 320a, 320c, 321, 322a, 324, 326, 329, 330, 331b, 332, 373, 374, 426, 432, 434, P 121, 184, 186, 187, 188, 192, 195, Q 17, 18, 21, 22, 27, 28, 74, 78, 95, 96a, 97, 98, 99* (bij karren), 100, 101, 103, 109 (ouder dan *band*), 111, 152, 153, 156, 157, 159, 160, 164, 165, 193; *r ējp* Q 79; *rejp* P 197; *re.jp* Q 5; *rējp* L 324, Q 32a, 166; **karbeslag**: *karbəslā.x* L 363, 366, 419, 424, Q 6,

7, 10; *ker-* L 370; *karbəslā.x* L 426, 429, 429a, Q 18, 21, 27; *ker-* L 330; *kārbəslā.x* Q 84, 90, 168a, 174, 175; **karrenbeslag**: *kerəbəslā.x* L 381, 382; *karəbəslā.x* L 384, Q 32, 32a, 101; **radbeslag**: *rat.bəslā.x* Q 119; *r āt-* L 330; **beslag**: *bəslā.x* K 278, 314, 317a, 353, 357, P 44, 45, 46, 49, 50; *bəslā.x* K 358, P 117, 176, 178; *bəslā.x* L 292, 296, 328, 356, 375, 377, 378, 381, 381b, Q 13, 95; *bəslā.x* L 361, 365, 366, 369, 370, 372 (meer gebruikt dan *reep*), 415, 416, 420, 422, P 51, Q 9 (ouder dan *karreep*), 11, 12; *bəslā.x* Q 96c; *bəslā.x* L 294, 326, 330, 331, 332, 374, 376, 385, 426, 428, 429, 434, Q 14, 19a, 19b, 33, 34, 38, 98, 117a, 197, 201, 204a, 211; *bəslā.x* L 270, 325; *bəslā.x* Q 77, 83, 87, 88, 89, 91, 94, 163, 170, 171, 172, 174, 177 (nieuw(er) dan *karband*), 242; *bəslō.x* Q 158a; **karring**: *karreñk* Q 192; *kār-* Q 204a, 208, 209; *karrēñk* Q 196, 203a (mv. *-reñj*); **karrenring**: *karəreñk* Q 111, 113; *karəreñk* Q 210; **ring**: *reñk* Q 112a, 112b, 197, 255, 278; **bandijzer**: *bā.nt.i.zər* Q 91; **karijzer**: *kari.zər* L 365; **ijzer**: *īzər* L 271; **omloop**: *emlo.wp* Q 72; met de volgende termen wordt de ijzeren band rond de houten velg van een kruiwagen bedoeld: **kruikarband**: *krījkerbañk* L 291; **kruigenband**: *krījganbant* L 265; **kruikarreep**: *krījkerrejp* L 291.

FLENSBESLAG

(N G, 46b)

[IJzeren wielband met opstaande rand waarin een massieve rubberband kan worden aangebracht. Zie ook afb. 209b.]

flensbeslag: *flens.bəslā.x* L 270; *flens.bəslā.x* L 382; **flensband**: *flens.bañk* L 270; **flens**: *flens* L 381, Q 111; **gummibeslag**: *gumibəslā.x* Q 204a; met de volgende term bedoelt de respondent waarschijnlijk metalen velgen met autobanden die onder een kar zijn aangebracht: **voiture-banden** (mv.): *vwatjrbān* K 353.

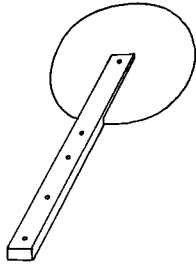
WIELBANDENROLLER

(N 33, 328)

[Wieltje dat draaibaar aan een handvat is bevestigd. Door met dit werktuig langs de velg van een karwiel te rollen kan men meten hoe lang de wielband moet zijn die om dat karwiel moet worden aangebracht. Ook de binnenomtrek van de voltooide wielband kan ermee worden opgemeten. Zie ook afb. 210.]

In P 219 werd dit werk gedaan met de **ronde passer** (*rōnə pesər*). In Q 71 werd de maat voor de wielband genomen met behulp van het houten wiel zelf.]

bandenrol: *bāndərql* L 216a; *bāndə-* L 192a; **meetrol**: *mētrōl* L 213, Q 5, 111; **omlopenrol**: *omlōjpqrql* L 321; **rol**: *rql* P 47, Q 83, 95; **maatradje**: *mōtrētja* L 330; **meetwiel**: *mētwill* L 299;

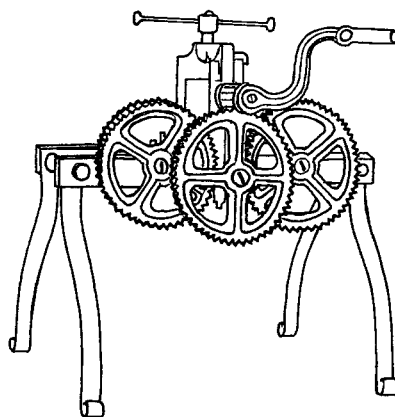
Afb. 210. wielbandenroller

maatwiel: *mōtwil* L 290, 291; *mōt-* P 176b;
radermaat: *rājarmōt* L 382; **cirkelmeter:**
tserkalmēsar Q 116; **meetplaat:** *mētplāt* Q 99*.

KARHOEPELWALS

(N 33, 217; N 33, 218)

[Werktuig om wielbanden rond te buigen. Het bestaat doorgaans uit een onderstel waarop drie walsrollen zijn aangebracht. Twee rollen liggen naast elkaar, de derde is in het midden boven de twee onderste bevestigd en kan in de hoogte worden versteld. Tijdens het buigen wordt de wielband tussen de onderste en de bovenste rollen heen geleid, waarbij door het verticaal verstellen van de bovenste rol de kromte van de band kan worden geregeld. De walsrollen worden door middel van tandraden in beweging gebracht. Zie ook afb. 211.

Afb. 211. karhoepelwals

Om de uiteinden van een wielband met elkaar te verbinden, worden deze eerst in een splits uitgesmeed en vervolgens kort verhit, opgestuikt en met hamerslagen aan elkaar gesmeed. Zie ook het lemma EEN SPLITS UITSMEDEN.]

bandenwals: *benjwals* L 290, 291; *bēnt-* L

216a; **repenwals:** *rēpawals* Q 116; **hoepelwals:** *hupəlwals* L 159a, 165, 192a, 217; **wals:** *wals* L 159a, 165, 192a, 216a, P 176b, Q 121b; **plooijzer:** *ploajīzər* L 299; **repenplooiemachine:** *rējpəplūjmašin* Q 5; **plooiemachine:** *pluwəjmašin* K 353; *plōjmašin* Q 71 (werd met de hand aangedreven); **buigmachine:** *bōjxmaš'in* L 330; *bōjxmašin* L 321, Q 99*; *bīəxmašin* L 213, 217; *bōjxmašin* Q 111; *bōxmašin* Q 113, 116; **draaimachine:** *drejmāšen* P 219; *drej-* P 176b; **rondmachine:** *rōnmāšin* Q 95; **bandenmachine:** *bēnmašin* Q 121b; **cirkelmachine:** *serkəlmāšin* Q 83; **centermachine:** *səntərmāšin* Q 83; **plooi-bank:** *plōjbanjk* Q 83; **rolbank:** *rolbanjk* P 47.

VUURKUIL

(N 33, 7)

[Een open vuur in de buitenlucht waarin de wielband verhit wordt. Door de hitte van het vuur zet het ijzer uit waardoor de omtrek van de wielband vergroot wordt en de wielband om de velg gelegd kan worden. Diverse smeden merkten op dat zij dit werk in de smidse op het smidsbed verrichtten. Vaak werd daarbij gebruik gemaakt van twee smidsvuren.

In Q 111 bestond de vuurkuil uit een cirkelvormig gat dat in de grond was uitgegraven. In de vuurkuil werden tot 6 karhoepels tegelijk op elkaar liggend op een houtvuur verwarmd. Ook de smid uit Q 83 vermeldde het gebruik van hout. Op deze wijze konden gelijktijdig veel wielbanden heet gemaakt worden zonder dat deze verbrandden. In L 424 werden gedroogde zoden van hei en gras gebruikt bij het gloeiend maken van de wielband. Men noemde die **schabberten** (*šabartə*).

In Q 5 werd de hoepel tegelijkertijd door twee vuren geschoven. Het opwarmen van de band ging op deze wijze sneller. Het opgewarmde deel werd, om afkoeling tegen te gaan, vroeger bedekt met turf, later met houtschavelingen.]

vuurkuil: L 213; *vīrkul* Q 111, 113, 116; *vōr-* L 289; *vīrkūl* L 299; *vōr-* L 321 (werd met turf gestookt); *vīrkyl* L 163; *vīrkōl* P 47; **vuurvorm:** *vīrvqrām* Q 108.

WIELBANDENOVEN

(N 33, 8)

[Oven waarin de rondgebogen wielband wordt verhit om hem goed sluitend om de wielvelg te kunnen leggen. In tegenstelling tot de vuurkuil kunnen in deze oven banden in een keer in hun geheel worden verhit.]

bandenoven: *bēnuəvə* Q 83; **repenoven:** *rēpənōvə* Q 113; **vuuroven:** *vīrqwvən* P 176b; **houtoven:** *hōthōvən* Q 71 (met hout gestookt).

EEN RAD OPTREKKEN

(N G, 46c; A 42, 17 add.)

[In het algemeen een wielband om de velg van een karwiel leggen. Zie ook de lemmata BANDENHAAK en TREKHAAK.]

het/een rad optrekken: *at rāt optrekā* Q 111; *a rāt optrekā* L 270; **rader optrekken:** *rājār optrekā* L 381; *rār optrekā* L 289, Q 35, 204a; **de band van het rad optrekken:** *dān banj van t rāt optrekā* L 270; **optrekken:** *optrekā* L 382, 426, Q 19b; *optrekā* L 294, Q 113a, 119; **het rad ombinden:** *at rāt ombenā* Q 111; **een wiel binden:** *a wil beñ* K 353; **binden:** *bejānā* Q 1; **inbinden:** *enbendā* Q 95; **een nieuwe reep om het rad leggen:** *an nīj rejp om at rāt leqā* L 434; **rader oplegen:** *rār oplējā* Q 33; **de band ombij leggen:** *dā bantj ombī leqā* Q 27.

BANDENHAAK

(N 33, 327)

[Een ijzeren steel met aan het uiteinde een inkeping of een haak die wordt gebruikt om de in de vuurkuil of wielbandenoven verhitte wielband uit het vuur te halen en naar het karrenwiel over te brengen. Volgens de invuller uit Q 121b waren er doorgaans vier van deze bandenhaken nodig om een wielband te verplaatsen. Zie ook afb. 212.]

bandenhaak: *bāndāhōk* L 192a, 217; **bandhaak:** *banthōk* Q 111; *bānt*– L 216a; *banjkhōk* Q 113; *bānthōk* P 176b; **reephaak:** *rējphōk* Q 5; *rijp*– P 219; **karrenradhaak:** *karārathōk* Q 116; **haak:** *(h)uāk* Q 83; *hōk* P 219; **bandgrif:**

bantgrefā (mv.) Q 83; **ijzerklauw:** *ēzarklō* P 47; **klauw:** *klōw* Q 121b; **grote tang:** *grūtā tan* Q 71; **sleutel:** L 371; **draagijzer:** *drāxīzār* L 290, 291, 299, 321; **draaghaak:** *drāxhōk* L 321; **draagklem:** *drāxklēm* L 330; **draagbeugel:** *drāxhōgāl* Q 99*; **drager:** *drēgār* L 290, 291; **hefijzer:** *hefīzār* L 213; **kramp:** *kramp* Q 95 (mv. *krem*); **tuimelijzer:** *tumālīzār* Q 121b (werd gebruikt voor het wentelen en verplaatsen van rails).

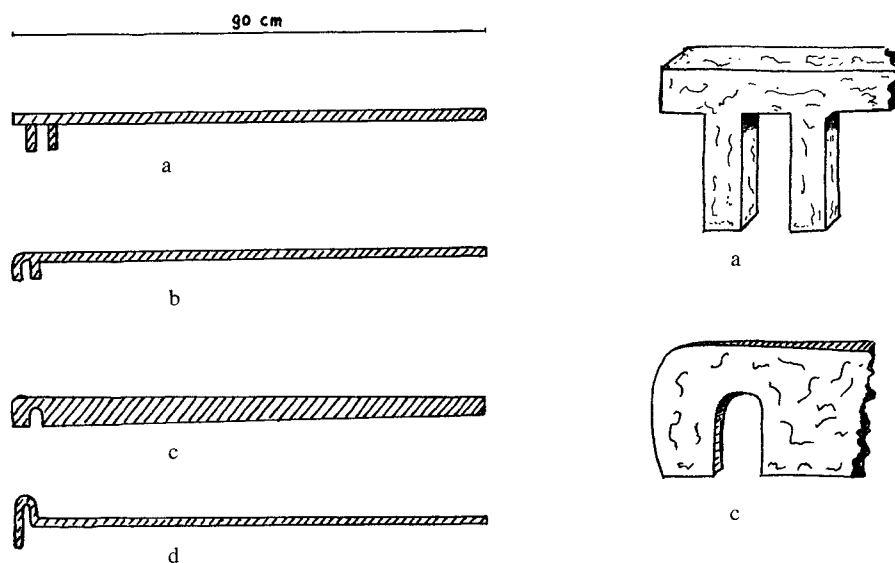
TREKHAAK

(N 33, 277)

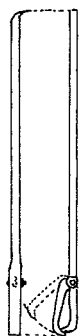
[Soort van tang die wordt gebruikt bij het aanbrengen van de verhitte wielband rond de velg van een karwiel. De trekhaak bestaat doorgaans uit een metalen staaf van ongeveer 2 meter lengte waarvan één uiteinde plat is uitgesmeed en een weinig is omgebogen. Boven het gebogen uiteinde is een beweegbare haak aangebracht. Zie ook afb. 213.]

Bij het aanbrengen van de wielband wordt het gebogen uiteinde van de haak tegen de velg geplaatst, waarna de wielband met behulp van de haak rond het wiel getrokken wordt.]

trekhaak: *trekhōk* L 382; *trek*– L 159a, 165, 216a, 217, 321, P 219; *trek*– Q 5; **haak:** *(h)uāk* Q 83; **bandtrekker:** *bānttrekār* K 353; **trekker:** *trekār* L 382, P 176b; **trekijzer:** *trekīzār* L 192a, 213, 290, 291, 299, 330, Q 99*; **trektang:** *trektan* Q 111; *trektsay* Q 116, 121; **tang:** *tan* Q 5; **klauw:** *klō* P 47; **krampijzer:** *krampīzār* Q 99*; **kramp:** *kramp* Q 95 (mv. *krem*).

Afb. 212. bandenhaken

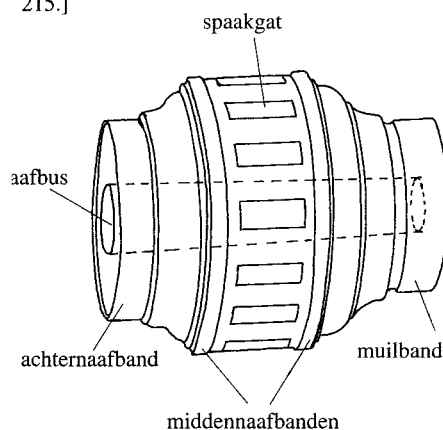
Afb. 213. trekhaak

Wielnaaf en as

NAAFBUS

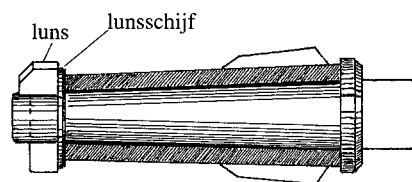
(N G, 43b; N 17, 59; JG 1a; JG 1b; L 39, 22; monogr.)

[De metalen bus in de naaf van het karwiel die om het uiteinde van de karas draait. Het plaatsen van de naafbus in de dom werd in Q 113 **bussen** (*bøsa*) genoemd. Dit werk werd doorgegaan door de wagen- of radmaker gedaan. Zie ook afb. 214-215.]

Afb. 214. naaf met naafbanden

asbus: *as.bøs* P 53, L 429, Q 39; **assenbus:** *asəbøs* L 384; **dombus:** *dumbøs* K 353; **naafbus:** *nāf.bøs* Q 204a; *ngf.bys* Q 93; **navenbus:** *nāvəbøs* L 270; **radbus:** *rāt.bøs* L 295; **karbus:** *karbøs* K 353, 359, L 360, 365, Q 198b; *kār-* Q 174, 175, 179; *kēər-* Q 73, 78; *kēr-* P 45, 49, 54, 55; *kārbøj.s* Q 241; *karbø.s* L 312; *kār-* Q 168a; *kēr-* L 286; *karbøs* Q 203a; *kār-* Q 167, 178; *kēr-* L 322a, 331, 331b; *karbøš* Q 7, 9, 18; *karbes* L 363; *kār-* L 355, Q 171; *karbēs* L 361, 362,

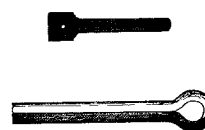
Afb. 215. „Hollandse naafbus”

368, Q 4; *kār-* Q 90; **bus:** *bøs* K 278, 313, 314, 315, 316, 317a, 318, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, L 159a, 163, 163a, 164, 165, 211, 214, 265, 266, 268, 269, 271, 282, 286, 288a, 295, 314, 316, 317, 322, 326, 332, 352, 360, 373, 382, 383, 386, 413, 414, 417, 422, P 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 57, 107a, 115, 119, 120, 167, 177, 186, 195, 197, 212, Q 1, 2a, 21, 71, 76, 82, 91, 94b, 98, 112a, 119, 154, 155, 162, 163, 166, 168, 169, 172, 176a, 177, 179, 181, 182, 188, 197, 198b, 211, 242; *bø.s* L 282, 286, 312, Q 164; *bøjs* Q 71, 74, 165; *bøj.s* Q 240; *bø.s* P 44; *bøs* L 244c, 270, 288, 289, 289b, 290, 294, 316, 318, 318b, 320a, 320c, 321, 324, 325, 329, 330, 331, 331b, 369, 370, 371, 372, 374, 377, 382, 419, 420, 421, 422, 426, 429a, 432, 434, P 58, 113, 117, 118, 118a, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 176a, 177a, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 197, 214, 218, 219, 220, 223, 224, 227, Q 14, 19a, 19b, 20, 22, 27, 32a, 33, 77, 88, 95, 97, 99*, 101, 111, 113a, 158a, 159, 193, 204a, 209; *bø.s* Q 79a; *bøj.s* P 192, Q 75, 78, 79, 79a, 80, 152, 153, 156, 157, 157a, 160, 161; *bøš* L 422, 423, 424, Q 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 15, 96c; *bys* P 50; *bes* Q 94, 170; *bēs* L 356, 358, 359, 364, 366, 367, 368, 368b, 415, 416, 417, 418, Q 2, 3, 5, 72, 83, 84, 87, 89, 90; **bos:** *bos* Q 96d; *bøš* Q 199; **domhuis:** *domhūs* L 286; **huis:** *hūs* L 319; **het ijzer:** *hæt. ejzər* K 278; de volgende termen zijn benamingen voor het gat in de naaf waarin de bus wordt geplaatst: **busgat:** *bøs.gāt* L 294; **buskoker:** *bøskōkər* L 381; **navenhol:** *nāvəhōl* L 434; **spekkot:** *spekkūt* Q 83.

LUNS (zie kaart)

(N G, 50c; N 17, 63; JG 1a; JG 1b; Wi 13, add.; L 39, 22, add.; div.)

[Metalen spie die door een gat in het uiteinde van de wagenas wordt gestoken om te verhinderen dat het wiel van de as kan afdraaien. Zie ook afb. 216.]

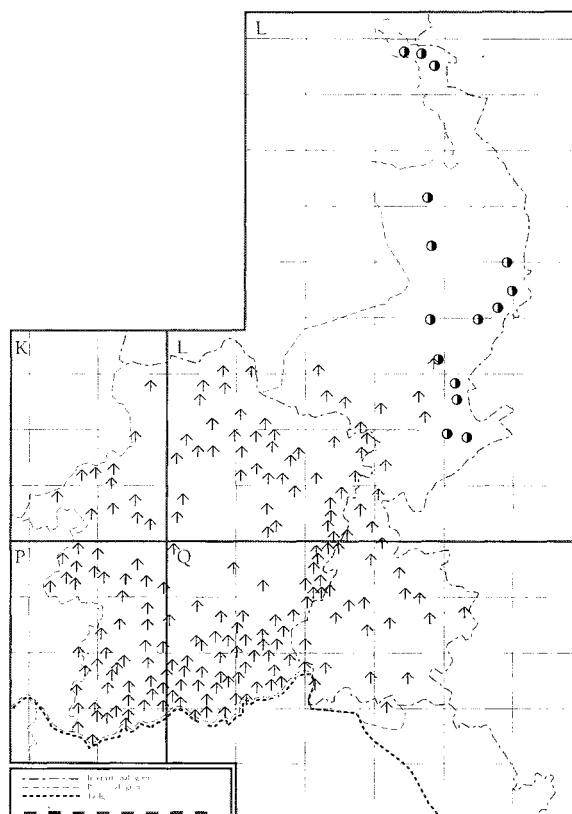
Afb. 216. lunzen

II.11

LUNS

↑ leun

● luns

leun: *lōn* K 278, 315, 317a, 353, 361, L 282, 286, 294, 312, 313, 314, 315, 318b, 326, 330, 352, 353, 354, 382, 414, 426, 432, 434, P 44, 45, 46, 49, 51, 119, 173, 179, Q 1, 18, 19b, 20, 21, 73, 76, 112a, 162, 163, 167, 169, 172, 175, 176a, 177, 179, 181, 182, 193, 198b, 240, 241, 242; *lō.n* K 360; *lō.²n* P 223; *lō²n* L 381, Q 33, 39, 113; *lōjan*, *lōwān* Q 119; *l'ōn* K 314, 315, 316, 318, 353, 357, 358, 359, L 413; *lō²n* P 220, Q 71; *lōnā* P 53; *lōn* L 289, 316, 317, 320c, 321, 325, 369, 370, 371, 372, 419, 420, 421, 422, 424, 429a, Q 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 33, 88, 96c, 97, 98, 99*, 101, 111, 119, 203a, 204a, 209; *lōn* Q 95, 204a; *lōjn* P 47, 58, 117, 118, 120, 176, 176a, 177, 177a, 184, 186, 187, 192, 197, 214, 218, 219, 227, Q 78, 79a, 80, 152, 153, 156, 157, 157a, 158a, 159, 160, 161, 164, 165, 166; *lōjn* P 174, 175; *lōjn* P 48, 115, 178, 182, 195; *lōjn* P 121, Q 77; *lōjn* Q 178; *lōnj* P 224; *lō²n* Q 155; *lōn* L 356, 358, 359, 360, 361, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 368b, 415, 416, 417, 418, Q 3, 5, 72, 87, 91, 93, 188; *lō²n* Q 171; *lōn* L 355, P 52, 56, 57, Q 2, 90; *lō²n* Q 94; *lō²n* Q 83; *lō²n* Q 82, 83; *lō²n* Q 168a, 170; *lien* Q 89; **karleun:** *karlōn*

Q 7; *karlōn* L 362; *kārlōn* Q 90; *kērlōn* P 55; *kār-lien* Q 89; **luns:** *lōns* L 211, 268, 270, 271, 295, 422; *lōnš* L 290; *lōns* L 163, 163a, 294, 331, 331b, 383; *lyns* L 159a, 244c; *lōn²zā* (mv.) L 384; **cale** (fr.): *kal* K 278, P 172, 188, 227, Q 1, 2a, 71, 78, 79; *kāl* P 120; **spie/spij:** *spej* L 414, 422, P 184, Q 2a, 4, 71, 174; *spēj* P 219; *spáj* Q 75; *spej* L 288, 289; *spēj* L 360; *spēj* P 49, 115, Q 2, 74; *spēj²* P 107a, 118a, 180; *spēj* P 167; *spi* K 278, 318, L 164, 165, 214, 265, 319, 373, 374, Q 77, 84, 154, 157a, 172; *špi* L 270, Q 22, 27, 211; *spī* P 44, Q 72; **asspie/-spij:** *asspēj* P 50; **kijl:** *kil* L 322, 423, Q 119; *kial* Q 96c; *kil* L 377; **pin:** *pen* L 269, 324, 329, 429, P 55, Q 19a; *pen²* L 373; **sluitpin:** *slūtpen* L 322a; **pen:** *pen* L 355; **aspen:** *aspen* Q 198b; **splitpen:** *špletpen* Q 197; *šplit-* Q 119; **splitnagel:** *šplēnāgāl* Q 94b; *šplit-* Q 119; **split:** *šplet* Q 35a; **goupille** (fr.): *kompil* K 278; *kāpel* Q 156; **pegel:** *pil* P 54; **tap:** *tap* L 322, Q 7; **klam:** *klām* L 423; **sleutel:** *slōtāl* K 317a; **slot:** *slwqt* Q 172.

LUNSSCHIJF

(N G, 50b; N 17, 64)

[Ronde, met het wiel meedraaiende schijf tussen naaf en luns die de naafbus afsluit zodat er tijdens het rijden geen vet of smeer verloren gaat en er geen vuil de naafbus kan binnendringen. Bij modernere, metalen fabrieksassen werd de lunsschijf vervangen door een metalen, dopvormige moer die op de as wordt geschroefd en met behulp van een luns tegen losdraaien wordt vastgezet. Van der Kloes en Van Helden (pag. 21) noemen dit type naafbus *halfpatentbus*.]

lunsschijf: *lōnsšif* L 270; **leunsschijf:** *lōnšif* L 434; *lōn-* Q 111, 204a; *lōnšejf* Q 95; **assen-schijf:** *asəšif* L 384; **asschijf:** *asšif* Q 113; **navenschijf:** *nāvəšif* Q 203a; **voorschijf:** *vyəršif* Q 111; *vər-* Q 204a; **voorstootschijf:** *vōrštūʔšif* L 270; **stootschijf:** *štūtšif* Q 33; *stūʔštūʔf* L 369; **slagschijf:** *šlaxšif* Q 119; *šlaxšif* L 382, Q 111; **knalschijf:** *knalšif* L 294; **klatschijf:** *klatsšif* Q 27; **klinkschijf:** *klenkšif* Q 27; **sluitschijf:** *slūtšif* L 381; **opsluitschijf:** *opšlūtšif* L 270; **slotschijf:** *šlōtšif* Q 113a; **stelschijf:** *stelšif* L 382; **schijf:** *sxʔf* L 164, 165, 268; *sxif* L 244c, 269, 282, 288a, 289b, 295; *šif* L 318b, 329, 330, 331, 373, 377, 383, 386, 429, 429a, 432, Q 9, 14, 18, 19a, 19b, 20, 21, 33, 97, 98, 99*, 101, 111, 112a, 119, 197, 204a, 209, 211; *sxēf* K 358; *šwif* L 423; *šejf* L 322a, Q 94b, 96d, 178, 198b; *šejf* L 420, Q 193; *šejf* L 372, 422; *šjif* L 318b, 321, 325, 371, 374; *šjif* Q 77; *šēf* L 416; **rondelle (fr.):** *rōndel* L 286, P 48, 51, 55, Q 1, 2, 77, 156; *rōn'del* P 51; *rōndel* K 314, P 44, Q 96c; *rōn'del* K 278; *rōndel* L 360; *rōndel* Q 7; **domplaat:** *dumplōt* K 353; **slagring:** *slōxrenk* Q 176a; *šlāxrenk* Q 32a; **buitenste slagring:** *butəstə šlāxrenk* Q 39; **stootring:** *stūtrenk* L 317; *stūʔt-* L 290; *stūʔtrenk* L 416; **gangring:** *ganxrenk* L 326; **voorstete ring:** *vōrštə renk* Q 39; **ring:** *renk* K 278; *rēnk* Q 93; *renk* L 368b; **ringetje:** *rēnskə* Q 77; **leunplaat:** *lōʔnplōʔt* Q 71; **plaat:** *pʔlōt* K 318; **leunlip:** *lōnlōp* K 357.

SCHUTKAP

(N G, 50d; N 17, 64; monogr.)

[Metalen kap die het uiteinde van de modernere, gietijzeren fabrieksas beschermt tegen stof en vuil. De schutkap wordt meestal in het voorste deel van de naafbus vastgeschroefd en draait dan mee met het wiel. Van der Kloes en Van Helden (pag. 21) noemen dit type naafbus *Collings patentbus*. De schutkap kan met behulp van een speciale sleutel worden verwijderd. Zie ook het lemma WIELSLEUTEL, CHAPEAUSLEUTEL.

Er bestaan ook uitvoeringen van de naafbus waarbij een dopvormige moer op de van schroefdraad voorziene as wordt vastgedraaid en met behulp van een luns wordt geborgd. Bij Van der

Kloes en Van Helden (pag. 21) wordt dit type naafbus *halfpatentbus* genoemd. De opgaven van de respondenten uit L 268 en L 320c (*chapeau*) zijn benamingen voor deze moer.

In Meerlo-Wanssum e.o. (L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a) heeft het woord *luns* (vgl. het vorige lemma) een betekenisverschuiving ondergaan: men gebruikt het daar specifiek voor de „dop van de as van het karwiel” (v.d. Voort, pag. 188).]

leundop: *lōndop* Q 204a; **smeerdop:** *šmiərdop* Q 111; **raderdop:** *rājərdop* L 382; **dop:** *dop* L 159a, 163, 163a, Q 111; **chapeau (fr.):** *šapō* L 268 (ijzeren moer die op het eind van de as wordt geschroefd en met een luns wordt vastgezet), 270, 289, 294, 320c (idem), 331, 331b, 381, 382, 383, Q 19b, 20, 119, 193; *šapow* P 227; **dra-peau:** *trāpō* L 322; **hoed:** *hūt* Q 179; *hōt* L 322a; **hoedje:** *hōtja* Q 22; **luns:** *lōns* L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a; **askop:** *askop* L 434.

ACHTERSCHIJF

(N G, 50a; N 17, 56; JG 1b, add.)

[Ronde, met het wiel meedraaiende schijf tussen de naaf en de stootring van het asblok. De achterschijf verhindert dat er tijdens het rijden vet of smeer verloren gaat en vuil de naafbus kan binnendringen.

Woordtypen met als tweede lid het woord *-ring* komen ook voor in het lemma STOOTRING (WLD I.13).]

achterschijf: *axtəršif* L 382, 434, Q 20, 111; *ātəršif* Q 204a; **achterstootschijf:** *axtərštūtšejf* Q 95; *axtərštūʔšif* L 270; **stootschijf:** *stōʔšif* L 381, 382; *štōt-* L 383; *stūʔt-* L 320c; *stūʔšif* L 270; **slagschijf:** *šlāxšif* Q 119; *šlāxšif* L 386, Q 111, 204a; **knalschijf:** *knalšif* L 294; **klinkschijf:** *klenkšif* Q 117a; **assenschijf:** *asəšif* L 295; **schijf:** *šif* L 330, 377, Q 19b, 33, 101, 197, 209; *šjif* L 318b; **stootplaat:** *stōtplāt* L 164, 165, 322a; *štōt-* L 331, Q 18; *štōʔt-* L 426; *štōʔt-* L 429, Q 22; *stūʔt-* L 268, 269, 321, 373; *stūt-* L 266, 289, 318b, 422; *štwt-* Q 99*; *štwt-* Q 19a, 97; *stūʔtplōt* K 318; *stōʔtplōwat* K 278; **scheenplaat:** *šēnplōt* Q 93; **stootscheen:** *stūʔtsxēn* Q 2; *štōʔtšēn* Q 32a; *štōʔt-* Q 98; *štūʔt-* Q 113; **schijfschenkel:** *šifšejnkəl* Q 9; **schenkel:** *šēnkəl* Q 111; *šēnkəl* Q 193; *šejnkəl* L 416; **rondelle (fr.):** *rōndel* Q 96c; *rōndel* K 314, P 48, 51, Q 1, 78; *rōn'del* K 358; *rōndel* K 353; *rōn'del* L 364; **sluitring:** *slūtrenk* L 416; **slagring:** *šlāxrenk* Q 113; *slōxrenk* Q 176a; **stootring:** *stōʔtrenk* L 289; *stūt-* L 368b; *stūʔtrenk* L 369; *stūʔtrenk* L 282; *stūʔtrenk* K 357; *stūʔt-* L 416; *stūʔt-* L 290; *stūʔt-* L 316, 317; *stūt-* L 360; *stōwt-* P 186, 197; *štōʔt-* L 325; *stūtrenk* L 372, Q 71; *stūʔttri.nk* L 314; **stutz-/stotsring:** *štutsrenk* Q 211; **achterste ring:** *ekəštə renk* Q 39; **ring:** *renk* L 265; *rēnk* L 429a; *renk* Q 77; *rējnk* Q 78; *rējnk* P 107a.

MIDDENNAAFBANDEN

(N G, 43e; N 17, 60; JG 1a; JG 1b; L 39, 22 add.; monogr.; div.)

[De ijzere banden om het brede gedeelte van de naaf, aan weerszijden van de spaken. Zie ook afb. 214 en de lemmata MUILBAND en ACHTERNAAFBAND.]

naafbanden: L 426; *nāf.ban* L 421 (enk. – *ba.nt*), Q 9 (enk. *ba.nt*; 4 stuks), 10 (3 stuks), 13, 96c, 198b; *nāf.bajnj* L 420; *nāf.bájnj* Q 11 (enk. – *ba.nt*); *nāf.ben* L 365 (enk. – *bā.nt*), 416 (enk. – *ba.nt*), 417 (enk. – *ba.nt*), 418 (enk. – *ba.nt*); *nāf.*– Q 88 (enk. – *ba.nt*); *nāf.*– Q 171 (enk. – *bā.nt*), 175 (enk. – *bā.nt*); *nāf.bent* L 268; *nāf.benj* L 294, 325, 331, 359, 369, 371 (enk. – *bāj.njtj*), 372 (enk. – *bā.nt*), 382, 415 (enk. – *bā.nt*), 419 (enk. – *bā.nt*), 426; *nāf.*– Q 172; *nāf.bejnj* L 319, 361 (enk. – *bā.nt*), 368 (enk. – *ba.nt*); *nāf.bēn* Q 87 (enk. – *bā.nt*), 90; *nāf.bej* L 268, 270, 295, Q 97, 111, 119, 203a, 204a; *nāf.bā.nt* (enk.) Q 174; *nāf.bā.nt* (enk.) Q 91, 94; *nāf.bantj* (enk.) L 288a; **aafbanden:** *āf.ben* Q 188; *āf.benj* L 370 (enk. – *ba.njtj*); *āf.bejnj* L 367 (enk. – *bā.nt*); **kleine aafbanden:** *klejn āf.ban* Q 12 (enk. – *ba.nt*); **navenbanden:** *nāvaban* L 424 (enk. – *bā.nt*), Q 6 (enk. – *bā.nt*), 7 (enk. – *bā.nt*); *nāf.bentj* L 289; *nāvabenj* L 330, 384, Q 15, 21, 27, 33 (enk. – *bantj*); *nāvabenj* Q 111 (2 stuks), 119; *nāvabant* (enk.) Q 19b; *nāvabantj* (enk.) L 434; **avenbanden:** *āvaban* Q 8 (enk. – *ba.nt*); *āvabenj* L 290; **dombanden:** *domban* K 314 (enk. – *bant*), L 364 (enk. – *bā.nt*), Q 4 (enk. – *bant*); *dombān* L 353 (enk. – *ba.nt*), P 175, 218 (enk. – *bānt*); *dom*– K 278, 315 (enk. – *bánt*), 316 (enk. – *bánt*), 318 (enk. – *ba.nt*), 358 (enk. – *bant*), 359 (enk. – *bā.nt*), 360 (enk. – *bā.nt*), 361 (enk. – *ba.nt*), L 352 (enk. – *bā.nt*), 413 (enk. – *ba.nt*), 414 (enk. – *ba.nt*), P 51 (enk. – *bā.nt*), 53 (enk. – *bā.nt*), 55 (enk. – *bā.nt*), 56 (enk. – *bā.nt*), 57 (enk. – *ba.nt*), 118a (enk. – *bā.nt*), 176a (enk. – *bā.nt*), Q 2a (enk. – *ba.nt*), 162 (enk. – *bā.nt*), 168a (enk. – *ba.nt*), 240 (enk. – *bā.nt*); *dum*– P 44 (enk. – *bant*), 45 (enk. – *ba.nt*), 46, 49, 50, 113 (enk. – *bānt*), 115, 177, 177a (enk. – *bā.nt*); *dombā³nj* Q 167; *dombān* L 355 (enk. – *ba.nt*), P 178 (enk. – *ba.nt*); *dum*– P 48 (enk. – *bant*); *dombēn* Q 182 (enk. – *bā.nt*); *dombē³n* P 195 (enk. – *bā.nt*); *domt*– Q 159 (enk. – *bā.nt*); *domben* P 186; *dom*– Q 89, 177 (enk. – *ba.nt*), 181 (enk. – *bā.nt*), 241 (enk. – *bā.n*); *dombenj* L 317 (enk. – *bā.nt*), 366 (enk. – *bā.nt*); *dombēn* L 282 (enk. – *ba.nt*), P 220, 223, Q 75 (enk. – *bā.nt*), 77 (enk. – *bā.nt*), 79 (enk. – *bā.nt*), 79a (enk. – *bā.nt*), 153 (enk. – *bā.nt*), 154; *dom*– L 312 (enk. – *ba.nt*), 313 (enk. – *ba.nt*), 314 (enk. – *ba.nt*), 315 (enk. – *bā.nt*), 363 (enk. – *bā.nt*), P 58 (enk. – *bā.nt*), 120 (enk. – *bā.nt*), 192 (enk. – *bā.nt*), Q 2a (enk. – *ba.nt*), 71 (enk. – *ba.nt*), 72 (enk. – *ba.nt*), 73, 74, 76, 80, 83 (enk.

– *ba.nt*), 84 (enk. – *bā.nt*), 155 (enk. – *bā.nt*), 157 (enk. – *bā.nt*), 157a, 161, 162 (enk. – *bā.nt*), 163 (enk. – *bā.nt*), 164, 165, 166, 168, 170 (enk. – *bā.nt*); *dum*– P 173, 176 (enk. – *bānt*), 187 (enk. – *bā.nt*), 188 (enk. – *bā.nt*), Q 2 (enk. – *bānt*), 178; *dombē³n* Q 83 (enk. – *bā.nt*); *dombē³n* P 118 (enk. – *bā.nt*); *dombē³n* P 184; *dombenj* P 119 (enk. – *bā.nt*); de volgende opgaven zijn enkelvoud: *domba.nt* P 214; *dom*– L 316; *dombānt* P 179; *dom*– K 317a; *dumbānt* P 172; *dom*– P 182, 219; *dombā.nt* Q 152, 160; *dombā.nt* L 360, P 52; *dqm*– Q 158a; *dombānt* K 315, 353; **slagbanden:** *slī.x.ba.jnjt* (enk.) L 362; **speekbanden:** *spjæk.banā* K 353; *spejk.ben* Q 95; *spejk.benj* L 382; *špejk.bej* L 270 (enk. – *banj*), Q 20; *špejk.bant* (enk.) Q 111, 204a; *špejk.bantj* (enk.) L 434; **spekenbanden:** *spejkabenj* L 381; **steekbanden:** *štek.bej* Q 204a; **karbanden:** *kārbenj* Q 172; **banden:** *banā* K 353 (enk. *bánt*); *bān* P 47 (enk. *bant*), 107a (enk. *bā.nt*); *bān* Q 1 (enk. *bā.nt*); *ben* Q 95 (enk. *bānt*), 169 (enk. *ba.nt*); *bēn* P 121 (enk. *bā.nt*), 227, Q 3 (enk. *ba.nt*), 5 (enk. *ba.nt*), 82 (enk. *ba.nt*); *benj* Q 14; *bej* Q 112a, 113a; *bā.nt* (enk.) P 197; *bā.nt* (enk.) L 422; **dombandjes:** *dombēntšas* Q 242; **domrepen:** *dqmre.pā* L 354; *dqmre.pā* P 174; *dumrīpā* Q 2; *domriap* (enk.) L 286; *dqmre.pā* (enk.) L 355; het volgende woordtype is enkelvoud: **reep om de naaf:** *rejp. om dā nāf* L 423; **repen:** *ripā* P 53; *ripā* L 266, P 180, 224; *rej.pā* L 356; *rejpā* L 322a; *rijap* (enk.) P 214; **domringen:** *domrej* K 357; *dum*– Q 3; *dqmrej* Q 77; *domre.ŋk* (enk.) L 316; *dumre.ŋk* (enk.) P 171; **naafringen:** *nāfrenā* L 159a; *nāfrenj* Q 198b; **navenringen:** *nāvarenj* Q 178; *nāvare.ŋk* (enk.) Q 7; **ringen:** *renā* L 432; *renj* K 278 (enk. *renj*), L 429a (enk. *re.ŋk*), Q 2; *r.ēj* Q 193; *re.ŋk*, *re.ŋk* (enk.) Q 3; *re.ŋj* (enk.) L 368; de volgende opgave is een collectivum: **beslag:** *baslā.x* L 422.

MUILBAND (zie kaart)

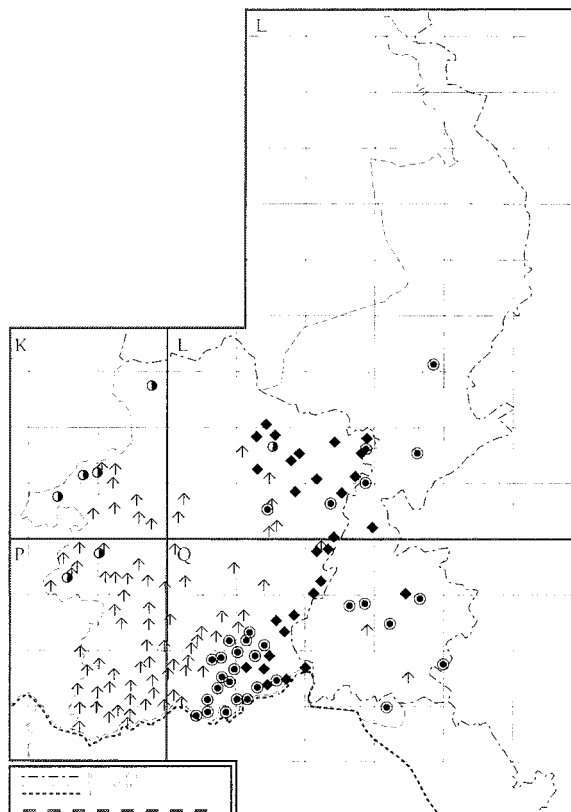
(N G, 43c; N 17, 60a; JG 1a; JG 1b; Vld.; div.)

[Brede, ijzere band om het uiteinde van de naaf die voorkomt dat er aarde en modder op het aseinde terecht komt. De muilband heeft soms een rechthoekig uitgekapt opening die afgedekt wordt met een klepje. Door de opening kan men de luns uit de as trekken zodat het wiel van de as kan worden verwijderd, bijvoorbeeld wanneer de as gesmeerd moet worden. Zie ook afb. 214.]

muilband: *mowlbant* P 51; *mōl*– P 48 (mv. – *ban*); *mōwl*– L 360; *mōlbānt* K 278; *mōlbānt* K 314; *mōl*– K 353; *mōlbānt* K 315; **snuitband:** *snāt.bant* P 173, 178; *snōt*– K 357, 358, P 45, 47, 48, 224; *snōt*– Q 1; *snōt*– P 44; *snūt*– Q 7; *snūt*– Q 101; *snōts*– Q 204a; *snāt.bānt* P 179, 180; *snōt*– K 315, 316, Q 2; *snōt.ba.nt* K 361, L 414 (mv. – *bān*), Q 2a (mv. – *bēn*), 72; *snōt*–

MUILBAND

- muilband
- ◆ naafband
- naas/naasband
- ↑ snuit/snuutband

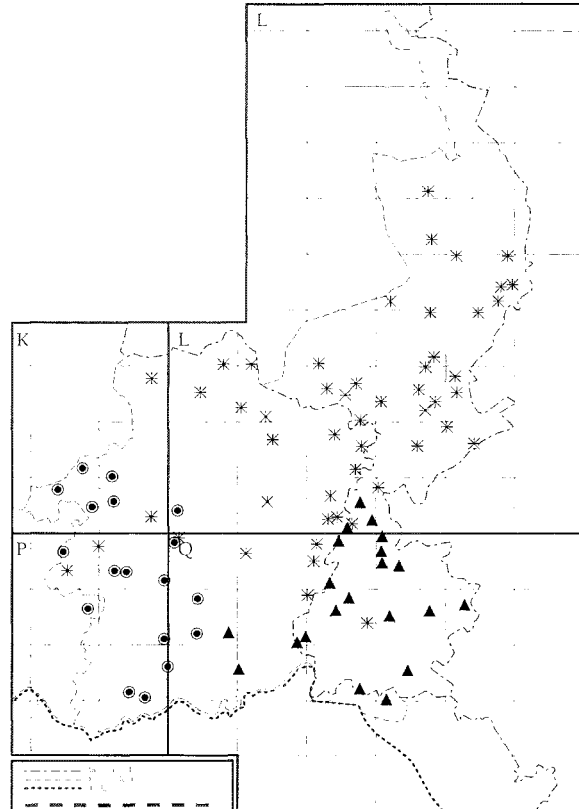
P 56; *snē.t.*– K 318; *snēt.*– P 214; *snē.t.*– Q 2a; *snū.t.*– L 363, 366; *snū.t.bā.nt* L 416 (mv. –*bēn*), 417 (idem), 418 (idem), Q 5 (mv. –*bēn*); *snq.wt.*– Q 3 (mv. –*bān*), 82 (mv. –*bēn*), 83 (idem); *snō².t.*– P 187; *snō².t.*– Q 73; *snō².t.*– Q 165; *snē.t.*– K 360, P 51; *snēt.*– K 359, P 53, 55; *snē.t.*– P 118a; *snējat.*– P 54; *snē.t.*– K 357; *snāt.bānt* P 176; *snō².t.bā.nt* P 119, 120, 121, 188, 192, 220, 223, Q 75, 78, 79, 79a, 152, 153 (mv. –*bēn*), 156, 157; *snō².t.*– P 195; *snō².t.*– P 58, 118; *snō².t.bā.nt* Q 1 (mv. –*bān*); **naasband**: *nās.bant* Q 111; *nōs.bā.nt* Q 177, 178, 242; *nō²s.*– Q 168a; *nōs.bā.nt* Q 168, 181, 182; *nōs.bā.nt* Q 162, 163; *nō²s.*– Q 77, 89, 155, 167, 241; *nōs.bā.nt* Q 158a, 170; **leunband**: *lōjnbā.nt* P 195; **band van de leun**: *bā.nt van dā lōn* L 282; **voorband**: *vōrbant* Q 1, 19b; *vōrbantj* L 381, 382; *vōrbentj* Q 15; *vōrbanj* L 270; **kopband**: *kop.bant* Q 95; *kop.benj* (mv.) L 294; **domband**: *dōmbant* K 361, Q 176a; *dum*– P 48; *dōmbā.nt* L 356; *dumbānt* K 353; *dumbānt* P 113, 117; *dom*– Q 71; *dōmbā.nt* Q 78; *dom*– P 176a, Q 83 (mv. –*bē²n*), 159, 160; *dum*– P 121; *dōmbā.nt* L 360, 367; *dōm*– L 354, P 52;

dōmbanj Q 119; *dōmbēn* (mv.) L 314; **naafband**: *nāf.bā.nt* L 317, 358, 359, 365, 368, Q 11 (mv. –*bājnj*), 12; *nāf*– Q 88; *nāf*– Q 169; *āf.bā.jnjt* L 362; *āf.bā.njtj* L 370; *nāf.bā.jnjtj* L 371 (mv. –*bē²j*); *āf.bā.nt* Q 188; *nōf*– Q 174, 179; *nāf.bā.nt* L 361, 372, 419; *nōf*– Q 87, 91, 171; *nāf.bā.njtj* L 369; **buitenste naafband**: *būtəstə nāf.bant* Q 39 (mv. –*bē²j*); **grote naafband**: *gru²tə nāf.bā.nt* L 415; **navenband**: *nāvəbā.nt* L 424, Q 6 (mv. –*bān*), 7; *nōvə*– Q 178; **voornavenband**: *vōrnāvəbantj* Q 27; **navenband voor**: *nāvəbantj vōr* L 434; **band van de naaf**: *bā.nt vān dā nāf* Q 8; **naafbandje**: L 319; **kopband**: *kop.bā.nt* Q 175; **stootband**: *štoat.bant* Q 22 (mv. –*bē²j*); **kroonband**: *kruənba.nt* Q 9; **tuitband**: *tū.t.bā.nt* Q 13; **pijpband**: *pī.p.bant* Q 204a; **pijpenband**: *pīpəbant* Q 111, 196, 196a; **ijzeren band**: *īzərən bānt* L 164, 165; **band**: *bānt* K 278 (mv. *bān*); *bā.nt* L 422, Q 94 (mv. *bēn*); *bantj* L 320a (mv. *bē²j*), 324 (idem), 329 (idem); **domreep**: *dōmriəp* L 282; **reep**: *rej.p* L 423; *rejp* L 269, Q 156; *riəp* L 265; **naasring**: *nōsre.ŋk* Q 90; **vooring**: *vōrreŋk* Q 101; **buitenring**: *būtəreŋk* L 331;

II.11

SLIJKVANGER

- ▲ drek(–)
- moos(–)
- * slijk(–)

buitenste naafring: *butənstə nēfrenk* L 326; **naafring:** *nōfrenj* Q 198b; *nāfrenk* L 377; **navenring:** *nāvərenk* Q 113; *nāvərēnk* Q 209; **bandring:** *bantrenk* L 289; **ring:** *rēnk* Q 193; **ijzer:** *īzər* L 324; **domsnuut:** *dōmsnūt* L 352; *dōmsnūt².t* Q 161; *dom–* Q 71, 74, 80; *dumsnūt².t* P 177a; *dumsnūt².t* P 177; *dumsnūt².t* P 172; **snuitdom:** *snūt².t.dom* Q 72; **snuut van de dom:** *snūt².t.van ə dom* Q 157a; *snūt².t.van də dum* P 115; **snuut:** *snūt* P 174, 175, 182, 219; *snūt².t* L 413, Q 76; *snūt².t* P 57, 184, 186, 197, Q 156, 164, 166; *snūt².t* P 46; *snūt².t* P 55; **naas:** *nās* L 294, 371, 373, 382, 416, 420, Q 97, 98, 112a, 209, 211; *nās²* Q 154, 240; *nās* Q 84; *nās* Q 93; **naafnaas:** *nāfnās* L 423; **neus:** *nēs* Q 77; **domkop:** *dōmkop* L 286; **toet:** *tūt* L 290, 318b, 331, 331b.

ACHTERNAAFBAND

(N G, 43d; N 17, 60b; Vld.)

[De ijzeren band om het achtereinde van de naaf, aan de kant van de wagen. De achternaafband is doorgaans smaller dan de muilband. Zie ook afb. 214.]

achterband: *axtərbant* Q 1, 19b; *ātər–* Q 204a;

axtərbantj L 381, 382, 434, Q 20; *axtərbentj* Q 15; *axtərbantj* L 270 (mv. *–benj*); *axtərbentj* (mv.) L 294; **strijkband:** *štrīk.bant* Q 196, 196a; **kontband:** *kōnt.bant* Q 95; **votband:** *vōt.bant* Q 111, 204a; **vottenband:** *vōt.bānt* Q 197; **binnenennaafband:** *be-nənāf.bantj* Q 119; **binnenste naafband:** *benāstə nāf.bant* Q 39; *benāstə nāf.bantj* L 383; **achternavenband:** *axtər-nāvəbantj* Q 27; **naafband:** *nāf.bant* L 369, 416, Q 96c, 111; *nāf.bānt* L 163 (mv. *–bēnt*), 163a (mv. *–bēnt*); *nāf.bantj* L 320c; de volgende opgaven zijn meervoud: *nāf.benj* L 372; *nāf.benj* Q 19a, 32a; *nā(ə)j–* L 317; *nāf.bent* L 271; *nāf.bentj* L 289, 289b; **navenband:** *nāvəbenj* (mv.) L 331, 331b; **binnenste navelband:** *benāstə nāvəbantj* L 330 (mv. *–benj*); **domband:** *dōmbant* K 358, 361, Q 176a; *dum–* Q 2, 78; *dombānt* K 278 (mv. *bān*), Q 71; *dōmbēnt* K 314 (mv. *–ban*); *dōmbēn* (mv.) Q 156; *dōmbēn* (mv.) Q 78; **asband:** *as.bānt* K 353; *as.bantj* L 322, 382; **ijzeren band:** *īzərən bānt* L 164, 165; **band:** *bant* K 318, 322a, P 51, Q 1; *baənt* L 422; *bantj* L 320a (mv. *benj*), 324 (mv. *benj*), 329; *bān* (mv.) K 278; *bēn* (mv.) L 416; *bēnt* (mv.) L 269; **naafreep:** *nāfrējp* L 423; **domreep:** *dōmriəp* L

282; **reep**: *rēp* L 373, 420, 422, Q 35a, 77; *rēp* Q 93; *riap* L 265, 316, P 107a; *rejap* K 278; *rejp* L 295, 321, 374, Q 98; *rējp* L 317, 371; **bandring**: *bantrenk* L 289; **achterring**: *axtarrenk* Q 101; **binnenring**: *benarenk* L 270, 331; **binnenste naafring**: *benastā nēfrenk* L 326; **naafring**: *nōfren* Q 198b; *nāfrenk* L 268; *nāfrēnk* L 360; **navenring**: *nāvareŋ* Q 113; **domring**: *dōmren* L 286; *dumrenk* P 54; **ring**: Q 22; *reŋ* P 55; *renk* K 357, L 244c, 373, Q 79a, 101, 112, 178; *rēnk* Q 7, 193, 209; *reŋ* P 186, 197; **toet**: *tūt* L 290.

SLIJKVANGER (zie kaart)

(N 17, 68; N G, 50e)

[Metalen plaat boven de as, tussen het asblok en de binnenzijde van de naaf, die dient als bescherming tegen van het karwiel afvallende modder.]

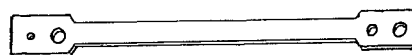
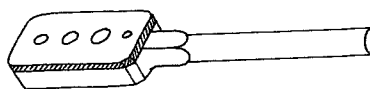
slijkvanger: *slik-vaŋar* L 266, 269, 271, 371; *slik-* L 422; *šlik-* Q 101; *slikveŋar* L 295; *šlik-veŋar* L 270, 329, 330; **drekvanger**: *drekv-veŋar* Q 20; **pratsvanger**: *prats-veŋar* Q 119; **slijkplaat**: K 361; *slikplāt* L 211, 265, 368b, 416, 422, Q 9, 96c; *sli⁽²⁾k-* L 317; *slik-* L 268, 289, 294, 318b, 320a, 320c, 322a, 369, 382, 429a; *sli²k-* L 423; *sli²k-* L 290, 369; *šlik-* L 294, 325, 331, 331b, 383, 432; *šli.k-* L 270, 295; *slejk-* L 420; *slejk-* L 360, 372; *sli²kplāt* L 317; *slējkplāt* P 51, Q 4; *slējkplāt* Q 1; *slikplōt* Q 96d; *slejkplōt* Q 1; *slikplōt* L 286; *slik-* L 314; *slējkplōt²* P 48; *slikplot* L 316; **dreksplaat**: *dreksplāt* L 426, 429a, 434, Q 14, 18, 19b, 22, 32a, 33, 94b, 95, 97, 99*, 111, 113, 197, 204a, 209; *dreksplōt* Q 77, 176a; **dreksplaat**: *dreksplāt* Q 119; **moosplaat**: *mōsplāt* K 357; *mōsplāt* K 358; *mōsplāt* L 414; *mōws-* Q 156; *mō²s-* Q 2; *mij²s-* Q 1; *mōsplōt* K 353; *mōwsplōt* Q 78; *mōsp²lōt* K 318; *mōsplōt²* P 44; *maws-* P 186, 197; *mōwsplōt* Q 79a; *mōwsplōwāt* P 107a; *mōwsplōwāt* Q 78; *mōwas-* P 54; *mōsplowāt* P 55; *mō²splōt* Q 71; *mōwsplōajt* Q 156; **modderplaat**: *mōdarplāt* L 159a; **sladderplaat**: *sladərplōt* Q 93; **fladderplaat**: *fladərplōt* Q 178; **stofplaat**: *stofplāt* L 268; **beschermplaat**: *bəšermplāt* Q 211; **schermplaat**: *šermplāt* Q 39; **asplaat**: *asplāt* L 381; **plaat**: *plāt* L 324, Q 101; **slijkplaatje**: *slikpletjā* L 282; *slikplētjā* L 271; **slijkband**: *slik-bānt* L 244c; *šlik-bant* L 386; **slijkbred**: *slik-brēt* L 326; **slijkblad**: *slik-blāt* L 321; **slijkkap**: *slikkap* Q 7; **moos scherm**: *mōssxerŋ* K 314.

Nagelsmid/maker van bouten

NAGELIJZER

(N 33, 292; N 33, 332; N 66, 19)

[Stuk ijzer met ronde en vierkante gaten van verschillende afmetingen, waarin men de pinnen van de nagels plaatst om er een kop aan te slaan. Het nagelijzer wordt ook gebruikt voor het vormen van de koppen aan klinknagels. Zie ook afb. 217.

Afb. 217. nagelijzers

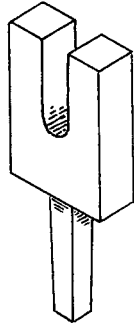
Koperen klinknagels werden vroeger volgens de zegsman uit L 210 gedraaid uit koperen plaat en vervolgens door het *klinknagelijzer* geslagen, waardoor er een kop op kwam. In L 329 werd het van verschillende ronde, vierkante en platte gaten van verschillende afmetingen voorziene nagelijzer boven het schroodgat van het aambeeld gelegd. De klinknagel werd vervolgens in één van deze gaten geplaatst. Door met een hamer op de voorgestuite kop van de klinknagel te slaan nam deze de vorm aan van het betreffende gat. De kop werd afgewerkt met een *dopper*. Zie ook de toelichting bij het lemma DOPPER.]

nagelijzer: *nāgalīzar* L 159a, 271, 321, 330, Q 95, 99*, 111; *nōgal-* Q 88; *nōgālēzar* K 353; **nagelenijzer**: *nēgalīzar* L 299; *nēgal-* L 165, 192a, 213, 217; *nēal-* Q 116; **smeednagelijzer**: *smiānōgālējzar* Q 83; **klinknagelijzer**: *klenknāgalīzar* L 210; **rivetijzer**: *rəvet-īzar* L 423; **nagelenmal**: *nēgālmāl* L 382, Q 18; **nagelvorm**: *nāgalvōram* L 290, 291, Q 111; **vorm**: *vōram* Q 121b; **vormijzer**: *vōramējzar* P 47; **zetijzer**: *zēt-īzar* L 321; **nagelblok**: *nāgalblōk* Q 113; **mof**: *muf* P 219; **schijf**: *šājf* Q 83.

KOPPENKLAUW

(N 33, 333a-b)

[Een in het schroodgat van het aambeeld te plaatsen werktuig, dat -ter vervanging van het nagelijzer- wordt gebruikt bij het aanwelen van zeshoekige en ronde koppen. Het bestaat uit een gaffelvormig metalen blok met aan de onderzijde een pin. Zie ook afb. 218.]

Afb. 218. koppenklaauw

koppenklaauw: *kopəkləw* L 217; **kopklaauw:** *kopkləw* L 271; **gaffel van de aanvilt:** *gafəl van də ānvilt* P 176b; **taque (fr.):** *tak* P 219; **leest:** *lēst* L 165; **mik:** *mek* L 299.

KOPPENKALIBER

(N 33, 333b)

[Werktuig dat bij het op maat smeden van zeskante koppen (van bijvoorbeeld bouten) wordt gebruikt om na te gaan of het werkstuk de juiste maat heeft. Het bestaat uit een langwerpige metalen plaatje waarin uitsparingen van verschillende maten zijn uitgestanst. Zie ook afb. 219.]

Afb. 219. koppenskaliber

koppenskaliber: *kopəkalibər* L 192a, 213; *kopəkalibər* L 217; **vormmaat:** *verəmməqt* P 219; **maatmal:** *mətmal* Q 116; **mal:** *mal* L 290, 291; **pasmaat:** *pasməqt* L 321.

Hoefsmid

Hoefstal

HOEFSTAL, NOODSTAL (zie kaart)

(N 33, 6; N 33, 374; S 14; L 1a-m; L 1u, 96; L B2, 278; A 43, 15; JG 1a, 1b, 2c; monogr.)

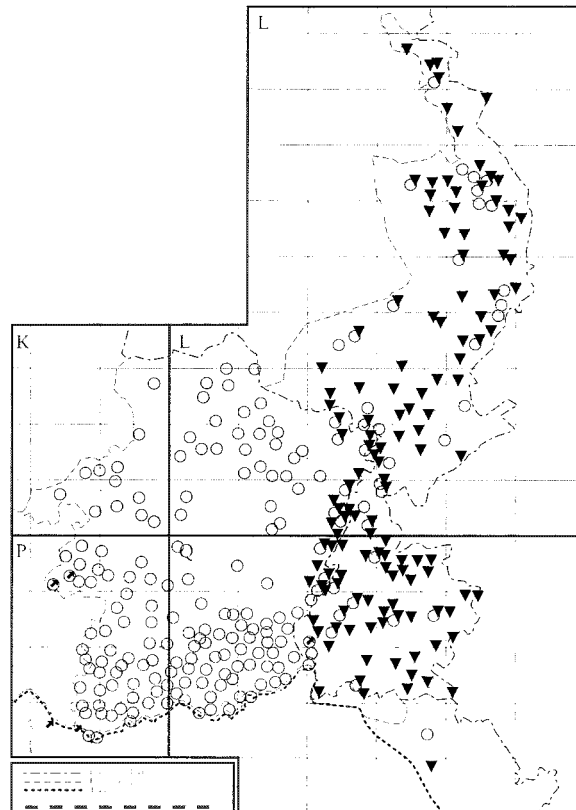
[Een uit houten planken of metalen buizen vervaardigd gestel dat vóór of in de smidse is opgesteld. Wanneer een paard moet worden beslagen, wordt het in de hoofstal geplaatst. Zie ook afb. 220.]

hoefstal: *hufstal* K 278, 315, 317a, 353, 360, L

165, 209, 265, 282, 286, 288a, 314, 352, 353, 354, 355, 368, P 47, 48, 50, 55, 56, 57, 172, 173, 176b, 179, 188, 213, 215, 218, 219, 220, Q 1, 75, 80, 86, 154, 168; (h)uf- P 176; uf- P 115, 176, 227; hüf- K 314, 315, 316, 353, 358, P 47, 49, 117, 174, 180, 186, 224, Q 2, 3, 71, 74, 89, 157a, 160, 240; (h)üf- Q 83; üf- P 176a; hüf- P 113; hu+wf- P 44, 45; huwf- P 182; hōf- L 266, 269, 288, 319, 320, 321, 360, 367, 369, 371, 381, 385, 416, 421, 431, Q 7, 18, 95; ōf- L 423, Q 12; hōf- L 417, 419; howf- K 357, P 46, 51; hü²x- L 288; hōfstal L 296, 333, 374, 426, Q 97, 99, 99*, 111; hqwf- L 429; hōfstal.l L 316a, 317, 319, 356, 360, 362, 364, 365, 366, 367, 368, 415, 416 (mv. -stel), 417 (mv. -stel), 418 (mv. -stel), Q 87, 88, 91, 96c, 172; huf- K 358, L 286, 312, 313, 315, 316, 353, 413, P 58, Q 3 (mv. -stel), 5 (mv. -stel), 76, 77, 153, 167, 168, 169, 241; uf- Q 11; hüf- L 414 (mv. -stel), Q 1 (mv. -stel), 2a (mv. -stel), 71 (mv. -stel), 72 (mv. -stel), 79, 80, 81a (mv. -stel), 82 (mv. -stel), 84, 170, 177; üf- Q 83; hü.f- P 186, 192, Q 161, 166; hü.f- P 187; hüf- P 53, 178, Q 78; hüf- P 52; hqwf- Q 172, 178; hqjf- Q 94; hōfstal.l L 270; hufstäl L 214, 214a, 215, 217, 245b, 246a, 353; hōf- Q 12, 95, 102, 187; hqwf- P 184; hüaf- Q 93; hufstäl P 118a, 184, Q 73, 74, 155, 168a; hüf- Q 174; hü.f- P 195, 220, 223; hüf- P 118, 120; hü.f- P 177, 177a; h üf- P 121; hufstäl Q 253; hōf- L 299, Q 113, 196; hōfstal² L 432, Q 21; hü.fstäl P 188, 197, Q 160, 164; hüf- Q 79a, 157, 159; hüf- Q 152; huf- Q 75; hqjf- Q 171; hqwf- Q 175; hōf- L 358, 359, 361, 363; hufstäl K 318, 353, 359, 361, Q 158a, 163, 182; hüf- K 318, 357, Q 90, 242; hü.f- Q 165; h üf- Q 162; hōf- Q 188; hüx- K 360; hufstäl Q 181; hüf- Q 89, 156; hqwf- Q 179; hüf- P 119; hüfstäl P 175; hō²fstäl Q 78; noodstal: Q 17; nōtstal L 192a, 325, 369, 377, 379, 380, 382, 431, Q 102; nō²t- L 318; nōat- L 299; nō(t)- L 430; nqt- L 159a, 165, 191, 192, 213, 215a, 216, 217, 246a, 265; hqt- L 266; (n)qt- L 250; qt- L 164, 192, 209, 211, 250; nqt- L 267; nqt- L 215, 370, 371, 376; hqt- L 377; nōat- L 249, 289, 300, 427; not- L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; nqt- L 292, Q 14; nqt²- L 425; nōat- Q 18; nwat- Q 98; nqt- L 159a, 163, 192a, 213; hqt- L 266; nowt- L 319; nūt- L 246, 269a, 271, 288a, 297, 298; nū.t- L 266; nū²t- L 216a, 271, 295, 321, 422, 424; nū².t- Q 10; n ü²t- Q 10; nut- Q 96a; (n)ut- L 372; nuat- L 245, 271, 369, Q 9; n²uat- L 382; nuat- L 318b; nō²tsta.l Q 9; nuat- L 318b; nū²t- L 371, 372, 419, 420, 422, 423, 424, Q 6, 11, 12; nuqt- Q 13; nū.t- L 289; nūt- L 421, 425; ü²t- L 370; huat- L 318b; nōtsta.l L 331; nōtsta.l L 331, 429, Q 20, 29, 32, 33, 108; nō.t- Q 20; nō²t- Q 30; nō²t- Q 27; ō- L 327; nowat- Q 22, 32a; nqt- L 300, 330, Q 98, 101; hqt- Q 21; nqt- L 387, 432, Q 196; nqt²- L 377; nqt²- Q 109; nwqt- Q 97; nwat- Q 97; nwāt- Q

HOEFSTAL

- hoefstal
▼ noodstal
* travaille (fr.)

99, 99*, 103, 110, 111; *nūwat*– Q 117b; *nūt*– L 295, Q 98, 113, 116, 118, 208; *nūwt*– Q 202; *nū²t*– L 331, Q 111, 0112, 113, 192, 197; *ū²t*– Q 192; *nū.t*– Q 38, 203; *nut*– L 290, Q 104a, 105; *nuat*– Q 121b; *nqt*– Q 203; *nūtstāl* L 420; *nuat*– L 246; *nqt*– L 217, 0247, 248; *qt*– L 268; *nū²tstāl* L 299, Q 113, 116, 117a, 118, 192, 202, 222; *nut*– Q 198; *nū²tstāl* L 7; *nō^atstāl²* L 378, Q 16; *nqat*– L 320a; *ū^at*– L 328; *nuatsta.l²* L 369; *nqīstāl²* Q 21; *noat*– L 432; *nqt*– L 290, 291; *hqt*– L 291; *nū²t*– L 324, Q 35; *n²ū²t*– L 330; *nō²tstāl⁽²⁾* L 323; *nū²t*– L 290, 291; *nū²tstāl* Q 278; *nqtsāl* Q 208; *qstāl* Q 207; *ostāl* Q 204a; **smidsestal**: *smetsstal* L 374; **smis(se)stal**: *smesstal* Q 83; **travaille (fr.)**: *travaljā* Q 95; *trā`valā* P 214; *travālā* P 211; *trā`vālā* P 47; *travelā* P 48, 164; **hoefgestel**: *huf:gāstēl* Q 253; **hoefrek**: *hufrek* K 278.

HOEFBALK

(N 33, 375)

[Elk van balkjes of stangen aan de voor- en achterzijde van de hoefstal waarop de voet van het paard rust tijdens het beslaan.]

hoefbalk: *hōf.balək* Q 113; **zijbalk**: *zej.balək* L 290, 291; *zē*– K 353; **kapsteun**: *kapstūⁿ* L 330; **kaphout**: *kaphōwt* L 321; **paardenvoet**: *pēdāvūt* P 47; **zij-ijzer**: *zej-ējzər* P 219; **noodstalijs**: *nū²tstālīzər* Q 116; **werkplank**: *wērəkplānk* P 176b; **bok**: *bqk* L 159a; **boom**: *bqm* L 299; *bqwm* Q 111; **zadel**: *zāl* L 289.

HOEFTOUW

(N 33, 376)

[Het touw dat gebruikt wordt om de hoef die beslagen moet worden, vast te binden.]

hoeftouw: *huftōw* L 165, 213, 216a, 217, 289; *hōf*– L 290, 291, 299, Q 18, 95; *hōftow* Q 99*; **hoefzeel**: *huf:zijl* P 47; *hōfzēl* Q 113; *hōfzēl* Q 116; *hōf:zejl* L 432, Q 111; **zeel**: *zējl* Q 5; **hoefstrang**: *hufstrānk* L 192a; **hoefkoord**: *hufkōt* P 176b; **koord**: *kōwri* P 219; **voetzeel**: *vūt:zijl* K 353; de volgende opgaven duiden een riem aan: **hoefriem**: *hūfrīm* Q 71; *hūfrēm* L 289; *hōf*– L 290, 291, 321, 330, 382.

Afb. 220. hoofstal

Hoefijzers smeden

HOEFIJZERSMEEDHAMER

(N 33, 60; N 33, 83)

[Een soort smeedhamer met aan de ene kant een tamelijk platte en aan de andere kant een half-ronde kop, gebruikt bij het smeden van hoefijzers.

In Q 116 was de bolle kant van de smeedhamer achthoekig, de platte kant vierhoekig met gebroken kanten.]

hoefijzerhamer: *höf.īzārhamār* L 321, Q 111; *höf.īzdār-* L 289; **hoefhamer:** *höfhamār* L 382; *h'ofhamār* Q 121; **hoefhamel:** *höfhq̄māl* Q 5; **hoefhandhamer:** *hufhanthāmār* L 290, 291; **hoefsmidhamer:** *höfsmētshāmār* L 321; **bolhamer:** *bolhāmār* L 159a, 165, 216a, 217, 432; **ronde bolhamer:** *rq̄nā bolhqmāl* P 219; **bolhamel:** *bolhāmāl* Q 95; **pinhamel:** *penhāmāl* L 331; **gewone smeedhamer:** *gəwōnā smēhāmār* Q 99*; **smeedhamer:** *smējhamār* Q 113; *smēj-* Q 0112; **smeedhamel:** *smiə(h)qmāl* Q 83 (wordt gebruikt bij het uitbollen van de binnenkant van hoefijzers); **klopper:** *klopār* L 371; **vuisthamer:** *vūshāmār* Q 35, 108; **voorhamer:** *vjrhāmār* Q 35; **hamel:** *hq̄māl* P 176b.

HOEFIJZERSMEEDTANG

(N 33, 34b; N 33, 174)

[Tang met platte bekken om hoefijzers tijdens het smeden vast te houden.]

hoefijzertang: *höf.īzartāṅ* L 330, Q 5, 108, 111 (tang met korte handgrepen maar met sterke

bek), 113; *(h)ūf.ējzār-* Q 83; **hoeftang:** *huftāṅ* P 47; *höf-* L 371, Q 5, 95; **vuurtang:** *vjrtāṅ* K 353, L 382; *vjrh-* Q 83 (om een lip op het hoefijzer aan te trekken); *vōr-* L 321, 371; **smis(se)tang:** *smestāṅ* P 176b, 219, Q 86; **smeedtang:** *smētāṅ* Q 18; *smē-* L 290, 291; *smēj-* L 289; *smēj-* L 299 (met platte bekken); *smēj-* Q 99*; *smējtsāṅ* Q 116.

HOEFSTAAFIJZER

(N 33, 355)

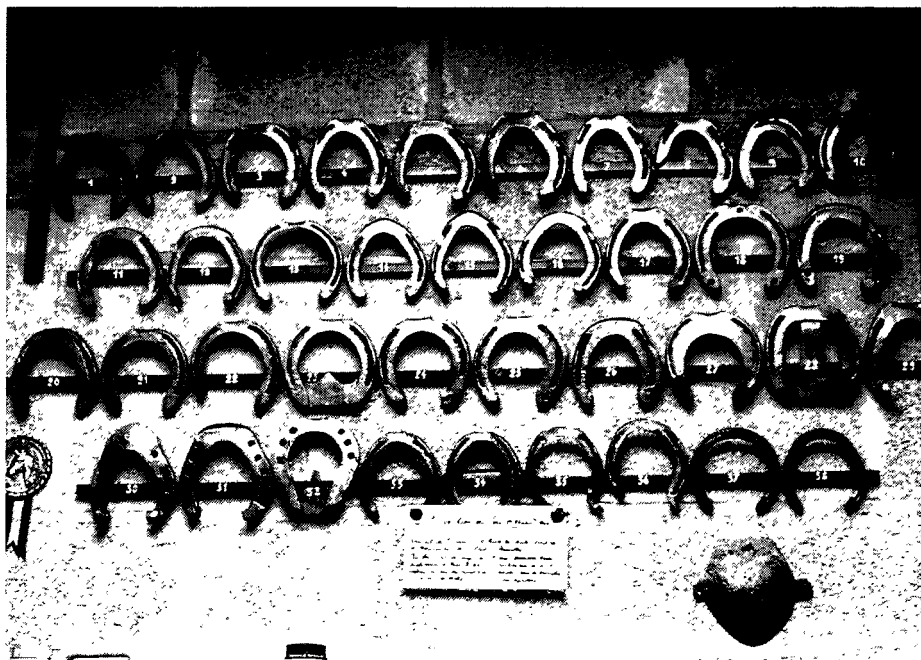
[De ijzeren of stalen staaf waarvan de smid het hoefijzer smeedt. Hoefstaafijzer werd vroeger vaak door de smid gesmeed van resten ijzer en oude hoefijzers. Tegenwoordig koopt hij het doorgaans in de vorm van metalen staven. Dergelijk ijzer is volgens de invuller uit L 299 rechthoekig (*reḫhōkex*) van doorsnede. In Q 83 daarentegen is het aan één kant 2 mm dikker dan aan de tegenovergestelde zijde.]

hoefstaafijzer: *(h)ūfstāf.ējzār* Q 83; *h'of-štāf.īzār* Q 121b; **hoefijzerstaaf:** *huf.īzārštāf* L 290, 291; *höf.īzārštāf* L 382; *(h)ūf.ējzārštāf* Q 83; **hoefstaaf:** *hufstāf* L 216a, 217; *höfstāf* L 330, 432, Q 111, 113; **zoolstaaf:** *zōlstāf* L 321; *zoal-* Q 18; *zql-* Q 95; *sqālštāf* Q 116; **hoefstaf:** *hufstaf* L 159a, 165, 192a, 213, P 47; **baar:** *bār* Q 86; **hoeflat:** *huflat* P 176b, 219.

HOEFIJZER

(N 13, 84; N 33, 352; L 35, 104; L 27, 6 add.; JG 1a; JG 1b; monogr.; Vld.)

[IJzeren hoefbescherming, meestal in de vorm

Afb. 221. diverse hoofijzers

van de onderrand van de hoof. Het hoofijzer wordt doorgaans met behulp van hoefnagels aan de hoof bevestigd. Zie ook afb. 221 en het lemma HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF UITRUSTING.]

hoefijzer: *hūw.f.ē.zər* P 187; *hūf.ē* P 117, 177a, 192, 197, 213, 222, Q 2a, 71, 72, 80, 153, 156, 157, 164, 166; *hū.f.ē* P 188, Q 159, 160, 165; *huf.ē* K 316, 318, 357, 358, 359, 360, 361, L 352, 413, 414, P 46, 55, 56, 179, 186, 223, Q 2, 2a, 2b, 73, 74, 75, 79, 79a, 152, 154, 157a; *hūf.ē* P 177; *hūf.ē* P 118a, 121, Q 78; *ūf.ē* P 115, 175, 176, 176a, 176b, 178; *howf.ē* P 51; *(h)owf.ē* Q 2; *hūf.ē.zər* P 52, 118, 119, 120; *hū.f.ē* P 195, 220; *hūf.ē* Q 1; *hūf.ē* P 53; *hūf.ē.zər* P 218; *huf.ē.zər* K 315, 353, P 45, 47, 48, 49, 50, 57, 58, 113, 172, 173, 175, 180, 214; *hūf.ē* K 314, P 174, 224; *huf.ē.zər* P 44; *hūf.ē.zər* P 227; *hūf.ē.zər* Q 71; *(h)ūf.ē.zər* Q 83; *hūf.ē* K 317a; *huf.ē.zər* Q 3; *huf.ē* L 354, 355, 355a, Q 76; *hūf.ē* Q 81a, 82; *huf.ē.zər* P 184; *hūf.ē.zər* Q 77; *huf.ē* Q 155, 158, 158a, 167, 240, 241; *huf.ē.zər* P 219; *ūf.ē* P 171; *huf.ē.zər* Q 162, 177; *huf.ē* Q 163, 168, 180, 182, 242; *huf.ē.zər* Q 169; *huf.ē.zər* Q 84, 89, 90, 168a, 170, 174; *howf.ē* Q 175, 178, 179; *hūf.ē* Q 171; *hūf.ē.zər* Q 93; *huf.ē* K 278, 360, L 352, P 57, 197, 218, Q 86, 156a; *ūf.ē* P 193; *hūf.ē* P 197, Q 156; *huf.ē.zər* P 177; *huf.ē.zər* L 265; *huf.ē.zər* L 312, 315, 353, Q 91; *hōf.ē* L 317, 319, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 415, 416, 419, 420,

423, Q 10, 88, 172, 188; *ōf.ē* L 420, 421, 422, 423, 424, Q 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13; *of.ē* L 372; *hōwf.ē* Q 94; *huf.ē.zər* L 286, 313, 316; *huf.ē.zər* L 159a, 163, 163a, 163b, 164, 165, 191, 192a, 211, 213, 214, 214a, 215, 216a, 217, 244c, 245b, 246a, 266, 268, 282, 286, 292, 434, Q 253, 278; *h'uf.ē* Q 121 (mv. *-īzərā*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem); *hōf.ē* L 269, 270, 271, 289, 289a, 289b, 294, 295, 316, 318, 321, 322, 322a, 324, 325, 329, 330, 331, 332, 372, 373, 374, 377, 382, 383, 387, 425, 426, 0426, 429 (*-īzərā*), 429a, 432, Q 5, 9, 14, 18, 18a (mv. *-īzər*), 32a (mv. *-īzərā*), 33 (*-īzərā*), 36, 91, 94b, 95, 96c, 96d, 97 (mv. *-īzərā*), 99*, 101, 111 (mv. *-īzərā*), 0112, 113, 117a, 192, 193 (mv. *-īzərā*), 197a (mv. *-īzərā*), 198b (mv. *-īzərā*), 201 (mv. *-īzərā*), 203a (*-īzərā*), 204a; *hōwf.ē* Q 187; *hōf.ē* Q 116, 211 (mv. *-īzərā*); *h'of.ē* Q 121 (mv. *-īzərā*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem); *huf.ē.zər* L 314, Q 5, 205* (mv. *-īzərā*); *hōf.ē* L 331, 331b, 416, 417, 418, Q 96c; *hōwf.ē* Q 20; *huf.ē.zər* Q 284; *hōf.ē.zər* L 356; *huf.ē.zər* P 57; *hōf.ē.zər* L 289, 289a, 320a, 328; *hōf.ē.zər* L 318b (mv. *-ī.s.dərā*); *huf.ē.zər* P 182; *hūf.ē.zər* P 107a; *uf.ē* P 176; *hawf.ē.zər* Q 178; *hūf.ē.zər* Q 161; *huf.ē.zər* P 121; *huf.ē.zər* Q 181; **paardsijzer:** *pərs.ē.zər* K 359; *pārs.ē* L 414; *pəts.ē.zər* P 167; *pjārs.ē.zər* Q 1; *piers.ē.zər* Q 1; *pjarts.ē.zər* Q 1; *pjats.ē.zər* Q 87; **paardijzer:** *pərt.ē.zər* Q 4;

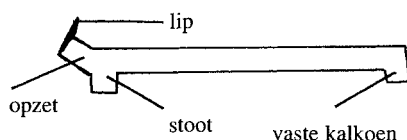
II.11

gewoon ijzer: *gawuan īzar* L 290, 291; **ijzer:** *ej.zar* L 355; *ī.jzar* L 356; *ī.zar* L 271; *īzar* L 163, 163a, 163b, 164, 165, 191, 209, 322, Q 15b, 33 (mv. *īzarš*), 94b, 98 (mv. *īzara*), 113, 201; *ē.zar* Q 2; *ēzar* P 44; *ēzar* P 227; *īs.dar* L 288c, 290, 325, 328.

LIP VAN EEN HOEFIJZER

(N 33, 356; JG 1b; monogr.)

[Het opstaand lipvormig gedeelte aan de voorzijde van het hoefijzer. De lip voorkomt het naar achter opschuiven van het hoefijzer. Zie ook afb. 222. Ook aan de zijanten van het hoefijzer kunnen lippen worden aangebracht. Dit gebeurt als het paard brokkelende hoeven heeft of wanneer het hoefijzer de neiging heeft naar binnen te verschuiven. Zie ook het lemma BROKKELHOEF in WLD I.9, pag. 102.]

Afb. 222. schematische voorstelling van een hoefijzer van opzij

hoeflip: *huflop* L 354; **lip:** *lep* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 282, 286, 313, 352, 355, 356, 358, 359, 361, 362, 363, 364, 365 (2 bij winterbeslag opzij; in zomer 1 van voor), 366, 415, P 47, 48, 52, 53, 55, 176b, 177, 177a, 178, 179, 218, 219, 227, Q 2, 5, 18, 71, 73, 75, 76, 77, 79a, 83, 84, 86, 87, 91, 94, 95, 113, 153, 154, 157, 158a, 159, 170, 171, 188; *le.p* L 360, 367, 368; *le.p* P 47, 180, 197, 223, 224, Q 2a; *lip* P 121, 186, 195, 220, Q 80, 89, 152, 157a, 160, 161, 163, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 168a, 169, 177, 181, 182, 240, 241, 242; *li.p* P 182, 187, 188, Q 74, 78, 79, 155, 156; *lop* K 314, 315, 316, 318, 357, 358, 359, 360, 361, L 289, 290, 291, 312, 315, 316, 317, 321, 330, 331, 369, 370, 371, 372, 382, 413, 419, 420, 421, 422, 424, 432, P 45, 46, 50, 51, 113, 115, 117, 118, 118a, 119, 120, 167, 172, 173, 174, 175, 176, 214, Q 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 88, 96c, 99*, 111 (dient om het hoefijzer niet te doen verschuiven), 172; *lop* Q 174, 175, 179; *lop* L 319; *lop* P 58; *lap* Q 178; **lipje:** *lepka* P 56; *lepka* P 49, 176a, Q 7; **hoefijzerkap:** *hof.īzarkap* Q 116; **kap:** *kap* L 321, Q 113, 121b; **slekje:** *slekska* P 44; **steun:** *štōn* L 330.

OPZET

(N 33, 358)

[De naar boven omgebogen voorzijde van een hoefijzer. De opzet begint aan de zijgedeelten van het hoefijzer, ongeveer op de hoogte van het eerste of tweede nagelgat, en dient volgens de invuller uit P 47 om het lopen te vergemakkelijken. De opzet heeft verder nog als functie: bescherming van de voet (L 290, L 291, L 382) en voorkoming van aanstoten (L 159a, L 289, Q 121b) en struikelen (Q 18). Volgens de respondent uit Q 95 werd een opzet alleen aangebracht aan de ijzers voor de voorste hoeven. Zie ook afb. 222.]

opzet: *op.zet* P 176b (om niet op de zool te drukken); *op*— L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289; *up*— K 353; *ūp*— P 47; *op.zat* Q 95; **opgezette voorkant:** *op.gazata vōrkantj* L 299; **omslag:** *qmšlāx* L 331.

RITSIJZER

(N 33, 353)

[Hoefijzer waarin een rits of gleuf is aangebracht waarin zich de gaten voor de hoefnagels bevinden. Zie ook afb. 223.]

ritsijs: *rets.īzar* L 192a, 217, Q 95, 99* (voor raspaarden), 111, 116.

STAMPIJZER

(N 33, 353)

[Hoefijzer waarin geen gleuf is aangebracht. In een stampijzer worden de nagelgaten afzonderlijk ingestampt door de gehele dikte van het ijzer.]

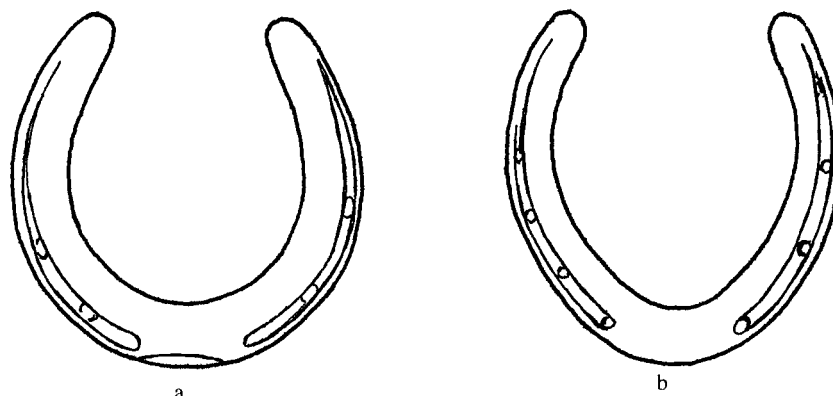
stampijzer: *stamp.īzar* L 217, Q 95; *štamp*— Q 99* (voor het boerenpaard), 116; **stansijzer:** *štans.īzar* Q 111.

VOORIJZER

(N 33, 353; N 33, 354a; monogr.)

[Hoefijzer voor de voorhoef van het paard. De vorm van het voorijzer is doorgaans ronder dan dat van het achterijzer. Zie ook afb. 223a.]

voorijzer: *vōrīzar* L 159a, 165, 192a, 216a, 217; *vōr*— L 213, 330, 382, 432, Q 18, 95, 99*; *vijr*— Q 111; *vī.rejzar* L 360; **voorste ijzer:** *vōrsta īzar* L 290, 291; *vōsta ejzar* P 176b; *viarsta* ~ Q 83; *vīrsta īzar* Q 116; *versta* ~ Q 5; **voorste hoefijzer:** *vōsta huf.ējazar* P 47; *viar(r)sta (h)ūf.ējazar* Q 83; **voorste:** *vōsta* P 219; **voorhoefijzer:** *vōrhōf.īzar* L 299; **voorpootijzer:** *vōrpū't.īzar* L 321; **hoefijzer van de voerpoot:** *hōf.īzar van dar vīrpū't* Q 113; **hoefijzer van de voorste poot:** *h'of.īzar van dar vīšta pū't* Q 121b; **rond ijzer:** *rontj. īzar* L 330; **rond model:** *rontj model* L 299; **ronde teen:** *rōnda tijan* K 353.

Afb. 223. a: ritsijzer voor de voorhoef
b: ritsijzer voor de achterhoef

ACHTERIJZER

(N 33, 353; N 33, 354b)

[Hoefijzer voor de achterhoef van het paard. Het achterijzer heeft meestal een ovale vorm. Zie ook afb. 223b.]

achterijzer: *ātarejzār* Q 83; *axtarīzār* L 165, 192a, 321, 330, 382, 432, Q 18, 95, 99*, 111; *āxtār*– L 159a; *extār*– L 217; *ēxtār*– L 213, 216a; **achterste ijzer:** *a.xtarstā īzār* Q 5; *ēxtārstā* ~ L 290, 291; *exāštā* ~ Q 111; *ētaštā* ~ Q 116; *estā ejzār* P 176b; **achterhoefijzer:** *axtarhuf.ējzār* P 47; *axtarhōf.īzār* L 299; **achterste hoefijzer:** *axtāstā huf.ējzār* P 47; *ātārstā (h)ūf.ējzār* Q 83; **achterste:** *estā* P 219; **hoefijzer van de achterpoot:** *hōf.īzār van dār axtārpūʔt* Q 113; **hoefijzer van de hinderste poot:** *h'of.īzār van dār hejāštā pūʔt* Q 121b; **eivormige teen:** *ājvōrmegā tijan* K 353; **spits ijzer:** *špets. īzār* L 330; **spits model:** *špets model* L 299.

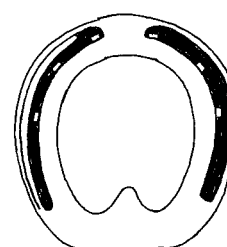
HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF UITRUSTING

(N 33, 353; JG 2b, add.)

[In dit lemma is een aantal benamingen voor hoefijzers met bijzondere vorm of uitrusting bijeengeplaatst. Ze worden doorgaans gemaakt voor paarden met afwijkingen of met vergroeiingen aan de hoeven. Ook zijn er speciale ijzers voor de draf- en rensport en voor de jacht.

Het *strikijszer* is volgens de invuller uit Q 111 bestemd voor paarden met een te nauwe gang van de achterbenen. Daardoor raakt het paard met de ene voet de andere. Op deze wijze ontstaan in de meeste gevallen verwondingen van de voet, net boven de hoef. Paarden met deze afwijking, in Q 111 **striker** (*štrikār*) genoemd, maken in hun gang in de meeste gevallen een draaiende beweging met de voet. Om dit te voor-

komen of te verhelpen is aan de buitenkant van het ijzer **een kramp** (*ənā kramp*) aangebracht terwijl de binnenkant smal en hoog gesmeed wordt. Zie ook het lemma *STRIJKE* in WLD I.9, pag. 63. Het *klapijszer* of *klopijszer* is volgens dezelfde respondent voor een zogenaamde **klopper** (*ənā klōpār*), een paard dat met de achterhoeven de voorhoeven raakt. Het ijzer is daarom aan de voorzijde zoveel mogelijk afgeplat en de lippen zijn zijdelings aangesmeed. Met de termen *balkijszer* of *brugijszer* wordt een hoefijzer aangeduid waarvan de uiteinden door middel van een brug met elkaar zijn verbonden. Zie ook afb. 224. Het *brugijszer* wordt volgens de informant uit Q 111 gebruikt bij paarden met een vernauwing van de hoef of met gevoelige, zwakke hoeven. Met dit hoefijzer wordt het draagoppervlak vergroot. Het *klemijszer* (L 290, L 291) wordt gebruikt bij paarden met klemhoef. Zie hiervoor ook het lemma *KLEMHOEF* in WLD I.9, pag. 110. De woordtypen **verbandijszer** en **steengalijszer** zijn benamingen voor ijzers die worden aangebracht bij paarden met een ziekte aan de hoeven. Volgens de invuller uit Q 111 wordt in dergelijke gevallen een plaat van 1 tot 2 mm dikte onder het hoefijzer gelegd die met de nokken en de hoefnagels wordt vastgehouden.

Afb. 224. balkijszer

II.11

Bij ziektes aan de hoeven als rotstraal of kanker wordt de zool met scheepsteer ingesmeerd. De ruimte tussen hoefzool en plaat wordt vervolgens met pluksel van touw opgevuld. Dit voorkomt indringen van vocht. Zie ook de lemmata ROTSTRAAL, STEENGAL en STRAALKANKER in WLD I.9.

Het *jachtijzer* (Q 111) is bestemd voor paarden die bij de jacht gebruikt worden of ook wel voor dravers of renpaarden. Het ijzer is aan de bodemzijde afgeplat. Deze afplatting voorkomt dat het paard vooral in zachte of moerassige grond de achteropkomende ruiters of paarden met de opgenomen modder hindert.

Winterijzers bieden de mogelijkheid om het paard scherp te zetten. Zie ook de toelichting bij het lemma WINTERBESLAG. Het woorddeel *stoot* in het woordtype *stootijzer* verwijst naar een onderdeel van het winterbeslag. Zie ook het lemma STOOT.]

strijkijzer: *strikk.īzār* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 321, Q 18; *strikk-* L 217; *štrikk-* L 290, 291, Q 111; *štrikk-* Q 116; **strijkhoefijzer:** *štrikkhöf.īzār* Q 111; **klapijzer:** *klap.īzār* L 159a, 165, 192a, 213, 217, 290, 291, 321, Q 111, 116; **klopijzer:** *klop.īzār* Q 111; **klemijzer:** *klemīzār* L 290, 291; **balkijzer:** *balakk.īzār* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 321, Q 18; **brugijzer:** *brøkk.īzār* Q 111, 116; **ijzer met een brug:** *ejzār met an brøx* Q 83; **renijzer:** *renīzār* L 192a, 290, 291, 321; **jachtijzer:** *jakk.īzār* Q 111; **jaagijzer:** *jāx.īzār* Q 111; **zomerijzer:** *zōmārīzār* L 165, 213; **winterijzer:** *wentārīzār* L 165, 213, Q 111; **krampijzer:** *kramp.īzār* Q 116; **krampenijzer:** *krēmp.īzār* L 382; **ijzers met krammen:** *ejzārs met kramā* Q 83; **kramhoefijzers:** Q 71; **stootijzer:** *stoat.īzār* Q 18; *stōt-* L 382.

RITSBEITEL VAN DE HOEFSMID

(N 33, 362)

[De beitel waarmee men een gleuf maakt in de onderkant van het hoefijzer. Zie ook afb. 225. Meestal wordt als ritsbeitel een stokbeitel gebruikt, een beitel die los aan een steel bevestigd kan worden. In de rits worden op de plaats waar de hoefnagels komen te zitten met een hoefijzerstamper gaten in het metaal gedreven voor de nagelkoppen. Die gaten worden dan vervolgens met behulp van een hoefijzerdoorslag doorgeslagen.]

Afb. 225. ritsbeitel

ritsbeitel: *rets.bējtāl* Q 5; *rets.bejtāl* L 159a, 165, 213, 216a, 217, 299, 321, 330, Q 95, 111; *rets.bējtāl* Q 113; *rets.bēsāl* Q 116; **rits:** *rets* L 192a, 290, 291, 432, Q 121b; **gleufstamper:** *gløffstamper* P 47; **engelse stamper:** *ēgalsā stāmpār* K 353; **afgeronde chasse (fr.):** *afgærondā šas* P 176b; **hoefijzergleufbeitel:** *höf.īzārglōff.bejtāl* L 382; **zetbeitel:** *zet.bejtāl* L 289; **ronde beitel:** *rōnā bejtāl* P 219.

HOEFIJZERSTAMPER

(N 33, 360)

[Werktuig waarmee de nagelgaten in het hoefijzer gevormd, maar nog niet doorgeslagen worden. Zie ook afb. 226. Vergelijk de toelichting bij het lemma RITSBEITEL VAN DE HOEFSMID.]

Afb. 226. hoefijzerstamper

stamper: *stampār* L 159a, 192a, 216a, P 47; *stāmpār* Q 121b; *stāmpār* K 353; *stēmpār* Q 113, 116; *stēmpār* L 165; **hoefstamp:** *höfstāmp* L 321; **stamp:** *stāmp* L 213, P 176b, Q 95; *stāmp* L 290, 291, 299, 432; **stomper:** *stūmpār* P 219; **stamphamer:** *stāmphāmār* L 289; **punthamel:** *pōnthōmāl* Q 5; **stampijzer:** *stāmp.īs.dār* L 289; **stampbeitel:** *stāmp.bejtāl* L 217; *stāmp-* L 330.

HOEFIJZERDOORSLAG

(N 33, 361)

[Soort smalle beitel met vierkant-spitse punt waarmee de gaten, die in de gleuf van het hoefijzer gevormd zijn, worden doorgeslagen. Zie ook afb. 227.]

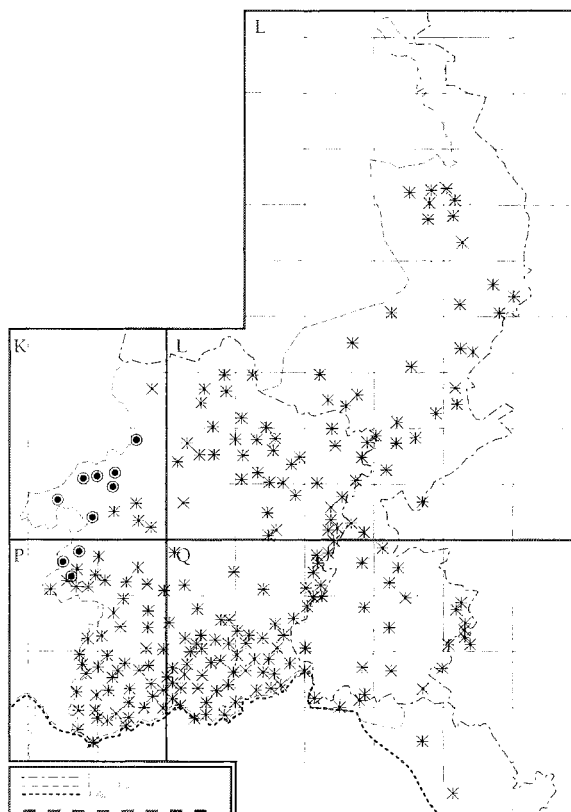

Afb. 227. hoefijzerdoorslag

hoefijzerdoorslag: *huf.ejzārdōwrsłax* P 219; *huf.īzārdōrsłax* L 159a; *höf.īzārdōrsłāx* L 321; *hof.īzārdōrāxslāx* Q 116; **hoefdoorslag:** *huf.dōrsłax* L 165; **doorslag:** *dōrsłāx* L 382, Q 95; *dūr-* L 289; *dōrsłāx* L 290, 291, 330, 432, Q 99*; *dōrāx-* Q 111, 113, 121b; *dōjrsłax* P 47; *dōr-* K 353; *dōr-* L 192a, 213, 216a, 217; *dōjrsłōx* Q 5; **doorslagbeitel:** *dōrsłāx.bejtāl* Q 18; **doorslagijzer:** *dōwrsłax.ejzār* P 176b.

EEN PAARD BESLAAN

- × (een paard) beslaan
 ● (een paard) beslagen

Beslaan

EEN PAARD BESLAAN (zie kaart)

(JG 1a; JG 1b; N 100, 17; monogr.)

[Een paard van hoefijzers voorzien. Tijdens het beslaan wordt het paard in de hoefstal van de smidse geplaatst. De hoefsmid verwijdt eerst met behulp van de hoefhamer en de hoef tang het oude hoefijzer. Vervolgens bewerkt hij de hoef door middel van het hoefmes en de hoefrasp. Het nieuwe hoefijzer wordt gewoonlijk warm gepast. Daarvoor wordt het gelijkmatig donkerrood verhit en enige ogenblikken tegen de besneden hoef gehouden. Het ijzer moet overal dicht tegen de hoef passen; aan onverbrande plaatsen onder de hoef kan de smid zien dat deze nog met de hoefrasp moet worden bijgewerkt. Het ijzer wordt met hoefnagels aan de hoef bevestigd. De nagels worden daartoe eerst met behulp van de beslaghamer door de hoef geslagen. Dan worden de uitstekende uiteinden van de hoefnagels met de hoef tang tot op 3 mm afgeknepen. Het gedeelte van de hoefnagel dat nog uitsteekt, wordt vervolgens omgeslagen in een uitholling van de

hoef die door middel van de *onderkapper* is gemaakt. Tot slot wordt de hoef soms nog met de hoefrasp bijgewerkt.]

het/een paard beslaan: *ejn pērt. bāslōn* L 269b; *an pērt.* ~ L 267; *a pērt.* ~ L 381; *hāt pērt* ~ L 320a; *at pērt. bāslōn* Q 192; *ej pērt. bāslōn* L 330; *a pērt* ~ L 427; **beslaan:** *bāslūn* L 317, 416, 417, 418, 419, 421, Q 3, 5, 12, 87, 91, 172; *bāslūn* Q 198; *bāsluān* P 177, 184, 186, 220, Q 73, 171, 175, 179, 188; *bāsluān* P 118a, 120; *bāsluēn* Q 178; *bāslwēn* Q 86; *bāslūn* P 51; *bāslūn* P 223; *bāslōn* L 372, 414, 420, P 52, 56, 188, Q 1, 81a, 83, 90; *bāslōn* P 178; *bāslōn* P 58, Q 6; *bāslōn* P 46, 47, 48, 49, 113, 115, 117, 121, 172, 173, 174, 176, 176a, 179, 180, 182, 218, 224; *bāslōn* K 361, L 353, 422, 423, 424, P 187, 219, Q 7, 8, 9, 10, 11, 13, 88, 95, 96c; *bāslōn* P 118; *bāslōn* L 424; *bāslōn* P 227; *bāslōn* P 214; *bāslōn* L 315, 316, 318b, 319, 352, 360, 361, 362, 366, 367, 368, 370, 371, 415; *bāslōn* L 312, 313, 369; *bāslōn* L 282, 286, 314, P 175, Q 78; *bāslōn* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 246, 271, 289, 320c, 374, 376, 377, 381; *bāslōn* L 354; *bāslōn* Q 74; *bāslōn* Q 83; *bāslōn* K 278, Q

II.11

2a, 74; *bāslq.ñ* P 119, 177a; *bāslq.n* P 57, Q 71, 72, 75, 79, 153, 157a; *bāslq.n* K 358, Q 2; *bāslq.ñ* K 278, P 55; *bāslq.n* Q 76, 77, 80, 152, 154, 155, 156, 158a, 161, 162, 163, 165, 167, 168, 168a, 177, 182, 240, 241, 242; *bāslq.ñ* Q 167, 169; *bāslq.ñ* Q 94; *bāslq.n* K 360; *bāslq.ñ* P 188, 192; *bāslq.ñ* Q 164; *bāslq.n* L 413; *bāslq.ñ* Q 79a; *bāslq.n* Q 2a; *bāslq.ñ* K 359; *bāslq.ñ* P 50, 53; *bāslq.n* Q 89; *bāslq.n* Q 84; *bāslq.n* Q 170; *bāslq.ñ* Q 157, 159; *bāslq.ñ* P 195, 197, Q 160, 166; *bāslq.ñ* Q 174; *bāslq.n* L 356; *bāslq.ñ* L 358, 359, 363, 364, 365; *bāslq.ñ* L 355, 416; *bāslq.ñ* L 293, 298, 328, 329, 331, 331b, 377, 432a, Q 27, 32, 98, 111, 197, 197a; *bāslq.ñ* Q 20; *bāslq.ñ* Q 208; *bāslq.ñ* Q 211; *bāslq.ñ* Q 27, 39, 117a, 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; *bāslq.ñ* Q 117, 203; *bāslq.ñ* L 265; *bāslq.ñ* Q 200; *bāslq.ñ* Q 253; *bāslq.ñ* Q 284; de volgende drie woordtypen worden gebruikt om aan te geven dat de vier hoeven van een paard tegelijkertijd worden beslagen: **vierkant beslaan**: *vērkanj. bāslq.n* L 288a; **vierkantig beslaan**: *vērkanj. bāslq.n* L 361; *vērkanj. bāslq.ñ* L 369; *vērkanj. bāslq.ñ* L 429; **ronderom beslaan**: *rōntalq. bāslq.n* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **beslagen**: *bāslāg. K* 317a, 353, P 44, 48; *bāslāg. P* 45; *bāslāg. K* 357; *bāslāg. K* 315; *bāslāg. K* 314, 316, 318, 353.

HOEFSTOMPEN

(monogr.; JG 1b)

[De oude hoefnagels die uit de hoof van het paard worden gehaald bij het verwijderen van de versleten hoefijzers. Volgens het Gronsvelds woordenboek (pag. 181) werden de hoefstompen gebruikt om de stelen van schoppen, borstels, rieken e.d. vast te zetten.]

hoefstompen: *hōfstōmp* Q 193 (enk. *-stōmp*); *hofstōmp* Q 88 (oude hoefnagels, waar de spits van af is); de volgende opgave is enkelvoud: *ōfstōmp* L 423 (oude, gebruikte hoefnagel).

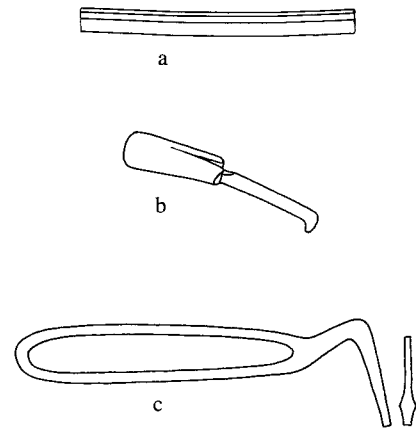
HOEFMES

(JG 1a; JG 1b; N 33, 363-365; monogr.; N 33, 181)

[Het mesachtige werktuig waarmee de paardenhoef wordt bijgesneden en gereinigd alvorens het nieuwe hoefijzer wordt geplaatst. Zie ook afb. 228.

Invullers uit L 165 en L 213 gebruikten een tang om hoorn van de hoof af te knippen.]

A. de volgende opgaven duiden doorgaans een stuk staal aan, scherp aan één zijde en met een brede rug waarop met de hamer geslagen wordt (vgl. afb. 228a): **hoefmes**: *hufmēs* K 318, 353, 358, L 159a, 192a, 315, 316, 354, P 47, 49, 50, 172, 219, Q 158a, 168, 169, 181; *huf-* L 353; *hūf-* L 414, Q 1, 72, 89; (*h*)*ūf-* Q 83 (voor

Afb. 228. a: hoefkapmes
b: renet
c: hoefkrabber

hoorn); *hōf-* L 318b (mv. *-mes.dār*), 362, 367, 369, 417, Q 91; *hufm'ēs* L 352; *hufmēs* L 282, 312, P 56; *huf-* L 314; *hōfmēs* Q 5; *hufmēs* Q 76; *hūf-* Q 165; *hūf-* P 119; *hūf-* P 177a; *hufmēs* Q 152; *hūf-* Q 79; *hufmēs* Q 2; *hūfmēs* P 195; *hufmēs* Q 167; *hōfmēs* L 382, Q 113; **hoornmes**: *hū. rānmēs* L 317; **voetmes**: *vutmēs* Q 3; *vutmēs* Q 75; **kapmes**: *kapmēs* L 159a, 355, 358, 359, 365, 366, 368, 416, 418, P 48, 58, 115, 118a, 167, 174, 175, 179, 214, 219, Q 2a, 5, 6, 71, 81a, 83, 84, 86, 87, 90 (plus rasp), 94 (plus rasp), 158a, 163, 170, 171, 172, 174, 175, 178, 179, 181; *kāp-* K 314, L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, P 55 (plus rasp), 178, 227, Q 154; *ka.p-* Q 162 (plus rasp), 168a; *kapmēs* L 313; *ka.pmēs* Q 77, 80; *kāp-* P 197, 220, Q 73, 74, 153; *kāp-* P 118, 184, 186, 187, 223, Q 78, 161, 164, 166, 241; *kapmēs* Q 157, 157a; *kapmēs* P 46, 173, Q 18; *kāp-* K 278, 317a, P 176; *kap-* Q 242; *kapmēs* Q 159; *kāpmēs* P 177; *kapmēs* L 372, 419, 420, 421, Q 11, 12, 96c, 188; **het mes voor te kappen**: *t mēs. vōr tā kapā* Q 240; **veegmes**: *vēxmēs* P 45, 219; *vēx-* L 165, 289, Q 83; *vēxmēs* P 53; *vēxmēs* Q 5; *vēxmēs* L 299, 321, 331, 432, Q 99*, 111; **snijmes**: *snejmēs* Q 165; *snējmēs* P 219; *sni-jmēs* L 372; **snippermes**: *snōpārmēs* L 319; **kortmes**: *kōtmēs* Q 82; **smidsemes**: *dā smē.tsāmes* Q 177; **mes**: *mēs* K 359, 360, 361, L 356, 364, 413, 415, P 44, 47, 51, 57, 117, 172, 182, 218, Q 88; *mēs* Q 2a; *mēs* P 224 (plus rasp); *mēs* P 52, 121, Q 79a, 155; *mēs* K 316, 357, P 176a; *mēs* Q 182; *mēs* P 188, 192; *mēs* Q 156, 160; *mēs* L 422, 423; **hoefkling**: *hōfkley* L 370; *ōf-* Q 10; (*h*)*ōf-* Q 13; *ōfklem* Q 7; **houwkling**: *hōwkley* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, 321, 330, 432, Q 111, 113; *how-* L 289, Q 18, 99*,

116; *hōwklenj* Q 95; **klīng**: *klenj* L 331, 361, 371, 424, Q 8; **rits**: *rets* K 353; **het staal**: *æt stuāl* Q 83 (voor het wit van de hoof); **grits**: *grets* P 219; **hoefbeitel**: *huf.bej.təl* L 286; **beitel**: *bejtəl* P 113; **krabmes**: *krabmes* Q 83; **hoefkrabber**: *hōfkrabər* L 432; *h'of-* Q 121b; *huf.krebər* P 176b; **krabber**: *krabər* L 289, 424, Q 18, 99*; *krebər* L 290, 291, 330, P 47; **krab**: *krep* L 331; **hoefkratser**: *hōfkretsər* L 382; **schraper**: *šrēpər* Q 86;

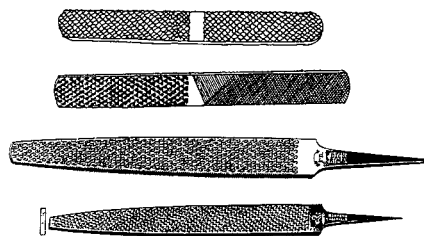
B. de volgende termen duiden doorgaans een mes met een omgebogen einde en een houten handvat aan waarmee de hoof wordt bijgewerkt, losse delen van de zool worden weggewerkt, etc. (vgl. afb. 228b): **hoefrenet**: *hōfrānet* L 321; *hōfrānet* Q 193; **renet**: *rānet* L 159a, 165, 192a, 216a, 217, 287 (kromgebogen mes voor het verwijderen van overtollige hoorn alvorens een paard een nieuw hoefijzer onder te leggen), 288 (id.), 288a (id.), 288b (id.), 288c (id.), 289 (id.), 289* (id.), 289a (id.), 289b (id.), 299, 318a (id.), 318d (id.), 318e (id.), P 176b, Q 5, 95, 116; *rānet* L 213, 330, Q 18, 111; **krats**: *krets* Q 83 (mes met haak);

C. de volgende opgaven duiden een tang aan om hoorn van de hoof af te knippen: **klauw(en)tang**: *klōwātān* L 165; *klōw-* L 213.

HOEFRASP

(N 33, 100; N 33, 366; N 33, 85; monogr.)

[Werktuig om de hoeven van paarden en andere dieren bij te werken. De hoefrasp heeft doorgaans een blad met een grove en een fijne kant en is voorzien van een arend. Er bestaan ook hoefraspen waarvan het blad verdeeld is in twee verschillende delen die elk op een verschillende manier gekapt zijn. Zie ook afb. 229.]

Afb. 229. hoefraspen

hoefrasp: *hufrasp* L 165, 217, 289, P 47; *(h)ūf-* Q 83; *hōf-* L 299, 318b, 321, 330, 432, Q 95, 98, 99*, 108, 111, 113; **hoevenrasp**: *hōvərasp* L 330; **paardsrasp**: *piətsrasp* Q 83; **rasp**: *rasp* K 353, L 159a, 165, 192a, P 176b, 219, Q 5, 18, 86, 99*, 116; *rōsp* L 290, 291; **hoefraspel**: *hufraspəl* L 213; *hōf-* L 330, Q 95; *h'of-* Q 121b; *hufrāspəl* L 216a; **halfraspel**: *hōfraspəl* Q 116; **hoefvijl**:

hōf.vīl L 382; **raspvijl**: *rasp.vējl* P 176b, 219; *rasp.vīl* Q 111.

HOEFBESLAG

(N 33, 359; monogr.)

[De vier hoefijzers met de hoefnagels samen. Het hoefbeslag heeft tot doel afslijting van de hoof te voorkomen, een goede gang van het paard te bevorderen en, in de winter, het uitglijden tegen te gaan.]

hoefbeslag: *huf.baslax* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217; *hōf.bāslāx* L 321, 381; *huf.bāslāx* L 290, 291; *hōf-* L 432, Q 99*, 111, 113; *(h)ūf.bāslāx* Q 83; *hōf-* Q 5; **voetbeslag**: *vuwt.baslax* P 219; **paardenbeslag**: *pjādəbaslax* P 176b; **vierkantig beslag**: *vērkontjex.bāslāx* L 330 (beslag voor vier hoeven); **beslag**: *bāslāx* L 289, 382, 423, 424, Q 95; *bāslāx* L 330, 331, Q 113, 121b; *bāslāx* Q 20; *bāslāx* L 317, Q 1; *bāslāx* L 329; **de hoefijzers**: *də hōf.īzərə* Q 116.

ZOMERBESLAG

(JG 1a)

[De vier hoefijzers van een paard die met behulp van hoefnagels aan de hoof worden bevestigd. Zie ook de toelichting bij het lemma WINTERBESLAG.]

zomerbeslag: *zū.²mər.bāslāx* L 418; *zū.²mər.bāslāx* Q 3; **beslag**: *bāslāx* Q 1, 5, 82; **beslag zonder schroeven**: *bāslāx.sqnər.šrūvə* Q 81a; **ijzer zonder schroeven**: *ē.zər.sqnər.sxrūvə* L 414; **platte ijzers**: *platə.ē.zərs* Q 2a, 71 (deze hoefijzers zijn aan de onderzijde plat in tegenstelling tot het winterbeslag, waar de schroefkalkoenen en punten onder uitsteken); **hoefijzers**: *hūf.ē.zərs* Q 72.

HOEFTANG

(N 33, 173; N 33, 183; N 33, 380; monogr.)

[De tang voor het verwijderen van het oude hoefijzer en het aanbrengen van het nieuwe. Sommige smeden gebruiken hiervoor soms ook verschillende tangen. De tang voor het afnemen van de oude hoefijzers heeft dan meestal een ruime, brede bek, terwijl de tang voor het plaatsen van de nieuwe hoefijzers een wat smallere, engere, scherpe bek vertoont. Diverse informanten vermelden ook het feit dat de benen van de hoef tang spits uitlopen en dat deze gebruikt worden bij het passend maken van het nieuwe hoefijzer. Zie ook afb. 230.]

Volgens de invuller uit Q 111 was de *hoef tang* een zware nijptang waarbij aan één bek een nokje was aangebracht. Dit nokje werd gebruikt om bij het plaatsen van een nieuw hoefijzer de afgeknepen hoefnagels aan te halen. De spits uit-

Afb. 230. hoeftang

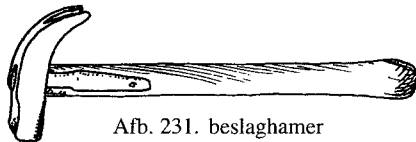
lopende benen van de tang dienden om het hoefijzer op de hoof van het paard te passen. De punten werden daarbij in de stansgaten van het hoefijzer geplaatst en de tang werd dan dus andersom vastgehouden als bij het afknippen van de hoefnagels.]

hoef tang: *huf tan* L 159a, 165, 192a, 216a, 213, 217, 289, 290, 291, P 47; *huf-* K 353; (*h*)*uf-* P 213, Q 83; *hōf-* L 299, 321, 330, 382, Q 5, 18, 111, 0112, 113; *hofs an* Q 116; *h' of-* Q 121b; *h' uf-* Q 121; **trektang:** *trek tan* P 47, 176b, 219, Q 83; *trek-* K 353; **pitstang:** *pet stan* L 371, Q 83, 86; *petš-* Q 99*; *petš an* Q 121b; **nagelen tang:** *nēg al tan* L 321; **tang:** *tan* Q 83 (om de nagels af te knippen); met de volgende twee woordtypen wordt een tang bedoeld voor het aanpassen van hoefijzers: **pastang:** *past an* Q 116 (met de punten ervan werd het hoefijzer gepast); **afbrektang:** *āf. brēxt an* Q 116; **breettang:** *brēk tan* L 192a (ook gebruikt om ijzer van de hoof los te breken).

BESLAGHAMER, HOEFHAMER

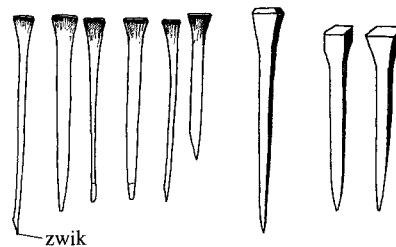
(N 33, 61; monogr.)

[Klauwhamer met vierkante of ronde baan, waarmee hoefnagels worden ingeslagen. De klauw van de hamer wordt gebruikt om nagels die in een verkeerde richting gaan, weer terug te trekken. Een hoefnagel verkeerd in de hoof slaan, werd in L 424 **vernagelen** (*varnē² galā*) genoemd. Zie ook afb. 231.]

Afb. 231. beslaghamer

hoefhamer: *hufhām ar* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291; *hōf-* L 321, 371, 382, Q 35, 99*, 108, 0112, 113; *h' ufhām ar* Q 121; *hof-* Q 116; *h' of-* Q 121b; **hoefhamertje:** *hōfhām ar kē* L 289, 432; **hoefhamel:** *hōfhām al* L 330, Q 95; *hufhām al* P 176b; *hōf-* Q 5; (*h*)*ūfhām al* Q 83; **paardshamel:** *pj atshām al* Q 71; **beslaghamer:** *bāslaxhām ar* K 353; **nagelhamer:** *nēx al (h)ām al* Q 83; **klauwhamer:** *klōwhām ar* L 290, 291, 299; *klaw-* L 318b; **penhamel met een spleet:** *penhām al mē an splēt* P 219; **hoefsmidhamer:** *hōfsmethām ar* Q 111.

Afb. 232. hoefnagels

HOEFNAGELS

(N 33, 367a; N 33, 367b; JG 1a; JG 1b; monogr.)

[De lange nagels waarmee de hoefijzers aan de hoeven bevestigd worden. Een hoefnagel bestaat uit een kop, kling en zwik of punt. Hoefnagels werden vroeger door de smid zelf gesmeed, tegenwoordig worden zij industrieel vervaardigd. Zie ook afb. 232.]

Franse hoefnagels hebben een vierkante kop in de vorm van twee afgeknotte pyramides die met de basis tegen elkaar liggen. De onderste pyramide gaat bij dit type over in de kling. Engelse hoefnagels, ook ritsnagels genoemd, hebben een kleine, langwerpige vierkante kop waarvan de buitenvlakte schuin naar de kling overgaat, terwijl de binnenvlakte recht of bijna recht is. De kop van de Engelse hoefnagel past in de groef of rits van het ritsijzer.]

hoefnagels: *hufwnā. gals* P 44, 48; *huf-* K 358, 359, 360, L 413, P 46, 55, 56 (enk. *-nā. gāl*), 57; *huf-* K 357; *huf-* P 52, 53; *howf-* P 51; *hūx-* K 360; *hufnāgals* L 159a, P 47, 49, 50; *hufwnāgals* P 45; *huf-* K 353; *hufnōgals* K 278, 316, 318, P 113 (enk. *-nōgāl*), 115, 117, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 182, 214, 219; *huf-* K 314, P 224; (*h*)*uf-* Q 83; *u⁴f-* P 218; *hufnō. gals* P 186, 223; *huf-* P 220, Q 159, 164, 166, 170; *hūf-* P 195, 197, Q 165; *hufnō. gals* P 118a, 178; (*h*)*ūfnō² gals* P 213; *hūfnū². gals* P 188 (enk. *-nā. gāl*); *hūfnia. gals* P 192; *huf-* Q 74 (enk. *-nia. gāl*); *huf-* P 118 (enk. *-nō. gāl*), 120 (enk. *-nia. gāl*), Q 78 (enk. *-nia. gāl*); *ūfnū². gals* P 187 (enk. *-nō. gāl*); *hūfnie. gals* P 121 (enk. *-nia. gāl*); *hōfnēgals* L 371; *hufnēgals* L 216a; *hufnēgals* L 217; **hoefnagelen:** *hūfnō. gāl* Q 77 (enk. *-nō. gāl*), 80 (enk. *-nō. gāl*), 157 (enk. *-nō. gāl*), 157a (enk. *-nō. gāl*), 160 (enk. *-nō. gāl*), 168a (enk. *-nō. gāl*), 240 (enk. *-nō. gāl*), 241 (enk. *-nō. gāl*); *huf-* Q 75 (enk. *-nō. gāl*), 76 (enk. *-nō. gāl*), 79a (enk. *-nō. gāl*), 153 (enk. *-nō. gāl*), 154 (enk. *-nō. gāl*), 155 (enk. *-nō. gāl*), 158a (enk. *-nō. gāl*), 162 (enk. *-nō. gāl*), 163 (enk. *-nō. gāl*), 167 (enk. *-nō. gāl*), 168 (enk. *-nō. gāl*), 169 (enk. *-nō. gāl*), 177, 181 (enk. *-nō. gāl*), 182 (enk. *-nō. gāl*), 242 (enk. *-nō. gāl*); *hōwf-* Q 172 (enk. *-nō. gāl*), 178 (enk. *-nō. gāl*), 179 (enk. *-*

nō.gəl); *hūfnō.gəl* Q 174; *hōf-* Q 188 (enk. – *nō.gəl*); *hū.fnō.².gəl* Q 161 (enk. – *nō.².gəl*); *hōvni.gəl* L 421; *hūfnī.².gəl* L 414 (enk. – *nā.gəl*), Q 1 (enk. – *nā.gəl*), 2a (enk. – *nā.gəl*); *hūfnī.².gəl* Q 72 (enk. – *nō.gəl*), 156 (enk. – *nā.gəl*); *huf-* P 58 (enk. – *nō.gəl*), Q 2a (enk. – *nā.gəl*); *hōf-* L 419 (enk. – *nā.gəl*); *ōf-* L 372, 424 (enk. – *nā.gəl*); *hufniā.gəl* P 119 (enk. – *nō.gəl*), Q 73 (enk. – *nō.².gəl*), 152 (enk. – *nō.gəl*); *hūf-* P 177, 184 (enk. – *nō.gəl*); *hūfniē.gəl* Q 79; *hufniē.gəl* Q 2 (enk. – *nā.gəl*); *hōf-* L 420; *ūfne.².gəl* P 177a; *hufnē.gəl* L 290 (enk. – *nā.gəl*), 291 (enk. – *nā.gəl*), 321, P 173; *uf-* P 176 (enk. – *nō.gəl*); *hūf-* Q 71 (enk. – *nō.gəl*); *hōf-* L 318b (enk. – *nā.gəl*), Q 18, 95, 99*; *ūfne.gəl* P 176a (enk. – *nō.gəl*); *hōf-* L 315 (enk. – *nā.gəl*), 319 (enk. – *nā.gəl*), 369 (enk. – *nā.gəl*), 370 (enk. – *nā.gəl*), 371 (enk. – *nā.gəl*, – *nē.gəl*), Q 10 (enk. – *nā.gəl*), 96c; *ōf-* L 422 (enk. – *nā.gəl*), 423 (enk. – *nā.gəl*), Q 7 (enk. – *nā.gəl*), 8 (enk. – *nā.gəl*), 9 (enk. – *nā.gəl*), 11 (enk. – *nā.gəl*), 12 (enk. – *nā.gəl*), 13 (enk. – *nā.gəl*); *ōfne.².gəl* Q 6 (enk. – *nā.gəl*); *hufnē.gəl* L 312 (enk. – *nā.gəl*), 313 (enk. – *nā.gəl*), 316 (enk. – *nā.gəl*), 354 (enk. – *nā.gəl*), 355 (enk. – *nā.gəl*), Q 3 (enk. – *nō.gəl*), 5 (enk. – *nō.gəl*), 84 (enk. – *nō.gəl*); *huf-* L 286 (enk. – *nā.gəl*), 353 (enk. – *nā.gəl*); *hūf-* Q 81a (enk. – *nō.gəl*), 82 (enk. – *nō.gəl*), 89, 90 (enk. – *nō.gəl*); *ūf-* Q 83 (enk. – *nō.gəl*); *hōf-* L 356 (enk. – *nā.gəl*), 358 (enk. – *nā.gəl*), 359 (enk. – *nā.gəl*), 368 (enk. – *nā.gəl*), 415 (enk. – *nā.gəl*), 416 (enk. – *nā.gəl*), 417 (enk. – *nā.gəl*), 418 (enk. – *nā.gəl*), Q 91 (enk. – *nō.gəl*); *hōv-* L 360 (enk. – *nā.gəl*), 361 (enk. – *nā.gəl*), 362 (enk. – *nā.gəl*), 363 (enk. – *nā.gəl*), 364 (enk. – *nā.gəl*), 365 (enk. – *nā.gəl*), 366 (enk. – *nā.gəl*), 367 (enk. – *nā.gəl*); *hōf-* Q 88; *hōjf-* Q 171 (enk. – *nō.gəl*); *hōwf-* Q 94 (enk. – *nō.gəl*); *hufnē.gəl* L 352 (enk. – *nā.gəl*); *hufnē.gəl* L 165, 192a, 213; *hōfnēl* Q 116; *hufnē.gəl* L 282 (enk. – *nā.gəl*), 314 (enk. – *nā.gəl*); *huf-* Q 86; *hōf-* L 271, 330, 381 (enk. – *nā.gəl*), 382, 432, Q 111; *hōfnē.².gəl* Q 113; *hōfnē.².l* Q 121b; **hoefsnagelen:** *hōwfsnō.gəl* Q 175 (enk. – *nō.gəl*); **paardsnagels:** *peāts-nō.gəls* P 227; **beslagnagelen:** *bāslō.xnō.gəl* Q 188 (enk. – *nō.gəl*); **smis(se)nagels:** *smesnā.gəls* P 167; *smesnō.gəls* P 172; **smeednagels:** *smejnō.gəls* P 197; **smeednagelen:** *smejnē.gəl* P 176 (enk. – *nō.gəl*); *smejnī.².gəl* Q 71 (enk. – *nī.².gəl*); **gesmede nagelen:** *gāsmīdā nō.gəl* Q 174 (meer speciaal door smid gemaakt); **nagelen:** *nā.gəl* L 289; **hoefstompen:** *hōfstō.mpā* Q 87; *hōfstō.mp* L 317 (enk. – *stō.mp*), Q 96c (enk. – *stō.mp*); *hōfstō.mp* L 331; *hōfstē.mp* L 365; *hufstō.mp* L 163 (enk. – *stō.mp*), 163a (idem), 163b (idem), 164 (idem), 165 (idem); de volgende termen zijn benamingen voor nagels voor een stampijzer: **stampnagels:** *stampnē.gəls* L 217; **stampnagelen:** *stampnē.gəl* L 165, 192a, 213; *stampnē.gəl* L 330, 432 (vierkante kop); *stampnē.gəl* L 321, Q 18 (vierkant), 95; *stamp-* L

290, 291, Q 99* (voor het hoefijzer voor boerenpaarden); *stampnēl* Q 116; *stampnē.².l* Q 121b; **franse hoefnagels:** *frānsā hufnā.gəls* K 353; de volgende termen zijn benamingen voor nagels voor een ritsijzer: **ritsnagels:** *ritsnē.gəls* L 217; **ritsnagelen:** *ritsnē.gəl* L 165, 192a, 213; *ritsnē.gəl* L 330, 432 (platte, vierkante kop), Q 111; *ritsnē.gəl* L 290, 291, 321, Q 18 (ovaal), 95, 99* (de ritsnagel behoort bij het ijzer met gleuf; voor raspaarden); *ritsnē.².l* Q 121b; **ritsijzernagelen:** *ritsīzarnēl* Q 116; **engelse hoefnagels:** *ēṅālsā hufnā.gəls* K 353.

ZWIK

(N 33, 369)

[De iets naar buiten staande punt van een hoefnagel.]

zwik: *zwek* K 353, L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 289, 321, Q 18, 95; *zwek* L 290, 291, 331, Q 111, 113; *zwek* L 330; *šwek* L 432; **spits:** *špets* Q 116; **punt:** *pōnt* P 219; **afgeronde nagel:** *af.gārōndā nō.gəl* P 176b.

SPITSELING, PUNTELING

(N 33, 372)

[Het uiteinde van de hoefnagel dat bij het beslaan buiten de hoefwand steekt en door de hoefsmid met behulp van de hoeftang wordt afgeknijpt.]

pitseling: *petsāleṅ* Q 5.

NIET

(N 33, 372)

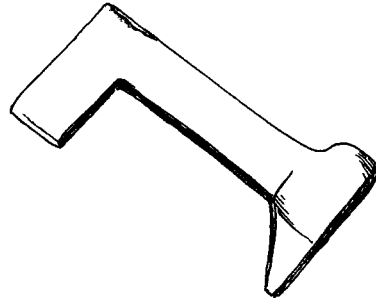
[Het gedeelte van de hoefnagel dat na het afknippen enkele millimeters boven de hoef uitsteekt en omgeslagen wordt in de uitholling die met behulp van de onderkapper is vervaardigd.] **niet:** *nīt* L 165, 217, 289, 330; *nīt* K 353 (mv. *nītīn*), L 192a, 216a; *nēt* L 321; **naai:** *nej* Q 95, 111.

ONDERKAPPER, NIETENKAPPER

(N 33, 373; N 33, 380)

[Soort beitel waarmee men onder de hoefnagel een kleine uitholling in de hoef maakt, om daarin de omgebogen niet te slaan. Zie ook afb. 233.]

onderkapper: *ondārkapār* L 159a, 165, 192a, 213; *ōndār-* L 217; *onār-* L 299, Q 116; **onderkappertje:** *onārkapārtjā* L 432; **nagelguts:** *nāgālgōtš* Q 111; **nagelgutsje:** *nāgālgōtškā* Q 111; **guts:** *gōts* L 159a, 321; **gutsbeiteltje:** *gōts.bejtālkā* L 289; **kapbeiteltje:** *kap.bejtālkā* Q 18; **hoefkrabber:** *hūfkrēbār* Q 71; **krabber:** *krēbār* Q 71; **nietenkapper:** *nītākapār* L 216a; **nietenkappes:** *nītākapmets* L 330; **nietenbeitel:** *nītān.bejtāl* L 290, 291; **naaibeiteltje:**

Afb. 233. onderkapper

nejbejtalka Q 95; **houwkling**: *howklej* Q 99*; **hoornboor**: *hōwrābqwr* P 176b.

BORSTEL VOOR PAARDENHOEVEN

(N 33, 216)

[Borstel voor het insmeren van de paardenhoeven met hoefsmear, afgewerkte of verbrande olie, etc. Zie ook het volgende lemma.]

hoevenborstel: *hōvābqstā* L 330; de volgende opgave betreft een borstel voor het uitwrijven van hoefsmear zodat de hoeven gaan blinken: **blinkborstel**: *blejk.bqsal* Q 71.

VERBRANDE OLIE

(N 33, 307)

[Verbrande olie werd volgens de informant uit Q 86 gebruikt om de hoeven van paarden mee in te smeren.]

verbrande olie: *vābrandā wōlā* Q 86.

Scherpzetten

WINTERBESLAG

(JG 1a)

[De vier van stoten en kalkoenen voorziene hoefijzers van het paard samen.

Zie ook de lemmata SCHERP ZETTEN, STOOT en KALKOENEN, KRAMMEN.]

winterbeslag: *wē.ntārbāslq̄.x* Q 3; **ijsbeslag**: *ē.s.bāslq̄.x* Q 82; **beslag met klammen**: *bāslq̄.x mēt klāmā* Q 5; **beslag met schroeven**: *bāslq̄.x mē srxrūvā* Q 1; **winterijzers**: *wē.ntārī.zārs* L 417; **ijzers bet krammen**: *ē.zārs bē kramā* Q 71; **ijzers met stoten**: *ī.zārs mēt stī⁹tā* L 416; **ijzers met schroeven**: *ī.zārs mēt šrūvā* L 418; *ē.zārs mēt srxrūvā* L 414; **ijzers met schroefkoter**: *ē.zārs mēt šrufkūtār* Q 72; **ijzers bet haken**: *ē.zārs bē hī⁹k* Q 2a.

SCHERP ZETTEN

(JG 1a; JG 1b; N 100, 17, add.; monogr.)

[Een paard van winterbeslag voorzien. Onder het hoefijzer worden dan al dan niet verwisselbare kalkoenen aangebracht en onder de voorzijde wordt een metalen plaatje bevestigd, de *stoot*. Zie ook de lemmata IJSNAGELS, STOOT en KALKOENEN, KRAMMEN.]

scherp zetten: *sxē.rāp .zētā* K 315; *sxērāp* ~ K 316, L 286; *sxē.rāp* ~ L 314, 352, 353, 354; *sx'ērāp* ~ K 278; *sxērāp* ~ L 313; *sxē.rāp* ~ L 312, 355; *sxērāp .zētā* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; *sxērāp* ~ K 314, 317a, 318, 353, P 44, 45, 47, 48, 49, 113, 115, 117, 167, 172, 173, 174, 176, 176a, 178, 179, 180, 213, 218, 219, 224, Q 165; *sxē.rāp* ~ K 357, 358, 359, 360, 361, L 315, 316, 413, P 46, 50 (alleen voorste hoeven), 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 118, 118a, 119, 120, 121, 177, 177a, 184, 186, 187, 188, 195, Q 2, 2a, 73, 78, 152, 156, 159, 160; *šē.rāp* ~ L 372, Q 9, 12, 71, 74, 75, 79, 80, 157, 166; *šē.rāp* ~ Q 3, 5; *ske.rāp* ~ P 175, 182, 197, 223, Q 164; *skerāp* ~ P 214; **scherp maken**: *sxē.rāp mā.kān* L 356; *sxē.rāp mā.kā* L 282; *šē.rāp* ~ L 317, 319, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 370, 371, 415, 419, 420, 421, 422, 423, 424, Q 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 96c; *šē.rāp* ~ L 416, 417, 418; *sxē.rāp mā.kā* L 414; *sxē.rāp mō.kā* Q 1; *šē.rāp* ~ Q 72; *šē.rāp* ~ Q 81a, 82; *sxērāp mō.kā* P 192; *šē.rāp* ~ Q 76, 77, 79a, 80, 87, 88, 89, 94, 153, 154, 155, 157, 157a, 158a, 161, 162, 163, 168, 168a, 169, 170, 181, 182, 240, 241, 242; *šē.rāp* ~ Q 83, 84, 90, 91, 171, 172, 174, 175, 177, 178, 179, 188; *šā.rāp* ~ Q 167; *ske.rāp* ~ P 220; **scherp beslaan**: *šē.rāp .bāslō.n* Q 162; **vierkant scherp zetten**: *vīrkant sxērāp .zētā* P 50 (van achteren en van voor); **vierkantig beslaan**: *vērkenjtjex .bāslōn⁹* L 369; **vierkantig beslagen**: *vī.rkentex .bāslā.gā* K 360; **schroeven zetten**: *srxrūvā zētā* L 316.

IJSNAGELS

(N 33, 367b; N 33, 371; JG 1a; JG 1b; JG 1d; JG 2b; monogr.)

[Hoefnagels in verschillende lengtes, voorzien van beitel- of wigvormige kop, waarmee bij gladheid het hoefijzer wordt vastgezet. Zie ook afb. 234. De ijsnagel is slechts geschikt voor kortstondig gebruik. Bij langere periodes van gladheid wordt het hoefijzer voorzien van al dan niet uitneembare kalkoenen. Zie ook de toelichting bij dat lemma.

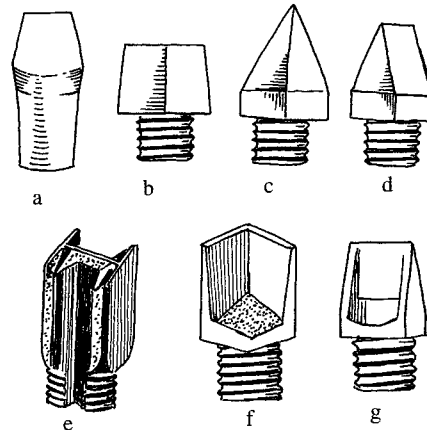
Zie voor het woordtype **ijsnagel** ook *Limburgs Idioticon* s.v. *ijsnagel*: „Bijzonder slach van nagels waar men de peerden meê scherp zet in den winter. Geh. Beringen.”]

ijsnagels: K 278, L 413, 414, 416, P 46, 51a, 54,

Afb. 234. ijsnagel

56, 121, 214, Q 71, 174; *ēsnāgals* P 49, 50; *ēs-* P 44; *ē.snā.gals* K 358, P 51, 55, 56; *ē^o.s-* K 360, 361, P 48, 52, 53; *ē.snō.gals* P 184, Q 164, 166; *ē^o.s-* P 118a, 195, 197; *ē^o.snō.gals* P 180; *ē.s-* P 178; *ēs-* K 315, P 113, 115, 117, 172, 174, 175, 182, 214, 218, 219, 224; *ēs-* P 227; *ej-s-* P 176b, 219; *īsnēgals* L 217; *ē.snīē.gals* Q 165; *ē.snīē.gals* P 187; *ē^o.snīē.gals* P 188; *ē.s-* P 121, 192; *ī.s-* Q 74, 78; *ē^o.snīgals* P 120; *ejāsni^o.gals* P 121; de volgende opgaven zijn enkelvoud: *ēsnāgāl* P 47; *īs-* L 159a, 290, 291, 432, Q 18, 95, 111, 113; *īs-* Q 99*; *ēsnāgāl* K 353 (met lange, smalle kop); *ē.snō.gāl* P 186, 223, Q 157, 159; *ē^o.s-* P 220; *ejsnōgāl* P 176b, 219; *īs-* Q 5; *ē^o.s-* P 179; *ēs-* K 314; *ē.snīē.gāl* Q 79, 160; *ē^o.s-* P 177; *ē.snīē.gāl* Q 152, 156; *ē^o.s-* P 119; *ej.s-* Q 71, 73; **ijsnagelen:** *ejsnōgāl* Q 158a; *ej.snō.gāl* Q 77, 155, 167, 240, 241; *ē.s-* Q 75, 76, 79a, 80, 153, 154, 157a; *ē^o.s-* Q 161; *ēs-* Q 168a, 175; *ī.s-* Q 188; *ā^o.s-* Q 169; *ajs-* Q 181; *aj.s-* Q 162, 163, 168, 177, 182, 242; *ēs.snōgāl* Q 174; *ē.snē.gāl* Q 84, 90, 170, 171; *ī.s-* L 313, 315, 317 (enk. *-nā.gāl*), 353 (hoefnagel, plat geklopt), 358 (idem), 359 (idem), 360, 361 (idem), 362 (idem), 363, 364, 365, 366, 367 (enk. *-nā.gāl*), 368, 415 (enk. *-nā.gāl*), Q 87, 88, 91, 94; *ej-s-* L 355 (gewone hoefnagel met scherp geklopte kop); *ej.s-* Q 81a (bij het winterbeslag: een nagel aan de voorzijde van het hoefijzer, op de plaats en ter vervanging van de *stoot*; enk. *-nō.gāl*); *ī.snēgāl* L 356; *ēs-* Q 86; *īs-* L 209 (enk. *-nāgāl*), 210 (idem), 211 (idem), 212a (idem), 216 (idem), 216a (idem), 244a (idem), 245a (idem), 299, 382, Q 88a, 111; *īs-* L 330; *īsnēgāl* L 165, 192a, 213, 216a, 217; *īsnēgāl* Q 121b (enk. *-nāl*); *īsnēl* Q 116; *ē.sne.ā.gāl* P 177a (enk. *-nō.gāl*); *ēsnēgāl* P 173, 176, 176a (enk. *-nō.gāl*); *ajs-* Q 242; *īs-* L 321, 424; *ē.snē.gāl* Q 89; *ej.s-* Q 83; *ī.s-* L 319 (enk. *-nā.gāl*), Q 96c (enk. *-nā.gāl*); *ī.snē.gāl* L 369; *ē^o.snē^o.gāl* Q 1; *ē.snīē.gāl* Q 2 (enk. *-nā.gāl*); *ē.snī^o.gāl* Q 2a, 72 (enk. *-nō.gāl*); *ī.snī^o.gāl* L 289; *ē.snō.gāl* Q 178, 179; **scherpmaaknagelen:** *sxerāpmuknī^o.gāl* P 58 (enk. *-nō.gāl*); **kopnagels:** *kōpnā.gals* P 56.

Afb. 235. verwisselbare kalkoenen

- a: scherpe insteekkalkoen
- b-d: stompe, puntvormige en beitelvormige schroefkalkoenen
- e-g: H-vormige, hoekvormige en doorboorde schroefkalkoenen

KALKOENEN, KRAMMEN

(N 33, 368a; N 33, 368b; N 33, 370; JG 1a; JG 1b; JG 1d; JG 2b; monogr.; N 33, 358 add.)

[Uitsteeksels aan de onderzijde van hoefijzers. Men onderscheidt de aangesmede kalkoenen, die vast op beide uiteinden of takken van het hoefijzer gesmeed worden, en de schroefkalkoenen, die in het hoefijzer vastgedraaid of -geklemd kunnen worden. De woordtypes **krammen** en **krampen** worden in het onderzoeksgebied vooral gebruikt voor naar beneden omgebogen delen aan de uiteinden van de hoefijzertakken, die op deze wijze eveneens een uitsteeksel vormen.

Kalkoenen worden toegepast om een paard meer houvast te geven bij het trekken van zware lasten, om slijtage van de achterkant van het hoefijzer tegen te gaan en, in de winter, om bij gladheid het wegglijden te verhinderen. In elk hoefijzer worden 3 of 4 kalkoenen aangebracht, meestal in combinatie met een metalen plaatje aan de voorzijde van het hoefijzer, de *stoot*. Verwisselbare kalkoenen kunnen verschillende vormen hebben. Zo kent men in L 289 stompe, spitse, platte en beitelvormige kalkoenen en in Q 83 puntige, H-vormige en kruisvormige. Deze twee laatste werden **hache** (fr.) ((h)aš) respectievelijk **kruisje** (krājska) genoemd. Zie ook afb. 235.

Vgl. voor het woordtype **stollen** (L 159a, L 165, L 192a, L 213, Q 95) ook het Hgd. *Stollen*: „kalkoen(en) voor een hoefijzer”.]

kalkoenen: *kalkunān* L 282, 312, 356; *kalkunā* L

217, 289, 352, Q 18; *kalkuwnā* P 45 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer; syn. met *krammen*); *kalkūnā* L 360, 363, 364, 365 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer); *kalā`kūn* (enk.) K 314 (idem); **stompe kalkoenen:** *štompā kalkunā* L 299 (bij dooi); **scherpe kalkoenen:** *šerapā kalkunā* L 299 (bij gladde wegen); **vaste krammen:** *vastā kreṃ* L 432; **ijskrammen:** Q 71; *ēskramā* Q 78; *īskramā* Q 88; **krammen:** L 414, P 214; *kramān* L 312 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer); *kramā* K 278, 315 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 358 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), L 355 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), P 45 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer; syn. met *kalkoenen*), 46, 48 (ook in de zomer gebruikt), 50 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 52, 53, 55, 57 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 113, 115, 117, 118, 121, 172, 173, 174, 175, 176a, 177, 177a, 178, 179, 182, 184, 186, 187, 188, 192, 195, 197, 218, 219, 220, 223, 224, Q 2, 2a (omgebogen uiteinden van het hoefijzer), 5, 77, 78, 81, 84, 87, 90, 91, 94, 155, 157a, 161, 162, 163, 164, 165, 169, 170, 172, 174, 178, 179, 188, 240, 242; *krāmā* P 49, 51, 119, 120, 176, Q 73, 75, 76, 79, 79a, 83, 89, 152, 153, 154, 156, 157, 159, 160, 166, 167, 168, 175, 181, 241; *krā.mā* Q 74; *kreṃ* P 47, 56, 58, Q 113, 116, 121b (enk. *kram*), 177 (enk. *kram*), 178; *kram* (enk.) Q 71, 81a, 82; **kramijzer:** *kramejzār* P 176b (scherpe en botte); **krampen:** *kre.mp* L 370 (enk. *krā.mp*); *kremp* L 323; *kreṃ* L 317 (enk. *kra.mp*), 319, 321 (enk. *kramp*; voor paard met lage hiel), 359, 362, 367 (enk. *krā.mp*), 369 (enk. *krā.mp*), 371 (omgebogen uiteinden van het hoefijzer; enk. *krā.mp*), 372 (idem; enk. *kra.mp*), 419 (enk. *krā.mp*), 424 (idem; enk. *krā.mp*), 432, Q 6 (idem; enk. *krā.mp*), 7 (idem; enk. *krā.mp*), 9, 10 (idem; enk. *krā.mp*), 11 (enk. *krā.mp*), 12 (idem; enk. *kra.mp*), 13 (idem; enk. *krā.mp*), 88, 94, 95 (enk. *kra.mp*), 96c (enk. *kra.mp*); **klampen:** *klēmp* L 165 (enk. *klāmp*), 192a (idem), 213 (enk. *klamp*); *klemp* L 290, 291; **klammen:** *klem* Q 1 (enk. *klam*); *klam* (enk.) L 414, 416, 417, 418, Q 1, 5; **hoefschroeven:** *hū.fsxruvā* P 186; *hufsxruvā* L 192a, 216a, 217 (scherp en stomp); *hōfšruvā* Q 113; **paardsschroeven:** *pērsšruvā* L 330, 382; **winterschroeven:** *we-njtāršxruvā* Q 1; **scherpschroeven:** *šerāpšruvā* L 432; **ijsschroeven:** Q 71; *ē°.ssxruvā* P 118a, 119, 184, 192, Q 73, 74, 165; *ē°s-* P 176b, 180; *ēas-* P 52; *ē.s-* P 177a, 186, Q 157, 160; *ēš-* P 115, 176, 224; *ē.s-* Q 153; *ē.ssxruvā* Q 159; *ē°.s-* P 187; *ē°.ssxruvā* P 121; *ī.sšrūvā* L 364; *ī.sšrū.vā* L 362; *ī.ssxruvān* L 312; *ejššruvā* Q 158a (met schroefdraad); *ē.s-* Q 79, 157a, 161; *ē.s-* Q 168a, 175; *ī.s-* L 422, Q 13, 88; *īs-* L 321, Q 18, 111, 116; *ī.sšruv.vā* L 372; *ī.sšrūvā* Q 6, 11, 12; *ej.s-* Q 77, 155; *ī.sšrū.vā* L 424; *ī.sšrowvān* L 421; *ī.sšrowvā* L 368; *ī.sšrōvā* Q 88a, 91; *ē.s-* Q 86, 90, 178;

ē.sšrōvā Q 171; *īs-* Q 5; *ē.sskruvā* P 223; *ēš-* P 219, 227; *ēsskrūvā* P 214; *ejš-* P 219; *ē.sskruvā* Q 164; *ē.sstruvā* Q 241, 242; **stiftschroeven:** *steftšruvā* L 321; **puntschroeven:** *pōntšrōvā* Q 95; **draadschroeven:** *drōtšruvā* L 321; **beitel-schroeven:** *bejtālšruvā* Q 99*; *bēsāl-* Q 116; *bejtālšrōvā* Q 95; **losse Schroeven:** *lōsā šruvā* L 432; **h-schroeven:** *hāšruvā* L 330 (stomp en spits), Q 99*, 116; *hāšrōvā* Q 95; **kruisschroeven:** *krīššruvā* L 424; **stompe Schroeven:** *štompā šruvā* L 290, 291; **scherpe Schroeven:** *šerapā šruvā* L 290, 291, 299; **spitse Schroeven:** *špētā šruvā* Q 99*; **Schroeven:** *sxruvān* L 282, 286, 316; *sxruvā(n)* L 315, 413; *sxruvā* K 278, 317a, 358, 359, L 352, 353, 355, P 55, 56, 57, 58, 113, 120, 172, 173, 176a, 177, 178, 197, Q 2, 2a, 78, 156; *sxruvā* P 220; *sxrūvā* P 56, 117, 195, 218; *sxrūvā* K 361; *sxrūvā* P 52, 118, 120, 188; *sxūvān* K 360; *sxūvā* L 313; *sxrōvān* L 356; *sxro.vvā* Q 152; *šruvān* Q 8; *šruvā* L 423, Q 10, 71, 75, 154, 162, 181; *šrū.vā(n)* L 424, Q 6; *šrū.vā* L 371; *šrūvā* L 317, 369, 370, Q 7, 9, 12, 76, 79a, 80, 83, 84, 89, 163, 167, 168, 169, 170, 174, 177; *šrūvā* L 319, 368, Q 96c (enk. *šrōwf*); *šxrūvā* Q 1; *šruvān* L 419; *šruv.vā* L 372; *šrūv.vā* L 360; *šrū.v.vā* L 361; *šrūvā* L 358, 359, 363, 365, 366, 415; *šrōvā* L 420, Q 3, 88, 90, 179; *šrowvā* Q 87 (enk. *šrowf*), 172, 188; *šrōvā* Q 94, 171; *skruvā* P 179, 197 (aan de voorzijde van het hoefijzer); *skrūvā* P 175, 182; *struvā* Q 153, 166, 181; *strūvā* Q 182, 240, 242; de volgende opgaven zijn enkelvoud: *sxruf* Q 71; *sxrūf* L 414, Q 1, 2a; *šruf* L 416, 417, 418; *šrūf* Q 72, 81a, 82; *šrōwf* Q 5; **ijsvijzen:** *ē.s.vē.zā* P 46; *ē.s.vē.zā* K 353, P 45; *ējas-* P 47; **vijzen:** *vejzān* K 278, L 314, 353; *vejzā* K 318, 359; *vējzā* P 53; *vejzā* P 51; *vājzā* K 357; *vēzān* K 315; *vē.zā* K 317a, P 46; *vēzā* K 314, 316, 353, P 48, 50, 174; *vē.zā* P 44; *vasā* P 180; **ijsvijzels:** *ē.s.vē.zāls* P 49; **vijsschroeven:** *vēsssxruvā* P 55; **ijspinnen:** *ej.spenān* K 278, L 354 (met schroefdraad); *ī.s-* L 312; *ī.spenā* L 353; **pinnen:** *penān* L 282; *pīnā* L 286 (vastgesmeed aan ijzer); **ijspiegelen:** *ēspelā* P 57; **punten:** *pu.ntā* P 50; *pūntā* P 47; **tappen:** *tapā* K 361; *tep* P 118a (enk. *tap*); **haken:** *hōkā* P 52; *hōkā* K 315; *hyōk* Q 155; *jōk* Q 168a; *hek* Q 171 (zeer weinig gebruikt); **klauwen:** *klō°* Q 80; vgl. voor het tweede lid van de volgende twee woordtypen het Hgd. *Stollen*: „kalkoen(en) voor een hoefijzer”: **schroef-stollen:** *šrufštqlā* Q 121b; **steek-stollen:** *štē°xstqlā* Q 121b; **stollen:** *stqlā* Q 95; *stql* (enk.) L 159a (scherp en stomp), 165, 192a, 213; **losse stiften:** *lōsā šteftā* L 432; **stoten:** *stūtā* K 357; *stī°tā* L 361 (aan de voorkant: *tippen*); *stuj* L 423; **steunsels:** *stēnsāls* P 55 (ook gebruikt voor de steunen aan de voorzijde van het hoefijzer); **hakken:** *hak* (enk.) L 354, Q 72 (naar beneden omgebogen uiteinden van het hoefijzer); **crampons (fr.):** *kram°pē* (enk.) Q 3.

SLEUTEL VOOR SCHROEFKALKOENEN

(N 33, 300k; N 33, 368a, add.)

[Sleutel waarmee de hoefsmid de hoefschroeven kan vastdraaien.]

stollensleutel: *stql̥sl̥t̥l̥* L 213, 321.

STOOT

(N 33, 357; JG 1a; JG 1b; JG 1d; monogr.)

[Het ijzeren plaatje dat bij winterbeslag tegen het uitglijden vóór onder het hoefijzer wordt geplaatst.

In P 174, P 224 en Q 182 was de stoot onbekend, in K 353 werden in plaats van een plaatje één of twee schroeven aan de voorzijde van het hoefijzer bevestigd.]

stoot: L 313; *stōt* L 159a, 165 (mv. *stōt*), 192a, 213, Q 77 (mv. *st̥ō*), 84, 90, 162, 163 (mv. *stōj*), 168a (mv. *stōj*), 170, 175 (mv. *stōj*), 240, 242 (mv. *stōt*); *stōt* L 382; *stut* L 413, 414, P 57, 58, Q 1, 2a (mv. *sti*), 3, 5, 71; *stutj* Q 1; *stoat* K 278; *stuat* K 317a, L 216a, 217, 282 (vastgesmeed aan voorzijde van ijzer), 313, 314, 315 (plaatje aan voor- en achterzijde van het hoefijzer), 352, 353, 356, 422 (ook de omplooiing aan de achterzijde van het hoefijzer; mv. *stuat*), Q 8 (vastgesmeed plaatje aan de voorzijde van het hoefijzer; ook de omplooiing aan de achterzijde; mv. *stuj*); *stuwat* K 353; *stjōt* Q 13 (mv. *stjōj*); *stūt* P 176b; *stū²t* L 371 (mv. *stj²t*), 417, 418, P 176, 177a; *stū²t* L 289; *stūwt* P 219; *stuat* L 290, 291, 432; *stū²t* Q 111, 113 (mv. *stj²t*); *stuas* Q 121b; *stū²s* Q 116; *stū²t* L 363 (mv. *stū²tā*); *stowt* P 195; *stōwt* P 187 (mv. *stōj*), Q 73 (mv. *stōj*), 76, 80, 82, 83 (mv. *stōj*), Q 153, 154 (mv. *stōj*), 156 (mv. *stōj*), 159 (mv. *stōj*), 164; *stōwt* Q 99*; *stij* L 372 (plaatje aan voor- en achterzijde van het hoefijzer; mv. *stijj*), 420 (scherp gemaakte omplooiing; mv. *stijj*); *stū²j* Q 11 (mv. *stj²j*); *sti* Q 87, 91; de volgende opgaven zijn meervoud: *stuat* K 316, 318 (plaatje of schroef aan de voorzijde van het hoefijzer), 358; *stuwat* P 50; *stjātān* L 286; *stjātā* L 369; *stjāt* K 360; *stj²tā* L 317; *stī²tā* L 358, 359, 362, 365, 366, 367, 368; *stī²tā* L 360; *stī²t* L 415, 416; *stjāj* Q 10 (altijd meervoud); *stjēj* Q 9, 12; *stjēj* L 370; *stij* L 419 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer), 424, Q 6; *stij* L 421 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer); *stijj* Q 7; *sti* P 55; *stō* Q 169, 241; *stē* Q 94; **stoter:** *stōtār* Q 162 (stoot die schuin naar voren loopt); **ijsstoot:** *ī.sstūātā* (mv.) L 364; **inslagstoot:** *enšlāxstuat* L 330; **stootje:** *stjātšā* L 423; **stootijzer:** *štōt.ī.zār* L 331; **kramijzer:** *kramēzār* P 44 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer); **kram:** *kram* P 44 (aan voor- en achterzijde van het hoefijzer), 179 (= stoot); **haak:** *hōk* Q 2a (een ombuiging aan de voorzijde van het hoefijzer naar beneden toe die dezelfde functie ver-

vult als de stoot of de ijsnagels); **lip:** *lep* Q 2a (idem); *lip* Q 152; **plaat:** *pl̥.t* Q 79; *pl̥t* P 115; *pl̥²t* P 118; **plaatje:** *pl̥.tšā* P 176a; **tip:** *tep* L 361; **pegel:** *pilā* (mv.) P 57; **bek:** *bek* Q 168; **plaat:** *pl̥²t* P 115; **staal:** *stōl* K 314; **uitstekend blokje:** *ūtštēkātj. bl̥kskā* L 299; **rasp:** *rasp* L 354 (grof stuk gehard staal aan de voorzijde onder het hoefijzer, waardoor dit langer mee gaat); **stut:** *stōt* L 317, 414; **aanloopvlak:** *ānlōwp.vlak* L 299.

Pompensmid

Zuig- en perspompen en hun onderdelen

ZUIGPOMP

(N 64, 133b; N 64, 133w; N 66, 49b; N 66, 49w)
[Pomp met zuiger en slot waarmee men vloeistoffen oppompt. De zuigpomp bestaat uit een cilindervormig pomphuis waarin de pompzuiger op en neer kan worden bewogen. Het onderste taps toelopende uiteinde van het pomphuis bevat de pompklep. De zuiger wordt met behulp van een pompzwengel in beweging gebracht en zuigt bij het omhooggaan het water aan. De pompklep is dan geopend. Wanneer de zuiger naar beneden wordt gedrukt, sluit de pompklep en stroomt het water via een in de zuiger aangebrachte (leren) klep naar de pompuitloop. Vgl. ook afb. 236 en de volgende lemmata waarin vooral de onderdelen van de zuigpomp worden behandeld.]

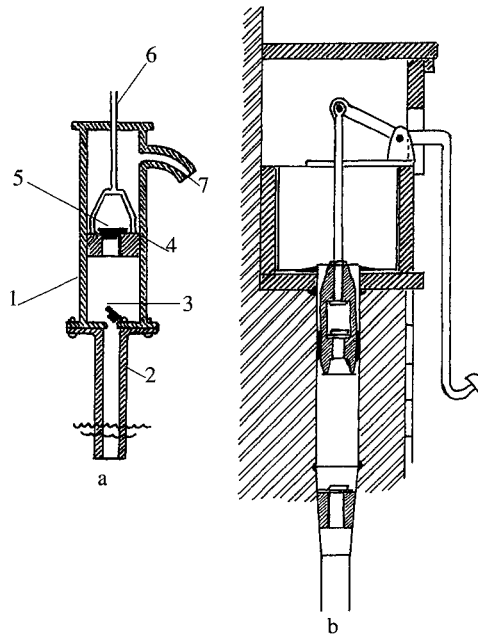
zuigpomp: *zūxpomp* Q 121c; *zījx-* L 329, Q 98; *zōjxpōmp* Q 88; **handpomp:** *hantpomp* L 414, Q 98; (*h*)ant- L 423; *hanj-* Q 117, 118; **zwengel-pomp:** *šwōjālpomp* Q 121c; **lenspomp:** *lenspomp* Q 117, 118; **sleppomp:** *šlēppomp* Q 117, 118; de volgende term betreft een zuigerpomp waarbij het afdichtingsmateriaal aan de binnenzijde van het pomphuis is aangebracht: **plunjerpomp:** *plōnjārpomp* Q 121c; **koperen pomp:** *kōpārā pomp* L 423; **ijzeren pomp:** *īzārā pomp* L 423; **huispomp:** *hūsomp* L 423; **gewone waterpomp:** *gawū²n wātārpomp* L 423; de volgende term betreft een membraanpomp; de afsluiting tussen pomphuis en bovenstuk wordt hier gevormd door een van soepel rubber vervaardigd membraan: **kattenkop:** *katākōp* Q 98.

PERSPOMP

(N 64, 133c; N 66, 49c)

[Pomp met zuiger en slot om vloeistoffen op te pompen. Ook bij dit type pomp wordt de zuiger met behulp van een pompzwengel in beweging gebracht. Belangrijkste verschil met de zuigpomp is dat in de zuiger van de perspomp geen

- 1: pomphuis
- 2: zuigbuis
- 3: pomp(slot)klep
- 4: pompzuiger
- 5: zuigerklep
- 6: zuigerstang
- 7: pomputloop

Afb. 236. a: zuigpomp
b: keukenpompinstallatie

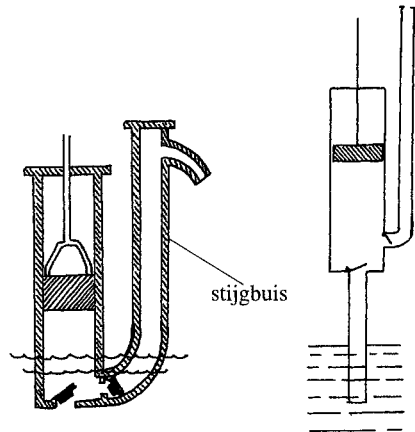
88.

ZUIGPERSPOMP

(N 64, 133d; N 66, 49d)

[Zuigpomp waarbij een luchtketel is aangebracht. De waterafvoer van zuigpompen is sterk wisselend. Om een meer gelijkmatige waterafgifte te verkrijgen wordt daarom vaak aan de perszijde van de pomp een ten dele met lucht gevulde ketel aangebracht. Zie ook afb. 238 en het lemma LUCHTKETEL.]

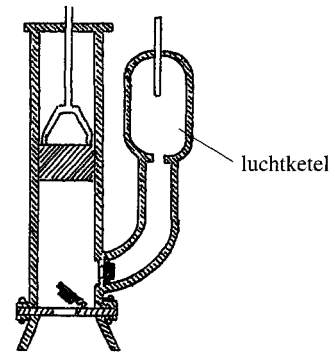
zuigperspomp: *zūxpēšpomp* Q 117, 118;

Afb. 237. perspompen

klep is gemonteerd. Aan de zijkant van de perspomp is een verticale buis, de *stijgbuis*, bevestigd waarin aan de onderzijde een pompslot is aangebracht. Zie ook afb. 237.]

perspomp: *perspomp* L 329; *peš-* Q 98; *pērs-* L 423; **prespomp:** *prespomp* L 423; **drokpomp:** *drukomp* Q 121c; **kelderpomp:** *kaldərpōmp* Q

Afb. 238. zuigperspomp

zūxpers– L 329; *zyax-pēš*– Q 121c; **pers-zuigpomp met windketel**: *pēš-zūxpomp met wentkētal* Q 98; **perspomp voor op verdiep**: *pērspomp vq̄r qp vārdēp* L 423; **prespomp**: *prēspōmp* Q 88.

BRANDPOMP

(N 64, 133y; N 66, 49y)

[Dubbele perspomp met windketel.

De *centrifugaalpomp* bestaat uit een as waarop een aantal boogvormige schoepen zijn bevestigd. Het geheel is gemonteerd in een pomphuis dat meestal de vorm van een slakkenhuis heeft.]

de volgende woordtypen duiden een pomp met heen-en-weergaande beweging aan: **brandpomp**: *brānpomp* Q 117, 118; **brandspuitpomp**: *brantspōjtpomp* L 423; **brandspuit**: *brantspōjt* L 423; met het volgende woordtype wordt een pomp met roterende beweging aangeduid: **centrifugaalpomp**: *sentrifygēlpomp* Q 121c.

ZUIGBUIS

(N 64, 133f; N 66, 49f)

[De buis aan de onderzijde van het pomphuis die in de op te pompen vloeistof wordt geplaatst. Zie ook afb. 236a.

Met de term *pomp(en)buisje* werd in L 423 het roodkoperen buisje aangeduid dat de verbinding vormde tussen het slotstuk en de zuigbuis. Het was aan de onderzijde voorzien van een sierbandje. Men noemde dit de **knoop** (*knōp*).]

zuigbuis: *zūx-būs* L 329, Q 117, 118; **loden buis**: *lūtā bōjs* L 423; **pompenbuisje**: *pompabōjskā* L 423 (van roodkoper); **pompbuisje**: *pomp-bōjskā* L 423 (idem); **zuigbus**: *zūx-bōs* Q 98; vgl. voor het tweede lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *Röhre*, „buis, pijp”: **aanzuigreur**: *āzūxrōr* Q 121c; **pompdarm**: *pomp.dērām* L 414.

SLURPGAT

(N 64, 133u; N 66, 49u)

[De opening in de zuigbuis waar het water binnenstroomt.]

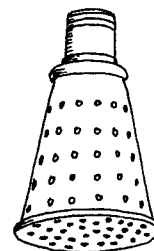
slurpgat: *šlōrāp.gāt* Q 98; **zuiglok**: *zūxlq̄k* Q 117, 118; **puntgat**: *pōnt.gāt* L 423.

POMPKETEL

(N 64, 133t; N 66, 49t)

[Metalen bak met gaten aan de onderzijde van de zuigbuis, die verhindert dat er tijdens het pompen ook vuil in de pomp binnenstroomt. Zie ook afb. 239.]

zuigkop: *zūxkōp* Q 117, 118; **zuigkorf**: *zūxkōrāf* Q 98; **filter**: *feltār* L 423; *fōltār* L 414; **zift**: *zef*

Afb. 239. pompketel

Q 121c; **crépine (fr.)**: *krēpin* Q 88.

POMPHUIS

(N 64, 133e; N 66, 49e; monogr.)

[Het cilindervormige pomplichaam waarin de pompzuiger verticaal op en neer beweegt. Het pomphuis wordt aan de bovenzijde afgesloten met een deksel. De taps toelopende onderzijde ervan bevat het pompslot dat verhindert dat opgepompt water terug kan stromen naar de ondergrond. Zie ook afb. 236a.

Volgens de invuller uit L 423 werd het pomphuis uit rood koper vervaardigd. Zie voor het woordtype **pompenstevl** (Q 95) ook het Maastrichts woordenboek, s.v. *pōmpestievel*: „bovenste deel van een pomp, waaraan de benedenbuis is bevestigd.”]

pomphuis: *pomphūs* Q 98, 117, 118; *pomph'ūs* L 329; van het volgende woordtype is het tweede lid het Hgd. *Gehäuse*: **pompengehäuse**: *pompajəhōjs* Q 121c; **pompenbuis**: *pōmpabūs* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **lijf**: *līf* L 423; **pompenstevl**: *pompəstīval* Q 95; **pomp**: *pomp* L 414.

KOPSTUK

(N 64, 133o; N 66, 49o)

[Het deksel dat boven op het pomphuis is aangebracht. Soms is aan het deksel een stang bevestigd die scharnierend met de pompszengel is verbonden. Zie ook afb. 240.

In L 423 was het deksel van geelkoper vervaardigd. Aan de onderzijde ervan was een sierband aangebracht.]

bovenstuk: *bōvāštōk* L 329; **deksel**: *dēksəl* L 329, 414, 423, Q 98, 117, 118.

ZUIGERSTUK

(N 64, 133j; N 66, 49j)

[Dat gedeelte van het pomphuis waarin de pompzuiger zich bevindt.]

zuigerstuk: *zūjgərstōk* L 291; *zūjgərštōk* Q 117, 118; *zūjgərštōk* L 329; **zuigerhuis**: *zūjgərhūs* Q 98; **pomphuis**: *pomphōws* L 414.

SLOTSTUK

(N 64, 133h; N 66, 49h)

[Het onderste, taps toelopende deel van het pomphuis waarin zich het pompslot bevindt.

In L 423 was de *vot* aan de bovenzijde voorzien van een geelkoperen sierband. Aan de onderzijde bevond zich een roodkoperen buisje dat de overgang vormde tussen de onderzijde van het pomphuis en de zuigbuis. Zie ook het lemma ZUIGBUIS.]**slotstuk:** *slotstøk* L 291; *slōt-* L 423, Q 88; **sluitstuk:** *slījtstøk* Q 98; **slietstuk:** *slēistøk* Q 98; **slotbeker:** *slōt.bēkær* L 329; **slotschijf:** *slōtš tī* L 329; **vot:** *vot* L 423.

POMPGAT

(N 64, 133s; N 66, 49s)

[Het gat in het bovenste gedeelte van het pomphuis waarlangs het water in de pompuitloop kan stromen.

In L 423 bestond de overgang tussen de pompuitloop en het pomphuis uit een geelkoperen verdikking die **schulp** (*šēlap*) werd genoemd.]**pompgat:** *pomp.gāt* Q 98; **pompengat:** *pompagāt* L 423; **pomplok:** *pomplōk* Q 117, 118; **gietsgat:** *gēt.gat* L 423; **tuitgat:** *tōjt.gāt* L 329; **overloop:** *ōværlōp* L 423.

POMPUITLOOP

(N 64, 133m; N 66, 49m)

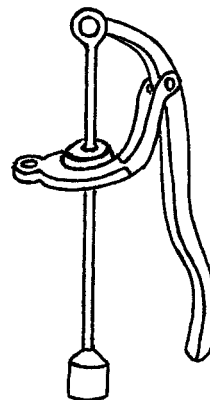
[De metalen tuit aan het pomphuis waardoor het water naar buiten stroomt. Zie ook afb. 236a.

In L 423 was de pompuitloop van roodkoper vervaardigd. Aan het uiteinde ervan zat een geelkoperen sierbandje. Dit werd het **tuitelbandje** (*tōjtēlbentšā*) genoemd.]**uitloop:** L 291; *ūtlōp* Q 117, 118; *ūslōf* Q 121c; **tuitel:** *tōjtēl* L 423; *tōtēl* L 414, Q 98; **tuit:** *tōjt* L 329.

POMPZWENGEL

(N 64, 133n; N 66, 49n; monogr.)

[Een met de hand te bedienen hefboom die door middel van de zuigerstang de pompzuiger op en neer doet bewegen. Zie ook afb. 240.

Met het woord **ijzerwerk** (*izærwæræk*) werd in L 423 het geheel van alle metalen onderdelen aangeduid die nodig waren om de zuiger in beweging te brengen. Het ijzerwerk bestond behalve uit de pompzwengel ook uit de **stoel** (*stōl*), de ondersteuning van het scharnierpunt van de pompzwengel, en de **passant** (*pasant*), een uit twee metalen plaatjes vervaardigd overgangsstuk dat de scharnierende verbinding vormde

Afb. 240. pompzwengel met kopstuk

tussen de pompzwengel en de zuigerstang. Het hele ijzerwerk was gemonteerd op een houten plank, de **pompenplank** (*pompæplank*).]**pompenzwengel:** *pōmpæzweŋæl* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a, 381; *pompæ-* Q 95; *pompæšweŋæl* L 329; **pompzwengel:** *pompšweŋæl* L 329; **zwengel:** *zweŋæl* L 318b, Q 95, 98; *šwøŋæl* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **zwengelstuk:** *zweŋælstøk* L 329; **pompen-slager:** *pompæslēgær* L 381; *pompæšlēgær* Q 101; *pompæšlē.gær* Q 20 (mv. *-šlē.gæš*); **slinger:** *sleŋær* L 423 (voorzien van **koperen sierknop:** *kōpæræ sērknop*), Q 88; **pompenarm:** *pompæ-erām* Q 117, 118; **pomparm:** *pomp.erām* L 414; **arm:** *erām* Q 1; **pompenstang:** *pōmpæstæŋ* L 163, 163a, 163b, 164, 165; **hengel:** (*h*)*ēŋæl* Q 2; **ijzerwerk:** *izærwæræk* L 423.

ZUIGERSTANG

(N 64, 133l; N 66, 49l)

[De metalen stang waaraan de pompzuiger is bevestigd.]

zuigerstang: *zōjgærstæŋ* L 414; *zījgærstæŋ* L 329, Q 98, 117, 118; **zuikerstang:** *zījærstæŋ* L 423; **stang:** *stæŋ* L 423.

POMPZUIGER

(N 64, 133i; N 66, 49i; monogr.)

[De platte ronde schijf aan het uiteinde van de zuigerstang. Bij de pompzuiger van een zuigpomp is in de zuiger een klep aangebracht. Zuigers van perspompen zijn massief. Zie ook afb. 236a.

In L 423 was de pompzuiger van de perspomp van hout vervaardigd. Een stukje leer dat met nageltjes rond de zuiger was vastgezet, vormde de afdichting tussen pompzuiger en pomphuis. In het midden van de zuiger was de zuigerklep

aangebracht.

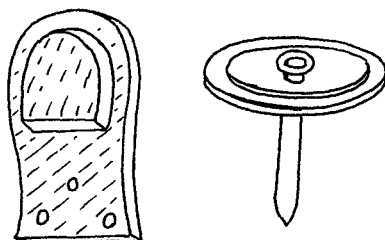
Zie ook *Limburgs Idioticon*, pag. 296 s.v. *zuiker*: „deel der pomp dat opzuigt. Geh. Beverloo en rond.”]

zuiger: *zøigər* L 291, 414; *zūgər* L 329, Q 98, 117, 118; *zygər* Q 284; *zyjar* Q 121c (van hout); **zuiker**: *zȳkər* L 423.

ZUIGERKLEP

(N 64, 133k; N 66, 49k; monogr.)

[De (leren) klep in de pompzuiger van een zuigpomp die zich opent bij de neergaande beweging van de zuiger. Zie ook afb. 236a en 241.

Afb. 241. zuigerkleppen

Volgens de invuller uit L 329 was er aan het *slot-leer* een *slotlood* (*šlō.tl'ūt*) bevestigd.]

zuigerklep: *zūgərklep* L 329; **voetklep**: *vōtklep* Q 117, 118; **klep**: *klep* L 414, 423, Q 98; **slot-leer**: *šlō.tlēr* L 329; **pompenleertje**: *pōmpalerka* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **slot**: *slōt* Q 88; *šlō.t* L 329.

ZUIGERLEER

(N 64, 133i add.; monogr.)

[De leren omkleiding van de pompzuiger die zorgt voor de afdichting tussen pompzuiger en pomphuis.]

pompenleer: *pōmpalēr* L 423; *pōmpa-* L 209, 210, 211, 212a, 216, 216a, 244a, 245a; **leer van de zuiker**: *lēr van də zȳkər* L 423.

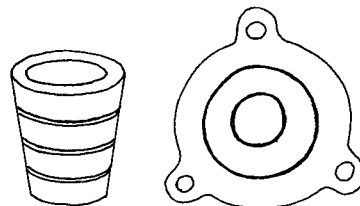
POMPSLOT

(N 64, 133g; N 66, 49g)

[Kegelvormig of schijfvormig lichaam, voorzien van een klep, dat in het slotstuk van de pomp is aangebracht. Het verhindert dat opgepompt water terug kan stromen naar de ondergrond. Zie ook afb. 242.

De invuller uit L 291 verstond onder het *hart* het slot met de klep samen. De klep hield het water in de pomp. Het slot bestond uit een ijzeren beugel gevuld met vlas en schapenvet. Dit type slot werd later vervangen door het *patentslot*.]

pompenemmer: *pū.mpanīmər* Q 2; **hart**: *hart* L

Afb. 242. pompsloten

291; **slot**: *slot* L 291; *slōt* L 423; **patentslot**: *patēntslot* L 291; **slotbeker**: *šlōt.bēkər* L 329 (kegelvormig pompslot); **slotschijf**: *šlōtš'f* L 329 (schijfvormig pompslot).

POMP(SLOT)KLEP

(N 64, 133g; N 66, 49g)

[De klep in het pompslot van een zuigpomp. Zie ook afb. 236a en de toelichting bij het lemma POMPSLOT.]

pompklep: *pōmpklep* L 414; **zuikerklep**: *zȳkərklep* L 423 (= pomphuisklep); **zuigklep**: *zūxklep* Q 121c; **terugslagklep**: *trykšlāxklep* L 329; **aanvoerklep**: *ānvōrklep* Q 98; **voetklep**: *vōtklep* Q 117, 118; **klep**: *klep* L 423, Q 88 (leer met lood); **klepstop**: *klepštōp* L 329.

STIJGBUIS

(N 64, 133p; N 66, 49p)

[De buis waarin de vloeistof bij een perspomp omhoog geperst wordt. Zie ook afb. 237.]

stijgbuis: *štix.būs* Q 98, 117, 118; vgl. voor het tweede lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *Röhre*: **stijgreur**: *štixrər* Q 121c; **stijgel**: *stējgəl* L 423; **omhoogvoerbuis**: *omū²x.vq̄rbūjs* L 423; **persbuis**: *pers.būs* L 329.

LUCHTKETEL

(N 64, 133q; N 66, 49q)

[Luchtketel van een zuigpomp.

De waterafvoer van zuigpompen is sterk wisselend. Om een meer gelijkmatige waterafgifte te bevorderen wordt daarom vaak aan de perszijde van de pomp een ten dele met lucht gevulde ketel aangebracht. Bij slagen van de pomp waarbij meer dan de gemiddelde hoeveelheid water wordt weggeperst, wordt het teveel in de luchtketel verzameld. De lucht in de ketel wordt daarbij samengeperst. Wanneer minder water wordt weggeperst dan de gemiddelde hoeveelheid, staat de luchtketel het opgezamelde water weer af aan de persleiding (Handboek Waterleidingvak, pag. 61).]

lochtketel: *loxxkētal* L 423; **loftketel**: *lofkētal* Q 117, 118; **windketel**: *wentkētal* Q 98.

POMPSTEEN

(N 64, 133r; N 66, 49r; monogr.)

[De stenen bak onder de pompuitloop.]

Het woord *pomp(en)steen* werd in Q 20 en Q 95 oorspronkelijk gebruikt in de hierboven omschreven betekenis. Later werd het de algemene benaming voor een gootsteen. Ook verschillende Limburgse dialectwoordenboeken kennen de woorden *pomp(en)steen* en *pomp(en)bak* in deze laatste betekenis.]

pompensteen: *pompastejn* Q 95; *pompastejn* L 329, 330 (van natuursteen; aan de onderkant ervan was een gat waarlangs het water via het stortgat, *ət štɔrs-gāt*, door de buitenmuur naar buiten kon lopen), Q 20; *pompastē* Q 121c; **pompsteen:** *pompstejn* Q 95; **gootsteen:** *gōtstejn* Q 98; **pompenbak:** *pompabak* L 423, Q 98, 117, 118; **pompbak:** *pomp-bak* L 414; *pump*–P 213; **aanrecht:** *ānrex* L 329.

POMPHAAK

(N 64, 134a; N 66, 50a)

[Lange ijzeren stang met kop en haak waarmee men het slot van een pomp kan openen. De zuiger van de pomp dient daartoe eerst verwijderd te worden. De pomphaak wordt gebruikt bij her-

Afb. 243. pomphaak

stellingen of, bij vriesweer, om de pomp te laten leeglopen. Zie ook afb. 243.]

pomphaak: *pōmphāk* Q 88; **pompenhaak:** *pompahōk* Q 117, 118, 121c; *pompānhōk* L 291; **pompenhaakje:** *pompā-ōkskə* L 423; **slothaak:** *šlōthōk* L 329; **ijzeren haak:** *īzərə hōk* Q 98; **pompijzer:** *pomp-ējzər* L 414; **pompijzertje:** *pomp-īzərəkə* L 423.

POMPKRABBER

(N 64, 134b; N 66, 50b)

[Werktuig om een pomp aan de binnenzijde te reinigen.]

pompschraper: *pompšrāpər* Q 117, 118;

schrapijzer: *šrap-īzər* Q 98.

LENS ZIJN

(N 64, 135c; N 66, 51c; monogr.)

[Gezegd van een pomp die geen water meer geeft. Volgens het Sittards woordenboek (pag. 322) kon dit worden veroorzaakt doordat de klep in de pompzuiger niet goed functioneerde. Daardoor liep het water terug in de pompput en zoog men bij het pompen lucht. Door water in de pomp te gieten, dreef men de lucht onder de zuiger weg en ontstond er een gesloten waterkolom in het pomphuis.]

lens zijn: *lens* *zēn* L 329; **af zijn:** *āf* *zēn* L 414; *āf* *zēn* Q 20; *āf* *zēn* Q 98; **geen water geven:** *gej wātər gēvə* L 423; **droog staan:** *drōx stōn* L 423; **droog zijn:** *dryax* *zīə*, *zēn* Q 121c; *drīx* *zīə* Q 117, 118.

OPGIETEN

(N 64, 135b; N 66, 51b; monogr.)

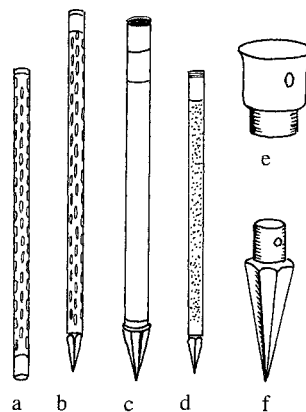
[Water in de pomp gieten om deze op gang te krijgen als de kleppen etc. niet goed afsluiten. Zie ook de toelichting bij het lemma LENS ZIJN.]

de pomp opgieten: *də pomp* *qp-gētə* L 423; **opgieten:** *qp-gītə* Q 88; *qp-gītə* L 414; *qp-gētə* L 423; **opschudden:** *opšødə* L 423, Q 88; *opšødə* Q 117, 118; **inschudden:** *ešødə* Q 121c; **vol-schudden:** *vōlšødə* Q 98; **de pomp aanmaken:** *də pomp* *ānmākə* Q 98; *də pomp* *āmākə* Q 20; **aanmaken:** *ānmākə* L 329.

ZUIGLEIDINGFILTER

(N 64, 133v; N 66, 49v)

[Filter in de zuigleiding van een handpomp. Het bestaat doorgaans uit een buis waarin een groot

Afb. 244. zuigleidingfilter (a-d) met heikap (e) en filterpunt (f)

aantal gaten met een doorsnede van ongeveer 1 cm zijn geboord. De gaten zijn bedekt met fijn filtergaas. Tijdens het heien wordt ter bescherming van het filtergaas een dunne koperen buis over het filter geschoven. Om het inslaan van het filter in de bodem te vergemakkelijken, wordt aan de onderzijde van de buis een puntstuk geschroefd, terwijl aan de bovenzijde ter bescherming een heikap wordt aangebracht. Zie ook afb. 244a-d.]

filterpijp: *feltarp īp* L 329; **heifilter:** *hejfeltar* Q 88; **filterlok:** *feltarlō²k* Q 117, 118.

FILTERPUNT

(N 66, 49v)

[Puntig stuk metaal dat bij het heien aan het uiteinde van het zuigleidingfilter wordt geschroefd. Op deze wijze kan het filter gemakkelijker in de bodem worden gedreven. Zie ook afb. 244f.]

puntstuk: *pōntstøk* L 423; **slagpunt:** *slāxpōntj* L 329.

HEIKAP

(N 66, 49v; N 33, 336 add.)

[Stevig stuk metaal dat bij het heien ter bescherming op de zuigleidingfilter of op de zuigleiding wordt geschroefd. Zie ook afb. 244e.

Volgens de invuller uit L 165 werd een heikop gebruikt om te verhinderen dat de buis tijdens het heien barstte. In L 217 werd een heikop op de buis geschroefd om het kantelen ervan te voorkomen.]

heikop: *hejkop* L 159a, 165, 192a, 213, 217; **slagkap:** *slāxkap* L 329.

HEIEN

(N 64, 136)

[Bij het aanleggen van een pomp met behulp van het heiblok buizen in de grond slaan. Zie ook de toelichting bij het lemma HEIBLOK.]

heien: *heja* L 423; **putten:** *pōtā* Q 117, 118.

HEIBLOK

(N 33, 336)

[Zwaar houten blok waaraan verschillende handvatten zijn bevestigd. Het heiblok wordt bij het aanleggen van een pomp gebruikt bij het in de grond slaan van buizen. Zie ook afb. 245 en het lemma HANDHEI in WLD II.9, pag. 53. Het betreft daar een vergelijkbaar werktuig voor het heien van funderingspalen.

Het woordtype **heiblok op drie-/drijpoot** is van toepassing op een *trekhei*, een heistelling in de vorm van een driepoot waaraan een katrol is gemonteerd. Over de schijf loopt een dik touw waar aan één uiteinde het heiblok is vastge-

Afb. 245. heiblok

maakt. Het toestel wordt door spierkracht of met behulp van een stoommachine, een elektromotor of een verbrandingsmotor aangedreven. In de laatste drie gevallen wordt daarbij gebruik gemaakt van een liertoestel. Zie ook het lemma TREKHEI in WLD II.9, pag. 54.

In P 219 werden de buizen met behulp van een **voorhamer** (*vōrhōmār*) in de grond gedreven.]

heiblok: *hejblok* L 159a, 165, 192a, 213, 216a, 217, 290, 291, 299, Q 111; *hēj-* Q 116; *hej-* L 382, Q 5, 95, 99*; **hei:** *hej* L 321, Q 99*; **dam:** *dam* P 176b; de volgende term betreft een (hand)heistelling: **heiblok op drie-/drijpoot:** *hejblok op driepoot* L 330.

GRONDBOOR

(N 33, 162)

[Boor die bij het slaan van pompen gebruikt wordt om in de grond te boren. Aan de zijde ervan zijn doorgaans spiraalvormige windingen aangebracht die tijdens het boren de aarde uit het boorgat schuiven.]

grondboor: *gront.bōr* Q 18; *grōnt-* L 159a; *grōnt-* Q 99*; *grontj-* L 321; *grōnk-* L 290, 291, Q 113; *grōnk-* Q 121, 121b; *gront.bōr* L 192a, 213, 217, Q 111; *grontj-* L 299; *gront.bū.r* L 289; *grōnt.būr* Q 5; *grōnt.bawr* P 47; **aardboor:** *ē²t.bōr* Q 116; **putboor:** *pēt.buār* Q 83; **lepelboor:** *lēfālbōr* Q 116; **heiboor:** *hejbōr* L 382; **droogboor:** *drōx.bōr* L 165.

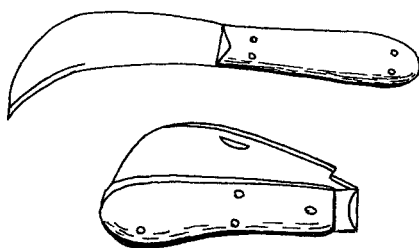
Loodgieter

Gereedschap

LOODGIETERSMES

(N 64, 5)

[Al dan niet inklapbaar mes met gebogen blad dat door de loodgieter wordt gebruikt om er lood mee te snijden. Het heft is doorgaans van hout, volgens Tabak (pag. 122) ook van leer. Zie ook

Afb. 246. loodgietersmessen

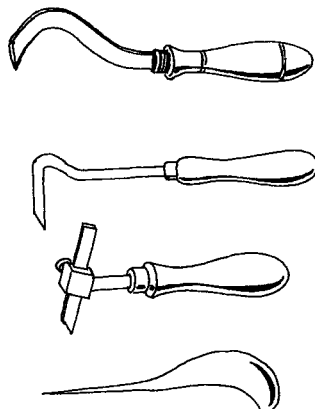
afb. 246.]

loodmes: *lū.tmets* Q 117, 118; **tassenmes:** *tēšəməts* Q 121c (opvouwbaar); **mes:** *məs* L 414; **mets** Q 121c; **knijp:** *knip* L 423; **knijp** L 414 (opvouwbaar).

ZINKSNIJDER

(N 64, 1)

[Metalen werktuig waarmee de zinkwerker en loodgieter bladzink kan snijden. Het materiaal

Afb. 247. zinksnijdere

wordt daarbij niet doorgesneden, maar ingekrast. Zie ook afb. 247.]

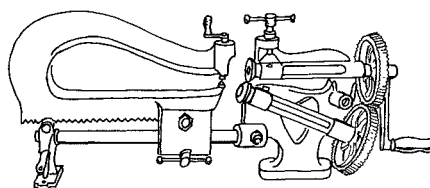
zinksnijder: *tseŋkšniər* Q 121c; **zinkkretser:** *zeŋkkretsər* Q 117, 118; **kretser:** *kretsər* Q 117, 118; **kratspen:** *kratspen* Q 117, 118; **grif:** *greɸ* L 423.

CIRKELSNIJMACHINE

(N 64, 6)

[Een met de hand bediende machine waarmee cirkels uit bladmetaal kunnen worden gesneden. Zie ook afb. 248.]

bodemsnijmachine: *bōmšnimašij* Q 117, 118.

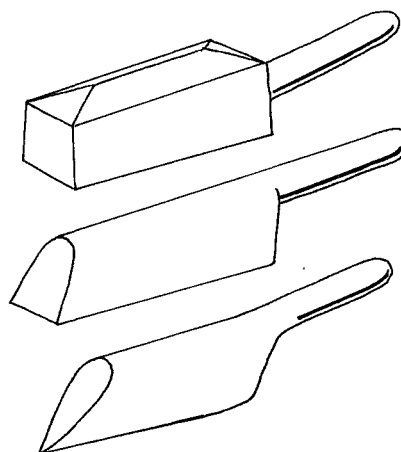

Afb. 248. cirkelsnijmachine

LOODKLOPPER

(N 64, 41b; N 66, 25; monogr.)

[Houten werktuig waarmee men bladlood of zink in de gewenste vorm kan kloppen. Zie ook afb. 249.]

Afb. 249. loodkloppers

loodklopper: *lū.tkləpər* Q 117, 118; *lūʔtkləpər* L 329; **zinkklopper:** *tseŋkkləpər* Q 121c; **klopper:** *kləpər* L 423; **slof:** *sluf* Q 2; **slaghout:** *slāx-hot* L 414; **bat:** *bat* L 423.

STRIKBEITEL

(N 64, 68a; N 33, 120)

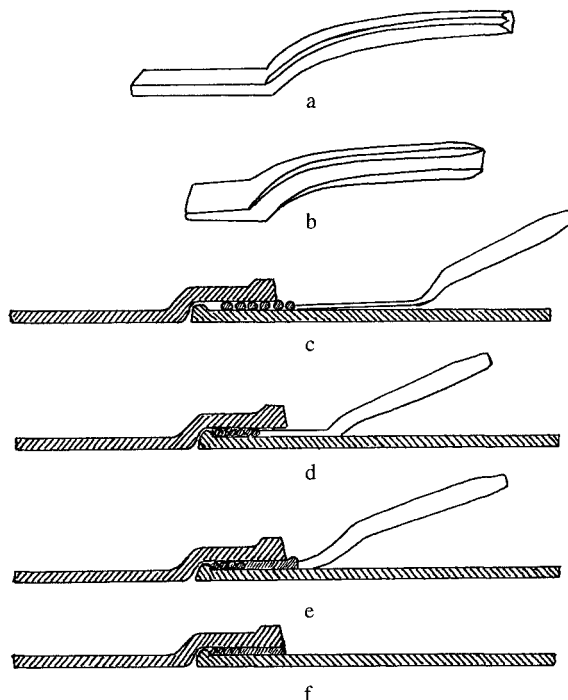
[Metalen werktuig waarmee strikkoord in de sokken van buizen wordt vastgeslagen. Zie ook het lemma PAKKING en afb. 250.]

strikbeitel: *štrek.bētəl* Q 117, 118; *štrek.bēsəl* Q 121c; vgl. voor het eerste woorddeel van het volgende woordtype ook het Franse *matir*: **mateer-beitel:** *matērbētəl* L 414; **vetbeitel:** *vet.bejtəl* Q 99*.

ZETBEITEL

(N 64, 68b)

[Nadat het strikkoord met behulp van de strik-beitel in de sokken van buizen is aangebracht,

Afb. 250. strikbeitel (a) en zetbeitel (b);
c-f: werken met strikbeitel en zetbeitel

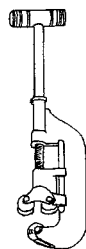
wordt de verbinding met lood volgegooten. Vgl. het vorige lemma. Het geheel wordt vervolgens nog eens met behulp van de zetbeitel aangeslagen. Zie ook afb. 250.]

zetbeitel: *zēt.bētal* L 414; **stembeytel:** *štembētal* Q 117, 118; *štembēsāl* Q 121c.

PIJPSNIJDER

(N 33, 175; N 64, 7-8; N 33, 322, add.)

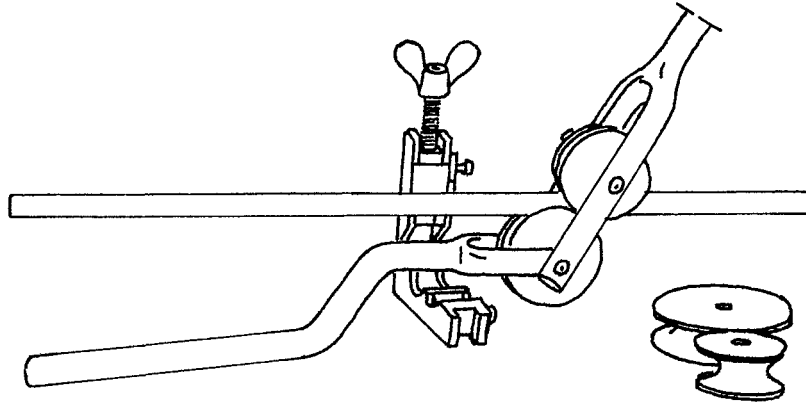
[In het algemeen een werktuig voor het afsnijden van metalen pijpen. Vaak bestaat het uit een vast snijwielkje van gehard staal of hardmetaal en een verstelbare geleiding, bestaande uit twee of meer rollen. Zie ook afb. 251. Om een pijp met behulp

Afb. 251. pijpsnijder

van dit werktuig door te snijden wordt zij in de bek van de snijder geplaatst, waarna de geleiderollen tegen de pijp worden vastgedraaid. Vervolgens wordt het hele werktuig rond de pijp gedraaid waarbij de geleiderollen steeds strakker worden aangedraaid en het snijwielkje dus steeds dieper in het metaal snijdt.]

pijpsnijder: *pīpāsnējār* L 217; *pīpāsnījār* L 321 (voor loden en ijzeren pijpen); **buizensnijder:** *bōjzāsnejar* L 414; *bōjzāsnīār* L 290, 291; **pijpsnijtang:** *pīpāsnījtān* L 299; *pīšsnījtān* Q 121 (voor loden pijpen); **reursnijtang:** *rōrāsnījtān* Q 121c (voor loden pijpen); **buisnijdstang:** *bīšsnījtān* Q 117 (voor loden pijpen), 118 (voor loden pijpen); **pijpsnijtang:** *pīpāsnījtān* L 165; **buizentang:** *bōjzātān* L 414; **pijpentang:** *pīpātān* L 217; **snijtang:** *snījtān* P 176b; *snījtān* Q 121b; **kniptang:** *kneptān* L 382; **tang voor tuben af te pitsen:** *tān vōr tebān āf tā pētā* Q 83; **loodtang:** *lōttān* P 219; **snijijzer:** *snī-īzār* Q 99*, 121c; **wringijzer:** *vrenjīzār* Q 117, 118; **rit:** *ritš* Q 121c (voor het doorsnijden van gietijzeren buizen); **pijpscheer:** *pīpāšīr* Q 117, 118; **loodscheer:** *lōātšīr* Q 113; **plaatscheer:** *plātšīr* Q 18; **platte scheer:** *plātā šīr* Q 121b; **halfronde scheer:** *hōāfrōn šīr* Q 121b; **filière (fr.):** *filjēr* L 414.

Afb. 252. pijpbuiger

PIJPBUIGER

(N 64, 67a-c; N 33, 322, add.)

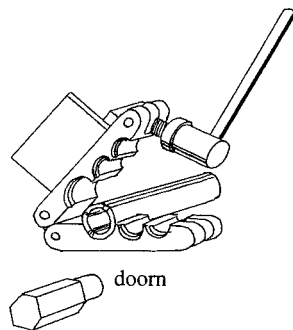
[In het algemeen een werktuig voor het aanbrengen van bochten in metalen pijpen. Een pijpbuiger bestaat doorgaans uit een holrond uitgefreesd buigsegment en een draaibare stalen rol. De pijp wordt in dit buigsegment gelegd, waarna men de stalen rol met grote kracht over de pijp duwt. Zie ook afb. 252. Voor lichter buigwerk bestaan er ook buigtangen.]

buizenplooiër: *bøjzəplōjər* L 414; **buizenricht-ijzer:** *bījərex-ižər* Q 117, 118; **pijpenbuigmachine:** *pīpəbōxmašin* Q 117, 118; **buigmachine:** *bōjxmašin* Q 95; **buigtang:** *bōxtan* Q 117, 118; *bōxtsan* Q 121c; **plooiestang:** *plōjstan* L 414; het volgende woordtype is de benaming voor een pijpenbuiger die op een onderstel gemonteerd is: **vaststaand buigijzer:** *vasštq²nt. bōx-ižər* Q 121c.

KLEMBLOK, FELSAPPARAAT

(N 64, 121b)

[Een soort blok dat bestaat uit twee bekken met in ieder daarvan halfronde openingen van verschillende maat, waartussen men pijpen kan

Afb. 253. klemblok, felsapparaat

vastzetten om daaraan met behulp van een doorn een kraag te kunnen slaan. Daarbij wordt een houten hamer gebruikt. Er bestaan ook uitvoeringen van dit apparaat waarbij de doorn met behulp van een spindel in het uiteinde van de pijp wordt gedraaid. Zie ook de lemmata DOORN en FLENS en afb. 253.]

klemblok: *klemblok* L 414, Q 117, 118; **felsmachine:** *feltsmašin* Q 121c.

DOORN

(N 64, 121c)

[Het losse, al dan niet in een conische punt uitlopende, metalen blokje dat bij het maken van flenzen in het uiteinde van de pijp wordt geslagen of gedraaid.]

doorn: Q 117, 118; *dor* Q 121c.

FLENS

(N 64, 121a; monogr.)

[Een soort kraag aan het uiteinde van pijpen of buizen waardoor deze met behulp van bouten gas- en waterdicht aan elkaar bevestigd kunnen worden. Zie ook het lemma FLENS in WLD II.5, pag. 131.]

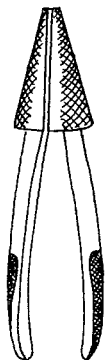
flens: *fləns* L 414, Q 117, 118; **flans:** *flanš* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **kraag:** *krāx* L 423, Q 95, 121c; **bride (fr.):** *brit* L 414; **bour-relet (fr.):** *berlə* Q 2.

OPPROPTANG

(N 33, 181; N 33, 176; N 64, 60; monogr.)

[Een soort tang voor het verwijderen van de uiteinden van (loden) pijpen in verband met het maken van rechte verbindingen. Zie ook afb. 254.]

optromptang: *optromptan* Q 117, 118; **uitzettang:** *ūt-zettan* L 423; *qwt-zet-* L 414; **wijdtang:**

Afb. 254. oproptang

wijtaŋ L 321; **opwijdtaŋ**: *opwiatsaŋ* Q 121;
ruimtaŋ: *rȳmtaŋ* L 290, 291; **opruimtaŋ**:
opriȳmtaŋ L 159a; **taptaŋ**: *tsaptaŋ* Q 121c;
tapscheer: *tsapšīr* Q 121b.

PROP

(N 64, 61a; monogr.)

[Een op een tol gelijkend werktuig voor het verwijden van de uiteinden van (loden) pijpen in verband met het maken van rechte verbindingen. Zie ook afb. 255. De prop kan van beukenhout of van gegoten ijzer vervaardigd zijn (Oosterhof, pag. 35).]

opdopper: *op.dəpər* Q 121c; **dop**: *dəp* L 423;
optromper: *optrompər* Q 117, 118; **guide** (fr.):
gīt Q 2 (van palmhout).

OPPROPPIEN

(N 64, 61b)

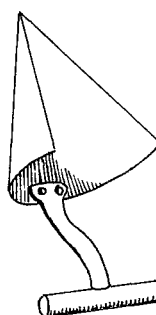
[De uiteinden van (loden) pijpen met behulp van een oproptang of een prop wijder maken. Zie ook de vorige lemmata.]

uitdoppen: *ūt.dəpə* L 423; **optrompen**:
optrompə Q 117, 118, 121c.

OPRUIMER

(N 64, 62a; monogr.)

[Werktuig met een snijdend blad in de vorm van een halve spitse kegel en voorzien van een handvat, waarmee men in loden buizen uitgehakte gaten kan vergroten of van bramen en ongelijke kanten ontdoen. Zie ook afb. 256.]

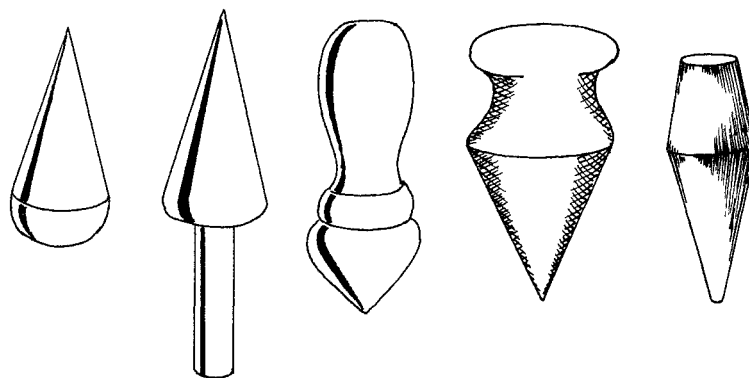
Afb. 256. opruimer voor loden buizen

opruimer: *oprēmər* L 423; *oprēmər* Q 2;
oprīmər Q 117, 118.

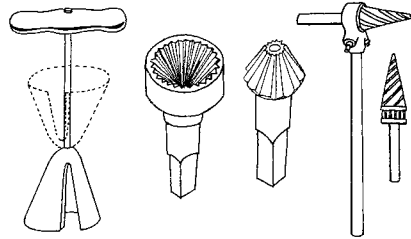
PIJPFREES

(N 64, 62c)

[Werktuig voor het in- en uitwendig frezen van pijpen. De pijpfrees wordt onder meer gebruikt om de braam te verwijderen die ontstaat bij het snijden van een pijp. Ook een braam aan de binnenzijde van een pijp kan met dit werktuig worden weggehaald. Soms is het werktuig ook van een ratel voorzien. Zie ook afb. 257.]

Afb. 255. proppen

Afb. 257. diverse pijpfrezen

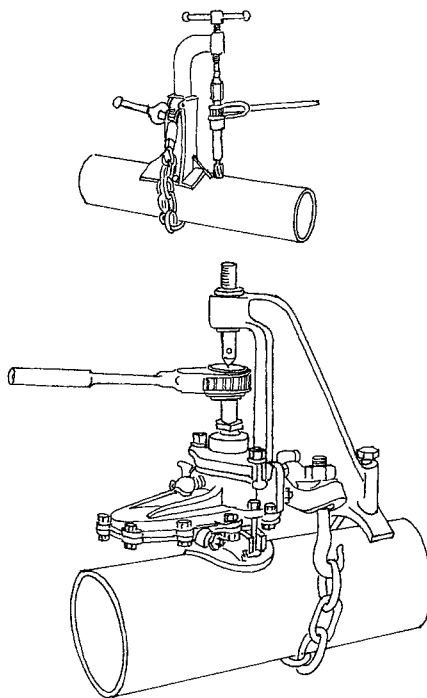
pijp(en)frezer: *pīp(ə)frēzər* Q 117, 118; **spiraalpijpfrezer:** *špirālpīpfrēzər* Q 117 (met ratel), 118 (idem); vgl. voor het eerste lid van het volgende woordtype ook het Hgd. *Röhre*: **reurenfrees:** *rōrafrēs* Q 121c.

BOORTOESTEL VOOR BUIZEN

(N 64, 77)

[Werktuig waarmee gaten in een buis kunnen worden geboord. Het toestel is doorgaans zo uitgevoerd dat men er eerst een gat in de buis mee kan maken en vervolgens draad in de buiswand kan tappen. Er bestaan ook uitvoeringen van het toestel waarbij in onder druk staande leidingen kan worden geboord. Zie ook afb. 258.]

aanboormachine: *ābōrmašīn* Q 121c.

Afb. 258. boortoestellen voor buizen

Waterleiding en gasleiding

PIJP, BUIS

(N 64, 116a-d; monogr.)

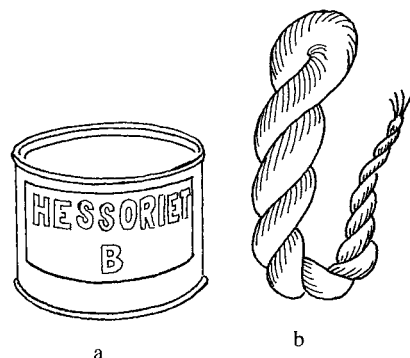
[In dit lemma zijn de verschillende benamingen voor soorten buizen bijeengeplaatst, die worden gebruikt voor respectievelijk de aanleg van waterleidingen, gasleidingen en afvoerleidingen.]

de volgende soorten buizen worden gebruikt als waterleidingbuis: **galvanisébuis:** *galvānisēbūjs* L 414, 423; **ijzerbuis:** *īzərbūjs* Q 117, 118; **ijzeren reur:** *īzərər rōr* Q 121c (verzinkt); **koperen buis:** *kūpərər būjs* Q 117, 118; **kupferen reur:** *kōfərər rōr* Q 121c; **loden buis:** *lū.də būjs* Q 117, 118; **vertind blijreur:** *vartsent. blējrōr* Q 121c; **plasticbuis:** *plestik.būjs* Q 117 (P.V.C.), 118 (idem); *plastik.būjs* Q 121c (sinds einde jaren '60); de volgende soorten buizen worden gebruikt als gasbuis: **koperen buis:** *kōpərər būjs* L 414; **ijzeren reur:** *īzərər rōr* Q 121c; **ijzeren buis:** *gāgōtā īzərər būjs* Q 117, 118; **gegalvaniseerde buis:** *gāgalvanisērdā būjs* Q 117, 118; **combinatiebuis:** *kombināsibūjs* Q 117 (ijzer met P.V.C.), 118 (idem); **gaspijp:** *gāspīp* Q 95; de volgende soorten buizen worden gebruikt als afvoerbuis: **gootijzeren reur:** *jos.īzərər rōr* Q 121c; **blijreur:** *blējrōr* Q 121c; **loden buis:** *lū.də būjs* Q 117, 118; **kupferreur:** *kōfərrōr* Q 121c; **plasticreur:** *plastikrōr* Q 121c; **p.v.c.-buis:** *pēvēsēbūjs* Q 117, 118.

PAKKING

(N 64, 123a-f; L 43, 3)

[In dit lemma zijn de materialen waarmee een buisverbinding vloeistof- of gasdicht kan worden gemaakt, bijeengeplaatst. Hennep is een eenjarige plant waarvan de vezels werden gebruikt om er dichtingsmateriaal voor leidingen van onder meer gas en water van te vervaardigen; in gevlochten vorm wordt het in fittingen van buizen aangebracht. Het woordtype **strikkkoord** (Q 117, Q 118, Q 121c) is een benaming voor geteerde hennep. Dit materiaal wordt als afdichting in fittingen aangebracht; het wordt op zijn plaats gehouden door een ingegoten ring van lood. In plaats van het ingieten van een loden ring kan ook met geteerd strikkkoord en zgn. 'koud lood' een verbinding worden gemaakt. Dit laatste bestaat uit looddraad of bandlood dat in bossen in de handel verkrijgbaar is. Nadat de buisverbinding met strikkkoord is opgevuld, worden er met behulp van de strikbeitel een aantal ringen looddraad achter gedreven totdat de verbinding geheel gevuld is (Tabak, pag. 317-318). **Blijwol** (Q 121c) en **strikklood** (Q 117, 118) zijn benamingen voor dit 'koude lood'. Zie ook de lemmata **STRIKBEITEL** en **ZETBEITEL**. **Kit** (Q 117,

Afb. 259. a: pakkingmateriaal „Hessoriet”
b: knot Italiaanse hennep

Q 118, Q 121c) heeft dezelfde functie als lood. Volgens Zwiers I, pag. 187 wordt het onder meer onder de merknamen *Fair* en *Hessoriet* in de handel gebracht. Zie ook afb. 259.

In Leuvense lijst 43,3 werd gevraagd naar: „de afval van vlas of hennep, die gebruikt wordt om gaten te stoppen, om gasbuizen goed dicht te maken...” Uit dit materiaal zijn alleen die opgaven opgenomen, die specifiek verwezen naar materiaal voor het dichten van buisverbindingen.]

verpakking: *vərpaken* Q 117, 118; de volgende woordtypen zijn benamingen voor hennep: **hennep:** Q 117, 118; *hənəp* L 316; **kemp:** *kemp* L 423, P 219; **kennep:** *kənəp* L 423; **hanf:** *hanəf* Q 121c; **rap:** *rap* L 317, 360, 364, Q 9; **werk:** *wərək* Q 95; *wərək* L 423; *wərək* L 366, P 119, Q 71; **kalfaterwerk:** *kalfātərwerək* L 317; de volgende woordtypen zijn benamingen voor geteerde hennep: **strikkkoord:** *štrekkoat* Q 117, 118; *štrekkoat* Q 121c; het volgende woordtype is een benaming voor een in een knot gedraaide hoeveelheid vlas: **vlaspop:** *vlaspop* L 414; de volgende woordtypen duiden zgn. 'koud lood' aan: **blijwol:** *blejwəl* Q 121c; **strikllood:** *štreklū.t* Q 117, 118; het volgende woordtype duidt lood aan dat als ring rond het pakkingmateriaal wordt gegoten: **gietlood:** *gētlū.t* Q 117, 118; de volgende opgaven zijn benamingen voor smeerbare afdichtingsmiddelen: **kit:** *ket* Q 117, 118; *kit* Q 121c (werd met gemalen hennep vermengd).

PAKKINGRING

(N 64, 123g)

[Afdichtingsmiddel voor buizen en pijpen in de vorm van een ring van leer, metaal, gummi, etc. Een pakkingring wordt tussen flenzen aangebracht.]

afdichtingsring: *āf.dextənsrɛŋ* Q 117, 118; **joint (fr.):** *zwē* L 423; *žwē* L 414; *žwē* P 213;

dichtung (d.): *dixtuŋ* Q 121c.

FITTING

(N 64, 117a)

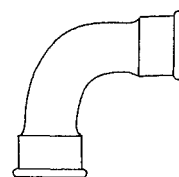
[In het algemeen een hulpstuk met schroefdraad, dat dient om twee pijpstukken met elkaar te verbinden.]

fitting (e.): *fetɛŋ* Q 117, 118, 121c; **koppeling:** *kəpəlɛŋ* L 423.

BOCHT

(N 64, 117b)

[Fitting die wordt gebruikt om een leiding in een andere richting te voeren. Zie ook afb. 260.]

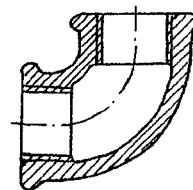
Afb. 260. bocht

bocht: *bəx* Q 117, 118; **coude (fr.):** *kud* L 423; **courbe (fr.):** *kurp* L 414.

KNIE

(N 64, 117g; N 64, 117b; monogr.)

[Een fitting met een korte, min of meer haakse ombuiging. Zie ook afb. 261. Een knie wordt toegepast wanneer de beschikbare ruimte beperkt is (Zwiers I, pag. 393).]

Afb. 261. knie

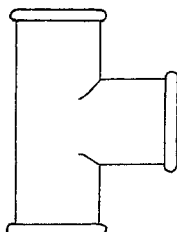
kniestuk: *knejštək* Q 121, 121a, 121b, 121c, 121d, 121e; **knie:** *kněj* Q 117, 118; **raccordknie:** *rəkərtknej* Q 121c.

T-STUK

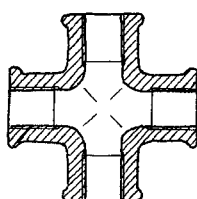
(N 64, 117d)

[T-vormige fitting die wordt gebruikt om in een leiding een aftakking te maken. Zie ook afb. 262.]

t-stuk: *tē-štək* L 423; *tē-štək* Q 117, 118, 121c; **t:** *tē* L 414.

Afb. 262. T-stuk

Afb. 263. kruisstuk

KRUISSTUK

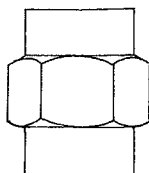
(N 64, 117f)

[Fitting die wordt gebruikt om van een leiding twee andere leidingen af te takken. Zie ook afb. 263.]

kruisstuk: *krytsstøk* Q 117, 118, 121c.

KOPPELING

(N 64, 117c; N 64, 117e)

[Verbindingsstuk voor buizen, bestaande uit twee draadstukken, die met behulp van binnen- of buitendraad op de te verbinden pijpen worden gedraaid en voorzien zijn van twee rechte of conische sluitvakken, die met een wartelmoer tegen elkaar worden getrokken. Zie ook afb. 264. Zie voor het woordtype **Hollander** ook het lemma BUISVERBINDING in WLD II.5, pag. 131.]

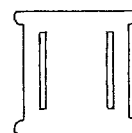
Afb. 264. koppeling

koppeling: *kopæl* Q 117, 118; **driedelige koppeling:** *drejðelega kopælun* Q 121c; **hollander:** *hqlandør, hqlendør* L 414.

SOK, MOF

(N 64, 118a-b; monogr.)

[De eenvoudigste en meest voorkomende fitting, bestaande uit een pijpstukje met binnendraad, waarin de beide te verbinden pijpen worden vastgeschroefd, nadat men de beide draadvlakken eerst van dichtingsmateriaal heeft voorzien. Zie ook afb. 265.]

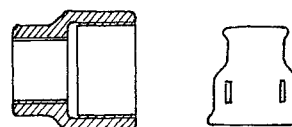
Afb. 265. ronde sok

mof: *mof* L 414, 423; *mof* L 330; *muf* Q 117, 118, 121c; **manchon** (fr.): *māšq* Q 2; **pummel:** *pømæl* Q 117 (met binnen- en buitendraad), 118 (idem); **sok:** *søk* Q 117, 118; **koppeling:** *kopæl* L 423.

VERLOOPSOK

(N 64, 118c)

[Sok die dient om pijpen van ongelijke diameter met elkaar te verbinden. Zie ook afb. 266.]

Afb. 266. verloopsokken

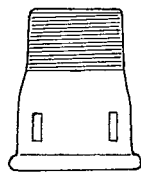
verbindingsmof: *verbendensmuf* Q 117, 118; **verbindungs mof:** *verbendunsmuf* Q 121c; **mindering:** *mendæren* L 423; **reductie:** *ræðoksi* L 414.

NIPPEL

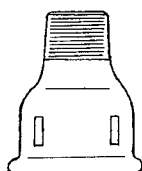
(N 64, 119; N 64, 117g; monogr.)

[Metalen mof met aan de buitenzijde schroefdraad. De nippel wordt binnen in buizen gedraaid met als doel deze met elkaar te verbinden. Zie ook de toelichting bij het lemma sok, MOF.]

De woordtypen **dobbele nippel** (Q 117, Q 118) en **dobbelnippel** (Q 121c) verwijzen naar een nippel waarbij zowel aan de binnenzijde als aan de buitenzijde schroefdraad is aangebracht.]**nippel:** *nepæl* L 414, 423; *nipæl* Q 117, 118; **rac-cord** (fr.): *ra'kqr* Q 2; **hollander:** *hqlendør* Q 2; **dobbele nippel:** *dubæl nepæl* Q 117, 118; **dobbelnippel:** *dubælnepæl* Q 121c.

a

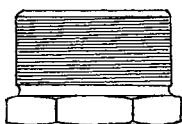

b

Afb. 267. a: soknippel
b: verloopsoknippel

VERLOOPRING

(N 64, 117g)
[Verloopenippel met binnen- en buitendraad. Zie ook afb. 268.]

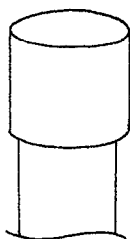

Afb. 268. verloopring met binnen- en buitendraad

verloopring: *varløpreng* Q 117, 118.

KAP

(N 64, 118d)
[Een aan de bovenzijde gesloten mof die wordt gebruikt om een buis af te sluiten. De kap wordt op het uiteinde van de buis geschroefd. Zie ook afb. 269 en het lemma PLUG.]

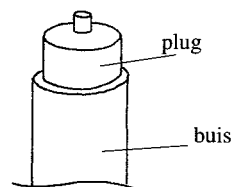

Afb. 269. kap op een buis

kap: *kap* Q 117, 118, 121c; **stop:** *stop* L 414.

PLUG

(N 64, 118e)
[Kleine schroefbout met vierkante kop die wordt gebruikt voor het afsluiten van een buis. De plug wordt, in tegenstelling tot de kap, niet op, maar in het uiteinde van de buis vastgeschroefd. Zie ook afb. 270 en het lemma KAP.]

Afb. 270. plug in een buis

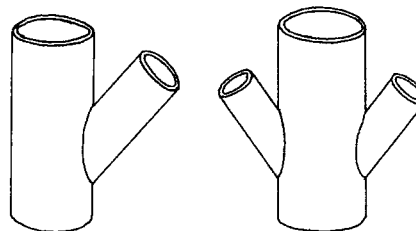
plug: *pløx* Q 121c; **stop:** *stop* Q 117, 118, 121c.

SPRUIT

(N 64, 120c)
[Zijtak van een buis of pijpleiding. De diameter van de spruit is doorgaans kleiner dan die van de buis of pijpleiding zelf.]
spruit: *šprūt* Q 117, 118; *šprøjt* Q 121c; **verloopspruit:** *varløfsprøjt* Q 121c.

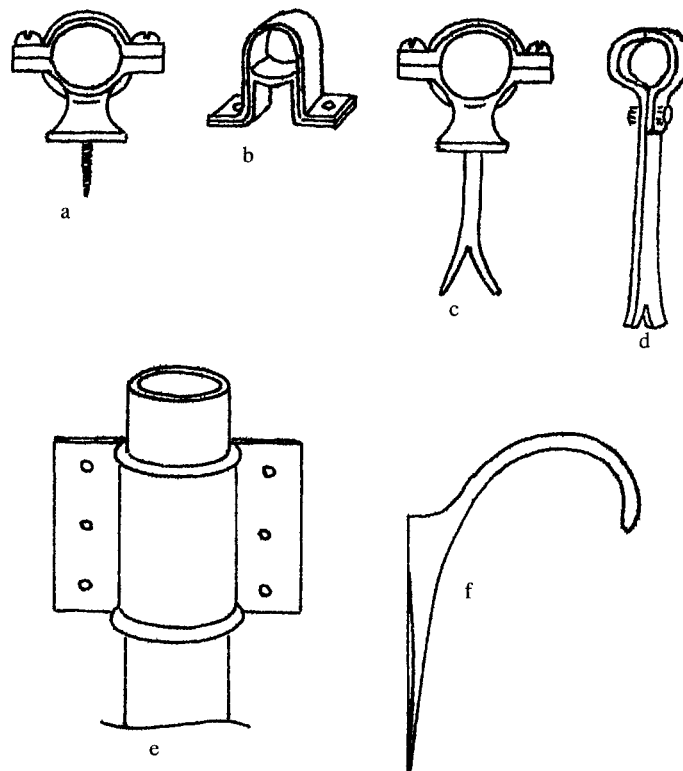
SPRUITSTUK

(N 64, 120a-b)
[Deel van een buis of pijpleiding dat is voorzien van één of twee dwarsstukken waarop een spruit kan worden aangesloten. Zie ook afb. 271.]

Afb. 271. spruitstukken

spruitstuk: *sprūtstøk* L 423; **broekstuk:** *brøkstøk* Q 117, 118; de volgende woordtypen duiden een buis met twee dwarsstukken aan: **dobbelspruit:** *dubølšprøjt* Q 121c; **dobbelstuk:** *døbølstøk* L 423; **dobbele broekpijp:** *dubøl brøkpíp* Q 117, 118; **broek:** *brøk* L 423.

Afb. 272. a-e: pijpbeugels
f: pijphaak

ELLEBOOG, BOCHT

(N 64, 120d; monogr.)

[Gebogen pijp, die dient om een leiding in een andere richting te voeren, meestal in een hoek van 90°, soms ook van 45°.]

elleboog: *elabōx* L 414, Q 117, 118; *elabōx* L 423; **krümmer** (d.): *krømār* Q 121 (mv. *krømār*), 121a (idem), 121b (idem), 121c (idem), 121d (idem), 121e (idem).

PIJPBEUGEL, -HAAK

(N 64, 122a)

[Beugel of haak om leidingen of afvoerbuizen vast te zetten op wanden. Zie ook afb. 272.]

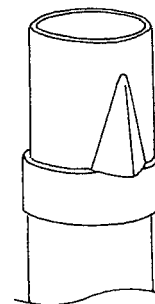
beugel: *bū.gəl* Q 117, 118; **schelbeugel:** *šēlbū.gəl* Q 117, 118; **pijphaak:** *pīphāq* Q 117, 118; **buishaak:** *būjs.ōk* L 423; **carcan** (fr.): *kərəkən* L 414; **collier** (fr.): *kəlījē* L 423.

NEUS

(N 64, 122b)

[Een neusvormige uitstulping aan een afvoerbuis om deze op haken of beugels te doen rusten. Zie ook afb. 273.]

naas: *nās* L 423, Q 117, 118; **zinken naasje:** *tseŋkə nēsja* Q 121c; **snuitje:** *snōtakə* L 414.

Afb. 273. neus aan een afvoerbuis

*Koperslager**Koperslaan*

KOPERSLAAN

(N 66, 59)

[Het vak van koperslager uitoefenen. Zie ook het lemma KOPERSLAGER.]

koperslaan: *kōpārslōn* L 423; *kōpārslōn* L 266; *kūwpār-* L 246; *kōpārslōn* Q 98; *kōpārslōn* L 329.*Verfraaien van het werkstuk*

AFKLOPPEN

(N 66, 30)

[Met behulp van een hamer de oneffenheden verwijderen die in het oppervlak van het werkstuk zijn ontstaan na het bewerken van het koper. Vaak wordt hiervoor de polijsthamer gebruikt, soms ook een houten hamer. Zie ook dit lemma.]

afkloppen: *āfklōpā* L 291 (met een ijzeren hamer); **gladkloppen:** *glātklōpā* L 246 (met klophamer of houten hamer); *glātklōpā* L 423 (met klophamer en polierhamer); **platkloppen:** *platklōpā* L 210; **polijsten:** *polejstā* L 246, 266; **polieren:** *polērā* Q 88.

HAMERSLAG AANBRENGEN

(N 66, 32a)

[Ter versiering in het oppervlak van het koperen werkstuk door middel van een hamer oneffenheden aanbrengen. In L 266 werd dit werk met behulp van de klophamer gedaan.]

verdumpelen: *vārdōmpālā* L 266; **dumpelen:** *dōmpālā* L 423; **hamelen:** *hāmālā* L 329; **planieren:** *planērā* Q 98; **afkloppen:** *āfklōpā* L 291.

HAMERSLAG

(N 66, 32b)

[Het resultaat van het *verdumpelen*: deukjes en kuiltjes in het oppervlak van het koperen voorwerp. Zie ook het vorige lemma.]**hamerslag:** *hāmārsłax* L 210 (wordt hier niet veel toegepast), 291; *hāmārsłāx* L 246; *āmārsłāx* L 423; *hāmārsłāx* Q 98; **(het) gehamerd:** *gəhāmārtj* L 329.

II.11

ALFABETISCH REGISTER van woordtypen en lemmatitels (in hoofdletters)

A

aafbanden 136
aafbanden, kleine ~ 136
AAMBEELD 22
AAMBEELD, BAAN VAN EEN ~ 24
AAMBEELD, BLOK VOOR ~ OF KLEIN
GEREEDSCHAP 25
AAMBEELD, STUIKBLOK VAN HET ~
25
AAMBEELDGAT 24
AAMBEELDHOORN 24
aambeeldscheer 91
aambeeldshamer 33
aambeeldshoorn 25
aanbeeld 23
aanbeeldbeitel 27
aanbeeldblok 26
aanbeeldklos 26
aanbeeldsklos 26
aanbeeldvoet 26
aanblok 26
aanboommachine 166
AANBRENGEN, HAMERSLAG ~ 171
aanduw hout 117
aaneenloden 111
aaneenriven 107
aaneensmeden 111
aaneensolderen 111
aaneensouderen 111
aanjager 17
aanlaseinde 38
aanloopvlak 155
aanmaken 160
aanmaken, de pomp ~ 160
aanmaken, tanden ~ 119
aanrecht 160
aanrijter 55
aanslagcirkel 61
aanslagwinkelhaak 57
aansolderen 111
aanstrijplat 56
aantrekker 109
aanvilt 23
aanvilt, beitel van de ~ 27
aanvilt, beitel van het ~ 27
aanvilt, blok van het ~ 25
aanvilt, gaffel van de ~ 140
aanvilt, klein ~ 29
aanviltbeitel 27
aanviltblok 25
aanvilthamel 33
aanviltje 29
aanviltsblok 25
aanvilttoren 29
aanvoerklap 159
aanzuigreur 157
aardboor 161
acht, de ~ 60

achterband 138
achterhoefijzer 145
achterijzer 145
ACHTERIJZER 145
ACHTERNAAFBAND 138
achternavenband 138
achterpoot, hoefijzer van de ~ 145
achtring 139
achterschijf 135
ACHTERSCHIJF 135
achterste 145
achterste hoefijzer 145
achterste ijzer 145
achterste ring 135
achterstootschijf 135
achtkanterpasser 60
achtponder 34
af, tang voor tuben ~ te pitsen 163
af zijn 160
afbramen 123
AFBRAMEN 123
afbreektang 150
afbrenlamp 113
af dichtingsring 167
afdraaien 100
AFDRAAIEN 100
afdruk hout 117
afgeronde chassee (fr.) 146
afgeronde nagel 151
afkloppen 171
AFKLOPPEN 171
afkoelbak 19
afkoeler 19
afpinnen 40
afpletten 40
afschrapen 116
afschrijfblok 56
AFSCHRIJFBLAT, RIJ 56
afschuren 125
afslagbeitel 27
AFSLECHTEN, STREKKEN 100
afsluitklep 16
aftekenen 55
AFTEKENEN 55
AFTEKENMAL 58
aftekenradje 56
aftraceren 55
afwerkvijs 71
ajusteur (fr.) 2
alaam 6
aluminium 115
amarilpapier 124
amarilschuurlijnen 124
amarilsteen 76
ambachtsgetuig 6
amboss (d.) 24
amboss-je 29
amboss-schroodbeitel 27
ambossblok 26
ammoniaksteen 116
ang 70
angel 70
ank (?) 106
antraciet, vette ~ 20

apparaat, autogenisch ~ 41
arend 70
AREND VAN EEN VIJL 70
arm 84, 158
armscheer 92
as 20, 50
asbak 19
asband 138
asbestplaat 128
asbus 133
askop 135
aspen 134
asplaat 139
asschijf 135
assen 20
assenbak 15, 19
assenbed 15
assenbus 133
assengat 15
assenkot 19
assenrij 56
assenschijf 135
asspie/-spij 134
asspij, asspie/~ 134
autogenisch apparaat 41
avenbanden 136

B

baan 24
BAAN VAN EEN AAMBEELD 24
baan, vlakke ~ 24
baar 142
baard 123
backen (d.) 67
backens 67
bagethamer 96
BAGETHAMER 96
baguette (fr.) 42
bahco-sleutel 121
balans 8
balk 16
balk, leren ~ 16
balkijzer 146
band 51, 130, 137, 138
band, de ~ ombij leggen 132
band, de ~ van het rad optrekken
132
band, ijzere ~ 130, 137, 138
band, loden ~ 51
band van de leun 137
band van de naaf 137
banden 136
bandenhaak 132
BANDENHAAK 132
bandenmachine 131
bandenoven 131
bandenrol 130
bandenwals 131
bandgrif 132
bandhaak 132
bandijzer 130
bandijzer, slagscheer voor ~ 92
bandijzerknipscheer 92

- bandijzerscheer 91
bandje 10
bandring 138, 139
bandscheer 89
bandtrekker 132
bandzeeg 88
bank 48
bankbeitel 65
bankhaak 49
bankhamel 95, 108
bankhamel, engelse ~ 95
bankhamer 95, 97, 108
BANKHAMER 95
bankhamer, duitse ~ 95
bankhamer, engelse ~ met botte
pen 96
bankhamer, lichte ~ 106
bankhamer, zware ~ 33
bankknijper 50
BANKSCHAAR, STOKSCHAAR, ~ 91
bankscheer 91
bankschroef 49
BANKSCHROEF 49
bankschroef, gegoten ~ 50
bankschroef, gesmede ~ 49
bankschroef, gewone ~ 50
bankschroef met staartschroef 49
bankschroefbekken 50
BANKSCHROEFBEKKEN 50
BANKSCHROEFBUS 50
bankschroefsleutel 50
BANKSCHROEFSLEUTEL 50
BANKSCHROEFSPIL 50
bankvijs 49
barthel-benzinebout 113
bascule 7
basculeur (fr.) 10
bastard 71
bastard, halve ~ 71
bastardvijl 71
BASTAARDVIL 71
bastardvijl, halfronde ~ 72
bat 99, 162
bats 10
bed 82
been 10
beenpasser 58, 59
beentjespasser 60
beitel 27, 44, 65, 110, 149
BEITEL 44
beitel, halfronde ~ 46
beitel, halve ronde ~ 46
beitel, holle ~ 46
beitel, koude ~ 45
beitel, ronde ~ 146
beitel van de aanvilt 27
beitel van het aanvilt 27
beitel voor warm te kappen 45
BEITEL, VOUW VAN EEN ~ 44
beitel, warme ~ 45
beitelbout 112
beitelhamer 9
beitelhouder 64
BEITELHOUDER 64
beitelklem 64
beitelkop 44
BEITELKOP 44
beitelschroeven 154
beitelsteun 64
beiteltang 37
beitelvouw 44
beitsen 125
bek 10, 77, 155
bek, tang met ~ 94
bek, tang met kromme ~ 37
bek van de tang 9
bekken 50
bekkenkapje 51
bekkenklauw 51
bekstaak 99
bektang 94
BEKTANG, BUIGTANG 94
benzine-potlamp 113
benzinebout 112
benzinebrander 113
benzinelamp 113
benzineloodbout 113
benzineloodlamp 113
benzinesoldeerbout 112
BENZINESOLDEERBOUT 112
benzinesoldeerlamp 113
berner 41
beschermblok 51
beschermmer 51
beschermklauw 51
beschermplaat 51, 139
beslaan 147
BESLAAN, EEN PAARD ~ 147
beslaan, het/een paard ~ 147
beslaan, ronddor ~ 148
beslaan, scherp ~ 152
beslaan, vierkant ~ 148
beslaan, vierkantig ~ 148, 152
beslag 130, 136, 149
beslag met klammen 152
beslag met schroeven 152
beslag, vierkantig ~ 149
beslag zonder schroeven 149
beslagen 148
beslagen, vierkantig ~ 152
beslaghamer 150
BESLAGHAMER, HOEFHAMER 150
beslagnagelen 151
bet, ijzers ~ haken 152
bet, ijzers ~ krammen 152
bet, trog ~ water 44
BETONSCHAAR, BOUTENSCHAAR, ~
92
betonscheer 92
beugel 70, 80, 82, 85, 170
beugelzaag 88
beugelzeeg 88
BEWERKEN, MET DE PINHAMER ~
101
BIJ, HUISWERKTUIG ~ HET STUIK-
BLOK 39
BIJ, OLIE OF VET GEBRUIKT ~ HET
ZWARTEN 128
bijenwas 126
BIJENWAS 126
bijwerken, met een kretser ~ 116
bikhamer 43
bimssteen 125
binden 132
binden, een wiel ~ 132
binnen, naar ~ slaan 100
binnenmaatpasser 60
binnenmeetpasser 60
binnennaafband 138
binnenpasser 60
binnenring 139
binnenste naafband 138
binnenste naafring 139
binnenste navelband 138
blaasbalg 16
BLAASBALGKLEP 16
BLAASBALGPUIP, LUCHTAANVOERLEI-
DING 16
BLAASBALGTREKKER 16
blaasbalk 16
blaasbalk, ijzeren ~ 16
blaasbalk, leren ~ 16
blaasbalk, open smis(se) met ~ 15
blaasbalk, smis(se) met ~ 15
blaasbalkketting 16
blaasbalkklep 16
BLAASGAT, SMIDSVORM, ~ 17
blaaslamp 113
blaasleiding 17
blaaslok 16
blaaspijp 16, 17
bladscheer 89
blauw kostuumpje 4
blij 12
blij-gietlepel 115
blijlepel 115
blijreur 166
blijreur, vertind ~ 166
blijvergiftigung 12
blijwol 167
blik 13
BLIK 13
blikkenier 3
blikkenslager 3
blikscheer 89
blikslager 3
BLIKSLAGER 3
BLIKSLAGER, KNECHT VAN DE ~ 3
blikslagerij 6
BLIKSLAGERIJ 6
bliksnijder 89
blikwerker 3
blinkborstel 152
blitztang 54
blok 24, 26
blok hout 106
blok, houten ~ 26
blok ijzer 39
blok van het aanvilt 25
BLOK VOOR AAMBEELD OF KLEIN
GEREEDSCHAP 25
blokhamel 34, 99

II.11

- blokje 29
 blokje, uitstekend ~ 155
 blokkraspen 55
 blokkruishaak 57
 blokvijsl 72
 BLOKVIJL, HANDVIJL, ~ 72
 blokwinkel 57
 blokwinkelhaak 57
 bobijn 83
 bocht 167
 BOCHT 167
 BOCHT, ELLEBOOG, ~ 170
 bodemsnijmachine 162
 boezem 18
 bok 6, 7, 8, 22, 67, 99, 141
 bokje 22
 bol, ijzeren ~ 21
 bolblok 105
 bolgaten 106
 BOLGATEN 106
 bolgater 106
 bolhamel 98, 99, 142
 bolhamel, ronde ~ 98
 bolhamer 98, 142
 BOLHAMER 97
 bolhamer, ronde ~ 142
 bolkop 31
 bolkophamel 98
 bolkopstaak 99
 bolkopstas 29
 bolle tas 29
 bollen 100
 bolrekhamer 98
 bolstaak 31
 boltang 36
 boltas 29
 bombeerbol 31
 bombeerhamel 9, 99
 bomberen 100
 bonker 34
 boog 84
 boogcirkel 60
 boogdril 82
 boogdril met een pres 82
 BOOGDRILBOOR 82
 boogpasser 58
 boogscheer 91
 BOOGVORMIGE, HANDSCHAAR VOOR
 ~ SNEDEN 91
 boom 141
 boom, kont van de ~ 26
 boomblok 26
 boomvot 26
 boor 76, 80, 82
 boor, gekoelde ~ 80
 boor, gesmede ~ 77
 boor, linker ~ 77
 boor, linksdraaiende ~ 77
 boor, linkse ~ 77
 BOOR, LINKSE ~ 77
 boor met racagnac (fr.) 85
 boor met zwong 84
 boor, rechtsdraaiende ~ 77
 boor, rechtse ~ 77
 BOOR, RECHTSE ~ 77
 BOOR, ZELFSMERENDE ~ 79
 boor, zware ~ 78
 boorbeitel 9
 boorbeugel 80
 BOORBEUGEL, BOORHOUDER, ~ 80
 boordhamer 96, 97
 boordijzer 31
 boordis 82
 boordjeshamer 97
 boordjesijzer 31
 boordril 82
 boordrillklos 83
 boorfutter 64
 boorgeleider 78
 boorhaam 85
 boorhouder 80
 BOORHOUDER, BOORBEUGEL 80
 boorijzer 76
 BOORIJZER 76
 boorijzerkop 77
 boorklem 80, 85
 boorknar 85
 boorkolf 76
 BOORKOLF 76
 boorkop 77, 80
 BOORKOP 76
 boormachine 80
 BOORMACHINE 80
 boormachineolie 12
 boormes 86
 booröl 12
 boorolie 11
 BOOROLIE, DRAADSNIJOLIE, ~ 11
 boorolig 11
 booromslag 84
 BOOROMSLAG 84
 boorplaat 82
 boorraam 85
 boorschroef 82
 boorstaak 31
 boorstaander 85
 boorstelling 85
 BOORSTELLING 85
 boortafel 82
 BOORTAFEL 81
 BOORTOESTEL VOOR BUIZEN 166
 booruitslag 84
 boorvlim 76
 boorvork 82
 boorzuil 81
 boorzwengel 83, 84
 boorzwong 84
 borax 43, 116
 borax-welblad 43
 bordeertang 94
 BORDEERTANG 94
 bördeltang 94
 börner (?) 68
 börner, linkse ~ 68
 börner, rechtse ~ 68
 börner voor gasgewinde 68
 börner voor grof gewinde 68
 börner voor schroefgewinde 68
 borstboor 82, 84
 borstboormachine 83
 borstdril 82
 borstel, ijzeren ~ 124
 borstel, stalen ~ 124
 BORSTEL VOOR PAARDENHOEVEN
 152
 borstplaat 83
 BORSTPLAAT 83
 borststeun 83
 bos 133
 botte, engelse bankhamer met ~
 pen 96
 bourrelet (fr.) 164
 bout 40, 41, 112
 bout, elektrische ~ 113
 bout, elektriske ~ 113
 bout, roodkoperen ~ 112
 bout voor roodkoper 112
 BOUTENSCHAAR, BETONSCHAAR 92
 boutenscheer 92
 boutentang 92
 bouterolle (fr.) 110
 boutkopper 109
 bovenklep 16
 bovenstuk 157
 bovenzadel 32
 braam 123
 BRAAM 123
 braamboor 79
 braamsel 123
 brand, gewassen ~ 20
 brandbague 42
 brandbek 41
 brander 41
 brander, elektriske ~ 113
 brander-chalumeau 41
 brandmuur 18
 BRANDMUUR 18
 brandpomp 157
 BRANDPOMP 157
 brandspuit 157
 brandspuitpomp 157
 braseerlamp 113
 braseeroven 114
 braseren 111
 breekbeitel 9
 breekboom 8
 breekijzer 8, 9
 BREEKIJZER 9
 breettang 150
 brender 41
 brenner 41
 bride (fr.) 164
 bril 64
 broek 169
 broekpijp, dubbele ~ 169
 broekstuk 169
 brons 115
 brostboor 82
 brozel 123
 brug 31
 BRUG 31

brug, ijzer met een ~ 146
 brugijzer 146
 BRUINEREN 125
 bruneren 126
 buchsensleutel 119, 120
 buig 31
 buigapparaat 102
 buigarm 51
 buigbalk 104
 buigbank 102
 buighaak 31, 43
 buigijzer 29
 BUIGIJZER 29
 buigijzer, vaststaand ~ 164
 buigmachine 131, 164
 BUIGMACHINE, GECOMBINEERDE
 WALS-, KRAAL-, FELS-, KANT-
 EN ~ 105
 buigplaat 104
 buigstaaf 104
 buigtang 94, 104, 164
 BUIGTANG, BEKTANG, ~ 94
 buigvijltje 74
 buigwals 102
 buis 10, 16, 17, 19
 buis, gegalvaniseerde ~ 166
 buis, ijzeren ~ 166
 buis, koperen ~ 166
 buis, loden ~ 157, 166
 BUIS, PIJP, ~ 166
 buisboor 12
 buishaak 170
 buishout 117
 buisrol 99
 buissleutel 121
 buissnijdstang 163
 buissnijijzer 65
 buistang 38, 53, 54
 buitenpassel 59
 buitenpassel, dubbele ~ 60
 buitenpasser 59, 60
 buitenring 137
 buitenste naafband 137
 buitenste naafring 138
 buitenste slagring 135
 BUIZEN, BOORTOESTEL VOOR ~ 166
 buizen draaien 102
 buizenboom 99
 buizenazel 99
 buizenklem 52
 buizenkop 52
 buizenmachine 102
 buizenplooi 164
 buizenrichtijzer 164
 buizensnijder 163
 buizenstaak 99
 buizentang 53, 54, 163
 bus 50, 133
 busgat 133
 buskoker 133
 butagasbrander 113

C

cale (fr.) 134
 caleerbeitel 110
 calice-passer 59
 carcan (fr.) 170
 center 29, 47, 63
 CENTER 63
 centerbeitel 65
 centerboor 77
 CENTERBOOR, SCHUIFBOOR 77
 centermachine 131
 centerpons 47
 CENTERPONS 47
 centerpunt 47, 63
 centrifugaalpomp 157
 chalumeau (fr.) 41
 chamotte (fr.) 128
 chamottestenen 128
 chapeau (fr.) 135
 chapeausleutel 123
 CHAPEAUSLEUTEL, WIELSLEUTEL, ~
 123
 chasse (fr.) 32, 33, 34, 35
 chasse (fr.), afgeronde ~ 146
 chasse (fr.), halfronde ~ 35
 chasse (fr.), platte ~ 29, 34
 chasse (fr.), ronde ~ 29, 35
 chasse (fr.), vierkantige ~ 29
 cilinderbalk 16
 cilinderblaasbalk 16
 cilinderboor 78, 80
 cilindergeblaas 16
 cirkelboor 77
 cirkelmachine 131
 cirkelmeter 131
 CIRKELSNIJMACHINE 162
 cirkeltrekker 59, 61
 cirkelzaag 88
 CIRKELZAAG 88
 ciseau-beitel 65
 ciseleerbeitel 126
 CISELEERBEITEL 126
 ciseleren 126
 CISELEREN 126
 cokes 20
 collier (fr.) 170
 combinatiebuis 166
 combinatietang 95
 COMBINATIETANG 94
 combitang 95
 conische tap 68
 console 22
 coude (fr.) 167
 coupeur (fr.) 41
 courbe (fr.) 167
 coussinet (fr.) 11
 couteur 4
 crampons (fr.) 154
 crépine (fr.) 157

D

dak 18
 dakledder 8
 dakleer 8
 dakman 3
 dakwerker 3
 dam 161
 dampkamer 35
 dansmeester 60
 de, esprit ~ sel (fr.) 115
 deksel 157
 derin, ijzer voor de voren ~ te
 slaan 28
 dichtkloppen 119
 dichtung (d.) 167
 dikke kolen 20
 diktecirkel 59
 diktemeter 62
 diktepasser 59, 60, 61
 dis 82
 dubbele broekpijp 169
 dubbele buitenpassel 60
 dubbele gaffel 120
 dubbele gaffelsleuter 120
 dubbele kromcirkel 59
 dubbele krompasser 59
 dubbele nippel 168
 dubbele passer 59
 dubbele soldeerknoop 118
 dubbele vandiktepasser 59
 dubbele winkelhaak 58
 dubbele zethamer 35
 dubbelen 106
 dubbelnippel 168
 dubbelspruit 169
 dubbelstuk 169
 dolder 108
 dom, snuit van de ~ 138
 domband 137, 138
 dombanden 136
 dombandjes 136
 dombus 133
 domhuis 133
 domkop 138
 domme kracht 8, 129
 DOMMEKRACHT 8
 domper 8, 108, 109, 129
 DOMPER 108
 domphout 8
 domplaat 135
 dompstang 108
 domreep 137, 138
 domrepen 136
 domring 139
 domringen 136
 domsnuit 138
 doofpot 22
 DOOFPOT 22
 doordiepblok 105
 doordiepen 100
 doordieper 105
 doorgangsscheer 89
 doorknipscheer 91

II.11

- DOORLOOPSCHAAR 91
 doorloopscheer 89, 91
 doorn 29, 164
 DOORN 29, 164
 doorslag 47, 48, 109, 110, 146
 DOORSLAG 47
 doorslag, holle ~ 110
 doorslag, warme ~ 45
 doorslagbeitel 146
 doorslager 47
 doorslagijzer 48, 146
 doorslagje 47
 doorsnedepasser 60
 doorsteekpin 12
 doorzetten 100
 dop 109, 135, 165
 dophamer 110
 dopijzer 109
 dopper 47, 88, 109
 DOPPER 109
 dopper, platte ~ 109
 dopper, ronde ~ 109
 dopsleutel 122, 123
 DOPSLEUTEL 122
 douille (fr.) 121
 draad 69
 draad maken 65
 draad snijden 65
 DRAAD SNIJDEN 65
 draad, (tap voor) engelse ~ 68
 draad tappen 68
 DRAAD TAPPEN 68
 draadborstel 124
 draadbus 50
 draadhuls 50
 draadkaliber 62
 draadklink 62
 draadkluppe 67
 draadkussens 67
 draadmaat 62
 draadmal 62
 draadscheer 89
 draadschroeven 154
 draadsnijder 65
 draadsnijijzer 65
 draadsnijkussens 67
 draadsnijolie 11
 DRAADSNIJOLIE, BOOROLIE 11
 draadspil 50
 draadtap 68
 draadtrekker 44
 draagbeugel 132
 draaghaak 132
 draagijzer 132
 draagklem 132
 draaibank 63
 DRAAIBANK 63
 draaibeitel 65
 DRAAIBEITEL 65
 draaien 100
 draaien, buizen ~ 102
 draaien, een kroldraad ~ 105
 draaier 10
 draaikop 64
 draaimachine 131
 draaischuif 64
 drager 132
 drapeau 135
 drekplaat 139
 dreksplaat 139
 drekvanger 139
 drie-/drij-ecke 29
 drie-/drij-eckige vijl 73
 drie-/drij-eckvijl 73
 drie-/drijhaak 57
 drie-/drijhoekige vijl 73
 drie-/drijhoekvijl 73
 drie-/drijkante vijl 73
 drie-/drijkantige poot 86
 drie-/drijkantige vijl 73
 drie-/drijkantvijl 73
 drie-/drijpikkel 6
 drie-/drijpoot 6, 22
 drie-/drijpoot, heiblok op ~ 161
 drie-/drijpikkel 67
 driedelige koppeling 168
 DRIEKANTIGE VIJL 73
 driekantzet 29
 DRIEPOOT 6
 drift 48
 drij-ecke, drie-/~ 29
 drij-eckige, drie-/~ vijl 73
 drij-eckvijl, drie-/~ 73
 drijfbeitel 110
 drijfhamel 97
 drijfhamer 35, 97
 DRIJFHAMER 97
 drijfijzer 35
 drijfplaat 64
 DRIJFPLAAT, KLAUWPLAAT 63
 drijfriem 10
 DRIJFRIEM 10
 drijhaak, drie-/~ 57
 drijhoekige, drie-/~ vijl 73
 drijhoekvijl, drie-/~ 73
 drijkante, drie-/~ vijl 73
 drijkantige, drie-/~ poot 86
 drijkantige, drie-/~ vijl 73
 drijkantvijl, drie-/~ 73
 drijpikkel, drie-/~ 6, 67
 drijpoot, drie-/~ 6, 22
 drijven 100
 DRIJVEN 100
 drijver 9, 47, 48, 88, 97, 108, 109
 dril 9, 82
 dril, dunne ~ 12
 drilboog 84
 DRILBOOG 84
 drilboor 9, 77, 82
 drilboormachine 82
 drilgeschie 82
 drilijzer 82
 DRILKLOS 83
 drilklots 83
 drilkoord 84
 DRILKOORD 84
 drilpees 84
 drilsnoer 84
 driltouw 84
 drilzeil 84
 drokpomp 156
 droog staan 160
 droog zijn 160
 droogboor 161
 drouw 84
 drukhandvat 70
 drukplaat 83
 DUBBELE EN GECOMBINEERDE
 KROMPASSER 59
 dubbele krompasser 59
 dubbelen 106
 DUBBELEN 106
 dubbelgebogen sleutel 120
 dubbeltonblaasbalk 16
 duimstek 56
 DUIMSTOK, MEETLAT, ~ 56
 duitse bankhamer 95
 duitse vetkool 20
 duitse vijl 70
 dumpelen 171
 dunne dril 12
 dut 47
 dutter 85
 dwarshamer 33
 dwarspenhamel 95
 E
 eckbooromslag 85
 eendenbek 37
 eivormige teen 145
 elektrische bout 113
 elektrische pilon (fr.) 35
 elektrische soldeerbout 113
 elektriekhamel 113
 elektrische bout 113
 elektrische brander 113
 elektrische loodbout 113
 ELEKTRISCHE SOLDEERBOUT 113
 elektrode 42
 elleboog 17, 170
 ELLEBOOG, BOCHT 170
 elooi 12
 enge tang 36
 engeland 120
 engelse bankhamel 95
 engelse bankhamer met botte pen
 96
 engelse hamer 95
 engelse hoefnagels 151
 engelse sleutel 120
 engelse sleuter 120
 engelse stamper 146
 engelse steen 76
 engelse, (tap voor) ~ draad 68
 enkele kromcirkel 59
 enkele sleutel 119
 esprit de sel (fr.) 115
 etsen 126
 ezel 6, 22, 28, 99
 EZEL 99
 ezel, korte ~ 26

ezelenblok 26

F

falzen (d.) 106
 falzhamer 106
 falztang 104
 FELSAPPARAAT, KLEMBLOK, ~ 164
 felsbeitel 106
 FELSBEITEL 106
 felsen 106
 FELSSEN 106
 felshamel 106
 felshamer 106
 FELSHAMER 106
 felsijzer 28
 felsmachine 106, 164
 FELSMACHINE 106
 felsnaad 106
 FELSNAAD 106
 fiedel 82
 fiedelaar 82
 fiedelboor 82
 fijn soldeer 114
 fijn vijltje 71
 fijn zoetvijltje 71
 fijne rasp 75
 fijne vijl 71
 fijne zoetvijl 71
 FIJNE ZOETVIJL 71
 FIJNE, ZOETVIJL, ~ VIJL 71
 fijngestampt glas 43
 fijnwerkvijl 74
 filière (fr.) 65, 163
 filter 157
 filterlok 161
 filterpijp 161
 FILTERPUNT 161
 fittertang 54
 FITTING 167
 fitting (e.) 167
 fittingtang 54
 fix-ezel 99
 fladderplaat 139
 flans 164
 flens 130, 164
 FLENS 164
 flensband 130
 flensbeslag 130
 FLENSBESLAG 130
 foch 17
 fok 16
 fonte (fr.) 13
 forceerbank 100
 FORCEERBANK 100
 FORCEERIJZER 100
 forceren 100
 FORCEREN 100
 fornuispoets 128
 fornuissmeer 128
 frame (e.) 75
 franse hoefnagels 151
 frees 69, 79
 FREESBANK, FREESMACHINE 69

freesboor 79
 FREESBOOR 79
 freemachine 69
 FREESMACHINE, FREESBANK, ~ 69
 fresenboor 79

G

gaffel, dobbele ~ 120
 gaffel van de aanvilt 140
 gaffelsleutel 119
 gaffelsleuter 119, 120
 gaffelsleuter, dobbele ~ 120
 galiot 64
 galvanisébuis 166
 gangring 135
 garneerhamer 97
 GARNEERHAMER 97
 gasbek 41
 gasbout 113
 gasdraad, (tap voor) ~ 68
 gasdraadtap 68
 gasfitter 4
 GASFITTER 4
 GASFITTERSTANG 54
 gasgewinde, börner voor ~ 68
 gaslamp 113
 gasloodbout 113
 gaspijp 166
 gassleuter 54, 120
 gassnijijzer 65
 gassoldeerbout 113
 GASSOLDEERBOUT 113
 gassoldeerlamp 113
 gast 1, 3, 7
 gast, halve ~ 1
 gastang 54
 gatboor 80
 gatenmal 62
 gatenscheer 91
 gatenvijl 73
 gatermal 62
 gatpasser 59
 gatscheer 91
 gebogen plaatscheer 91
 gebrande spiritus 115
 GEBRUIKT, OLIE OF VET ~ BIJ HET
 ZWARTEN 128
 GECOMBINEERDE, DUBBELE EN ~
 KROMPASSER 59
 gecombineerde krol-zetbank 105
 GECOMBINEERDE RING- EN STEEK
 SLEUTEL 120
 GECOMBINEERDE WAL-, KRAAL-,
 FELS-, KANT- EN BUIGMACHINE 105
 gecombineerde wals-zetbank 105
 geelkoper 13
 geen water geven 160
 geest 115, 125
 geest, onuitgebrande ~ 115
 geest, uitgebrande ~ 115
 geest van zout 115
 geestpotje 116
 gegalvaniseerde buis 166
 gegoten bankschroef 50
 gegoten, (het) ~ 13
 gehamerd, (het) ~ 171
 gekoelde boor 80
 geleidpen 78
 geraamte van de slijpsteen 75
 gerät (d.) 6
 gereedschap 6
 GEREEDSCHAP, BLOK VOOR AAM-
 BEELD OF KLEIN ~ 25
 gereedschapbuil 6
 GEREEDSCHAPSBAK 6
 gereedschaptas 6
 gerei 6
 geribde staak 28
 gerief 6
 gerongshaak 57
 geschier 6
 gesenk (d.) 32
 gesmede bankschroef 49
 gesmede boor 77
 gesmede nagelen 151
 GETANDE, STEEKPASSER MET ~
 STELBOOG 59
 getuig 6
 getuigbak 6
 getuigkist 6
 getuigzak 6
 geulhamer 96
 geven, geen water ~ 160
 gewassen brand 20
 gewiek 10
 gewinde 69
 gewinde, börner voor grof ~ 68
 gewinde-beitel 65
 gewinde-snijder 65
 gewone bankschroef 50
 gewone passer 58
 gewone smeedhamer 142
 gewone vijl 71
 gewone waterpomp 155
 gewoon ijzer 144
 gezel 1, 4
 giet-loodpan 115
 gieter 19
 gietgat 158
 gietijzer 13
 GIETIJZER 13
 gietlepel 115
 GIETLEPEL, LOODPAN, ~ 115
 gietlood 167
 gietpan 115
 gietvorm 115
 gladhamer 98
 gladkloppen 171
 gladplaat 124
 glas, fijngestampt ~ 43
 glaspapier 124
 glasand 43
 glätten (d.) 100
 gleufstaak 28
 GLEUFSTAAK 27
 gleufstamper 146
 gleuftas 28

II.11

gleuven 28
 gloeioven 21
 goot 13
 gootbeitel 46
 gootijzer 13
 gootijzeren reur 166
 gootsteen 160
 gootwerker 3
 gotenmaker 3
 gotenman 3
 gots 46
 gotsbeitel 46
 goupille (fr.) 134
 graadpasser 58
 gradenpasser 58
 grattoire (fr.) 123
 graveerbeitel 126
 graveren 126
 GRAVEREN 126
 grif 55, 104, 162
 griffel 55
 griptang 54
 grits 149
 groefbeitel 45, 47
 groefijzer 28
 groeven 28
 groeven in plaat maken 28
 groevenbeitel 46
 groevenzetijzer 28
 grof, börner voor ~ gewinde 68
 grofvijl 71
 grofvijl, halfronde ~ 72
 grondboor 161
 GRONDBOOR 161
 grondplaat 101
 grote kap 18
 grote naafband 137
 grote passer 60
 grote plaatscheer 91
 grote rasp 75
 grote scheer 91
 grote staak 99
 grote tang 132
 grove, halfronde ~ vijl 72
 grove vijl 71
 GROVE VIJL 71
 gruis 19
 guide (fr.) 165
 gummibeslag 130
 guts 46, 151
 gutsbeitel 46
 GUTSBEITEL 45
 gutsbeiteltje 151

H

h-schroeven 154
 haak 11, 21, 43, 56, 132, 155
 haak, ijzeren ~ 43, 160
 haakkoter 128
 haakse tang 37
 HAAKSLEUTEL, PENSLEUTEL 122
 haalhamer 33
 haalstek 31

haard 15
 haardenstek 21
 haardhaak 21
 haardkap 17
 haardpen 21
 haardpoets 128
 haardschup 20
 haardsmuur 18
 haardstek 21
 haardstok 21
 haken 154
 haken, ijzers bet ~ 152
 hakken 154
 halfbastard 71
 halfgrofvijl 72
 halfgrove vijl 71
 halfraspel 149
 halfronde bastardvijl 72
 halfronde beitel 46
 halfronde chasse (fr.) 35
 halfronde, een ~ 72
 halfronde grofvijl 72
 halfronde grove vijl 72
 halfronde scheer 163
 halfronde staak 31
 halfronde strooivijl 72
 halfronde tang 36
 halfronde vijl 72
 HALFRONDE VIJL 72
 halfrondivijl 72
 halfvette 20
 halfzachte vijl 71
 halfzoete vijl 71
 halfzoetvijl 71
 HALFZOETVIJL 71
 halve bastard 71
 halve gast 1
 halve hondenscheer 91
 halve mond (d.) 31
 halve ronde beitel 46
 halve zoetvijl 71
 halve-maanstaak 31
 hamède (wa.) 8
 hamel 95, 108, 112, 142
 hamel, houten ~ 99
 hamel, houteren ~ 99
 hamel, ronde ~ 98
 hamelen 171
 hamer 34, 95
 hamer, engelse ~ 95
 hamer, houten ~ 98
 HAMER, HOUTEN ~ 98
 hamer, houteren ~ 98
 hamer, hulteren ~ 99
 HAMER, MACHINALE ~ 35
 HAMER OM TE VOREN 97
 hamer, vlakke ~ 96
 HAMER VOOR KAPWERK 9
 hamer, zware ~ 34
 hamerslag 171
 HAMERSLAG 171
 HAMERSLAG AANBRENGEN 171
 hand, tweede ~ 129
 handboom 8, 9

handboor 82, 84, 85
 handboor, kleine ~ 82
 handboormachine 81, 85
 HANDBOORMACHINE 81
 handbout 112
 handhaaf 50, 70
 handhamel, mechanieke ~ 35
 handhamer 33, 95
 HANDHAMER, SMEEDHAMER, ~ 33
 handkegel 29
 handopruimer 86
 handpomp 155k
 handruimer 86
 HANDSCHAAR 88
 HANDSCHAAR VOOR BOOGVORMIGE
 SNEDEN 91
 handscheer 89
 handschroef 50
 HANDSCHROEF 50
 handsoldeerbout 112
 HANDSPITSBOOR, OPRUIMER, RUIM-
 IJZER, ~ 86
 handvat 38, 70
 handvat, trekking met ~ 16
 HANDVATRING 10
 HANDVIJL, BLOKVIJL 72
 handvijl, platte ~ 72
 hanf 167
 (HARD)SOLDEERWERK, OVEN VOOR
 ~ 113
 hard-öl 44
 hardbak 44
 harden 44
 HARDEN 43
 hardingsbak 44
 HARDINGSBAK 44
 HARDINGSDEEG 44
 HARDINGSMIDDEL 44
 hardingspoeder 44
 hardsoldeer 114
 HARDSOLDEREN 111
 haren 40, 101
 haringpekel 125
 harmonicabalk 16
 hars 44
 hart 50, 159
 hecht 70
 hechtbuis 10
 hechten 116
 HECHTEN 116
 hechtring 10
 hechtstaart 70
 hefblok 129
 hefboom 8
 HEFBOOM, KOEVOET, ~ 8
 HEFBOOMPLAATSCHAAR 92
 hefijzer 132
 hefnecht 129
 hefschei 129
 heft 70
 heftdruksteel 70
 heften 116
 heftenband 10
 heftsteel 70

- hei 161
 heiblok 161
 HEIBLOK 161
 heiblok op drie-/drijpoot 161
 heiboer 161
 heien 161
 HEIEN 161
 heifilter 161
 HEIKAP 161
 heikop 161
 heischrobber 19
 heksespij 43
 hel, de ~ 15
 helloden 111
 helper 1
 helpsmid 1
 helsolderen 111
 helzetten 100
 helzetter 95
 hengel 158
 hennep 167
 hevelstaaf 104
 HUISWERKTUIG BIJ HET STUIKBLOK 39
 hinderste, hoefijzer van de ~ poot 145
 hobelbank (d.) 69
 hoed 135
 hoedje 10, 135
 hoefbalk 141
 HOEFBALK 141
 hoefbeitel 149
 hoefbeslag 149
 HOEFBESLAG 149
 hoefdoorslag 146
 hoefgestel 141
 hoefhamel 142, 150
 hoefhamer 142, 150
 HOEFHAMER, BESLAGHAMER, ~ 150
 hoefhamertje 150
 hoefhandhamer 142
 hoefijzer 143
 HOEFIJZER 142
 hoefijzer, achterste ~ 145
 HOEFIJZER, LIP VAN EEN ~ 144
 HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF UITRUSTING 145
 hoefijzer van de achterpoot 145
 hoefijzer van de hinderste poot 145
 hoefijzer van de voorpoot 144
 hoefijzer van de voorste poot 144
 hoefijzer, voorste ~ 144
 hoefijzerdoorslag 146
 HOEFIJZERDOORSLAG 146
 hoefijzeren, de ~ 149
 hoefijzergleufbeitel 146
 hoefijzerhamer 142
 hoefijzerkap 144
 hoefijzers 149
 HOEFIJZERSMEEDHAMER 142
 HOEFIJZERSMEEDTANG 142
 hoefijzerstaaf 142
 HOEFIJZERSTAMPER 146
 hoefijzertang 142
 hoefkling 148
 hoefkoord 141
 hoefkrabber 149, 151
 hoefkratser 149
 hoeflat 142
 hoeflip 144
 hoefmes 148
 HOEFMES 148
 hoefnagelen 150
 hoefnagels 150
 HOEFNAGELS 150
 hoefnagels, engelse ~ 151
 hoefnagels, franse ~ 151
 hoefrasp 149
 HOEFRASP 149
 hoefraspel 149
 hoefrek 141
 hoefrenet 149
 hoefriem 141
 hoefschroeven 154
 hoefsmeed 6
 hoefsmid 2
 HOEFSMID 2
 HOEFSMID, RITSBEITEL VAN DE ~ 146
 hoefsmidhamer 150
 hoefsmidshamer 142
 hoefsnagelen 151
 hoefstaaf 142
 hoefstaafijzer 142
 HOEFSTAAFIJZER 142
 hoefstaf 142
 hoefstal 140
 HOEFSTAL, NOODSTAL 140
 hoefstamp 146
 hoefstompen 148, 151
 HOEFSTOMPEN 148
 hoefstrang 141
 hoeftang 142, 150
 HOEFTANG 149
 hoeftrap 68
 hoefrouw 141
 HOEFTOUW 141
 hoefvijl 149
 hoefzeel 141
 hoek, rechte ~ 104
 hoek, schuine ~ 104
 hoekbeitel 46
 HOEKBOOROMSLAG, TANDWIELKAST VAN EEN ~ 85
 hoekenvijl 74
 hoekguts 46
 HOEKGUTS 46
 hoekijzers 104
 hoekijzertang 37
 hoekklemtang 104
 hoektang 37
 hoektas 29
 hoepelwals 131
 hoevenborstel 152
 hoevenrasp 149
 holblok 105
 HOLBLOK, MATRIJS, ~ 105
 holboer 80
 hollander 168
 hollandse sleutel 121
 holle beitel 46
 holle doorslag 110
 holle tas 28
 hollepijp 88
 holpijp 88
 HOLPIJP 87
 hondenscheer, halve ~ 91
 hoofdbeitel 27
 hoorn 17, 25, 29, 43
 hoorn, ronde ~ 25
 hoorn, vierkantige ~ 25
 hoornboer 152
 hoornmes 148
 hoortje 29
 houille (fr.) 20
 houillekot 19
 houilleschup 20
 hout, blok ~ 106
 houten blok 26
 houten hamel 99
 houten hamer 98
 HOUTEN HAMER 98
 houteren hamel 99
 houteren hamer 98
 houteren rol 99
 houthamer 99
 houtoven 131
 houtrasp 74
 houtskool 22
 HOUTSKOOL 22
 houwkring 148, 152
 houwpomp 9, 88
 huis 50, 133
 huispomp 155
 hulprek 22
 helpsmid 1
 hulpstuk 38
 hulptang 38
 huls 50
 hulteren hamer 99
 I
 ijsbeslag 152
 ijskrammen 154
 ijsnagelen 153
 ijsnagels 152
 IJSNAGELS 152
 ijspegelen 154
 ijspinnen 154
 ijsschroeven 154
 ijsschroeventap 68
 ijsstoot 155
 ijsvijzels 154
 ijsvijzen 154
 ijzer 31, 130, 138, 144
 ijzer, achterste ~ 145
 ijzer, blok ~ 39
 ijzer, gewoon ~ 144
 ijzer, het ~ 133
 ijzer met een brug 146

II.11

- ijzer, oud ~ 48
 ijzer, rond ~ 144
 ijzer, spits ~ 145
 ijzer, tang met rond ~ 36
 ijzer, tang met vierkant ~ 36
 ijzer voor de voren derin te slaan 28
 ijzer, voorste ~ 144
 IJZER, WEEGTOESTEL VOOR ~ 7
 ijzer zonder schroeven 149
 ijzerbuis 166
 ijzeren band 130, 137, 138
 ijzeren blaasbalk 16
 ijzeren bol 21
 ijzeren borstel 124
 ijzeren buis 166
 ijzeren haak 43, 160
 ijzeren pinnetje 75
 ijzeren pomp 155
 ijzeren reur 166
 ijzeren sleuter 120
 ijzeren zeeg 88
 ijzerkit 128
 IJZERKIT 128
 ijzerklauw 132
 ijzermastiek 128
 ijzerras 75
 ijzers bet haken 152
 ijzers bet krammen 152
 ijzers met krammen 146
 ijzers met schroefkoter 152
 ijzers met schroeven 152
 ijzers met stoten 152
 ijzers, platte ~ 149
 ijzerscheer 89
 ijzerschuurpapier 124
 ijzerstempel 126
 ijzerwerk 158
 ijzerzaag 88
 ijzerzeeg 88
 ijzerzeegbeugel 88
 in de pekkel zetten 125
 in, groeven ~ plaat maken 28
 in, loodbout voor ~ het vuur 112
 inbinden 132
 ineenzetten 119
 inhalen 100
 injectorstuk 17
 inkrimpen 100
 inlaat 16
 inlaatklep 16
 inschudden 160
 INSCRIPTIE, EEN ~ UITBIJTEN 126
 inslagstoot 155
 instelbare passer 58
 intrekhamer 96
 intrekken 100
 intrekker 96, 97
 inwrijven, met potlood ~ 127
- J
- jaagijzer 146
 jachtijzer 146
- jodenknook 116
 joint (fr.) 167
- K
- kaar 18
 kaars 116
 kaarsvet 126
 kachelkit 128
 kachelpoets 127
 KACHELPOETSBORSTEL 128
 kachelpotlood 127
 KACHELS ZWARTEN 127
 kachelsmeer 128
 kachelsmid 2
 KACHELSMID 2
 KACHELZWARTSEL 127
 kalfaterwerk 167
 kaliber 62
 KALIBER 62
 kaliberblok 32
 kaliberplaat 62
 kalibervorm 62
 kalk, wener ~ 125
 kalkoenen 153
 KALKOENEN, KRAMMEN 153
 kalkoenen, scherpe ~ 154
 kalkoenen, stompe ~ 154
 kamin (d.) 18
 kammen 67
 kamrad 11
 kamwiel 11
 kandel, ronde ~ 104
 kandel, vierkantige ~ 104
 kandelhout 99
 kantbeitel 46
 KANTBEITEL, RITSBEITEL, ~ 46
 kanten, tas met ronde ~ 29
 kantenklauw 51
 kanthamer 33
 kantje 104, 105
 kantjestaak 31
 kantklauw 51
 KANTKLAUW 51
 kantstaak 31
 kantstek 31
 kap 18, 42, 144, 169
 KAP 169
 kap, grote ~ 18
 kapbeitel 9, 45
 kapbeiteltje 151
 kaphamer 9
 kaphout 141
 kapmes 148
 kappen, beitel voor warm te ~ 45
 kappen, het mes voor te ~ 148
 kapper 32
 kapsteun 141
 KAPWERK, HAMER VOOR ~ 9
 kapwinkelhaak 57
 karband 129
 karbanden 136
 karbandje 130
 karbeslag 130
- karbidgasontwikkelaar 40
 karbus 133
 KARHOEPELWALS 131
 karijzer 130
 karkrik 129
 karleun 134
 karlicht 129
 karmik 129
 karreep 130
 karrenband 130
 karrenbeslag 130
 karrenradhaak 132
 karrenring 130
 karrensmid 2
 karring 130
 karsband 130
 karsmid 2
 KARSMID 2
 karwinde 129
 karwip 129
 KARWIP 128
 kast 17
 katrol 39
 kattenkop 155
 kegel 29
 KEGELVORMIGE TAS 29
 kelder 19
 kelder onder het smidsbed 19
 kelderpomp 156
 kemp 167
 kennep 167
 kerf 70
 ketelenlapper 4
 KETELKLEM, KLEMHAAK, ~ 52
 ketellapper 4
 KETELLAPPER 4
 kettel 16
 kettelpen 29
 ketteltang 38
 kettenpijptang 54
 kettentang 54
 ketting 16
 kettingtang 38, 54
 keurennagel 47
 keurnagel 47
 keuter 21
 keuterhaak 21
 keuterijzer 21
 kiel 4
 kijl 134
 kijlhamel 97
 kijlpoelie 10
 kijlriem 10
 kisserd 19
 kit 128, 167
 klam 52, 134
 klammen 154
 klammen, beslag met ~ 152
 klammer 38
 klampen 154
 klapijzer 146
 klatsschijf 135
 klauw 11, 51, 64, 132
 klauw(en)tang 149

- klauwe 34
 klauwen 50, 154
 klauwhamer 34, 150
 klauwkoppeling 85
 klauwplaat 64
 KLAUWPLAAT, DRIJFPLAAT, ~ 63
 klauwsleutel 121
 klauwtang 54
 klei, vuurvaste ~ 128
 klei-aarde 128
 klein aanvilt 29
 KLEIN, BLOK VOOR AAMBEELD OF ~
 GEREEDSCHAP 25
 klein plat vijltje 74
 kleine aafbanden 136
 kleine handboor 82
 kleine plaatscheer 91
 kleine ring 11
 kleine staak 99
 klem 38, 50, 51, 52, 70, 82, 102
 klem, steekpasser met ~ 59
 klembak 52
 klembandje 10
 klembeugel 49, 52, 82, 104
 KLEMBEUGEL VAN EEN KOLOM-
 BOORMACHINE 82
 klemblok 51, 164
 KLEMBLOK, FELSAPPARAAT 164
 klembus 11
 KLEMBUS 11
 klemhaak 38, 49, 52
 KLEMHAAK 48
 KLEMHAAK, KETELKLEM 52
 klemhout 51
 klemijzer 146
 klemkop 82
 klemmer 31
 klempasser 59
 klemplaat 64
 klemring 11, 38
 klemtafel 64
 klemtang 51, 53
 KLEMTANG 52
 klemtang, rechter ~ 104
 klep 11, 16, 17, 159
 klep, onderste ~ 16
 klepel 50
 klepje 11, 16
 klepstop 159
 kling 149
 klinken 107
 KLINKEN 107
 klinker 108
 klinkhamel 108
 klinkhamer 108
 KLINKHAMER 108
 klinkijzer 99
 klinknagel 107
 KLINKNAGEL 107
 klinknagelijzer 139
 KLINKNAGELTANG 110
 klinkschijf 135
 klinkstaak 31, 108
 kloek 92
 kloofbeitel 45
 klofboor 9
 KLOFBOOR, MUURBOOR 9
 klophamer 95, 97
 KLOPHAMER 97
 klopijzer 26, 146
 klopper 142, 162
 klos 26, 83
 kloter 8
 klotjes 20
 klots 26, 83
 klotsboormachine 81
 kluitendrek 20
 kluppe (d.) 65
 knabbelscheer 91, 92
 knalschijf 135
 knar 83, 85
 knarboor 85
 knarboor met torsstaaf 82
 knebel 85
 knecht 1, 6, 129
 knecht, luie ~ 129
 KNECHT VAN DE BLIKSLAGER 3
 KNECHT VAN DE LOODGIETER 4
 knecht van de smid 1
 knie 167
 KNIE 167
 kniegewricht 85
 kniestuk 167
 knijp 162
 knijpklem 51
 knijptang 92
 knijt 56
 knipmachine 87, 92
 KNIPMACHINE 92
 knipscheer 89, 92
 kniptang 92, 163
 knoer 26
 knoop 118
 knop 83
 knoper 110
 koelbak 19, 44, 75
 koelbeitel 45
 koelkuip 19
 koepoot 8
 koevoet 8
 KOEVOET, HEFBOOM 8
 kolen, dikke ~ 20
 kolen, vette ~ 20
 kolenassen 20
 kolenbak 15, 19
 kolengat 19
 KOLENGAT 19
 kolenhok 19
 kolenkelder 19
 kolenkeldertje 19
 kolenkot 19
 kolenlok 19
 kolenschup 20
 kolenschupje 20
 kolf 70, 76
 kolomboor 81
 kolomboormachine 81
 KOLOMBOORMACHINE 81
 KOLOMBOORMACHINE, KLEMBEU-
 GEL VAN EEN ~ 82
 kont 26
 kont van de boom 26
 kontband 138
 kookbeitel 110
 KOOKBEITEL 110
 kool 20
 koolassen 20
 koolschup 20
 koon 76
 koord 84, 141
 kop 18, 77
 kopband 137
 koper 13
 KOPER 13
 koperbeslager 2
 koperen buis 166
 koperen, de ~ 3
 koperen pen 55
 koperen pin 55
 koperen pomp 155
 koperen punt 55
 koperen stift 55
 kopermerk 126
 KOPERMERK 126
 koperslaan 171
 KOPERSLAAN 171
 koperslager 2, 34
 KOPERSLAGER 2
 KOPERSLAGER (BIJNAAM) 3
 koperslagerij 6
 KOPERSLAGERIJ 6
 koperslagersgast 3
 KOPERSLAGERSKNECHT 3
 kopersmid 2
 kopersoldeer 114
 kopersolduur 114
 kopklauw 140
 kopnagels 153
 koppeling 167, 168
 KOPPELING 168
 koppeling, driedelige ~ 168
 koppenkaliber 140
 KOPPENKALIBER 140
 koppenklauw 140
 KOPPENKLAUW 139
 koper 108, 110
 kopsleutel 120
 KOPSTUK 157
 körner (d.) 47, 63
 körnerpunt 63
 korte ezel 26
 kortmes 148
 kostuumpje, blauw ~ 4
 kot 24
 koterijzer 128
 kottel 78
 kottterboor 78
 KOTTERBOOR 78
 koudbeitel 9, 27, 45
 KOUDBEITEL 45
 koude beitel 45
 koude tranche (fr.) 45

II.11

koudhouwer 45	krol 105	lade 32
koudsmid 2	krol-zetbank, gecombineerde ~ 105	lafitte 43
KOUDSMID 2	krolbank 105	lager 11
kraag 164	kroldraad, een ~ draaien 105	lagerblok 11
kraai-oudding 20	krollen, de ~ maken 105	lagerhouder 11
kraaibek 94	krollen, zink ~ 105	lagerkussen 11
kraaien 20	krolmachine 105	LAGERKUSSEN 11
kraaienbak 19	krombek 49, 51	lagerschaal 11
kraaienbek 94	krombektang 37	laiton (fr.) 13
kraaienijzer 21	kromcirkel, dobbele ~ 59	langspenhamel 95
kraaienlok 19	kromcirkel, enkele ~ 59	lap 118
kraaienstaaf 21	kromme passer 59, 60	las 112
KRAAL 105	kromme passer met veer 59	lasapparaat 40
KRAALMACHINE 105	kromme ritsbeitel 27, 47	LASAPPARAAT 40
kraan 17, 39	kromme scheer 91	lasbague 42
krab 149	kromme schroodbeitel 27	lasbikhamer 43
krabber 21, 116, 149, 151	KROMME SCHROODBEITEL 27	LASBIKHAMER 43
KRABBER 116	kromme staak 26	lasblad 43
krabijzer 116	kromme, tang met ~ bek 37	lasbrander 41
krabmes 149	kromme-bek tang 94	LASBRANDER 40
krabstaal 123	krompasser 59	lasbrender 41
kracht, domme ~ 8, 129	KROMPASSER 59	lasbrenner 41
kram 155	krompasser, dobbele ~ 59	lasdis 41
kramhoefijzers 146	krompasser, dubbele ~ 59	lasdraad 42
kramijzer 154, 155	KROMPASSER, DUBBELE EN GECOM- BINEERDE ~ 59	laselektrode 42
krammen 154	krompasser, verstelbare ~ 59	lasgaas 43
krammen, ijzers bet ~ 152	kroonband 137	lashelm 43
krammen, ijzers met ~ 146	kroonboor 9	LASHELM, LASKAP, ~ 42
KRAMMEN, KALKOENEN, ~ 153	kruigenband 130	lashoed 43
krammen, vaste ~ 154	kruikarband 130	laskap 42
kramp 43, 132	kruikarreep 130	LASKAP, LASHELM 42
krampen 154	kruipolie 12	laskas 42
krampenijzer 146	KRUIPOLIE 12	laspit 41
krampijzer 132, 146	kruisbeitel 46	laspost 40
krampsleutel 122	kruisboor 77	lassen 40
krasbek 55	kruiscirkel 57	LASSEN, WELLEN, ~ 40
krasblok 55	kruishaak 57	lasspiegel 117
KRASBLOK 55	kruishamer 33	LASSPIEGEL 117
krasnaald 55	kruishout 56, 57	lasstaaf 42
kraspen 55	kruisijzer 56	LASSTAAF 42
KRASPEN 55	kruisschroeven 154	lasstaafje 42
kraspin 55	kruissleutel 122	lastafel 41
krats 149	KRUISSLEUTEL 122	LASTAFEL 41
kratsblok 55	kruissleuter 122	lat 56
kratspen 55, 162	kruisstaaf 56	latpasser 61
kratspin 55	KRUISSTAAL 56	ledderbok 8
kratsstift 55	kruisstuk 168	leem 44, 128
krekel 85	KRUISSTUK 168	leer van de zuiker 159
krekelboor 85	krümmer (d.) 170	leergast 1
KREKELBOOR, RATELBOOR, ~ 85	kunstvijl 71	leest 30, 48, 58, 140
kremp 106	kupfer (d.) 13	LEEST 30
krempen 106	kupferen reur 166	LEEST, STEMPEL, ~ 48
krets 55	kupferreure 166	leeuwenbektang 37
kretser 55, 75, 116, 162	kupferslager 2	leggen, de band ombij ~ 132
kretser, met een ~ bijwerken 116	kussen 11, 82, 87	leggen, een nieuwe reep om het rad ~ 132
kretshamer 36	kussenblok 11	leidertang 36
kretspen 55	kussens 67	lens zijn 160
KREUSHAMER 96	kwast 19	LENS ZIJN 160
krijt 125		lenspomp 155
KRIJT 56		lepel 115
krik 8, 85, 129		lepelboor 161
krikkelkool 22		lepeltas 29
kriksleutel 122		leren balk 16
kroes 115		
	L	
	LADDER 8	

leren blaasbalk 16
 leren scholk 4
 leren schutseel 5
 leren voorboek 5
 leren voorschoot 4
 lesbak 19, 44
 leswater 44
 letste tap 68
 letterbeitel 126
 lettermal 126
 lettertje 126
 leun 134
 leun, band van de ~ 137
 leunband 137
 leundop 135
 leunlip 135
 leunplaat 135
 leunschijf 135
 leuter 12, 44
 lichte bankhamer 106
 lichte smeedhamer 33
 lid 38
 lid, plat ~ 38
 lijf 157
 lijmtang 52
 lijnolie 12, 128
 LIJSTENSTAMP 101
 lijsthamer 35
 liniaal 56
 linker boor 77
 linksboor 77
 linksdraaiend 77
 linksdraaiende boor 77
 linkse boor 77
 LINKSE BOOR 77
 linkse börner 68
 LINKSE SCHAAR 88
 linkse scheer 88
 linkse uitdraaitap 68
 linkse zeegscheer 91
 linksscheer 88
 lintzaag 88
 LINTZAAGMACHINE 88
 lintzaagvijl 73
 lip 10, 50, 51, 144, 155
 LIP VAN EEN HOEFUZER 144
 lipje 144
 lippen 50
 lochtblaa 17
 lochtbuis 17
 lochtbuisokot 17
 lochtdrukhamer 36
 lochtgat 17
 lochthamel 36
 lochthamer 36
 lochkast 17
 lochtketel 159
 lochtklep 16, 17
 lochtleiding 17
 lochtperser 17
 lochtpijp 17
 lochtpilon 36
 lochtschuif 17
 lochtvanne 17

loden 111
 loden band 51
 loden buis 157, 166
 loftbuis 17
 lofthamer 36
 loftketel 159
 loftklep 16, 17
 loftleiding 17
 loftlok 17
 loftreur 17
 lok 24
 lokermal 62
 lokmeter 62
 lokpasser 60
 lokscheer 91
 lokstans 87
 luktang 91
 lood 12, 114
 LOOD 12
 lood-gietlepel 115
 loodblok 117
 loodbout 112
 loodbout, elektrische ~ 113
 loodbout voor in het vuur 112
 loodgieter 3
 LOODGIETER 3
 LOODGIETER, KNECHT VAN DE ~ 4
 loodgieterij 6
 LOODGIETERIJ 6
 loodgietersknecht 4
 LOODGIETERSMES 161
 loodhamel 112
 loodklaus 117
 loodklopper 162
 LOODKLOPPER 162
 loodlamp 113
 loodlepel 115
 loodmes 162
 loodpan 115
 LOODPAN, GIETLEPEL 115
 loodscheer 91, 163
 loodslager 3
 loodsoldeer 114
 loodsolduur 118
 loodtang 163
 loodtin 114
 loodvergiftiging 12
 LOODVERGIFTIGING 12
 loodwater 115
 loodwerker 3
 loodzeeg 88
 loodziekte 12
 loodzink 114
 losse passer 58
 losse schroeven 154
 losse staander 22
 losse stiften 154
 losspringen 117
 lötbout 112
 lötten (d.) 111
 lötlamp 113
 lötlin 114
 lötting 114
 lötzing 114

LUCHTAANVOERLEIDING, BLAAS
 BALGPIJP, ~ 16
 luchtdrukhamer 36
 luchtindouwer 17
 LUCHTKETEL 159
 LUCHTREGELAAR 17
 luchtregelklep 17
 luie knecht 129
 luierik 129
 luns 134, 135
 LUNS 133
 lunsschijf 135
 LUNSSCHIJF 135

M

maatblok 62
 maatje 62
 maatlat 56
 maatmal 140
 maatpasser 59
 maatradje 130
 maatringen 117
 MAATRINGEN 117
 maatstaf 62
 maatwiel 131
 MACHINALE HAMER 35
 machineolie 11, 44
 MACHINEOLIE, MOTOROLIE 11
 machinesolig 11
 machineschroefstok 50
 machinezaag 88
 maken, de krollen ~ 105
 maken, draad ~ 65
 maken, (een) tandverbinding ~ 119
 maken, groeven in plaat ~ 28
 maken, scherp ~ 152
 maken, uitslag ~ 55
 maken, zwart ~ 127
 mal 29, 32, 58, 62, 115, 140
 malhamer 35
 manchesterboks 4
 manchon (fr.) 168
 mandrin (fr.) 80, 82
 manivelle (fr.) 84
 masker 42
 matbeitel 110
 mateerbeitel 162
 maten, moule (fr.) van verschil-
 lende ~ 32
 materiaal 6
 matrice (fr.) 58
 matrijis 28, 32, 48, 58, 87, 101
 MATRIJS, HOLBLOK 105
 MATRIJS, STAMPVORM 101
 matrijbsblok 32
 mechanieke handhamel 35
 meeneemplaat 64
 meenemer 64
 MEENEMER 64
 meestergast 1
 meestergezel 4
 meesterknecht 4
 MEESTERKNECHT 4

II.11

- meetlat 56
 MEETLAT, DUIMSTOK 56
 meetplaat 131
 meetrol 130
 meetwiel 130
 merken 126
 merkstift 126
 mes 148, 162
 mes, het ~ 27
 mes, het ~ voor te kappen 148
 mesijzer 101
 messing 13
 mesvijn 73
 MESVIJL 73
 mesvijltje 74
 met, bankschroef ~ staartschroef 49
 met, beslag ~ klammen 152
 met, beslag ~ schroeven 152
 met, boogdril ~ een pres 82
 met, boor ~ racagnac (fr.) 85
 met, boor ~ zwong 84
 MET DE PINHAMER BEWERKEN 101
 met een kretser bijwerken 116
 met, engelse bankhamer ~ botte pen 96
 MET, HOEFIJZER ~ SPECIALE VORM OF UITRUSTING 145
 met, ijzer ~ een brug 146
 met, ijzers ~ krammen 146
 met, ijzers ~ schroefkoter 152
 met, ijzers ~ schroeven 152
 met, ijzers ~ stoten 152
 met, knarboor ~ torsstaaf 82
 met, kromme passer ~ veer 59
 met, open smis(se) ~ blaasbalk 15
 met, passer ~ schroef 59
 met, passer ~ schroeven 58
 met, passer ~ stelbeugel 58
 met, penhamel ~ een spleet 150
 met, pers-zuigpomp ~ windketel 157
 met potlood inwrijven 127
 met, sleutel ~ schroef 120
 met, smidsbed ~ twee vuren 15
 met, smis(se) ~ blaasbalk 15
 met, smis(se) ~ trekblaasbalk 15
 MET, STEEKPASSER ~ GETANDE STELBOOG 59
 met, steekpasser ~ klem 59
 met, steekpasser ~ schroef 59
 MET, STEEKPASSER ~ STELBOOG 58
 met, steekpasser ~ vastzetknop 59
 met, steekpasser ~ veer 59
 met, tang ~ bek 94
 met, tang ~ kromme bek 37
 met, tang ~ rond ijzer 36
 met, tang ~ vierkant ijzer 36
 met, tas ~ ronde kanten 29
 met, trekking ~ handvat 16
 metaalbeitel 45
 METAALBEUGELZAAG 88
 METAALRASP, TINVIJL 75
 metaalscheer 92
 metaalzeeg 88
 meter 56
 metneemplaag 64
 metnemer 64
 metrische tap 68
 micrometer 62
 MICROMETER 62
 middelste punt 63
 middelste tap 68
 middenklep 16
 MIDDENNAAFBANDEN 136
 middensnijder 68
 middentap 68
 middenvijl 71
 mignontap 68
 mik 129, 140
 millimeterdraad, (tap voor) ~ 68
 millimetertap 68
 mindering 168
 modderplaat 139
 model 58
 model, rond ~ 144
 model, spits ~ 145
 modelpapier 58
 moedertang 53
 moer 50
 moerensleutel 119
 moerijzer 65
 moerkussens 67
 moerplaat 65
 moersleutel 119
 MOERSLEUTEL 119
 MOERSLEUTEL, VERSTELBARE ~ 120
 moersleuter 119
 MOERTANG 53
 moertap 68
 mof 50, 80, 82, 83, 87, 139, 168
 MOF, SOK, ~ 168
 moker 34
 MOKER, VUISTHAMER 34
 mokerhamer 34
 molenwinde 39
 molenzaagvijn 73
 mond (d.), halve ~ 31
 mondgat 17
 montagetang 95
 moosplaat 139
 moosscherm 139
 motorolie 11
 MOTOROLIE, MACHINEOLIE, ~ 11
 motorzaagvijn 73
 moufle (fr.) 64, 29, 101, 106
 moule (fr.) van verschillende maten 32
 moulure (fr.) 100
 moulureijzer 100
 muilband 136
 MUILBAND 136
 muur 19
 muurbeitel 9
 muurboor 9
 MUURBOOR, KLOPBOOR, ~ 9
 muurhamer 9
 MUURNAALD 12
 N
 naad 112, 118
 naaf, band van de ~ 137
 naaf, reep om de ~ 136
 naafband 137, 138
 naafband, binnenste ~ 138
 naafband, buitenste ~ 137
 naafband, grote ~ 137
 naafbanden 136
 naafbandje 137
 naafbus 133
 NAAFBUS 133
 naafnaas 138
 naafreep 138
 naafring 138, 139
 naafring, binnenste ~ 139
 naafring, buitenste ~ 138
 naafringen 136
 naai 108, 151
 naaibeiteltje 151
 naaien 107
 naaientang 110
 naaientrekker 109
 naaihamer 108
 naald 12
 naaldvijn 74
 NAALDVIJL 74
 naar binnen slaan 100
 naas 138, 170
 naasband 137
 naasje, zinken ~ 170
 naasring 137
 nagel 108
 nagel, afgeronde ~ 151
 nagelblok 48, 139
 nagelen 151
 nagelen, gesmede ~ 151
 nagelenijzer 139
 nagelenmal 139
 nagelentang 110, 150
 nagelguts 151
 nagelgutsje 151
 nagelhamer 150
 nagelijzer 48, 110, 139
 NAGELIJZER 139
 nagelkopper 109
 nageltang 37, 93, 110
 nagelvorm 139
 naphtebout 112
 naphtelamp 113
 nasnijder 68
 nasnijtap 68
 navelband, binnenste ~ 138
 navelband 137, 138
 navelband voor 137
 navelbanden 136
 navenbus 133
 navenhol 133
 navenring 138, 139
 navenringen 136
 navenschijf 135
 nesterenbek 94
 neus 138

- NEUS 170
 niet 108, 151
 NIET 151
 nieten 107
 nietenbeitel 151
 nietendopper 109
 nietenhamer 108
 nietenkapmes 151
 nietenkapper 151
 NIETENKAPPER, ONDERKAPPER, ~ 151
 nietentang 110
 nietentrekker 109
 niethamer 108
 nieuwe, een ~ reep om het rad leggen 132
 nijptang 37, 93
 NIJPTANG 92
 nippel 168
 NIPPEL 168
 nippel, dobbel ~ 168
 nivelleren 100
 noksleutel 122
 noodstal 140
 NOODSTAL, HOEFSTAL, ~ 140
 noodstalijs 141
 nootjes 20
 nootjes 2 20
 nootjes 3 20
 normaalboor 77
 normale vijl 71
 nostertangetje 94
 OF, BLOK VOOR AAMBEELD ~ KLEIN GEREEDSCHAP 25
 OF, HOEFUZER MET SPECIALE VORM ~ UITRUSTING 145
 OF, OLIE ~ VET GEBRUIKT BIJ HET ZWARTEN 128
 öl 44
 olie 44
 OLIE OF VET GEBRUIKT BIJ HET ZWARTEN 128
 olie, verbrande ~ 152
 OLIE, VERBRANDE ~ 152
 olie, zoete ~ 12
 oliebad 44
 olieboor 80
 OLIEGROEFBEITEL, SPIEBEITEL 46
 om, een nieuwe reep ~ het rad leggen 132
 OM, HAMER ~ TE VOREN 97
 om, reep ~ de naaf 136
 ombij, de band ~ leggen 132
 ombinden, het rad ~ 132
 omgebuidde rand 105
 omhoogvoerbuis 159
 OMKRALEN 105
 omloop 130
 omlopenrol 130
 omslag 84, 144
 OMSLAGBOOR 84
 omzettang 104
 omzetten 104, 119
 OMZETTEN 119
 OMZETTEN, PLAAT ~ 104
 onder, kelder ~ het smidsbed 19
 onderblazer 17
 onderkapper 151
 ONDERKAPPER, NIETENKAPPER 151
 onderkappertje 151
 onderklep 16
 onderlegblok 48
 onderlegger 48
 ONDERLEGPLAAT 47
 onderste klep 16
 onderstel 75
 onderstempel 101
 onderzadel 32
 ongelbak 44
 ontlaten 39
 onuitgebrande geest 115
 oortje 29, 35
 op, heiblok ~ drie-/drijpoot 161
 op, perspomp voor ~ verdiep 157
 opbuigen 119
 opdiepen 100
 opdopper 165
 opdrijver 68, 86
 open smis(se) met blaasbalk 15
 openbuigen 119
 opgezette voorkant 144
 opgieten 160
 OPGIETEN 160
 opgieten, de pomp ~ 160
 ophalen 109
 OPHALEN 109
 ophaler 31, 96, 109
 OPHALER 109
 opklopper 110
 opkopper 110
 oplegen, rader ~ 132
 OPPROPPEN 165
 OPPROPTANG 164
 oprauwer 86
 oprijver 86
 opronder 29
 opruimboor 86
 opruimer 46, 86, 165
 OPRUIMER 165
 OPRUIMER, RUIJZER, HANDSPITS-BOOR 86
 opruimtang 165
 opschudden 160
 opsluitschijf 135
 opsnijplaat 65
 opstuiken 39
 optrekken 132
 optrekken, de band van het rad ~ 132
 OPTREKKEN, EEN RAD ~ 132
 optrekken, het/een rad ~ 132
 optrekken, rader ~ 132
 optrompen 165
 optromper 165
 optromptang 164
 opvulkit 128
 opwijder 48
 opwijdtang 165
 opzet 144
 OPZET 144
 oud ijzer 48
 OVEN VOOR (HARD)SOLDEERWERK 113
 ovenhamer 9
 overloop 158
 overtinnen 127
 P
 PAARD, EEN ~ BESLAAN 147
 paard, het/een ~ beslaan 147
 paardenbeslag 149
 PAARDENHOEVEN, BORSTEL VOOR ~ 152
 paardensmid 2
 paardenvoet 141
 paardijzer 143
 paardje 22
 paardshamel 150
 paardsijzer 143
 paardsnagels 151
 paardsrasp 149
 paardsschroeven 154
 paardssmid 2
 PAKKING 166
 PAKKINGRING 167
 pal 11
 palan (fr.) 8, 39
 palette (wa.) 20
 pan 115
 pannenlapper 4
 parallelbankschroef 50
 parallelschroef 50
 parallelschroefstok 50
 pasmaat 140
 passer 58, 60
 passer, dobbel ~ 59
 passer, gewone ~ 58
 passer, grote ~ 60
 passer, instelbare ~ 58
 passer, kromme ~ 59, 60
 passer, kromme ~ met veer 59
 passer, losse ~ 58
 passer met schroef 59
 passer met schroeven 58
 passer met stelbeugel 58
 passer, ronde ~ 59
 passer, vaste ~ 59
 passersleutel 122
 PASSERSLEUTEL 122
 passersleuter 122
 passleutel 122
 pastang 150
 pasvijl 73
 patentsleuter 123
 patentslot 159
 patroon 70
 pedaal 10
 pees 84
 peestouw 84
 pegel 42, 134, 155
 pekel 125

II.11

- pekel, in de ~ zetten 125
 pekelen 125
 pelikaanscheer 91
 pen 21, 134
 pen, engelse bankhamer met botte ~ 96
 pen, koperen ~ 55
 penboor 78
 PENBOOR 78
 penhamel 96
 penhamel met een spleet 150
 penhamer 33, 96
 PENSLEUTEL, HAAKSLEUTEL, ~ 122
 perforerschijf 76
 pers 101
 pers-zuigpomp met windketel 157
 persboor 82
 persbuis 159
 persdril 82
 PERSDRILBOOR 82
 perspomp 156
 PERSPOMP 155
 perspomp voor op verdiep 157
 pijp 9
 PIJ, BUIS 166
 pijp(en)frezer 166
 pijpband 137
 PIJPBEUGEL, PIJPHAAK 170
 PIJBUIGER 164
 pijpenarm 99
 pijpenband 137
 pijpenboom 99
 pijpenbuighout 99
 pijpenbuigmachine 164
 pijpenezel 99
 PIJPENHOUT 99
 pijpenijzer 99
 pijpenklem 52
 pijpenklopijzer 99
 pijpenloodklem 117
 pijpenrol 99
 pijpenscheer 163
 pijpensnijder 163
 pijpensnijtang 163
 pijpenstaaf 28
 pijpenstaak 99
 pijpentang 53, 54, 163
 pijpenwals 102
 PIJPENWALS, WALSMACHINE, ~ 101
 pijpenwalismachine 102
 PIJPFREES 165
 pijphaak 170
 PIJPHAAK, PIJPBEUGEL, ~ 170
 PIJPKLEM 52
 pijpscheer 91
 pijpsleutel 121
 PIJPSLEUTEL, SOKSLEUTEL 121
 pijpsleuter 120
 PIJPSNIJDER 163
 pijpsnijtang 163
 pijptang 53
 PIJPTANG 53
 pijptap 68
 pikhamel 43
 pikhamer 43
 pikkel 6, 7, 67
 pilon (fr.) 35
 pilon (fr.), elektrieke ~ 35
 pilonblok 39
 pin 12, 17, 25, 29, 70, 134
 pin, koperen ~ 55
 pince (fr.) 8, 93, 95
 pince-tang 51
 pinhamel 33, 96, 142
 pinhamer 33, 43, 96
 PINHAMER 96
 PINHAMER, MET DE ~ BEWERKEN 101
 pinnen 101, 154
 pinnetje 108
 pinnetje, ijzeren ~ 75
 pinzet 96
 pionier 67
 piqueur (fr.) 47, 88
 pitseling 151
 pitsen, tang voor tuben af te ~ 163
 pitsmachine 87
 pitstang 93, 94, 150
 pitstangetje 93
 plaat 135, 139, 155
 plaat, groeven in ~ maken 28
 PLAAT OMZETTEN 104
 PLAAT RONDZETTEN 102
 plaathamer 99
 plaathandscheer 89
 plaatje 155
 plaatklem 51, 102
 PLAATKLEM 51
 plaatscheer 89, 91, 163
 plaatscheer, gebogen ~ 91
 plaatscheer, grote ~ 91
 plaatscheer, kleine ~ 91
 plaatsnijder 89
 plaattang 104
 plaatveer 51
 plaatwals 102
 planieren 171
 plasticbuis 166
 plasticreus 166
 plat, klein ~ vijltje 74
 plat lid 38
 platboor 79
 platchasse 34
 plateau 64, 82
 platenklem 51, 102
 platenmeter 62
 platenscheer 89
 platenwals 102
 platkloppen 171
 platronde staak 31
 platronde tas 29
 plattang 36
 platte chassee (fr.) 29, 34
 platte dopper 109
 platte handvijl 72
 platte ijzers 149
 platte ring 38
 platte ronde tas 29
 platte, ronde ~ tas 29
 platte scheer 89, 163
 platte sleutel 119
 platte smeedtang 36
 platte snijbeitel 45
 platte staak 31, 99
 platte tang 36, 54, 94
 platte, tapse ~ tas 29
 platte tas 29
 platte, vierkante ~ tas 29
 platte vijl 72, 74
 PLATTE VIJL 71
 platte vuurtang 36
 platte zet 34
 platvierkante tas 29
 platvijl 72
 plemper 1
 pletbeitel 110
 plethamer 97
 pletten 100
 PLETTEN 100
 plof 20
 plombeerder 3
 plombier (fr.) 3
 plooi-ijzer 43
 plooi-balk 102
 plooi-bank 102, 131
 PLOOIBANK, ZETBANK, ~ 102
 plooi-bol 29
 plooi-en, de zink ~ 104
 plooi-ijzer 29, 51, 104, 131
 PLOOIJZER 104
 plooi-klem 51
 plooi-machine 102, 131
 plooi-tang 104, 164
 plooi-tang 104
 PLOOI-TANG 104
 plooi-tangetje 104
 plug 169
 PLUG 169
 plugbeitel 9
 plugboor 9
 plunjerpomp 155
 pneumatique (fr.) 36
 poeder 43
 poederkrijt 125
 poelie 10
 POELIE 10
 poeliesnaar 10
 poets 128
 poetspomme 127
 polierdoek 124
 polieren 125, 171
 polierhamel 95
 polierijzer 125
 polierlap 124
 polierschuurlijnen 124
 poliervijl 125
 polijsten 125, 171
 POLIJSTEN 125
 polijster 125
 POLIJSTHAMER 95
 polijst-pasta 125

- POLIJSTPASTA 125
 POLIJSTPOEDER 125
 polijststaal 125
 POLIJSTSTAAL, POLIJSTVIJL 125
 POLIJSTVIJL, POLIJSTSTAAL, ~ 125
 politoerdoek 124
 politoerlap 124
 pomp 157
 pomp, de ~ aanmaken 160
 pomp, de ~ opgieten 160
 pomp, ijzeren ~ 155
 pomp, koperen ~ 155
 POMP(SLOT)KLEP 159
 pomparm 158
 pompbak 160
 pompbuisje 157
 pompdarm 157
 pompenarm 158
 pompenbak 160
 pompenbuis 157
 pompenbuisje 157
 pompenemmer 159
 pompengat 158
 pompegehäuse 157
 pompenhaak 160
 pompenhaakje 160
 pompenleer 159
 pompenleertje 159
 pompenmaker 2, 3
 POMPENMAKER 3
 pompenman 3
 pompenpietje 3
 pompenslager 3, 158
 pompenstang 158
 pompensteen 160
 pompenstevel 157
 pompentang 54
 pompenteut 3
 pompenzwengel 158
 pompgat 158
 POMPGAT 158
 pomphaak 160
 POMPHAAK 160
 pomphuis 157
 POMPHUIS 157
 pompijzer 160
 pompijzertje 160
 POMPKETEL 157
 pompklep 159
 POMPKRABBER 160
 pomplok 158
 pompmaak 3
 pompschraper 160
 POMPSLOT 159
 pompsteen 160
 POMPSTEEN 160
 pomptang 54
 POMPUITLOOP 158
 POMPUIGER 158
 pompzwengel 158
 POMPUZWENGEL 158
 pondel 8
 pons 87
 ponsbed 87
 PONSBED 87
 ponsbeitel 87
 ponsblok 48
 ponsgat 87
 ponskussen 87
 ponsmachine 87
 PONSMACHINE 87
 ponsmatrijs 87
 ponsnippel 87
 PONSNIJPEL 87
 ponsplaat 87
 ponsscheer 86
 ponsstift 87
 ponstafel 87
 PONSSTANG 86
 pook 21
 poot 7
 poot, drie-/driekantige ~ 86
 poot, hoefijzer van de hinderste ~ 145
 poot, hoefijzer van de voorste ~ 144
 pot 19, 115
 potas 44
 potas, pruisische ~ 44
 potlamp 113
 potloden 127
 potlood 127
 potlood, met ~ inwrijven 127
 potloodborstel 128
 potloodsel 127
 potsleuter 120
 pottefer 4
 pratsvanger 139
 precisievijl 71
 pres, boogdril met een ~ 82
 presboor 82
 presje 87
 preslofthamer 36
 presmachine 87
 prespomp 156, 157
 presring 38
 presschroef 50
 prestang 53, 92, 104
 priem 21
 prikboor 77
 profiel 104
 PROFIEL 104
 profiel, het ~ zetten 104
 profielbeitel 65
 PROFIELIJZERSCHAAR 92
 profielscheer 92
 PROP 165
 pruisenvijl 70
 pruisische potas 44
 puimsteen 125
 pummel 168
 punt 25, 151
 punt, koperen ~ 55
 punt, middelste ~ 63
 puntbeitel 46
 PUNTBEITEL 46
 puntboor 77, 86
 PUNTBOOR 77
 puntboutje 112
 PUNTELING, SPITSELING, ~ 151
 punten 116, 154
 puntgat 157
 punthamel 146
 puntijzer 55
 puntkrijt 56
 puntpasser 58
 puntscheer 91
 puntschroeven 154
 puntstuk 161
 punttang 94
 putboor 161
 putten 161
 p.v.c.-buis 166
 R
 raapolie 12
 racagnac (fr.) 83, 85, 122
 racagnac (fr.), boor met ~ 85
 raccord (fr.) 168
 raccordknie 167
 rad 11
 rad, de band van het ~ optrekken 132
 rad, een nieuwe reep om het ~ leggen 132
 RAD, EEN ~ OPTREKKEN 132
 rad, het ~ ombinden 132
 rad, het/een ~ optrekken 132
 radband 130
 radbeslag 130
 radbus 133
 rader oplegen 132
 rader optrekken 132
 raderdop 135
 radermaat 131
 radsleutel 123
 rakelaar 21
 rakelijzer 20
 RAKELIJZER 20
 rand, omgebuigde ~ 105
 randband 10
 rap 167
 rasp 74, 75, 149, 155
 RASP 74
 rasp, fijne ~ 75
 rasp, grote ~ 75
 raspel 74, 75
 raspelen 75
 raspen 75
 RASPEN 75
 raspkant 70
 raspvijl 75, 149
 RASPVIJL 74
 ratel 85
 ratelboor 85
 RATELBOOR, KREKELBOOR 85
 RATELBOOROMSLAG 84
 RATELSLEUTEL 122
 rattenstaart 73
 RATTENSTAART, RONDE VIJL, ~ 73
 rawlplug 9

II.11

- rawlplugbeitel 9
 RAWLPLUGBEITEL 9
 rechtboor 77
 rechte hoek 104
 rechte scheer 89
 rechte tap 68
 rechter klemtang 104
 RECHTHAMER 95
 rechtsboor 77
 rechtsdraaiend 77
 rechtsdraaiende boor 77
 rechtse boor 77
 RECHTSE BOOR 77
 rechtse börner 68
 RECHTSE SCHAAR 88
 rechtse scheer 88
 reductie 168
 reebank 7
 reep 130, 137, 139
 reep, een nieuwe ~ om het rad
 leggen 132
 reep om de naaf 136
 reephaak 132
 regelklep 17
 regelschuif 17
 rek 7
 rekhamel 97
 rekhamer 96
 REKHAMER 96
 rekker 97
 rekmal 29
 renet 149
 renijzer 146
 repen 136
 repenoven 131
 repenplooiemachine 131
 repenwals 131
 ressort (fr.) 36
 ressort-hamel 36
 retort (?) 64
 reubolig 12
 reubsolie 12
 reur, gootijzeren ~ 166
 reur, ijzeren ~ 166
 reur, kupferen ~ 166
 reurenbeitel 27
 reurenfrees 166
 reurenklem 52
 reurentang 54
 reursnijtang 163
 ribben 28, 70
 richtlat 56
 richtplaat 124
 riem 10
 riemschijf 10
 riemsnaar 10
 rij 56
 RIJ, AFSCHRIJFLAT, ~ 56
 rij, stalen ~ 56
 RIJFELIJZER 74
 ril 56
 rilijzer 28
 ring 10, 38, 130, 135, 138, 139
 ring, achterste ~ 135
 ring- en steeksleutel 120
 ring, kleine ~ 11
 ring, platte ~ 38
 ring, voorste ~ 135
 ringen 136
 ringetje 135
 ringhoorn 29
 RINGHOORN, SUIKERBROOD, ~ 29
 ringijzer, verstelbaar ~ 65
 ringmaatijzer 29
 ringsleutel 120
 RINGSLEUTEL 120
 ringsleutel, zeskantige ~ 123
 ringsleuter 120
 rits 146, 149, 163
 ritsbeitel 46, 126, 146
 RITSBEITEL, KANTBEITEL 46
 ritsbeitel, kromme ~ 27, 47
 RITSBEITEL VAN DE HOEFSMID 146
 ritsen 28
 ritser 56, 61
 ritsijzer 144
 RITSIJZER 144
 ritsijzernagelen 151
 ritsnagelen 151
 ritsnagels 151
 riveerhamel 108
 riveerhamer 108
 riveernagel 108
 riveren 107
 rivet (fr.) 108
 rivethamel 108
 rivetijzer 139
 rivetje 108
 rivetnagel 108
 rivettenboor 80
 RIVETTENBOOR 80
 rivetkapper 110
 roet 128
 rol 130
 rol, houteren ~ 99
 rolbank 102, 131
 rolboor 9
 rolmachine 102
 rond ijzer 144
 rond model 144
 rond, tang met ~ ijzer 36
 rond vijltje 73
 rondbeitel 46
 rondbektang 37
 ronddraaien 102
 ronde beitel 146
 ronde bolhamel 98, 142
 ronde chasse (fr.) 29, 35
 ronde dopper 109
 ronde, halve ~ beitel 46
 ronde hamel 98
 ronde hoorn 25
 ronde kandel 104
 ronde passer 59
 ronde, platte ~ tas 29
 ronde platte tas 29
 ronde, rondscheer/~ scheer 91
 ronde schroodbeitel 27
 ronde smeedtang 36
 ronde staalborstel 124
 ronde tang 36
 ronde tas 29
 ronde, tas met ~ kanten 29
 ronde teen 144
 ronde vijl 73
 RONDE VIJL, RATTENSTAART 73
 ronde vlakstek 31
 ronde vlaktas 29
 ronde vuurtang 36
 rondelle (fr.) 135
 ronder 35
 ronderom beslaan 148
 rondhout 99
 rondingsmal 35
 rondknipscheer 91
 rondmachine 131
 rondpasser 59
 rondscheer/ronde scheer 91
 rondsnijscheer 91
 RONDSTOK 117
 rondtang 36
 rondvijl 72
 rondzet 29, 35
 rondzethamel 35
 RONDZETTEN, PLAAT ~ 102
 roodkoper 13
 roodkoper, bout voor ~ 112
 roodkoperen bout 112
 rooier 56
 rookkap 17
 rookscherm 18
 roosterbol 17
 roosterrol 17
 ROTERENDE STAALBORSTEL 124
 roulement (fr.) 11
 rozenkranstang 94
 rug 19
 ruimer 48, 86
 RUIMIJZER, OPRUIJMER, ~, HAND-
 SPITSBOOR 86
 ruimtang 165
 S
 S 39 115
 salmiak 115, 116
 salmiakblok 116
 salmiaksteen 116
 SALMIAKSTEEN 116
 salmiakzout 115
 salmoniak 115
 salzsäure (d.) 115
 sanitair-installateur 4
 sas 35
 satz (d.) 6
 schaaf 69
 schaafbank 69
 SCHAAFBANK, SCHAAFMACHINE 69
 schaafmachine 69
 SCHAAFMACHINE, SCHAAFBANK, ~
 69
 schaafvijl 74

- schaapsongel 44
 SCHAAR, LINKSE ~ 88
 SCHAAR, RECHTSE ~ 88
 schakelaar 85
 scharnier 10
 scharniertang 10
 schaver 123
 scheenplaat 135
 scheer 89, 92
 scheer, grote ~ 91
 scheer, halfronde ~ 163
 scheer, kromme ~ 91
 scheer, linkse ~ 88
 scheer, platte ~ 89, 163
 scheer, rechte ~ 89
 scheer, rechtse ~ 88
 scheer, rondscheer/ronde ~ 91
 scheer, stalen ~ 89
 scheerbeitel 45
 scheerhamel 97
 schelbeugel 170
 schellenhaak 12
 schemel 10
 schenkel 135
 schep 20
 scheppan 115
 scherm 42
 schermkap 42
 schermplaat 139
 scherp beslaan 152
 scherp maken 152
 scherp, vierkant ~ zetten 152
 scherp water 115
 scherp zand 43
 scherp zetten 152
 SCHERP ZETTEN 152
 scherpe kalkoenen 154
 scherpe schroeven 154
 scherpmaknagelen 153
 scherpschroeven 154
 schervpvijs 73
 schervelsoldeersel 114
 schieblehre (d.) 62
 schietlood 63
 SCHIETLOOD 63
 schijf 48, 76, 135, 139
 schijfboor 78
 SCHIJFBOOR, CENTERBOOR, ~ 77
 schijfschenkel 135
 schijvenboor 78
 schlosser 2
 schmiede (d.) 58
 schoep 20
 schoestermaat 56
 schoesterras 74
 scholk 4
 scholk, leren ~ 4
 SCHOONBIJTEN 125
 SCHOONBIJTMIDDEL 125
 SCHOONKRABBEN 116
 schoorsteen 18
 schoorsteenkap 18
 schootsvel 4
 schootvel 5
 schorensteen 18
 schouw 18
 schouwkap 18
 schouwpijp 18
 schraag 7, 22, 75, 99
 SCHRAAG 7
 schraamtrekker 56
 schraapstaal 123
 SCHRAAPSTAAL 123
 schraapvijs 74
 schramen 55
 schrapen 116
 schraper 123, 149
 schrapijzer 116, 123, 160
 schraper 116
 schrapstaal 116, 123
 schrijfblok 55
 schrijfhaak 61
 schrijven 55
 schrikken 117
 SCHRIKKEN 117
 schrobvijs 71
 schroder 26
 schroef 49, 50, 52
 schroef, passer met ~ 59
 schroef, sleutel met ~ 120
 schroef, steekpasser met ~ 59
 schroef-stollen 154
 schroefbank 48, 49
 schroefbus 50
 schroefdraad 69
 SCHROEFDRAAD 69
 schroefdraadbeitel 65
 schroefezel 99
 schroefgewinde, börner voor ~ 68
 schroefhuls 50
 SCHROEFKALKOENEN, SLEUTEL
 VOOR ~ 155
 schroefkoter, ijzers met ~ 152
 schroefplaat 65
 schroefpot 50
 schroef sleutel 120
 schroefstek 50
 schroefstok 49, 50, 64
 schroefstokbevestiging, slagscheer
 voor ~ 91
 schroeftang 54
 schroeven 154
 schroeven, beslag met ~ 152
 schroeven, beslag zonder ~ 149
 schroeven, ijzer zonder ~ 149
 schroeven, ijzers met ~ 152
 schroeven, losse ~ 154
 schroeven, passer met ~ 58
 schroeven, scherpe ~ 154
 schroeven, spitse ~ 154
 schroeven, stompe ~ 154
 schroeven zetten 152
 schroevensleutel 119
 schrood 27
 schroodbeitel 26, 27, 45
 SCHROODBEITEL 26
 schroodbeitel, kromme ~ 27
 SCHROODBEITEL, KROMME ~ 27
 schroodbeitel, ronde ~ 27
 schroodgat 24
 schrooigat 24
 schuif 17
 schuifboor 82
 SCHUIFDRILBOOR 82
 schuifklep 17
 schuifledder 8
 schuifleer 8
 schuifmaat 62
 SCHUIFMAAT 61
 schuifpasser 61, 62
 schuine hoek 104
 schuine tap 68
 schupje 20
 schutblokje 51
 SCHUTKAP 135
 schutplaatje 51
 schutsel, leren ~ 5
 schutsmuur 18
 schutzbek 51
 schutzplaat 51
 schuurlijnen 124
 schuurlijnen 124
 SCHUURLINNEN 124
 schuurpapier 124
 SCHUURPAPIER 124
 schuurpapier, stalen ~ 124
 schuursteen 125
 SCHUURSTEEN 124
 schuurvod 124
 schweiss-dis 41
 schweiss-kap 42
 schweissapparat (d.) 40
 schweissbrenner (d.) 41
 schweissen (d.) 40
 sel, esprit de ~ 115
 sergeant 52, 64
 SERGEANT 51
 sievert-benzinebout 113
 SINGELTANG 53
 sint-eligius 12
 SINT-ELIGIUS 12
 sint-elooi 12
 sintelbak 19
 sintelen 20
 sintelengat 19
 sintelengat 21
 sintelgat 19
 SINTELGAT, SLAKKENGAT 19
 sintels 20
 SINTELS 20
 sintelstoter 21
 sjabloon 58
 slaan 126
 slaan, ijzer voor de voren derin te
 ~ 28
 slaan, naar binnen ~ 100
 sladderplaat 139
 slagbanden 136
 slagboor 9
 slagcijfer 126
 slagenletter 126
 slagennommer 126

II.11

- slaghamer 95, 98
 slaghout 162
 slagkap 161
 slagletter 126
 slaglood 43, 48
 slagnummer 126
 slagpijp 9, 88
 slagpijpje 88
 slagpunt 161
 slagring 135
 slagring, buitenste ~ 135
 SLAGSCHAAR 91
 slagscheer 92
 slagscheer voor bandijzer 92
 slagscheer voor schroefstokbevestiging 91
 slagschijf 135
 SLAGSTEMPEL 126
 slagstift 126
 SLAKKENGAT,
 SINTELGAT ~ 19
 slang 86
 slechthamel 98
 slede 82
 slee 64
 SLEE, SUPPORT 64
 sleeppomp 155
 slekje 144
 slekken 20
 slekkengat 19
 slekkenhaak 21
 sleufbeitel 47
 sleutel 50, 119, 120, 132, 134
 sleutel, dubbelgebogen ~ 120
 sleutel, engelse ~ 120
 sleutel, enkele ~ 119
 sleutel, hollandse ~ 121
 sleutel met schroef 120
 sleutel, platte ~ 119
 sleutel, verstelbare ~ 120
 SLEUTEL VOOR SCHROEFKALKOENEN 155
 sleutel, zeskantige ~ 120
 sleutellokvijl 74
 sleutelvijl 74
 SLEUTELVIJL 74
 sleuter 119
 sleuter, engelse ~ 120
 sleuter, ijzeren ~ 120
 sleuter, vaste ~ 120, 121
 sleutervijl 74
 sleutervijltje 74
 sleuvenbeitel 45
 slichten 119
 SLICHTEN 119
 slichtvijl 71
 slietring 38
 slietstuk 158
 slijband 139
 slijklad 139
 slijkbred 139
 slijkkap 139
 slijkplaat 139
 slijkplaatje 139
 slijkvanger 139
 SLIJKVANGER 139
 slijpbak 75
 slijpmachine 76
 SLIJPMACHINE 76
 SLIJPSCHUF 76
 slijpsteen 76
 SLIJPSTEEN 76
 slijpsteen, geraamte van de ~ 75
 slijpsteenbak 75
 SLIJPSTEENBAK, SLIJPSTELLING 75
 slijpsteenbok 75
 slijpsteenraam 75
 SLIJPSTELLING, SLIJPSTEENBAK, ~ 75
 slinger 50, 158
 slingerboor 84
 slinkboor 77
 slof 162
 slot 17, 134, 159
 slotbeker 158, 159
 slothaak 160
 slotleer 159
 slotring 38
 slotschijf 135, 158, 159
 slotstuk 158
 SLOTSTUK 158
 sluitbeugel 82
 sluiten 119
 sluitpin 134
 sluitring 38, 135
 sluitschijf 135
 sluitstuk 158
 slurpgat 157
 SLURPGAT 157
 smeden 38
 SMEDEN 38
 smedenschootsvel 5
 smedensknecht 1
 smederij 6
 smedersgast 1
 smedershamer 33
 smedersvrouw 2
 smeed 6
 smeedbedmuur 18
 smeedhamel 33, 142
 smeedhamer 33, 142
 smeedhamer, gewone ~ 142
 SMEEDHAMER, HANDHAMER 33
 smeedhamer, lichte ~ 33
 smeedhamer, zware ~ 33
 smeedijzer 13
 SMEEDIJZER 13
 smeedijzerkluppe 67
 smeedkolen 20
 smeedkolenbak 19
 smeednagelen 151
 smeednagelijzer 139
 smeednagels 151
 smeedbed 15
 smeedshaard 15
 smeedstang 36
 smeedsvetkolen 20
 smeedsuur 15
 smeedsuur, zwaar ~ 21
 smeedtang 36, 142
 SMEEDTANG 36
 smeedtang, platte ~ 36
 smeedtang, ronde ~ 36
 smeedvuur 15
 smeedwerk 39
 smeedwerkstatt 6
 smeerdop 135
 smeerlap 118
 SMEERLAP 118
 smeeröl 11
 smeerolie 11
 SMEEROLIE 11
 smeerolig 11
 smeertin 114
 smeltbeker 115
 smeltketeltje 115
 smeltkroes 115
 smeltlepel 115
 smeltpan 115
 smergel 124
 smid 1, 2
 SMID 1
 smid, knecht van de ~ 1
 smid, vrouw van de ~ 2
 smid-tevrouw 2
 smidin 2
 smidknecht 1
 smidsamboss 24
 SMIDSAS 20
 smidsassen 20
 smidsbed 15
 SMIDSBED 15
 smidsbed, kelder onder het ~ 19
 smidsbed met twee vuren 15
 SMIDSBLAASBALG 15
 smidsboor 77
 smidse 2, 5, 6
 SMIDSE 5
 smidseknecht 1
 smidseme 148
 smidsestal 141
 smidsgat 15
 SMIDSGEREEDSCHAP 6
 smidsgetuig 6
 SMIDSHAAR 22
 smidshaard 15
 smidshamer 33
 smidshandhamer 33
 smidshouille 20
 smidskap 17
 SMIDSKAP 17
 smidsknecht 1
 SMIDSKNECHT 1
 SMIDSKOELBAK 19
 smidskolen 20
 SMIDSKOLEN 20
 SMIDSKOLENSCHOP 20
 SMIDSOVEN 21
 SMIDSSCHOORSTEEN 18
 smidsschouw 18
 smidster 2

- SMIDSVENTILATOR 16
 smidsvorm 17
 SMIDSVORM, BLAASGAT 17
 smidsvrouw 2
 SMIDSVROUW 2
 smidsvuur 13
 SMIDSVUURHAARD 13
 smidsvuurkap 17
 SMIDSVUURSPROEIER 19
 smidswijf 2
 smis(se) 5, 6
 smis(se)assen 20
 smis(se)bed 15, 22
 smis(se)blok 24
 smis(se)haak 22
 smis(se)hamel 33, 34
 smis(se)hamer 33
 smis(se)kap 17
 smis(se)knecht 1
 smis(se)kolen 20
 smis(se)kolen, vette ~ 20
 smis(se) met blaasbalk 15
 smis(se) met trekblaasbalk 15
 smis(se)nagels 151
 smis(se), open ~ met blaasbalk 15
 smis(se)schep 20
 smis(se)schouw 18
 smis(se)schup 20
 smis(se)stal 141
 smis(se)tang 36, 142
 smis(se)tob 19
 smis(se)vijl 74
 smis(se)vorm 17
 smis(se)vuur 13, 22
 smisje 22
 smout 12, 125
 snaar 10
 snaardril 82
 snakke snijder 89
 snapblok 48
 snapper 110
 snapscheer 91
 snaptang 36
 snarenrad 10
 snede 77
 SNEDEN, HANDSCHAAR VOOR BOOG-
 VORMIGE ~ 91
 snee 45
 snelijzer 65
 snelmoerijzer 65
 snelsnijder 65
 snelsnijijzer 65
 snijapparaat 65
 snijbacken 67
 snijbeitel 65
 snijbeitel, platte ~ 45
 SNIJBLOK, SNIJKUSSEN 67
 snijblokjes 67
 snijblokjes 67
 SNIJBOK 67
 snijboor 79
 snijbrander 41
 SNIJBRANDER 41
 snijbrender 41
 snijbrenner 41
 snijden, draad ~ 65
 SNIJDEN, DRAAD ~ 65
 snijder, snakke ~ 89
 snijijzer 65, 163
 SNIJZER 65
 snijkant 77
 SNIJKANT 77
 snijklupe 67
 SNIJKUSSEN, SNIJBLOK, ~ 67
 snijkussens 67
 snijmes 148
 snijmoer 67
 SNIJMOER 67
 snijöl 11
 snijolie 11
 snijplaat 65
 snijscheer 89
 snijschijf 76
 snijstempel 101
 snijtak 68
 snijtang 163
 snijtap 68
 snippermes 148
 snoer 84
 snoerboor 82
 snuit 138
 snuit van de dom 138
 snuitband 136
 snuitdom 138
 snuitje 170
 soevereinboor 79
 SOEVEREINBOOR, VERZINKBOOR 78
 sok 121, 168
 SOK, MOF 168
 sokkel 121
 soksleutel 121
 SOKSLEUTEL, PIJPSLEUTEL, ~ 121
 soldeer 114
 soldeer, fijn ~ 114
 soldeerbout 112
 SOLDEERBOUT 112
 soldeerbout, elektrieke ~ 113
 SOLDEERBOUT, ELEKTRISCHE ~ 113
 soldeerbrender 113
 soldeerbrenner 113
 soldeerder 3
 soldeerhout 117
 SOLDEERHOUT 117
 SOLDEERKLEM 117
 SOLDEERKNOOP 117
 soldeerknoop, dubbele ~ 118
 soldeerlamp 113
 SOLDEERLAMP 113
 soldeerlap 118
 soldeerman 3
 SOLDEERNAAD 112
 soldeeroven 114
 soldeerpan 115
 soldeersel 114
 SOLDEERSEL 114
 soldeerspiegel 117
 soldeerstaaf 114
 SOLDEERSTAAFVORM 115
 soldeertin 114
 soldeervet 116
 SOLDEERVLOEIMIDDEL 115
 soldeerwater 115
 solderen 40, 110
 SOLDEREN 110
 soldeur 3
 solduur 114
 soudeerlamp 113
 soudeerpost 40
 souderen 40, 111
 souduur 114
 souduursel 114
 spaarlok 26
 spanbus 11
 spanhaak 38
 spanklem 52
 spankop 64
 spanplaat 51, 64
 SPANPLAAT, VIJLBLOKJE, ~ 50
 spanring 38
 spansel 51
 spantang 50, 51
 spanvijs 52
 SPECIALE, HOEFIJZER MET ~ VORM
 OF UITRUSTING 145
 speekbanden 136
 speer 25
 speerhaak 25, 26
 SPEERHAAK 26
 speerhoek 26
 spekenbanden 136
 spekkot 133
 spie 11
 spie-/spijtang 104
 spie/spij 134
 spiebeitel 47
 SPIEBEITEL, OLIEGROEFBEITEL, ~ 46
 spiegelhars 116
 spij, spie/~ 134
 spijtang, spie/~ 104
 spik 21
 spil 50
 spindel 50
 spindelmoer 50
 spiraalboor 79, 80
 SPIRAALBOOR 79
 spiraaldrilboor 82
 spiraalpijpfrezer 166
 spiritus 115
 spiritus, gebrande ~ 115
 spiritus van zout 115
 spirituslamp 113
 spits 25, 70, 151
 spits ijzer 145
 spits model 145
 spitsbeitel 46
 spitsboor 77, 86
 spitscirkel 58, 59
 spitse schroeven 154
 SPITSELING, PUNTELING 151
 spitsen 40
 spitschoorn 25, 29
 spitspasser 58

II.11

- spitspunt 56
 spleet, penhamel met een ~ 150
 splijtbeitel 27
 splijtring 10
 split 134
 splitnagel 134
 splitpen 134
 SPLITS, EEN ~ UITSMEDEN 39
 spritsen 19
 sproeier 19
 spruit 19, 169
 SPRUIT 169
 spruitstuk 169
 SPRUITSTUK 169
 staaf ijzer 50
 staak 28, 31, 99
 STAAK 30
 staak, geribde ~ 28
 staak, grote ~ 99
 staak, halfronde ~ 31
 staak, kleine ~ 99
 staak, kromme ~ 26
 staak, platronde ~ 31
 staak, platte ~ 31, 99
 staal 155
 staal, het ~ 149
 staalbeitel 45
 staalborstel 124
 STAALBORSTEL 124
 staalborstel, ronde ~ 124
 STAALBORSTEL, ROTERENDE ~ 124
 staalmastiek 128
 staan, droog ~ 160
 staander 7, 22
 staander, losse ~ 22
 staart 50, 70
 staartbankschroef 49, 50
 staartscheer 91
 staartschroef 49
 staartschroef, bankschroef met ~ 49
 staartschroefstok 49, 50
 stalen borstel 124
 stalen rij 56
 stalen scheer 89
 stalen schuurpapier 124
 stalen stift 87
 stamp 48, 87, 106, 146
 stampbeitel 146
 stamper 35, 85, 87, 101, 110, 146
 stamper, engelse ~ 146
 STAMPER, STEMPEL 101
 stamphamer 35, 146
 stampijzer 144, 146
 STAMPIJZER 144
 stampnagelen 151
 stampnagels 151
 STAMPVORM, MATRIJS, ~ 101
 standaard 6
 stang 16, 158
 stans 87, 101
 stansbeitel 27
 stansijzer 144
 steek-stollen 154
 steekbanden 136
 steekboor 80
 steekijzer 21
 steekpasser 58, 59
 STEEKPASSER 58
 STEEKPASSER MET GETANDE STELBOOG 59
 steekpasser met klem 59
 steekpasser met schroef 59
 STEEKPASSER MET STELBOOG 58
 steekpasser met vastzetknop 59
 steekpasser met veer 59
 steekpasser, verstelbare ~ 59
 steeksleutel 119, 121
 STEEKSLEUTEL 119
 STEEKSLEUTEL, GECOMBINEERDE RING- EN ~ 120
 steeksleutel, ring- en ~ 120
 steeksleuter 120
 steel 70
 steelband 10
 steelbeitel 45
 steelschroefbeitel 45
 steen, engelse ~ 76
 steenbeitel 9
 steenboor 9
 steenpek 128
 stek 21, 104
 stekdoorslag 47
 stekpasser 61
 stekscheer 91
 stel 6
 STEL 6
 stelbeugel, passer met ~ 58
 STELBOOG, STEEKPASSER MET ~ 58
 STELBOOG, STEEKPASSER MET GETANDE ~ 59
 steldoor 47
 stelling 75
 stelplaat 64
 stelring 11
 STELRING 11
 stelschijf 135
 stembeitel 110, 163
 stempel 87, 101, 126
 STEMPEL, LEEST 48
 STEMPEL, STAMPER, ~ 101
 stempelen 126
 STEMPELEN 126
 stempelkussen 48, 87
 sterk water 115
 steun 144
 steunblok 51
 steunbok 6, 7
 steunijzer 22
 steunrol 22
 steunsels 154
 steunstang 99
 steunstrip 51
 stift 70
 stift, koperen ~ 55
 stift, stalen ~ 87
 stiften, losse ~ 154
 stiftschroeven 154
 stijgbuis 159
 STIJGBUIS 159
 stijgel 159
 stijgreur 159
 stochelijzer 21
 stock (d.) 108
 stockledder 8
 stoel 26
 stofplaat 139
 stokbeitel 45
 STOKBEITEL 45
 stokdoorslag 47
 stokdutter 85
 STOKDUTTER 85
 STOKPASSER 61
 STOKSCHAAR, BANKSCHAAR 91
 stokscheer 91
 stollen 154
 stollensleutel 155
 stompe kalkoenen 154
 stompe schroeven 154
 stomper 29, 47, 101, 110, 126, 146
 stomphamel 35
 stompnummero 126
 stoofijzer 128
 STOOFIJZER 128
 stookgat 15, 19
 STOOKGAT 15
 stookijzer 21
 stookpot 15
 stoomhamel 35
 stoomhamer 35
 stoempilon 35
 stoot 155
 STOOT 155
 stootband 137
 stootblok 39
 stootijzer 146, 155
 stootje 155
 stootplaat 135
 stootring 135
 stootscheen 135
 stootschijf 135
 stop 169
 stopsel 85
 stoten 39, 154
 stoten, ijzers met ~ 152
 stoter 155
 stots, stutz (d.)/~ 70
 stotsring, stutz/~ 135
 stovenijzer 128
 stovenmaker 2
 stovenpijpwals 102
 strekhamel 98
 strekhamer 33, 98
 STREKHAMER 98
 STREKKEN, AFSLECHTEN, ~ 100
 strektang 53
 strijkband 138
 strijkhoefijzer 146
 strijkijzer 146
 strikbeitel 162
 STRIKBEITEL 162

- strikkoord 167
 strikllood 167
 strooivijl 70
 strooivijl, halfronde ~ 72
 strooivijltje 70
 strovijl 70
 STROVIJL 70
 stuik 39
 stuikblok 25, 39
 STUIKBLOK 39
 STUIKBLOK, HUISWERKTUIG BIJ HET ~ 39
 STUIKBLOK VAN HET AAMBEELD 25
 stuiken 39
 STUIKEN 39
 stuikhamer 33
 stuikijzer 39
 stuikmachine 39
 STUIKMACHINE 39
 stuikplaat 25, 39
 stuitblok 25, 39
 stuiten 39
 stut 155
 stutz (d.)/stots 70
 stutz-/stotsring 135
 SUIKERBROOD, RINGHOORN 29
 sukkelboor 82
 support 64
 SUPPORT, SLEE, ~ 64
- T
- t 167
 t-lat 56
 t-stuk 167
 T-STUK 167
 taats 29
 tafel 48, 82
 tafelpen 52
 tafeltje 82
 takel 8, 39
 tandbed 70
 tanden 118, 119
 tanden aanmaken 119
 tandenpasser 59
 tandpasser 59
 tandrad 11
 TANDRAD, TANDWIEL 10
 tandsleutel 121
 tandsleuter 121
 tandverbinding, (een) ~ maken 119
 tandvijl 73
 tandwiel 11
 TANDWIEL, TANDRAD, ~ 10
 TANDWIELKAST VAN EEN HOEK-BOOROMSLAG 85
 TANDWIELPAL 11
 tang 36, 51, 93, 94, 132, 150
 tang, bek van de ~ 9
 tang, enge ~ 36
 tang, grote ~ 132
 tang, haakse ~ 37
 tang, halfronde ~ 36
 tang, kromme-bek ~ 94
 tang met bek 94
 tang met kromme bek 37
 tang met rond ijzer 36
 tang met vierkant ijzer 36
 tang, platte ~ 36, 54, 94
 tang, ronde ~ 36
 tang voor tuben af te pitsen 163
 tang, wijde ~ 36
 tang, zweedse ~ 54
 tang, zwitserse ~ 54
 tangbeen 10
 TANGBEEN 10
 tangbek 9
 TANGBEK 9
 tangenbeen 10
 tangenbek 9
 tangenbeugel 7
 tangenklem 38
 tangenrek 7
 TANGENREK 7
 tangering 38
 tangetje 93
 TANGHAAK, TANGRING, ~ 38
 tangpoot 10
 TANGRING, TANGHAAK 38
 tangscharnier 10
 TANGSCHARNIER 10
 tap 50, 68, 77, 134
 TAP 68
 tap, conische ~ 68
 tap, letste ~ 68
 tap, metrische ~ 68
 tap, middelste ~ 68
 tap, rechte ~ 68
 tap, schuine ~ 68
 (tap voor) engelse draad 68
 (tap voor) gasdraad 68
 (tap voor) millimeterdraad 68
 tapbus 50
 taphuis 69
 tapijzer 68, 69
 tapöl 11
 tappen 154
 tappen, draad ~ 68
 TAPPEN, DRAAD ~ 68
 tappensnijder 65
 tapsboor 86
 tapscheer 165
 tapschroef 69
 tapse platte tas 29
 taptang 165
 taque (fr.) 29, 124, 140
 tas 29
 TAS 28
 tas, bolle ~ 29
 tas, holle ~ 28
 TAS, KEGELVORMIGE ~ 29
 tas met ronde kanten 29
 tas, platronde ~ 29
 tas, platte ~ 29
 tas, platte ronde ~ 29
 tas, platvierkante ~ 29
 tas, ronde ~ 29
 tas, ronde platte ~ 29
 tas, tapse platte ~ 29
 tas, vierkante platte ~ 29
 tas, vlakke ~ 29
 TASGAT 26
 taslok 26
 tasseaugat 26
 tasseauplaat 124
 tassenmes 162
 teen, eivormige ~ 145
 teen, ronde ~ 144
 tegenhouder 108
 tekenlat 56
 tekenpen 55
 tekenstift 55
 tepper 47
 terpentijn 128
 terugslagklep 159
 tienponder 34
 tijl 19
 tin 13, 114
 TIN 13
 tingieter 4
 tinlepel 115
 tinnegieter 4
 TINNEGIER 4
 tinsoldeer 114
 tinsoldeersel 114
 tinsolduur 114
 tinstrijkvijs 75
 tinvijs 75
 TINVIJL, METAALRASP, ~ 75
 tip 25, 155
 tob 44
 toet 138, 139
 toevoerbuis 17
 toiletkraantang 53
 TOILETMOERTANG 53
 tonbalk 16
 tonblaasbalg 16
 tong 17
 tongovaal 17
 toren 25, 29, 30
 torentje 29
 torshaak 43
 torsijzer 43
 torsstaaf, knarboor met ~ 82
 tourne-à-gauche-tje 65
 touw 84
 traceerpen 55
 traceerpunt 55
 tranche (fr.) 29, 45, 96
 tranche (fr.), koude ~ 45
 tranche (fr.), warme ~ 45
 transmissiekussen 11
 trapledder 8
 TRAPLEER 8
 trapleertje 8
 trappenledder 8
 trapplank 10
 TRAPPLANK, TREDE, ~ 10
 traskê 55
 travaille (fr.) 141
 trechtervormmachine 102

II.11

trede 10
 TREDE, TRAPPLANK 10
 treedplank 10
 trekbalk 16
 trekband 10
 trekbank 44
 TREKBANK 44
 trekbeugel 16
 trekblaasbalg 16
 trekblaasbalk 16
 trekblaasbalk, smis(se) met ~ 15
 trekgat 18
 trekhaak 132
 TREKHAAK 132
 trekijzer 16, 132
 trekken 100
 trekker 16, 37, 109, 132
 trekkel 16
 trekketten 16
 trekketting 16
 trekketting met handvat 16
 trekpasser 58
 trekpen 55
 trekstang 16
 treksteen 44
 trektang 93, 132, 150
 trilhaak 36
 troffel 9
 TROFFEL 9
 trog 19, 75
 trog bet water 44
 tube-sleutel 121
 tube-sleutel 121
 tuben, tang voor ~ af te pisen 163
 tuig 6
 tuimelijzer 132
 tuit 158
 tuitband 137
 tuitel 158
 tuiteltob 19
 tuitgat 158
 twaalfponder 34
 twee, smidsbed met ~ vuren 15
 tweede hand 129
 twijghaak 58
 twintigponder 34

U

uitbekken 119
 UITBUTEN, EEN INSCRIPTIE ~ 126
 uitblaaslok 17
 uitbollen 100
 uitboller 98
 uitdiepen 100
 uitdiephamer 97
 uitdoppen 165
 uitdraaitap, linkse ~ 68
 uitdrijven 100
 uitdrijver 48
 uitetsen 126
 uitgang 17
 uitgebrande geest 115
 uitgloeien 39

UITGLOEIEN 39
 uithalen 40
 uithollen 100
 uithouwen 100
 uitklophamer 99
 uitkloppen 100
 uitlaat 16
 uitlaatklep 16
 uitloop 158
 uitpinnen 40, 101
 uitrekken 100
 uitribben 28
 UITTRUSTING, HOEFIJZER MET SPECIALE VORM OF ~ 145
 uitschuijleider 8
 uitslaan 55, 100, 101
 UITSLAAN 55
 uitslag maken 55
 UITSMEDEN, EEN SPLITS ~ 39
 uitstekend blokje 155
 uittanden 119
 UITTANDEN 119
 uittekenen 55
 uitvlakken 100
 uitwiden 100
 uitzettang 164
 uitzetten 55, 100
 uitzetter 97
 unsel 8

V

v-poelie 10
 v-riem 10
 v-riemrad 10
 v-snaar 10
 v-snaarrad 10
 valhamel 35
 valhamer 35
 VAN, AREND ~ EEN VIJL 70
 VAN, BAAN ~ EEN AAMBEELD 24
 van, band ~ de leun 137
 van, band ~ de naaf 137
 van, beitel ~ de aanvilt 27
 van, beitel ~ het aanvilt 27
 van, bek ~ de tang 9
 van, blok ~ het aanvilt 25
 van, de band ~ het rad optrekken 132
 van, gaffel ~ de aanvilt 140
 van, geest ~ zout 115
 van, geraamte ~ de slijpsteen 75
 van, hoefijzer ~ de achterpoot 145
 van, hoefijzer ~ de hinderste poot 145
 van, hoefijzer ~ de voorpoot 144
 van, hoefijzer ~ de voorste poot 144
 VAN, KLEMBEUGEL ~ EEN KOLOMBOORMACHINE 82
 VAN, KNECHT ~ DE BLIKSLAGER 3
 VAN, KNECHT ~ DE LOODGIETER 4
 van, knecht ~ de smid 1
 van, kont ~ de boom 26

van, leer ~ de zuiker 159
 VAN, LIP ~ EEN HOEFIJZER 144
 van, moule (fr.) ~ verschillende maten 32
 VAN, RIJSBEITEL ~ DE HOEFSMID 146
 van, snuit ~ de dom 138
 van, spiritus ~ zout 115
 VAN, STUIKBLOK ~ HET AAMBEELD 25
 VAN, TANDWIELKAST ~ EEN HOEKBOOROMSLAG 85
 VAN, VOUW ~ EEN BEITEL 44
 van, vrouw ~ de smid 2
 vandiktepasser 59, 60
 vandiktepasser, dobbele ~ 59
 vanne (fr.) 17
 varkensrug 26
 vaste krammen 154
 vaste passer 59
 vaste sleutel 120, 121
 vaststaand buigijzer 164
 vastzetklem 82
 vastzetknop, steekpasser met ~ 59
 vastzetpasser 58, 59
 veegmes 148
 veer, kromme passer met ~ 59
 veer, steekpasser met ~ 59
 veerhamel 36
 veerhamer 35
 veerpasser 59
 VEERPASSER 59
 veersteekpasser 59
 veiligheidsbeitel 45
 veiligheidsbal 11
 veld 70
 veldsmeed 22
 veldsmidse 22
 VELDSMIDSE 21
 veldsmis(se) 22
 velgriep 130
 ventilateur 16
 ventilator 16
 verbindingsmof 168
 verbindingsmof 168
 verbrande olie 152
 VERBRANDE OLIE 152
 verdiep, perspomp voor op ~ 157
 verdikgatijzer 62
 verdikpasser 59, 60
 verdiktemaat 59
 verdiktepasser 60, 62
 verdumpelen 171
 verdunnen 40
 vergrootboor 78, 86
 verlengboor 80
 verlengstuk 38
 VERLENGSTUK 38
 verloden 127
 VERLODEN 127
 verloopring 169
 VERLOOPRING 169
 VERLOOPSOK 168
 verloopspruit 169

- vernier 62
 verpakking 167
 verschillende, moule (fr.) van ~
 maten 32
 verstekhaak 57
 VERSTEKHAAK 57
 verstelbaar ringijzer 65
 verstelbare krompasser 59
 VERSTELBARE MOERSLEUTEL 120
 verstelbare sleutel 120
 verstelbare steekpasser 59
 verstelbare winkelhaak 58
 verstelsleutel 120
 versterkingsring 10
 vertind blijreur 166
 vertinnen 127
 VERTINNEN 127
 verzinkboor 79
 VERZINKBOOR, SOEVEREINBOOR, ~
 78
 verzinker 85
 verzinkijzer 85
 VET, OLIE OF ~ GEBRUIKT BIJ HET
 ZWARTEN 128
 vetbeitel 162
 vetdoek 118
 vetkolen 20
 vetkool 20
 vetkool, duitse ~ 20
 vette antraciet 20
 vette kolen 20
 vette smis(se)kolen 20
 viereckige vijl 73
 vierkant beslaan 148
 vierkant scherp zetten 152
 vierkant, tang met ~ ijzer 36
 vierkante platte tas 29
 vierkante vijl 73
 VIERKANTE VIJL 73
 vierkante zet 34
 vierkantig beslaan 148, 152
 vierkantig beslag 149
 vierkantig beslagen 152
 vierkantige chasse (fr.) 29
 vierkantige hoorn 25
 vierkantige kandel 104
 vierkantige vijl 73
 vierkanttang 36
 vierkantvijl 73
 vijl 69
 VIJL 69
 VIJL, AREND VAN EEN ~ 70
 vijl, drie-/drij-eckige ~ 73
 vijl, drie-/driehoekige ~ 73
 vijl, drie-/driekante ~ 73
 vijl, drie-/driekantige ~ 73
 VIJL, DRIEKANTIGE ~ 73
 vijl, duitse ~ 70
 vijl, fijne ~ 71
 vijl, gewone ~ 71
 vijl, grove ~ 71
 VIJL, GROVE ~ 71
 vijl, halfgrove ~ 71
 vijl, halfronde ~ 72
 VIJL, HALFRONDE ~ 72
 vijl, halfronde grove ~ 72
 vijl, halfzachte ~ 71
 vijl, halfzoete ~ 71
 vijl, normale ~ 71
 vijl, platte ~ 72, 74
 VIJL, PLATTE ~ 71
 vijl, ronde ~ 73
 VIJL, RONDE ~, RATTENSTAART 73
 vijl, viereckige ~ 73
 vijl, vierkante ~ 73
 VIJL, VIERKANTE ~ 73
 vijl, vierkantige ~ 73
 vijl, zachte ~ 71
 vijl, zoete ~ 71
 VIJL, ZOETVIJL, FIJNE ~ 71
 vijljang 70
 vijlbank 48
 vijlbeugel 75
 vijlblad 70
 VIJLBLAD 70
 vijlblokje 51
 VIJLBLOKJE, SPANPLAAT 50
 vijlborstel 75
 VIJLBORSTEL 75
 vijldrukhand 70
 vijlen 69
 VIJLEN 69
 vijlenblad 70
 vijlenborstel 75
 vijlenheft 70
 vijlenkloof 50
 vijlenspits 70
 vijlenstaart 70
 vijlensteel 70
 VIJLHANDVAT 70
 vijlkant 70
 vijlkap 70
 VIJLKAP 70
 vijlstructuur 70
 vijltje, fijn ~ 71
 vijltje, klein plat ~ 74
 vijltje, rond ~ 73
 vijsbank 48
 vijsbankscheer 91
 vijsschroeven 154
 vijzen 154
 vioolboor 82
 viooldril 82
 vitriool 125
 vlakboor 79
 vlakhamel 34, 96, 97, 98
 VLAKHAMER 34
 vlakke baan 24
 vlakke hamer 96
 vlakke tas 29
 vlakken 100
 vlakker 34
 vlakplaat 124
 VLAKPLAAT 123
 vlakstaak 31
 vlakstek 31
 vlakstek, ronde ~ 31
 vlaktas, ronde ~ 29
 vlakvijl 71, 74
 vlakwals 100
 VLAKWALS 100
 vlakzethamel 34
 vlammer 1
 vlamoven 21
 vlaspop 167
 vliegrad 11
 vliegwiél 11
 Vliegwiél 11
 voet 6, 7, 26, 31, 75, 82, 87
 voetbeslag 149
 voetbred 10
 voetjespasser 60
 VOETJESPASSER 60
 voetklep 159
 voetmes 148
 voetsmis(se) 22
 voetzeel 141
 voiture-banden 130
 volant (fr.) 11
 volder 35
 VOLDER 35
 volschudden 160
 voor, beitel ~ warm te kappen 45
 VOOR, BLOK ~ AAMBEELD OF KLEIN
 GEREEDSCHAP 25
 VOOR, BOORTOESTEL ~ BUIZEN 166
 voor, börner ~ gasgewinde 68
 voor, börner ~ grof gewinde 68
 voor, börner ~ schroefgewinde 68
 VOOR, BORSTEL ~ PAARDENHOEVEN
 152
 voor, bout ~ roodkoper 112
 VOOR, HAMER ~ KAPWERK 9
 VOOR, HANDSCHAAR ~ BOOGVORMI-
 GE SNEDEN 91
 voor, het mes ~ te kappen 148
 voor, ijzer ~ de voren derin te
 slaan 28
 voor, loodbout ~ in het vuur 112
 voor, navenband ~ 137
 VOOR, OVEN ~ (HARD)SOLDEER-
 WERK 113
 voor, perspomp ~ op verdiep 157
 voor, slagscheer ~ bandijzer 92
 voor, slagscheer ~ schroefstokbe-
 vestiging 91
 VOOR, SLEUTEL ~ SCHROEFKALKOE-
 NEN 155
 voor, tang ~ tuben af te pisen 163
 voor, (tap ~) engelse draad 68
 voor, (tap ~) gasdraad 68
 voor, (tap ~) millimeterdraad 68
 VOOR, WEEGTOESTEL ~ IJZER 7
 voorband 137
 voorboek 5
 voorboek, leren ~ 5
 voorhamel 34, 97
 voorhamer 34, 96, 142
 VOORHAMER 33
 voorhoefijzer 144
 voorhouwen 34
 voorrijzer 28, 144

II.11

- VOORIJZER 28, 144
 voorkant, opgezette ~ 144
 voorloper 68, 78
 voormachientje 102
 voormachine 102
 VOORMACHINE 102
 voornavenband 137
 voorpoot, hoefijzer van de ~ 144
 voorpootijzer 144
 voorring 137
 voorschijf 135
 voerschoot 4
 VOERSCHOOT 4
 voerschoot, leren ~ 4
 voerslaan 34
 VOORSLAAN 34
 voerslager 1
 voorsnijtang 93
 VOORSNIJTANG 93
 voorsnijtap 68
 voorste 144
 voorste hoefijzer 144
 voorste, hoefijzer van de ~ poot 144
 voorste ijzer 144
 voorste ring 135
 voorsteenmuur 18
 voorstootschijf 135
 voorvel 4
 voorwerkvijs 71
 voren 28
 VOREN 28
 VOREN, HAMER OM TE ~ 97
 voren, ijzer voor de ~ derin te slaan 28
 vorm 17, 28, 30, 62, 101, 106, 139
 VORM, HOEFIJZER MET SPECIALE ~ OF UITRUSTING 145
 vormbeitel 65
 vormblok 32
 vormer 101
 vormhamel 35
 vormhamer 35
 vormijzer 32, 139
 vormmaat 140
 vormpin 29, 30
 vormschuif 17
 vortscheren 100
 vot 26, 158
 votband 138
 vottenband 138
 vouw 45
 VOUW VAN EEN BEITEL 44
 vouwtang 104
 vregelboor 86
 vreutelvijs 74
 vrouw van de smid 2
 vuilik 129
 vuisthamel 34
 vuisthamer 9, 33, 34, 95, 96, 142
 VUISTHAMER, MOKER, ~ 34
 VULMIDDEL, VUURVAST ~ 128
 vuren, smidsbed met twee ~ 15
- vuur, het ~ 15
 vuur, loodbout voor in het ~ 112
 vuurbeitel 27
 vuurhaak 21
 vuurhaard 15
 vuurkap 17
 vuurkuil 131
 VUURKUIL 131
 vuurlak 128
 vuurmond 17
 vuurmuur 18
 vuuroven 131
 vuurpot 15, 17
 vuurschuif 17
 vuurschup 20, 21
 vuursoldeerbout 112
 VUURSOLDEERBOUT 112
 vuurspik 21
 vuurtang 36, 142
 vuurtang, platte ~ 36
 vuurtang, ronde ~ 36
 VUURTONG 17
 VUURVAST VULMIDDEL 128
 vuurvaste klei 128
 vuurvorm 17, 131
- W**
 waag 8
 waat 45
 wabel (?) 5
 wagenband 130
 wagensleutel 120
 wals 102, 131
 wals-zetbank, gecombineerde ~ 105
 walshamer 99
 WALSMACHINE, PUPENWALS 101
 wanblaasbalg 16
 warm, beitel voor ~ te kappen 45
 warmbeitel 27, 45
 warme beitel 45
 warme doorslag 45
 warme tranche (fr.) 45
 warmhouwer 45
 warmtranche 45
 warspenhamel 95
 was 126
 wastafeltang 53
 water 44
 water, geen ~ geven 160
 water, scherp ~ 115
 water, sterk ~ 115
 water, trog bet ~ 44
 waterbak 19, 44, 75
 waterboor 80
 waterkuip 19
 waterpas 63
 WATERPAS 63
 waterpomp, gewone ~ 155
 waterpomptang 54
 WATERPOMPTANG 54
 waterrijzer 146
 watersteen 76, 125
 waterwaag 63
- WEEGTOESTEL VOOR IJZER 7
 weerijzer 108
 welbak 44
 welblad 43
 WELBLAD 43
 welbladpoeder 43
 wellen 40
 WELLEN, LASSEN 40
 weloven 21
 welplaat 43
 welplast 43
 welpoeder 43
 WELPOEDER 43
 welzand 43
 wener kalk 125
 werk 167
 werkbank 48
 WERKBANK 48
 werkdis 48
 werkgetuig 6
 werkhuis 6
 WERKKLEDING 4
 werkplaats 6
 werkplank 141
 werkstatt (d.) 6
 werktafel 48
 werktuig 6
 werkvlak 24
 werphaak 58
 wervel 11
 wetsteen 76
 whitworth 68
 whitworth-tap 68
 wichen 127
 wiel, een ~ binden 132
 WIELBAND 129
 WIELBANDENOVEN 131
 WIELBANDENROLLER 130
 wielsleutel 123
 WIELSLEUTEL, CHAPEAUSLEUTEL 123
 wig 48
 wijde tang 36
 wijdtang 164
 winddraadtap 68
 winde 8, 10, 36, 129
 windijzer 69
 windkast 17
 windketel 159
 windketel, pers-zuigpomp met ~ 157
 windkot 17
 windschuif 17
 winkelboor 86
 winkelhaak 56
 WINKELHAAK 56
 winkelhaak, dobbele ~ 58
 winkelhaak, verstelbare ~ 58
 winkelijzer 86
 winterbeslag 152
 WINTERBESLAG 152
 winterrijzer 146
 winterrijzers 152
 winterschroeven 154

- wip 129
 wipboom 8
 wiphout 8
 wipper 129
 wisser 19
 wit zand 43
 withworth-draadtap 68
 witte zand 43
 witte zavel 43
 wolftang 36
 wrijfvlak 70
 wrijvinghamel 36
 WRIJVINGSHAMER 36
 wring 86
 wringboor 86
 wringer 69
 wringhaak 43
 WRINGHAAK 43
 wringijzer 43, 62, 65, 68, 86, 163
 WRINGIJZER 68
- Z
- zaagmachine 88
 ZAAGMACHINE 88
 zaagvijl 73
 ZAAGVIJL 73
 zachte vijl 71
 zachtsoldeer 114
 zadel 32, 141
 ZADEL 32
 zadelblok 32
 ZADELBLOK 32
 zadelijzer 32
 zadeltje 31
 zagenvijl 73
 zand 43
 zand, scherp ~ 43
 zand, wit ~ 43
 zand, witte ~ 43
 zand, zuiver ~ 43
 zandpapier 124
 zandsteen 76
 zavel 43
 zavel, witte ~ 43
 zebrakachelglans 128
 zeeg 88
 zeeg, ijzeren ~ 88
 zeegscheer, linkse ~ 91
 zeel 141
 zeepnat 12
 ZEEPWATER 12
 zelfsmeerderboor 80
 ZELFSMERENDE BOOR 79
 zeskantige ringsleutel 123
 zeskantige sleutel 120
 zet 34, 35
 zet, platte ~ 34
 zet, vierkante ~ 34
 zetbank 102
 ZETBANK, PLOOIBANK 102
 zetbeitel 45, 146, 163
 ZETBEITEL 162
 zetblok 35
- zethamel 35
 zethamer 33, 34, 35, 97
 ZETHAMER 34
 zethamer, dobbele ~ 35
 zetijzer 32, 104, 139
 zetmal 30
 zetstamper 110
 zettang 104
 zetten, het profiel ~ 104
 zetten, in de pekel ~ 125
 zetten, scherp ~ 152
 ZETTEN, SCHERP ~ 152
 zetten, schroeven ~ 152
 zetten, vierkant scherp ~ 152
 zift 157
 zij-ijzer 141
 zijbalk 141
 zijhamel 33
 zijhamer 33
 ZIJHAMER 33
 zijn, af ~ 160
 zijn, droog ~ 160
 zijn, lens ~ 160
 ZIJN, LENS ~ 160
 zijsnijtang 94
 ZIJSNIJTANG 94
 zilverlegering 115
 zilversoldeer 115
 zilversoldeer 115
 zilverzand 43
 zinc (fr.) 13
 zingueur (fr.) 3, 4
 zink 13
 ZINK 13
 zink, de ~ plooiën 104
 zink krollen 105
 zinkbewerker 3, 4
 ZINKBEWERKER 4
 zinkboor 79
 zinkdoorslag 85
 zinken naasje 170
 zinkklopper 162
 zinkkretser 162
 zinkman 4
 zinkscheer 89, 91
 zinkslager 4
 zinkslagscheer 92
 zinksleutel 123
 zinksnijder 162
 ZINKSNIJDER 162
 zinksoldeer 114
 zinkverwerker 4
 zinkvijl 75
 zinkwerker 4
 zoete olie 12
 zoete vijl 71
 zoetvijl 71
 zoetvijl, fijne ~ 71
 ZOETVIJL, FIJNE ~ 71
 ZOETVIJL, FIJNE VIJL 71
 zoetvijl, halve ~ 71
 zoetvijltje, fijn ~ 71
 zollstock (d.) 56
 zomerbeslag 149
- ZOMERBESLAG 149
 zomerijzer 146
 zonder, beslag ~ schroeven 149
 zonder, ijzer ~ schroeven 149
 zoolstaaf 142
 zoomvel 5
 zout, geest van ~ 115
 zout, spiritus van ~ 115
 zoutgeest 115
 zoutspiritus 115
 zoutwater 44
 zoutzuur 115, 125
 zoutzuurpotje 116
 ZOUTZUURPOTJE 116
 zuigbuis 157
 ZUIGBUIJS 157
 zuigbus 157
 zuiger 159
 zuigerhuis 157
 zuigerklep 159
 ZUIGERKLEP 159
 ZUIGERLEER 159
 zuigerstang 158
 ZUIGERSTANG 158
 zuigerstuk 157
 ZUIGERSTUK 157
 zuigklep 16, 159
 zuigkop 157
 zuigkorf 157
 ZUIGLEIDINGFILTER 160
 zuiglok 157
 zuigperspomp 156
 ZUIGPERSPOMP 156
 zuigpomp 155
 ZUIGPOMP 155
 zuiker 159
 zuiker, leer van de ~ 159
 zuikerklep 159
 zuikerstang 158
 zuiklok 16
 zuil 86
 zuiver zand 43
 zuschläger (d.) 34
 zwaaishaak 58
 ZWAAIHAAK 57
 zwaar smeedsuur 21
 zwalberenstaart 118
 zwaluwenstaart 118
 zwaluwentand 118
 ZWALUWSTAART 118
 ZWALUWTAND 118
 zwarbelstaart 118
 zwarbeltand 118
 zware bankhamer 33
 zware boor 78
 zware hamer 34
 zware smeedhamer 33
 zwart maken 127
 zwartbronzé 128
 zwarten 127
 ZWARTEN, KACHELS ~ 127
 ZWARTEN, OLIE OF VET GEBRUIKT
 BIJ HET ~ 128
 zwartsel 128

II.11

zweedse tang 54
zweefhamer 97
zweefstok 26
zweetkiel 4
zweikast 17
zwengel 10, 50, 84, 158
ZWENGEL 10
zwengelboor 84
zwengelpomp 155
zwengelstuk 158
zwenenboor 84
zwenkhaak 58
zwijbelboor 82
zwik 151
ZWIK 151
zwitserse tang 54
zwong 10, 50, 81, 83, 84
zwong, boor met ~ 84
zwongrad 11

Van het *Woordenboek van de Limburgse Dialecten* verschenen tot nu toe de volgende afleveringen:

Deel I. Agrarische terminologie

- WLD, Inl. en I.1 dr. A. Weijnen, dr. J. Goossens, drs. P. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Inleiding en Agrarische terminologie*, afl. 1 (*bemesten en ploegen*), Assen, 1983 (77 en 166 p.). ISBN 90 232 1820 5.
- WLD, I.2 dr. A. Weijnen, dr. J. Goossens, drs. P. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 2 (*eggen en slepen*), Assen, 1984 (80 p.). ISBN 90 232 1819 1.
- WLD, I.3 drs. J. Kruijsen, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 3 (*weidebouw*), Assen/Maastricht, 1991 (136 p.). ISBN 90 232 2634 8.
- WLD, I.4 drs. J. Kruijsen, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 4 (*verbouw van graangewassen*), Assen/Maastricht, 1992 (202 p.). ISBN 90 232 2751 4.
- WLD, I.5 drs. J. Kruijsen, dr. J. Goossens, dr. H. Brok, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 5 (*verbouw van knol- en andere gewassen*), Assen, 1994 (210 p.). ISBN 90 232 2890 1.
- WLD, I.6 dr. J. Kruijsen, drs. J. Kokkelmans, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 6 (*boerderij, bedrijfsgebouwen*), Assen, 1995 (176 p.). ISBN 90 232 3009 4.
- WLD, I.9 dr. J. Molemans, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 9 (*het paard*), Assen, 1994 (168 p.). ISBN 90 232 2920 7.
- WLD, I.10 dr. J. Molemans, lic. J. Verbeek, dr. J. Goossens, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 10 (*paardetuig*), Assen, 1996 (115 p.). ISBN 90 232 3145 7.
- WLD, I.12 dr. H. Cromptvoets, dr. J. Goossens, m.m.v. drs. J. van Schijndel, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Agrarische terminologie*, afl. 12 (*kleinvee, pluimvee*), Assen, 1998 (150 p.). ISBN 90 232 3356 5.

Deel II. Niet-agrarische vakterminologieën

- WLD, II.1 dr. H. Cromptvoets, m.m.v. J. van Schijndel, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 1 (*huisslachter en bakker*), Assen/Maastricht, 1986 (214 p.). ISBN 90 232 2242 3.
- WLD, II.2 drs. H. van de Wijngaard, dr. H. Cromptvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 2 (*bierbrouwer en stroopstoker*), Assen/Maastricht, 1988 (70 p.). ISBN 90 232 2410 8.
- WLD, II.3 drs. H. van de Wijngaard, dr. H. Cromptvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 3 (*molenaar*), Assen/Maastricht, 1991 (242 p.). ISBN 90 232 2669 0.
- WLD, II.4 dr. H. Cromptvoets, drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 4 (*turfsteker en ertsontginner*), Assen/Maastricht, 1987 (132 p.). ISBN 90 232 2306 3.
- WLD, II.5 dr. H. Cromptvoets, drs. H. van de Wijngaard, m.m.v. drs. J. Busch, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 5 (*mijnwerker*), Assen/Maastricht, 1989 (293 p.). ISBN 90 232 2469 8.
- WLD, II.6 dr. H. Cromptvoets, drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 6 (*imker, stro- of buntgrasvlechter*), Assen/Maastricht, 1991 (128 p.). ISBN 90 232 2616 X.
- WLD, II.7 dr. H. Cromptvoets, drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 7 (*kleermaker, naaister, handspinner, handwever, touwslager, mutsenmaakster*), Assen, 1993 (208 p.). ISBN 90 232 2821 9.
- WLD, II.8 drs. H. van de Wijngaard, dr. H. Cromptvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 8 (*pottenbakker, steenbakker, pan-nenbakker, gresbuisenindustrie*), Assen, 1994 (136 p.). ISBN 90 232 2872 3.
- WLD, II.9 drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 9 (*metelaar, timmerman, dakdekker, loodgieter, stucadoor, huisschilder*), Assen, 1995 (324 p.). ISBN 90 232 3034 5.
- WLD, II.10 dr. H. Cromptvoets, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 10 (*schoenmaker, zadelmaker/garelmaker*), Assen, 1994 (107 p.). ISBN 90 232 2953 3.
- WLD, II.11 drs. H. van de Wijngaard, *Woordenboek van de Limburgse Dialecten, Niet-agrarische vakterminologieën*, afl. 11 (*smid, loodgieter, koperslager*), Assen, 1998 (222 p.). ISBN 90 232 3370 0.

